Coperta: *Sergiu Georgescu*

Jur. 4392.

Biblioteca Fac. de Lb. şi Lit. Română
SECŢIA
LITERATURĂ
Bucureşti

LIVIU REBREANU

Opere 9

Ediţie critică de
Niculae Gheran
Addenda în colaborare cu
Nicolae Coban

JAR
AMÎNDOI

Bucureşti—1978
EDITURA MINERVA

JAR

OCTOMBRE

1

Casa avea subsol și parter și o fîșie de curte asfaltată cu poartă de fier împletit spre stradă, și în fund cu grădiniță. Zugrăvită de curînd galben-cenușiu, culoare despre care Rosmarin aflase de la un arhitect prieten că e mai durabilă și rezistă bine la intemperii, se deosebea de celelalte clădiri din strada Transilvaniei prin fațada încărcată abondent cu ornamente de gips. Pe ferestrele subsolului, deopotrivă de late cu cele de la parter, dar numai pe jumătate de înalte și aproape atingînd nivelul trotoarului cu marginile de jos, trecătorii curioși ar fi putut observa ce se petrece înlăuntru dacă doamna Rosmarin n-ar fi avut grije să tapeteze geamurile interioare cu hîrtie imitînd sticla lăptoasă.

Dintre camerele subsolului, amîndouă la stradă, una era a bunicii, iar cealaltă sufrageria de toate zilele pe care Mircea și Liana o porecliseră în derîdere „living room", fiindcă de fapt familia mai mult aici își trăia traiul: aici mîncau, afară de cînd aveau mosafiri străini, aici se odihneau și tăifăsuiau și plănuiau toată ziua, în jurul bătrînei mese rotunde cu vreo duzină de scaune

de subsol, să adaoge din nou doar o cameră și antreul și astfel să aibă tot ce trebuiește. A lucrat fără arhitect și l-a costat mai scump decît dacă ridica alt rînd de case, că loc aveau pe atunci destul. Pe urmă, peste alți cîțiva ani, după ce Didina a devenit d-na Rosmarin, a trebuit să mai facă o modificare, anume să astupe intrarea în subsol, exterioară, pe lîngă marchiză, pe o scăriță întunecoasă, pe unde curgea apa ca într-un rezervoriu cînd ploua tare, și să construiască scara cea mare din dos, legătura sigură între jos și sus, între înlăuntru și afară.

Cît a trăit bătrînul Popescu, om harnic, încăpățînat și autoritar, el se culca în dormitor împreună cu Frusina, iar Rosmarin cu Didina dormeau jos unde șade acum bunica cu Bebe, nepotul cel mai micuț. Războiul, cum a răscolit toate în toată lumea, a sfărîmat și a răsturnat toate rosturile casei. Nae s-a prăpădit în refugiu, la Iași. N-ar fi fost nevoie să plece din București, fiind trecut de șaizeci de ani, dar fusese cam fricos și-i intrase în cap că nemții au să-l spînzure în Piața Palatului fiindcă i-a înjurat în gura mare, înainte de-a intra noi în luptă, și chiar s-a certat urît pe chestia asta cu un bulgar care îndrăznise să-l contrazică. Rosmarin, ca funcționar al statului, a fost evacuat cu ordin, luîndu-și nevasta și pe cei doi copii, Liana numai de șase ani, iar Mircea abia mai răsărit de cum e azi Bebe. Astfel Frusina a rămas singură să-și păzească și casa, și bruma de avere ce se mai agonisise. În mijlocul tuturor nenorocirilor a avut cel puțin norocul de i s-a dat în cvartir un ofițer neamț de omenie prin a cărui protecție a putut salva tot, încît n-a lipsit nici un cui cînd s-au întors din pribegie, ba a mai făcut și cîteva îmbunătățiri, bunăoară asfaltarea curții aproape pe

gratis. Atunci s-a obișnuit Frusina să doarmă în subsol, lăsînd sus pe neamț în toate camerele. Pe urmă ea, văduvă, a rămas jos, iar sus s-au instalat soții Rosmarin.

2

Alexandru Rosmarin era acru și ursuz. În cei șaisprezece ani, cît au viețuit împreună, și-a însușit numai apucăturile tiranice și izbucnirile de mînie ale socrului său, dar nimica din jovialitatea-i zgomotoasă care întreținuse în casă în general o atmosferă de voioșie. Totuși pe Rosmarin însuși răposatul l-a ales de ginere, dintre mai mulți pretendenți. Didina era numai fată de negustor, fără carte (tocmai bine silabisea în *Universul* lui Cazzavillan crimele și întîmplările din toată lumea), fără franțuzească și fără fasoane, dar singură la părinți, frumoasă picătură și cu o zestre bunicică; dacă n-ar fi fost decît casa, care fatal îi revenea, și încă însemna ceva, chiar pe vremea aceea. Rosmarin era, și atunci, funcționar la Finanțe, firește, mititel de tot. Popescu a pus ochii pe el părîndu-i-se mai așezat și fără pretenții exagerate ca ceilalți care cereau pe șleau să le numere atîtea mii de lei. Rosmarin n-a făcut caz de bani. Iubea cu adevărat pe Didina și mai mult suspina. Pe atunci era simpatic la înfățișare și atît de sfios că bătrînului îi era frică să nu-i facă de rîs neamul bărbătesc. Măritîndu-și odrasla cu un funcționar, negustorul se simțea mîndru și în plină ascensiune pe scara socială. Atunci, ca și totdeauna, funcționarul era idealul românului doritor de trai bun cu muncă puțină. Funcționarul înseamnă doar omul care în fiece lună primește sigur și anticipat o leafă, tune-fulgere-trăznească, fie criză, fie belșug, care lucrează mai nimic și totuși se

ridică mereu în grad dacă e deștept, care are avantagii în toate și pretutindeni, iar la bătrînețe rămîne și cu pensie pînă la moarte.

Mai tare s-a înrăit Rosmarin în ultimii ani de cînd trăia necontenit sub amenințarea ba să fie scos la pensie înainte de termen, ba să-l treacă în cadrul auxiliar, ba chiar să fie suprimat din serviciu pur și simplu pentru vreun motiv oarecare, și motive se găsesc destule dacă vor să găsească cei mari. Avea cincizeci și opt de ani din care treizeci și doi în serviciul statului. N-avea carte. Spunea totuși, la nevoie, fără alte precizări, că a făcut patru clase de liceu. În statul său personal de la minister nu se găsea nici un certificat de studii, numai declarația lui că actele i s-au prăpădit în timpul războiului. Cînd a început el cariera biurocratică nu se căutau slujbașii după numărul claselor absolvite, ci după obraz și după propteaua cu care se înfățișau. Pe el l-a recomandat și l-a numit un deputat de pe vremea aceea, Dumnezeu să-l odihnească în pace. Fiindcă avea scris frumos și a fost supus și harnic, l-au păstrat pînă s-a învechit, iar pe urmă nu l-a mai putut clinti nimeni din pricina vechimii și a drepturilor cîștigate. Dealtfel știind să se poarte cu superiorii, a dobîndit reputația de funcționar destoinic și a ajuns să fie socotit aproape indispensabil și în orice caz un stîlp al breslei. La avansări însă nu l-a ajutat norocul suficient. Au trecut peste dînsul și buni și răi, unii cu mai multă carte, alții cu protecții mari. El a luptat numai cu munca și plecăciunile. După război pe urmă au năvălit cei cu licențe și diplome peste diplome. Atunci s-a resemnat de tot, mai ales cînd a fost făcut totuși subdirector. Mărturisea tuturor că el n-are ambiții, că se dă bucuros la o parte ca să lase loc tinerilor, că e rîndul lor acuma să lupte și să se ridice. În sinești însă se credea profund nedreptățit.

Cu experiența lui bogată, ar trebui să fie azi director general. Administrația țării nu se face cu diplome; practica te unge funcționar adevărat. Lumea și-a pierdut cumpătul, de aceea merge din rău în mai rău. Mereu ne organizăm și ne reorganizăm de nici nu mai poți ști ce va aduce ziua de mîine. Cînd credea să mai ia cel puțin o clasă, să-și îmbunătățească pensia, s-a pomenit retrogradat șef de serviciu păstrîndu-și titlul și salariul de subdirector. Uite, se plîngea, recunoștința statului pe care l-a slujit o viață de om, cu cinste.

Se gîndea la pensie, neavînd încotro, dar o dorea mai tîrziu și cît mai mare. Gîndul îl înspăimînta fiindcă îl obliga să se întrebe ce va face cînd nu va mai merge în fiecare zi la biurou? Va sta toată ziua pe acasă să încurce pe Didina, sau va bate trotoarele pentru a-și trece timpul? Uneori își zicea că are să activeze în politică. Îndată ce își va fi regulat drepturile la pensie, se va înscrie într-un partid (la liberali negreșit, căci naționali-țărăniștii s-au purtat mizerabil cu funcționărimea), va vorbi la întruniri, va ajunge senator și va pretinde vehement reorganizarea țării pe baze sănătoase prin întărirea statutului funcționarilor și sporirea lefurilor. Despre planurile acestea și altele similare nu cuteza însă să vorbească decît cel mult cu nevastă-sa care era deplin convinsă de superioritatea lui. Nici măcar față de copii nu se destăinuia, mai ales față de copii; obraznici cum sunt, ca toți copiii de azi, ar fi în stare să-l ia peste picior și să-i aducă aminte că niciodată n-a legat în lume nici trei fraze, necum un discurs.

A fost întotdeauna foarte econom și casnic. Nu i-a prea plăcut să-i vie mosafiri și nici el nu s-a îmbulzit la alții cu vizitele. Păstra relații tocmai atîtea cît să nu zică oamenii că e sălbatec. Acuma, de cînd Liana e domnișoară mare, a trebuit să se mai schimbe lucrurile.

Fata nu poate fi ținută sub obroc. Trebuie să iasă, trebuie să primească. Azi-mîine poate să se mărite. Ea ține mai mult la Universitate, e studentă eminentă, numai bile albe, peste un an va avea și licența în buzunar. În vremurile acestea, cînd pînă și sergenților de stradă li se cer studii, nu strică să aibă și fata diplomă, măcar ca o rezervă pentru orice eventualitate. Deși cariera cea mai sigură pentru fete tot măritișul rămîne, dacă nemeresc un bărbat bun. Liana nu admite înțelepciunea asta, firește. Ea vrea o profesiune, banul ei din munca ei, să poată fi totdeauna independentă, chiar de s-ar mărita. N-ar suferi, zicea, să ajungă la cheremul nimănui. Femeia trebuie să fie egala bărbatului, nu sclava lui... Rosmarin zîmbea de cîte ori o auzea vorbind așa. Era convins că viața are să-i ajusteze teoriile. Căsnicia bazată pe independența soților e sortită să se destrame tot atît de repede cum s-a încheiat.

Bătrînii nu se amestecau în micile sindrofii ale Lianei. Veneau aproape săptămînal prietene de-ale ei, ici-colo și băieți, vorbeau, dansau după gramofon, se mulțumeau cu un ceai, prăjituri, dulceață, ce se găsea. Nu însemnau vreo cheltuială simțitoare, nici vreo altfel de încurcătură. De cele mai multe ori Rosmarin nici nu trecea pe sus, în salon, unde n-ar fi făcut decît să jeneze pe tineri prin prezența sa. Însăși Didina de-abia se arăta și numai ca să nu-și închipuie, mai cu seamă fetele, că părinții se dezinteresează de rosturile Lianei... Altceva erau sindrofiile mari cu invitați anume, bătrîni și tineri, ca aceea care se pregătea pentru mîine și din pricina căreia toată casa, de vreo săptămînă, trăia într-o continuă și plăcută agitație. Asemenea petreceri dădeau două, cel mult trei pe an și de reușita lor atîrna oarecum onoarea familiei.

O importanță cu totul deosebită avea sindrofia de întîi novembre. Era ziua Lianei, aleasă de ea acum trei ani, cînd a intrat în Universitate și în lume. Cea dintîi a fost și cea mai strălucită: au avut și lăutari, au servit și puțină șampanie și s-a prelungit pînă spre dimineață. Pe-atunci criza nu bîntuia încă atît de cumplit ca azi.

Pentru sindrofia de mîine Rosmarin părea mai înfrigurat ca toți. Iar circulau, de un răstimp, vești grave despre primeniri de funcționari și, fiindcă el se socotea mereu amenințat, voia să-și asigure oarecare propteli în minister, ca să fie cel puțin prevenit, de s-ar întîmpla vreo nenorocire. De aceea a poftit cîteva persoane simandicoase cu care să se sfătuiască și de la care să afle noutăți. Pe chestia invitaților însă se ciocnea cu Liana care privea petrecerea aceasta ca o proprietate a ei și căuta să reducă pe bătrîni. Chiar la dejun a fost o discuție destul de animată, încît Rosmarin s-a enervat rău că o fată inteligentă și cu pretenții nu e capabilă să judece mai serios viața. S-a culcat amărît, a dormit două ore și s-a deșteptat bosumflat și obosit. În cameră nu era decît Didina. Liana plecase cu Tinca să facă acum cumpărăturile căci mîine e duminică și băcăniile cele mari sunt închise. Bebe ieșise cu bunica la un cinematograf. Rosmarin se învîrti puțin prin casă, apoi își luă pardesiul căptușit, bombănind:

— Ia să mă mai mișc și eu nițel că somnul ăsta m-a amețit de tot...

— Du-te, dar să nu stai mult că-i răcoare, să nu răcești! zise Didina fără să ridice nasul din socotelile pieței cu care se lupta în fiecare după-amiazi.

Bătrînul mai zăbovi prin curte, examinînd cîte ceva, ieși în stradă, merse pînă aproape de Cișmigiu și apoi

se întoarse repede acasă. Se înserase, se lăsase într-adevăr răcoare și mai ales umed, încît îi era frică să nu răcească, fiindcă răcea îndată și făcea cîte-un guturai care-l chinuia trei, patru zile, obligîndu-l să tragă țuică pe nas pînă se îmbăta de-a binelea.

Tinca sosise între timp încărcată. Pe Liana o lăsase pe Calea Victoriei să mai tîrguiască unele mărunțișuri. Masa era plină de pachete. Didina le desfăcea, pe rînd, le cerceta, le admira, le prețuia. Rosmarin își trase un scaun și începu să ciugulească ba din șuncă, ba din brînzeturi, pînă ce femeia îl dojeni:

— Astîmpără-te, Alexandre, că doar nu ești copil... Ori dacă ți-e foame să-ți aducă Tinca un tacîm, să mănînci ca oamenii!

— Ce foame? făcu bătrînul cu gura plină, continuînd după o pauză, ca să schimbe vorba: Dar Mircea n-are de gînd să mai dea pe acasă?... El vine mîine ori nu vine, baremi să știm?

Parcă întrebarea ar fi izbit-o în punctul cel mai dureros, d-na Rosmarin răspunse cu imputare:

— Mă mir că mai și întrebi cînd numai tu ești de vină că băiatul ăsta s-a stricat în așa hal. Tu ai fost moale și ai crezut că ești bun și acuma uite...

Rosmarin se simți ofensat, se înțepeni pe scaun și zise demn ca să-și mascheze supărarea:

— Tineretul de azi nu e ca pe vremea noastră, Didino, nu uita! Dacă n-ar fi el stricat din firea lui, s-ar simți și n-ar face ce face. Un vlăjgan de douăzeci și opt de ani împliniți trebuie să aibă rușine. Eu la vîrsta lui eram însurat și cu copil, nu cu garsoniere!

— Copilul trebuie învățat și cioplit și cînd e mic, și cînd e mare. Tinerii pot să greșească, d-aia-s tineri, dar părinții sunt datori să-i oprească de la rele și să-i îndrepte pe calea bună.

— Nu te-am pomenit pe tine niciodată să vorbești ca o femeie bătrînă și cuminte — făcu Rosmarin mai apăsat, totuși mereu calm fiindcă era și servitoarea de față. Pe de o parte îmi reproșezi că nu-l mustruluiesc, pe de altă parte imediat sai cu gura cînd îi zic ceva...

Discuțiile asupra acestui subiect, începute acum zece luni după ce Mircea și-a luat locuință în oraș, nu se mai sfîrșeau. Se simțeau profund umiliți că fiul lor, fără să fie căsătorit, nu stă în casa părintească. A fost școlar leneș și numai bătrînul știe cît s-a căciulit pînă l-a trecut dintr-o clasă în alta ca să nu-și piardă bursa și apoi pînă i-a obținut un loc de funcționar la Interne pe cînd era încă în Universitate. N-a dat nici un ban în casă, dimpotrivă l-au mai ajutat ei de multe ori deși știau că-și cheltuiește leafa cu femei și în petreceri. Drept recunoștință le-a făcut rușinea cu garsoniera de se minunează toată lumea cumsecade.

— Dacă băiatul nostru pentru care ne-am sacrificat atîta, nu poate fi cu noi nici într-o zi ca asta, atunci ce să mai zic și eu, dragă Alexandre? murmură d-na Rosmarin oftînd de amărăciune.

Bătrînul însă observă batjocoritor:

— Ce să te mai miri de Mircea dacă însăși mama ta tocmai acuma se găsește să meargă la cinematograf?

— Lasă, omule, nu fi așa de hain cu biata matîna că știi bine cît nu-i place dumneaei să hoinărească pe străzi, că-i bătrînă și bolnăvicioasă... Dar dacă nu scapă de Bebe? Ori mai bine să fi lăsat copilul să pățească cine știe ce pe la cinematografele astea de cartier?

3

— Să aștept, domnișoară?

— Dacă-ți face plăcere...

Jur. 7398.

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Română
SECȚIA
LITERATURA
București

— Mult?

— Pînă mîine dimineață, cred. Sunt acasă la mine, aici!

Văzînd mutra uluită a tînărului, Liana izbucni într-un rîs zgomotos. Totuși numai după ce intră în curte și închise poarta, continuă:

— Da, da, uită-te bine la numărul casei... Strada Transilvaniei, 33!... Și acuma îți mulțumesc că m-ai urmărit cu atîta perseverență și m-ai adus acasă. Cel puțin mi-ai ținut de urît, deși eu nu ți-am răspuns pînă aici. Bună seara!

Dispăru în fundul curții fredonînd ironic și aproape alergînd parcă i-ar fi fost frică. Părinții îi auziră pașii grăbiți coborînd pe scară și glasul băiețesc care lălăia în tactul treptelor o melodie zvăpăiată. Năvăli pe ușă cu o vioiciune care risipi atmosfera mocnită din cameră:

— Uf! Sunt ostenită de nici nu vă văd!... Tincuțo, ia repede pardesiul și blana și du-le sus!... În Piața Palatului s-a agățat de mine un cavaler și nu m-a slăbit pînă acasă! Ce m-a pisat! Și numai prostii! păcat de el, că altfel era băiat nostim... Ce zici, mămicule scump, ți-a plăcut ce-am tîrguit?... Superbe lucruri, nu-i așa? Și n-am cheltuit peste prevederi, ba încă mi-am luat ceva și pentru sufletul meu...

Mamă-sa o sorbea din ochi de dragoste și admirație. Rosmarin clipea mișcat, aprobîndu-i fiece cuvînt. Pînă și Tinca, de obicei posacă, avea un zîmbet pe fața-i lătăreață. Liana era răsfățata casei mai mult chiar decît Bebe. Baremi bunica o diviniza mai ales pentru inima ei fără pereche de bună și de simțitoare.

— Cum să nu se ție boierii după d-voastră, domnișoară, dacă sunteți așa de frumoasă! zise deodată Tinca, întrerupînd cuvintele Lianei.

— Ei, și tu acuma! murmură Didina cu o imputare satisfăcută.

Rosmarin surîdea în vreme ce Liana striga vesel:

— Sunt frumoasă, Tincuțo?

Bătu din palme și se răsuci cu pași de dans împrejurul camerei parcă ar fi auzit o mare noutate. Apoi, după ce Tinca ieși cu haina și blana, se așeză la masă, începînd să examineze cu amănuntul cumpărăturile, explicînd fiece lucru în vederea zilei de mîine.

Era obișnuită să primească complimente și totuși îi făceau plăcere ori de la cine veneau. Pe stradă bărbații întorceau capul după ea ca și cînd ar fi răspîndit o vrajă irezistibilă. Figura ei de fetiță mirată și nevinovată, cu părul blond natural, cu obrajii puțin bucălați, cu nasul mic obraznic, nu o prea distingeau din mulțimea de femei drăgălașe care dau străzilor bucureștene, altfel puțin remarcabile, un aspect atît de simpatic. Ochii ei însă fascinau prin culoarea lor albastră închisă cu reflexe violete, adumbriți de lungile gene blonde ca într-un cuib de aur. În privirile lor scăpăra curiozitatea inteligentă, un etern semn de întrebare, și, mai ales în momentele de uitare de sine, o pîlpîire stranie, o melancolie tulburătoare ca un avertisment ascuns. Avea gura senzuală arcuită cu buzele pline și totdeauna foarte vopsite. Pentru că încolo nu se farda deloc, excesul de roșu cheltuit pe buze părea o sfidare care atrăgea atenția subliniind vioiciunea ochilor. Zveltă, cu talia mlădioasă, cu o degajare băiețească în mers și în mișcări, fără rigiditatea calculată a femeilor cochete veșnic atente să nu-și deranjeze frumusețea îndelung îngrijită, îi ședea bine orice făcea precum îi venea bine orice îmbrăca. În vocea ei groasă contrastînd cu obrajii

de păpușă, vibrau inflexiuni moi, mîngăioase, cu nuanțe ironice.

— Mămicule, să știi că am trecut pe la coafor și ți-am luat oră și ție pentru mîine dimineață la zece! Mergem împreună! Vreau să fii ca o regină la ceaiul nostru, să le bați pe toate cucoanele, să nu fie nici una mai frumoasă și mai cochetă ca tine!

Didina surîse răspunzînd cu o modestie firească:

— Parcă de mine e vorba... Eu sunt bătrînă, mi-am trăit traiul. Tu să fii, și voi...

— Ba să mă ierți, cucoană! interveni Rosmarin. Ce bătrînă?... Are dreptate Liana, perfectă dreptate! Păpușă să te faci mîine, că poți și ai cu ce!... Dacă domnișoara e așa de frumoasă, cu cine seamănă, cu mine?

— Liana seamănă cu matîna, c-o ții minte și tu cît era de frumoasă...

— Și tu parcă aveai vreun cusur? stărui bătrînul.

— Uite ce galant e tata! se bucură Liana. Bravo, tată! Așa-mi place și așa-ți stă bine, nu mohorît și acru și...

Camera, pentru economie, era luminată de un singur bec electric, destul de puternic, atîrnînd din tavan deasupra mesei într-un abajur mare de mătase roză. În soba de teracotă, cu ușița deschisă, mocnea un rest de jăratec care însă nu mai dogorea.

— Mi se pare că s-a stins de tot focul — zise Rosmarin ca și cînd ar fi vrut să oprească o alunecare a gîndurilor.

D-na Rosmarin dădu să se scoale, dar Liana sări:

— Lasă, mămicule, că eu sunt tînără!

4

Peste vreo oră se auzi un zgomot în odaia bunicii unde era întunerec și ușa dată la perete.

— A sosit matîna! spuse Liana. Cum or fi intrat de nici nu i-am simțit?

Bunica cu nepotul se furișaseră în casă într-adevăr ca niște vinovați, să mai amîne, dacă se poate, izbucnirea furtunei. Prevăzuse bunica și spusese lui Bebe pe drum: „Acuma să vezi iar scandal și gălăgie!... Dacă nu mă asculți deloc și mă ții acolo să vezi de două ori filmul!"

— Ce-i cu voi, Bebe, de stați pînă noaptea pe străzi? începu Didina supărată.

— Ce să fie, mămico? strigă copilul îmbufnat, vrînd să pareze astfel avalanșa de dojeni. Am fost la cinema și am stat pînă s-a isprăvit programul. Și gata.

— Nu zău, mamă, că și d-ta te întreci cu firea! continuă Didina. Copilul n-are minte, că-i copil, dar d-ta ar trebui...

— Apoi dumneaei ce-i pasă că n-are nici o grije! adăogă Rosmarin.

Morala se dezlănțui întreagă asupra bunicii care, obișnuită, tăcea și se dezbrăca prin întunerec, așezîndu-și la locul lor, haina, pălăria, jerseul, fularul. Bebe, răsfățat și sigur de imunitate, căuta să le ție piept trîntind ici colo cîte-o obrăznicie pe care, firește, nu o lua în seamă nimeni, că doar e copil.

Avea acuma peste șaptezeci de ani bunica. În ultimul timp slăbise și parcă scăzuse. Se ținea totuși bine, nu bolea și muncea în menaj la toate, alături de Didina și de Tinca. Pe fața-i albă și uscată cutele fine în jurul ochilor și la colțurile gurii păreau urmele unui surîs înviorător. Dealtfel și azi cînd zîmbește se însenînează

casa. Se vorbea despre frumusețea ei de odinioară ca de o minune, adăogîndu-se totdeauna că a fost atît de cinstită încît nici gurile cele mai rele n-au putut scorni nimica pe socoteala ei.

De cînd a rămas văduvă și trăiește de la copii, cu toate că averea și casa sunt ale ei, zestrea părintească, a devenit paratrăznetul tuturor discuțiilor în familie. Asupra ei își descarcă toți necazurile, căci ea e liniștită și mai bine lasă să treacă de la dînsa decît să întindă cearta. În privința asta îi seamănă perfect Liana care la fel are oroare de țigănie.

Rosmarin i-a zis la început mamă, ca și Didina; numai la supărare îi zicea și azi soacră, iar la toane bune coană Frusino, ca lumea străină. Cînd Mircea, în primii ani de copilărie, a botezat-o „nica", toți au numit-o pe urmă așa pînă ce Liana a prins a-i spune mămică de s-au luat și ceilalți după ea. În sfîrșit acuma familia îi zicea matîna, cum i-a zis Bebe cînd a fost mai mititel în loc de mamă bătrînă, numele de mămică rămînîndu-i Didinei.

Bunica era totuși confidenta intimă a tuturor, chiar a Tincăi. Blajină, ascultînd cu bunătate, păstra cu sfințenie orice secret și nu purta niciodată vorbele de la unul la altul. Pe Liana a iubit-o mai mult dintre toți nepoții și dacă se ruga Atotputernicului să-i mai dăruiască zile de trăit era numai ca să apuce s-o vază mireasă. Bebe stătea și dormea în odaia ei. Se înțelegeau bine împreună. Vorbea și se sfătuia cu el ca și cu un om mare. Se obrăznicea el deseori și n-o prea asculta, dar alteori avea drăgălășii față de ea prin care își răscumpăra toate greșelile...

După ce-și potrivi tacticos toate la locul lor, bunica își luă pe umeri o broboadă, să nu răcească, trecu în sufragerie și se așeză binișor la masă. Bebe, bosumflat,

își făcea de lucru într-un colț. Liana, ca să-l împace, îi duse un sandvici cu șuncă. În semn de protest însă copilul refuză. Abia cu multe mîngăieri și sărutări reuși să-l înduplece. Dealtfel vijelia se potolise, mai ales grație insistențelor Lianei să nu se mai facă scandal în ajunul zilei ei. Pentru a desăvîrși pacea, Didina zise mai blînd:

— Nu-i de mirare să vă fi cuprins și foamea de atîta cinematograf, fire-ar al naibii, că pe mulți îi mai scoate din minți... Gustă, matîna, și d-ta că și noi am mai ciugulit stînd colea de vorbă...

— Ba eu nu-mi stric pofta înaintea mesii — răspunse bunica simplu. Bune și frumoase lucruri a tîrguit Liana. O să fie un belșug ca la Palat, mîine.

— Așa-i, matînă? zise Liana aducînd și pe Bebe la masă. Și nici nu-ți închipui ce puțin s-a cheltuit față de alte dăți.

— Dar ce film ai văzut, cavalerule, de ți-a sucit așa de rău capul? întrebă Rosmarin cu o jovialitate ce părea totdeauna silită.

Copilul izbucni cu entuziasm:

— Tăticule, ascultă-mă pe mine, trebuie să te duci și tu să-l vezi numaidecît! Cel mai strașnic film de aviație, mai tare ca *Escadrila morții*... O minune, tăticule! I-am și spus matînii că mai bine mă sinucid decît să nu mă fac aviator!

Bătrînul mormăi cu un zîmbet acrit și aruncînd o privire spre bunica:

— Sigur! Ori aviator, ori șofer, ori lăcătuș...

— Ai să vezi tu cînd voi fi mare! făcu Bebe dîrz. Crezi că atunci o să vă întreb pe voi?

Bunica tăcea. Nu voia să priceapă aluzia lui Rosmarin, ca să nu degenereze discuția ca astă-vară.

Pe atunci tot timpul se vorbea în casă numai despre Bebe din pricina examenului de admitere ce trebuia să-l dea la liceul Lazăr și de care le era frică tuturor fiindcă copilul, deși avea certificatul de clasa a patra primară foarte bun, nu știa nimic și nici măcar nu citea, să se pregătească puțin, bizuindu-se doar pe protecția tăticului. Așa într-o zi, rugată de Bebe, matîna și-a exprimat părerea c-ar fi mai cuminte să lase copilul să intre la școala de meserii, că i-ar fi mai drag să învețe lucruri de mecanică decît să buchisească și să-și sfarme mintea cu cărțile, mai cu seamă că, după cum se întorc vremurile, cu atîția bolșevici și cu revoluții și războaie, parcă tot mai sigură e o meserie bună, că oamenii totdeauna vor avea nevoie de haine sau de unelte și meseriașul nu moare de foame, că dacă și voievodul Mihai învață meserie... N-a apucat să termine căci toți au tăbărît cu gura, s-o sfîșie: se vede c-a intrat în mintea copiilor de se gîndește la asemenea bazaconii; adică familia Rosmarin a ajuns în așa hal încît să-și bage copiii la cizmărie? dar cîți copii avem, Doamne Dumnezeule?... Didina a început să plîngă, a luat în brațe pe Bebe: dragul mamii mic, auzi că să te facem cizmar... În sfîrșit, un tărăboi grozav și o indignare care se manifestează de atunci la orice ocazie în reproșuri mai mult sau mai puțin fățișe.

Pe cînd Rosmarin continua controversa, glumeață din partea lui, cu copilul, Didina ridică deodată capul nedumerită:

— Nu cumva vine cineva?... Parcă am auzit ușa de la scară... Ia vezi, Alexandre, să nu fie cineva străin și să se urce sus, să ne pomenim cu casa prădată!

Pînă să se urnească bătrînul, ușa se deschise și apăru Mircea, surîzător, în pardesiu maron, cu fular alb de mătase, fercheș și pudrat ca totdeauna.

— Uite, domnule, că a catadixit să mai dea și pe la noi! făcu Rosmarin. Ei, bravo, mare onoare!

Mircea se simți ofensat, dar se stăpîni și, îmbrățișîndu-i pe rînd și apoi dezbrăcîndu-se, nonșalant:

— Fiecare cu grijile lui... Am și eu destule. Dealtfel ce ți se pare așa grozav, că nu-s nici cinci zile de cînd am dejunat aici?

— Cinci zile? urmă tatăl cu indignare potolită. Și adică cinci zile e normal la tine să nu treci pe acasă? Stai în alt oraș ori te-au năpădit ocupațiile?... Ehei, băiete, oi fi tu mare și deștept, dar ce faci nu-i frumos și nici cuviincios! Noi ca noi, tăcem și te suportăm, dar lumea te vede și te judecă și, fii sigur, nu te judecă bine!

— Pisălog și nedelicat ai rămas, ce să-ți spun! răbufni tînărul. Nici n-apucă omul să intre că-l și trăznești cu morala ta răsuflată! Una două, morală! Dar mai slăbiți-mă, frate, cu morala și cu sfaturile! Sunt bărbat și...

Rosmarin întrerupse disprețuitor:

— Bărbați ca tine...

— Evident! Ce să-ți fac dacă tu privești lumea cu ochelarii de acum treizeci de ani? Lumea se schimbă, merge înainte. Altă viață trăim noi decît pe vremea ta. Trecutul a murit. Bat vînturi noi, dorințe noi, obiceiuri noi. Sunt tînăr și vreau să trăiesc! Tu ai vrea să fiu bătrîn ca tine!

— Eu aș vrea numai să fii om de treabă! zise Rosmarin.

— Ai un dar să enervezi lumea cum n-am mai pomenit! strigă Mircea începînd să umble de ici colo prin odaie.

Nimeni nu cutezase să se amestece în ciocnirea neașteptată dintre tată și fiu. Se uitau toți consternați

cînd la unul, cînd la celălalt. Acuma, făcîndu-se o pauză sacadată de pașii lui Mircea, Didina rosti înfricoșată:

— Vai de mine, ce Dumnezeu vă luarăți așa...

— Adevărat! zise Mircea căutînd să se liniștească. Eu sînt de vină că-mi fac sînge rău pentru niște baliverne pe care mi le-a servit de mii de ori cu aceeași delicateță!

Se așeză brusc la masă, între bunica și Liana, și întrebă cu altă voce, de o blîndețe încă forțată:

— Ce mai faci, matînă dragă? Bine, voinică, sănătoasă?

Apoi, fără să mai aștepte răspuns, adăogă în general:

— Mai bine spuneți-mi, frate, ce-i cu sindrofia? Ați lansat invitațiile? Au răspuns toți? O să fie destulă lume?

Întrebarea reuși să risipească îndată tulburarea. Liana îi servi prompt o serie de lămuriri complectate copios de Didina și chiar de Rosmarin căruia îi trecuse de asemenea necazul, fiind altfel om bun la inimă și neluînd în tragic mai ales discuțiile familiare.

— Ascultă, Liana, pe Gavrileștii i-ați poftit? Vin? zise Mircea cu interes.

— Sigur! aprobă Liana. Am vorbit și eu cu Nina și abia așteaptă dumineca de mîine!

Liana avu un surîs de complicitate. Gavrilescu era subdirectorul personalului în Ministerul Finanțelor. Fetele lui, Angela și Nina, rămase de mici fără mamă, au crescut într-un exces de libertate și le mergea faima c-ar fi stricate. Drăguțe, elegante, cochete. plăceau însă mult tinerilor. Cu Liana se aflau în vizită și prietenie din școală, deși ele n-au terminat liceul. Pe Angela o simpatiza mai puțin, considerînd-o foarte ipocrită. Nici cu Nina nu legase adevărată intimitate

pînă la destăinuiri. Mircea părea că o iubește mai de mult, poate de un an. Liana bănuia că e vorba de o iubire ajunsă departe și că fratele ei și-a luat casă în oraș în special pentru Nina. Se fereau amîndoi de ea. Cînd l-a întrebat pe Mircea, a răspuns evaziv: e fată nostimă și deșteaptă, îi face curte numai așa, ca la toată lumea. Totuși Nina a rugat-o odată să o ducă la Mircea, să vază și ea cum se prezintă o garsonieră, fiindcă nu văzuse încă. Au și fost împreună, curînd după ce s-a instalat Mircea, și Nina chiar s-a întins în glumă pe patul lui.

— Foarte bine! Foarte bine! repetă Mircea. Gavrilescu are pîinea și cuțitul în minister, poate să și ajute pe tata la nevoie, nu-i rău să ni-l apropiem!... Sper însă că vor fi destui băieți tineri să nu se plictisească domnișoarele!

— Numai să nu dea ghes prea mult bătrînii tatii, că n-am scăpat pînă nu i-a invitat pe toți, toată galeria de vechituri! zise Liana uitîndu-se rîzînd la Rosmarin, care dădu din cap și mormăi:

— Noi cu bătrînii ne ajutăm, nu cu filfizonii!

— A, să nu uit! se grăbi tînărul. Știi că am invitat și pe Remus Oloman, ziaristul de la *Fulgerul*, trebuie să-l cunoști din nume că scrie mereu articole în pagina întîi și face și literatură... E un băiat foarte simpatic. Vine cîteodată și pe la minister. A primit bucuros. O să sosim împreună și aducem și pe Coralia...

— Admirabil! se bucură Liana. Ce-ar fi să scrie și la ziar despre ceaiul nostru!

Încetul cu încetul toți se înviorară. Începură a se aprinde speranțele, întîi timide apoi din ce în ce mai cutezătoare. Sindrofia era pretextul unei ample explicații cu viitorul. Conul de lumină de subt carcasa abajurului îi apropia mai mult și parcă le cernea pe capete

o pulbere de argint dîndu-le înfățișarea unor naivi conspiratori împotriva destinului. Glasurile se înmuiau, se îndulceau, se contopeau într-o armonie de încredere mare. Și Tinca, în bucătărie, horea cu foc un cîntec de pe la ei, trăgănat și plin de dor. O chema Floarea, dar Didina i-a schimbat numele cînd a angajat-o fiindcă avusese mulți ani pe una Tinca și se obișnuise cu ea. Era ardeleancă, de pe lîngă Sibiu, și a venit la București să slujească numai ca să-și strîngă puțini bani și pe urmă să se întoarcă acasă să se mărite. Didina o auzea acuma cîntînd dar nu se indigna, cum ar fi făcut altădată, ci se gîndea înduioșat: „Săraca! Cine știe ce-o fi și în inima ei!"

Din obișnuință Rosmarin ofta mereu, dar pe față și în cuvinte îi flutura adierea fericirii. Explica elocvent cum își va apropia definitiv pe Gavrilescu. Dacă-l are sincer de partea lui, poate fi complet liniștit. Gavrilescu învîrtește toate chestiile de personal. Directorul nu-i iese din cuvînt niciodată. Ce zice Gavrilescu e sfînt. Și ce lucru mare pentru el să declare ritos directorului și comisiei și, la nevoie, ministrului: „Rosmarin, trebuie să rămîie pe loc. N-a atins limita de vîrstă și chiar cînd va atinge-o nu ne putem lipsi de dînsul. E un funcționar excelent... Dimpotrivă, ar merita o avansare, fiindcă locuri ar fi și astfel ar avea cel puțin o mică satisfacție pentru serviciile neprețuite pe care le-a adus statului!"

Toți erau de aceeași părere inclusiv Mircea și Liana care, uneori, altfel credeau și, cu cruzimea lor tinerească, i-o și spuneau direct, că e funcționar mediocru și încurcă degeaba un loc ce s-ar cuveni unui băiat deștept și bine pregătit, cum sunt atîția azi fără slujbă. Mircea spera și el că Gavrilescu îi va acorda bătrînului o mînă de ajutor, ca să nu-l mai vază mereu tremurînd

de frica eliminării, și declară misterios că la urma urmelor Gavrilescu va trebui să se dea pe brazdă. Liana surîse. Cît ar fi și ea de fericită să știe pe tatăl său liniștit! Îngrijorarea lui întreținea o permanentă tulburare și amărăciune în casă. Numai așa va putea și ea să-și prepare mai temeinic licența, să termine, să-și găsească un post undeva și pe urmă...

Didina și bunica zîmbeau într-una. Bucuria li se așternuse pe față ca o mască. Mulțumirea lor era să-i vază pe toți mulțumiți. Zbuciumarea lui Rosmarin n-o prea înțelegeau. Dacă îi dă o pensie bună, fără să mai muncească și să se necăjească, fie și mai puțin decît leafa, de ce se mai zbate? Nu îndrăzneau să-i spuie lui, să nu-l supere mai rău, dar între ele vorbeau și nu se dumireau. Grija lor mai mare era pentru copii: Bebe să aibă ce-i trebuie și să învețe măcar cît să treacă clasa, Mircea și Liana să se așeze la casele lor, să-și facă rostul în lume. De Mircea totuși se sinchiseau prea puțin. Are slujba lui; cînd îi va sosi ceasul, își va găsi norocul. Băieții se însoară acuma singuri, nici nu mai întreabă pe bieții părinți. Pentru Liana însă aveau dese momente de panică. Lor, care s-au măritat la optsprezece ani, li se părea că o fată de douăzeci și unu e aproape bătrînă. Liana încă nu voia să vorbească serios despre căsătorie. Îi plăcea să cocheteze, să fie curtată și avea adoratori prea mulți. Cei cu intenții solide nu cutezau să se apropie de frică probabil că ar fi respinși. Asta era durerea Didinei și din pricina asta a și mustrat-o de atîtea ori, firește în zadar.

Profitînd de atmosfera caldă, Didina aduse vorbă și despre viitorul fetei. Mult ar dori ea să aibă Liana norocul să ia un ofițer. Nu există carieră mai bună ca milităria. Nici o țară nu se poate fără armată și armata

va fi întotdeauna în fruntea tuturor. Orice criză ar fi, armata trebuie să primească drepturile ei la zi. Iar ofițerul e respectat și primit bine pretutindeni, și la Palat, încît soția unui ofițer e ca o regină. Unde mai pui că are și ordonanță și nu trebuie să se trudească cu servitoarele leneșe și hoațe, cum sunt toate...

Liana asculta, cu ochii în jos, cu coatele pe masă, cu fruntea sprijinită în palma stîngă. În colțul gurii îi juca o frîntură de surîs ironic. Proiectele mamei o amuzau. Tocmai ofițer! Avea oroare de ofițeri. Îi considera proști, fuduli, bădărani și goi. După un răstimp, ca să facă ceva, se ridică în picioare și începu a strînge pachetele care rămăseseră pe masă.

Pe cînd subt abajurul trandafiriu speranțele și planurile pluteau și se legănau ca niște ființe imateriale, alături, în bucătărie, porni un bocănit metalic aspru și sacadat, asemeni unor lovituri de ciocan. Întîi parcă nu le auzi nimeni. Cuvintele roze se înălțau și țeseau mereu pînza fermecată care învăluia toată încăperea într-o fîlfîire de visări și taine.

— Tare-aș vrea să-ți facem cît mai curînd o nuntă frumoasă cum n-a mai fost în București! continua Didina cu o figură atît de încîntată că-și recăpăta parcă toată frăgezimea de odinioară. De-ar fi să cheltuim oricît, nu-mi pasă! Atîta ambiție am și eu!

— O, Doamne! oftă bunica de asemenea. Măcar de mi-ar îngădui bunul Dumnezeu să ajung și eu ziua aceea, că mai mîndră mireasă ca Liana noastră nici n-a fost de cînd e lumea lume!

— Și dac-ar vrea Cel-de-Sus să fiu și eu avansat pînă atunci, apoi să știți că mă îmbăt! zise Rosmarin aproape solemn. Nu m-am îmbătat de nu mai țin minte, dar atunci îmi dau drumul, uite-așa!

Se făcu deodată o tăcere. Liana, în picioare, rămase nemișcată, cu privirea spre becul a cărui lumină îi scălda fața și-i cernea în păr sclipiri de aur. Inima îi bătea în piept în ritmul bocănitului de afară, încît loviturile se confundau în auzul ei, cum se confundau și cu șoaptele mamei despre nuntă și mireasă. În suflet însă i se filtra o neliniște, vagă, stranie, pe care n-o putea alunga.

În tăcerea aceasta bocăniturile răsunau atît de puternic și de strident că toți le ascultară cîteva clipe buimăciți ca niște zgomote din altă lume. Pe urmă, dezmetecindu-se, avură impresia că li se sfărîmă ceva în suflete și că în cameră s-a lăsat subit un val de frig amorțitor. Însăși lumina parcă slăbise și se spălăcise, devenind aproape cenușie.

— Dar ce bate toanta aia acolo? întrebă Rosmarin cu un glas străin, continuînd apoi din ce în ce mai furios: Tinco!... Tinco!...

În același timp Didina apăsă pe butonul perei ce atîrna sub lampă. Țîrîitul nervos al soneriei se amestecă o clipă cu bocăniturile, încetînd pe urmă amîndouă. Servitoarea se ivi în prag.

— Ce faci tu acolo atîta gălăgie, fetițo? o întîmpină sever Didina.

— Apoi conița a spus să pisăm întîi zahărul pentru tort — zise Tinca, liniștit.

— Ce să pisezi? strigă Rosmarin. Ești o toantă!

— Ba, conașule, eu nu-s de vină, că mojarul...

— Mojarul, mojarul! o imită Rosmarin mai mînios. Ce mojar, tîmpito?... Să nu te mai aud, înțelegi?... Nici un mojar!... Nu vreau bocănituri și scandal, ai înțeles?... Ai, ieși afară!

— De, conașule, dacă mojarul...

Tinca plecă bombănind, lăsînd în urmă o dîră de tristețe. Didina observă, vrînd s-o scuze:

— Eu i-am spus să piseze zahărul și nucile pentru tort, dar la șapte, nu acum... E toantă rău, n-ai ce să-i faci!

Apoi, îndulcindu-și vocea, ca și cînd ar fi căutat să reia firul de adineaori, urmă către Liana:

— Ei, ce zici tu, păpușica mamii dulce? Te vedem curînd mireasă?

Dar întrebările ei sunau acum fals și sîcîitor. Liana se enervă:

— Mai lasă-mă-n pace, mămico dragă, cu ofițerii tăi și cu ordonanțele lor! Tu nu observi că ai ajuns ridicolă?... Ia mai bine să mă duc sus!

NOVEMBRE

1

Fereastra sufrageriei și ușa marchizei erau deschise. D-na Rosmarin poruncise să rămîie așa un sfert de oră, să se facă puțin curent ca să se primenească bine aerul în toată casa. Prima zi din novembre a fost frumoasă, însorită, dar friguroasă parc-ar fi prevestit o iarnă grea. Rosmarin, în jacheta-i neagră, îmbătrînită, rezervată pentru solemnități, se plimba prin hol, înfruntînd vitejește aerul rece ce năvălea înăuntru, fiind însărcinat să închidă cînd va fi trecut sfertul. Pendula din salon bătuse adineaori șase. Deodată auzi glasuri și pași la poartă. Se zăpăci. Au și început să sosească invitații? Ei au crezut că pînă la șase și jumătate n-are să vie nimeni... În dormitor, cu ușa închisă, Liana se retrăsese numai acum cîteva minute să se mai examineze puțin în oglinda cea mare, să-și mai adaoge eventual un puf de pudră sau o licărire de roșu.

— Aide, unde sunteți? strigă Rosmarin speriat. Voi n-auziți?... Au venit!... Liana! Ieși de-acolo să-ți primești mosafirii!

Pînă să apară Liana, afară, pe treptele marchizei, răsună vocea lui Mircea:

— Stai, frate, nu vă alarmați că suntem noi!

Coralia Ionescu își făcu intrarea în marchiza împodobită cu plante, împrumutate de la d-na Raluca Gotcu, tocmai cînd ajunse acolo și Liana.

— Să trăiești, scumpa mea, prietena mea cea mai iubită și mai încîntătoare! ciripi Coralia, sărutînd-o pe amîndoi obrajii cu toată atenția necesară ca nu cumva să-și strice pictura buzelor, îndelung muncită, și nici să nu lase vreo urmă de roșu pe figura Lianei. Eu îți urez toate fericirile și împlinirea tuturor visurilor tale de fecioară, din toată inima, și tu știi cît îți sunt de sinceră! adăogă pe urmă mai cald, în vreme ce Liana murmura mulțumiri.

Trecură îmbrățișate în hol. Liana îi spunea să nu-și scoată încă mantoul, că hainele cucoanelor le ia servitoarea și le duce în camera bunicii, unde stau mai bine și la căldură. Din urmă o chema Mircea:

— Așteaptă o secundă, Liana, să cunoști pe prietenul Oloman!

Remus Oloman, tînăr, curățel, cu ochelarii pe nas, se apropie și sărută galant mîna albă întinsă spre el:

— Sunt fermecat, domnișoară!

Coralia se repezi la Rosmarin să-l hiritisească cu aceeași efuziune, deși bătrînul părea că se posomorește ascultînd-o, obiceiul lui cînd îl cuprindea emoția. Mircea întrerupse abondența verbală a Coraliei ca să prezinte și tatălui său pe Oloman. Pe urmă se retraseră în marchiză să-și lepede pardesiurile. Remus, auzind felicitările insistente ale Coraliei și neștiind ce rost au, se simțea nedumerit și jenat.

— Nu te uita la Coralia! îi spuse Mircea. Așa-i ea, veșnic face exces de zel!

Îi explică scurt cum și-a ales Liana ziua de întîi novembre pentru primul ei ceai din sezon. Totuși Oloman regreta că n-a știut, altfel ar fi putut aduce și el măcar o floare prin care să-și exprime omagiul său modest unei domnișoare atît de adorabile. Avu grija să rostească mai tare regretul și omagiul ca să audă și Liana care se apropiase iarăși de ei.

— Intenția d-tale e cea mai frumoasă floare! zise Liana cu surîsul ei natural și cu o intonație puțin teatrală.

Mircea îi lăsă singuri. Schimbară cîteva amabilități. Liana mărturisi apoi că a citit vreo trei poezii de-ale lui Oloman într-o revistă, dar activitatea de la *Fulgerul* nu i-o cunoștea; nu caută în ziare decît știrile despre spectacole, politica n-o interesează deloc. El era mai măgulit de versuri; gazetăria o practică pentru pîine; are în cap un roman gata și nu-l poate scrie din cauza gazetei care-i sechestrează toate energiile...

Vorbind, mai mult se examinau. Liana constata în sine că nu prea i-e simpatic. Ochii lui miopi parcă se ascundeau în dosul ochelarilor, la pîndă, cu scăpărări aspre în lucirea artificial onctuoasă. Își freca mîinile mereu, avea vocea mieroasă și un zîmbet cenușiu în colțurile gurii care-i subția mai viu buzele. Părul castaniu moale, tuns aproape milităreste, îi ședea pe cap lins ca o perucă. Ovalul figurii se ascuțea spre bărbie, iar pielea galbenă-sură părea unsă. În sfîrșit o expresie în care timiditatea se îmbina cu îndrăzneala, de tinerețe care se silește din răsputeri să domine mizeria... Și Oloman era cam stînjenit în fața ei, oricît căuta să apară degajat. Privirea lui rătăcea grăbită de la buclele aurii, răzvrătite în ciuda artei coaforului de a le încătușa cu fierul, pînă la piciorul delicat cu gamba fină și elastică. Brațele ei goale aveau linii băiețești cu carnea tare,

iar decoltajul adînc, exagerat poate înadins, lăsa să se întrezărească conturul sînilor liberi ca niște capace de metal alb, mat, fierbinte. Se uită numai o clipă în ochii al căror albastru calm părea amețitor și își opri apoi privirea pe buzele încărcate de roșu, urmărind mișcarea lor cadențată și ascultînd timbrul glasului, învăluitor ca o melodie de alt, fără să-i mai înțeleagă cuvintele. Îi trecea mereu prin gînd că fata asta are un parfum care te tulbură și-ți răscolește simțurile.

— Sper că vom deveni buni prieteni — zise deodată Liana, ca și cînd i-ar fi pătruns gîndurile. Numai un lucru te rog, foarte mult, să nu-mi faci curte!

— Și eu care tocmai chibzuiam cum să încep! rîse puțin atins Oloman. Dar cel puțin în taină îmi permiți să te găsesc adorabilă?

— Vino mai bine să te prezint mamii și bunicii!

În ochii tînărului răsări o strălucire de ironie.

„Bine a zis cine a zis — se gîndi dînsul — că o femeie frumoasă nu e niciodată prea inteligentă!"

Între timp apăruse și Didina, urmată de aproape de bunica și Bebe. Tinca, gătită și ea și dichisită, alergase să închidă fereastra sufrageriei și aștepta să ia haina Coraliei. Stăteau în mijlocul holului, iar Coralia le vorbea despre Oloman lăudîndu-l cît e de talentat, ce frumos cîștigă și ce viitor strălucit are.

— Ei, ce-ți spuneam? zise triumfător către Oloman care venea cu Liana. Am avut dreptate?... Ai mai cunoscut d-ta o floare superbă ca Liana?

— N-ai exagerat deloc, domnișoară! Dimpotrivă! răspunse tînărul cu o închinare ceremonioasă.

Rosmarin, cu mustața gălbenită de tutun, cu figura necăjită, asculta gînditor parc-ar fi meditat asupra unui referat complicat. Ca să se arate politicos întrebă și el, cu un zîmbet care-i stătea ca o haină de împrumut:

— La ce jurnal scrii d-ta, dacă nu te superi? C-am înțeles că ești jurnalist?...

— Sunt redactor la *Fulgerul* — pronunță Oloman mîndru, ofuscat că un subdirector de minister nu-i cunoaște numele cu care semnează zilnic în pagina întîi a unui jurnal atît de răspîndit.

— Bun jurnal, n-am ce zice! aprobă bătrînul cu mai mult suflet. Nouă acasă ne aduce ziaristul *Universul*, că s-a obișnuit soția mea cu el din tinerețe. Dar la biurou îl citim cu toții regulat, că numai așa ne mai răcorim inima de hoții ăștia care nenorocesc țara.

— Atunci ați observat numele meu... — insistă Oloman.

— Se poate, dar noi nu ne prea uităm la iscălitură, dacă înjură bine...

Bunica avea rezervat un fotoliu de onoare în salon, între ușa sufrageriei și fereastră. Își luă locul de acuma, înconjurată de celelalte femei, lăsînd pe domni să discute politică. Dealtfel Coralia chiar venise cu tolba doldora de felurite noutăți pasionante. Era colegă de facultate cu Liana, de doi ani însă nu mai dăduse nici un examen. Fata cea mai mare a unui funcționăraș sărac de la primăria Caracal, a debarcat în București ca să se facă profesoară, să-și scape părinții de grija viitorului ei. Primul an a luptat cu mizeria, a urmat cursurile, și-a trecut examenele. Pe urmă a capitulat în fața vieții. A căutat un serviciu și a devenit secretara particulară a unui director de bancă fiindcă a fost fecioară. Astfel a ajuns să aibă un mic apartament cu chirie, toalete, blănuri și cîteva bijuterii. Pe lîngă directorul bătrîior, care o iubea la date fixe, inima ei tînără dorea și dragoste adevărată. Anul trecut Mircea i-a făcut o curte foarte pasionată după care totuși au rămas buni prieteni... Totdeauna veselă, drăguță cu

toată lumea, incapabilă să supere pe cineva, căutînd și reușind să spuie fiecăruia numai lucruri agreabile, era o ființă fără dușmani.

—N-ați aflat nimic despre prințesa Elena? zise ea cu importanță. Cum să aflați dacă jurnalele nu îndrăznesc să scrie ori poate nici n-au voie?... Mie mi-a spus însă o persoană care e intimă cu un om de-al regelui...

Zvonurile în legătură cu Palatul stîrneau pretutindeni o curiozitate extraordinară. Povestind cine știe ce năzdrăvănie care circula, Coralia le cuceri interesul într-atîta că nici nu observară sosirea altor doi invitați, locotenentul Mitrofan Tănăsescu și Iancu Petrescu, care se întîlniseră chiar în poartă și intraseră împreună în marchiză.

—Mi se pare că suntem cei dintîi —șopti locotenentul puțin plictisit.

—Atît mai bine —murmură cellalt.

În vreme ce-și lepăda mantaua și baioneta, agățîndu-le în cuier, Tănăsescu își morfolea nemulțumirea de-a fi ratat o intrare triumfală. Era din administrație, cam plăpînd și puțintel ca statură, deși purta tocuri înalte. Avea o frizură îngrijită meticulos, cu cărarea în dreapta, linsă și pomădată, mustăcioara spilcuită, eroică, neagră, și o încredere mare în propriile-i însușiri intelectuale pentru că citea multe ziare și romane și se ducea în fiecare săptămînă la Teatrul Național, încît cunoștea toate piesele din repertoriu. Față de celelalte teatre afecta puțin dispreț estetic, socotindu-le prea ușoare pentru dînsul, mai ales că nici nu făceau reducere militarilor, totuși nu scăpa nici o revistă și știa pe dinafară toate cupletele lui Tănase și romanțele de amor. Pasiunea lui teatrală nu era în legătură cu vreo aventură de culise. Băiat sărac și calculat, solda îi comanda calitatea iubirilor. Scria însă piese de teatru

și avea terminate vreo cinci, toate istorice în multe acte și tablouri. Își schițase un plan vast de a dramatiza toată istoria românilor într-o serie de tragedii care să slăvească virtuțile neamului și să devie breviarul propagandei naționale. Camarazii și cunoscuții știau toți că e autor dramatic și-l stimau. El însuși se admira din plin și se revolta în sine că Teatrul Național nu-și înțelegea menirea și nu i-a jucat încă nici o operă. Spunea deseori în lume, cu o modestie care credea că-i șade bine, că în literatură trebuie să ai răbdare pînă pătrunzi și cita pe Ursache, de asemenea ofițer de administrație, care a dăruit României o piesă nemuritoare... Pentru cariera mondenă însă locotenentul Tănăsescu poseda și darul de-a citi în palmă și de-a ghici totdeauna o mulțime de lucruri în special cucoanelor.

Iancu Petrescu lucra la minister în aceeași cameră cu Rosmarin, ca subșef de birou. De vreo treizeci de ani, avea înfățișarea posomorîtă și necăjită, cum trebuie să fi fost Rosmarin în tinerețe. Etern înfricoșat de ziua de mîine, etalîndu-și mereu grijile și durerile, plîngîndu-se necontenit împotriva tuturor, începînd cu lumea și sfîrșind cu soarta, răspîndea în jurul său o deprimare care îndepărta pe oameni în loc să-i procure compătimirea rîvnită și necesară ca o merinde. Altfel părea vînjos, bine hrănit, foarte grijuliu de sănătate, negricios, cu sprîncenele stufoase, cu ochii severi implorînd totuși milă. Se simțea umilit că la vîrsta lui și cu studiile lui era numai subșef. Uitase că licența a trebuit să și-o ia la Iași, fiindcă aici a fost respins de două ori, că apoi trei ani a încercat să fac avocatură, înscris în barou și convins de superioritatea cunoștințelor sale juridice, și că abia cînd l-a răzbit foamea s-a gîndit să

se facă funcționar, fericit să găsească un locșor de impiegat cu leafă sigură.

Amîndoi erau favoriții bătrînilor, firește în vederea Lianei. Subșeful se bucura de simpatia lui Rosmarin, pe cînd Didina prefera pe Tănăsescu. Bătrînul îl primi cu o efuziune neașteptată din partea lui. Pînă să sosească Liana făcură cunoștință cu Oloman. După salutările de rigoare Iancu Petrescu se trase mai la o parte cu Rosmarin, vorbind despre de-ale slujbei, văitîndu-se de greutățile vieții și compătimindu-se reciproc.

— Trebuie să te însori, Petrescule, ascultă-mă pe mine! zicea bătrînul cu un ton plin de milă care-i făcea bine și lui și interlocutorului său. Tu nu ești ca alții. Tu ai nevoie de un cuib, de o îngrijire mai bună, în fine...

Subșeful dădea din cap grav, îngîndurat. Îl preocupa și pe el însurătoarea de la care spera o îndulcire a vieții. Dorea o fată foarte frumoasă, cu bani mulți și cu protecție mare. Se credea simpatic și cuceritor, numai că vrea el, cu o situație socială și perspective de viitor încît să-și poată permite a aspira la o partidă strălucită. Liana îi plăcea deși ea nu i-a arătat niciodată vreo atenție deosebită. Înțelegea că Rosmarin i-ar da-o bucuros și era sigur că pe ea ar cuceri-o el repede dacă ar fi nevoie. Dar mai șovăia. Visa ceva mai bun. Rosmarin nu-i putea oferi nici o zestre demnă de așteptările lui, nici mai ales vreo protecție pentru carieră... Se făcu a nu pricepe aluziile și răspunse parcă Rosmarin n-ar fi avut fată de măritat:

— Desigur! Viața de holtei ajunge să te enerveze cînd ești om serios și cinstit și muncitor ca mine care nu cunosc decît biuroul și casa... În vremea de azi însă

trebuie să bagi bine de seamă căci fetele sunt atît de pretențioase și de stricate...

— Fete bune se găsesc, Petrescule — murmură Rosmarin. Numai să știi să le descoperi și să le alegi dintre cele multe...

Întoarse capul instinctiv după Liana care, în mijlocul salonului, stătea cu palma întinsă spre locotenentul Tănăsescu, ciripind și insistînd:

— Spune-mi repede cu cine am să mă mărit, dar acuma, înainte de-a veni invitații, ca să nu-mi fie rușine dacă-mi spui ceva rău!

— Duduiță dragă, cum să-ți ghicesc eu rău d-tale cînd d-ta ești ca un crin pe care numai soarele l-a sărutat? zise locotenentul dulce și tare ca să fie auzit și admirat de toți.

— Se vede că ești poet! reluă Liana cu ușoară ironie în glas și cu o privire conspiratoare spre Oloman care se afla lîngă ei. Nu poți scoate o vorbă fără să fie un compliment. Dar vezi că eu nu mă mulțumesc cu complimente. Vreau să-mi spui numaidecît viitorul!... Tot, tot!

Remus Oloman surîdea cu o superioritate zdrobitoare. Tănăsescu apucase mîna stîngă a Lianei, o ridicase puțin și examina atent palma, plecat asupra ei, parc-ar fi vrut s-o sărute. După cîteva clipe însă zise mai încet, aproape suspinînd:

— Ai o mînă delicioasă, domnișoară, cu niște linii foarte interesante care ar merita să fie studiate de un chiromant mai priceput ca mine.

— O, o, alte complimente!

— Deloc! făcu locotenentul și, plecîndu-se mai tare, continuă misterios:

În orice caz aș fi în stare să pariez că nu vei fi prea fericită în iubire sau cel puțin vei avea de suferit din cauza iubirii!

— Iubirea fără suferință nici nu e iubire! observă Oloman sentențios.

2

D-na Raluca Gotcu fu primită mai ceremonios de toată familia știindu-se că asta o măgulește. Văduva unui avocat cu clientelă și fost senator, a cunoscut timpuri de bogăție și lux. Acuma trăia într-o odăiță cu antreu, în vecini, în mare mizerie. Păstra din epoca ei de strălucire, ca niște trofee glorioase, rămășițe de mobilă și plantele pe care le împrumuta cunoștințelor la ocazii, cum le-a împrumutat azi familiei Rosmarin. Deși clienta fondurilor de milă de pe la diferite ministere și eforii, exploatînd cît putea amintirea răposatului, avea o energie mîndră prin care impunea tuturor. Era cam de seama bunicii, dar nu voia deloc să îmbătrînească. Încerca să-și ascundă vîrsta purtînd perucă neagră și fardîndu-se ca o domnișoară încît astfel părea mai bătrînă. Iubea jocul de cărți cu patimă dîrză în speranța că are să se procopsească odată și odată, cu toate că pierdea mereu consumîndu-și uneori chiar pîinea de a doua zi.

— Ai auzit despre Gotcu? întrebă pe Oloman cînd îi fu prezentat ca ziarist. Ei, atunci să știi că eu sunt văduva lui Gotcu, uite așa cum mă vezi!... Am ajuns săracă fiindcă bietul bărbatul meu a fost cinstit. Foștii lui secretari sunt azi miniștri, iar văduva lui de-abia are cu ce să-și ție zilele. Iacă, asta e dreptatea în

România!... Ministrul de finanțe, stăpînul lui Rosmarin, în casa mea și-a făcut ucenicia...

Pînă să isprăvească d-na Gotcu obișnuita-i ieșire împotriva nerecunoștinței societății românești față de oamenii mari ai țării, Liana alerga să primească pe soții Buta care apăruseră în marchiză.

— Vai, ce toaletă superbă! zise Liana îmbrățișînd pe d-na Buta. Și-ți vine admirabil!... Unde ai făcut-o?... La tine, la școală?

Agripina Buta era maestră de rufărie la o școală profesională și soția unui contabil pe care îl disprețuia și-l ținea subt papuc pentru că avea leafă mai mică decît ea.

— Da, scumpa mea — răspunse d-na Buta foarte languros. Îți place? Într-adevăr, se fac acuma la noi niște lucruri drăguțe de tot. Avem o maestră nouă, eminentă, diplomată de la Paris. Dacă vrei să-ți comanzi ceva... (Continuă deodată cu glas acru, cu fața strîmbată, către soțul ei care se aranja liniștit fără să asculte:) Anghele, ține, frate, mănușile și pune-le în pardesiul tău! Nu știi că eu n-am buzunare? Ce Dumnezeu ești așa de nedelicat? (Reveni cu glasul dulce de adineaori la Liana:) Vai, scumpa mea Liana, cît sunt de fericită că te văd! Nu-ți închipui ce dor mi-a fost de tine! Sunt două săptămîni de cînd...

Era romantică, iubea versurile și visa să fie iubită de un poet. Avea cincizeci de ani, cu șapte mai mult ca Buta, părea însă mai tînără ca el. Își cheltuia toată leafa pe rochii și parfumuri, băi de aburi și masagii... Cînd cunoscu pe Oloman, exclamă mișcată:

— Ah, Remus Oloman!... De la *Fulgerul*?... Ce frumos scrii! Ce stil, ce imagini! Cîtă energie!... Vai, ce bine-mi pare că am plăcerea să cunosc un scriitor atît de tînăr și de talentat!

Oloman fu agreabil surprins de explozia aceasta de admirație. Trase cu coada ochiului după Rosmarin care însă continua colocviul cu Iancu Petrescu, aproape indiferent de restul lumii.

— Doamnă, sunteți prea amabilă ! murmură tînărul frecîndu-și mîinile.

Agripina îl luă îndată deoparte să vorbească literatură. Era încîntată că avea ocazia să se întreție cu un om subțire care poate să-i aprecieze calitățile intelectuale.

Rosmarin părăsi brusc pe subșeful de birou și se repezi spre marchiză unde zărise pe Constantin Alistar care tocmai intrase.

— Bine-ai venit, dragă Costică ! făcu Rosmarin cu fața inundată de bucurie, scuturînd mîna noului venit și ajutîndu-i înfrigurat să-și scoată pardesiul.

— Bine v-am găsit, Alexandre ! zise Alistar cu o privire spre interiorul casei. Aveți lume multă ?

— Este, a început să sosească — răspunse bătrînul. Ce bine-mi pare c-ai venit, Costică ! Poftim ! Poftim !... Liana, vino !... Uite pe Costică !

Alistar sărută pe rînd amîndouă mîinile Lianei, suspinînd :

— A, tinerețe, tinerețe !... De ce n-am cîțiva anișori mai puțin să-ți pot face curte cu oarecare șanse ?

— De ce nu încerci totuși, domnule Alistar ? rîse Liana. Ce contează anii ? Nu știi că fetele de azi preferă pe bărbații maturi ? Iar d-ta care mai ești și neînsurat...

— Ai o fată adorabilă, Alexandre ! Adorabilă ! zise Alistar radios.

Liana îl luă de braț și-l duse să-l prezinte lumii. Rosmarin se ținea după ei cu aceeași bucurie cenușie. Alistar era director general și fusese numit de curînd directorul mișcării fondurilor. A început cariera împreună cu Rosmarin, însă a avut și diplome și noroc. Deși aproape de aceeași vîrstă, Alistar părea mult mai tînăr. Se îmbrăca cochet. Veșnic ras și pudrat, păstra o elasticitate în ținută care-i dădea o înfățișare de cuceritor profesional. Îi și plăceau femeile, și mai ales variația. Totdeauna se afla încurcat în vreo aventură de amor, plîngîndu-se că din pricina lor a rămas burlac. Își încerca norocul oriunde se ivea prilejul. Chiar acuma venise mai mult pentru Liana decît pentru vechiul său coleg Rosmarin. Prinsese undeva o șoaptă că fata n-ar fi tocmai cuminte și s-a gîndit să arunce o vorbă, iar dacă se nemerește, atît mai bine. O cunoștea de cînd era mică. Frecventa foarte rar casa. Cu doi ani în urmă a văzut-o domnișoară și i-a rămas în amintire, fără speranță.

După ce făcu ocolul camerelor și schimbă cîte-o gentilețe cu toți, Alistar se întoarse la Rosmarin :

— À propos, să nu uit, Alexandre ! Vino într-o zi d-astea pe la mine, fie la birou, fie acasă, că am să-ți comunic ceva confidențial, ceva ce știu că te interesează... Dar nu amîna ! Dacă nu poți tu, trimite pe Liana...

— Ba viu eu, Costică, se poate ? se grăbi bătrînul. Cum să nu viu. Chiar mîine viu, Costică... Dar de ce nu-mi spui mai bine acuma și mă lași să mă perpelesc ? Trecem un moment în dormitor sau în sufragerie și...

— Lasă, monșer, nu putem vorbi lucruri serioase cînd e atîta lume. Vii mîine și discutăm pe îndelete !

Se duse spre marchiză unde Liana se îmbrățișa cu Nina și Angela sosite atunci împreună cu tatăl lor. Rosmarin îl auzi exclamînd vesel :

— Ce buchet de fete frumoase !

„Ce-o fi vrînd să-mi spuie?" își zise bătrînul cuprins de toate îngrijorările. „Bine nu, desigur, că de era vorba de ceva plăcut îmi spunea acuma..."

Alistar era în relații mai apropiate cu Gavrilescu, mînca deseori în casa lui și făcea curte fetelor mai în glumă, mai în serios, după împrejurări și fără nici un rezultat cu toate că amîndouă își permiteau față de dînsul toate intimitățile.

— Liana dragă, să știi că am venit hotărîtă să dansez la desperare! strigă Angela. Sper că vor fi destui tineri...

— Din moment ce mă vezi pe mine poți fi liniștită! glumi directorul.

— D-ta ești dansator mediocru! interveni Nina. Numaidecît obosești...

— Pe cine nu ești tu în stare să obosești, diavoliță drăguță!

Anibal Gavrilescu își sufla nasul cu zgomot de trîmbiță. Scund, grăsun, avea ochii blînzi și figura luminată de o bonomie comunicativă. Și-a iubit nevasta atît de mult că nici azi, după cincisprezece ani, nu poate vorbi de ea fără să i se umple ochii de lacrimi, mai cu seamă că a murit din facere și se simte într-un fel și el vinovat de pierderea ei. La fel își iubește fetele și le răsfață, permițîndu-le și iertîndu-le orice numai să fie ele mulțumite și fericite. Ele îi răspund cu o dragoste capricioasă, lipsită de respect și nu se sfiesc a-l socoti mai mult prost decît bun.

În vreme ce Mircea se ocupa de Nina, iar Alistar însoțea pe Liana și Angela, Rosmarin conduse pe Gavrilescu la cucoane, străduindu-se să fie vesel și nereușind deloc, muncit cum era într-una de spaima celor ce avea să afle de la Costică.

— Ascultă, Anibalule! strigă d-na Gotcu stînd parcă pe spini în așteptarea pocherului. Astă-seară ești clientul meu! Am o poftă nebună să-ți iau niște franci.

— Coană Raluco, eu sunt gata oricînd, ca cercetașii! declară Gavrilescu, sărutîndu-i mîna. Cavalerul d-tale pe viață și pe moarte!

D-na Gotcu îl simpatiza deosebit și glumea cu dînsul și pentru că era totdeauna vesel, dar mai cu seamă pentru că juca larg, boierește și nu se supăra cînd pierdea.

— Vezi, ai grije să facem o masă serioasă! insistă bătrîna. Ia-l și pe domnul ăsta, cum îi zice, că i-am scăpat numele, care e cu mișcarea fondurilor...

— Numai să-l lase fetele — se îndoi Didina. Uite cum l-au înconjurat și el cum se răsfață între ele! Coralia nici n-a avut răbdare să-și termine povestea...

— Toate femeile au un miros special pentru mișcarea fondurilor, vorba coanei Raluca — zise Gavrilescu rîzînd cu poftă.

— Bine, bine, dar deocamdată vezi de al patrulea! reluă d-na Gotcu cu gîndul numai la cărți. Caută pe cineva care...

— Ce să mai caut? Luăm pe prietenul Alexandru!

— Fugi de-aci, domnule! Vrei să-mi tragă rău? Nu vezi ce mutră face de parcă l-ar durea măselele?

Toți rîseră, inclusiv Rosmarin. Numai Didina, deși făcea și ea haz, se simțea atinsă că lumea rîdea pe socoteala bărbatului ei și ținu să explice:

— El a fost totdeauna serios și potolit. Așa e firea lui.

Pe urmă Roșmarin rămase cîteva minute singur cu Gavrilescu. Socotea momentul potrivit să abordeze chestia care îl durea, dar nu știa deloc cum ar începe

fără să pară lipsit de tact. În sfîrșit Gavrilescu rupse tăcerea întrebînd ca să zică ceva:

— Altfel ce mai noutăți, ce mai faci, Alexandre?

— Apoi noutățile la tine sunt, că tu ești tartorul cel mare — răspunse Rosmarin bucuros că astfel Gavrilescu însuși i-a deschis calea. Umblă iar fel de fel de zvonuri că la întîi ianuarie se vor face suprimări și scoateri la pensie...

— După zvonuri să nu te iei niciodată! zise Gavrilescu evaziv.

— Nu, firește, dar vorba ceea, unde nu e foc nu iese fum — urmă bătrînul căutînd să zîmbească. Și omul, cînd se știe amenințat, începe să aibă frică și de umbra lui.

— Desigur, desigur — murmură cellalt cu ochii după Nina care, între Mircea și subșeful de birou, asculta cu mici izbucniri vesele proorocirile ce i le citea în palmă locotenentul Tănăsescu.

— Eu tocmai la tine mă gîndeam să te rog frățește să ai grije de soarta mea... Nu știu ce-or fi avînd banditii ăștia cu mine de nu mă lasă să-mi sfîrșesc cariera liniștit? Că eu harnic sunt, priceput sunt de mă cunoaște tot ministerul... Tu poți, dacă vrei, să mă servești. Să le spui, uite cum e cazul cu Rosmarin, de ce să-l nedreptățim pe bietul om...

— Măi Alexandre, crede-mă, zău, n-am nici o putere!

— Spune mai bine că nu vrei să mă servești — zise Rosmarin, abătut, lăsînd capul pe piept. Toată lumea știe că tu învîrtești lucrurile la personal...

— Dacă nu vrei să mă crezi — făcu Gavrilescu deodată mai cald, privindu-l cu ochii umezi. Poate că și eu sunt amenințat, dar nu-mi amăresc inima ca tine. Nici directorul nu are putere. Ministrul cu secretarul

general taie și spînzură, pe noi nici măcar nu ne întreabă. Asta e realitatea, Alexandre dragă!

— Barem să fiu prevenit din vreme, să-mi pot căuta vreun sprijin undeva — bolborosi Rosmarin fără speranță.

— În privința asta să fii sigur, Alexandre, să n-ai nici o îndoială!

Asigurarea era sinceră, dar pe Rosmarin nu-l mai liniștea. În sine își spunea că Gavrilescu ar putea să-l ajute și nu vrea, cine știe din ce cauză. Se eschivează ca să nu-și ia nici un angajament. Parcă ministrul, oricît ar fi de hain, face ceva fără să ceară avizul lui care e cel mai vechi la direcția personalului și cuncaște pe toți funcționarii? Nu vrea și nu vrea. S-a terminat. Cel puțin a clarificat situația. Instinctul lui nu-l înșeală niciodată. N-a avut încredere în Gavrilescu și s-a ferit de dînsul oricît lumea zicea că e om bun și săritor. Cine zîmbește mereu, tăinuiește ceva în suflet.

— Ce complotați, bătrînilor? întrebă Alistar apropiindu-se de ei mulțumit.

— Ei, despre de-ale vieții — zise Gavrilescu revenindu-și brusc, cu glasu-i obișnuit vesel și cu veselie în ochi. Tu cu fetele, noi cu necazurile.

Directorul întîlni privirea mohorîtă a lui Rosmarin. Surîse și cu un gest de nepăsare:

— Mai lăsați încolo necazurile că viața nu e chiar așa de rea!

Rosmarin tresări. Glasul, surîsul, privirea lui Costică, mai mult decît cuvintele lui, parcă voiau să-i spuie: fii liniștit, Alexandre, e bine. Îi trecu prin minte să-l întrebe acuma ce anume are să-i comunice. Se abținu. A refuzat adineaori. De ce să-l mai supere cînd i-a dat a înțelege acuma că nu e vorba de nimic rău. Altfel cum i-ar fi propus să meargă fata dacă nu

poate el? Dacă ar fi o veste rea, nu s-ar fi oferit să i-o transmită prin Liana. E doar om delicat și simțitor... Se învioră și-și compuse o figură încîntată zicînd:

— De, Costică, de...

În același moment Remus Oloman oprea pe Liana care pornise spre marchiză unde intraseră alți invitați:

— Domnișoară, fie-ți milă de mine și scapă-mă de cucoana cu literatura că mă omoară!

— A, Agripina? zise Liana. Ce nenorocire!... O secundă, să văd cine a mai venit!

3

— Dragă Liana, noi ți-am adus un mosafir nepoftit! N-am putut scăpa de el, atîta a insistat să-l luăm... Dacă te încurcă, dă-l afară tu ca să se învețe minte, că noi n-am fost în stare!

— Vai, dar îmi face chiar plăcere! Un dansator e totdeauna...

Se întrerupse scurt. D-na Lelița Antonescu intrase în marchiză în timp ce soțul ei, maiorul de cavalerie, încă pe scară, spunea unui ofițer mai tînăr:

— Hai, domnule, treci înainte că tu ești nou aici, să nu ținem ușa deschisă!

— Numai după d-voastră, domnule maior!

După ce se închise ușa, maiorul Cosma Antonescu zise familiar Lianei:

— Uite-l, duduiță!... Pedepsește-l, iartă-l, fă ce vrei cu el!

— Locotenent Dandu Victor din aviație — se prezintă tînărul, plecîndu-se.

— D-ta? se miră Liana cu un surîs puțin confuz. Cavalerul care m-a urmărit aseară pînă în poarta casei?... Ei, dacă ai venit...

Îi întinse mîna și trecu în hol cu Lelița, lăsînd pe cei doi ofițeri să se dezbrace. Maioreasa era tînără, măritată numai de un an, drăguță, deși mai înaltă cu aproape un cap decît Liana și voinică și vînjoasă ca o amazoană. Se potrivea cu bărbatul ei, mare, spătos, umeros. Îl iubea nebunește și era geloasă pe toate femeile, convinsă că toate îl adoră și sunt gata să i-l răpească dacă nu-l va păzi bine. Nu se clintea niciodată de lîngă el, fiind în stare să-l însoțească și la cazarmă. Prietenă bună din școală cu Liana, nici în ea n-avea încredere deplină mai ales de cînd Muțu i-a spus odată că fata lui Rosmarin e foarte nostimă. A fost încîntată cînd Dandu a rugat-o să-l ia la sindrofie. Cel puțin Liana va fi mai ocupată și nu se va putea uita la Muțu. Totuși îi plăcea să fie admirată și curtată de bărbați sperînd și nereușind să facă gelos pe Muțu.

Maiorul intră gălăgios, jovial, cum îi era felul. Lelița se agăță îndată de brațul lui. În urma lor, locotenentul aviator, cu un buchet de liliac alb în mînă, se apropie de Liana și-i întinse florile puțin stîngaci:

— Domnișoară...

— Ești drăguț, îți mulțumesc — murmură Liana.

Era într-adevăr încîntată. Adora florile, iar liliacul alb era floarea ei favorită. De unde va fi aflat? I-a spus desigur Lelița... Numai el a avut o atenție delicată. Se uită în ochii lui. Negri, sprîncenele pronunțate. O lucire moale, umedă, parcă intimidată... Aseară nici nu l-a văzut bine. Ca să nu o ia drept încurajare. Dealtfel era în civil și hainele civile îl dezavantajau încît părea mai curînd un funcționăraș comercial în căutarea unei aventuri galante. Uniforma albastră-cer

îi dădea o înfățișare bărbătească, oricît nu-i plăceau ei în general uniformele.

— Acum trebuie să te prezint, nu-i așa? zise Liana îndată simplu înăbușind în mod natural ușoara emoție stîrnită de bucuria florilor.

Îl duse întîi la maică-sa și la bunica. Ele îl observaseră de cînd a intrat.

— Vai, ce frumos liliac!... Dumnealui ți l-a adus?... Foarte gentil! bîigui Didina cu mare satisfacție.

Liana găsi complimentul mamei excesiv. Nu voia ca tînărul să-și închipuiască mai mult decît merita atenția lui.

— Întîi să ne debarăsăm de flori — zise ea către Dandu.

Le puse într-un vas. Locotenentul căuta să-i fie de ajutor. Vrînd totuși să nu-l ofenseze cumva, Liana rupse un fir și și-l potrivea în corsaj.

Didina îi sorbea pe amîndoi cu priviri lacome:

— Foarte frumușel băiat!... Și ce atent! Auzi, liliac alb acuma, în plină toamnă! Trebuie să-l fi costat o groază de parale... Degeaba, gentili și bine crescuți ca ofițerii nici nu sunt alții!

Maiorul Antonescu începuse să povestească lui Alistar cum a ajuns să aducă la sindrofie pe Dandu. Mai înalt ca toți, vorbind cu glas tare parc-ar fi comandat divizionul său, cel dintîi în regiment, la o inspecție, cu un umor comunicativ, se făcea ascultat de toată lumea. Tineretul se adună în jurul lor spre bucuria Leliței care era fericită că Mutu al ei are așa de mari succese mondene încît toți o invidiază. Remus Oloman zîmbea ironic și plictisit că el, personagiu cu nume cunoscut de o țară întreagă, rămînea pe planul al doilea pînă și față de Dandu un ofițeraș cu care se găsea într-un fel de prietenie de cafenea fără să-l prețuiască și care aici

devine interesant din pricina unei obrăznicii destul de comune.

— Și cum zic — reluă maiorul ca să auză începutul și ceilalți — ne pomenim după masă, cînd tocmai eram la cafea, cu Victoraș. „Ce-i cu tine, băiete?" „Am venit, domnule maior, zice, să vă iau la un film foarte frumos..." Noi fuserăm aseară la cinematograf, totuși ne-am fi dus că Leliței îi place grozav și ar fi în stare să vază și cinci filme pe zi dacă am avea timp și bani. Dar, zic, nu se poate, că suntem invitați la un ceai cu prelungire la o prietenă foarte bună a nevestei mele, d-șoara Rosmarin... „Care stă în Transilvaniei 33?" zice el. „Da, în Transilvaniei... O cunoști?" „Nu, dar..." „O fată nostimă de tot" zic eu.

Lelița, parcă mușcată de șarpe, îl strînse de braț.

— Ce-i dragă? se întrerupse maiorul. De ce mă ciupiși?

— Eu? roși Lelița. Ți s-a părut...

— Ei, și din una din alta — urmă maiorul — ne spuse băiatul ce-a pățit, cum s-a agățat aseară pe Calea Victoriei de o domnișoară, cu toate că el nu are asemenea obiceiuri, cum s-a ținut după ea și a pisat-o pînă acasă, cum fata nu răspundea nimic și grăbea pasul, cum i-a închis poarta în nas... În fine!... Întîmplare!... A stat în fața casei, s-a mai învîrtit. „Trebuie să aflu, zice, cine-o fi?" Atunci iacă o servitoare. „Cine șade aici?" „Un boier." „Nu știi cum îl cheamă?" „Ba știu. Rosmarin". „Rosmarin... Dar o domnișoară nu șade aici?" „Cum nu, șade și e tare frumoasă. E fata dumnealor..." Ce să vă spun? Rîdeam cu Lelița de ne prăpădeam. Cînd colo, ce se gîndește Victoraș? „Domnule maior, trebuie să repar bădărănia asta cu orice preț. Vă rog să mă luați și pe mine la ceai, să cer scuze d-șoarei Rosmarin." C-o fi, că nu se face, că ce-or zice

oamenii... Pe urmă Lelița zice hai să-l luăm, că Liana e fată inteligentă și are să facă haz...

Ascultătorii se așteptau la o poantă sau măcar la o întorsătură de rîs. Se risipiră. Singur locotenentul Tănăsescu se crezu obligat, fiindcă vorbise maiorul, să-și exprime admirația printr-o exclamație entuziastă.

— Superb!... Aveți un dar de-a povesti, domnule maior, fenomenal!

— Stai, să vezi acuma alta, mai bună! strigă maiorul Antonescu, umflîndu-și pieptul, ca să atragă iar lumea.

Grupul se refăcea însă acuma în salon în jurul lui Oloman. După decepția cu maiorul, se căuta ceva mai interesant. D-na Buta, vrînd să mai intelectualizeze conversația, atacă din nou pe Remus cu literatura. Tînărul se codea. I-a bătut capul destul lingereasa asta în patru ochi cu părerile ei literare. El avea credințe estetice revoluționare, reclama mereu, chiar în articole de umplutură din *Fulgerul*, revizuirea radicală a valorilor, destituirea atîtor genii false de pe soclurile pe care s-au cocoțat prin indulgența unei critici complice și a publicului nostru fără educație artistică serioasă. Dintre contimporani nu recunoștea decît vreo trei, patru și încă cu rezerve. Era campionul tinerei generații care va regenera nu numai literatura ci întreaga înfățișare a României... Cum să vorbească el serios de literatură cînd oamenii nu doresc decît să-și petreacă vremea mai agreabil pînă se va servi ceaiul și va începe dansul sau jocul de cărți? Totuși, fiindcă adunarea lumii în jurul lui îl măgulea, crezu să aibă mai mult răsunet lăudîndu-și jurnalul *Fulgerul* și pe directorul său Pantelimon Răcaru despre care afirma emfatic că ar fi cel mai bun ziarist, afară de Arghezi.

— Cine? Poetul Arghezi?... O, e așa de drăguț! întrerupse Agripina siropos. Am citit niște poezii de Arghezi în *Adevărul literar*, că sunt abonată și le-am găsit delicioase!

Pe Oloman, arghezian fanatic, astfel de elogiu îl jicnea ca o lovitură de cuțit. Stăpînindu-și însă furia, spuse mai răspicat:

— Da, doamnă, Arghezi e cel mai mare poet, cel mai mare prozator și cel mai mare ziarist dintre bătrîni!

Nemulțumit să fie ascultat numai de Tănăsescu, maiorul se apropie întrebînd:

— Cum ai spus? Argezi?

— Arghezi! repetă Oloman țîșnind dureros căci Antonescu pronunțase Arjezi, și adăogă ironic: L-ați citit cumva?

— Nu, domnule — răspunse maiorul Antonescu sfătos și aproape mîndrindu-se. N-am timp de versuri. Cît sunt eu de ocupat! Nevastă-mea citește romane, că ea e liberă... Eu jurnalul, ca să aflu ce se petrece în lume... À propos, fiindcă vorbeai de ziariști, ascultă-mă pe mine: or fi ei buni și Arghezi al d-tale și alții, dar pe Răcaru nu-l bate nimeni!

— Mă rog, părerile sunt libere — mormăi tînărul deconcertat și intimidat. Dealtfel tocmai de la Răcaru am pornit...

— Răcaru, da, știe să scrie! continuă maiorul fără să se mai uite la Remus, cu o însuflețire strălucitoare. Scrie, domnule, și înjură de ți-i mai mare dragul. Nu i-e frică nici de rege. Și pe rege l-a luat de cîteva ori, mai fin, firește, dar l-a atins. Și n-a îndrăznit nimeni să-l tragă la răspundere. Dacă-i tare?... Încearcă și Arghezi al d-tale să-l imite — degeaba, nu poate scrie ca Răcaru, n-are savoarea lui!... Spun unii și alții că-i necinstit, că-i șantagist, că a făcut avere, moșii și palate din înju-

rături. Eu nu cred. Sînt calomnii de-ale celor pe care i-a dat în tărbacă!... Eu, dacă aș avea putere, l-aș face prim-ministru! Pe onoarea mea! Numai unul ca Răcaru ar fi în stare să introducă ordinea și cinstea în țara asta!

Cînd sfîrși maiorul, rămase o lungă tăcere. Oloman rumega în gînd o replică violentă să distrugă definitiv pe cavaleristul idiot care se amestecă și în gazetărie. Chibzui însă că n-ar fi politicos să provoace vreo altercație. În fond el îi admiră pe amîndoi încît e numai chestie de nuanțe. Și la urma urmelor de ce să se certe el cu oameni străini, simpli burghezi, pentru Arghezi care e mare, negreșit, dar niciodată nu i-a mulțumit pentru atîtea articole arhielogioase, ba se face că nici nu le-a citit; pe cînd de la Răcaru mănîncă o pîine și, dacă eventual ar afla că l-a criticat, răzbunător cum e, i-ar face cine știe ce măgărie. Spre norocul lui, d-na Buta interveni dulce:

— N-ar fi mai bine să lăsăm politica și să ne întoarcem la literatură?

— Eu mi-aș permite să propun un intermezzo de dans! zise Dandu timid, uitîndu-se la Liana care încercă să-l potolească:

— Ai răbdare numai cîteva minute! Întîi să luăm un ceai și...

Se născu o controversă. Tinerii, în cap cu d-șoarele Gavrilescu, cereau să se amîne mîncarea și să înceapă dansul. D-na Gotcu aprobă cu adaosul însă că ar putea să se învîrtească și un pocher între timp. Didina, desperată, repeta într-una că imediat se va servi gustarea. Doamnele, care știau din experiență ce înseamnă să grăbești pe o gospodină, cum i se încurcă toate socotelile, sfătuiau pe toți să fie liniștiți și să aștepte ordinele stăpînei casei.

În acest timp locotenentul Dandu intră în tratative laborioase cu Bebe care era însărcinat cu dirijarea gramofonului și a aparatului de radio. Încîntat și emoționat că poate sta de vorbă cu un aviator, micul sportiv dădu drumul unui disc. Peste grupul în controversă se ridică ispititoare melodia celui mai nou tango. Tineretul izbucni în aplauze, acoperind văicăreala d-nei Rosmarin către bunica:

— Of, Doamne, Doamne, uite-așa mi se strică toate rosturile!

Aviatorul alergă spre Liana. Pînă să ajungă la ea, directorul Alistar îi înconjurase talia și pornise în ritmul lent voluptos al dansului.

— Și cu care numai pentru d-ta am corupt pe Bebé! zise Dandu urmărindu-i plouat.

— Ți-am luat-o înainte, căpitane! făcu Alistar triumfător. Norocul meu! Știi, nu e pentru cine se pregătește!

— Du-te acuma și invită pe Angela, repede, să nu ți-o ia altcineva! spuse Liana cu o cochetărie consolatoare.

Locotenentul se retrase. Angela îl primi puțin rece, reproșîndu-i:

— Vii la mine cînd nu te vrea Liana?... Adică eu sunt manta de vreme rea?

— Nu mă mai amărî și d-ta, domnișoară, te implor!

— Ei, fiindcă suferi atît de mult, hai, fie!

În cîteva clipe perechile dansatoare cuprinseră holul și salonul. Mircea și Nina, care se țineau unul de altul tot timpul, căutau numai colțurile, pierduți în vraja muzicii și a îmbrățișării. Lelița se legăna în brațele maiorului după ce refuzase pe Tănăsescu: primul dans

se cuvine soțului iubit. Cu toate că nu era dansator pasionat, Remus Oloman se agățase de Coralia mai mult de frică să nu fie nevoit să devie cavalerul d-nei Buta pe care dealtfel, într-un elan monden, o poftise Iancu Petrescu. Numai Mitrofan Tănăsescu rămăsese stingher și umbla de colo pînă colo, surîzător, bătînd discret cu degetul parc-ar fi fost un maestru de ceremonii. Un moment se opri lîngă d-na Gotcu și zise ca să facă un spirit:

— Coană Raluco, nu vă tentează acest tango divin?

— Nu, domnule, pe mine nu mă mai tentează decît pocherul! răspunse înțepat bătrîna.

Constantin Alistar respira parfumul Lianei și-și dădea seama cum se ametește din ce în ce mai mult. Spusese cîteva cuvinte convenționale, ea răspunsese la fel, iar acuma întorcea capul să vază dacă toată lumea e mulțumită.

— Sunt așa de turburat astă-seară — murmură deodată Alistar cu o voce schimbată, puțin sugrumată și aproape nefirească pentru dînsul. Simt că aș fi capabil să fac orice nebunie de dragul d-tale!

Liana ridică ochii spre el, uimită. Privirea ei era calmă, cu o mîngăiere firească. Pe urmă se învălui într-un surîs ușor care începu să fluture și pe buzele foarte roșii întredeschise parcă într-un suspin.

— Îți pare rău că te-am despărțit de aviatorul d-tale? întrebă directorul după un răstimp, fără să-și poate smulge privirea din ochii ei.

— Al meu! murmură Liana cu glasul băiețesc disprețuitor. Nici nu-l cunosc decît de o jumătate de oră... Mai al meu ești d-ta, dacă ar fi așa, care mă răsfeți de cînd eram mică!

4

Bebe nu se mai putea mișca de lîngă gramofon. Dansatorii n-aveau răbdare nici cît trebuia să întoarcă sau să schimbe discurile. Bufetul bogat, aranjat cu atîtea emoții de d-na Rosmarin în sufrageria mare unde proiectase să servească pe toată lumea, în reprize, la masă, avea multă căutare, negreșit, dar într-o dezordine care ar fi întristat inima oricărei gospodine ambițioase. Nici măcar bătrînii nu s-au așezat la masă, să guste din toate și astfel să procure Didinei bucuria scontată, ci s-au întins la cărți, nemaiscăpînd de stăruințele d-nei Gotcu, și acolo a trebuit să-i servească Tinca, la întîmplare, cum ajungea și ea, singură la atîția oameni și fiecare cu gusturi diferite. Cei tineri baremi luau singuri ce pofteau, înghițeau repede, continuau dansul, reveneau la bufet și nu încetau să complimenteze pe gazdă ce lucruri delicioase le-a dat și ce mulțumiți sunt. De Bebe a trebuit să aibă grijă bunica, altminteri ar fi rămas nemîncat. I-a dus ce știa ea că-i place lui mai mult și copilul s-a regalat perfect, fericit că are un rol atît de important încît toți îi strigau:

— Bebe, mai pune un tango!... Bebe, pune foxul de adineaori!... Bebe...

D-na Rosmarin totuși nu se putea consola că n-au mers lucrurile cum trebuie într-o casă serioasă, oricît bunica îi spunea mereu:

— Lasă că e foarte bine! E belșug și toți mănîncă și petrec cum nu se poate mai plăcut!... Nu te mai necăji de pomană!

Invitații noi soseau. Dansatorii sporeau. Se putu alcătui a treia masă de pocher. Constantin Alistar făcu o nouă încercare să-și cedeze locul. D-na Gotcu protestă energic. Îl luase cu forța la cărți și acuma nu-i mai dădea

drumul fiindcă pierdea și voia negreșit să se refacă. Directorului nu-i plăcea jocul de cărți, iar astă-seară în special îl detesta. Se uita mereu la cei care dansau, vedea pe Liana cînd cu unul cînd cu altul, îi întîlnea cîteodată privirea și ea îi surîdea chemîndu-l parcă.

— Fii atent aici, frate! îl admonesta d-na Gotcu furioasă cum era totdeauna cînd pierdea. Lasă-i în pace pe tineri că d-ta nu mai ești de seama lor!

Pe Alistar îl supărau asemenea cuvinte tocmai pentru că erau rostite cu ton de glumă și cei dimprejur făceau haz.

— Ce-s eu de vină, madam Gotcu, dacă d-ta nu cunoști jocul și pierzi? replica el invariabil provocînd rîsete discrete.

D-na Gotcu se enerva mai rău și că îi zicea „madam", dar mai ales de învinuirea că nu știe să joace cînd ea avea convingerea că e cea mai strașnică pocheristă.

— Dacă aș avea eu norocul d-tale știu că mi-ar merge bine — mormăia dînsa cu dispreț.

De două ori s-a ridicat de la masă Alistar, să se mai destindă, punînd pe Rosmarin să-i țină locul. Nici nu apuca să schimbe o vorbă sau să angajeze un dans că d-na Gotcu îl și striga revoltată pe Rosmarin care juca și prost și cărpănos...

Liana își dădea toate silințele ca toți invitații să se simtă cît mai bine. Avea cîte un cuvînt amabil sau un surîs pentru fiecare deși aviatorul se ținea după ea ca umbra.

— Mai ocupă-te și de celelalte, domnule locotenent — zicea Liana cu o imputare drăguță. Eu am obligații față de toată lumea și nu pot sta numai cu d-ta!

— Te iubesc! izbucni Dandu cu privirea arzătoare și cu glas înăbușit, aproape mînios.

— Bine, știu, dar... — rîse fata evitîndu-i privirea și vrînd să interpreteze ca o glumă declarația lui.

— Numai pentru d-ta sunt aici, restul lumii mi-e indiferent! urmă aviatorul greoi parcă și-ar fi smuls vorbele din străfunduri ferecate.

— Mai bine nu veneai pentru că eu nu pot...

Răspunsul sună aspru ca și cînd ar fi dorit să extirpeze rădăcinile unei ispite. Dandu nu mai spuse nimic. Fie că n-a auzit replica, fie că nu vrea s-o înțeleagă. Dealtfel nu era vorbăreț. Dansa bine dar nici nu deschidea gura. Se învîrtea cu privirile în gol sau cu ochii închiși parc-ar fi plutit în altă lume.

— Mă gîndesc ce-am discuta noi doi dacă am fi condamnați să stăm o zi întreagă împreună? îl întrebase Liana ironic în cursul unui tango, mai adineaori.

— Nimic. Ne-am iubi! a răspuns tînărul clar, înfigîndu-și privirile aprinse în ochii ei.

Dansînd încolăcea brațul peste mijlocul ei și o strîngea atît de tare că Liana își simțea sînii striviți pe pieptul lui. În același timp pe spatele decoltat palma lui fierbinte uscată se plimba ca o mîngăiere ascunsă care nu-și găsește locul. Liana îl tolera la început de jenă, făcîndu-se că nu observă nimic. Se degaja încetișor din strînsoare. El însă nu-i dădea răgaz și nu se sfia. Avea în figură o încăpățînare neobișnuită care-i înăsprea trăsăturile altfel delicate. Micșora și încetinea pașii dansului, pierzînd ritmul. Dansul devenea un pretext de îmbrățișare prelungită.

— Ai zburat vreodată? o întrebă el brusc, oprindu-se de tot și ținînd-o mai strîns îmbrățișată.

— Nu...

— Vrei să zbori cu mine?

— Bucuros, dar acum a trecut sezonul... La primăvară, poate...

Dandu tăcea. Liana simțea că ar mai fi vrut să zică ceva. Pe urmă, în loc să mai vorbească, îi cuprinse talia cu amîndouă brațele. Liana protestă ofensată:

— Ori dansezi, ori...

Discul însă se termină și muzica încetă. Se desfăcu din îmbrățișarea lui. Se simțea mai mult rușinată decît tulburată. Se duse la mesele de joc. Alistar o privea ca un martir. Se așeză pe un scaun liber, lîngă el. Se uită în cărțile lui, apropiindu-se de dînsul și întrebînd:

— Pierzi sau cîștigi?

— În orice caz te pierd pe d-ta — răspunse Alistar foarte încet.

Liana nu găsi prompt replica pe care ar fi dorit-o. Recurse la trucul instinctiv al femeiei în orice încurcătură față de un bărbat; ridică ochii leneș spre el și surîzînd enigmatic murmură:

— Da?

D-na Gotcu chiar atunci cîștigase un pot important și era veselă. Aranjîndu-și banii în grămejoare simetrice, strigă încîntată:

— Rămîi lîngă el, Liana mică, să-l mai zăpăcești nițel, că numai așa am să-mi pot scoate ceva din pagubă... Are un noroc colosal!

— Nu vreau să piardă din pricina mea! zise Liana sculîndu-se cu același zîmbet și adăogînd galeș către Alistar: Am să mai viu să-ți văd norocul!

Se depărtă. O neliniște vagă, confuză o urmărea. Văzu pe Oloman singur.

— Te-am neglijat, așa-i? îi spuse cu o izbucnire caldă parc-ar fi găsit într-însul un refugiu. Știu însă că d-ta nu te superi. Nu-i așa?... D-ta înțelegi cît... Numai d-ta ești prietenul meu adevărat!

— Am observat că te-a acaparat de tot aviația — zise tînărul ziarist fără a-și ascunde ironia. Simpatic băiat, nu?

— O, e atît de gol, atît de...! făcu Liana cu un suspin de plictiseală, evitîndu-i însă privirea. Și, întrerupîndu-se, întrebă cu altă voce: Dar cel puțin te simți bine la noi? Dansezi?

— E delicios la d-voastră și am dansat cu toată lumea, deși nu sunt pasionat, afară de d-ta!

— Iartă-mă, te rog! Nu e vina mea dacă d-ta n-ai insistat... Dansul următor e al d-tale! Ești mulțumit?

Iancu Petrescu, urmat la cîteva secunde de locotenentul Tănăsescu, se apropia obsechios:

— Domnișoară, totdeauna sunteți frumoasă, dar fermecătoare ca astă-seară parcă nu ați fost niciodată!

Complimentul, sincer părea totuși bolovănos și fără noimă, mai ales că Tănăsescu nu voia să se lase mai prejos și-l complectă cu cîteva fraze poetice adaptate pentru ocazie din vreo piesă de-a lui.

— Mă faceți să roșesc! zise Liana și profită să se reîntoarcă la jucătorii de cărți.

Atunci reîncepu muzica. În pragul salonului o întîmpină Dandu care, fără nici un cuvînt, o luă de talie și porni dansul în aceeași îmbrățișare iritantă. Cînd trecură pe lîngă Oloman, Liana îi auzi glasul resemnat:

— Parcă era dansul meu?

— Următorul, negreșit! spuse Liana roșind. Ce să fac dacă el...

Strînsoarea lui îi înăbușea respirația, dar nu mai protesta și nici nu încerca să se libereze. Învîrtirile o amețeau și o osteneau. Închise ochii, lăsîndu-se la

voia întîmplărilor. Deodată îi răsună în ureche vocea lui Dandu, poruncitoare și răgușită:

— Ascultă, fetițo, mult ai să mă chinuiești?... Eu nu pot suporta astfel de... Spune-mi, vreau să știu, cînd vii la mine?

— Ce zici? întrebă Liana uluită crezînd că n-a înțeles bine.

Aviatorul tăcu cîteva clipe, apoi continuă mai înăbușit:

— Trebuie să vii la mine!... Spune acum cînd să te aștept! Hai, spune, altfel...

— O, ce-ți închipui d-ta... Se vede că...

Covîrșită de indignare și de rușine, Liana se smulse din brațele lui și-l lăsă în mijlocul holului. Era atît de zăpăcită că nu-și mai dădea seama ce face. Porni spre salon, se întoarse brusc și intră în dormitor. Două doamne conversau apatic într-un colț, iar mai încolo Nina cu Mircea mai mult se priveau decît vorbeau. Văzînd lumea, Liana bîlbăi ca o explicație:

— Așa m-am încălzit de rău...

Se opri în fața oglinzii înalte de perete. Își văzu figura convulsivă.

„Nu merită un bădăran să mă enervez atîta!" se gîndi ea dregîndu-și în neștire fața cu puful mare de pudră.

Pe urmă, redobîndindu-și calmul, reveni în hol. Dandu stătea în același loc, cu brațele atîrnate, cu capul în pămînt parcă ar fi căzut într-o toropeală. Liana trecu în salon fără a întoarce ochii spre el. Se așeză la altă masă, întîmplător lîngă maiorul Antonescu care, asistat de Lelița, pierdea.

— Bine că vii d-ta — mormăi maiorul. Poate să-mi mai alungi ghinionul, că m-am uscat de tot.

— Liana nu răspunse și nu observă privirile Leliței precum nu observa nimic deși părea că urmărește jocul cu mare atenție. Cînd începu iar un tango, își domină un fior. Văzu îndată pe Dandu apropiindu-se și apoi îl auzi, plecat lîngă obrazul ei și simțindu-i respirația:

— Vrei să dansăm, Liana?

— Nu mai dansez, mulțumesc. Mă doare capul! murmură ea fără să-l privească.

Aviatorul se retrase cîțiva pași și rămase acolo, perplex. Liana se sculă totuși parcă n-ar mai fi putut sta în același loc.

— Mai vino și pe aci, Liana, dacă nu dansezi! strigă iar d-na Gotcu de-alături. Vino să mai potolești pe directorul tău că ne-a curățat toate fondurile!

Liana trecu zîmbind. Așezîndu-se, zări uitătura dușmănoasă cu care Dandu examina pe Alistar. Pe urmă, după un răstimp, fără a-l mai privi, simți că a plecat. Atunci deveni exuberantă. Începu să cocheteze mai insistent cu directorul, să-i șoptească o drăgălășie, să se plece peste brațul lui sub pretext să-i vază cărțile... Mai veniră și alții să o invite la dans. Refuză. Nu mai voia să danseze. Într-un tîrziu se ridică de la masă. Trebuia să se miște. Aviatorul îi ațînu calea, umil:

— Iartă-mă! Am fost nebun...

— Ai fost, bine zici! zise Liana rîzînd exagerat. De aceea n-am nici să te iert, nici să nu te iert. Mi-e indiferent.

— Cel puțin să mai dansăm! se rugă Dandu.

— A, nu... M-am săturat! declară ea tot rîzînd, dar categoric.

Schimbă cîteva cuvinte cu d-na Buta, care o felicită pentru Remus Oloman, un tînăr de rară inteligență

și distincție sufletească. Apoi Didina o chemă să-i spuie ceva. O urmărise tot timpul și se bucurase de cum a petrecut cu ofițerul de aviație. A observat însă că de cîtva timp se poartă foarte urîcios cu dînsul și ținea să-i atragă atenția că nu face bine înstrăinînd un băiat așa de...

— Nu te mai amesteca, mamă, și în treburile mele cu băieții! i-o reteză Liana enervată. Ce Dumnezeu, ești doar femeie bătrînă!... Știu eu ce merită fiecare și n-am să te consult pe tine!

— Fă cum știi, dar eu ca mamă...

D-na Rosmarin tăcu speriată de atîta supărare, remarcînd în sine că tare sunt nervoși tinerii din vremea de azi și nu primesc nici măcar un sfat bun de la părinți...

Înspre miezul nopții invitații începură să plece. Dansatorii obosiți făceau pauze din ce în ce mai mari. Într-un grup, la pian, Angela cînta, acompaniindu-se singură, o romanță. Refrenul îl reluau, în cor, toți tinerii, cu priviri languroase:

Femeia, eterna poveste,
Nu-ntreba cine este,
Iubește-o mereu!

Locotenentul Dandu era în același grup. Avea figura descompusă, dar mormăia și el cîntecul, uitîndu-se mînios spre tavan.

Liana, pe o canapea, ședea de vorbă cu Oloman de vreo jumătate de oră. Discutau estetică, firește. Tînărul poet se silea să o convingă că toate teoriile pe care le propagă profesorii ei la Universitate sunt definitiv perimate și că generația nouă a început și aici o purificare salutară. Romanța ce se cînta alături era una din cele dragi Lianei. Auzind-o însă acuma, i se părea de o vulgaritate exasperantă, iar refrenul în special insuportabil. Încerca să nu o asculte și nu putea. Vedea pe

Dandu, trîntit într-un fotoliu, și din toate vocile parcă mai lămurit pe a lui o distingea. Era aspră și incoloră. Îi zgîria nervii.

— Insipide sunt și romanțele astea! observă Liana cu un rîs forțat.

— Desigur, fiindcă banalizează poezia iubirii! zise Remus Oloman. Iubirea în sine e totdeauna poezie. Sunt însă atît de puțini cei capabili s-o exprime fără s-o trivializeze!

5

Ecoul sindrofiei se prelungi multe zile în subsolul casei Rosmarin. Toate întîmplările, cu amănuntele cele mai neînsemnate, fură discutate pe larg, disecate, răsucite din toate punctele de vedere. D-na Rosmarin era cea mai agitată. Ea începea și încheia dezbaterile acestea care o interesau acuma mai mult chiar decît necazurile soțului ei. Bunica îi ținea isonul, discret ca totdeauna, să nu supere pe nimeni. Tinca însăși lua o parte foarte activă. Didina o socotea o informatoare deosebit de prețioasă, fiindcă ea a putut observa unele lucruri mai bine ca toți. Ici-colo punea cîte-o întrebare și lui Bebe, dar copilul o ținea lanț că aviatorul i-a promis „să-l facă un zbor". Bătrînul Rosmarin, deși cu amărăciunea în suflet — a doua zi, la minister, Constantin Alistar i-a spus absolut confidențial să-și ia măsuri de apărare pentru că se află și el pe lista celor ce urmează să fie trecuți în cadrul auxiliar la întîi ianuarie — nu voia să tulbure bucuria Didinei. Asculta, se silea să zîmbească, își dădea păreri. El rămînea constant favorabil amicului său Iancu Petrescu. Alții pot fi mai filfizoni, mai palavragii, să te orbească

cu spoiala, cu Iancu însă va face căsnicie bună cine va avea norocul să-l ia. Căsătoria cere un bărbat întreg, așezat, grijuliu pentru nevoile vieții, nu zvăpăiați care să se gîndească numai la petreceri și nebunii. Pe d-na Rosmarin o sîcîia puțin încăpățînarea lui de-a mai vorbi despre un mic funcționar. Ea abandonase și pe Tănăsescu, hotărîtă acuma să se facă luntre și punte ca Liana să ia pe Dandu.

— Drăguț ca o cadră și blînd și gentil de n-are pereche — repeta mereu către bunica. Unde mai pui că aviatorii ăștia sunt azi fruntea armatei și cei mai prețuiți, cum erau odinioară ofițerii de cavalerie...

O deziluzie avea însă cu aviatorul. Binecrescut și manierat, cum s-a arătat, de n-a venit cu mîna goală la sindrofie, Didina spera că a doua zi sau a treia să se prezinte la o vizită de etichetă sau măcar să trimită un buchet de flori. Favoritul nici nu s-a arătat. Ca să-l scuze, spunea melancolic și în general că băieții de azi nu mai respectă formalitățile cele vechi și frumoase.

În schimb s-au pomenit a treia zi cu un splendid coș de flori de la Alistar, însoțit de o cartă de vizită pe care scria scurt: „Celei mai fermecătoare".

— Se putea Costică să nu fie cel mai nobil? mormăi Rosmarin înduioșat.

Imediat după ce aducătorul a fost gratificat cu un bacșiș gras de către Didina, căci Liana nu era acasă, au început drămăluirile asupra semnificației gestului. Au căzut repede de acord că Alistar s-a amorezat nebun de Liana. D-na Rosmarin sublinia că ea a băgat de seamă toată seara cum i se scurgeau ochii după Liana și nu s-ar mira dacă în curînd ar veni să o ceară de nevastă. Așa sunt unii bărbați, ezită, cumpănesc, aleg ani de zile de ai crede că burlaci au să moară și apoi

deodată pică pe o femeie și nu se mai lasă de ea toată viața. Se vede că Liana e născută într-un ceas cu noroc mare. Bunica obiecta timid că directorul ar fi cam bătrîn pentru o fetiță atît de fragedă. Didina se supără:

— Ce bătrîn, mamă? Ce tot vorbești și d-ta fără să gîndești?... Mai întîi un bărbat nu e niciodată bătrîn. Mai ales pentru însurătoare. Dacă-i bun și drăguț, nu-l întreabă nimeni cîți ani are... Crezi d-ta că ei se trec ca noi?... Nu l-ai văzut la ceai, parcă era băiatul lui Alexandru, atîta era de sprinten și de țanțoș și de drăgostos... Spun sincer, eu nu l-aș schimba nici cu zece băieței care nu-s capabili decît să se fandosească și să întoarcă ochii pe dos, vorba lui Alexandru... Dealtfel, n-ai văzut, toate fetele îi dădeau tîrcoale... Unde mai pui că și Liana, ce să ne ascundem, e fată în toată firea, douăzeci și unu împliniți, nu mai e o copiliță...

Liana, cînd se întîmpla să fie de față la astfel de planuri și calcule fastidioase, păstra o tăcere neobișnuită, în ciuda d-nei Rosmarin de a-i smulge o preferință sau baremi o părere, fie și contradictorie. Altădată cel puțin se interesa, se necăjea sau își bătea joc de proiectele lor de vînzare, cum zicea dînsa. Acum părea mai străină ca Mircea care, cel puțin cînd era acasă, vibra cu familia. Liana își dădea seama că atitudinea aceasta a ei poate să întristeze pe bieții părinți, ori să-i jignească fără nici un motiv. Dar, fără să știe de ce, i se păreau atît de mărunți în preocupările lor, iar ei înșiși atît de meschini și de egoiști încît parcă regreta că face parte dintr-o familie fără nici un avînt sufletesc, pentru care întreaga viață se rezumă la cîteva funcțiuni animalice.

Într-o după-amiază Didina, care se sfătuise cu bunica, fiind amîndouă îngrijorate de schimbarea fetei, încercă să o descoase cum credea ea mai delicat:

— Draga mamii frumoasă, poate că inimioara ta...

Liana țîșni nervos:

— Mamă, mamă, tare ești tu simplă!... Îi tragi înainte cu inimioara și cu ofițerul și cu directorul, parcă... Ei, uite, nu-ți pot face plăcerea să fiu „amorezată", cum dorești tu mereu, de m-ați făcut să-mi fie silă numai cînd aud de dragoste!

Îi păru rău îndată de explozia aceasta care, tocmai prin excesul de violență, putea confirma toate presupunerile. Încercă să-i atenueze efectul schimbînd tonul și continuînd convorbirea cu veselie exagerată despre alte nimicuri pînă ce se risipi, ca un fum rău, atmosfera apăsătoare ce o produsese nervozitatea ei nesocotită.

În realitate aceeași întrebare și-a pus-o Liana însăși chiar în noaptea sindrofiei, după ce au plecat invitații și cînd s-a frămîntat ore întregi în pat fără somn, cu toate că era zdrobită de oboseală. S-a convins atunci singură că insomnia și tulburarea sufletească nu pot avea nici o legătură cu întrebarea. Pe Alistar l-a eliminat fără ezitare. Un bătrîn, aproape de vîrsta tatălui ei, prin ce s-o cucerească? Prin giumbușlucurile pseudotinerești sau prin eleganța-i îndoielnică cu care epatează pe micile funcționare în subordine la minister și pe anume doamne în căutare de subsidii suplimentare? Visa ea uneori să fie iubită de un bărbat în plină maturitate, un om celebru, admirat de toată lumea, un suflet mare, bogat în însușiri superioare... Dar Alistar n-avea, din toate acestea, decît maturitatea și dealtfel nici el nu părea să caute decît o distracție ușoară la care ea putea răspunde la fel, și chiar exagerînd puțin în bătaie de joc. Remus Oloman era mai inteligent, nici nu i-a

făcut curte și nici ea nu s-a înfiorat de vreun farmec deosebit al lui. De ceilalți nu merita să se ocupe. Cunoștințe vechi, clasate de mult. Rămînea singur Dandu, care a fost insistent pînă la bădărănie. Ca înfățișare ar fi nesinceră cu sine însăși dacă n-ar recunoaște că e bine. Dar încolo cît e de inferior! Cum să iubească ea asemenea animal? Ar însemna să se înjosească. Iubirea nu poate fi o vulgară chemare a cărnii înfierbîntate.

Explicația tulburării a descoperit-o totuși tot în legătură cu aviatorul. Era regretul că s-a indignat serios și a dat proporții unei bădărănii de militar închipuit și fără educație. În loc să ia invitația lui prostească drept o glumă nesărată, care se descalifică singură, și să-l umilească prin superioritatea ei, s-a supărat. Asta nu și-o iertă și cu atît mai mult că supărarea ei a fost spontană, rezultînd din concepția ce i-au infiltrat-o în sînge părinții, de-a amesteca și în chestiile sentimentale ipocrizia bunei-cuviințe burgheze. Care fată de azi n-a primit invitații similare, mai mult sau mai puțin străveziu făcute, și cîte n-au acceptat după ce deseori chiar ele le-au provocat?... În adîncul conștiinței și-a dat seama atunci îndată cît e de ridicolă supărarea, dar din mîndrie îndărătnică n-a mai putut să revie și nici cînd aviatorul a plecat n-a fost în stare să împace lucrurile măcar cu o glumă...

A doua zi l-a întîlnit întîmplător pe stradă. El a salutat cu o privire umilă. Ea a răspuns fără voia ei rece parcă abia și-ar mai fi adus aminte că l-a cunoscut. Se înțelesese cu Coralia să meargă la un cinematograf. Coralia plecase de la ei împreună cu Dandu și Oloman. Îi spunea acuma că toată vremea au vorbit numai despre ea, că aviatorul o divinizează pur și simplu; le-a declarat foarte serios că el nu poate trăi fără ea, le-a mărturisit ce măgărie a făcut și cum a ofensat-o și că nu știe

cum să repare încît e cel mai nenorocit om din lume. Liana rîdea liniștit:

— Atunci n-are decît să-și vie în fire, fiindcă eu nu mă supăr pentru glume insipide!

— Dar acuma spune-mi adevărat, poți fi sigură că eu n-am să te divulg: tu îl iubești sau cel puțin ți-e simpatic?

— Cum să iubesc pe cineva care e și prost, și gol, și obraznic? întrebă Liana puțin de sus. Tu mă crezi capabilă?

— Cînd iubești se schimbă calificativele, draga mea — zise Coralia zîmbind. Defectele dispar toate și devin calități...

— N-am impresia că ar fi cazul! replică Liana. Pentru mine dealtfel problema iubirii rămîne inexistentă. Știi bine că n-am iubit niciodată și nici măcar n-am fost îndrăgostită ca toate fetele la anume vîrstă...

Liana curmă convorbirea. I se părea că, deși sincere, cuvintele ei sunau gol și fals, ca niște enunțări ipotetice.

Abia peste vreo zece zile întîmplarea îi scoase din nou în cale pe locotenentul Dandu. Răspunse acum la salutul lui cu o cochetărie provocantă, vrînd astfel să-l îndemne să se întoarcă și să intre în vorbă. Nu s-a întîmplat nimic și Liana își zicea că l-a încurcat, desigur, prin excesul de amabilitate.

După alte două săptămîni Mircea a venit la dejun s-o anunțe că diseară vor merge, o bandă întreagă, la cinema și pe urmă eventual undeva unde se dansează. Va trece el cu fetele Gavrilescu s-o ia, numai ea să fie gata, să nu trebuiască să o aștepte.

Se întîlniră în holul cinematografului cu ceilalți, între care se afla Coralia și Dandu și Remus Oloman. Inițiativa pornise de la Coralia după îndemnul lui

Dandu. Liana îi dădu mîna drăguț ca unui vechi prieten. În sală se așeză lîngă Oloman. Locotenentul ajunse lîngă Angela, trei bănci mai înainte. Fără să vrea Liana vedea că el abia răspundea la încercările Angelei de a lega o convorbire. Prin întunerec a întors capul de cîteva ori ca și cînd i-ar fi fost frică să nu dispară cumva Liana cu gazetarul.

Restaurant sau bar? Triumfă barul. Dandu se grăbi acuma să ocupe un loc lîngă Liana, cellalt fiind rezervat iar pentru Remus cu care continua o conversație animată și fără sfîrșit. Vorbind cu Remus, Liana îi aruncă și lui cîte o privire surîzătoare parcă ar fi vrut să-l atragă în discuția lor despre valoarea filmului. Locotenentul tăcea. Nu pricepea ce se poate palavragi atîta despre un film. Îl înfuria insistența gazetarului de-a exemplifica și a lungi vorba, împiedicîndu-l astfel pe el de-a se lămuri cu Liana, căci pe el numai asta îl interesa. Spre fericirea lui, Coralia opri elanul lui Oloman cerîndu-i să o danseze.

— D-ta te complaci în tăcere — îi zise în sfîrșit Liana. Vorbești rar și cu miez! adăogă după o mică pauză, fără răutate.

— Tot mai ești supărată? gemu Dandu desperat.

— Nu, nu! rosti ea blînd.

— Atunci de ce nu dansezi cu mine?

— Ai vrea să te invit eu? surîse Liana. Dar, firește, nu ca...

Tot Mircea cu fetele au dus-o acasă, tîrziu după miezul nopții. Erau foarte veseli. Au petrecut minunat...

Ziua următoare d-na Rosmarin năvăli strălucitoare, cu un buchet de liliac alb la Liana care, deși trecuse de zece, dormea dusă:

— Uite, Liana, ce splendoare de liliac!...

— Vai, mămico, de ce mă sculași? gînguri ca răsfățîndu-se. Mi-e așa de somn!...

Dar după ce deschise pleoapele și dădu cu ochii de flori, i se aprinse pe față un surîs de fericire, pe care în zadar încerca să o bagatelizeze zicînd:

— S-ar fi putut să nu mă trezești tu, mămicule, cînd e la mijloc un ofițer?

D-na Rosmarin avea o satisfacție de parcă ar fi spălat o rușine personală:

— Un băiat ca ăsta era imposibil să se dezmintă!... Liana dragă, ascultă pe mămica ta!

DECEMBRE

I

Rosmarin se simțea din ce în ce mai oropsit. Treceau zile după zile, intrau în decembre și nu putea face nici un gest ca să-și asigure soarta. Sfîrșitul lunii e data fatală pentru dînsul și nimănui în casă nu-i pasă. Parcă ar fi un străin. Toată vremea se vorbește numai despre Liana și despre aviatorul ei. Ba a mai primit un buchet de liliac, ba s-a întîlnit cu el... Și Didina nu mai isprăvește cu planurile, iar fata, de unde la început tăcea ori se revolta, acuma o stîrnește mereu cu întrebări: „Mămicule, ce crezi tu, o fi așa?... Cum zici tu, mămicule?" Iar cînd încerca el să pomenească de durerile lui, toate săreau într-un glas să-i astupe gura.

În sfîrșit într-o zi bătrînul își pierdu răbdarea și declară ritos că, dacă destinul lui nu interesează pe nimeni și dacă e vorba ca el să fie socotit ca o cantitate neglijabilă, atunci se mută la hotel. Baremi să afle și lumea că la bătrînețe a ajuns străin în casa lui. D-na Rosmarin se cruci:

— Vai de mine, Alexandre, doar n-oi fi gelos pe fata ta?... N-am mai auzit una ca asta de cînd m-a

făcut mama, și sunt femeie bătrînă... Ce-ți lipsește, omule? Nu te îngrijim, nu te respectăm?... Ți-e necaz că ne ocupăm de norocul fetei? Atîta poți tu să fii de hain?... Nu e fata ta, Alexandre, pentru numele lui Dumnezeu?

— Fata mea, fata mea! mormăi Rosmarin ursuz. Dar eu nu-s om?... La întîi ianuarie se poate întîmpla să rămîn pe drumuri, știi bine, că ți-am povestit ce mi-a spus Costică, și pe voi nici capul nu vă doare parcă aș fi un vagabond!

— Nu, mămicule, are dreptate tata! interveni Liana duios. Exagerezi și tu cu Dandu și cu toate lucrurile astea fără importanță...

În focul momentului Didina continuă să se revolte contra sufletului acru al unui tată denaturat. Mai tîrziu însă îi recunoscu dreptatea și, sfătuindu-se cu bunica, se hotărî să roage pe coana Raluca să se ducă pentru bietul Alexandru la ministrul care a fost odinioară secretarul răposatului Gotcu și care nu poate să-i refuze un lucru atît de mic. În aceeași seară consultă și pe Rosmarin care îndată se lumină:

— De, bine-ar fi, cum să nu fie, numai să vrea coana Raluca...

D-na Gotcu primi aproape cu bucurie. Ea de mult ar fi dorit să facă un gest care să dovedească întregii mahalale cîtă trecere are în lumea celor mari, cu toate că e văduvă și săracă. Mai mult, ceru să meargă cu ea și Liana, să audă cu urechile ei răspunsul ministrului; în realitate d-na Gotcu se gîndea că o fată frumoasă face totdeauna impresie asupra bărbaților și poate să fie și ea de vreun folos.

S-au dus cîteva zile de-a rîndul. Ba nu era acolo ministrul, ba era, și cerberii de la uși nu le permiteau

să pătrundă nici pînă la șeful de cabinet. Atunci Liana și-a adus aminte de Alistar. L-a căutat.

— Ce plăcere să te mai văd! exclamă directorul aprinzîndu-se și sărutîndu-i cînd o mînă, cînd pe cealaltă. Credeam că m-ai uitat de tot...

— Dacă d-ta nu mai dai semne de viață? ciripi Liana cochet.

— Trebuie să mai viu pe la voi, negreșit! făcu Alistar oftînd. Dar slujba asta! Ai văzut cîtă lume în anticameră, pe coridor?

Le întovărăși și le introduse la șeful de cabinet. D-na Gotcu era cam ofensată că directorul abia a băgat-o în seamă. Camera era plină de solicitatori. Șeful, un tînăr fercheș, remarcă frumusețea Lianei și, după ce își satisfăcu galanteria prin cîteva complimente, îi spuse misterios:

— Ministrul e în conferință cu un director de ziar și mi-a spus să nu-l deranjez. Totuși, pentru d-ta, voi încerca să calc consemnul, ca să nu te plictisești așteptînd, deși mi-ar fi drag să te reții aici cît mai mult să-mi înfrumusețezi cabinetul... Un moment.

Zbîrnăise soneria. Se strecură discret înlăuntru. Peste un minut reveni, zicînd triumfător:

— Poftiți, domnișoară... și doamnă!

Ministrul, cu mustața neagră tunsă, cu ochii mici de viezure, cu figura oblongă, stătea în picioare lîngă biroul masiv, în vreme ce interlocutorul său se tolănea în fotoliul englezesc de piele brună.

— Doamnele? făcu ministrul, privindu-le plictisit.

— Nu mă mai cunoști, excelență? zise d-na Gotcu apropiindu-se. De atîția ani de cînd...

— Coana Raluca? exclamă ministrul înviorat. Bată-te să te bată, coană Raluco!... Ce mai faci?...

E un veac de cînd nu te-am mai întîlnit... Ce-i drept însă, n-ai întinerit, coană Raluco!

Ministrul rîse cu un rîs acru, apoi urmă tot prietenos:

— Ei, ce te aduce pe aci, coană Raluco?... Ia spune!... Și să știi dinainte că vreau să te servesc, afară dacă nu-mi ceri parale sau ceva mai imposibil!

— Apoi să vezi, excelență...

D-na Gotcu înflori jalba cu toate amănuntele înduioșătoare ce-i treceau prin minte, pomenind de cîteva ori și pe răposatul care a lăsat-o în mizerie dar cu cinstea neatinsă. Ministrul se sili să asculte cu compasiune și cînd înțelese despre ce e vorba, o întrerupse:

— Bine, coană Raluco... Te-am priceput și îți promit să fac tot posibilul să fii mulțumită, d-ta și protejatul d-tale... Cum îl cheamă?

Pe un bloc, cu creion roșu, însemnă numele, întrebînd iar:

— Ce serviciu?

— De, eu nu cunosc serviciile d-voastră — se încurcă d-na Gotcu. Spune tu, Liana, că tu trebuie să știi!

— Datoria publică — rosti fata care stătuse deoparte, jenată și inutilă.

— Domnișoara? întrebă atunci ministrul care o examinase între timp cu priviri curioase.

— E chiar fiica lui Rosmarin! făcu d-na Gotcu cu oarecare mîndrie. Frumoasă fetiță, nu-i așa, excelență? Unde mai pui că e și foarte studioasă, gata să ia licența în litere...

— Toate complimentele, domnișoară! zise ministrul învăluind-o cu o privire lacomă și întinzîndu-i mîna. După o clipă, continuă: Așa, coană Raluco și domnișoară... Să fiți liniștite!...

Apoi se întoarse brusc către domnul din fotoliu și arătîndu-le în chip de prezentare:

Îmi dați voie?... Uite, dumnealui e domnul Răcaru, directorul ziarului *Fulgerul*!... Poate ai vreodată nevoie de presă, coană Raluco... să te adresezi dumnealui! À propos, Pane, tu ai cunoscut pe Gotcu?... Domnule, ce om a fost și cum s-a prăpădit de repede!

Pantelimon Răcaru se ridică alene din fotoliu și dădu mîna cu d-na Gotcu, pe urmă cu Liana pe care o disecase tot timpul cu o insistență lubrică. Era mijlociu de statură și vînjos ca un hamal. Brațele lungi cu mîinile mari atîrnau și se legănau necontenit. Picioarele greoaie se înțepeneau pe pămînt cu un tremur nervos din genunchi. Hainele îi veneau largi pe corp și erau boțite și șifonate parcă s-ar fi culcat îmbrăcat. Capul mare, colțuros, ședea solid pe gîtul scurt și gros. Părul negru, lung, ciufulit și încurcat ca și cînd ar fi fost certat cu pieptenele, îi cădea mereu pe fruntea lată, învolburată, subt care luceau ochii cafenii, holbați, cu albul aprins de o rețea de vine roșii. Era sașiu și privirile neastîmpărate parcă urmăreau în același timp diferite ținte, încrucișîndu-se însă într-o expresie tăioasă, pătrunzătoare. Mustața retezată drept îi descoperea gura vastă, cărnoasă, cu dinții lungi, galbeni. Bărbia fălcoasă, învinețită de ascuțișul briciului, părea totuși veșnic nerasă... Porni să vorbească repezit, adresîndu-se ministrului și uitîndu-se simultan la d-na Gotcu și la Liana. Avea vocea hîrîită și în colțurile gurii frămînta buburuze albe de salivă:

— Cum să nu fi auzit, monșer, despre Gotcu?... Mare talent și mare precursor!... Știi ce zice Leon Daudet despre oamenii de felul lui Gotcu? Zice...

D-na Gotcu plecă satisfăcută și măgulită. Singura nemulțumire, că ministrul nu i-a sărutat mîna, se îneca în noianul bucuriei.

— Ei, domnule, te-am salvat! strigă dînsa triumfătoare către Rosmarin, ajungînd acasă. Să vă povestească fata, eu nu mai spun nimic!

Fu reținută, firește, la masă. Și firește, tot ea povesti din fir în păr desfășurarea audienței, fără să lase pe Liana să scoată un cuvînt. Familia Rosmarin strălucea și mulțumea pe toate tonurile.

— Ba mai făcurăm cunoștință și cu Răcaru, ăl care înjură așa de bine la *Fulgerul*! zise la urmă d-na Gotcu. Interesant bărbat! Și cult și deștept... Nu-i așa, Liana dragă?

Liana avu un fior de greață. Răspunse:

— Da... interesant în felul lui...

2

Peste cîteva zile locotenentul Dandu se prezentă personal cu liliacul de rigoare. Vizita și-a anunțat-o prin Liana. Îi spusese că vrea să-i vorbească mai mult și nu poate pe stradă. Nu-l mulțumeau întîlnirile mai totdeauna întîmplătoare, mai totdeauna de față cu străini. Trăia într-o tortură permanentă căreia trebuia să-i puie capăt.

D-na Rosmarin a vrut să se pregătească, să-l aștepte cum trebuie așteptată o vizită anunțată. Liana se opuse. Are să-i dea un ceai și ce se va găsi. Nu dorește să-și închipuiască Dandu că vizita lui i-a scos din fire. Didina nu insista ca să nu o supere și să fie enervată cînd va veni băiatul. Era însă sigură că vizita aceasta nu poate fi decît preludiul cererii în căsătorie.

— În sfîrșit! făcu Dandu, respirînd adînc, cînd se văzu numai cu Liana în salonașul cald, în lumina cenușie a începutului de înserare care rotunjea și înmuia lucrurile.

— De ce zici în sfîrșit? îi reproșă drăgălaș Liana. Nu ți-a interzis nimeni să vii și pînă acuma... Cum ai venit atunci, la ceai, nepoftit...

— Atunci a fost o nebunie — zise locotenentul uitîndu-se împrejur parc-ar fi vrut să se încredințeze că sunt singuri. Nebuniile nu merg în toate zilele.

— Da... poate! murmură fata după o mică pauză. Adăogă apoi mai sigură: Ei, acuma stai colea, în fotoliu, și spune-mi ce-ai mai făcut, cum te-ai mai distrat...

Dandu se așeză încurcat, zicînd:

— N-am mai făcut nimic și nu mă interesează nimic... Mă gîndesc numai la tine. Asta mi-e toată ocupația.

— O, o, o! rîse Liana. Crezi că mă flatezi?... Ziceai că vrei să-mi vorbești, să...

— Nu știu ce să-ți vorbesc — mormăi aviatorul întunecat. Am mințit. Am vrut să fiu cu tine, să te văd, să...

Liana, în fața lui, în picioare, rîse iarăși cu același gîlgăit băiețesc. Făcu o piruetă și întrebă glumind:

— Iată-mă! Îți plac așa?

— Da! zise Dandu apăsat. Și așa și oricum!

Cuvintele, și mai mult glasul lui răspîndeau în atmosfera caldă o tulburare ca un parfum greu. Liana se silea să o împrăștie, schimbînd necontenit subiectul și tonul convorbirei, simțindu-se din ce în ce mai iritată că nu reușește și că trebuie să respire fără voia ei amețeala stranie pe care o întreține el inconștient.

D-na Rosmarin apăru atunci ca o salvare, radioasă și gălăgioasă:

— Bine-ai venit, domnule locotenent!... Ce bine-mi pare!... Ce mai faci?... Mi-a spus Liana că v-ați întîlnit ici-colo și cît ești totdeauna de gentil... Îmi pare foarte bine... Dar de ce nu dădușI drumul luminii, Liana dragă? Parcă s-a făcut întunerec aici...

În același glas grăbit bîlbîiră amîndoi:

— Nu...

Iar Liana continuă neglijent, observînd, fără să-l privească direct, cît se bucură Dandu de cuvintele ei:

— E mai agreabil așa, mămicule... Și mai intim. Dealtfel abia a început să se însereze și...

— Bine, faceți cum vă place voua! aprobă doamna Rosmarin mereu cu însuflețire. N-ai oferit nimic domnului, Liana?... Se poate?... Vă trimit eu numaidecît un ceai fierbinte și bun, să vă încălziți nițel, că s-a lăsat frigul, poate să și ningă. N-ar fi de mirare, suntem în decembre și trebuie să vie iarna...

— Mă rog... din partea mea... — bolborosi Dandu încurcat.

— Ce-are a face! Nu e nici un deranj! replică bătrîna. Ei, eu vă las, copii, mă duc să vă prepar ceaiul...

Cînd se închise ușa, locotenentul răsuflă ușurat. Liana se simțise jenată de exuberanța verbală a mamei sale și regreta că a destrămat atmosfera de adineaori. Murmură parcă i-ar fi cerut indulgență:

— Săraca mama! Așa e ea, plină de inimă și de...

Se opri dîndu-și seama că vorbele sunt fără rost. Dandu, în picioare, o privea. În privirea lui mocnea o decepție rău disimulată. Liana, ca și cînd l-ar fi jicnit cu ceva fără știrea ei, se crezu obligată să-i spulbere nemulțumirea. Se așeză pe divan, își potrivi două perne lîngă perete să-și razeme spatele, își îndoi și-și strînse picioarele acoperindu-le cu poala rochiei, pe urmă îi făcu semn cu degetul, drăguț, chemîndu-l:

— Vino, șezi colea, lîngă mine, frumos, și să vorbim... Adică să vorbești acuma d-ta, fiindcă eu...

— Dacă-mi zici mereu d-ta, cum să... să-ți vorbesc? zise dînsul apropiindu-se.

— Bine, Danduț... Cum vrei tu! surîse Liana.

Dandu își sprijini spatele de zid, lîngă ea, cu picioarele de-a curmezișul divanului. Umerii lor se atingeau, iar genunchii ei se propteau ușor în coapsa lui.

— Acuma ești mulțumit? întrebă Liana iarăși, după un răstimp, cu glasul puțin voalat.

El nu răspunse. Se uita drept înainte, parcă ar fi fixat un obiect pe peretele din față. Liana, cu fața întoarsă spre el, îi vedea numai profilul estompat de întunerecul ce invada treptat odaia. Îi auzea însă clar respirația aprinsă, sufocată. Apoi, în tăcerea care continua, îi simți brațul care se strecura ușor după spatele ei, cuprinzîndu-i mijlocul.

— Ei, aide, spune ceva! reluă ea, rupînd liniștea care îi înfășura ca o pînză moale. Ziceai că...

Dandu întoarse încet fața spre ea. Ochii lui luceau și lucirea avea un tremur. Obrajii lor erau alăturați. O șuviță galbenă din părul ei gîdila fruntea îmbrobonată cu picuri foarte fini de sudoare. Brațul lui îi strîngea mai puternic talia pînă ce gura se plecă brusc pe buzele ei ușor întredeschise, strivindu-le și sorbindu-le respirația. În același timp mîna cealaltă începu să se plimbe pe sînii ei, întîi cu mîngîieri blînde, apoi din ce în ce mai brutale, fărîmîndu-i și zdrobindu-i cu o patimă sălbatecă.

— Mă doare! suspină Liana fără glas, cu gura înăbușită de gura lui lacomă apucînd cu amîndouă mîinile degetele care-i torturau sînii.

Izbuti să-și descleștеze buzele din sărutarea dureroasă. Își aranja febril coafura și corsajul, își întindea

rochia pe picioare, apărîndu-se de încercarea lui de a reîncepe. Murmură cu o imputare în care totuși nu punea supărare:

—Asta ai vrut să-mi spui?... O, dacă numai asta...

Se auziră pași în hol.

—Ia vezi, că vine cineva! șopti Liana cu un avertisment de complice.

Intră Rosmarin. El n-ar fi vrut să apară, dar Didina a stăruit că nu se face să fie nepoliticos cu un tînăr așa de simpatic și nici să-i lase singuri atîta vreme. Dandu sărise în mijlocul camerei și-și netezea grăbit haina.

—Nu vă deranjați, frate! zise bătrînul cu afabilitatea lui acrișoară. Venii doar să dau bună ziua domnului...

—Nu ne deranjezi, tată, se poate? protestă Liana. Stăteam de vorbă și... Uite, nici nu observarăm că s-a făcut întunerec... ia să aprindem lumina!

Surîse către Dandu ca și cînd i-ar fi zis în necaz că s-a isprăvit. Tînărul clipea zăpăcit și de lumina și de prezența bătrînului, care se lăsase pe un scaun pentru conversație.

—Va să zică d-ta ești de la aviație, cu aeroplanele?.. Frumoasă slujbă, dar periculoasă!

—Cînd te obișnuiești cu pericolul, nici nu mai bagi de seamă —zise locotenentul.

Veni Tinca cu tava încărcată... Și peste o oră, la plecare, Dandu întrebă pe Liana în marchiză:

—Cînd ne mai vedem?

—Cînd vrei —șopti Liana.

—Mîine?... Mîine! stărui el.

—Bine, mîine —spuse Liana, dar se răzgîndi brusc: Mîine nu!... Săptămîna asta trebuie să-mi văd de Universitate... Duminecă!

Nu voia să pară grăbită a-l revedea...

Didina se sili să o descoase: ce i-a spus, cum s-a arătat?... Liana zîmbea:

—Nimic, mamă dragă... Ce putea să-mi spuie?... Prostii de-ale noastre... Și dealtfel Dandu e prostuț rău! Trebuie să-i scoți vorbele cu cleștele...

În aceeași seară Mircea dădea de știre solemn familiei că s-a hotărît irevocabil să se însoare cu fata cea mare a lui Gavrilescu. Vestea provocă în casă o bucurie imensă. Toți îl felicitară, îl îmbrățișară, Didina plîngea, și rîdea și exclama:

—Dragul mamii, dragul mamii, să-ți ajute Dumnezeu!... Ce fată bună, săraca Nina, și cuminte!... Poate o vrea Dumnezeu ca în curînd și Liana...

Liana o opri rîzînd:

—Încet, mămicule, nu te grăbi!... pe mine lasă-mă deocamdată!... Mircea cît s-a gîndit pînă s-a hotărît?...

3

S-au culcat foarte tîrziu și totuși Liana s-a mai frămîntat cîteva ceasuri pînă să poată adormi. Gîndurile îi fierbeau în minte într-o confuzie obositoare, semne de întrebare fără răspunsuri, și toate se învîrteau în jurul aceluiași Dandu. Aci se felicita că a amînat pînă duminecă viitoare întîlnirea, aci regreta amar și-și făcea imputări: de ce amînarea? I-e frică de el sau de ea însăși? Îl iubește? Cum să iubească un om pe care abia l-a cunoscut? De ce nu l-ar iubi dacă e mai bine ca ceilalți băieți? Dar e mai bine sau e ca toți ofițerii? Se simțea cînd ridicolă că vrea să dea proporții de problemă unui simplu flirt, și încă cu un locotenent, cînd totuși o eroină care se chinuiește crîncen între pornirea inimii și judecata rațiunii.

A doua zi voia să fie mîndră și nepăsătoare și nu reuși să fie decît nervoasă, morocănoasă. Ieși prin oraș mai mult ca în alte zile. Își dădea seama că dorea să-l întîlnească întîmplător. Se întîlni cu Remus Oloman. Veni vorba despre Dandu. Îi făcea plăcere să audă cel puțin vorbindu-se despre el, orice, chiar rău. Tînărul îi spunea, ca și Coralia deunăzi, că aviatorul o iubește cu furie:

—Nici n-am văzut asemenea pasiune decît în romane... Cu cine se întîlnește numaidecît se spovedește, fie prieten, fie o simplă cunoștință. Înțeleg, îndrăgostiții simt nevoia să-și trîmbițeze puțin dragostea, dar și dragostea prea trîmbițată e de calitate inferioară și nu poate să fie durabilă. În orice caz, și în chestia asta, Dandu mi se pare că e tot cum îl știu eu, un mare fleac!

—Nu crezi că exagerezi? protestă Liana. Adică pentru că mă iubește pe mine?...

—Pardon! zîmbi Oloman încurcat, observîndu-și gafa. Nu trebuie să-l aperi, fiindcă nu m-am gîndit să-l ofensez... Că te iubește ar fi tocmai o dovadă de bun gust din partea lui. Nu sunt însă tot atît de sigur dacă ar fi și din partea d-tale.

—Eu însă sunt sigură că la fel aș protesta și în favoarea d-tale, dacă te-ar maltrata cineva, fără ca asta să însemneze neapărat iubire! zise repede Liana, căutînd astfel să reducă valoarea protestului involuntar de adineaori.

Un răstimp mai vorbiră tot despre Dandu. Remus insista să-i dovedească cu argumente că ofițerul n-ar fi un partener la nivelul ei, dar pe un ton ușor, să aibă în orice clipă posibilitatea de-a întoarce argumentele în glumă. Liana rîdea nervos și aproba din ce în ce mai înfricoșată ca să nu-și trădeze sufletul. Era convinsă

în sine că Remus îl bîrfește numai din invidie și-l disprețuia că îndrăznește să se compare cu Dandu...

La Universitate văzu pe Coralia care de cîtva timp se arăta mai des pe culoare, desigur nu pentru cursuri. Nu se putea să nu discute și despre Dandu. Coralia bănuia că Liana are puțină slăbiciune pentru locotenentul aviator tocmai pentru că afecta prea multă indiferență. Începu să-l laude și observă o lucire de bucurie în ochii Lianei. Asta o îndemnă să adaoge, ca un avertisment discret și amical, că totuși Dandu n-are reputația de-a fi statornic în pasiunile lui și că a auzit vag despre vreo trei fete de condiție foarte bună, cărora le-a sucit capul, a trăit cu ele și apoi s-a plictisit.

—Depinde totdeauna de noi cum se poartă bărbații —zise Liana vizibil nemulțumită. Cel puțin așa am impresia, cu toate că eu n-am nici o experiență în privința asta.

—Firește, mai încape vorbă? încuviință Coralia. Îți spusei numai ca să știi cu cine ai de-a face. Tu ești inteligentă și... Dar nu strică să fii prevenită și... prudentă.

—Îți mulțumesc, dragă —făcu Liana cu o superioritate ironică. Pot să-ți mărturisesc însă cu toată sinceritatea, ca unei prietene sincere, că Dandu ăsta mi-e tot atît de indiferent ca și alții, mulți, care m-au urmărit cu așa-zisa lor iubire... Sunt destul de inteligentă, cum prea bine zici și tu, ca să nu mă încînt așa de ușor!

În sine era indignată de răutatea oamenilor. Coraliei i-e necaz că aviatorul n-a remarcat-o pe ea care nu i-ar fi făcut deloc dificultăți, obișnuită cum este să-și încerce norocul cu oricine. Totuși ceea ce i-a spus Coralia o supăra mai mult decît aprecierile lui Oloman. Nu se gîndise încă la trecutul lui Dandu. Avea credința

că ea e prima lui iubire adevărată. Descoperirea că Dandu a mai iubit și pe altele, o întrista. Cine vor fi fost cele trei? Le-o fi iubit el sau l-au ademenit ele cum ar vrea poate și Coralia?...

Acasă, în lipsa ei, se primise un coș de flori și într-un plic, pe o cartă de vizită: „E prea mult pînă duminecă". Îi pieri îndată amărăciunea și uită toate răutățile oamenilor.

— Cînd a venit? Cine l-a adus?... Vai ce rău îmi pare că n-am fost aici! Ar fi trebuit să-i scriu două rînduri de mulțumire.

Reciti bilețelul. Avea dreptate Dandu, e prea mult pînă duminecă. Azi e abia miercuri. Ce nesocotită a fost cînd n-a lăsat cum a propus el!

Joi și vineri urmară alte flori, iar sîmbătă aduse el însuși un buchet. A venit la întîmplare, dacă o găsește bine, dacă nu cel puțin va vedea casa și își va potoli dorul.

— Drăguț chiar de n-ar fi adevărat — zise Liana voioasă, strîngînd florile la piept.

Totuși n-aveau ce să-și spuie. Nici Liana nu găsea nici un subiect. Tot ce-i trecea prin minte i se părea fără interes. Într-un tîrziu vorbi numai ca să zică ceva:

— De cînd nu ne-am mai văzut a început iarna...

— Da — făcu Dandu la fel — și s-a deschis patinajul la Cișmigiu.

Și continuă după o tăcere, ca și cînd i-ar fi venit o idee: Îți place patinajul?

— Da, dar mi-e frică de cădere... Am încercat de cîteva ori și...

— Vrei să încerci cu mine?... Eu sunt patinor vechi. Aș putea zice că sunt un as dacă nu mi-ar fi rușine să mă laud singur.

— În tine cred că aș avea încredere și nu mi-ar fi frică! zise Liana privindu-l.

Consultară pe d-na Rosmarin care, firește, admise cu entuziasm, complectînd că Liana chiar ar avea nevoie de puțin exercițiu, că prea stă mult în casă gîrbovită cu cărțile, că are tot ce-i trebuie încît chiar și mîine ar putea să înceapă, că dealtfel ei îi plac mult sporturile... Dandu se oferi s-o ia de-acasă și s-o aducă înapoi, făgăduind că într-o săptămînă cel mult Liana are să patineze ca un înger...

A doua zi se prezentă, neuitînd nici florile, și pe urmă zilnic, la orele fixate, ca un cronometru de precizie. Mergeau pe jos și se întorceau pe jos, fără să vorbească și fără să se privească, uneori ținîndu-se de mînă ca doi copii cuminți. Pe gheață Liana, la început, țipa și rîdea și se lipea de el, avînd mereu impresia că pămîntul îi alunecă subt picioare:

— Cad!... Cad!... Ține-mă mai bine!... Danduț, ce faci?... Nu mă lăsa!

Căutau locurile cu mai puțină lume. Se opreau din cînd în cînd să se odihnească și atunci se priveau rîzînd, cu respirația grea, rămînînd apropiați, ea agățîndu-se de el care îi cuprindea mijlocul și o strîngea ușor. Liana era îmbujorată de frig, deși nu-l simțea deloc, parcă prin atingerea corpului ei de corpul lui s-ar fi creat o lume specială a lor asupra căreia lumea cea mare nu mai avea nici o influență. Îi venea necontenit să strige ca să-și ușureze inima de bucuria care o umplea atît de mult încît ajungea pînă unde se mărginește cu durerea.

— Acuma destul! șoptea dînsa cînd nu mai putea îndura zbuciumarea. Aidem acasă!... Sunt atît de obosită, atît de...

4

Înainte de Crăciun, într-o zi, plecînd de la Cișmigiu, apucară pe alt drum. Liana, înfierbîntată, n-a observat decît cînd s-a pomenit în Piața Teatrului Național așteptînd să treacă în strada Regală.

— Pe unde m-ai adus? întrebă ea nedumerită.

— Trecem puțin pe la mine, să te încălzești că prea ești înfrigurată — șopti Dandu strîngîndu-i ușor brațul.

Liana își retrase brațul și se dezlipi de el ca și cînd s-ar fi trezit brusc din somn. Îi zise apoi îngrijorată:

— Nu, nu, te rog, du-mă acasă...

— Fiindcă Dandu ezita și stăruia, Liana urmă puțin iritată:

— La urma urmelor pot merge și singură... La revedere!

Se întoarse și coborî repede pe strada Cîmpineanu. I se părea că aude din urmă chemarea lui, dar asta o îmboldea să-și iuțească mersul. Se opri numai la stația de tramvai. Și nu urcă imediat. Credea că are să vie și el. Trebui să ia singură vagonul următor... Acasă minți că o doare capul ca să evite întrebările despre Dandu.

Se simțea zdruncinată în toată ființa ei. Adică pentru că a fost drăguță cu el cum n-a mai fost cu nimeni, vrea s-o ducă acasă parcă ar fi și ea vreuna din cele trei de care și-a bătut joc? A avut dreptate și Oloman, și mai ales Coralia. Și ea cum l-a apărat! L-au cunoscut mai bine alții... Iar cînd a refuzat, cum ar fi făcut orice fată care se respectă, a lăsat-o să plece singură...

— A, nu, e un om rău! își zicea cu tristețe. Cît regret că nu l-am ținut la distanță după prima necuviință!

Cu toate acestea l-a așteptat zilele următoare să vie. Cumpănind mai bine lucrurile, s-a hotărît să nu facă iar atîta caz, ca rîndul trecut, pentru un incident în definitiv fără importanță reală. Invitația lui poate chiar să fi fost bine intenționată. Ea nu și-a dat atunci seama că i-e frig deși îi era, căci pe urmă a dîrdîit pînă acasă... Mai vinovat, sau mai curînd nedelicat a fost că n-a alergat după ea să încerce s-o împace, cum ar fi trebuit și ar fi fost dator dacă într-adevăr o iubește.

Începea să-i pară rău că s-a pripit. Își pusese atîtea speranțe în sărbătorile Crăciunului. Proiectase să-l poftească la masă în seara de ajun, să se bucure împreună de pomul pe care voia să-l împodobească mai frumos ca totdeauna. În cele din urmă se găsea mai vinovată pe ea. Ar fi trebuit să se ducă a doua zi la patinaj, să se întîlnească și nici să nu mai pomenească de neînțelegerea aceea. Nu s-a dus, crezînd că va veni el. Acuma nu se mai poate duce fără să se umilească.

— Nu mai fac nici un pom de Crăciun, mămicule! zise ea cînd văzu că i s-au fărîmat toate socotelile. Nici nu mă simt așa de bine... De aceea n-am mai ieșit nici la patinaj... Va fi un Crăciun ca oricare...

Didina se spăimîntă: n-o fi oare bolnavă fata și nu spune? Să nu se mai trudească cu pomul; au făcut în fiecare an pînă acuma, ajunge... O să petreacă foarte bine și fără pom de Crăciun. În seara de ajun vor avea la masă și cîțiva mosafiri, firește numai intimi: d-na Gotcu, care devenise aproape din familie de cînd a salvat pe Rosmarin, soții Buta, Iancu Pe-

trescu... Doar Constantin Alistar e mai străin, dar el s-a invitat singur, probabil ca să aibă prilej să mai vadă pe Liana.

— Mi se pare mie că domnul director s-a uitat prea adînc în ochii fetiței noastre și acuma dă din colț în colț de dorul ei ! zise d-na Rosmarin răsfățînd-o. Nu se întîlnește o dată cu Alexandru fără să-l întrebe de tine și să-ți trimită complimente și salutări...

Liana făcu o sforțare ca să se stăpînească și să-și păstreze zîmbetul resemnat:

— Așa ești tu, mămicule, toate le vezi în roz...

D-na Rosmarin dorea s-o înveselească cu orice preț și căuta să-i spuie numai lucruri care să-i facă plăcere. Ajunse și la Dandu:

— Ai putea să-l pofteşti și pe dînsul, dragă Liana !... Eu cred chiar că s-ar cuveni. Numai cîte flori ți-a trimis băiatul și cît de gentil s-a purtat cu tine la patinaj... Ar merita atîta atenție și sunt sigură că s-ar bucura foarte mult !

— Nu, mămicule drag ! zise Liana cu o tresărire parcă i-ar fi atins o rană deschisă. Lasă cum ați stabilit voi ! E mai bine !... Poate altădată să-l poftim... Acuma ar fi și prea tîrziu...

În seara de ajun familia Rosmarin era liniștită și mulțumită. Lipsea numai Mircea, era invitat la Gavrilescu unde se făcea petrecere mai veselă, cu tineret. Încuviințase lipsa aceasta pînă și Rosmarin care ținea cel mai mult la tradiția de-a avea toată familia adunată de sărbătorile mari. Dealtfel toată lumea știa că Mircea se află în preajma logodnei oficiale cu Nina. Se așezară la masă într-o atmosferă plăcută, cum șade bine unor oameni așezați. În capul mesei trona d-na Gotcu, care se considera și era considerată protectoarea casei. Firește, a povestit cine mai știe a cîtea oară, să audă

și cei ce încă n-ar fi aflat, cum l-a salvat pe Rosmarin, cum a primit-o ministrul și cît a fost de drăguț și de culant, luînd mereu martoră pe Liana.

— Cine are proptele scapă ușor de griji și de necazuri ! observă de cîteva ori Iancu Petrescu uitîndu-se la Rosmarin cu o admirație invidioasă.

Alistar, fără nici o intenție, mai mult ca o explicație, spuse că toate mișcările de personal s-au amînat pînă la întîi aprilie cînd începe noul buget. D-na Gotcu înțelese că directorul încearcă să micșoreze valoarea intervenției ei și se supără:

— Ce are a face dacă s-au amînat? Crezi d-ta că vorba ministrului nu mai e bună pentru aprilie?... Oi fi d-ta director general, nu zic, dar dă-mi voie mie să-l cunosc mai bine pe domnul ministru că în casa mea a crescut și...

Liana ședea între Alistar și Iancu Petrescu. Deși inima ei se zvîrcolea și gîndurile îi rătăceau aiurea, reușea printr-o încordare de voință să pară fericită, să spuie cîte-o glumă și să asculte altele, să zîmbească și să cocheteze. Numai în ochii mari persista o umbră printre sclipirile umede. Alistar o asalta neîncetat cu complimente și vorbe dulci în toate gamele, subliniate de aceleași priviri înflăcărate, în vreme ce celălalt vecin, Iancu Petrescu, își dregea numai glasul și nu ajungea să plaseze nici una din frazele pe care le pregătea ca să se manifeste și el.

După cină d-na Gotcu reclamă un pocher mic, familiar, doi lei miza, numai așa, pentru uciderea timpului. Cum Constantin Alistar a avut prudența la masă să declare că nu joacă astă-seară cărți, partida s-a constituit cu soții Buta și bătrînul Rosmarin, avînd drept chibiț fidel pe Iancu Petrescu. Jucau în sufragerie unde au rămas și după terminarea mesei. Mai

tîrziu Liana, plictisită, trecu în salon, în colțul ei, pe divan, între pernițele multicolore. Constantin Alistar se duse după ea bucuros ca și cînd Liana s-ar fi retras numai pentru el. Aici, singuri, vorbiră însă despre lucruri mai indiferente decît dincolo, în fața tuturor. Cuceritorul stătea în picioare lîngă divanul pe care se odihnea Liana, își tremura genunchii și nu îndrăznea să reia cascada complimentelor teatrale.

— De ce nu stai jos? întrebă Liana visătoare. Ți-e frică de mine?

Alistar se așează pe marginea divanului, dar convorbirea continuă pe aceeași linie. Numai glasul lui devenea mai răgușit și mai sacadat. Într-un moment, pe cînd buzele uscate rosteau cuvinte depărtate, mîna lui Alistar începu singură să alinte brațul Lianei, cu un gest reflex peste putință de a fi stăpînit. Atingerea i se părea Lianei nesuferită. Îi amintea că tot aici, pe divan a stat acum cîteva zile ultima oară cu Dandu. Își retrase brațul cu o mișcare lenește, să nu se observe că respinge o mîngăiere și totuși să se ferească. Peste un răstimp îi luă mîna și spuse cu o voce nouă, limpezită parcă de o emoție sinceră:

— Liana, de mult mă chinuiesc să-ți pun o întrebare serioasă, pentru mine chiar gravă... Vrei să-mi răspunzi franc, fără înconjur?

Liana presimțea întrebarea. Altădată ar fi măgulit-o. Acuma o înfricoșa. Murmură cu un surîs incolor:

— Sper că nu e ceva...

— E tot, Liana! reluă Alistar cu o undă de tristețe. E toată viața mea sau ceea ce îmi mai rămîne din viață. De aceea sunt atît de mișcat... Crezi tu, Liana, că ai putea să mă iubești pe mine cu adevărat și numai pe mine?

Liana îi încrucișă privirea. Surîsul îi încremeni pe buzele foarte vopsite care zadarnic se sforțau să bîlbîie cuvinte mincinoase convenționale. În aer se suspendă o pauză numai de cîteva secunde care însă i se părea nesfîrșită. Își auzi apoi glasul atît de schimbat că abia îl recunoștea:

— Lasă-mă, să mă mai gîndesc, să-mi cercetez mai bine inima!...

— Desigur! Prefer și eu! spuse Alistar cu o ușurare. Doresc chiar să te gîndești bine, să reflectezi, să cumpănești... Eu sînt acuma în vîrstă, ca să nu zic bătrîn — adăogă cu o fluturare amară. Nu mai pot fi atît de egoist să mă gîndesc numai la fericirea mea și nici atît de mărginit să-mi clădesc fericirea pe o simplă iluzie a mea... Să-mi dai răspunsul cînd vei crede că poți. Nu te voi grăbi. La vîrsta mea nici nu mai șade bine graba. Eu, fii sigură, n-am să-mi schimb hotărîrea. Două luni m-am examinat și m-am frămîntat pînă am ajuns aci. Dacă nu vei fi tu, atunci nu va mai fi nimeni!

Liana își recăpătase calmul. Asculta și se gîndea că vorbele, tocmai cînd sunt mai sincere, par solemne și artificiale ca într-un film sonor. Poate la fel are să i se pară lui și răspunsul ei:

— De aceea nici eu nu vreau să te mint și dealtfel nici n-aș putea! Trebuie să fiu sinceră și față de d-ta, dar mai ales față de mine însămi!... Eu cred că nimeni nu poate iubi adevărat decît o dată în viață. Îți închipui prin urmare cît de serios trebuie să-mi cumpănesc inima înainte de a-ți da un răspuns serios?

— Da și îți mulțumesc, Liana! Voi aștepta! zise Alistar sărutînd grav mîna pe care nu încetase a o mîngăia.

Vorbiră pe urmă iar despre lucruri străine, evitînd să se mai privească în ochi ca și cînd s-ar fi silit amîndoi să respecte un consemn. Se cercetau însă pe furiș, el sperînd un gest care să arvunească răspunsul, ea comparîndu-l în minte cu alții...

5

În prima zi de Crăciun, la masă, Mircea povestea cum a petrecut în ajun la Gavrileștii. A fost lume multă, numai tineri. Nina a dorit petrecerea mai gălăgioasă fiind ultimul ei ajun de Crăciun ca fată. A fost și Dandu, și Oloman, și Tănăsescu, au dansat, în sfîrșit au petrecut strașnic pînă aproape de ziuă... Liana ar fi vrut să puie alte întrebări și s-a pomenit interesîndu-se numai de Nina și Angela. Mircea rîdea:

— Îndrăcită fată și Angela! Avea o dispoziție extraordinară... Ea a fost sufletul veseliei... Cred că s-a îmbătat!... Dar voi cum ați petrecut? Bine?

— O, foarte bine! zise Liana cu indiferență. Eu am stat de vorbă cu Alistar, ei au jucat cărți...

Îi venea să plîngă și-și mușca buzele ca să-și înșele nervii.

În ziua a doua de dimineață, veni un coș de flori pentru Liana. Nu era liliac și nici n-avea vreun cuvînt. D-na Rosmarin, care l-a primit, n-a întrebat de la cine e, dar era convinsă că e de la Alistar. Liana se enervă: de ce nu întreabă să știe cel puțin dacă e nevoie de vreun răspuns?... Aducătorul era încă în curte. Didina reveni: nu e de la Alistar, e de la Dandu.

— Va să zică totuși! se bucură Liana. Atunci trebuie să fiu și eu drăguță...

Nu-i trecea prin creieri nici un răspuns care să-i placă. Strică cîteva cărți de vizită. În cele din urmă scrise „cordiale mulțumiri și așteptări", zicîndu-și:

— E idiot, dar acuma sînt incapabilă să...

În ziua a treia, tot de dimineață, a venit Dandu s-o ia la patinaj. Liana n-a crezut că are să vie așa curînd. A trebuit s-o aștepte să se gătească.

— O fi bună gheața? întrebă ea în momentul plecării.

— Nu știu, n-am mai fost, dar trebuie să fie! zise Dandu.

Reluară calea Cișmigiului tăcuți ca și altădată. Zăpada parcă scrîșnea sub pașii lor mai aspru. Liana îl cerceta cu priviri ascunse. I se părea mai tras la față ca după o suferință. Inima i se înduioșa. Își reproșa că l-a făcut să sufere, gîndindu-se că numai sufletele calde sunt în stare să sufere în tăcere...

În aceeași zi pofti pe Dandu să facă revelionul la ei. Voia să înceapă anul nou cu adevărată bucurie. Se înțelese cu Nina și cu Mircea ca petrecerile celor două familii să se complecteze. După miezul nopții, îndată după masă, tineretul va trece de la Rosmarin la Gavrileștii unde va fi muzică și dans.

Cele cîteva zile pînă la revelion trecură ca un vis. Liana era agitată, într-o febrilitate și o emoție ca în așteptarea unui eveniment hotărîtor și inevitabil. Își simțea inima dornică de porniri generoase, plină de altruism, gata să dăruiască din mulțumirea ei inepuizabilă...

În sfîrșit sosi seara revelionului. Masa era întinsă în sufrageria cea mare de sus. În bucătărie Didina dăscălea pe Tinca să nu facă vreo poznă, să aibă grijă de mîncări, să nu ardă fripturile... Dealtfel ea va veni să controleze tot înainte de-a începe să servească.

Mai fiind cîteva ceasuri pînă să înceapă a veni invitații, familia era strînsă la taifas în subsol. Rosmarin avea un mare regret, că Costică Alistar nu poate face revelionul la ei — apucase să promită în altă parte. Liana își aduse aminte de întrebarea lui Alistar, dar o înlătură ca să nu-și strice buna dispoziție, socotind-o acuma ca o blasfemie față de sentimentele curate care-i stăpîneau inima. Numai din gură spuse și ea că-i pare rău și că e un bărbat foarte simpatic. Venind apoi vorba despre Dandu, femeile se întreceau în laude spre bucuria Lianei. Numai Rosmarin bodogăni clătinînd din cap:

— Bine, bine, bun băiat, nu zic, dar aș vrea să știu ce intenții are?... Văd că vine mereu pe-aici, din flori nu ne slăbește... O fi vrînd ceva omul și nu îndrăznește?... C-apoi nici așa nu se poate la infinit, că mîine-poimîine o să-nceapă șoaptele și vorbele și pentru o fată cumsecade ar fi rușine, că noi suntem oameni săraci dar cinstea ne-o ținem nepătată...

Liana se roși și se tulbură. Întrebă totuși:

— Și, mă rog, ce-ați vrea voi să facă băiatul ca să vă intre în voie?

— Ce face orice tînăr de omenie — zise bătrînul scrutînd-o. Ai văzut Mircea, cînd a socotit că...

— Asta-i adevărat — observă atunci și Didina căreia Rosmarin parcă i-ar fi ghicit gîndurile. Dacă te iubește, draga mamii, și dacă tu îl iubești...

— Dar nu-l iubesc deloc! izbucni Liana deodată. Cine v-a spus că-l iubesc?... Și mai lăsați-mă, vă rog, în pace cu eternele voastre tocmeli matrimoniale! Nu pot vorbi cu un băiat fără ca voi să mă măritați numai-decît cu el... Eram așa de bine dispusă și vreți să-mi stricați toată seara!

Izbucnirea și minciuna erau o salvare pentru sufletul ei prea încărcat. Îi era frică mereu să nu-și trădeze fără voie, într-un strigăt de descătușare, sentimentul dulce și amar care începuse a o tortura cu cît se apropia ceasul sosirii oaspeților. S-a mirat ea însăși cînd a rostit atît de categoric minciuna și s-a bucurat în sine parc-ar fi făcut o mărturisire publică de iubire...

De la unsprezece pînă la unsprezece și jumătate a venit toată lumea. S-au așezat la masă cu un sfert de oră înainte de miezul nopții, să-i găsească anul nou cu farfuriile și paharele pline. Liana fixase locurile la masă din vreme. La dreapta ei a pus pe Dandu și la stînga pe Oloman lîngă care urma Coralia și apoi locotenetul Tănăsescu. Pe Mircea, care părea absent și grăbit să plece mai curînd la Gavrileștii, l-a așezat alături de d-na Agripina Buta împreună cu Iancu Petrescu. Numai pe Lelița, ca să-i facă plăcere, n-a despărțit-o de maiorul ei care era în plină vervă politică.

Ultimul sfert de oră al anului vechi a fost strivit în glume și gustări. Liana a încercat să schimbe cîteva cuvinte banale cu Dandu. N-a putut continua. În ochii lui mocnea un foc care o spăimînta și o moleșea. I se părea că azi e atît de frumos, atît de mare și de puternic încît se temea să nu-i scape vreo vorbă de adorație în auzul tuturor. Se întoarse spre Remus începînd o convorbire în care ea avea mai mult de ascultat. Îi auzea glasul încrezut, dar abia înțelegea ici-colo cîte-o vorbă. Scaunele erau atît de apropiate încît șoldul ei atingea șoldul lui Dandu și atingerea o înspăimînta. Subt masă piciorul lui se strecura mereu subt picioarele ei înfășurîndu-le într-o strînsoare insistentă. Îi trecea prin minte că ar trebui să-și retragă picioarele și că nu e cuminte ce face. Încercă o mișcare și simți că picioarele, în loc să se îndepărteze, se lipeau mai

strîns de ale lui. Atunci întrerupînd disperată pe Oloman cu niște întrebări fără sens, întinse brațul spre Dandu să-i facă un semn. Moale și neputincios, brațul alunecă de pe masă în poală. Parcă-ar fi atins un dușman degetele se încordară și se înfipseră furios în carnea lui. Gestul o îngrozi și o dezmeteci. Își desprinse binișor picioarele din încolăcirea lui, se așeză mai bine pe scaun și, făcîndu-și vînt cu batista mică, întoarse capul spre Dandu și murmură cu un surîs întrebător:

— E așa de cald aici... Nu? Ar trebui poate să...

Aparatul de radio cînta melodii vesele, variate, la întîmplare, umplutură pentru încheierea anului. Bebe își luase însărcinarea să manevreze aparatul și la momentul oportun să stingă lumina. Deodată o voce speriată de femeie răsună în difuzor:

— Atențiune!... Cînd va bate gongul va fi ora douăsprezece!

Toți se ridicară în picioare cu zgomote de scaune date la o parte. Cîțiva nerăbdători strigară:

— Lumina!... Lumina!...

— Lăsați că știu eu! protestă Bebe alergînd grav de la un comutator la altul să facă întunerec.

Urmară secunde de încordare. Buta, socotind că a găsit un spirit nou, răcni:

— Doamnelor și domnilor, sărutările sunt oprite pe întunerec!

— Noi ne sărutăm și la lumină și pe întunerec! replică țanțos maiorul Antonescu. Dar parcă tot mai plăcut e pe întunerec... Ce zici, Lelițo?

Lelița gînguri ca o porumbiță fericită. Cuprinsă de o nouă tulburare și parc-ar fi vrut să se justifice vorbind, Liana exclamă nervos:

— Bine că s-a isprăvit și anul ăsta că a fost așa de...

— Sss!... Ssss! o întrerupse furtunos toată lumea. Gongul!

Prima bătaie porni ca un dangăt de clopot. Bebe număra cu glas de cavalerist:

— Una!

Brațul lui Dandu încolăcise talia Lianei de îndată ce s-a făcut întunerec. Cînd începu să bată gongul, Dandu o strînse la piept și-i strivi buzele într-o sărutare sălbatecă. În prima clipă Liana se gîndi ce-ar fi dacă acuma Bebe, ca să facă o glumă proastă, ar da drumul luminii? Gîndul o îndîrji. Cuprinse cu brațele fierbinți gîtul lui Dandu abandonîndu-se în voia plăcerii, parcă ar fi vrut să spuie că nu-i mai pasă de nimeni și de nimic.

Bebe număra solemn:

— Cinci!... Șase!...

IANUARIE

1

— Șapte !... Opt ! continua Bebe implacabil și sigur ca o mașină de calculat.

Încleștarea îmbrățișării era dureroasă și totuși Liana ar fi vrut să nu se sfîrșească niciodată. O dureau crîmpeiele de gînduri care-i aminteau că bucuria aceasta se va sfîrși îndată, că nu mai sînt decît cîteva secunde. Clipele numărate de bătaia gongului tainic și de glasul micului frate i se păreau cele mai fericite din toată viața ei trecută și viitoare... Cînd răsună a unsprezecea lovitură brațele ei se desprinseră singure de pe gîtul lui Dandu și buzele se dezlipiră suspinînd imperceptibil:

— Destul...

— Douăsprezece ! strigă Bebe deodată mai apăsat și adăogînd repede: La mulți ani !

Se făcu iar lumină. Casa se umplu de urări, de ciocniri de pahare, de strigăte glumețe și de rîsete. Remus îi ură Lianei s-o vază licențiată în anul cel nou.

— Nu-ți doresc să te măriți încă ! urmă dînsul. Ar fi păcat de o fată așa de frumoasă să devie proprietatea cine știe cărui ursuz de bărbat !

Liana mulțumi cu un surîs și se întoarse la Dandu care stătea cu paharul în mînă.

— Îți urez mult noroc și împlinirea tuturor dorințelor ! îi zise încet, privindu-l în adîncul ochilor.

— Eu numai pe tine te doresc ! răspunse înăbușit aviatorul.

Tinca își începu îndată activitatea cu mare rîvnă. D-na Rosmarin o urmărea din ochi, îi mai făcea cîte-un semn și în același timp îndemna pe toată lumea să se servească lăudîndu-și bucatele cu o modestie care cerea complimente... Numai Mircea era din ce în ce mai nerăbdător, făcînd chiar observații Tincăi, spre dezolarea Didinei, că serviciul e prea adormit și așa n-are să se sfîrșească masa nici pînă la ziuă.

— Ai răbdare, Mircea dragă ! zise în cele din urmă d-na Rosmarin amărîtă că-i indispune mosafirii. N-ai frică, ajungeți la timp la Gavrilești !... De ce să ne strici nouă petrecerea ?

Mircea bombăni ceva în farfurie, tăcu un răstimp, dar după friptură reîncepu:

— Ei, gata băieți ?... Haidem să mergem că ne-apucă aici dimineața !

— Nu se poate pînă nu ne aflăm norocul din biletele de plăcintă ! se împotrivi Liana, spre marea bucurie a d-nei Rosmarin.

Dealtfel Liana se simțea atît de bine că nici n-ar mai fi plecat dacă ar fi rămas și Dandu. Avea o teamă că acolo nu va mai putea fi așa de aproape de el sau că se va întîmpla ceva și are să se destrame farmecul care a urzit o fericire de vis.

Biletele de plăcintă, aduse pe o tavă mică de argint, fură cetite de d-na Buta, sentimental și poetic, stîrnind rîsete de circumstanță. Liana ar fi dorit ceva cu multă iubire și-i ieșeau numai lucruri triste, oricît răscolea biletelele. Cînd lui Mircea i se prooroci că are să îmbătrînească burlac, Liana se consolă puțin:

— Toate ies de-a-ndoaselea... Ce păcat!... Nu-i așa, Danduțule?

Surprins de întrebare, locotenentul rîse, dar numai din gură, fața rămînîndu-i serioasă:

— Ce-are a face!... Astea-s lucruri care...

Între timp Tinca mai pusese pe masă o mașină de spirt și bucățele de plumb. Cînd văzu Mircea și asta, se sculă de la masă furios:

— Ei, nu!... Dacă ne-om lua după mama, ne găsește aici și Boboteaza!

Totuși mai trebui să aștepte, căci mai ales fetele țineau să-și vază viitorul în plumbul topit. Ca să arate că e hotărît să plece chiar singur la nevoie, Mircea își luă paltonul și privi îmbrăcat figurile ce se cristalizau din plumbul răsturnat în farfuria cu apă.

— Uite ce coroniță frumoasă i-a dat Lianei! exclamă d-na Rosmarin. Oare ce-o fi însemnînd coronița?

— Ce să însemne coronița la o fată? zise d-na Gotcu. Cununie!

— Se duce, se duce fata! strigă maiorul Antonescu. O să jucăm curînd la nuntă!

Liana ar fi vrut să se uite la Dandu, dar nu îndrăznea de rușine. Dealtfel Mircea curmă conjecturile mai ample cu declarația gravă:

— Dacă nu veniți, eu plec singur!...

— Lăsați-l frate, că omul așa-i cînd îl cheamă dragostea! făcu d-na Gotcu. Hai, duceți-vă, copii, cu toții,

să scăpăm de voi, să ne încercăm și noi norocul! Cine-a pomenit revelion fără nițel joc de cărți?

Tinerii se urniră, zoriți aprig de Mircea. Încărcați într-un automobil, claie peste grămadă, toți cîți erau, în cîteva minute debarcară în strada Frumoasă unde stătea Gavrilescu. Fură primiți cu urale zgomotoase. Angela, ametită de șampanie, într-un elan de voie bună, oferi tuturor cîte-o sărutate. Liana întoarse capul îngrozită cînd văzu că într-adevăr se agață și de gîtul lui Dandu...

Casa era plină numai de tineret. Trei lăutari cîntau neobosiți pentru dansatori. Gavrilescu își plimba jovialitatea dintr-o cameră în alta, fericit de fericirea odraslelor sale. Îmbrățișă pe Mircea cu efuziune, iar pe Liana o sărută pe frunte, urîndu-i părinteste toate bucuriile. În vreme ce Liana mulțumea și-i transmitea salutările bătrînilor, Angela sosi iar val-vîrtej și se aruncă în brațele lui Dandu strigînd:

— Hai să dansăm, Victoraș!... Grozav îmi place să dansez cu tine!... Tu ești cel mai bun dansator și te potrivești cu mine ca o mănușă...

Dandu avu o ezitare. Aruncă o privire Lianei ca o scuză. Angela îl ducea. Dispărură în ritmul dansului.

— Zburdalnică și nebunatecă e fata asta! zise Gavrilescu încîntat. Ce să-i faci? Așa e tinerețea!... Să petreceți cît sunteți tineri, că pe urmă Dumnezeu știe ce-o să fie!

Cîțiva băieți dădeau tîrcoale Lianei. Ea alese pe Remus. O revoltă înăbușită îi clocotea în suflet. Purtarea Angelei i se părea o sfidare. Regreta amar că a plecat de-acasă unde a fost atît de fericită. Dacă i-ar fi spus lui Dandu, poate că și el ar fi preferat să rămînă acolo. Se gîndea ce să facă? În orice caz i-ar fi insuportabil să petreacă în casa asta unde, de cum

a trecut pragul, i s-a risipit toată mulțumirea. Dacă nu i-ar fi fost rușine de invitații pe cari abia i-a părăsit, s-ar fi întors acasă.

— Ai vreo neplăcere? întrebă Oloman observîndu-i schimbarea și mai ales tăcerea.

— Nu — zîmbi Liana. Dar sînt puțin ostenită... Am alergat atîta azi...

Pentru dansul următor veni Dandu, scăpat cu multă dificultate din brațele Angelei. Liana îl scruta ca și cînd ar fi vrut să-i citească în inimă dacă a dansat cu plăcere cu cealaltă. Dandu era încălzit și avea respirația aprinsă. Liana, lipindu-se de el ca de un scut protector, murmură cu buzele aproape de urechea lui:

— Dansează bine Angela?

Nu-i vedea figura, numai glasul i se auzi:

— Aș, nu mă interesează pe mine acuma Angela...

Lianei glasul i se păru dulce și viril și-i oferea o satisfacție. După ce-și gustă satisfacția, îi spuse iar, cu altă voce, de răsfăț:

— Nu-mi place deloc aici, Danduțule... Nu mi-e simpatică nici casa, nici...

— Atunci să mergem în altă parte... Vrei? zise Dandu întorcînd ochii în ochii ei cu o tandrețe care ungea sufletul Lianei.

— Da! tresări ea bucuroasă ca și cînd ar fi primit o mare dovadă de dragoste. Dar să nu observe Gavrileștii, să nu se ofenseze...

Fiind multă lume și gălăgie, reușiră să se strecoare în vestibul, să se îmbrace și să iasă afară, nevăzuți decît de femeia care tăcea serviciul de garderobieră. Dandu o ținea de braț. Ajunseră în Calea Victoriei și porniră spre centru. Treceau cu băgare de seamă pe lunecușurile ce întrerupeau zăpada de pe trotoar.

Nu vorbeau nimic. Liana își auzea bătăile inimii, și se simțea liniștită și fericită parc-ar fi mers la patinaj. Un vînt aspru șuiera cu variații ca un plîns prelung, învolbura praf de zăpadă înghețată, îi împingea din spate grăbindu-i parcă spre ținta necunoscută. Automobile goneau cu mușterii gălăgioși. La Calea Griviței șoferii zgribuliți pe mașinile în stație îi salutară cu întrebări de claxon. Din restaurante răbufneau glasuri încîlcite cu melodii de beție. Rarii pietoni umblau gesticulînd larg și vorbind tare parcă s-ar fi certat. Un bătrîn cu chef, duhnind a băutură, pe trotoarul din fața Ateneului, îi examină curios oprindu-se pe loc, clătinînd din cap și bombănind apoi:

— Poftă bună la dragoste!

Liana vedea și auzea toate și totuși avea impresia că plutește într-o lume străină, straniu de ademenitoare. Cunoștea strada, casele, magazinele și totuși toate i se păreau necunoscute, ca niște lucruri ireale între care ea singură trăiește real împreună cu omul a cărui atingere îi comunica o senzație de supremă vrajă.

Trecînd pe lîngă Cafeneaua Corso se uitară amîndoi la geamurile luminoase, întrezărind înăuntru decolteuri de femei, figuri lucitoare de veselie. Liana nu se întreba unde merge, nici nu-i trecea prin minte asemenea întrebare, parc-ar fi avut certitudinea că vor ajunge unde trebuie și cînd trebuie. Observa că în Piața Palatului traversează spre strada Academiei, dar numai ca în vis, uitînd imediat și fără să recunoască aievea locurile. Pe urmă cotiră pe strada Regală și pe urmă deodată își dădu seama că s-au oprit. Era o casă mare, cu multe etaje, cu poarta grea de fier forjat ca intrarea unui templu. Auzi glasul lui Dandu, foarte moale și duios:

— Aici stau eu... La etajul al doilea... Ne urcăm?

Liana nu avu nici o ezitare. Obrazii îi erau umezi de firicele de zăpadă topite parcă ar fi plîns fără să bage de seamă. Murmură ca o respirație:

— Da...

Intră pe poartă, în gangul întunecos. Nu-și simțea pașii. Era ușoară ca un fulg în vînt.

2

Din greșeală și de somn Rosmarin încuiase ușa holului spre subsol și Tinca nu mai putea veni să deschidă Lianei care suna lung la marchiză. Trebui să se scoale din pat el care abia ațipise.

— Ei vezi, astea nu-mi plac mie, modernismele astea — bombăni bătrînul dîndu-i drumul prin întunerec. Fata să fie fată, nu să umble nopțile cine știe unde și să-mi vie acasă la ziuă...

— Așa e noaptea revelionului, tată drag, nu te supăra... N-am venit singură...

Vorbea atît de blînd și de cald că Rosmarin se înmuie și răspunse îngăduitor:

— Apoi și noi numai adineaori ne-am culcat, pe la patru, că coana Raluca greu se ridică de la cărți cînd pierde... Acuma nu știu cît o fi ceasul...

În aceeași clipă pendula din sufragerie începu să bată: șase.

— Ai, du-te și te odihnește că trebuie să fii frîntă și tu! urmă bătrînul cuprins deodată iar de somn și trecînd în dormitor.

— Noapte bună, tată drag! mai zise Liana amintindu-și ca prin vis un cadran cu minutarele indicînd trei fără zece.

În salon era călduț cum îi plăcea ei. Întoarse comutatorul. În momentul cînd se aprinse lumina, afară se auzi o chemare întreită de claxon și apoi demarajul unui automobil. Liana rămase pironită locului ascultînd semnalul convenit cu Dandu care a așteptat în mașină. Îi trimise o sărutare apăsîndu-și degetele pe buze, sigură că în aceeași secundă face și el același gest.

Se simțea atît de fericită încît voia să adoarmă cît mai curînd, să prelungească cît mai mult moleșeala vrajei ce o stăpînea. În cîteva minute se găsea în așternutul alb și apoi, înainte ca gîndurile ce se vîltorau în adîncimile tulburi să aibă răgaz a se limpezi, pleoapele se închiseră singure...

Se deșteptă pe la amiazi. Cea dintîi privire îi alunecă pe un mănunchi de trandafiri roșii, așezat frumos de maică-sa, ca să nu-i tulbure somnul, pe un taburet lîngă divan. Liana întinse brațul spre flori, le strînse la piept și le sărută cu drag fără să simtă înțepăturile ghimpilor.

— De la el!... De la el!... Dragul meu! murmură năpădită deodată de toate amintirile nopții.

Nu i se deslușeau totuși amănunte înșirate și depănate care să se închege și să alcătuiască un eveniment. Era un cristal cu fețe infinite care toate împreună răspîndeau o scînteiere fermecătoare. Poate mai tîrziu, cînd timpul va șterge luciul, se va despica în fragmente ceea ce azi e o năvală unică, impetuoasă. Își amintea numai ochii lui care implorau și porunceau atît de stăruitor că inima ei se topea de o înduioșare fără margini. Și pe urmă transformarea subită a înduioșării într-un extaz de zbuciumare dureros de dulce ca o prăbușire în neființă. Parcă aluneca vertiginos, fără posibilitate de oprire, printr-un vid nesfîrșit, spre o

lume nebănuită unde nu se poate ajunge decît purificată de toate aderențele trupești.

Luă oglinjoara ovală de pe mescioară. Avea credința că nici n-are să se mai recunoască, atît de mult se simțea schimbată în întreaga ființă. Văzu însă aceeași figură drăgălașă parcă nimic nu s-ar fi întîmplat. Numai roșul de pe buze era șters, buzele însăși mai subțiate și privirea ochilor mai fierbinte și mai mîngăioasă.

— Cum înșeală și oglinda! se gîndi Liana. Dacă nici bucuria cea mai mare nu lasă urme...

Descoperi pe sînul din partea inimii o pată vînătă.

— Asta e gura lui Dănduț! își zise cu o înfiorare. Și dinții lui, și... Asta a fost înainte de... Sau nu, nu, după... nu mai știu... E al meu! Numai al meu! Pentru totdeauna!

Siguranța aceasta o socotea ca o biruință uriașă care ar merita să fie trîmbițată lumii întregi, ca să fie invidiată și să-și sporească încîntarea.

Începu să se îmbrace. Petrecea obișnuit ceasuri în fața oglinzii. Acuma ar fi vrut să stea și mai mult. Trebuia să se facă mai frumoasă, mai nouă și mai ademenitoare, să aibă o surpriză Danduțu cînd va veni s-o ia.

De mîncare n-avea poftă, dar la masă nu tăcu nici un minut. Fericirea ei cerea să se manifeste măcar în cuvinte în care să fie amestecat și el cît mai des. Trecu pe urmă la bunica, să-i povestească amănunte mincinoase despre cum a petrecut azi-noapte, cu o siguranță care o uimea și pe ea. În mai multe rînduri însă se întrerupse, exclamînd cu sinceritate descătușată:

— A, matînă scumpă, de-ai ști cît sunt de fericită! Dacă ți-aș putea spune!... A început și anul norocului meu, dragă matînă, așa-i?

Dandu veni pe la patru s-o ia la patinaj. Liana aștepta gata. Plecară imediat, ocolind Cișmigiul, să ajungă mai repede în strada Regală. Din cînd în cînd Liana șoptea ca un copil:

— Vrei?... Vrei, Danduțule?

Aviatorul rîdea mulțumit.

3

Fericirea Lianei cu cît se intensifica cu atît devenea mai egoistă și mai ascunsă. I se părea că adevărat și deplin fericită ar fi numai dacă ar sta permanent lîngă el, undeva departe de lume, să nu vadă pe nimeni afară de Danduț și nici pe el să nu-l vadă nimeni afară de ea. Înțelegea acuma pe Lelița care căuta să ferească pe maiorul ei de orice atingere străină. Și doar maiorul Antonescu n-avea nici înfățișarea și nici vîrsta unui cuceritor. Dandu e altă socoteală. El e bărbatul cel mai frumos, cel mai bun, cel mai dulce din lume. Încît ea poate să fie geloasă și de aerul pe care-l respiră el.

Își amintea cît s-a zbucimat înainte de revelion să nu-și mărturisească sie însăși că ceea ce simțea ar putea fi un început de gelozie. Atunci credea că gelozia e sentimentul care te face ridicol și te înjosește. Azi își zicea, parc-ar fi descoperit o noutate, că gelozia e umbra iubirii. I-a fost rușine de ea pînă în clipa cînd a venit iubirea mare care i-a pus stăpînire pe trup și suflet deopotrivă. Acuma de-abia își dădea seama cît de sinceră era cînd spunea că n-a iubit niciodată. Bucuria cea mare a iubirii nu-ți umple inima decît după experiența proprie. Închipuirea după experiențele altora o falsifică. Pînă ce nu te dăruiești n-ai dreptul să-ți spui că ai cunoscut iubirea.

Totdeauna i-a plăcut să-și examineze faptele: azi însă o făcea cu un fel de frenezie parcă ar fi refuzat să bîjbîie în întunerec tocmai în momentele cele mai fericite. Romantismul l-a considerat o excrescență a inconștientului. Recunoștea totuși că de un răstimp trăiește și ea în plin romantism. Îl motiva cu argumentul că însăși esența iubirii e romantică. Pretenția generației ei de a practica amorul rece, lucid, ca o simplă distracție ușoară, o privea ca justificarea unei prostituții camuflate. Actul sexual fără substratul pasiunii copleșitoare i se părea o terfelire și trupească și sufletească de care trebuie să te rușinezi în fața oamenilor și mai ales a conștiinții tale. Dragostea ei, dincolo de convenientele lumești, era curată și senină, și avea atîta gravitate în rostul vieții ei încît toate celelalte preocupări dispăreau complect sau se puneau în slujba pasiunii. Ambiția ei de a lua licența în acest an și de a deveni independentă nu mai avea nici un sens. Viața ei nu mai recunoștea decît singura țintă de a iubi pe Dandu. Ajunse curînd să nici nu se mai gîndească dacă și el o iubește la fel. I se părea ceva atît de natural să fie iubită că nici nu mai înțelegea cum a putut trăi înainte de noaptea aceea. Iubirea nu e un tîrg: te iubesc pentru că mă iubești. Iubirea e o certitudine: te iubesc pentru că te iubesc. În momentul cînd i-ar fi apărut o îndoială s-ar fi simțit înjosită. Dealtfel două luni cît s-a chinuit și a rezistat, a simțit iubirea lui ca un torent care sfărîmă toate zăgazurile...

Numai uneori îi fulgera prin creieri întrebarea: unde are s-o ducă dragostea aceasta? O alunga însă ca pe o tentație de a-i murdări comoara cea mai scumpă. Iubirea adevărată nu poate avea nici un scop; scopul în sine presupune ceva utilitar. Nici scop, nici sfîrșit — iubirea e dincolo de timp și spațiu. Maică-sa nu mai

îndrăznea să-i spuie direct, dar făcea veșnic aluzii la căsătoria ei cu Dandu. Era și ea sigură că s-ar putea mărita oricînd cu el și se aștepta ca într-o bună zi Dandu, cu felul lui ciudat de a fi, să-i propuie legalizarea iubirii lor. Era hotărîtă să refuze, cel puțin deocamdată. Mai tîrziu, cînd poate pasiunea va deveni o obișnuință, atunci vor avea răgaz să se gîndească și la lucrurile lăturalnice.

Pentru Liana mare parte din farmecul iubirii era tocmai secretul. Avea convingerea, de cînd iubirea nu mai constituia un cuvînt cu rezonanțe goale, ci o practică atotcuprinzătoare, că taina ține de esența dragostei mari. Îmbrățișarea e un preludiu care trezește simțurile. În public îmbrățișarea își pierde vraja și devine un act convențional ca și strîngerea mîinii. Dacă lumea ar cunoaște legăturile lor, privirile curioase le-ar spiona fiece mișcare. Mult înainte de a fi întîlnit pe Dandu, gîndindu-se la căsătorie, își închipuia cu silă ochii curioși care a doua zi îi vor pipăi corpul cu întrebări mute, îi vor scormoni inima și-i vor pîngări ofranda. Călătoriile de nuntă se fac, desigur, mai cu seamă ca să ferească iubirea tinerilor căsătoriți de publicitatea indiscretă.

De aceea își ascundea iubirea cu o meticulozitate de care numai femeile sunt capabile, întocmai ca un avar care vrea să se bucure singur de comoara lui. Nici o precauție nu i se părea de prisos. Cînd plecau de-acasă, mergeau împreună numai pînă la Teatrul Național, iar acolo se despărțeau. Dandu trebuia să rătăcească pe undeva cel puțin o jumătate de oră și pe urmă să vie. Ea de asemenea făcea cîte-un ocol, examina cu atenție strada, să n-o vadă vreo cunoștință, și urca prudent, parcă ar căuta o adresă. Avea o cheie de la apartament și se strecura înlăuntru ca o umbră. Pînă sosea

el, se îmbrăca într-o pijama de-a lui în care se simțea complect fericită ca și cînd împreună cu haina ar fi îmbrăcat și sufletul lui, unindu-se astfel pînă la identificare.

În lume se arăta mai rece cu dînsul decît înainte, interzicîndu-i chiar atingerile ascunse care odinioară îi dădeau fiori. Voia să-și păstreze bucuria întreagă pentru ceasurile cînd sunt singuri. Dandu obișnuia să vie zilnic s-o ia de acasă, sub același pretext că merg la Cișmigiu, la patinaj. După Bobotează i-a cerut să-și răărească vizitele. Era mai bine să-și fixeze la fiece întîlnire pe cea viitoare. În oraș trebuiau să se găsească totdeauna ca din întîmplare. Ea însăși intercala pauze ca întîlnirile să fie mai dorite. El nu obiecta nimic. Devenise aproape pasiv, atît era de întreprinzătoare iubirea ei.

Cînd nu se aflau împreună, era bucuroasă să poată cel puțin vorbi despre el. Cînd era singură îl simțea mereu alături, imaginea lui îi juca necontenit în ochi atît de vie încît uneori îi venea să întindă mîinile și să-l îmbrățișeze. Totdeauna căuta să provoace discuții asupra lui, indiferent dacă avea să fie lăudat sau criticat. Îi făceau bine chiar vorbele care-l ocărau. Nu-i lua niciodată apărarea, ba cîteodată adăoga și ea vreun cuvînt de hulă, mai ales cînd astfel putea să prelungească convorbirea. Acasă, afară de tatăl ei, care se ținea mai în rezervă în chestiile acestea, toți vorbeau toată ziua despre frumosul aviator fiindcă toți așteptau din zi în zi o vizită cu cererea în căsătorie. Pe Liana o încîntau mult laudele Tincăi, totdeauna aceleași și totdeauna altfel subliniate.

Întîmplările din afară n-o mai interesau. Pentru ea toată lumea era Dandu. Nu participa nici la consfătuirile familiei decît aparent, printr-o prezență trupească;

cu toate că aveau la ordinea zilei evenimentul important al logodnei lui Mirceea fixată pentru mijlocul lunii, cununia urmînd să se facă în februarie.

Fiindcă Gavrilescu voia să aranjeze o nuntă mare, logodna s-a serbat, fără preot, la o masă la care au luat parte numai cele două familii. Tinerii au schimbat verighetele la șampanie și s-au sărutat, în vreme ce Didina și Gavrilescu strigau lăcrimînd:

— Într-un ceas bun și cu noroc!

S-au îmbrățișat pe urmă cu toții și au stat la masă foarte tîrziu. Gavrilescu declara la fiecare cinci minute că vrea să se îmbete și că e singura lui zi deplin fericită de la moartea soției lui iubite. Liana făcea toate sforțările să fie veselă cum se cuvine în asemenea ocazie. Dacă ar fi fost de față și Dandu era sigură că nimeni n-ar fi întrecut-o în voie bună. Aici însă nici măcar nu avea cum să aducă vorba despre el. D-na Rosmarin a aruncat cîte-o aluzie, dar s-a oprit înainte de a fi înțeleasă de ceilalți socotind că n-ar fi cuviincios să bată toba despre lucruri care încă nu-s sigure. Într-un tîrziu însă, cînd nici nu se aștepta, Angela a întrebat-o:

— Dar aviatorul tău ce mai face? Îl mai vezi?

— Da, cum nu! zise Liana. Ne întîlnim des la patinaj. M-a învățat să patinez.

— Foarte simpatic băiat — observă cu un oftat Angela. Mi se pare că e ceva între voi, hm? Vă iubiți puțin?

— Poate chiar mult! rîse Liana, legănîndu-și cu plăcere capul.

— Spun drept — continuă Angela — dacă nu s-ar ține după tine, grozav mi-ar fi plăcut să-i sucesc capul! Are o mutră așa de nostimă...

— Din partea mea ai toată libertatea, dragă! spuse Liana cu o superioritate disprețuitoare.

Își aduse aminte cum s-a supărat la revelion din pricina Angelei. Îi era rușine de supărarea de atunci. Se uita la ea surîzînd aproape protector și zicînd în gînd:

„Sărăcuța !"

4

Dintr-un început i-a încolțit în suflet dorința de a petrece măcar o singură noapte cu Dandu, să doarmă în brațele lui, să se trezească a doua zi lîngă el, să-l vadă întîi pe el cînd va deschide ochii, să respire același aer și să-i asculte bătăile inimii o noapte întreagă... Și-a ascuns dorința ca un vis irealizabil. Cum să lipsească o noapte întreagă de acasă? Totuși dorința se înrădăcina și creștea, devenea o obsesie în jurul căreia i se polarizau toate gîndurile. Ajunse să considere neîmplinirea ei ca o picătură de otravă care-i amărăște fericirea și-i sărbezește farmecul. Nu era pofta de a spori și prelungi în timp voluptatea iubirii. Pentru ea actul sexual nu constituia o țintă. Aceeași senzație de plăcere și tulburare o simțea cînd ședea lîngă el sau cînd îl vedea sau chiar numai cînd se gîndea la el...

Pe la Universitate trecea rar și mai cu seamă ca să-și omoare timpul înainte de vreo întîlnire. Universitatea și studiul au preocupat-o pînă deunăzi, nu ca o pasiune pentru cartea în sine cît ca o mîndrie de a se prezenta bine la examene și de a dobîndi o diplomă frumoasă. I-a plăcut mai mult să citească literatură. Jocurile fanteziei o amuzau și o transportau în alte lumi. Azi nici nu mai poate citi. Pe fiecare pagină, între toate rîndurile îi răsărea Dandu.

Apropiindu-se sesiunea de examene, își aduse aminte de ele, dar tot pentru el. Sub pretext că trebuie să citească mai intens și că acasă nu are suficientă liniște, ar putea spune părinților că vrea să se pregătească împreună cu Coralia, la ea, și că deci să nu se mire dacă se va întîmpla uneori, cînd vor sta prea tîrziu, să rămîie să doarmă la Coralia ca să nu mai umble noaptea singură prin oraș. Didina era mai ușor de convins și fu convinsă repede. Rosmarin însă se întunecă auzindu-i planurile și tăcu. El nu se împăca deloc cu libertățile pe care și le iau fetele de azi. Nu îndrăznea să se împotrivească direct, pe de o parte ca să nu fie retrograd (așa cum se purta și totuși copiii îl ironizau deseori că a rămas cu mentalitatea antedeluviană), pe de altă parte ca să nu mai provoace tărăboi în casă. Cu Didina discutau ei mereu despre Liana, erau de acord în unele privinți și mai cu seamă a căsătoriei, dar în altele multe se deosebeau profund. Didina credea că azi, cu moravurile ce le-a adoptat tineretul și chiar lumea întreagă, și Liana trebuie să fie mai slobodă, mai cochetă, căci numai așa poate să ispitească pe băieții obișnuiți cu toate libertățile. „Cum s-ar zice, dragoste pe încercate" — bombănea Rosmarin enervîndu-și soția care adăoga că fetele cuminți și pudice și rezervate sunt sortite să rămîie fecioare eterne. Dealtfel Liana, slavă Domnului, e ca o icoană. Poate chiar că e prea mîndră și rece. Cîți tineri n-au încercat să se apropie și ea, delicat, drăguț, i-a respins? Liana e unică de înțeleaptă și de așezată. Bătrînii mai bine să nu se amestece în chestiile de inimă ale copiilor. A trecut timpul cînd părinții hotărau despre viitorul lor. Acuma n-au alt rost decît să-și dea consimțămîntul, dacă li se cere. Iacă, ofițerul aviator, pilda cea mai bună. Ce bucuroasă ar fi fost ea să vadă pe Liana nevasta unui băiat așa de simpatic. Și Liana totuși

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Română
SECȚIA
LITERATURA
București

l-a îndepărtat. De ce, de ne ce, s-a răcit de dînsul și băiatul a trebuit să-și tempereze asiduitățile. Rosmarin ar fi putut să-i răspundă că tocmai asta i se pare lui suspect, că nu mai dă pe aici, dar de întîlnit Liana se întîlnește cu el mereu, precum recunoaște și ea. Se abținea însă fiindcă aici era punctul nevralgic: Didina știa că Dandu n-a fost îndepărtat, era îngrijorată că nu mai vine și totuși spera în taină că lucrurile vor sfîrși bine, adică prin căsătoria pe care o dorea cu patimă. Interzicea lui Rosmarin să cicălească pe Liana cu obișnuitele-i răutăți și dojeni. Fata devenise de un răstimp extrem de iritabilă. Ea care se stăpînea perfect și nu plîngea niciodată, acum nu putea suporta cea mai ușoară contrazicere fără să-și piardă cumpătul și să lăcrimeze. Sufletul unei fecioare e plăpînd și capricios, trebuie înțeles și menajat. Dacă-i face ei plăcere să citească împreună cu Coralia, de ce să nu se ducă? Altele își permit toate fanteziile, de ce să fie ea mai oropsită și cînd vrea să muncească pentru viitorul ei?

Liana plănuise întîi să nu spuie nimic Coraliei. S-a gîndit apoi că ar risca să fie repede dată de gol și de rușine. Coralia venea pe la ei din cînd în cînd și ar fi fost suficientă o întrebare nevinovată a părinților ca să se încurce de tot lucrurile. Totuși nu voia să-și divulge secretul nici față de prietena ei. Recurse la o stratagemă. Începu să bată capul Coraliei să-și continue studiile și mai ales să se prezinte le examen în sesiunea de februarie. Coralia nici nu mai voia să știe de școală. Se simțea minunat fără universitate, doar cu titlul de studentă care îi sporea șansele și era un paravan. Pînă la urmă și mai mult ca să fie drăguță cu Liana, se lăsă convinsă, iar cînd Liana îi propuse să citească împreună, se însufleți de tot, spunînd că o să se distreze foarte bine.

Liana stătea și acasă mereu cu nasul în cărți, numai ca să pară că lucrează. Se duse de două ori seara la Coralia și rămase pînă pe la miezul nopții, vorbind despre toate și despre Dandu, abia aducîndu-și aminte de cărți. A treia seară, se prefăcu că citește. După ora două întrerupse, să plece acasă, zicînd plictisită:

— Și ce urît mi-e să hoinăresc așa tîrziu pe străzi...

— De ce nu rămîi să dormi la mine? stărui Coralia. Îmi faci plăcere că doar sunt singură și ai tăi o să-și închipuie că ai rămas aici...

Rămase. Iar peste alte două zile își împlini dorința cea mare. Dandu nu știa nimic. Liana a ținut să-i facă și lui o surpriză. Pe la șapte, ora cînd obișnuit se despărțeau, îl întrebă enigmatic:

— Ce-ar fi, Danduțule, să nu mai plec deloc de lîngă tine?

Ofițerul o privi nedumerit. Răspunse șovăind.

— Bine ar fi pentru mine, dar nu știu dacă tu...

— Atunci rămîn cu tine toată noaptea! strigă Liana cuprinzîndu-i gîtul cu brațele. Prima noastră noapte, Danduțule! Numai a noastră, întreagă!

— Bravo, făcu tînărul. Telefonez la Gambrinus să ne trimită o masă regească, cu șampanie!

O clipă Liana a avut impresia că surpriza ei n-a făcut asupra lui Dandu decît un efect mediocru. Dandu probabil nici nu-și dă seama cîtă șiretenie și cît sacrificiu o costă pe ea rămînerea la dînsul o noapte întreagă. Povestindu-i de cînd și cum a pregătit noaptea aceasta, își uită părerea bănuitoare și se simți mîndră de fapta ei ca o eroină de cinematograf. După cîteva clipe dealtfel și Dandu a devenit mai exuberant.

A doua zi, acasă, cernîndu-și amintirile nopții, Liana constată că a fost mai frumoasă dorința decît împlinirea ei. I se părea că a dorit mai mult, altceva, chiar

ceva ce nu se poate realiza niciodată. S-a deșteptat prin întunerec, în patul lui Dandu, cu un sentiment de groază deși nu visase nimic. În primul moment nu și-a dat seama unde se afla. Simțea alături de ea un corp înădușit puțin și auzea un horcăit rar, obosit. Spaima i-a dispărut cînd s-a dumerit și inima i s-a umplut iarăși de senzația bucuriei mari care o stăpînea de cînd iubea. Într-un elan de tandrețe subită și de recunoștință, l-a sărutat atunci pe umăr. În secunda următoare, sforăitul s-a transformat într-un bolborosit, apoi trupul lui s-a răsucit pînă ce a rămas cu spatele la ea... Peste beatitudinea ei sentimentală parc-ar fi căzut un duș de proză. I se părea că a bombănit: „Mai lasă-mă în pace, frate". Respinse imediat închipuirea că Dandu ar fi putut rosti asemenea cuvinte, chiar prin somn, dar rămînea faptul că s-a întors cu spatele... În întunerecul camerei străine Liana simțea o tristețe mai chinuitoare ca durerea fizică... Cînd s-a trezit a doua oară era ziuă. Cum a deschis ochii a întîlnit fața lui Danduțu, surîzătoare și fericită, aplecată peste ea ca un soare de primăvară care șterge repede urmele ploii...

Escapadele nocturne ale Lianei avură însă curînd un sfîrșit bruscat, cel puțin pentru un răstimp. Bătrînul Rosmarin și-a morfolit nemulțumirea în mormăieli și clătinări din cap, de două ori, de trei ori. După a patra lipsă a Lianei de-acasă noaptea, a izbucnit vehement. Nu putea tolera ca fata lui, a unui om cinstit și cu o situație în societate, să umble nopțile haimana. Admitea că lucrează pentru examene cu Coralia, că-i e mai ușor să vegheze citind împreună cu o prietenă decît singură, dar toate acestea le putea face prea bine și acasă. Are la dispoziție salonul cu lumină și căldură

unde n-o deranjează nimeni. De ce nu vine Coralia la ea și chiar să doarmă aici, într-o casă onorabilă? De ce să se ducă Liana, o fată cinstită, cu familia și casa ei, la Coralia care nu e tocmai ușă de biserică? Lumea încă n-a prins de veste, dar ce va zice cînd va afla că fata unică a lui Rosmarin petrece nopțile pe la prietene deocheate?

Întîia ieșire a bătrînului s-a întîmplat într-o amiazi, la masă, pe la sfîrșitul lunii. Liana s-a făcut palidă fără să poată protesta, mai ales că Didina și bunica tăceau, cu nasul în farfurii, ca și cînd ar fi fost și ele de acord cu imprecațiile bătrînului. Într-un tîrziu, parcă de-abia atunci și-ar fi dat seama despre ce e vorba, i s-au umplut ochii de lacrimi. Se așezase la masă cu voioșie. Stabilise cu Danduț că diseară va dormi iar la el, a treia noapte. Și acuma se prăbușeau deodată toate bucuriile pe care le aștepta cu atîta nerăbdare... Peste cîteva clipe plîngea cu sughițuri. Didina făcea semne desperate bătrînului să isprăvească și să lase fata în pace. Rosmarin însă, în loc să se potolească, se întărîtă din ce în ce mai rău din pricina semnelor Didinei. În sfîrșit Liana, cu glas înecat de plîns dar ferm, zise:

— Dacă crezi că prin bănuielile murdare ai să mă terorizezi și să mă oprești de-a munci pentru viitorul meu, te înșeli amar, tată! Sunt stăpînă pe mine și pe voința mea și te anunț că chiar diseară voi merge iar la Coralia să...

Furios, Rosmarin răcni:

— Poți să pleci, dar ia bine seama, aici nu te mai întorci!... Dacă pleci, plecată să fii!

Liana se sculă de la masă, își aruncă șervetul pe scaun și declară dîrz:

— Foarte bine! N-am să mă mai întorc! M-am săturat de casa asta de tortură!

Ieși din sufragerie plîngînd cu hohote și se duse sus, în camera ei, zdrobită de durere. Didina cu bunica tăbărîră îndată cu gura pe Rosmarin care însă rămase inflexibil, răcnind necontenit că preferă să n-aibă fată decît să fie de rușinea oamenilor...

Liana era hotărîtă să plece definitiv de acasă și să rămîie la Dandu. Pînă la ora fixată pentru întîlnirea cu el, cumpănind și chibzuind, i s-a mai potolit revolta. Maică-sa a venit între timp s-o consoleze și s-o povățuiască să fie cuminte și să aibă răbdare, să nu facă vreo prostie ireparabilă. La ora hotărîtă a ieșit, dar zicîndu-și că are să se sfătuiască cu Dandu și să facă așa cum va spune el, singura ființă în lume care o iubește. Dandu făcu ochii mari și deveni locvace. Îi dădea dreptate să fie indignată de tirania bătrînului și adăogă că el ar fi cel mai fericit muritor dacă ar putea-o avea lîngă el permanent ca un bibelou fermecător, dar, în interesul ei și al iubirii lor, e mai bine să fie rezonabilă. Plecarea ei de la părinți ar provoca un scandal care ar putea avea consecințe dezagrabile tocmai pentru ea. Să fie deci răbdătoare și...

Seara la masă, Liana a căutat să facă uitată discuția de la amiazi. Rosmarin tăcea mohorît. Bebe aduse vorba despre Dandu că de-abia așteaptă să vie primăvara să vadă dacă are să-și ție promisiunea. Liana, ca totdeauna, era încîntată cînd se vorba despre iubitul ei. Tocmai răspundea lui Bebe că Dandu e om de cuvînt și, dacă i-a promis, să fie sigur că n-a uitat, cînd bătrînul îi tăie vorba:

— Nu știu ce crezi tu despre dumnealui, dar mie nu mi se pare om de treabă!

— De ce, tată drag? întrebă Liana candid și totuși cu o strîngere de inimă parcă ar fi ofensat-o direct pe ea. Eu văd că toată lumea care-l cunoaște...

— Mă mir că mai poți întreba — continuă Rosmarin privind-o scrutător. Adică tu n-ai observat că de un timp iar nu mai dă pe aici? Așa se poartă un tînăr corect? Pînă deunăzi nu trecea o zi de la Dumnezeu fără să se prezinte ba cu flori, ba cu o vorbă dulce, de parc-ați fi fost logodiți. Sau unde tu te întîlnești mereu cu dînsul cine știe cum, ți se pare că toate merg strună?

— Cînd venea, făceați mutre că de ce vine, acuma e rău că nu mai vine — zise Liana mereu împăciuitor. Dumnezeu mai știe cum să facă și el ca să vă intre în voie.

Didina interveni și ea, dar cu bunătate:

— Aici are dreptate Alexandru, draga mamii... Băieții nu umblă să ademenească fetele cinstite cînd au gînduri cinstite...

— Cum mamă — se înfurie brusc Liana, adică și tu crezi că...? Adică nici eu nu sunt cinstită, eu care sunt cea mai rezervată dintre toate fetele, eu care n-am avut un flirt, care n-am cunoscut decît școala și cartea în vreme ce altele petreceau și se distrau cu băieții și în toate felurile!... Bine, dar sunteți revoltători! Părinți ca voi nu merită să aibă o fată cuminte ca mine care sunt dată ca exemplu de seriozitate pretutindeni!... Dar parcă nu știu eu ce urmăriți voi cu toate aluziile și bănuielile astea? Ehe, proastă mă credeți...

— Dar ce, n-ar fi corect să te ceară în căsătorie dacă te iubește? strigă Rosmarin. Ce, adică tu nu ești bună să fii nevasta domnișorului, dar ești bună pentru distracția dumnealui?...

— Ce nevastă? Ce distracții? protestă Liana. Ei bine, nu, n-are să mă ceară, nu vreau eu să mă ceară,

și punct! Așa-mi place mie, să mă distrez și nimic mai mult!... Acuma sper că ne-am lămurit.

Discuția nu se isprăvi în seara aceea și nici în cele următoare. Liana trepida, se mînia, se indigna, suferea și totuși nu ocolea certurile acestea, ba chiar le provoca parcă i-ar fi făcut plăcere să sufere astfel pentru Dandu. Aproape în fiecare seară se culca plînsă, amărîtă și fericită, simțindu-se o martiră a iubirii.

FEBRUARIE

Nunta lui Mircea cu Nina era fixată pentru a treia duminecă din februarie. Mai fericit chiar ca fericiții logodnici, Gavrilescu umbla prin nori și nu se mai gîndea decît cum să facă cununia mai frumoasă, să o ție minte tinerii cît vor trăi și să-și amintească de el, cînd nu va mai fi, că s-a străduit să aștearnă numai flori pe cărarea vieții lor comune, cum spunea dînsul cu o expresie păstrată, în colțișorul cu rămășițe romantice al sufletului său, din cine știe ce lectură străveche. Cu cine se întîlnea numai despre căsătoria Ninei vorbea parc-ar fi fost evenimentul cel mai important din univers. Cu cît se apropia ziua nunții, cu atît mai des trecea pe la familia Rosmarin să se sfătuiască, să stabilească sau să limpezească cutare amănunte. Erau doar atîtea lucruri pe care un singur om, și încă un bărbat, nu le putea prididi. Încă dinainte de logodnă l-a preocupat mult chestia nașilor. Dorea niște nași cari să fie un sprijin și o protecție pentru tinerii căsătoriți și acuma, dar mai ales în viitor. S-a gîndit întîi să roage pe ministrul lui să-i cunune fata. Deși ministrul îi arăta multă simpatie,

i-a fost frică să nu-l refuze. Lui Rosmarin i-a spus însă că miniștrii prea se schimbă des și de aceea nu-l vrea pe actualul. Atunci Rosmarin a propus pe Costică Alistar, prieten cu amîndoi și om cu mare trecere. O săptămînă s-au frămîntat apoi să-i găsească o parteneră. Au adoptat pe d-na Gotcu, boieroaică adevărată și totuși populară, în stare să sară în foc cînd trebuie să servească pe cineva... Dar rămînea alegerea bisericii, lista invitaților, trusoul miresei, bufetul, voiajul de nuntă, atîtea probleme delicate și încurcate, plus chestia apartamentului tinerilor pe care trebuie să-l găsească gata mobilat și aranjat cînd se vor întoarce din luna de miere...

— Dacă ați ști ce e la noi, v-ați cruci! exclama Gavrilescu asudat de entuziasm. Atelier de croitorie, de rufărie, de toate!... Adică ce vă mai spun că doar cuscra Didina a fost și a văzut încît n-am cuvinte să-i mulțumesc că se ostenește și mai dă cîte-o mînă de ajutor bietelor fete fără mamă! Degeaba, casa fără femeie e ca o corabie fără căpitan. Om fi și noi bărbații buni, dar gospodăria numai femeia știe s-o conducă cum trebuie!

D-na Rosmarin se ducea într-adevăr din cînd în cînd cu Liana să se intereseze de pregătirile miresei, zicîndu-și că numai în asemenea ocazie simte o fată lipsa mamei care s-o îndrumeze și s-o mîngîie. Într-una din aceste vizite familiale avură să hotărască și asupra domnișoarelor și cavalerilor de onoare. Gavrilescu susținea că trebuie să fie douăsprezece perechi, adică cît se poate de multe, ca să dea mai mare strălucire cununiei. Fetele obiectau că n-ar fi elegant fiindcă azi numai mitocanii mai umblă cu domnișoare de onoare. Ele voiau să renunțe de tot, cocardele și florile urmînd să fie distribuite în biserică invitaților de Liana și Angela, adică numai rude. D-na Rosmarin propuse un compromis care satisfăcea pe toată lumea: Angela și Liana să-și ia cîte un cavaler, ca să nu rătăcească singure, mai ales în biserică, printre oamenii străini. Nina se bucura că Liana va aduce pe Dandu, socotind că un ofițer de aviație în mare ținută e foarte decorativ la o nuntă. Pentru Angela se gîndeau să invite pe Remus Oloman, băiat subțire, intelectual distins și cunoscut.

Și în casa Rosmarin se vorbea, firește, din ce în ce mai mult despre nunta lui Mircea, deși pentru ei nu prezenta greutăți și dandanale ca pentru Gavrilescu. Bătrînul Rosmarin zicea deseori:

— Bine-i să ai băieți, din toate punctele de vedere! N-ai bătaie de cap nici să-l păzești, nici să-l însori, nici să-l înzestrezi... Te duci la nuntă ca un mosafir!

Pe cît de nemulțumiți erau odinioară de purtările lui Mircea, pe atît îl lăudau acuma toți și-i atribuiau toate calitățile. Bătrînul Rosmarin cel puțin nu mai înceta: că a fost totdeauna băiat serios și harnic, că e funcționar plin de merite și pus pe tabloul de avansări, că are să ajungă departe!...

Pentru Liana toate convorbirile acestea erau ace în inimă. În toate simțea apropouri și aluzii la ea și la Dandu, chiar cînd nu erau. Dealtfel pregătirile de nuntă nu împiedecau continuarea aproape cotidiană a certurilor dintre ea și părinți. Fiindcă încetase de-a mai lipsi noaptea de-acasă, controversele culminau într-o întrebare a bătrînului, repetată de zeci de ori încît, auzind-o, Lianei îi venea să înnebunească:

— Dacă relațiile voastre sunt corecte, de ce nu mai îndrăznește domnul să dea pe-aici?

I-ar fi fost ușor să scape de întrebarea această urîtă. N-avea decît să spuie lui Dandu să vie și el ar fi venit. Dar se încăpățîna în suferință ca și cînd ar fi fost elementul fără de care iubirea și-ar fi pierdut din vraja ei

misterioasă. Niciodată nu i-a pomenit lui despre ce pătimește acasă. Era sigură că el ar suferi mai mult și asta ar fi întunecat bucuria întîlnirilor. Îi părea rău și de destăinuirea după prima ceartă cînd el a fost atît de înțelept și n-a lăsat-o să facă un gest ireparabil. Atunci însă a trebuit să-i motiveze de ce nu mai poate petrece noaptea cu el cum proiectaseră.

După ce se hotărî că Dandu va fi cavalerul ei, Liana îi ceru să vie la vizită, mai mult de frică să nu-i facă bătrînul vreo mojicie dacă-l va întîlni numai la nuntă. Cînd îi anunță Tinca sosirea, se produse o mică rumoare în subsol unde se găsea toată familia.

— Ai, du-te de ți-l primește ! zise Rosmarin batjocoritor, fiindcă tocmai despre el discutaseră iarăși, dar totuși cu o nuanță de satisfacție.

Liana se prefăcea că nu știe nimic. Alergă sus și-l introduse în salon unde sosi în curînd și Didina, cam înțepată și mirată:

— Vai, domnule locotenent, de mult n-ai mai fost pe la noi...

— Bine c-ai venit, dragă Dandule — întrerupse Liana repede — că părinții mei și mai ales tata își închipuiau că cine știe ce orori s-au petrecut între noi și de aceea ne ocolești casa !

Își dădea seama că întreruperea și în special sensul ei e o necuviință gratuită față de părinții ei. A făcut-o însă înadins ca să se răcorească pentru toate suferințele îndurate ca un elev care pîrăște profesorului pe un coleg care l-a sîcîit prea mult și pe care altfel nu se poate răzbuna.

Dandu avu o clipă impresia că a căzut într-o cursă. Surîsul Lianei îl liniști cel puțin cît să poată bîlbăi:

— Vai, doamnă, se poate?... Îmi pare rău că... Eu aș fi venit mai des dacă nu mi-ar fi fost frică să vă deranjez...

— Cu Liana știm noi că vă vedeți, dar oricum... — reluă d-na Rosmarin, fără să termine, supărată puțin de întreruperea Lianei, dar mai astîmpărată.

— Tocmai ! zise și Dandu mai sigur. Cînd e gheața bună ne întîlnim, natural, la patinaj. Dealtfel Liana e eleva mea și am dreptul să fiu mîndru că a învățat admirabil, aproape să mă întreacă și pe mine...

Mai tîrziu se urcă și Rosmarin, cu figura înăcrită strîmbată de zîmbetul lui ciudat care voia să fie politicos. Și vorbiră cu toții mai mult despre nunta lui Mircea, bătrînii făcînd ici-colo aluzii vagi la datoriile băieților față de fetele pe care le iubesc, în speranța că ofițerul se va simți și spre disperarea Lianei care le tăia mereu vorba ca nu cumva să observe Dandu și să creadă că l-a pofitit anume ca să fie maltratat de părinții ei. Dandu însă nu lua în seamă sau nu înțelegea aluziile parcă ar fi intrat întîia oară în casa Rosmarin și chiar aproba sentințele înțelepte ca un om imparțial și cu judecată solidă.

După vizita aceasta, urmată din cînd în cînd de altele, certurile cu Liana s-au mai potolit. Neliniștea ei însă creștea zi cu zi. Se simțea necontenit suspectată, înconjurată de primejdii. I se părea că s-a urzit un complot împotriva iubirii ei tăinuite. Bănuiala densă, compactă ca o pînză, o învăluia și o însoțea pretutindeni, dîndu-i impresia că de-ar întinde mîna ar putea-o pipăi. Secretul o fermeca și o înăbușea.

Trebuia să rărească întîlnirile la Dandu. Era o suferință nouă de care avea nevoie ca să-și întreție martirajul. Își zicea acuma, din experiență, că iubirea fără piedeci nu poate avea farmec. Dacă nu intervine la fiece

pas, în fiecare zi, o primejdie nouă sau măcar o mică amenințare, pasiunea riscă să devină o obișnuință banală ca masa la oră fixă care te plictisește.

Spre a abate bănuielile și pentru trecut Liana chemă într-o seară pe Coralia, citiră împreună pînă după miezul nopții, oprind-o să se culce la ea. Părinții s-au putut convinge astfel că lipsurile ei de-acasă au fost într-adevăr întrebuințate pentru studii, nu cum își vor fi închipuit ei. Peste cîteva zile însă le spuse aproape cu trufie, ca și cînd ar fi crezut că-i pedepsește, că renunță să se mai prezinte în sesiunea asta la examen fiindcă nu s-a putut prepara suficient. Bătrînii au primit declarația fără nici o emoție și fără să-i răspundă cu imputări cum s-a așteptat ea. Pentru ei învățătura fetei era un lux în așteptarea măritișului. Mai mult i-a supărat insistența ei de a rîvni diplome și slujbe în loc de o partidă bună. D-na Rosmarin era convinsă că Liana ar fi de mult măritată și la casa ei dacă n-ar fi lăsat-o să-și umple mintea cu atîția gărgăuni de carte. Bunica exprimă gîndurile tuturor cînd îi răspunse blînd:

— Bine faci că nu te mai trudești atîta, Liana, că Dumnezeu poate să-ți ajute și să-ți trimită mîine-poimîine un noroc mai bun.

Liana ar fi avut poftă de ceartă. Cînd zicea că a renunțat la examene, se gîndea în sine că a renunțat la nopțile cu Dandu. Era deci sacrificiul cel mai dureros. Vorba bunicii despre norocul care poate să-i vie îi risipi răutatea și-i îmblînzi inima, aducîndu-i aminte pe Dandu. Zise sentimental:

— Matînă dragă, ce bună ești tu!

Pe Liana o adora toată familia. Micuță, blondă, fragilă ca o jucărie, cu ochii ei mirați și plini de taine era răsfățata tuturor. Și totuși acuma ea umbla prin viață solitară, într-un fel de vid particular în care nu

putea pătrunde nimeni afară de el. Se complăcea atît de mult în situația aceasta încît ar fi dorit să continue pînă la sfîrșitul sfîrșitului.

Precum învățase să-și tăinuiască iubirea, tot astfel își ascundea toate zbuciumările sub o mască de surîs exuberant pe care o purta ostentativ acasă ca și în lume. Totdeauna, din discreție mai mult decît din calcul, s-a ferit să-și spovedească cuiva intimitățile. Nici mamei sale nu și-a deschis sufletul complect niciodată. Lucrurile cele mai dragi și pe cele mai chinuitoare le păstra numai pentru ea într-o tainiță fără cheie. De aceea nimeni nu bănuia tumultul ce clocotea în inima păpușii veșnic zîmbitoare care parcă răspîndea în jurul ei numai bucurie și plăcere de viață...

Familia Rosmarin s-ar fi considerat coborîtă dacă, cu ocazia căsătoriei fiului lor, n-ar fi făcut nimic și s-ar fi prezentat doar la ceremonii și la ospăț ca niște mosafiri indiferenți. După copioase consfătuiri hotărîră ca, în ajunul cununiei, să dea o masă bună și intimă, numai pentru cele două familii cu nașii și cavalerii de onoare. Gavrilescu protestă puțin din gură, dar se vedea că-i place atenția aceasta.

Ca totdeauna Didina era agitată și îngrijorată. Inutil însă, căci s-a petrecut foarte bine, într-o atmosferă de intimitate cum rar s-a văzut. Liana, care a distribuit locurile, dintr-un exces de prudență și ca să evite orice suspiciune, n-a așezat pe Dandu lîngă ea, ci tocmai în celalalt capăt al mesei, în fața ei. A și explicat, în timpul mesei, că a făcut schimb de cavaleri pentru azi ca să nu se plictisească două zile la rînd aceleași perechi. La dreapta ei ședea Alistar, nașul, alături de Nina, apoi Mircea și d-na Gotcu, iar în partea cealaltă la mijloc bunica, avînd în dreapta pe Gavrilescu și pe Didina, în stînga pe Rosmarin și pe Bebe. Cel

puțin dacă nu-l poate avea pe Dandu lîngă ea, se va sătura privindu-l necontenit și schimbînd cu dînsul cîte un gest de încredere discretă.

Ca și la logodnă, sufletul petrecerii a fost Gavrilescu. El spunea glumele și el rîdea mai tare ca toți. A închinat primul pahar în cinstea nașilor, urînd comesenilor să danseze în curînd și la nunta lor, fiindcă nașul era burlac și nașa văduvă. Vorbindu-se mai mult despre nași și fini, d-na Rosmarin a pomenit cu duioșie de nașa Lianei, nevasta unui fost coleg al lui Alexandru, oameni foarte cumsecade și săritori ca frații la orice nevoie. S-au prăpădit amîndoi, săracii, în timpul războiului, în catastrofa de la Ciurea. Ea era străină, poate chiar germană. Ea a ținut mult la numele Liana, căci Didina ar fi vrut s-o boteze Frusina, ca pe bunica. Dacă ar fi trăit, Liana ar fi avut într-însa o bună prietenă și o protectoare pentru toată viața.

— Nașii trebuie să fie ca părinții ! zise d-na Gotcu ca și cînd ar fi dorit să arate că-și cunoaște datoria. Eu așa știu și așa vreau să fiu ! Ce-o face dumnealui — adăogă cu o înțepătură pentru Alistar — îl privește, dar finii mei pot să mă considere de azi încolo ca pe mama lor !

Gavrilescu, de emoție și bucurie, era gata să se repeadă s-o sărute. Tocmai atunci însă Angela a observat cu groază că sunt treisprezece persoane la masă. D-na Rosmarin era nenorocită. Cum de n-au băgat de seamă? Dădu să scoale pe Bebe de la masă. D-na Gotcu se împotrivi:

— Ia lasă copilul în pace !... Auzi ! Cine mai crede azi în bazaconii d-astea?

— Exact, naşă dragă ! strigă Gavrilescu. Ba dimpotrivă, eu știu că atunci cînd sunt treisprezece la masă înseamnă că sunt mulți îndrăgostiți !

Liana, parcă s-ar fi făcut aluzie la ea, aruncă o privire spre Dandu. Văzu că în aceeași clipă se uita la el și Angela cu niște ochi întrebători. Dandu, fiind aplecat puțin spre d-na Gotcu, cu care vorbea ceva, nici n-a observat privirile fetelor. Dealtminteri Gavrilescu continua rîzînd gălăgios:

— Ce folos de dragoste pentru alde mine și Rosmarin ! Bodaproste că ne-a iertat Dumnezeu, că dragostea e pacoste mare pe capul omului... Pot să recomand însă îndrăgostiților fără speranță un leac foarte sigur contra boalei de amor. Ia seama, Rosmarine, că poate să-ți facă trebuință vreodată ! Alifia de fată sfîntă, de muscă văduvă și de țînțar trăznit te vindecă în douăzeci și patru de ore de cea mai rebelă pasiune !

Liana zîmbea deși glumele lui Gavrilescu i se păreau nesărate. În hohotele ce urmară ochii ei întîlniră ochii lui Dandu care aveau niște luciri zvăpăiate. El răspunse cu o ridicare din sprîncene, liniștitoare. Liana înțelegea că vrea s-o liniștească în privința Angelei care se vîra mereu într-însul, îi șoptea mereu cîte ceva la ureche și îl provoca în toate chipurile cu o dezinvoltură pe care Liana n-ar fi cutezat s-o întrebuințeze niciodată nici față de Dandu, nici față de nimeni. Grija aceasta a lui pentru susceptibilitatea ei, o măgulea deși nu dădea nici o importanță schimonoselilor Angelei. Liana era atît de sigură de iubirea lui încît în sufletul ei nu mai încăpea loc pentru rădăcinile geloziei. S-ar fi socotit vinovată față de el dacă n-ar fi avut încredere desăvîrșită în lealitatea iubirii lui ca și în a ei însăși. Apoi cum ar putea fi geloasă, dacă ar fi să fie, pe una ca Angela, o maimuță cu nasul ca un dop, cu dinții mici într-o gură care rîde mereu, cu părul blond păios? Nici n-ar admite să fie măcar comparată cu ea.

Totuși Liana simțea că, în clipa aceasta îl iubește mai mult pe Dandu ca oricînd. Îl vedea mai frumos și ar fi vrut să strălucească mai mîndru peste toți ca un luceafăr. Dealtfel, el era foarte vesel astă-seară și mai vorbăreț ca de obicei. Arunca din cînd în cînd în discuție cîte un crîmpei de frază care Lianei i se părea atît de spirituală încît se mira că lumea nu face haz suficient. Într-un avînt de bună dispoziție Dandu începu chiar să povestească o anecdotă obscenă, dar nu îndrăzni să o sfîrșească, deși Liana și Angela, în același timp, îi cereau să continue...

Altminteri Liana n-a prea participat la conversație. N-o amuzau glumele cu orice preț ale lui Gavrilescu și nici ieșirile spirituale ale d-nei Gotcu, care au dat tonul general. A ascultat mai bucuroasă bîrfeala literară a lui Remus și a schimbat cîteva cuvinte cu Alistar, ale cărui priviri o mîngîiau necontenit. De atunci, de la Crăciun, cînd i-a pus întrebarea, nu s-a mai întîlnit, fie că întîmplarea a vrut așa, fie că el a evitat înadins. Liana, de teamă să nu-i reclame răspunsul, se ferea să se întrețină cu dînsul mai îndelung. Dar spre sfîrșit Alistar i-a amintit, mai în glumă:

— Știi că-mi ești datoare un răspuns, Liana?... Sper că n-ai uitat!

— Dacă d-ta n-ai mai venit să-l iei? zîmbi Liana. Cum era să ți-l dau?... Mi se pare că întrebarea n-a fost prea serioasă.

— Te înșeli! făcu Alistar repede și cu alt glas. A fost și este foarte serioasă. Ai să te convingi. Eu nu renunț așa de ușor, cel puțin la un răspuns!

Spre norocul Lianei, Gavrilescu interveni cu o nouă glumă, adresată tocmai nașului, încît aparteul lor se rupse. De fapt Liana nu s-ar mai fi codit azi de o explicație cu Alistar. Se simțea capabilă să-i servească un

răspuns care nici să n-o oblige neapărat, nici să nu rupă toate punțile, ceea ce odinioară n-ar fi făcut. I-ar fi convenit azi să aibă un pretendent serios ca directorul, fiindcă astfel ar fi putut înlătura mai ușor orice bănuieli în privința lui Dandu. Pentru iubirea aceasta se credea îndreptățită să ia asupră-și orice jertfă. Dar asemenea explicație nu se putea dezbate la o masă gălăgioasă, cu martori. Se va ivi un prilej mai bun altădată, dacă Alistar ține într-adevăr la ea...

Pentru nuntă Liana și-a făcut o rochie nouă. Cînd a îmbrăcat-o și s-a văzut în oglindă a recunoscut că are dreptate maică-sa că va fi mai frumoasă decît mireasa. Se bucura pentru Dandu. Numai pentru el ținea să fie cea mai frumoasă, să se mîndrească el în sine că e iubit de o fată ca ea. Într-adevăr și Dandu, venind s-o ia la biserică, a exclamat admirativ:

— Superbă ești azi, Liana dragă! O zînă din povești!... Totdeauna ești frumoasă, dar azi te-ai întrecut pe tine!

— Îți plac, Danduț? murmură ea fericită. Dacă-ți plac ție, mi-e suficient. Pentru mine tu ești mai mult decît toată lumea!

Biserica Amzei era înțesată de invitați și mai ales de curioșii ceremoniilor nupțiale. Dominau, firește, femeile care doreau să vadă cum se înfățișează mireasa. Și, firește, mireasa se făcea așteptată. Mircea, cu un buchet de crini, pîndea agitat în ușa bisericii. La brațul lui Dandu, Liana distribuia, împreună cu cocardele, surîsul ei fermecător cunoscuților și necunoscuților. Într-un moment auzi lîngă ea un glas de femeie:

— Uite, ce pereche frumoasă! Ca mîine o să venim și la cununia lor!

Liana întoarse capul, curioasă. Era o necunoscută. Îi răspunse cu un zîmbet de recunoștință. Necunoscuta, încîntată că a fost auzită, stărui:

— Nu-i așa, domnișoară frumoasă?

Liana se îndepărtă. Dandu n-a auzit nimic și o ducea în altă parte.

În sfîrșit, cu întîrzierea reglementară, sosi și mireasa, însoțită de Gavrilescu, asudat cumplit de fericire. Corul mixt cînta un marș nupțial original. D-na Rosmarin conduse pe Nina, care tremura de emoție, s-o închine la icoane. Și apoi începu slujba, celebrată de patru preoți în frunte cu un arhiereu, cum orînduise Gavrilescu pentru a înălța prestigiul și fastul ceremoniei. Liana, agățîndu-se de brațul lui Dandu, stătea în rîndul întîi, puțin într-o parte, așa încît vedea perfect și pe arhiereu, și pe mirii încadrați de nași. La început asista indiferentă ca toată lumea, schimbînd salutări și surîsuri cu cunoștinți pe care încă nu le observase, auzind împrejur șoaptele și chicotelile privitorilor. Pe urmă ceremonia îi cuprinse atenția din ce în ce mai mult. Glasul grav trăgănat al preoților, răspunsurile corului nevăzut, fumul de tămîie, flăcările lumînărilor, zumzetul înăbușit al mulțimii, apropierea caldă a lui Dandu, toate se topeau într-o senzație stranie de înălțare și coborîre. Își simțea sufletul rătăcind însetat, sorbind cuvinte sfinte și miresme. I se părea că și ea e mireasă, că slujba a început și mirele lipsește. În inimă i se prelingeau picuri mari de rușine și de spaimă, parcă secretul ei ar fi amenințat din clipă în clipă să se reverse și să o trădeze în fața tuturor oamenilor. Pe buzele ei vopsite dăinuia un surîs, o simplă manifestare inconștientă ca și căscatul într-o încordare de atenție sau ca rîsul în momentul unui pericol iminent. Ochii ei însă erau plini de deznădejde și scăldați în lacrimi încît nici

nu mai cuteza să miște ploapele de frică să n-o năpădească plînsul. Apoi ca și cînd s-ar fi prăvălit în vis într-o prăpastie fără fund, începu să tremure și se agață mai tare de brațul lui Dandu, simțind deodată că altfel și-ar pierde cunoștința.

— Ce ai, Liana?... Ia seama!

Glasul lui îi părea străin și totuși mîngăietor. Cu batista micuță ca o aripă albă își înăbuși întîi lacrimile, apoi șopti, căutînd zadarnic o intonație cochetă:

— Nimic... Sunt puțin emoționată... Ceremoniile astea...

Aștepta de la el un răspuns sau măcar un gest discret, nu-și dădea bine seama ce anume. Ochii lui însă alergau de ici-colo, grăbiți, fără vreo țintă anume, ca și ochii celorlalți, ai străinilor. Liana recunoscu îndată că exagerează cînd vrea ca sufletul lui să palpite în ritmul sufletului ei, să ghicească în fiece moment dorințele ei.

Îi rămase totuși, ca o neliniște vagă, așteptarea răspunsului și neliniștea aceasta nu o spulbera nici o încercare a ei de a justifica atitudinea lui Dandu. A urmărit-o toată seara, și în timpul dansului, și la masă, și la gară petrecînd cu familiile pe tinerii căsătoriți care plecau cu ultimul tren de noapte spre Veneția unde hotărîse Gavrilescu. De cîte ori spunea ceva Dandu, ea căuta în vorbele lui subînțelesuri pe care să le poată tălmăci drept răspunsul așteptat. Îl privea mereu atît de ciudat că în cele din urmă el a trebuit să observe și i-a zis cu un fel de imputare:

— Ești așa de curioasă astă-seară că nici nu te mai înțeleg... Ai ceva, Liana?

— Nu. Ce să am?... La o nuntă... — răspunse ea crezînd că în sfîrșit i se va împlini așteptarea.

— Nu cumva ești geloasă, Liana? adăogă deodată Dandu, cu alt glas, ironic și rîzînd.

— Ooo! exclamă Liana cu o indignare greu stăpînită. Atîta înțelegi tu din...

Îi părea rău de indignare și izbuti să sfîrșească cu tonul lui de ironie:

— Eu să fiu geloasă?... Nu cumva e la mijloc o confuzie de roluri?

Umilit fără să-și dea seama, Dandu își pierdu siguranța și bîlbăi încurcat:

— Fiindcă nu mai știu ce să cred cînd te văd așa de...

Liana nu mai stărui. Umilința lui o durea. I-a spus de atîtea ori că se consideră inferior, încît ar fi o nedelicatețe să-l înjosească cu ironii cînd el nici măcar nu e vinovat de nimic. Vinovată este ea care îi pretinde lui să-i aline o surescitare sufletească neclară chiar pentru ea însăși.

Peste cîtva timp Alistar, după un dans împreună, duse pe Liana în colțul unui salonaș rămas gol momentan. Acolo îi spuse îndată că dorește să-i dea o explicație înainte de a-i reclama răspunsul cel vechi. Ca să netezească puțin calea, Liana i-o luă înainte cu imputări că, după ce atunci a fost atît de grăbit încît aproape să o oblige să răspundă fără a-i da răgaz să-și scruteze inima, a putut totuși sta deoparte săptămîni multe, nepăsător și necurios măcar să o vadă.

— Am avut dreptate să nu iau în serios expansivitatea d-tale de atunci? urmă ea. Nu e mai bine că am fost prudentă și nu m-am încrezut că mă iubești cu adevărat?

Directorul își recăpătă puțin din aplombul de cuceritor, încît replică zîmbind:

— Apoi aici e toată drama mea, ca să zic așa!... Tu ești sigură și poți fi sigură că vei fi iubită cu adevărat, nu doar de unul ca mine, ci de oricine. Ai și

tinerețea, și frumusețea și inteligența care, toate împreună, îți garantează certitudinea. Pe cînd eu trebuie să am îndoieli întîi dacă pot îndrăzni să iubesc o păpușă delicioasă ca tine, fără a apărea ridicol în fața ta și a lumii, iar pe urmă de-abia să îndrăznesc a merge mai departe și să întreb dacă ar fi posibil să fiu iubit!

Liana răspunse fără înconjur:

— Nu voi fi ipocrită să-ți spun că situația nu este cum ai arătat, deși ai exagerat-o mult. Dar cu aceeași francheță am dreptul să-ți reproșez că m-ai întrebat pe mine dacă te iubesc înainte de-a fi sigur d-ta însuți dacă mă iubești suficient. Nu-i așa?

Alistar deveni mai elocvent și explică pe larg că, poate din nenorocire pentru el, dragostea lui nu poate fi pusă la îndoială. Recunoștea că poate s-a pripit puțin înainte și că ar fi fost mai cuminte dacă ar fi căutat să-i cîștige simpatia, ca să nu zică numaidecît iubirea, încetul cu încetul, și numai cînd ar fi fost sigur că ea s-a obișnuit cel puțin cu ideea, numai atunci să-i puie întrebarea cea mare. A regretat ulterior gestul. Era prea tîrziu. Poate de aceea nici n-a stăruit să afle răspunsul pe care dealtfel îl cam bănuia. În toate acestea însă a avut o scuză hotărîtoare: că și asiduitățile lui s-ar putea preta la ridicol dacă în prealabil n-ar avea perspectiva succesului. El nu-și poate permite să se ție după ea prin oraș, la spectacole, acasă, ca un tînăr care face curte azi Lianei, mîine alteia, fără a risca să fie arătat cu degetul în derîdere...

Pe cînd Alistar își depăna lămuririle, dădu buzna în salonaș Dandu. Văzînd-o în patru ochi cu directorul, avu o mică ezitare înainte de-a zice:

— Pardon... Te caut pretutindeni, Liana... Era vorba ca primul tango să...

— Dansăm mai pe urmă, dragă Danduț — surîse ea drăgălaș. Nu te superi?

După ce se retrase ofițerul, Alistar continuă parcă întristat:

— Vezi?... Cum să lupt eu cu dînsul, de pildă!... Aș putea avea eu îndrăzneala lui, încrederea lui? El nu poate fi ridicol pe oricine ar iubi! Dacă aș fi năvălit eu în casa voastră ca dînsul atunci, ce ar fi zis toată lumea?... Și el de-atunci continuă, stăruie... V-am văzut de atîtea ori împreună la patinaj, alteori la cinematografe...

— A, va să zică nici n-am apucat să-ți răspund și ai început să mă urmărești? rîse Liana.

— Da, atîta mi-a fost permis, în taină, firește, fără a mă expune la rîsul nimănui!

În sfîrșit Liana îi ceru să vie totuși pe la ei, să se cunoască mai bine, să-și verifice amîndoi inimile. Alistar promise cu adaosul că totuși nu va abuza de invitație, oricît l-ar îndemna inima, fiindcă nici măcar în fața părinților ei nu vrea să apară ridicol.

— Vrei cu orice preț să-mi smulgi anticipat o declarație de iubire! exclamă Liana zîmbind. Ei bine, nu! Și dealtfel eu cînd iubesc nu fac declarații — ca să știi pentru viitor!

Explicația cu Alistar a înviorat pe Liana și i-a alungat din suflet deocamdată neliniștea rămasă de la biserică. Era mulțumită și de întorsătura ce a intervenit astfel între ea și Alistar, dar mai ales de ezitarea lui Dandu cînd i-a găsit împreună. Niciodată nu i-a trecut prin gînd să-i stîrnească gelozia pentru a-i atîța iubirea. Surîse cînd Dandu o întrebă mai tîrziu, prefăcîndu-se nepăsător:

— Ce-ți spunea năsicul acolo în tête-à-tête? Nu cumva îți face curte... Caraghios!

MARTIE

1

— Remus, te rog... Vreau să-ți vorbesc... Nu, nu aici, pe stradă... Sunt lucruri serioase... Vino pe la noi într-o zi, cînd îți face plăcere...

— Spune cînd vrei să mă primești, Liana, și viu cu drag!... Eu nu mă îmbulzesc, nu vreau să am aerul că-ți fac curte. M-ai oprit, ții minte?

Cînd l-a oprit pe stradă pe Remus Oloman, întîlnindu-l din întîmplare, Liana era hotărîtă să-i spuie tot ca unui duhovnic. De la nunta lui Mircea secretul iubirii o chinuia ca o povară din ce în ce mai insuportabilă. Acuma toate părerile de odinioară despre necesitatea tainei în dragoste i se păreau naivități puerile. Dimpotrivă, își zicea, numai iubirea vinovată se ascunde. Iubirea adevărată înfruntă lumea, e generoasă și mîndră. Nici o plăcere în iubire nu se poate compara cu afișarea ei în fața oamenilor. Așa își explica de ce îi venea cîteodată, cînd se afla cu Dandu în lume, să strige în gura mare: „Îl iubesc!... Ne iubim!" — și de ce era atît de fericită cînd se găsea alături de el pe stradă sau în societate. Rîvnea ca iubirea lor să fie invidiată și astfel

să devie mai strînsă. Fără să-și dea seama, a așteptat chiar din prima noapte un cuvînt de la Dandu. Dorința, care în biserică i-a copleșit sufletul, a existat permanent într-o formă mai vagă și mai nelămurită. Poate dacă ar fi lăsat-o în voie să se dezvolte, s-ar fi concretizat singură. Liana însă a înăbușit-o necontenit de frică să nu-și întineze sentimentul prin aspirații care i se păreau prozaice și vulgare. „Iubesc ca să mă mărit" era o formulă odioasă care ar fi distrus toată poezia pasiunii. Convinsă că dragostea ei era mai mare și mai frumoasă decît toate ce-au existat vreodată între doi oameni care s-au iubit, a vrut să o păstreze învesmîntată într-un romantism disprețuitor al convențiilor sociale aplicabile altora, nu însă lor. S-a crezut o eroină fără pereche în istoria iubirilor. Se credea și azi, negreșit, și tocmai de aceea se simțea copleșită. Iubirea îi ridica probleme cu atît mai insolubile cu cît trebuia să le cumpănească singură, mereu singură. Dorul de spovedanie îi clocotea în suflet și totuși îl comprima cu exasperare. Avea acuma credința că dacă s-ar destăinui cuiva, i s-ar risipi chinurile. Nu găsea însă nici în sine puterea de a-și deschide sufletul și-i lipsea încrederea că alții ar putea s-o înțeleagă. Zile întregi s-a pregătit să se mărturisească bunicii, care chiar dacă n-ar înțelege nimic, ar fi cel puțin o tovarășă îngăduitoare. Hazardul i-a scos în cale pe Oloman. Atunci i s-a deslușit brusc tot ce era nebulos în subconștientul ei. În secunda aceea, dacă ar fi vorbit, i-ar fi explicat precis, fără reticențe, ce o tortura. Atunci nu s-ar fi sfiit să mărturisească sincer că îl iubește atît de mult încît vrea să-l păstreze pentru totdeauna, să nu-și mai ascundă hoțește dragostea... Pînă a doua zi oglinda sufletului i s-a aburit din nou. Au năvălit temerile și neîncrederea. Nu mai era sigură de nimic în afară de chinul dragostei.

Cînd s-a găsit față în față cu Remus, în salonașul unde trăiau toate visurile, unde inima ei își tremura singură speranțele și dorințele, s-a simțit abătută și oropsită parcă ar fi fost în preajma unui sacrilegiu. Privirile tînărului gazetar, sub ochelarii mari, i se păreau indiscrete și pornite să violeze o taină ca pentru un reportaj destinat publicului avid de senzații. Siguranța lui, că va asculta o confesiune, o enerva. Regreta că l-a chemat și căuta o minciună plauzibilă pe care să i-o servească drept răsplată că l-a deranjat. Vorbeau lucruri indiferente între timp. Aceeași masturbație spirituală de care Oloman își bătea joc practicînd-o totuși cu o patimă de torționar oricînd se ivea prilejul. Pe Liana discuția aceasta o întărîta acuma fiindcă în ochii lui vedea clar curiozitatea cealaltă. Izbucni tocmai cînd se aștepta ea însăși mai puțin, rîzînd cu un rîs prefăcut care n-avea nici un rost:

— Știi că iubesc pe Dandu?

— Știu! răspunse calm Oloman, fără să se mire că l-a întrerupt cînd vorbea cu totul despre altceva.

Liana se zăpăci. Crezuse că declarația ei bruscă are să-l uluiască. Urmă ezitînd:

— A, știai?... Cine ți-a spus?... El?

— Era nevoie să-mi spuie cineva? zîmbi tînărul cu superioritate. Credeam că-mi apreciezi darul de observație, deși aici nici măcar atîta nu se cerea. Toată lumea știe că vă iubiți...

Liana era îngrozită. Va să zică toate sforțările ei de a-și ascunde dragostea au fost zadarnice? Dragostea nu se poate ascunde. Bolborosi cu o sforțare de a surîde:

— Credeam că-ți fac o surpriză. Îmi pare rău că n-am reușit...

— Mărturisirea e totuși o surpriză — zise Remus filozofic. Chiar dacă m-ai fi chemat numai pentru asta

și aș fi mulțumit. E o dovadă de prietenie care mă măgulește.

Acum Liana își redobîndi prezența de spirit. Glasul lui i se părea mai sincer decît cuvintele. Părăsi încercările de artificii și zise plină de șovăieli:

— Desigur aș fi vrut să-ți vorbesc despre multe... Dar nu mai știu... Sunt atît de confuză... Mă gîndeam să-ți cer părerea sau poate un sfat sau poate să te rog ceva...

Cuvintele rămaseră suspendate în aer cîteva clipe ca niște nourași de fum. Remus, cu ochii spre tavan, le privea parcă rumegînd un răspuns care trebuia să întîrzie puțin.

— În amor sfîrșitul justifică începutul — murmură dînsul mulțumit de sine că a găsit o sentință. Dealtfel ca în toate cele pămîntești — adăogă repede părîndu-i-se îndată banală. Vrei părerea mea? Ar fi inutilă dacă ar fi cea pe care o dorești și nedelicată dacă ar fi altfel. Așa, prefer să-ți comunic proorocirea mea că veți fi o pereche fericită.

Liana se bucură și zîmbi:

— Proorocirile nu-s mai riscate ca sfaturile?

— Depinde! În dragoste și în anume cazuri, mai puțin. Dragostea care nu sfîrșește la ofițerul stării civile are vicii de formă. A voastră nu poate avea astfel de vicii.

Auzind formulele categorice, Liana iar se zăpăci. Nu se dumirea dacă Remus crede sincer ce spune sau caută să-i stîrnească mărturisirile. Adineaori sufletul ei a fost gata să se deschidă ca un potir de floare sărutată de adierea soarelui. Acuma se închidea mai ermetic. Era sigură că nu trebuie să vorbească mai mult și că de-ar vorbi tot n-ar găsi astîmpărul dorit de inima ei.

Spovedania îți ușurează conștiința numai cînd duhovnicul ți-a cucerit încrederea.

Remus Oloman își continua sforțările. Bănuia tot, dar aștepta confirmări. Situația îi încînta vanitatea de scriitor. Era întîia oară că o fată frumoasă îi povestea o frămîntare de viață. Asta îl înălța în propria-i stimă. A plecat satisfăcut deși n-a reușit să afle mai mult. Liana l-a rugat să mai vie, oricînd are timp, să stea cel puțin de vorbă. Ceea ce înseamnă, își zicea Remus, că confesiunea de-abia a început.

Liana însă era dezamăgită ca și cînd ar fi pierdut o iluzie mîntuitoare. Recunoscu pe urmă că nici nu s-ar fi putut să fie altfel. Mîntuirea de care e însetată ea nu-i poate veni decît de la Dandu. Ce să caute străinii în iubirea lor?

2

Totuși Remus Oloman deveni oaspe frecvent în casa Rosmarin. Pentru el Liana era un „caz" asupra căruia voia să-și exercite observațiile psihologice. Viitor romancier, avea nevoie de material luat direct din vîltoarea vieții. Creația literară veridică trebuie să se inspire din trăirea directă, să se altoiască pe viața vie. O fecioară care iubește întîia oară merită totdeauna o atenție specială. Asemenea iubire poate cuprinde în ea virtual o capodoperă precum într-un bloc de marmoră se poate ascunde un monument de artă. Cînd apare ochiul talentului care să vadă o fațetă a eternului omenesc în iubirea fecioarei sau dalta artistului care să desprindă statua din marmora informă, opera de artă e gata să se realizeze.

Liana i-a fost dragă de la început, fără interes, ca o păpușă din vitrină. Nu s-a gîndit nici un moment să-i facă curte. Nici nu era genul lui (îi plăceau femeile mai planturoase, probabil prin contrast cu sine) și nici nu îl tentau aventurile amoroase platonice. I s-a părut o fată inteligentă cu care se poate sta de vorbă. Mai ales că știa să asculte simpatic chiar cînd nu pricepea nimic. Prin experiența de dragoste pe care o trăia actualmente, Liana dobîndea în ochii lui o nouă valoare, tocmai fiindcă ea o lua în serios spre deosebire de alte fete care practicau amorul multiplu și numai ca o excitație epidermică în care sufletul n-avea nici o participare. Nu mai aștepta de la ea revelații, deși Liana s-a oprit la mijlocul confesiunii. A înțeles, după ce s-a depărtat atunci de ea, că pudoarea firească o împiedecă să-și dezvăluie complect inima. Poate îi lipsește încrederea în el, poate el n-a știut cum să-i vorbească. Dar nici nu era nevoie de confesiuni integrale. În realitate Liana vorbea prin ochii ei, prin toată înfățișarea ei. Cîte un cuvînt întîmplător exprima cît un fulger în beznă.

Venea la cîte două-trei zile. Pomeneau rar pe Dandu. Discutau mai mult literatură, subiectul preferat al lui Remus. Fiindcă nu se putea realiza în scris, era bucuros să-și expună necontenit planurile operelor viitoare și să distrugă realizările celor care scriau.

Cînd nu găsea acasă pe Liana, se mulțumea să stea la taifas cu Rosmarin. Bătrînul îi făcea impresia unui om cinstit și mărginit pe care l-a trădat viața. Îl interesa ca un specimen de funcționar român cu sufletul fără orizont și înfricoșat de labirintul biurocratic. Printr-o amabilitate care se oprea cu compasiune asupra preocupărilor lui mărunte, Remus i-a cîștigat repede simpatia și încrederea. Rosmarin s-a apucat să-i dezvăluiască toate necazurile familiei și pe ale lui în special.

De la bătrînul a aflat Remus că părinții ar fi cei mai fericiți dacă Liana s-ar mărita, ca să scape de o grijă mare, că au pus multe speranțe în aviatorul Dandu, dar că acela nu le mai inspiră încredere, deși se ține mereu de capul fetei, că Liana are o perspectivă strălucită în Constantin Alistar, director general și bărbat solid din toate punctele de vedere, care e îndrăgostit nebun de Liana, a început să-și sporească vizitele, să-i trimită flori și mici cadouri, și că Alistar ar cere-o oficial cu siguranță dacă ea ar fi mai drăguță cu dînsul. Din nenorocire Liana, pe cît e de deșteaptă și de frumoasă, pe atît e de capricioasă și încăpățînată.

— Pentru căsătorie desigur că domnul Alistar prezintă o seriozitate importantă! observă tînărul cu gravitatea necesară.

— Nu-i așa, domnule? exclamă bătrînul transportat, parcă aprobarea l-ar fi ridicat în ochii săi proprii. Ei, poftim de-i spune ei, să vezi cum se irită și cum protestează că ea nu e marfă de vînzare, că afacerile de inimă o privesc pe ea și nu pe noi cari suntem anchilozați și cîte altele... Cu fetele de azi nu e chip să te înțelegi, parcă ar fi străine de părinții lor... Și unde mai pui că ar trebui să se mai gîndească și la greutățile vieții. Că eu am ajuns, după treizeci de ani de serviciu, de sunt ca frunza pe apă...

Era eterna lui groază cu scoaterea la pensie sau poate și mai rău. Intervenția doamnei Gotcu la ministru l-a liniștit, dar nu deplin, deși n-a mai spus nimănui nimica, afară de Didina, ca să nu ajungă la urechile coanei Raluca și să creadă ea că e nerecunoscător. El a tot așteptat atunci să-l cheme ministrul sau secretarul general și să-i dea un cuvînt de încurajare, ori măcar în alt chip să se afle în minister că de el nu se va atinge nimeni. Sunt și alții în situația lui, cu proptele, despre

care știe toată lumea că rămîn pe loc orice s-ar întîmpla. Pe Constantinescu, de la mișcarea fondurilor, care era subșef de birou, cum l-au făcut acum un an dintr-o dată șef de secție, fiindcă e omul regelui, adică cumnat cu un subcomisar de la poliția Palatului? A venit bilețelul de la cine trebuie și n-a mai întrebat nimeni nici de statut, nici de vechime, nici de merite, ci s-a făcut... Adevărat că la 1 ianuarie nu i s-a întîmplat nici lui nimic, dar se știe că au fost amînate toate schimbările pînă la aprilie și deci nu s-a făcut o favoare specială pentru el. Acuma se apropie 1 aprilie și la minister a început iar fierberea. De cînd vine pe aici mai des, pentru Liana, a stat de vorbă cu Costică Alistar și a aflat că într-adevăr se pregătește o mișcare vastă de tot. El i-a promis că se va face luntre și punte să-l ajute, dar a adăogat că ultimul cuvînt numai ministrul îl are. Gavrilescu i-a spus la fel. Odinioară l-a crezut șiret cînd i-a spus că nu poate face nimic. Alistar i-a confirmat că într-adevăr Gavrilescu însuși e amenințat poate mai mult ca Rosmarin. Neavînd altceva, s-a agățat cu desperare de intervenția d-nei Gotcu, căutînd să rămîie convins că ministrul, dacă a promis atunci, își va respecta și acuma cuvîntul. În adîncul său însă își dă seama cît de șubred e sprijinul acesta. Ministrul trebuie să facă cel puțin o sută de promisiuni pe zi. Își mai poate el aduce aminte după trei luni de un Rosmarin oarecare?

A treia oară cînd i-a ascultat plîngerea, fiindcă bătrînul nu se sătura jeluindu-se și relua povestea de fiece dată cu noi amănunte, Remus, cuprins și de milă, dar și ca să-și arate greutatea, i-a propus să se adreseze directorului său, Pantelimon Răcaru care, dacă îl va nemeri în toane bune, îl va ajuta cu siguranță. E și prieten cu ministrul și-l știe toată lumea de frică, încît

o vorbă a lui atîrnă mai greu decît a oricui. Rosmarin s-a îmbujorat de nădejde și a mulțumit tînărului ca unui mare binefăcător. S-a sfătuit și cu familia care l-a încurajat. S-a hotărît să se ducă chiar a doua zi la Răcaru, însoțit însă de Liana care l-a cunoscut în cabinetul ministrului așa că ea poate prea bine să-l introducă. Liana a refuzat cu îndîrjire. Îi era silă de Răcaru și nu vedea ce rost ar avea ea acolo, afară de o umilință inutilă. Toate insistențele au rămas zadarnice.

— De ce nu te introduce mai bine și mai cu folos chiar Remus? zise Liana în cele din urmă. Ar fi și mai natural din moment ce el a venit cu ideea.

Rosmarin i-a dat aici dreptate, dar a și adăogat că el nu cutează să-i ceară băiatului și asta. Atunci Liana, ca să-și arate bunăvoința, s-a însărcinat să-i vorbească ea. Oloman s-a cam buimăcit. Răcaru își tiraniza redactorii și-i suspecta că fac învîrteli personale în loc să le aducă ziarului. Cu toată admirația sinceră ce o purta șefului său, Remus avea oroare să vorbească cu el, fiindcă veșnic îl bruftuluia, chiar cînd îl lăuda. Își blestema clipa în care a pomenit de Răcaru bătrînului. Neavînd însă încotro, peste vreo două zile, văzînd pe Răcaru binedispus, i-a povestit durerea lui Rosmarin. Răcaru deodată s-a făcut borș:

— Bine, pîrțule, și tu ai început să-mi umbli cu gheșefturi? Parcă ziceai că ești literat, mă, năblegule! Halal literatură!... Oi fi luat și vreun șperț de la bietul om în numele meu? Să știi că dacă te prind, te dau afară! Ai auzit! Dar mai înainte te cotonogesc în bătaie ca să mă ții minte!... Ce, mă, eu sunt biurou de intervenții pentru toți incapabilii?... Ce, eu am timp pentru d-astea cînd trebuie să hrănesc o șleahtă de pușlamale ca tine care vă credeți gazetari?... Cu ce țin eu gazeta asta, idiotule? Vouă ce vă pasă, că prostul de Răcaru aleargă

pînă îi iese limba de-un cot, ca voi să veniți de-a gata la chenzină! Asta-i, băiete! Vi s-a urît cu binele! Ați început să vă faceți clientelă pe spinarea mea!... Să vii cu ăla, auzi, dar altădată să-ți bagi mințile în cap că pe urmă o pățești!... Ei, hai, acu ieși afară că am de lucru!

Ziua următoare Remus a venit cu Rosmarin înverzit de emoție.

— Spune, șefule, ce-i cu d-ta, să văd dacă pot face ceva! zise Răcaru după ce Oloman se retrase discret.

În vreme ce bătrînul își depăna povestea cu multe bîlbîieli, Răcaru se plimba gînditor prin biuroul simplu, între masa încărcată de ziare și o bibliotecă răvășită, bocănind atît de tare încît aproape acoperea glasul plîngător și răgușit care îl urmărea timid de colo pînă colo. Umblînd își examina ghetele botocănoase și numai din cînd în cînd zvîrlea cîte-o privire furișe spre Rosmarin. De cum l-a văzut, slab și amărît, Răcaru și-a adus aminte de tatăl său, mort acum cîțiva ani. Mic funcționar la căile ferate, împovărat cu o casă de copii, tot așa tremura și el de groaza zilei de mîine și se căciulea, umil, pe la mărimile care-l amenințau mereu cu suprimarea pentru economii bugetare. Pînă ce, într-o zi, a venit acasă de la biurou cu o hîrțulie mototolită în mînă și cu ochii înroșiți de lacrimi: lăsat în disponibilitate fiindcă locul lui trebuia dat unui protejat oarecare. Întoarcerea aceea de la biurou a tatălui său i-a rămas lui Răcaru un izvor de revoltă pentru toată viața.

— Destul! strigă deodată răgușit parcă ar fi simțit o mînă în beregată. Am priceput.

Se repezi la masă, îi notă numele și funcția pe un petec de hîrtie și apucă receptorul telefonului:

— Ascultă, fetițo, cere-mi pe secretarul general de la finanțe!... Repede, repede!... Stau cu receptorul la ureche!

Își morfolea mustățile cu dinții, uitîndu-se spre Rosmarin dar fără să-l vadă ca și cînd l-ar fi uitat cu desăvîrșire, urmărit de altă vedenie. Așteptarea îl înfuria. Mormăi o înjurătură în telefon, apoi peste cîteva secunde:

— Alo!... Da, eu, Răcaru!... Tu ești, Nicule?... Uite ce e! Aveți voi acolo un funcționar, Rosmarin Alexandru, subdirector la datoria publică... Așa, Rosmarin!... Ai însemnat?... Ei, să știi, băiete, că acest Rosmarin e omul meu și prin urmare să-l lăsați în pace!... Nu, nu! Vreau să rămîie la locul lui și să fie ocrotit de tine în toate privințele!... Ce ministru? I-ascultă, Nicule, pe mine să nu mă iei cu ministrul că pe urmă mă superi! Te rog să-i spui și ministrului că Rosmarin nu se mișcă orice s-ar întîmpla!... Sper că atîta lucru puteți să-mi faceți și voi mie cînd eu vă fac vouă atîtea servicii!... Cred, cred că recunoașteți, dar vrei să mă sperii cu ministrul... Așa, da... Stai! Să nu crezi că eu mă mulțumesc cu simple promisiuni care se uită a doua zi! Eu vreau lucruri clare. Prin urmare să faci bine să dai dispozițiile ce trebuiesc ca să nu se uite promisiunea, ai înțeles?... Și să chemi pe Rosmarin la tine, să îi spui tu, cu gura ta, ce trebuie să-i spui!... Ei da, așa-mi placi, Nicule!... Mersi! Noroc! Trînti telefonul și adăogă către bătrînul împietrit de uimire:

— Dacă nu te cheamă mîine, să vii să-mi spui, ai înțeles?... Să poftească să se atingă cineva de d-ta!... Mama lor de hoți și de neisprăviți!

Rosmarin încercă să bîlbăie o mulțumire. Răcaru nu-i dădu răgaz. Îi scutură mîna, bombănind:

— Umblă sănătos!... Și să n-ai nici o grijă!... Nu las eu să-și bată joc nimeni de d-ta...

Pe stradă Rosmarin se simțea întinerit cu 20 de ani.

3

Pentru că Alistar a venit de cîteva ori, soții Rosmarin socoteau că se cuvine să răspundă și ei cu o atenție specială și l-au poftit într-o seară la masă, să poată sta mai lung de vorbă și cu Liana. În urma întîmplării cu Răcaru s-au simțit obligați să invite și pe Remus asupra căruia se revărsa mai plin recunoștința bătrînului Rosmarin. La masă i-a povestit și lui Costică cum a repezit Răcaru la telefon pe secretarul general și cum a doua zi secretarul general l-a și chemat și i-a spus că nu era nevoie de intervenții fiindcă îl știe funcționar model și asemenea funcționari sunt indispensabili în minister și în sfîrșit cîte alte complimente. Alistar rîdea și confirma că într-adevăr așa se răstește Răcaru la toți miniștrii, că numai de Brătianu și de Maniu se sfiește...

După masă, bătrînii au căutat să lase pe Alistar cu Liana. Ei însă, fiind numai în familie se jenau să stea singuri deoparte și reveneau mereu la grupul care vorbea firește despre Răcaru, secretarul general, oamenii regelui, reducerea lefurilor și alte asemenea lucruri de actualitate... Remus poza puțin simțindu-se înconjurat de recunoștința întregii familii. Totuși, în răstimpul de cîteva minute cît a putut și el să vorbească în patru ochi cu Liana, făcu vreo două aluzii la Alistar ca și cînd ar fi vrut să întrebe cum se împacă aceasta cu iubirea cea mare.

— Degeaba ești malițios — zise Liana cam vexată. Cînd iubești nu ești obligat să fii și sălbatec. Așa ar putea și Alistar să facă aluzii răutăcioase la adresa ta!

— Dar eu nu-ți fac curte! replică tînărul. Dealtfel notez, n-am fost malițios. Într-o privință Alistar mi se pare preferabil celuilalt. Am exprimat o simplă nedumerire psihologică.

— E un bărbat foarte simpatic cu care-mi face plăcere să mă întrețin — adăogă Liana simplu.

Într-adevăr Alistar îi era mai simpatic acuma. Cînd își lepădase masca de cuceritor ieften pe care o afișa în lume, rămînea un suflet sfios și delicat care putea inspira o duioșie. Reținerea permanentă ce o avea față de Liana, mai ales cînd se aflau singuri, o impresiona plăcut. Parcă i-ar fi fost mereu teamă să nu-i bruscheze sentimentele, Alistar se silea să nu-i ceară nimic, ca să vie tot în mod firesc, din inimă adevărată.

Liana nici nu admitea în sinea ei vreo apropiere între el și celălalt. Pentru Alistar n-ar putea simți niciodată ce simte pentru Dandu. Sunt două lumi deosebite și cu desăvîrșire străine, despărțite una de alta printr-un zid impenetrabil. Cu Alistar, și cu oricine, era deplin lucidă, putea discuta și mai cu seamă a-și formula gîndurile, pe cînd față de Dandu parcă nici n-avea gînduri, ci doar fragmente nebuloase care nu reușeau să se închege în contururi precise. De aceea iubirea rămînea fără alt scop decît un dor etern neastîmpărat. Era ca o somnambulă care trebuie să meargă pe marginea prăpastiei inconștientă de primejdie.

Cu altă ocazie a încercat să lămurească lui Remus starea de tulburare stranie ce-i încătușa ființa întreagă. Tînărul o complectă cu gravitatea unui medic savant care se află în fața unei boli rebele:

— Diagnosticul iubirii adevărate, a iubirii ca element primordial în viață!

Liana ar mai fi vrut să adaoge că dragostea ei e excepțională, dar s-a stăpînit ca să nu pară ridicolă cu închipuirea că dragoste ca a ei n-a mai existat, dîndu-și seama că toți îndrăgostiții au aceeași convingere despre dragostea lor.

De cînd a început Alistar vizitele. părinții ei nu se mai interesau de Dandu, nici chiar d-na Rosmarin, atît de rîvnitoare la un ginere ofițer. Dimpotrivă, ar fi fost bucuroși să-l înlăture de tot ca să nu se întîmple să-l întîlnească aici Alistar și să se supere. Cum și Liana se ferea să mai vorbească de el acasă, toată lumea era mulțumită.

Avînd impresia că a mai scăpat de suspiciuni, Liana se simțea mai liniștită și întîlnirile cu Dandu continuau mai nestingherite, deși la intervale mai rare, dealtfel fixate totdeauna de ea. În viața ce-și urma mersul grăbit și nepăsător, singură iubirea lor părea Lianei un punct de sprijin și un refugiu care compensa toate vicisitudinile cotidiene.

S-a mirat ce repede a trecut luna cînd într-o zi a trebuit să iasă la gară cu familia și cu Gavrileștii să întîmpine pe tinerii căsătoriți cari se întorceau din călătoria de nuntă. În gară, Angela i-a spus că duminecă aranjează o mică petrecere pentru sărbătorirea întoarcerii. I-a înșirat și o listă de nume de invitați între care Liana n-a auzit pe al lui Dandu. S-a întristat puțin zicîndu-și că fără el petrecerea va fi săracă. I-a trecut prin creieri să găsească un pretext și să refuze a merge, dar asta ar fi însemnat o ofensă. Acuma erau și rude, cum să lipsească? Dealtminteri au să meargă și bătrînii, afară de bunica însă care de cîtva timp era cam șubredă... Pentru aceeași după-amiază avea hotărîtă

mai dinainte o întîlnire la Dandu. I-a povestit cum a sosit Mircea cu Nina, dar n-a pomenit nimic despre ceaiul Angelei socotind că Dandu s-ar putea simți jicnit că n-a fost invitat după ce de atîtea ori a luat parte la alte petreceri ale Gavrileștilor și a fost cavaler de onoare la nunta Ninei. În schimb, ca să-l despăgubească pentru că nu vor fi împreună duminecă, i-a făgăduit că va veni negreșit luni să stea cu dînsul pînă seara...

Parc-ar fi fost o pedeapsă cerească pentru că se ducea la petrecere fără Dandu, Liana a avut o zi proastă duminecă. Toată vremea a încercat-o durerea de cap, o durere vagă, dar cu atît mai plictisitoare. Apoi bunica, simțindu-se mai rău, nu s-a sculat din pat, spunînd că n-a prea putut dormi și vrea să se mai odihnească puțin. Familia s-a alarmat, a vrut să cheme un doctor. Bătrîna i-a liniștit că n-are nimic, doar o slăbiciune, să nu-și facă inimă rea din pricina ei. Liana s-a oferit să nu mai plece la petrecere:

— Mi-e mai drag să stau cu tine, matînă mică... Te-am și neglijat în ultimul timp. Sunt o nerecunoscătoare.

— Ba ești bună, măicuță scumpă! zise bunica mîngîind-o. Știu eu bine cît iubești tu pe matîna ta, n-ai grijă. Și dacă vrei să-mi faci o bucurie, să te duci la Gavrilești și să petreci bine, că eu tot nu vreau să mor pînă nu te-oi vedea mireasă...

Au plecat mai tîrzior ca să nu sosească cei dintîi. I-a primit, cu mare bucurie, Gavrilescu singur, fiindcă tinerii, cum s-au adunat, au și început să danseze după gramofon. Aruncînd o privire de curiozitate spre salon. Liana a zărit numaidecît printre dansatori și pe Dandu cu Angela. A băgat chiar de seamă că și el a văzut-o, dar a întors capul și a continuat să danseze. Durerea de

cap o răzbi acum deodată, ca un trăznet. Simțea cum i se răcesc mîinile și cum genunchii încep să-i amorțească. Prin minte îi fulgera în zigzaguri același junghi:

— Cum a venit el aici și de ce nu mi-a spus că vine?

Își dădea seama că întrebarea e stupidă și totuși nu putea scăpa de ea ca de o muscă supărătoare. Ca să justifice anticipat orice s-ar întîmpla, a șoptit d-nei Rosmarin, înainte de-a trece în salon:

— Dac-ai ști, mamă, cum a început să mă doară!

— O, sărăcuța de tine, te cred! zise Didina compătimitor. O fi din pricina căldurii din casă...

În ciuda durerii, a intrat surîzînd la dansatori. În clipa aceea discul se termina. Angela s-a repezit la ea s-o îmbrățișeze, urmată de Dandu, surîzător și înădușit. După ce Angela a trecut să îmbrățișeze pe bătrîni, Dandu a început să-i explice:

— M-am întîlnit ieri cu Angela și m-a rugat să viu neapărat că ești și tu...

— De ce te dezvinovățești? zise Liana. Foarte bine ai făcut c-ai venit dacă te-a poftit...

Îl părăsi. Dandu făcu doi pași după ea, dar se opri văzînd că se duce spre Nina. Cînd a început însă alt dans, s-a apropiat din nou s-o invite. Liana refuză, fără să-i spuie vreun motiv.

— Nu mai vrei să dansezi cu mine? întrebă ofensat Dandu.

— Nu pot! murmură ea.

— Ești supărată?

— Nu.

— Ești bolnavă?

— Da. Capul.

O oră a suportat chinurile. Pe urmă i-a spus d-nei Rosmarin că nu mai poate și că se duce acasă. Agela era de față. Nu voia s-o lase; îi oferi medicamente.

Nereușind nicicum s-o mai reție, s-a oferit să cheme pe Dandu s-o întovărășească pînă acasă.

— Nu, nu, te rog, dragă Angeluș — făcu Liana aproape speriată. Iau o mașină și în cinci minute sunt acasă. Nu vreau să-ți stric petrecerea. Nu-ți închipui cît de rău îmi pare că... Dealtfel toată ziua m-a plictisit, dar acum a devenit îngrozitoare... Nici nu vreau să observe nimeni că plec, te rog foarte mult!

Bunica se spăimîntă văzînd-o sosind singură. Liana se așează într-un fotoliu, lîngă patul ei, în toaleta de ceai, cum era. Glasul blînd al matînei îi alină curînd migrena ca un leac miraculos. Numai în suflet îi stăruia durerea cealaltă, răscolită necontenit de întrebări ce-i apăreau ca niște pumnale. Pe aceasta însă izbutea s-o ascundă ca să nu întristeze pe matîna bolnavă care o dorea veselă și fericită. I-a povestit pe cine a văzut la Gavrilești și ce bună dispoziție era, adăogînd cît regretă că n-a mai putut sta din pricina chinurilor. Apoi bunica, din vorbă în vorbă, ajunse iar la măritișul ei pe care-l spera pe curînd, pe curînd, zugrăvind în toate amănuntele cum va fi micuța Liana în rochia de mireasă, cu beteala și coronița de lămîiță pe buclele ei de aur curat, parcă ar fi spus o poveste cu zîne și cu feți-frumoși ca odinioară, cînd studenta de azi era o fetiță cuminte și ascultătoare... Liana asculta cu un surîs în care pîlpîia și bucurie și amărăciune. Închise pleoapele, ca și odinioară, legănată de cuvintele dulci ale matînei, uitînd parcă încetul cu încetul realitatea de azi și întorcîndu-se înapoi în lumea trandafirie unde nu exista dorință neîmplinită...

Soții Rosmarin, sosind cu Bebe, le-au găsit pe amîndouă adormite, cu toate că de-abia era ceasul unsprezece.

A doua zi Liana a căutat să judece cu sînge rece întîmplarea și a găsit-o mai urîtă. Dandu s-a purtat odios și a fost mai ales de o nelealitate intolerabilă. Că la mijloc nu poate fi lucru curat reiese clar din faptul că nici el nu i-a spus că merge, nici Angela că l-a invitat. De Angela nu-i pasă, poate minți cît poftește și să umble cu orice tertipuri. Dar el! Nu e vorba nici de iubire și mai puțin încă de gelozie, ci pur și simplu de...

Mai mult decît considerentele reci, se simțea ofensată și înjosită și trădată. Peste vorbele în care își circumscria indignarea exterioară, era durerea continuă pe care o ațîțau îndoielile pornite din toate colțurile inimii. În timp ce se revolta, scîrba îi cuprindea sufletul ca o caracatiță nemiloasă.

După-amiazi, cînd se apropia ora întîlnirii, a ezitat totuși: să se ducă? A stat acasă, dar tot timpul cu inima a fost în strada Regală unde el o aștepta, desigur, să-i ceară iertare și să-i explice, să-i dea motivele plauzibile ale neînțelegerii pe care ea dorea să le creadă...

Ziua următoare a venit Dandu. Înfățișarea lui, glasul lui, în loc să o încălzească, o spăimîntau. Observa cum se silește să fie mieros și drăguț, să o mintă și să o înșele. Nu știa ce ar fi trebuit să facă, dar ceea ce făcea îi deschidea o prăpastie. Îl auzea:

— Te-am așteptat pînă la nouă ieri... De ce n-ai venit, Liana?... Nu mă mai iubești, Liana?... Te-am supărat cu ceva?

Și apoi, fără să aștepte vreun îndemn, a repetat justificarea cu amplificări: de-ar avea ceva de ascuns, tocmai că n-ar fi mers, știind prea bine că Liana trebuie să fie acolo. Atîta de prost îl crede? Dealtfel fata lui Gavrilescu mai curînd ar putea zice că i-e antipatică, fiindcă... El, care de obicei nu era în stare să vorbească

trei minute, acuma sporovăi un sfert de ceas pînă să ajungă să întrebe:

— Mă crezi, Liana dragă?

— Nu! răspunse ea cu glas parcă mai gros ca totdeauna, rămînînd apoi cu ochii mirați ațintiți pe buzele lui.

Pe Dandu privirea cu imputarea mută îl ardea. Ca să se smulgă din puterea ei, încruntă sprîncenele și, cu o voce brusc tăioasă:

— Atunci... mă gonești?

— Nu! repetă Liana cu același glas.

— Bine, dar... — mormăi confuz Dandu, nemaiștiind ce să facă. În orice caz eu nu mai am ce să-ți spun... Dacă nu vrei să mă crezi...

Schiță involuntar un gest de plecare.

— Fă cum crezi tu, Danduț! murmură atunci Liana înflorindu-și fața cu un surîs în care, fără voia ei, se îmbina o slabă provocare cu mai mult dezgust.

Tînărul se zăpăci de tot. Bîlbăi ceva neînțeles nici de dînsul și apoi, nemaiputînd suporta privirea ei, plecă fruntea în pămînt, cuprins parcă de o remușcare. Tăcerea se îngroșa în jurul lor, greoaie, irespirabilă. Liana își dădea vag seama că acuma ar fi momentul să uite tot și să dărîme cu un singur cuvînt chinul care se încheagă despărțitor între dînșii. Emoția o sugruma însă. Aștepta să rostească el cuvîntul salvator.

Stătură așa un răstimp lung neîndrăznind nici unul să reia cel puțin convorbirea, dacă nu explicația, sperînd amîndoi într-o minune care să topească scoarța de gheață ce li s-a prins pe inimă.

În sfîrșit Dandu făcu un gest cu mîna care distruse toată emoția. Se sculă în picioare, se duse pînă la fereastra dinspre stradă și se întoarse la Liana zicînd natural ca și cînd nu s-ar fi întîmplat niciodată nimic:

— E tîrziu și trebuie să... Atunci cînd vii, Liana?

Întrebarea era ca o împunsătură într-o rană caldă. Liana tresări. Îi venea să-i arunce o privire disprețuitoare, dar se răzgîndi socotind și asta de prisos. Răspunse evaziv:

— Nu știu...

Dandu o măsură o clipă, ridică din umeri și zise mohorît:

— Bine, dacă...

Îi luă mîna, i-o sărută ușor și șopti parcă înfricoșat:

— Atunci... la revedere, Liana!

Mai stărui o secundă, ca și cînd ar fi așteptat să-i ofere gura ca altădată. Desprinsă dintre mîinele lui, mîna Lianei căzu grea ca de plumb.

Liana îi auzi pașii în hol, grăbiți, apoi în vestiar poposind pînă să-și ia mantaua, apoi auzi ușa marchizei deschizîndu-se și închizîndu-se, de asemenea și poarta de la stradă. Mai rămăsese cîteva clipe în același loc, parcă în sufletul ei ar mai fi dăinuit un firicel de nădejde.

Coborî pe urmă în subsol unde părinții făceau planuri, ca totdeauna.

— A plecat? întrebă Didina.

— A plecat — zise Liana.

APRILIE

1

— Degeaba, fată cuminte și deșteaptă ca Liana nu se pomenește! zicea acuma d-na Rosmarin și cînd nu era Liana de față, dar mai ales cînd era.

Făcea aluzie la Dandu, firește. A băgat de seamă încă de-atunci, seara, la Gavrilescu, cît a fost Liana de rece cu aviatorul și cum l-a refuzat cînd Angela i l-a propus s-o însoțească pînă acasă. I-a atras atenția chiar atunci și lui Rosmarin care, la rîndul său, avea impresia că Dandu cam dădea tîrcoale fetei celei mici a lui Gavrilescu.

— Firește — zicea bătrînul. Dacă la Liana nu i-a mers să-și bată joc de ea cum ar fi dorit poate dumnealui, își încearcă norocul unde crede că are mai multe șanse...

— Ai crede că ofițerii să fie oameni de treabă — răspundea Didina scîrbită. Eu așa am apucat. Dar se vede că și militarii s-au stricat cum s-a stricat toată lumea după război.

Liana auzea și tăcea. Fiece cuvînt rău despre el o durea acuma că erau certați. Umbla ca o halucinată

și nu-și găsea nicăiri liniștea. A trecut o săptămînă de cînd a plecat. De ce l-a lăsat? De ce a tăcut? De ce nu l-a oprit? Nu-și mai aducea aminte deloc cum s-a petrecut scena, parcă un burete i-ar fi șters-o din memorie. Presimțirea îi spunea însă că n-are să se mai întoarcă. Ieșea prin oraș și înainte și după-amiezile cu speranța că-l va întîlni undeva și revenea mai amărîtă. Își dădea seama că fiece zi de întîrziere adîncește despărțirea și asta o îngrozea. Se pregătea mereu să se ducă în strada Regală, să intre în apartamentul unde a cunoscut fericirea și să zică simplu: „Am venit, Danduțule!" Își zicea că între două ființe care se iubesc nu se poate nărui tot din pricina unor lucruri de nimic, că e o nebunie să-și distrugă iubirea pentru un scrupul de demnitate... Totuși nu putea trece pe strada Regală.

Între timp s-a văzut de două ori cu Remus Oloman, dar nu i-a spus nimic, evitînd chiar să rostească numele lui Dandu. A treia oară Remus a văzut-o tulburată și a întrebat-o, iar Liana a răspuns, bucuroasă că poate spune cuiva, cu surîsul trist care-i devenea din ce în ce mai trebuincios:

— Ne-am certat și nu mai știu de el de zece zile!

Cînd a aflat toată povestea, Remus Oloman a exclamat cu o indignare de protector:

— Bine, dar sunteți niște copii idioți!... E admisibil?... Și tu ești vinovată, dar el e un măgar fără scuză!... Pentru o copilărie prostească să vă...

Și a început el să explice Lianei cum trebuie să se fi întîmplat lucrurile și cum nu este la mijloc decît o simplă și absolut inofensivă neînțelegere. Liana asculta lămuririle cu o bucurie nestăpînită. Era atît de fericită că se convinge, încît întrerupea mereu cu aprobări din cap și din gură:

— Adevărat, Remus!... Nu-i așa, Remus?

În sfîrșit tînărul, plecînd, făgădui solemn:

— Ei bine, am să-i trag o săpuneală domnișorului să mă ție minte!... Și am să-l aduc de urechi la picioarele tale să-ți ceară iertare, măgarul!

Liana exulta, dar îi păru rău că, chiar și în glumă, Remus îl făcea măgar pe bietul Danduț.

Era în miercurea din Săptămîna patimilor. Vineri după-amiazi Remus a revenit cu Dandu. Liana i-a primit cu o voioșie pe care de mult nu o mai avusese. Dacă n-ar fi fost de față Oloman, i s-ar fi aruncat în brațe și l-ar fi sărutat pînă să-i soarbă sufletul. Așa însă a trebuit să se mulțumească a-i întinde amîndouă mîinile și să-l întrebe drăgălaș, împlîntîndu-și ochii în ochii lui:

— Pe unde ai umblat, Danduțule, și ce-ai făcut de nu ne-am mai întîlnit de atîta timp?

Ofițerul făcea sforțări vizibile să-și ascundă un simțămînt care-l jena. Răspunse sărutîndu-i degetele nervoase:

— Am fost trimis la centrul din Chișinău să... Am lipsit din București fiindcă serviciul a început să fie... Abia ieri m-am întors și... Era să viu ieri, dar Remus n-a putut și de aceea...

Mințea atît de prostește că lui Oloman îi era rușine. Vedea și Liana că minte și totuși îi plăcea, socotind minciuna o formă de scuză și singura posibilă în clipa aceasta.

Mai bine de o oră au vorbit lucruri care nu interesau pe nimeni, nici măcar pe Remus. Liana zîmbea într-una și se uita la Dandu ca într-o oglindă în care își vedea mai clar sufletul. Oloman se simțea de prisos. S-a gîndit la început să caute pe Rosmarin ca să-i poată lăsa pe ei singuri cîteva minute. Bătrînul însă era în oraș cu Didina după cumpărături pentru sărbători...

În cele din urmă au hotărît să meargă mîine seară împreună la Înviere.

— Venim să te luăm mai devreme, pe la zece jumătate să zicem ! spuse Remus. Asta, știi, numai ca să nu se formalizeze bătrînii că ești singură cu Dandu. Eu însă declar anticipat că am să mă pierd de voi prin mulțime...

— De ce vorbești așa, Remus? zise Liana cu o mică mutră de supărare dar cu ochii sclipind de recunoștință. Crezi că ne jenezi?... Ești un intrigant, Remus ! Noi n-avem ce să ne ferim de nimeni, cu atît mai puțin de tine.

— Tocmai pentru că nu vreți să vă feriți ! încuviință ironic tînărul gazetar.

Bătrînii n-au fost deloc încîntați cînd le-a spus că iar iese cu aviatorul. Ei au avut grijă să invite pe Costică Alistar la masă a doua zi de Paști. Dacă Liana ar fi fost înțeleaptă, ar fi aranjat lucrurile așa încît să se ducă cu Alistar la Înviere. Cel puțin bine că e și Remus cu dînșii, un băiat cu scaun la cap și serios...

Între cei doi tineri Liana zburda ciripind și rîzînd în seara călduță de aprilie. Pe străzi lumea forfotea iar în aer stăruia miros de cozonaci. Ici-colo mai întîlneau oameni încărcați cu pachete, în vreme ce magazinele își trăgeau obloanele de fier rînd pe rînd. În vitrinele luminate ale băcăniilor și cofetăriilor, ouăle roșii răspîndite printre mărfuri aminteau sfintele sărbători.

Cei trei rătăceau în neștire pe străzi, să treacă timpul pînă la începerea slujbei bisericești. După ce se învîrtiră prin cartierul Berzei, coborîră în Schitu Măgureanu și intrară în Cișmigiul unde primăvara își despletea tinerețea în parfumuri de pămînt reavăn, muguri proaspeți și flori timpurii. Pe marginea lacului cu apele argintate de lună, Liana strigă cu însuflețire:

— Uite, Danduț, parcă și acuma e gheața bună de patinaj !

Ieșiră la bisericuța din dosul Palatului. Remus, ca să fie mai original, propuse să se oprească aici:

— E lume mai puțină și e mai intim și mai mistic !

Nu era credincios și considera serviciul divin numai ca un spectacol. Liana refuză, fără măcar să se uite spre bisericuța dosnică:

— Nu ! Nu ! Vă rog !... Asta e biserica celor ce s-au înșelat în dragoste și sunt nefericiți...

Trecură înainte, să meargă la Domnița Bălașa. În Piața Teatrului Național se răzgîndiră că e prea departe și se întoarseră pe Calea Victoriei spre Biserica Crețulescu.

— Sigur ! zise Dandu strîngînd brațul Lianei. Aici suntem mult mai aproape...

Își croiră cu greutate drum prin mulțimea grămădită, dar totuși răzbiră pînă aproape de intrare. Remus s-a rătăcit, precum făgăduise, încît Liana cu Dandu s-au pomenit singuri în mijlocul unei lumi necunoscute care se îmbulzea și se strivea în căutarea unui loc mai bun. Vălmășeala oamenilor îi strîngea și pe ei într-o îmbrățișare fără voie. Dandu o ținea de mijloc, să o apere, să n-o smulgă mulțimea de lîngă el. Din cînd în cînd se priveau și zîmbeau.

Apoi cînd răsună „Hristos a înviat", Liana se închină cu emoție. În vreme ce cîntecul corului se amesteca cu dangătul clopotelor într-o armonie dominantă de înălțare, în sufletul ei tresălta o nouă speranță. Iubirea reînviată în noaptea sfîntă ardea ca o făclie de viață nouă a cărei flacără purifica inimile...

Pe urmă, cînd au început să se împrăștie oamenii cu lumînările aprinse, își ziseră, amîndoi în același glas și cu același gînd:

—Hai să mergem...

Pe strada Regală, apropiindu-se, Liana întrebă drăgăstos:

—Mă iubeşti, Danduţule?

—Mult !... Mult ! mormăi dînsul frîngîndu-i mijlocul.

Urcînd scările Liana se simţea albă şi curată ca şi atunci cînd le-a urcat prima oară...

Tîrziu, după orele două, apropiindu-se de casă, Liana îşi aduse aminte că a promis părinţilor să nu întîrzie mult, ca să fie şi ea la gustarea tradiţională după Înviere, cu ouă roşii şi cozonac cald. A uitat, dar nu-i părea rău. Avînd o cheie de la intrarea marchizei pentru orice eventualitate, s-a furişat în casă în vîrful picioarelor, să nu trezească pe bătrîni şi să poată minţi mîine că s-a întors mai devreme. Rosmarin totuşi a simţit-o, dar n-a mai vrut să-şi strice somnul şi doar în gînd şi-a zis:

„Cum a ieşit cu derbedeul, cum vine iar spre ziuă acasă ca la hotel!"

2

În dumineca Paştelor Liana s-a grăbit să dea de ştire părinţilor că a doua zi se duce la aerodrom să primească botezul aerului. Bătrînii erau consternaţi: cum să plece cînd se află la masă Alistar? Liana nu se tulbură deloc: are să se aranjeze ea cu Alistar; la urma urmelor îl va lua şi pe el. Dealtfel Dandu a rugat-o să aducă şi pe Bebe „să-l facă o tură", precum i-a promis astă-iarnă. D-na Rosmarin a sărit ca o leoaică.

—Tu du-te, fă ce vrei, că ai ajuns de nu mai primeşti nici o vorbă de la părinţii tăi, parcă ţi-ar fi duşmani şi ţi-ar vrea răul... Dar copilul să nu mi-l amăgeşti, să mi-l omoare ori să-l schilodească bezmeticii ăia pe-acolo, c-apoi trai cu mine nu mai duci, aşa să ştii !... Încalte de-ar fi unul mai cuminte, mai grijuliu, dar să las eu viaţa copilaşului pe seama unuia ca Dandu, Doamne fereşte !

Ieşirea ei, sprijinită şi de bunica, deopotrivă de îngrozită de primejduirea vieţii copiilor, a rămas fără rezultat fiindcă Bebe protesta atît de vehement (ameninţa că, dacă nu-i dă voie, are să se sinucidă aruncîndu-se înaintea tramvaiului), încît a trebuit să cedeze cu durerea în suflet şi blestemînd:

—Cine dracu (Doamne iartă-mă, că-i sfînta zi de Paşti !), cine ne-o mai fi trimis în casă pe haimanaua asta !... Doamne, Doamne ! Să ştiţi că de la ăsta numai nenorociri poate să ni se tragă ! Uite aşa-mi spune mie inima !

Alistar era bucuros să iasă cu Liana care, înainte de a trece la masă, cît a avut răgaz să stea puţin de vorbă, i-a făcut imputări că n-a venit s-o ia la Înviere, unde i-ar fi fost aşa de plăcut să fie împreună... D-na Rosmarin l-a rugat să aibă şi el mare grijă de Bebe, că ea nici nu mai trăieşte pînă nu şi-o vedea copilaşul întors acasă, cu toate că Alistar îi explica şi o asigura că Dandu e unul din cei mai buni piloţi români.

La aerodrom Dandu îi aştepta. Prezenţa lui Alistar îl surprinse numai o clipă. Cîţiva ofiţeri tineri înconjurară pe Liana cu o ploaie de complimente, oferindu-se care de care să-i fie călăuza primului zbor. Liana împărţea surîsuri din belşugul bucuriei care-i stăpînea sufletul. A trebuit să cedeze întîietatea lui Bebe care nu admitea să i-o ia înainte o fată.

În timp ce avionul decola cu Dandu şi Bebe într-un răscolitor uruit de motor, şi apoi se înălţa, Liana, urmărindu-i cu priviri duioase, vorbea şi glumea în-

tr-una ca să nu-și trădeze emoția. În sfertul de oră cît a ținut tura cu Bebe, a înduplecat și pe Alistar să facă un zbor de plăcere, așa că în clipa cînd ateriza avionul lui Dandu, altul decola cu directorul care, dealtminteri, mai zburase, făcuse și un drum pînă la Paris pe calea aerului și a primit invitația numai pentru a fi pe placul Lianei și a celorlalți.

— Ei, cum ți-a plăcut, Bebe? întrebă Liana mîngîindu-l.

— Superb! strigă copilul cu entuziasm. Dar a fost prea puțin!... Trebuie să mai facem o tură! Nu-i așa, nene Dandule?

Liana se urcă în carlingă fără frică. Avea atîta încredere în Danduț! Totuși cînd aparatul s-a urnit din loc, a închis ochii parcă ar fi vrut să uite tot, să se detașeze de toți și de toate, să se deștepte în înălțimile văzduhului, ca într-altă lume, singură cu el. N-a simțit despărțirea de pămînt. Cînd a deschis pleoapele peste un răstimp, buimăcită puțin de vîjăitul asurzitor al motorului, n-a văzut întîi de jur împrejur decît imensul linţoliu de cer albastru în care plutea ca într-o mare de seninătate. Abia pe urmă a descoperit jos harta uriașă a Bucureștilor pe care se zugrăveau ca niște jucării de copii casele, străzile, piețele, grădinile... I se păreau însă atît de străine și de mărunte ca și cînd toate ar fi fost fără importanță. În văzduhul pur inima îi palpita mai fierbinte, purificată de slăbiciuni, devotată desăvîrșit sentimentului atotcuprinzător pentru care viața merită să fie trăită. În față vedea umerii și capul lui Dandu. Cu atenția încordată, cu gîtul întins, mînuind sigur și energic aparatul, ca un călăreț strunind un animal de rasă, îi apărea ca un erou din basm. Parcă niciodată nu i-a arătat mai limpede în străfundul firii ei cît de mult îl iubește, ca acuma în înălțimile cerești unde se afla departe de oameni și mai aproape de Dumnezeu. Îl simțea întreg și definitiv în inimă, izvorul de viață și destinul ei... Nu se mai uita la priveliștea de jos, nu mai voia să vadă nimic afară de dînsul care reprezintă mai mult decît toată lumea...

Deodată Dandu întoarse capul. Gura lui rîdea și spunea ceva în timp ce cu mîna arăta în jos. Fără să se uite, Liana înțelegea că i-a arătat casa din strada Regală, cuibul iubirii lor. Mișcată de gîndul lui, răspunse întîi numai cu un rîs nehotărît. Cînd apoi iar nu-i mai văzu decît ceafa și spatele i se păru că s-a întunecat cerul. Și atunci, copleșită de iubire și de regrete, a început să strige din răsputeri și să-și ușureze inima prea plină:

— Te iubesc, Danduț!... Te iubesc!... Tu ești viața mea, Danduț!

Dandu ședea la volan, cu ochii înainte. Strigătele de dragoste ale Lianei mureau în huruitul motorului fără a mai ajunge la urechile lui...

Liana coborî sprinten pe pămînt cu impresia că zborul a fost un vis de o clipă, deși stătuse în aer o jumătate de oră. Cît mai zăboviră pe aerodrom, Liana găsi prilejul să-i șoptească lui Dandu:

— Mulțumesc!... Sunt fericită!... Mîine vin!... Mîine!

Întorcîndu-se, au luat și pe Dandu să-l scoată în oraș. Liana și Bebe au rămas în strada Transilvaniei. Mașina cu cei doi bărbați și-a continuat calea. Liana a așteptat pe trotoar pînă a văzut-o cotind în altă stradă. Buzele ei murmurau pierdut:

— Mîine!... Mîine!...

Abia acuma se credea Liana capabilă să prețuiască într-adevăr iubirea, ca un convalescent care, după o boală grea, se bucură mai mult de frumusețile vieții. Oricît a făcut-o să sufere neînțelegerea trecătoare cu Dandu, o binecuvînta fiindcă numai grație ei și-a putut da seama ce-ar însemna pierderea lui pentru dînsa.

Înainte de criza binefăcătoare s-a gîndit veșnic numai la ea și mai deloc la el. A fost în realitate egoistă și meschină, preocupată numai de durerile și plăcerile ei ca și cînd Dandu ar fi fost doar un accesoriu. I-a fost frică de lume ca să nu-și compromită reputația de fată, să n-o suspecteze părinții și cunoscuții... În subconștientul ei a așteptat mereu tămîie. Scrupuluri numeroase au chinuit-o să nu mintă și să nu înșele... Azi nu-i mai era frică de nimeni și de nimic. În orice moment ar fi fost gata acuma să părăsească și casa părintească, să rupă legăturile cu toată lumea și să trăiască cu dînsul, în micul apartament din strada Regală, fără nici o blagoslovenie bisericească, firește dacă i-ar fi cerut el și nu l-ar fi împovărat.

— Iubirea fără criză e moarte prin inaniție! spuse într-o zi lui Oloman.

— A, evident! ripostă tînărul. Cu condiția să nu se repete prea des!

Mințea acuma cu o ușurință și o siguranță de se minuna și ea. Ipocrizia o practica cu sistem ca armă defensivă deosebit de eficace. Se lepăda de Danduț fără să i se mai pară că săvîrșește o crimă față de iubirea lor, dimpotrivă convinsă că astfel o apără și o ocrotește. Nu mai era dragostea oarbă și pasivă care o spăimînta la fiece pas cu primejdii închipuite și efemere. Luciditatea singură împodobește pasiunea cu fiorul marei bucurii și o ferește de a deveni silnică prin obișnuință.

Zborul cu Dandu a rămas o culme și un fel de revelație. Își amintea necontenit clipa nesfîrșită de beatitudine de la care datează adevărata înțelegere. Numai de atunci întîlnirile s-au transformat în prilejuri de abandonare desăvîrșită în voia voluptății.

Altfel însă participa la viața de toate zilele cu interesul obișnuit, nu în starea de permanent somnambulism ca înainte. Se vedea mereu, aproape mai des cu Alistar decît cu Dandu. În familie directorul era considerat ca un ginere. Nu căutau să bruscheze lucrurile, în urma sugestiilor lui Alistar care dorea o evoluție firească. Liana bănuia aceasta și-i convenea situația. Se simțea chiar recunoscătoare și-l recompensa prin cochetării uneori exagerate care voiau să-i arate lui Alistar o afecțiune din ce în ce mai adîncă. El era fericit și cu atîta, dar din cînd în cînd îi repeta întrebarea:

— Liana, cînd?

Iar ea răspundea invariabil, cu o emoție prefăcută:

— De ce nu ai răbdare? Nu vezi că...

Lăsa să se înțeleagă că e aproape să fie biruită și să capituleze. Odată, fiindcă în ziua aceea fusese la Danduț și era prea ostenită de mîngîieri, spuse lui Alistar duios parcă s-ar fi complăcut grozav în labirintul minciunii:

— La toamnă ne logodim, facem nunta numaidecît și plecăm în Grecia! Totdeauna am visat să-mi petrec în Grecia luna cea mai frumoasă de iubire... Dar, te rog, rămîne deocamdată secretul nostru. Să nu spui bătrînilor și nimănui, că mă supăr!... Promis?

Alistar era atît de fericit că șovăia să răspundă. Liana avu impresia că i-a pătruns ipocrizia, și, ca să-l convingă de sinceritatea cuvintelor, îi înlănțui umerii cu brațele, țuguindu-și buzele într-o șoaptă voluptoasă:

— Da?... Promis?

Atunci Alistar luă căpșorul buclat în mîini și-i sărută gura. Liana închisese ochii. Sărutarea totuși o îngrețoșă parcă ar fi atins niște buze de cauciuc. Se cutremură ușor și se despărți de el, murmurînd cu o emoție falsă:

— De ce-ai făcut... asta...

Familia Rosmarin era din ce în ce mai îngrijorată din pricina bunicii care se topea văzînd cu ochii și mai mult stătea în pat decît în picioare. Bătrînica protesta mereu că n-o doare nimic și era amărîtă că-i aduceau doctori și medicamente, cheltuind degeaba banii în vremurile acestea de criză și nevoi... Liana ședea lîngă patul ei ceasuri întregi, căutînd s-o distreze și mai ales stîrnind-o să-i povestească din tinerețea ei, fiindcă pe bunica aducerile-aminte o înviorau și parcă o întinereau redeșteptîndu-le din depărtările trecutului. Totuși bătrînica spunea, din ce în ce mai des, fără patetism, ca de ceva în firea lucrurilor, că i-a venit vremea să

se ducă și că boala ei nu e de leacuri doftoricești, ci o trage a pămînt.

— Matînă mică — zicea Liana încercînd să-i întoarcă în glumă vorbele — nu vreau să mori pînă nu mă vezi mireasă, ai auzit? Știi că așa mi-ai făgăduit mereu și deci trebuie să trăiești, nu să tot ispitești moartea!

— Nu mor, n-ai grijă, măicuță frumoasă! zîmbea bunica duios. Dar și tu trebuie să te grăbești nițel că moartea-i mai rea ca peținorii și vine cînd nici cu gîndul nu gîndești!

Rosmarin era cel mai afectat de sărmana soacră-sa și avea presimțirea că se prăpădește. Nu îndrăznea să o mai amărască și pe Didina cu presimțirile rele, și, trebuind astfel să păstreze taina pentru sine, mai rău se perpelea. Neavînd încredere în medici, consulta pe cunoscuții de la minister în speranța că va afla vreun remediu bătrînesc mai eficace decît combinațiile cîntărite în bani grei ale farmaciilor. A și venit de cîteva ori cu diferite sfaturi pe care însă Didina le respingea fără să le încerce, socotind că nu face pentru niște oameni culți ca ei, în epoca aeroplanului și a radiofoniei, să umble cu prostii bășești. Ea, dimpotrivă, era convinsă că bunica are să se facă bine în curînd, firește, dacă va urma fidel prescripțiile medicilor.

— Bine, femeie, bine, eu nu mai zic nimic! E mama ta și trebuie să-ți fie mai aproape! zicea Rosmarin ofensat. Eu îmi fac datoria cum cred că-i mai bine, tu n-ai decît să procedezi cum te taie capul, dacă ești mai deșteaptă!

Într-o zi, însă, în loc de rețetele bătrînești, a venit cu vestea că a căzut guvernul. Își freca mîinile și se bucura:

— S-au dus! Ducă-se!... Au fost haini cu funcționarii și au furat de au sărăcit țara! Să mai vie și alții, că mai rău decît cu ăștia nu poate să fie!

Spera că noul guvern va spori în primul rînd lefurile funcționarilor, renunțînd negreșit la suprimări și pensionări forțate. Cît a ținut criza a făcut cheltuieli suplimentare pentru edițiile speciale. Îl pasionau știrile care se contraziceau din oră în oră, ca pe toată lumea, parc-ar fi fost vorba de niște curse de obstacole. Admira pe rege și, parcurgînd veștile, murmura satisfăcut:

— Așa, domnule!... Las să-i frece că și ei ne freacă pe noi!... Numai regele poate să scape țara de tîlhari!

În sfîrșit citind lista guvernului nou, s-a declarat mulțumit fiindcă era o surpriză. Peste cîteva zile apoi au reintrat toate în făgașul obișnuit. Se interesa iar de bunica și de leacuri miraculoase. Numai la sfîrșitul lunii a început să fie puțin alarmat. Circulau zvonuri la biurou că noul ministru vrea să reducă la jumătate numărul funcționarilor și să scadă din nou lefurile. Rosmarin parcă regreta pe cei plecați. Seara, la masă, ofta greu:

— Cu schimbările astea de guverne nici nu mai poți ști ce aduce ziua de mîine... Barem la ceilalți eram asigurat cu Răcaru. Acu ăștia noi cine știe ce mai ticluiesc pe spinarea noastră, dar bine nu...

Și-a exprimat temerile și față de Remus Oloman într-o zi, cînd nu era acasă Liana și au putut sta de vorbă pe îndelete. Tînărul l-a liniștit imediat:

— Dacă te-a luat sub protecție Răcaru, vezi-ți de treabă, domnule Rosmarin! Directorul meu a fost prieten cu ceilalți, cu ăștia însă e stăpîn și le dă ordin, scurt! Parcă ăsta-i guvern?... Nițel să se încrunte la ei Răcaru și intră toți în pămînt!

Liana, care nu se prea sinchisea de crizele politice, de astă dată a profitat de nervozitatea generală ca să se vază mai des cu Dandu. Cunoștea atît de bine cuibul

din strada Regală și totuși de-abia acum se simțea acolo stăpînă și stăpînită. Împărăția celor două camere cu baia și un mic vestibul era pentru ea cea mai fermecătoare din lume. Înainte se sfia de ordonanța lui Danduț, un țăran pișicher și bine dresat. Azi îi dădea ordine și-l strunea ca la ea acasă. Observa toate detaliile și-l punea să frece mai bine parchetul, să șteargă mai bine praful, să facă să lucească baia, să curețe mai conștiincios lucrurile stăpînului. Micile griji casnice o încîntau și-i întreținea iluzia intimității complecte cu Danduț. Și pe el îl amuzau preocupările ei menajere încît uneori, amîndoi în pijamale, se apucau să imite pe tinerii căsătoriți care-și încropesc o gospodărie nouă.

În același timp în sufletul Lianei încolțea și creștea dorința de posesiune exclusivă. Precum în inima ei nu exista decît el, tot astfel în inima lui să nu existe decît ea. O dureau toți anii pe care i-a trăit fără dînsul și mai ales timpul ce-l petrecea el fără ea. Era geloasă pe toți oamenii cu care avea el contact și chiar pe trecătorii de pe străzi cărora le arunca vreo privire oricît de indiferentă. Prietenii, camarazii, cunoscuții, toți i se părea că-i răpesc cîte ceva din Dandu. Făcea sforțări să se stăpînească și să nu-și demaște ura față de toată lumea, numai de frică să nu devie plicticoasă și sîcîitoare și astfel să scadă în inima lui. Dar îl pîndea și-l încerca. Deseori, vorbind despre vreo femeie, începea să-i laude frumusețea sau alte calități numai ca să-i scormonească gîndurile ascunse. Și dacă observa vreo lucire în ochii lui, se posomora și, într-un tîrziu, cînd el habar nu mai avea despre ce a fost vorba, murmura cu glas lăcrimat:

— Nu mă mai iubești, Danduț...

O înnebunea mai cu seamă gîndul că, în lipsa ei, s-ar putea să intre și altă femeie în sanctuarul dragostei

lor. Aici, unde ea nu poate veni decît la trei-patru zile, unde nu poate trăi mai mult de cîteva ore pe săptămînă, era întreaga ei viață. Frămînta planuri cum să afle ea adevărul, să-și astîmpere tortura. Proiecta mereu să stea la pîndă pe stradă și renunța ca să nu fie surprinsă. Într-o zi, sosind mai devreme și Dandu nefiind acasă, îi veni ideea să descoase pe soldat:

— Ascultă, Tănase, ai un pol dacă-mi spui adevărul!... Ce cucoană mai vine pe-aici cînd nu sunt eu? Hai, repede!

— Vai de mine, duduiță, se poate să vie aci alte cucoane? făcu ordonanța prompt, ca din carte. Doar d-voastră sunteți icoana domnului locotenent!...

Liana era măgulită pentru moment. Un om simplu nu poate minți fără să clipească din ochi. Avu chiar remușcări că a suspectat pe Danduțul ei drag. Îi și spuse ca și cînd astfel ar fi vrut să-și ispășească vina de-a nu avea încredere deplină într-însul. Dandu bombăni cam absent:

— Copilării, Liana...

Părea puțin abătut. Liana se îngrijoră și-l asaltă cu întrebări speriate. Voia să împartă cu el orice nemulțumire, să-i ușureze sufletul. Dandu se eschiva taciturn ca de obicei: fleacuri care n-o interesează pe ea.

— Nu, Danduțule scump! îl mîngăia ea. Mă ofensezi. Pe mine mă interesează tot ce te privește pe tine mai mult decît orice în lume!

Dandu o privi lung, întrebător, parcă n-ar fi înțeles sau ar fi înțeles prea mult. Făcu gestul lui obișnuit prin care își spulbera gîndurile, mormăind:

— Ia să lăsăm astea, turturico!... Tu ești dragostea, turturico! Ce să pierdem vremea cu...

Tîrziu, întinși în pat, storși de voluptate, după o tăcere lungă, Dandu zise moale, parcă ar fi fost un gînd care-l urmărea de mult:

— Să nu mă înșeli, turturico!... Că dacă mă înșeli...

Liana tresări ca înțepată și întrebă privindu-l nedumerită:

— Cum să te înșel?... Ce vorbă e asta?

— Așa... Să te măriți... sau... —urmă dînsul leneș, cu ochii mereu în tavan și cu o fluturare ciudată pe buze.

— Cu altul? făcu Liana uluită.

— Știu eu?... Poate cu Alistar, că tot aud că te pisează, ori poate...

Indignarea Lianei se transformă subit în duioșie. Înțelegea că Danduț e gelos și asta o măgulea și o mișca. Se aplecă peste dînsul, înfiorată de tandrețe, și-i sărută ochii, gîngurind:

— Eși gelos, prostule mic și drăguț!... Nu ți-e rușine?... Nu simți tu că în inima mea tu ești singurul stăpîn și pentru totdeauna?

După cîteva momente Dandu se ridică de asemenea, mereu îngîndurat, se dădu jos și începu să măsoare camera cu pași nesiguri, căutînd parcă o frază sau un gest de eliberare. Se opri lîngă mescioara rotundă pe care, într-un talmeș-balmeș de perii, cărți, creioane, nasturi, cartușe și alte mărunțișuri, zăcea un revolver cu mîner de os, încărcat și împiedecat. Îl luă în palmă, îl jucă o clipă, cîntărîndu-l, și apoi rosti cu glasul moale de adineaori, parcă ar fi continuat de unde s-a întrerupt:

— Așa, turturico... Altfel mă ai pe conștiință, fiindcă, uite-l, odată îl lipesc ici și apăs pe trăgaci și...

Duse țeava revolverului la tîmplă cu o mișcare lentă, calculată, uitîndu-se la Liana ca și cînd ar fi vrut să citească efectul. Îngrozită, Liana se aruncă la el:

— Danduțule, ești nebun?... Ce-s glumele astea stupide?...

Dandu așeză revolverul înapoi, pe mescioară, domol, tacticos. Și iar zise, cu același glas:

— Toate glumele au un sens, turturico!... D-aia te previn să...

Liana era și fericită de o dovadă de iubire care merge pînă la desperare, dar mai mult era spăimîntată de perspectiva de a-l pierde. Avea credința că, într-o clipă de tulburare geloasă, Dandu își va trage într-adevăr un glonte în cap. Cine știe ce îndoieli îl zbuciumă pe dînsul de a ajuns să o creadă capabilă să-l înșele?... Revolverul îi apărea ca amenințarea cea mai gravă a iubirii lor.

Cîteva zile fu obsedată de o spaimă surdă, continuă. Ori de cîte ori se gîndea la Dandu, îl vedea în aceeași atitudine, cu revolverul la tîmplă. Nu mai putea suporta vedenia aceasta. Data viitoare, ducîndu-se la el, profită de un moment și strecoră revolverul în poșetă. Acasă apoi îl ascunse într-un sertar unde păstra numai obiectele scumpe inimii ei și a cărui cheie o ținea ea, ascunsă, ca nu cumva să-i cotrobăiască cineva... Cînd a observat lipsa revolverului, Dandu a bănuit îndată că numai ea i l-a putut lua și l-a cerut foarte insistent. Cu aceeași insistență Liana a refuzat:

— Nu!... Nu vreau să mori, Danduțule!... Viața ta mi-e mai scumpă decît a mea!

Dandu rîse:

— De unde ți s-a mai năzărit și năzdrăvănia asta?... Ești adorabilă!

— În orice caz sunt mai liniștită! rîse și Liana.

IUNIE

1

Liana tot se mai ducea pe la Universitate din cînd în cînd, dar, firește, nu de dragul examenelor. O apuca uneori nostalgia cărții, îi reveneau ambițiile de-a lua o diplomă și de-a fi independentă, dar numai pentru Dandu. Își zicea cîteodată că, dacă ar avea și ea o leafă, s-ar putea uni mai sigur cu Dandu. Probabil că el se sfiește să-i propuie căsătoria fiindcă nu se simte în stare să facă față cheltuielilor mai mari ale unei gospodării. Fără să-l fi întrebat vreodată, Liana știa că e băiat cu avere și că trăiește pe un picior mult superior unei solde de locotenent... Totuși nu găsea în sine energia de-a reîncepe studiile în mod serios. Amîna pentru mai tîrziu cînd își va redobîndi echilibrul sufletesc care să-i permită și alte preocupări. Întrebuința însă și Universitatea ca un paravan pentru justificarea timpului petrecut în strada Regală...

Fiindcă ea fixa totdeauna ziua și ora întîlnirilor, pe care dînsul le accepta invariabil, odată, la începutul lui iunie, a rămas puțin deconcertată cînd a auzit că nu poate s-o aștepte duminecă. Dandu a trebuit să-i

explice că are un miting important care durează pînă seara, iar pe urmă o masă cu concurenții. Liana înțelegea, recunoștea și totuși se întrista parcă ar fi primit o mare lovitură. Zise resemnată:

— Atunci... cînd vrei tu!

— Luni, turturico! se grăbi Dandu, împăciuitor. Dealtfel trebuie să ții seama, turturică amărîtă, că noi vara avem serviciul cel mai greu, cînd toată ziua suntem hărțuiți și mereu trimiși ba încoace, ba încolo... Așa că să nu te alarmezi dacă uneori...

— Bine, Danduțule — bîlbăi Liana căutînd să și zîmbească — înțeleg. De-aci încolo să hotărăști tu cînd să ne vedem. Da?

— Așa te vreau, Liana mică, cuminte și rezonabilă! zise el îmbrățișînd-o languros.

Liana își alungă sentimentul de umilire ce o neliniștea. Egoismul ei ar fi fost în stare să pretindă lui Danduț să o puie pe ea mai presus și de serviciu, și de camarazi, și de orice în viață. Ea a renunțat la toate pentru el. Dar bărbații nu pot să trăiască numai pentru iubire.

Întîlnirile deveneau mai rare chiar decît atunci cînd le distanța ea de frica suspiciunilor. Dandu îi dădea însă totdeauna motive atît de puternice încît nu putea să nu le accepte. Venea cu aceeași bucurie, numai inima îi tremura mereu ca și cînd i-ar fi fost teamă de un necunoscut care o pîndea undeva. Pe urmă lîngă el își recăpăta chiar și exuberanța dintr-un instinct speriat de a nu părea tristă și mai ales de a nu-l întrista pe Danduț.

Într-o zi sosi mai veselă și alergă mai repede pe scara spre etajul lui. Nu-l mai văzuse de o săptămînă și dorul o mistuia. Fredona liniștită apăsînd pe butonul soneriei. Soldatul apăru cu oarecare întîrziere și, zărind-o, făcu o mișcare parc-ar fi vrut s-o oprească să intre. Liana

nu bagă de seamă și năvăli în vestibul. Numai înainte de-a trece în camera de dormit auzi glasul ordonanței:

— Duduiță, don' locotenent nu-i acasă...

Întoarse capul necrezătoare, dar, peste o frîntură de secundă, zise cu încredere:

— Nu-i nimic! Are să vie îndată!...

— Duduiță, don' locotenent a ieșit acușica, nu-i nici o jumătate de ceas, în civil, și încă mi-a spus să nu-l aștept că vine tîrziu!

— Nu se poate, Tănase! se încăpățîna totuși Liana deși acuma cu o strîngere de inimă.

— De, duduiță — murmură soldatul dînd din umeri.

Lianei îi venea să-l mai întrebe, să-l zgîlțîie, să-l roage. Îi fulgerau prin creieri mii de cuvinte de revoltă și de rușine. Apoi deodată își auzi vocea, albă și zgribulită și afectînd o nepăsare fără rușine:

— Atunci să știi, Tănase, c-a uitat... Are și el multe pe cap, săracul... Am să-i las un bilețel...

Intră în dormitor parcă tot ar mai fi păstrat o rămășiță de speranță într-o surpriză sau o farsă neroadă. Patul era răvășit întocmai ca după îmbrățișările lor. Rufe, haine de-ale lui, împrăștiate, îi arătau că soldatul n-a mințit și că într-adevăr Dandu a plecat, poate înadins ca să nu fie aici cînd va sosi ea. Trecu în cealaltă cameră. Căzu zdrobită pe scaunul de lîngă măsuța de scris. Se reculese, hotărîtă să-i scrie o insultă grea care să curme definitiv orice legătură între dînșii. Stiloul îi palpita între degete. Scrise cu litere zîmbitoare: „Eu am venit, Danduțule drag. De ce nu m-ai așteptat?.. De ce ești rău cu..." Stiloul se opri. Gîndise să termine cu „turturica ta", dar mîna nu avea putere să execute...

A coborît scările ca să nu le mai urce niciodată. A doua zi a revenit. Nu voia decît o explicație. Douăzeci și patru de ore s-a luptat cu toate stafiile. S-a gîndit

că el o considera ca un simplu obiect de distracție. Ea sau o midinetă, pentru el e același lucru. S-a gîndit că s-a înșelat și nu-i rămîne decît să-l disprețuiască. Dar... Pe urmă și-a zis că nu trebuie să judece fără chibzuială ca atunci. Danduț nu poate fi ticălos. Desigur a avut un motiv grav de n-a putut-o aștepta. Pentru o întîlnire ratată nu se distruge o iubire adevărată. Rîndul trecut, dacă nu intervenea Remus, s-ar fi consumat o crimă contra dragostei, din vina ei. Acum se cuvine să fie „cuminte și rezonabilă", cum îi place lui. Nu mai vrea intermediari. Și de ce să aștepte să vie el care are toate motivele să se simtă vinovat și deci să nu îndrăznească? Ea trebuie să-l caute, fiindcă e fără pată și n-are pentru ce să roșească...

Explicația s-a terminat în pat, după lacrimele ei și consolările lui. Liana a auzit „ministerul de război", „comandantul grupului", „avionul tri-motor", „recepția" și s-a potolit, iar cînd Dandu a mai adăogat emfatic că n-a găsit corect să-i lase vorbă ori bilet prin ordonanță ca să n-o ofenseze, s-a convins deplin și a surîs cu ochii ei mirați înecați de plîns:

— Dar altă dată să nu mai faci, Danduț, auzi?... Să nu mai superi pe turturica ta, căci ea numai pe tine te are sub soare!

Altădată Liana nu s-a mai supărat deloc. S-a obișnuit să nu fie sigură dacă-l găsește cînd venea la întîlnirile hotărîte de el. Din strada Regală trecea atunci la Universitate unde veșnic găsea colegi care să-i ție de urît și s-o distreze pînă își uita amărăciunea. Spre seară lua tramvaiul și ajungea acasă tocmai la vremea mesei, să participe la conversațiile despre Alistar, care venea mai rar fiindcă noul ministru îl ținea pînă noaptea la biurou, sau despre boala bunicii care, în afară de durerea ce o pricinuia tuturor, încurca și proiectele de vacanță

ale familiei. Rosmarin se înscrisese pentru concediu în iulie și ar fi vrut să meargă cu toții undeva la mare, dar cîtă vreme bunica era bolnavă nu se putea decide nici într-un fel...

Aproape de sfîrșitul lunii, într-o zi cînd iar n-a găsit pe Dandu la întîlnirea fixată și după ce s-a consolat iar la Universitate cu colegii binevoitori, Liana s-a suit în tramvai și a pornit spre casă. Se uita distrată, din fereastra vagonului, la forfoteala lumii pe Calea Victoriei și pe bulevard. Deodată, în furnicarul de oameni de pe trotoarul cinematografelor, i se păru că zărește pe Dandu cu o femeie... Întoarse capul să se uite mai bine, dar tramvaiul gonea clopotind furios și coroanele castanilor acoperiră grupul în care a zărit pălăria cafenie trasă pe ochi și în dreapta, cum o purta el. Vru să se dea jos la stația din Brezoianu, să alerge, să se convingă. Vagonul era arhiplin și ar fi trebuit să dea o luptă prea desperată ca să ajungă pînă la platforma de coborîre.

„O, dacă asta e la mijloc!" își zicea mereu Liana nemaivăzînd nimic pînă acasă deși privea fix pe trecătorii de pe trotoare parc-ar fi așteptat să mai apară pălăria cafenie....

Dandu s-a jurat a doua zi că nici n-a trecut pe bulevard fiindcă...

2

Totuși Liana, deși a crezut jurămintele, a rămas cu pumnalul bănuielii în inimă. Gelozia ei a fost pînă acuma impersonală, o temere vagă amestecată cu ură împotriva tuturor. Incidentele cu explicații le socotea o luptă contra tendinței inevitabile de-a intra în făgașul standardizării, de a reglementa o pasiune la ore fixe, ca

într-o căsnicie hodorogită. Discuțiile și lacrimile ațîță iubirea și o împrospătează cu farmecul surprizei. Dar dacă a intervenit între ei o femeie, atunci... Liana nu izbutea sau nu cuteza să se gîndească ce-ar fi atunci. Își frîngea doar mîinile și simțea o dorință irezistibilă s-o cunoască. Trebuie să o descopere cu orice preț. Cînd nu-ți cunoști adversarul, bătălia e inegală.

Două zile consecutive, de la trei pînă la opt, Liana a stat pitită într-un gang în strada Regală, peste drum de locuința lui Dandu, de unde putea observa tot ce se petrece, pe toți care intră și ies. L-a văzut pe Dandu, în prima zi, ieșind în civil, cu pălăria cafenie, exact cum l-a zărit din fuga tramvaiului. A oprit o mașină și a plecat spre teatru și nu s-a mai întors. A doua zi a ieșit ordonanța și a revenit curînd cu un mănunchi de trandafiri roșii. Inima Lianei bătea să plesnească în ascunzătoarea din gang. Dar soldatul a ieșit din nou cu florile și apoi s-a înapoiat fără ele, ceea ce însemna că le-a dat unui comisionar să le ducă mai departe. Spre seară Dandu a plecat tot în civil, fluierînd și învîrtind un bastonaș.

Pe urmă Liana și-a schimbat postul de observație, trecînd pe trotoarul cinematografelor. În ceea dintîi după-amiază s-a întîlnit cu Angela. A încercat să o ocolească, dar Angela a apucat-o de braț, veselă, guralivă:

— Liana!... Ce bine-mi pare că te văd!... Hai să vedem împreună filmul! Am auzit că Joan Crawford e fenomenală și arborează cincizeci de toalete!... Tot sunt singură, Liana...

— Chiar acuma l-am văzut, Angeluțo dragă! făcu Liana cu o mască de încîntare. Într-adevăr e delicioasă, merită s-o vezi!... Du-te și scuză-mă pe mine... Ce face Nina? N-am mai văzut-o de două săptămîni...

Acum era sigură că atunci a fost Dandu cu Angela. Lîngă pălăria cafenie a fost toca albă de pai pe care o purta și azi Angela.

A treia zi l-a văzut și pe Dandu în holul de la Capitol, așteptînd cu ochii țintă la poartă, cu mutra de plictiseală tăcută ce o afecta cînd vroia să-și disimuleze nerăbdarea. Liana a trebuit să se amestece într-un grup de trecători ca să nu fie văzută... Peste vreo zece minute apoi abia a izbutit să se ascundă de Angela care venea grăbită dinspre Calea Victoriei. Liana s-a întors și a ajuns-o din urmă tocmai cînd intra la cinematograful unde aștepta Dandu. De-afară, de pe trotoar, Liana s-a uitat bine cum a întîmpinat-o Dandu, cum au pornit împreună spre casa de bilete, cum el i-a arătat că le-a și cumpărat, apoi cum au dispărut de braț după perdeaua controlorilor...

Liniștită, parc-ar aștepta un tovarăș iubit, Liana s-a așezat apoi pe bancă, în hol, cu privirea la perdeaua care a înghițit pe cei doi. Aproape trei ore a șezut în același loc, tresărind de cîte ori ieșea cineva din sală. În sfîrșit a apărut pălăria Angelei. Liana a încercat să se scoale, să le iasă în cale, dar picioarele au refuzat ca și cînd ar fi fost paralizate. A rămas pe bancă. Pe buzele vopsite tare îi juca un surîs neputincios, iar în ochii violeți, peste mirarea naturală, tremura deznădejdea... Cu ei mai era acuma și un ofițer necunoscut. Cîteva momente s-au sfătuit în mijlocul holului, printre străinii care ieșeau sau intrau. Dandu stătea cu fața spre Liana. Într-un moment privirea lui s-a încrucișat cu a ei. O străfulgerare de spaimă, o ezitare și pe urmă ochii lui s-au întors nepăsători în altă parte. Liana a observat pe urmă cum îi grăbea pe ceilalți să iasă. Îndată ce grupul a dispărut, s-a ridicat și ea. I-a mai văzut pe trotoar, prin mulțime, mergînd agale spre Calea Victoriei. Dandu s-a

uitat înapoi de două ori. Îi era frică, desigur, că-i urmărește...

Liana nu-și dădea seama cum s-a tîrît pînă acasă. Maică-sa a crezut-o bolnavă și s-a speriat. Toată noaptea s-a răsucit în pătuceanul ei alb parc-ar fi fost pe jar. Prin creieri îi zburau necontenit aceleași cuvinte neputincioase:

— Ce să fac?... Ce să fac?... Ce să fac?

Ziua următoare era zi de întîlnire aleasă de el. S-ar fi dus, dar avea presimțirea că, mai ales acuma, n-o va aștepta. Îi părea rău că a pîndit și a aflat adevărul și mai mult că a văzut-o și dînsul. Ce-i trebuia adevărul? Cît nu-l cunoștea, cel puțin avea speranțele.

A încercat totuși. Dandu o aștepta. Liana s-a prăbușit la picioarele patului într-un hohot de plîns.

— Liana... turturica mea frumoasă... Ce-i cu tine? bolborosi Dandu ridicînd-o pe brațe ca pe un copil. Se poate?... Iar nu-i cuminte turturica?

Îi sărută gura și buzele plînse, o așeză pe pat, îi șterse lacrimile care curgeau șiroaie și între timp îi spunea că nu-i vinovat, că el aștepta pe un camarad și s-a pomenit din senin cu Angela care s-a agățat de el să-i ție companie, că el cumpărase bilet pentru celalalt ofițer și a fost nevoit să i-l ofere Angelei, că așa s-a mai întîmplat și altădată cu ea, că Angela e un scai de care nu te poți cotorosi și pe care dealtfel în casa lor a cunoscut-o, că el n-o sufere și i-e chiar antipatică cu nasul ei ca un cartof nou și cu gura ceea mare care rîde mereu prostește, că el a văzut-o pe bancă și a vrut să meargă la ea, dar i-a fost frică să nu-i facă vreun scandal știind cît e de geloasă fără nici un motiv...

Printre lacrimi Liana asculta și vorbele lui îi descrețeau inima. Toate erau atît de plauzibile încît nu se poate să nu fie sincere. A recunoscut și întîlnirea cealaltă, despre care nici nu-și închipuiește că ea știe. Asta dovedește fără replică sinceritatea desăvîrșită. Și zugrăvirea Angelei. Dacă i-ar fi dragă cum ar vorbi despre ea cu atîta silă?

Liana știa că el pleacă în concediu acasă, la Focșani, la 1 iulie. Îi spusese de cîteva zile că părinții vor să-l aibă între ei, mai ales că bătrînul e șubred și într-o bună zi se poate prăpădi. Îl cam plictisea perspectiva vilegiaturii la Focșani, dar îi era imposibil să refuze dorința bătrînilor... Liana, voind acum o dovadă hotărîtoare de sinceritate din partea lui, îi puse condiția să se vadă în fiecare zi pînă la plecare. Mai erau cinci zile.

— Bine, turturico, în fiecare zi! zise Dandu cu tandrețe. Numai să fii împăcată și să nu mai plîngi că pe mine mă doboară lacrimile!

— Iacă, nu mai plîng, dacă ești bun! zîmbi Liana cu obrajii sărați de lacrimi.

În casa Rosmarin bătrînii se tot perpeleau cum să facă să trimită măcar pe Liana la băi, să se mai distreze și să se întremeze, că prea li se părea slăbită și plăpîndă în ultimul timp. Liana refuza. Nu vrea să plece de lîngă bunica tocmai cînd e bolnavă. Dacă Dandu nu s-ar fi dus la părinți, s-ar fi înțeles poate cu el și ar fi mers în aceeași localitate. Așa însă vilegiatura nu-i mai oferea nici o atracție.

Stăruințele bătrînilor fură reluate cînd Mircea le propuse să ia pe Liana cu ei, la Mangalia, unde vor fi împreună și cu Gavrilescu și cu Angela. Liana nici nu mai voia să audă de plecare. Asta i-ar mai lipsi, se gîndea, să fie toată vara tocmai cu Angela! Cel mult la gară făgădui să-i conducă, dar numai pentru că, la un ceas după trenul lor, pleca și Danduț și astfel va putea fi lîngă el pînă în ultimul moment.

— Ce rău ne pare că nu vii și tu, Liana ! îi spuse în gară Angela. Aveam să petrecem așa de bine împreună !...

Liana rămase pe peron după plecare trenului de Constanța. Dandu apăru întovărășit de soldatul încărcat de geamantane. O jumătate de oră s-au plimbat pe lîngă garnitura de vagoane care se umplea încet cu oameni și bagaje. Dandu mai mult tăcea, ca de obicei, în vreme ce Liana îi repeta de zeci de ori să-i scrie des și să se gîndească numai la ea.

— Da, da, negreșit ! mormăia dînsul din cînd în cînd. Se îmbrățișară lung. Liana avea ochii umezi, dar gura îi surîdea și șoptea cald, implorător:

— Nu mă uita, Danduțule !... Să nu mă uiți !...

Din fereastră Dandu o privea cu un zîmbet vag. Trenul se depărta greoi. Liana agita tot mai speriată batista mică de mătase, murmurînd duios:

— Danduț !... Danduț !

Cu aceeași batistă încercă să-și oprească lacrimile care îi sărau sufletul.

IULIE

1

Cît va lipsi Danduț, pentru că a fost așa de bun în ultimele zile și pentru că în general, cu toate mizeriile inerente oricărui om, are un suflet atît de simțitor și o iubește în fond atît de mult, Liana se hotărî să-și asume rolul de veritabilă soră de caritate pe lîngă bunica bolnavă și să nu iasă deloc nicăiri, să trăiască numai cu amintirea și cu scrisorile lui.

Factorii poștali nu băteau prea des la poarta casei Rosmarin. Ici-colo cîte-o scrisoare întîmplătoare, cîte-o cartă poștală, cîte-un prospect de reclamă. De aceea Liana era cam îngrijorată să nu-i rătăcească vreo scrisoare de la Dandu. Cum sunt neglijenți poștașii și leneși, te pomenești că o să facă vreo încurcătură tocmai acuma... Se învoi cu maică-sa să atragă atenția factorilor că trebuie să primească mai multă corespondență importantă și să fie mai atenți. Firește, spunea că se gîndește la știri de la Mircea și de la cunoștințele plecate la băi. Apoi, știind foarte curioasă pe mamă-sa, o dăscăli foarte serios să nu facă cumva să-i deschidă și să-i citească eventuale scrisori personale.

Primele zile trecură repede. Acuma Dănduț e acasă și șade cu părinții, își zicea Liana, la fel cum șade ea pe lîngă matîna, și se gîndește la ea și se pregătește să-i scrie. E cam leneș la scris, știe ea bine, are un fel de greață fizică de hîrtie și cerneală. Dar pentru turturica lui...

Veni Remus Oloman într-o zi, în alta Alistar pe care însă nu l-a mai primit așa de bucuroasă, ca și cînd primindu-l în lipsa lui Danduț, ar săvîrși o trădare. Alistar a și observat răceala și a vrut să afle pricina. Liana s-a scuzat ușor că nu poate să fie veselă cînd sărmana bunica...

A șasea zi, înainte de a sosi Rosmarin de la biurou, Didina a coborît triumfătoare în subsol cu o cartă postală. Liana s-a repezit, înflăcărată de emoție, să i-o smulgă din mînă. Cînd și-a aruncat însă ochii pe adresă și a recunoscut scrisul lui Mircea, i s-a tăiat entuziasmul.

— E de la Mircea, matînă! zise ea decepționată. Ia să vedem ce spune... „Salutări și sărutări din Mangalia. Am sosit bine și petrecem strașnic."

Erau vreo zece iscălituri. Liana se sforța să le descifreze. În afară de Mircea și Gavrileștii, remarcă numai pe Coralia. Două nume de necunoscuți și alte trei pe care nu reuși să le dezlege.

— Vezi, mamă, e și Coralia acolo, probabil cu tipi de-ai ei! adăogă Liana melancolic.

Își zicea în sine că, precum a sosit asta de la Mangalia, putea să vie și un cuvînt de la Focșani care e mult mai aproape, încît dacă ar pune scrisoarea la cutie dimineața, seara ar primi-o negreșit la București. Dar repede s-a gîndit să nu fie nerăbdătoare și nici să-l condamne, că băieții sunt mai uituci și mai cu seamă Danduț e atît de neglijent că ar avea nevoie de o

dădacă să-i amintească obligațiile cele mai firești. Totuși zilele următoare a așteptat pe factorii postali și i-a întrebat dacă n-au nimic pentru d-șoara Liana Rosmarin, rugîndu-i să fie cu mare grijă dacă-i sosește ceva...

Peste cîteva zile, într-o marți după-amiazi, pe cînd Rosmarin se afla la minister, chemat special pentru niște lucrări urgente, iar Didina tocmai era gata să plece în oraș, sosi o scrisoare de la Mircea.

— Hai, citește-o repede, fetița mamii, că sunt și eu curioasă ce scrie băiatul! strigă d-na Rosmarin grăbită și în același timp îngrijorată să nu se încălzească zăbovind prea mult, așa, împopoțonată, și să i se șteargă pudra pe față.

Scrisoarea se întindea pe patru pagini mari. Liana începu citirea fără entuziasm, cu gîndul mereu la scrisorile ei care nu sosesc și cu o vagă neliniște că poate i s-o fi întîmplat ceva lui Danduț de nu dă nici un semn de viață. Mircea povestea cum au călătorit, cum s-au instalat la Mangalia, cum mănîncă de bine și de ieften, apoi despre frumusețea orășelului și a plajei, despre vilegiaturiștii între care sunt foarte mulți bucureșteni, numai lume bună și distinsă.

„Dintre cunoscuți care știu că o să vă intereseze — continuă Liana — și din care unii au semnat carta ilustrată pe care sper că ați primit-o, să vă înșir în primul rînd pe Coralia, prietena Lianei. A venit cu o bandă întreagă de băieți veseli cu care ne-am împrietenit și noi, ca să avem un grup mai mare. De asemenea a sosit îndată după noi și locotenentul Dandu din aviație, îl știți, care a încercat să facă curte Lianei și pe care ea l-a îndepărtat. (Numai hîrtia tremura puțin în mîna Lianei; glasul îi rămase calm.) Se pare că acum e amorezat turtă de Angela și se ține după ea ca umbra. Nina zice că n-ar fi exclus să ne întoarcem de la băi cu ei

logodiți. Despre asta însă nu trebuie să suflați nici o vorbă deocamdată. Încă nu e nimic sigur și ar fi rău pentru Angela să se răspîndească zvonuri înainte de-a fi toate aranjate definitiv."

— Și-a găsit sacul petecul — întrerupse d-na Rosmarin cu scîrbă. Vă spuneam eu că ăsta nu e om serios... Bine c-ai scăpat tu de el, draga mamii!

— Da, măicuță — încuviință Liana fără să ridice ochii din scrisoare. Bine că s-a terminat!

Apoi urmă lectura cu același glas:

„Noi toți regretăm că Liana n-a vrut să vie cu noi. Sunt atîția băieți simpatici aici și ar fi petrecut și s-ar fi distrat admirabil. Dacă venea ea poate că se îndupleca și Costică Alistar și am fi fost o familie cu toții. Eu cred că tot ar mai putea să se hotărască și să vie măcar pentru zece-cincisprezece zile..."

— O, mai ales acuma! se întrerupse Liana. Nici nu mă gîndesc!

După ce se isprăvi scrisoarea, Didina mai ocărî pe Dandu și o șterse împreună cu Bebe, ca să nu hoinărească singură prin magazine.

Liana rămase cu scrisoarea în mînă, cu privirile în gol, pe fotoliul de la capul patului bunicii. Odaia se clătina din ce în ce mai tare. Avea senzația că totul se năruie în jurul ei și că dărîmăturile o acoperă și o înăbușesc. Ochii ei nu mai vedeau nimic. Pleoapele grele tremurau parcă ar fi făcut sforțări să stăvilească lacrimile. Inima îi sfîrăia și se răsucea ca o bucată de carne arsă. Respirația sacadată îi strivea pieptul. În sfîrșit ca și cînd s-ar fi rupt un zăgaz ce-o sugruma, izbucni în hohote scurte, sfîrticate de gemete.

— Aoleu, măicuță, ce s-a întîmplat? se sperie bunica.

Cîteva secunde Liana continuă plînsul, zdrobit și torturat parcă tot ar mai fi încercat să și-l stăpînească.

Pe urmă își prăvăli corpul pe marginea patului, urlînd și rostogolindu-și capul pe pieptul bunicii:

— Matînă dragă, matînă dragă, sunt atît de nenorocită!

— Taci, Liana mică! Taci, frumoasa măicuții! Taci! o ostoia bătrîna mîngăindu-i părul și totuși lăsînd-o să-și verse lacrimile, ca să-și ușureze inima.

Pe Liana chinul o apăsa atît de cumplit că nu-l mai putea tăinui. Șase luni s-a zbuciumat singură și s-a înșelat mereu. Acuma trebuie să scape de el, să-l arunce, altfel are s-o omoare... Îndemnată de glasul blînd al bunicii, printre lacrimile care curgeau fără sfîrșit, își deșertă inima pînă în fund, să nu rămîie nici un colțișor pătat, să limpezească toate fibrele de rugina îngrămădită.

— Nu-i nimic, frumoasa mamii mică și amărîtă! îi zise bătrîna înduioșată cu un glas care ungea rănile ca un balsam miraculos. Așa se întîmplă în viață. Bine că n-a fost mai rău și n-ai rămas cu altă rușine... Cîte fete nu greșesc, o Doamne! Că inimioara fetelor e slabă și nevinovată și crede în cuvintele dulci și-și fac idol din primul bărbat, iar bărbatul se joacă și nu pricepe inima cea iubitoare. Să nu crezi tu că fetele stricate greșesc. Nu, măicuță, că acele stricate sunt ca și bărbații și nu-și dau inima nimănui întreagă. Mai mult pătimește tocmai fata cea mai cinstită că ea nu știe să înșele și nici să se prefacă... Dar tu să nu-ți faci inimă rea deloc, micuța matînii! Că tu nu pierzi nimic. Cel mult o iluzie. Pe cînd el, prostul și răul, pierde un sufletel ca o floare cum n-are să mai găsească niciodată în lumea asta. Tu, măicuță, ai toată viața înaintea ta, și ce frumoasă e viața cînd ești tînără! Bărbați — geme pămîntul de ei. Lasă, are să vie el și cel adevărat, măicuță, cel care ți-e scris ție. Nu fi tu întristată, că Dumnezeu

dă fiecăruia ce i se cuvine. Și poate că al tău e chiar pe drum pe-aproape...

Liana se simțea mai ușurată. Cuvintele bunicii îi cîntau în urechi. Și totuși inima plîngea mereu și glasul înăbușit repeta necontenit:

— Norocul meu !... Norocul meu !...

2

Bunica se stinse pe neașteptate, tocmai cînd părea că s-a mai înzdrăvenit, într-o dimineață dinspre sfîrșitul lui iulie. Didina striga și se cătrănea cu Tinca la bucătărie, fiindcă toanta nu se sculase la timp, nu dereticase și nici nu pregătise ceaiul lui Rosmarin încît bietul creștin trebuia să plece la minister cu inima goală parcă n-ar avea familie și casă. Fierbînd de mînie trecu la bunica să se plîngă de ce pătimește cu servitoarea.

— Mamă ! Ce ai? Aoleu, pentru Dumnezeu, ți-o fi rău ! strigă deodată văzînd pe bunica cu gura deschisă și făcînd sforțări să respire.

— Didino, aprinde lumînarea că mor ! blodogări bătrîna închizînd și deschizînd mereu ochii speriați parcă de o vedenie.

— Aoleu !... Mamă !... Mamă ! răcni d-na Rosmarin repezindu-se la lumînarea pe care bunica și-o avea pregătită pe mescioara de noapte de cînd a început să bolească, tocmai ca să fie la îndemînă și să nu se prăpădească fără lumina creștinească.

Pînă să nemerească Didina cutia de chibrituri, pînă să aprindă întîi chibritul și apoi lumînarea, fiindcă tremura toată de spaimă, bunica nu mai mișca...

I-au făcut înmormîntare frumoasă cum merita coana Frusina. A venit și Mircea pentru o zi, întrerupîndu-și vilegiatura, singur însă deoarece Nina n-avea rochie de doliu și nici timp să-și facă. Au jelit-o cu toții, dar mai neconsolată era Liana care pierdea într-însa mai mult decît ceilalți.

— Iată-mă iar singură ! își zicea mereu amintindu-și cum vorbea cu dînsa, după ce i s-a destăinuit, despre Dandu și despre toate și cum plănuiau împreună ce trebuie să facă și cum să se poarte cînd se vor revedea.

Luase hotărîrea și chiar jurase bunicii că nu mai vrea să știe de Dandu. Îl va considera inexistent. Un vis urît cu coșmar a fost toată iubirea aceasta. S-a trezit. Visul s-a împrăștiat. Repeta zilnic aceeași hotărîre către bunica spre a se întări în ea și a înăbuși ezitările care o ispiteau. Numai cu o zi înainte de moarte discutaseră de n-ar fi poate mai bine să-l primească, dacă va veni, să se explice liniștit, frumos, și să se despartă ca doi oameni civilizați. Decît să apară în lume certați, mai ales că el poate să-i devie cumnat, dacă într-adevăr se va însura cu Angela, nu e mai corect să păstreze relații de politețe, să nu bănuiască lumea ce-a fost între dînșii? Și bunica spusese că da, așa ar fi mai bine, numai să ia seama și să nu-și piardă cumpătul niciodată. Cît a fost bunica lîngă ea, Liana avea încredere în sine, deși inima îi zvîcnea dureros de cîte ori se gîndea să se întîlnească cu Dandu și să fie cu el ca o străină.

Ca să poată fi mai liniștită, mai ales seara cînd o năpădeau mai insistent gîndurile și amintirile, Liana s-a mutat jos, în subsol, în odaia bunicii. De ce să fie salonul totdeauna încurcat, să nu poată primi în orice moment pe oricine, și camera de jos să stea goală? Ei îi convine foarte mult și pentru învățătură, dacă va fi să reînceapă studiile, și ca să poată fi la largul ei fără

să audă în fiece dimineață că trebuie să se scoale pentru că altfel rămîne toată casa încurcată din pricina ei.

Se simțea într-adevăr mai bine în camera unde amintirea glasului alinător al bunicii îi mîngîia mereu urechea.

Purta doliu mare. Culoarea neagră se armoniza cu părul blond, cu tenul alb, cu toată făptura ei. Cînd se privea în oglindă și se vedea cernită își zicea că poartă un doliu dublu. Și-a înmormîntat bunica și iubirea. Zîmbea trist. În minte îi apărea Dandu ca și cînd pe el l-ar fi jelit. Își scutura buclele ca să-l izgonească. El însă persista ca o ispită veșnică și Liana își dădea seama că nu-l poate alunga. În fiecare seară adormea pe perne ude de lacrimi și bîiguind aceleași cuvinte chinuitoare.

— Cum m-a mințit!... De ce m-a mințit?...

AUGUST

I

În prima zi de august, Oloman s-a întîlnit în casa Rosmarin cu Constantin Alistar. Veneau amîndoi să-și ia rămas bun de la Liana pentru o lună. Gazetarul a picat mai devreme. Mai ales de la moartea bunicii, Liana s-a legat de dînsul ca de un suflet adevărat prietenesc. Remus a luat parte afectuoasă la durerea ei. A fost la înmormîntare, dealtfel ca și Alistar, și pe urmă aproape zilnic cu cîte un cuvînt de consolare și de înțelegere. Lipsa lui din București, tocmai cînd se reîntoarce Dandu și cînd va trebui să aibă cu el ultima explicație, de despărțire, era pentru Liana ca, într-o luptă pe viață și pe moarte, pierderea tovarășului care, fără să-ți poată da vreun ajutor, prin simpla-i prezență, îți oferă totuși încredere mai mare în propriile-ți puteri. Era singurul om, în afară de bunica în puținele zile dinainte de-a dispare, care știa din gura ei despre iubirea lor și cu care putea vorbi despre Dandu și altfel ca despre un străin.

Alistar a mai rămas puțin și după ce Remus s-a retras. Spera să dobîndească un cuvînt de dragoste,

merinde pe răstimpul cît va fi departe de ea. Liana însă era mai abătută. Clipa revederii cu Dandu o înfricoșa și-i încleșta inima într-un zbucium cu atît mai aprig cu cît clipa se apropia. Alistar îi spunea că vrea să-i scrie mereu și o implora să-i trimită și ea, din cînd în cînd, cîte-un rînd măcar, să vadă că nu l-a uitat și să-i astîmpere dorul.

— Da, da, negreșit! murmura Liana cu gîndurile aiurea.

A doua zi Rosmarin a adus vestea de la birou că Gavrileștii s-au întors aseară de la Mangalia, iar ziua următoare a venit în vizită Mircea cu Nina. Cîteva minute au vorbit despre biata matîna, cum s-a prăpădit așa repede, apoi Mircea a început să povestească cum au plecat de la Mangalia, toată banda, cum au ajuns la Constanța, cum au ocupat aproape un vagon întreg numai ei cu de-ai lor, începînd cu Dandu care era tăcut ca amorezații încît a fost ținta tuturor înțepăturilor glumețe pînă la București, urmînd cu Coralia care...

Liana n-a mai auzit restul. Emoția îi paraliza toate simțurile. „A sosit! A sosit!" îi zbura neîncetat prin minte cu spaimă și cu bucurie în același timp. Va să zică totuși se vor revedea, evident ultima oară și pentru a-și explica despărțirea, dar se vor întîlni! Avea certitudinea că va veni el. Nu-și dădea seama și nici măcar nu se întreba de unde a luat certitudinea sau dacă e întemeiată. A crescut în sufletul ei singură și a pus stăpînire atît de mult că l-a și visat cum vine, umilit și rușinat și bîlbîind vorbe care nu se putea înțelege. Își pregătea răspunsuri cînd demne și mîndre, cînd indiferente sau drăgălașe. Nu-i plăceau. Toate i se păreau false ca într-o dramă franceză de salon unde personagiile n-au altă preocupare decît să-și rotunjească

frumos frazele. Și sfîrșea totdeauna zicîndu-și că trebuie să se bizuie pe inspirația momentului.

Îl aștepta în fiecare zi precum i-a așteptat scrisorile. În locul lui soseau scrisori de la Alistar, lungi și sentimentale încît o enervau.

După vreo zece zile certitudinea începea să se zdruncine, făcînd loc îndoielii. Dacă s-ar întîmpla să nu mai vie? Dacă el consideră despărțirea lichidată? Dacă și lui i-e frică, de o nouă întrevedere care ar putea să redeștepte sentimentele numai amorțite?... Cîteva zile se mai măguli cu închipuirea că, într-adevăr, lui Dandu i-e frică.

Pe urmă a început s-o chinuiască tot mai mult gîndul că pentru Dandu iubirea lor e moartă definitiv. Atunci orice așteptare este zadarnică. El a părăsit-o, după ce s-a săturat de ea, ca pe orice fetișcană ieftină care trebuie să se socotească mîndră că un locotenent fercheș i-a făcut onoarea să se amuze cu ea. El se consideră, desigur, dezlegat și scutit de orice fel de obligații, chiar a bunei-cuviințe.

Liana se revoltă. I-a dăruit fericirea, inima, viața ei toată. Nimic nu și-a păstrat, nici măcar demnitatea. El i-a aținut calea, i-a sfărîmat trupul și sufletul, iar acuma vrea să treacă înainte peste ruinele ființei ei, fără a se mai uita puțin înapoi...

Nu mai voia explicație, ci răfuială. El a isprăvit cu ea, dar ea n-a isprăvit cu el. Îi clocotea inima de ură:

— În sfîrșit am deschis ochii!... Nu mai sunt o proastă să-l aștept și să am emoții! Nu merită el atîta zbucium! Dacă n-a fost capabil să înțeleagă delicatețea mea, va fi silit să înțeleagă altfel!

Trei zile și-a călit mînia recapitulîndu-și toate suferințele și umilințele. Pe urmă, a patra zi, în același

gang, unde odinioară a stat la pîndă agitată de gelozie, s-a ascuns să-l aştepte iarăşi, liniştită ca şi cînd ar fi fost vorba de o întîlnire de afaceri. Ştia că de la masă Dandu de obicei se duce acasă, fie să se schimbe şi să plece iar, fie să se culce. Singura ei grijă era să nu se întîmple ca tocmai azi să aibă vreo încurcătură şi să nu treacă deloc pe-acasă. La urma urmelor va veni şi mîine, şi poimîine, pînă-l va găsi, fiindcă trebuie să-l găsească şi să se răfuiască.

Dandu apăru. Părea obosit în uniforma de serviciu. Liana îl văzu intrînd. Mai rămase locului cîteva minute, apoi trecu strada şi urcă scările, fără grabă, parcă n-ar fi vrut să sosească prea devreme. Se opri puţin la uşă, să-şi potolească respiraţia, să-şi calmeze inima care începuse să se tulbure. Sună. Auzi paşii soldatului venind din camera de dormit. Nerecunoscînd-o îndată în doliu, ordonanţa avu o ezitare; dar pe urmă, cu o timidă încercare de-a reînchide uşa, bîlbăi speriat şi ruşinat:

— Duduiţă, sărut mîna, să ne iertaţi că don' locotenent nu-i acuma...

Liana îl măsură cu dispreţ şi intră în vestibul. În aceeaşi clipă glasul lui Dandu întreba dinlăuntru:

— Cine-i, Tănase?

— Eu sînt... Liana!

După o mică pauză glasul ofiţerului răspunse şovăitor:

— Numai un moment că tocmai mă dezbră...

Nu sfîrşi parcă s-ar fi sfiit să rostească cuvîntul. Liana trecu în odaia cealaltă, strîngînd poşeta în mîini ca o pavăză. Aşteptînd, în picioare, ochii ei rătăceau prin încăpere pipăind obiectele atît de cunoscute care toate îi deşteptau amintiri, evocau momentele de fericire sau speranţele de altădată. Totuşi reuşea să

nu se înduioşeze, ca şi cînd inima, prea plină de răni, ar fi devenit refractară bucuriei... Se pomeni deodată cu Dandu în faţă, ca ieşit din pămînt, aproape s-o sperie. Avu şi el o tresărire văzînd-o în doliu, deşi ştia despre moartea bunicii. El însă îşi redobîndi imediat stăpînirea şi zise cu o politeţă exagerată, fără a o privi în ochi:

— Iartă-mă, Liana, că te-am făcut să aştepţi... Dar de ce nu stai jos?

Între dînşii era mescioara de scris. Dandu trecuse de partea cealaltă, poate înadins ca să nu se apropie prea mult şi să nu fie obligaţi să-şi dea mîna.

Liana, parc-ar fi vrut să-şi încerce inima, îl examină o secundă gîndindu-se: „Cum am putut să-l iubesc atîta?" Începu apoi clar, fără ezitare:

— Te aştept de aproape trei săptămîni, Dandule, să vii şi să...

Suspendă fraza. Voia să-l lase pe el să complecteze: să explici sau să aranjezi.

Plimbîndu-şi privirile pe masă, ca şi cînd ar fi căutat ceva, ofiţerul răspunse cu aceeaşi politeţe care pe Liana o enerva:

— Am crezut că în sfîrşit şi tu ai înţeles că...

Se întrerupse şi el, imitînd-o pe ea, ca să nu rostească un cuvînt aspru. Liana însă îl complectă grabnic, mulţumită că i-a dat prilejul:

— Că m-ai mînţit şi că ţi-ai bătut joc de mine?... Da, bine, în sfîrşit a trebuit să înţeleg, firește, prea tîrziu! După ce m-ai necinstit, după ce...

— Nu poate fi vorba de necinste între noi, Liana! reluă Dandu, oprind-o. A fost iubire.

— Eu am crezut în iubire — zise Liana cu o nuanţă de amărăciune. Cît de mult am crezut! I-am jertfit tot fără ezitare. Şi iată rezultatul!

— Toate în lumea asta trebuie să aibă un sfîrșit, Liana! făcu dînsul, după o tăcere, grav.

Liana rîse batjocoritor:

— O, filozofule!... Vrei să-ți acoperi purtarea cavalerească cu sentințe înțelepte!...

— Ce să fac? zise Dandu mai rece. Încerc și eu să spun mai delicat ceea ce mă silești tu să spun.

Schimbarea tonului spulberă brusc ultimii aburi de speranță care totuși mai dăinuiau în sufletul Lianei. Cu vocea nesigură, aproape înecată, înfricoșată parcă de răspunsul ce avea să-l audă, întrebă:

— Adică nu mă mai iubești deloc, Dandule?

— De ce să mă silești să...

— Sau poate nu m-ai iubit niciodată? continuă ea cu ochii disperați.

— Cred că da — zise ofițerul calm.

— Numai crezi, nu ești sigur? insistă Liana, parcă de cuvîntul lui ar atîrna lumea.

— În orice caz te-am dorit mult — murmură el gînditor. Cred că m-aș fi împușcat atunci dacă...

— Doamne, Doamne, Doamne! bolborosi Liana abia perceptibil, numai pentru sine.

Stăteau față-n față și se priveau și Liana avea impresia că Dandu se depărtează, micșorîndu-se și schimbîndu-și mereu formele ca o fantomă nereală care totuși îți sporește în inimă panica. Dispăruse din sufletul ei și ura, și iubirea. Îi rămînea numai o spaimă greoaie, obositoare prin persistență. Apoi deodată îi răsări, ca o minune mîntuitoare, o întrebare nouă:

— Da... pe ea o iubești?

Dandu păru surprins. Răspunse, însoțindu-și vorbele cu un gest nehotărît:

— Nu știu... Eu nu-mi pun întrebări d-astea... Cred că da.

— Nu ești sigur? continuă Liana cu mirare și o licărire de bucurie.

— Siguranța e relativă, mai ales în iubire. Numai experiența te lămurește.

— Și totuși vrei să te însori cu ea?

— Căsătoria n-are a face cu iubirea! zise Dandu convins.

— Bine dar?...

Întrebarea frîntă cuprindea nedumerire și reproșuri. Ofițerul înțelese gîndul ei și nu ezită deloc, ca și cînd lucrul ar fi fost de mult clar într-însul:

— Desigur că m-aș fi însurat cu tine atunci și aș fi fost nespus de fericit dacă m-ai fi primit de bărbat.

— Și acuma nu? făcu Liana îngrozită.

Dandu ridică întîi numai din umeri, evaziv. Fiindcă ochii Lianei stăruiau, după cîteva momente adăogă cu un glas mai cald, în care vibrau regrete și amintiri:

— Uite, Liana dragă... De ce să ne înșelăm și să ne ascundem? Oricît ar fi de penibilă o clarificare, tot e mai bună decît... Mie mi-e greu să-ți explic motivele și celelalte. În mintea mea și în sufletul meu toate sunt limpezi și totuși nu găsesc cuvintele cele adevărate care să-ți lămurească și ție ceea ce în mine e așa de perfect lămurit... Nu ne potrivim, Liana, pentru o viață întreagă! Tu ești bună și frumoasă și plină de toate calitățile. Ești prea bună pentru mine — iată, cred că asta are să te convingă. Eu m-am simțit lîngă tine veșnic inferior, și mic, și umil, și deseori ticălos. Nu știu de ce. Din prima zi și pînă în clipa asta cînd trebuie să ți-o spun... Ce vrei, Liana? E înjositor pentru un bărbat să se simtă atît de inferior față de femeia lui, și intolerabil. Mi-ar fi imposibil să trăiesc mereu așa... Aș vrea să înțelegi și tu...

— Înțeleg că nu m-ai iubit niciodată, Dandule! zise Liana fără să-și mai ascundă durerea.

Explicația i se părea stranie, o înmărmurea, dar în același timp vedea și simțea că el o crede și că e sincer cum nu a fost poate niciodată în trecut. Durerea amenința s-o covîrșească, s-o facă să se piardă și să nu mai știe nici ce vrea, nici pentru ce a venit. Continuă, repede, înăbușindu-și duioșia care amenința s-o năpădească:

— N-am venit la tine acum de plăcere, îți închipui... Aveam iluzia că m-ai iubit cum te-am iubit și eu. Am crezut că ceea ce se petrece azi e un capriciu trecător și voiam să-ți propun să ne căsătorim ca să nu mai fim despărțiți, să scapi și tu de tentații și să continuăm viața împreună mai fericiți... Acuma văd bine că asta nu se mai poate... Totuși o reparație îmi datorezi, Dandule! În legătura aceasta nenorocită tu nu pierzi nimic, pe cînd eu am pierdut tot. Așa că... Nu mă iubești — nu face nimic. Nu-ți reproșez nimic. Îți cer numai un gest care să-mi dovedească și mie și altora că n-ai vrut doar să-ți bați joc de mine. Nu vreau să trebuiască să roșesc și să mint cînd va veni poate timpul și pentru mine... Și gestul e foarte simplu, foarte expeditiv. Ne căsătorim numai de formă, ca să-mi redai ce mi-ai luat, și a doua zi divorțăm. Din parte-mi ai consimțămîntul în scris anticipat... Așa-i că nu-ți cer mult? Ție gestul nu-ți pricinuiește nici o dificultate, iar mie îmi dăruiește dreptul de a umbla cu fruntea sus. Nu-i așa, Dandule?

El asculta întunecîndu-se din ce în ce, fără să o privească. Își examina unghiile, lăsînd-o să sfîrșească în liniște. Apoi își descreți fruntea și îi zise aproape surîzînd, parc-ar fi răspuns la o glumă:

— Nu, Liana, nu se poate... De ce să terminăm cu o farsă o legătură de iubire? N-ar fi demn nici pentru tine, nici pentru mine.

— Atunci... atunci cum vrei tu s-o terminăm? murmură Liana iarăși îngrozită, mai ales de înfățișarea lui nepăsătoare.

Dandu strînse din umeri, ca și adineaori, încruntînd puțin și sprîncenele, ca și cînd ar fi vrut să-i dea mai elocvent a înțelege că întrebarea ei e de prisos. Liana însă dorea un răspuns și-l aștepta un răstimp cu frică, apoi consternată. Urmărea fiece mișcare a lui Dandu și în fiecare descoperea aceeași impasibilitate. În tăcerea prelungită Liana își auzi deodată suspinele pornite, necontrolate, de dincolo de conștiința ei. Slăbiciunea i se furișa în suflet, gata să o biruiască. Dacă nu va reacționa imediat, peste cîteva momente va plînge și atunci va fi venit în zadar. Se cutremură. Urmă șoväind încă:

— Va să zică tu crezi că n-ai nici un fel de obligație față de mine?

El tăcea.

— Nimic, Dandule? reluă Liana cu vocea stinsă. Absolut nimic?

Mai aștepta o clipă. Tăcerea lui începea să o revolte.

— Crezi că superiorii tăi ar fi și ei de aceeași părere dacă ar afla cum te-ai purtat?

— Ce vrei tu, în fond, Liana? zise Dandu deodată întorcînd spre ea niște ochi în care lucea o sclipire de ironie.

Liana căuta necontenit să se stăpînească. Îi era frică să nu fie vulgară, să nu izbucnească în invective, deși indiferența aceasta față de toată durerea ei o

simțea ca o insultă care ar merita orice ieșire, cît de violentă.

— Nu vreau să rămîn batjocorită de tine!... Trebuie să mă iei de nevastă!... Iar dacă nu vrei de bunăvoie, vei fi obligat!... Da, să știi! Tocmai de aceea am venit... Nu-ți voi permite ție să mă consideri o simplă jucărie ori un obiect de distracție! Voi merge unde va fi nevoie și voi reclama și vei fi silit să te execuți! Am fost fecioară cînd m-ai ademenit. Un om de onoare nu poate abuza de o fecioară și apoi să întoarcă spatele. Numai brutele...

Imperturbabil, Dandu replică:

— Exagerezi, Liana! Nu te-am ademenit și nici n-am abuzat de tine... Am eu mutră de satir?... Nu, să nu exagerăm! Dacă pornim așa, ne rătăcim în vorbe... Atunci aș putea să te întreb și eu: ești sigură că ai fost fecioară?

— Cum? îngăimă Liana uluită parcă n-ar fi înțeles.

— Ai să poți dovedi superiorilor mei, cum zici, c-ai fost fecioară? repetă dînsul cu același ton liniștit și puțin ironic.

Liana nu se dezmeteci complect. Pe figura lui vedea o satisfacție ciudată. Atunci își aminti subit un moment pe care niciodată n-a cutezat să și-l evoce dintr-un scrupul de rușine pentru mîndria ei. În camera de-alături, în prima noapte, cînd ea, în patul răscolit, zăcea goală, cu ochii închiși, cu inima grea de emoția plăcerii dureroase, l-a auzit deodată pe el, care se sculase și stătea în picioare lîngă mescioara de-alături, rostind cu un glas ciudat, de satisfacție lucidă: „Sîc!" Cuvîntul i s-a părut atît de vulgar că a tresărit și a deschis ochii. Era întunerec și nu i-a putut vedea fața... În secunda aceasta însă era sigură că atunci a avut aceeași înfățișare ca și acuma... Se clătina pe picioare.

Mînia i se îngrămădea în piept și o sufoca. Izbucni într-un țipăt prelung, ca un urlet de deznădejde:

— Lașule!... Lașule!... Lașule!...

2

Nu-și mai aducea aminte cum a plecat din locuința lui Dandu, cum a ajuns în stradă, pe unde a rătăcit pînă s-a pomenit acasă. Zile întregi a umblat ca o zănatecă, urmărită de aceeași mînie neputincioasă, strivind în minte și în dinți cuvîntul rămas ca un stilet în rană:

— Lașul!... Lașul!...

În același timp îi roiau în creieri zeci de planuri, toate haotice, de a-i întoarce insulta cu vîrf și îndesat. Cum veneau, așa se împrăștiau. Nici unul nu i se părea destul de drastic. Se gîndea mereu să-l reclame și nu știa unde să se adreseze. Ar fi vrut să găsească pe vreun comandant de-al lui, care să-l oblige să se însoare cu ea. Asta o socotea pedeapsa cea mai aspră pentru el și satisfacția cea mai plăcută pentru ea. Din nenorocire habar n-avea măcar unde face serviciu Dandu. S-a hotărît pe urmă să se ducă direct la ministrul de război. A plecat de cîteva ori spre minister și s-a întors din drum. O apuca frica și mai ales rușinea. Cum să-și dezvăluiască nenorocirea unui străin cînd s-a ferit pînă acum și de părinții ei? Dar dacă generalul o fi avut și el în tinerețe vreo aventură similară, și în loc să-l pedepsească pe el, va face glume ușoare pe socoteala ei? Sau dacă, în cazul cel mai bun, îi va spune o vorbă de consolare protocolară și se va scuza că în afacerile intime ale ofițerilor nu se poate amesteca?... O singură dată a ajuns pînă la poarta ministerului și s-a plimbat

de ici-colo pe trotoar vreun ceas. Atunci însă a nădăjduit că poate să întîlnească pe acolo pe Dandu și el, văzînd-o și bănuind ce vrea să facă, va veni la ea, îi va cere iertare și se vor împăca.

Dealtfel sfărîmîndu-și capul mereu cu proiecte de răzbunare, mînia i se astîmpăra. Începea să judece mai rece lucrurile și nu i se mai păreau atît de ireparabile. El era vinovat, firește, dar nici ea nu era fără greșeală. Trebuie să admită că el a fost destul de corect și chiar delicat, deși ea a dat buzna cu intenții necunoscute. În afară de vorbele acelea despre virginitate, n-a pronunțat nimic nepoliticos. Mai curînd ea a fost aspră și a căutat necontenit să-l provoace. Chiar vorbele acelea au fost de fapt o replică la amenințările ei și deci n-are dreptul să le ia atît de grav. O ceartă între îndrăgostiți poate suporta și lucruri mai grave. Iubire fără ceartă nici nu s-a văzut. Spune și proverbul așa ceva. Și toate disputele de dragoste sfîrșesc prin împăcare. Ea, în loc să fie împăciuitoare, a încercat să-l cîștige prin șantaj, ca o leliță de suburbie. Degeaba s-a ferit de vulgaritate. A fost vulgară.

Nu regreta că s-a dus la el, dar regreta că n-a avut tact. Cînd judeci o situație numai din punctul tău de vedere, o judeci fatal strîmb. Și ea, căreia îi plăcea să pozeze în intelectuală încît a ajuns să spăimînte pe bietul Dandu, n-a fost totuși capabilă să priceapă că omul trece poate printr-o criză sufletească. Angela poate că întrebuințează niște mijloace de atracție împotriva cărora Dandu, suflet simplu, nici nu e în stare să reacționeze? Sau poate că el tocmai se luptă să se elibereze, dar neprimind concurs de nicăiri, nu mai are puteri destule să reziste? Nu e nevoie să crezi în farmece blestemate, dar nici să le tăgăduiești existența. S-au văzut atîtea cazuri inexplicabile prin mijloace naturale.

Altfel cum ar fi reușit Angela să înduplece pe Dandu, un băiat fin, să o prefere pe ea.

Și tocmai în timpul cînd el se lupta cu ispitele, ea a făcut tot posibilul să-l îndepărteze. L-a sîcîit cu gelozia, l-a urmărit, l-a terorizat cu lacrimile și a încercat să-l încătușeze complect, ca pe un rob, nu ca pe un amant. Iubirea ei a devenit pentru dînsul, din pricina aceasta, o povară insuportabilă.

„Bietul Danduțu! se gîndea Liana. Suntem doi nenorociți!... Poate că dragostea așa e menită să fie, mai multă amărăciune decît plăcere..."

Își aduse aminte cum a refuzat la Înviere să intre în biserica îndrăgostiților fără noroc din dosul Palatului. Dacă ar fi intrat, poate că Dumnezeu le-ar fi binecuvîntat iubirea și ar fi ferit-o de multe dureri...

Și într-o dimineață plecă pe jos spre bisericuța veche, ascunsă între coroane de copaci bătrîni și case mari, noi, ca un refugiu tainic pentru sufletele întristate. Liana spera să fie singură, să slujească preotul o liturghie numai pentru ea și Danduțu, să se roage fierbinte, cum nu s-a mai rugat de ani de zile. Pe omul modern, amețit de civilizație, numai nenorocirile îl întorc la Dumnezeu...

În biserică mai așteptau cîteva femei, și tinere și bătrîne. Preotul luă bilețelul Lianei și nu izbuti să-i descifreze îndată scrisul mărunt.

— Cum zice, fetițo? întrebă duhovnicul.

— Liana și Victor...

Liana apoi se retrase într-un colț întunecos, căzu în genunchi și rămase un ceas față în față cu Dumnezeu...

Cînd a ieșit pe urmă din biserică se simțea curată și plină de încredere parcă s-ar fi scăldat în lumină...

— Nu se poate, duduiță, zău, credeți-mă ! se împotrivea soldatul. Don' locotenent nu-i acasă și mi-a spus că vine tîrziu, poate după miezul nopții.

— Am să-l aștept, Tănase ! zicea Liana stăruind. Acum cît e ceasul !... Nouă trecute.

— Duduiță, vreți să mă bată don' locotenent?

— Nu te bate, Tănase... Am să-i spun că tu nu m-ai lăsat să intru și că eu...

— Ba eu v-aș lăsa, duduiță, păcatele mele, dar dacă don' locotenent mi-a ordonat să nu vă mai dau drumul înlăuntru, ce-s eu de vină? C-așa mi-a spus, duduiță, uite, asta mi-e crucea !

Lianei nu-i mai era rușine să se umilească în fața ordonanței. Voia să vadă pe Dandu numai ca să-i ceară iertare și altceva nimic. Dacă o va opri el, firește, va rămîne. Dacă nu, va pleca. Dar Danduțu trebuie să știe că ea regretă și să-i păstreze o amintire frumoasă, fără nici o urîciune.

Stătu de vorbă cu Tănase numai despre stăpînul său. Îl lăudau împreună. Liana vedea cum îi așterne patul, cum îi pregătește toate. Dădu și ea o mînă de ajutor ici-colo. Pe urmă se așeză în camera cealaltă, unde data trecută a fost atît de nesocotită. Soldatul îi ținu de urît cîtva timp, apoi o lăsă singură. Nu se plictisea deloc. Amintirile cele bune fluturau în jurul ei și-i aprindeau speranțe. Numai ceasornicul de masă îi arăta din cînd în cînd cum trece vremea: unsprezece, douăsprezece, unu fără un sfert...

Se ridică deodată bucuroasă. I-a auzit pașii la ușa antreului. Tănase îi spunea ceva, desigur că „duduița" e înlăuntru. Glasul lui Dandu izbucni furios.

— Bine, tîmpitule, ce ți-am spus eu?... Ai?... Pentru ce nu execuți ordinul, crucea și...

Liana năvăli în antreu:

— Nu-l bate, Dandule !... Te rog !... Pe mine să mă bați că numai eu sunt de vină !

— Ieși ! se încruntă ofițerul.

Iar după ce soldatul dispăru, aproape cu aceeași încruntare se întoarse la Liana:

— Ei, nu ! Asta nu !... Ajunge, te rog !... Fii rezonabilă !

Trecu pe lîngă ea în odaie parcă ar fi vrut astfel să termine discuția înainte de-a începe. Liana îl urmă:

— Nu fi supărat, Danduțule... Nu vreau să te... Nu vreau nimic...

— Atunci pentru ce mai...

Își trînti șapca pe masă, mănușile peste ea, bufnind mînios, fără să-și ascundă nemulțumirea și fără să se uite la ea, nu de sfială însă, ci ca să-i arate cît îl supără prezența ei nedorită.

— Sunt rezonabilă, Danduțule ! zise Liana, întrebuințînd cuvîntul lui favorit spre a-i face plăcere și apropiindu-se puțin cîte puțin. Am venit numai ca să vezi cît sunt de rezonabilă. Pe urmă n-am să mai viu pînă nu mă vei chema tu... E bine așa, Danduțule?

— Trebuie să înțelegi că s-a sfîrșit și că trebuie să mă lași în pace ! făcu Dandu mohorît și în glas cu o răceală respingătoare. Ce Dumnezeu, ești fată subțire și nu o...

— Da, Danduțule ! continuă Liana mișcată ca și cînd n-ar fi auzit decît dorința inimii ei. Da !... Îmi dau seama că s-a sfîrșit și știu că te-am supărat mult, Danduțule ! De aceea am și venit, să te rog drăguț să mă ierți, Danduțule drag !... Tu ai să fii fericit, dar poate ai să-ți mai aduci aminte cîteodată de turturica ta și

nu vreau să rămîi supărat pe ea fiindcă asta m-ar face și mai nenorocită... Vreau să-ți amintești numai că te-am iubit mult, Danduțule, mai mult decît poți tu să-ți închipui și că toate supărările numai din prea mare iubire ți le-am făcut... Mă ierți, Dandule?

Dandu mormăi puțin jenat:

— Ce să te iert?... Noi n-avem ce să ne iertăm...

— Acuma sunt mulțumită, Danduțule! zise Liana lipindu-se de el cu recunoștință. Acuma pot să plec...

Să plec, Danduțule? adăogă punîndu-i mîna pe umăr și căutînd să-i întîlnească privirea.

— Da, Liana! rosti Dandu, grav, scuturîndu-i mîna de pe umăr și depărtîndu-se de ea. Pleacă!

Liana, chiar în vorbele care o alungau, simțea un farmec și o încurajare. Încercă să se apropie din nou, continuînd ca o rugăciune:

— De ce nu mă tolerezi aici măcar noaptea asta, Danduțule?... Ultima noapte!... Am să fiu cuminte, îți jur!... Doar să fiu lîngă tine, să te văd și să-mi mulcomesc sufletul... Nu vreau să-ți fiu o piedecă întru nimic... Poți să iubești pe cine vrei, să te însori cu cine vrei, Danduțule! Numai nici pe mine să nu mă înlături de tot, de tot!... Cîteodată, oricît de rar, să-mi dăruiești și mie măcar o rămășiță din dragostea ta, Danduțule!

— De ce mă silești să fiu brutal, Liana? făcu Dandu, inflexibil. Vrei să pui soldatul să te izgonească?...

Parcă i-ar fi apărut brusc soluția, întoarse spatele, trecu grăbit în dormitor, închise ușa în urma sa și învîrti de două ori cheia în broască. Liana rămase o clipă înmărmurită de groază că l-a pierdut. Se repezi la ușă, zgîlțăi clanța, bătu cu pumnii, urlînd jalnic:

— Nu mă lăsa, Danduțule!... Te implor!... Danduțule, te implor!... Nu pot trăi fără tine! Mi-ai otrăvit sîngele și nu mai pot fără otrava ta...

Fără puteri, căzu grămadă lîngă ușa încuiată, gemînd mereu:

— Nu mă părăsi, Danduțule!... Danduțule!

Lacrimile o înecau și totuși nu se sătura implorînd și sperînd...

Într-un tîrziu se mai dezmeteci. În jurul ei era liniște mare. Numai suspinele ei o crestau din cînd în cînd cu cîte o dîră dureroasă. Își lipi urechea de ușa care o despărțea de el. Dandu respira calm, nepăsător. Poate că și dormea... Liana se ridică cu greu de jos... Toată ființa ei parcă era zdrențuită. Pe ușa deschisă a vestibulului văzu pe Tănase, șezînd pe un scaun și privind-o cu milă. Îi miji în minte că bietul soldat stă de veghe numai din pricina ei.

Își luă poșeta de pe masă. Se privi în oglinjoara rotundă, își șterse ochii și obrajii, mîngîindu-i cu puful de pudră ca să acopere urmele lacrimilor.

Soldatul îi deschise ușa, zicînd blînd:

— Sărut mîna, duduiță, și nu fiți mîhnită că viața...

— Noapte bună, Tănase!

SEPTEMBRIE

1

— Adevărat, Liana? întrebă Remus Oloman alarmat îndată ce se întoarse la București. Se logodește Dandu?... Cu fata lui Gavrilescu!

— Nu știu... Și nici nu mă interesează — zise Liana apatic.

— Dar... v-ați iubit?... Mi-ai spus chiar tu?

— O, iubit!... Ce vorbă mare!... A fost poate un capriciu sau poate altceva...

Liana era liniștită și purta un surîs aproape ostentativ, ca și cînd ar fi vrut să-și dovedească și sieși că începe o viață nouă sau cel puțin și-o reface pe cea veche. După lungile zile și săptămîni de încordare nervoasă, se simțea în sfîrșit capabilă să uite ori cel puțin să încerce să uite. Îi era rușine de ea însăși pentru toate gîndurile și faptele din ultimul timp. Își amintea cu groază umilințele îndurate și mai ales cum, după fiecare, se găsea tot pe ea vinovată ca să poată reîncepe și să ajungă a cerși în genunchi, în loc de iubire, măcar toleranța de a culege rămășițele altora.

Pentru a-și smulge din suflet iubirea aceasta care a transformat-o într-o biată zdreanță umană, voia să facă pasul hotărîtor și să se mărite. Numai așa își va putea birui slăbiciunea pe urma căreia și-a pierdut chiar dragostea de viață. Constantin Alistar i-a scris mereu, cu toate că ea nu i-a răspuns niciodată. Scrisorile au venit însă în vremea cînd nu mai era stăpînă pe viața și sentimentele ei. Pentru Alistar avea pretextul tristeței cu moartea bunicii. Are să-i mărturisească mai tîrziu, înaintea nunții, greșeala și iubirea cu Dandu. Nu vrea să mintă pe cel care-i va fi tovarăș de viață și nici să aibă taine față de dînsul. Dacă el o iubește cu adevărat, va înțelege și va ierta și vor fi fericiți...

Alistar se prezintă în primele zile din septembre. Era îndoit și îngrijorat. Bănuia că Liana, nerăspunzîndu-i nimic timp de o lună, a vrut să-i dea a înțelege că își retrage promisiunea.

— Sunt de patru zile în București — zise el — dar n-am cutezat să viu. Nici pe tatăl tău n-am încercat să-l văd, de frică să nu aflu prea curînd ceea ce n-aș fi dorit... Tăcerea ta, Liana dragă, m-a pus pe gînduri, ca să nu zic mai rău, oricît te știam de afectată de pierderea bunicii tale...

Fiindcă o iubea, s-a împăcat repede. Liana era atît de drăguță cu dînsul că se simțea răsplătit pentru toate nerăspunsurile. Iar cînd a venit a doua oară, peste cîteva zile, Liana i-a spus că s-a hotărît definitiv să facă logodna îndată ce va ieși din doliu și se vor fi împlinit trei luni de la moartea bătrînei, iar căsătoria cît mai curînd, poate chiar la o săptămînă. În privința aceasta, firește, mai trebuie să se consulte și cu părinții cărora încă nu le-a spus nimic, fiindcă a ținut să-l anunțe mai întîi pe el. Data cununiei poate că vor lăsa să o fixeze bătrînii ca să aibă răgaz să se pregătească cu trusoul și toate

cele trebuincioase... Alistar îi săruta mereu mîinile ascultînd-o și aprobînd tot cu entuziasm. Fericirea îl intimida. Abia într-un tîrziu întrebă:

— Acum pot să te îmbrățișez, Liana?

— Acuma da! făcu ea surîzînd. Acuma tu ești stăpînul tuturor sărutărilor mele! Numai tu!

Se lăsă în brațele lui, murmurînd cuvinte de dragoste, cu ochii închiși, cu gîndurile tulburi și se surprinse că încearcă să-și închipuie că se află în brațele lui Dandu.

— Sărută-mă! suspină Liana parc-ar fi vrut să se pedepsească.

Cînd aflară bătrînii, în aceeași seară, casa se umplu de bucurie. Felicitări, îmbrățișări, lacrimi.

— Săraca matîna, cum n-a apucat și ea ziua asta! exclama Didina înduioșată.

Stătură pînă tîrziu să discute și să stabilească amănuntele, deși acestea nu se puteau epuiza într-o singură seară. Rosmarin ar fi dorit o logodnă mare, cu lume multă și cununia mai simplă. Didina se supăra: cum să n-aibă Liana nuntă mare și mai frumoasă ca toate fetele, cînd face o partidă așa de strălucită? Se mărită cu un director general, nu cu un ofițeraș oarecare... Hotărîră deocamdată ca sindrofia obișnuită a Lianei să fie un fel de anunțare generală a logodnei care va urma la cîteva zile, numai în familie. Nunta s-ar putea face chiar a doua sau a treia zi după logodnă. De ce să mai tărăgăneze? Hîrtiile în orice caz vor trebui să fie gata, ca să nu aibă să aștepte din pricina lor. Data nunții totuși mai depinde și de cum vor putea grăbi confecționarea trusoului, fiindcă d-na Rosmarin ținea neapărat să facă Lianei un trusou cum n-a mai avut altă mireasă...

Cînd Liana se retrase să se culce și veni Tinca să-i aducă ceva, o întrebă curioasă:

— Știi, Tincuțo, că mă mărit?

— Mi-a spus adineaori, conița... și tare m-am bucurat!

— Ei, spune drept, Tincuțo, care-ți place ție mai mult, ăsta pe care-l iau ori...?

— Apoi de, domnișoară dragă...

Servitoarea avu o mică ezitare înainte de a spune că preferă pe Alistar. Liana se vîrî în pat, să adoarmă mai repede. Voia să se gîndească numai la Alistar și se gîndea mereu la Dandu...

Spunea tuturor că se mărită și-și afișa fericirea. Își dădea seama că o face în speranța că vestea, ajungînd la urechile lui Dandu, are să-i stîrnească gelozia ori să-i redeștepte dragostea. Fiindcă nu auzea nimic, i se părea că nimeni nu i-a spus și se enerva. Întîlnind într-o zi pe Remus Oloman, în loc de bună ziua, îl întîmpină cu:

— Mă mărit cu Alistar, Remus dragă... Ai auzit? Ce zici?

— Foarte bine, foarte cuminte — spuse Oloman fără mirare. E chiar mai cuminte.

— Nu-i așa, Remus? Nu-i așa? zburda Liana, sigură că în sfîrșit Oloman are să-i comunice.

2

Ziua Liana era veselă ca și odinioară, înainte de a fi întîlnit pe Dandu. Nu mai purta doliu mare, dar mai păstra culoarea cernită în îmbrăcăminte.

Biblioteca I.c. de lb. și l.l. Iași
SECȚIA
LITERATURĂ

„M-am învățat cu doliul ca și cu durerea", se gîndea în sine, deși altfel spunea că a îndrăgit culoarea neagră pentru că îi șade bine.

Serile se întrista. Atunci rămînea singură cu gîndurile pe care nu le mai putea înșela. Voia să judece rece și obiectiv. Nu-și mai găsea vini imaginare și nici nu se condamna că n-a făcut tot ce trebuia și nu trebuia ca să-și apere iubirea. Se mîngîia de multe ori, după ce examina în gînd atîtea momente în care Dandu s-a purtat odios, că a fost năpasta ei să dea peste un om nedemn de o dragoste mare și curată. Își amintea de atîția băieți cari au oftat după ea și ar fi fost fericiți dacă i-ar fi ascultat. Nici unul n-ar fi fost atît de rău ca Dandu... Se întreba de ce l-a ales tocmai pe el? Și nu găsea nici o explicație sau motivare logică. În realitate Dandu e exact antipodul celui visat de ea înainte de a-l fi cunoscut. Ce antipatie a avut ea față de ofițeri totdeauna! Poate a fost presimțirea suferințelor ce va avea să îndure din pricina unui mic locotenent.

Într-o seară, tîrziu, neputînd adormi, hărțuită mereu de aceleași gînduri, a aprins becul, a coborît din pat și a tras sertarul scrinului cu amintiri, să le trieze, să le aranjeze din nou — poate de un an nici n-a mai cotrobăit prin ele — și astfel să-și alunge ispitele. Erau mai cu seamă scrisori de la tineri cari jurau că o adoră, bilețele, mici trofee de la baluri sau petreceri, lucruri neînsemnate de care totuși se lega cîte-o sclipire a trecutului, și care păstrau vii pentru ea momente plăcute care s-au stins de mult ca bășicile de săpun... Citea cîte-o frază înflăcărată și se înduioșa. Pe atunci bombasticismul romantic în amor i se părea atît de caraghios!... Răscolind mereu în sertar, dădu deodată peste revolverul lui Dandu. Se sperie o clipă. Apoi își aduse aminte

cum i l-a șterpelit, cu cîtă groază și grabă, ca nu cumva să se omoare bietul Dandu pentru ea.

— Cît am fost de proastă! se gîndea cu părere de rău. El făcea teatru și eu, neroada, credeam că e iubire. Am trăit numai cu iluzii!

Luă revolverul fără frică și-l examină parc-ar fi vrut să ghicească cum funcționează. Dandu spunea că apasă pe trăgaci și... Privind revolverul se gîndea că numai de la Dandu n-are nici o amintire, nimic decît durerea și rușinea. El nu i-a scris nici un rînd, nu i-a făcut nici un cadou, cît de neînsemnat. I-a trimis flori cîtva timp, pînă ce i-a infectat inima. Pe urmă nici măcar flori... Florile veștede s-au aruncat la gunoi, cum a aruncat-o și el pe ea cînd s-a veștejit. Între semnele de la alții, străini cărora ea nu le-a oferit decît cel mult vreun surîs înșelător, a rămas și revolverul lui ca o amintire sinistră. Dacă nu i l-ar fi luat ea, ar fi putut crede că i l-a ascuns Dandu înadins ca un îndemn.

Și totuși, cînd se hotărî să nu mai păstreze revolverul printre lucrurile scumpe, primul gînd care i-a răsărit în creieri a fost să meargă să i-l dea înapoi. E datoare să i-l ducă. Nu poate să reție nimic de la dînsul. Dealtfel Dandu i l-a și cerut mereu... Și cu acest prilej îi va putea anunța și căsătoria pe curînd cu Alistar.

„Nu, nu!" își zise îndată cu dezgust de ea însăși că mai poate să se gîndească să-i treacă pragul.

Chiar răzgîndirea o simți nesinceră și provocată numai de temerea că soldatul nu i-ar mai permite să intre, ba ar putea s-o și bruscheze dacă ar insista, firește din ordinul lui Dandu care și atunci era cît pe-aci să-l bată...

Orișicum revolverul nu mai poate să-l păstreze. Ar deveni o altă ispită. Trebuie să-l înlăture. Deocamdată nu știa ce să facă cu el. Îl ascunse în poșeta ce-i era la

îndemînă, pe mescioara de noapte. Apoi aranjînd din nou sertarul și chibzuind mereu cum să-l zvîrle undeva, îi răsări în minte spontan, ca o idee care fermentează mult pînă să-și găsească forma de circulație:

— Am să-l împușc cu revolverul lui!

Zadarnic mai încerca să izgonească din creieri gîndul. Recunoștea că face o nebunie, că își distruge viața, că își dă în vileag rușinea... Fără ură, cu sînge rece și cu liniște sufletească își zicea că numai omorîndu-l pe el se salvează pe ea. Cît timp va trăi Dandu, viața ei va fi o veșnică temniță. Cînd va fi dispărut el, ea va putea trăi și în temniță mai bine decît azi în libertate.

Adormi făurindu-și planul. Și se trezi a doua zi mai hotărîtă.

Firește, cel mai nimerit ar fi fost să-l ucidă chiar acasă, acolo, în strada Regală, unde i-a terfelit iubirea. Dar a renunțat, nu pentru că nu ar putea pătrunde, ci de frică să n-o înduioșeze amintirile sau să nu-și închipuiască Dandu că dragostea a mînat-o iar la dînsul. Îi rămînea să-l aștepte pe stradă, oriunde în afară de strada lui.

Nu se grăbea. Avea răbdare. Ieșea în fiecare zi pe Calea Victoriei, pe unde obișnuia el să treacă. Se întorcea acasă fără părere de rău că nu l-a întîlnit. Revolverul îl purta în poșetă, mereu, să-l aibă în orice clipă la îndemînă.

De cîteva ori i s-a părut că-l zărește. Își iuțea pașii, fără emoție. Cînd vedea că l-a confundat, că era un străin, trecea liniștită înainte ori se întorcea înapoi.

În sfîrșit, într-o după-amiazi, în colțul străzii Sărindar, oprindu-se puțin să se ferească de o mașină ce cotea claxonînd furios, s-a pomenit deodată față-n față, la trei pași, cu Dandu care venea dinspre Cercul Militar. Se văzură în același moment și avură amîndoi aceeași ușoară tresărire. Liana rămase pironită pe loc în timp ce el continua să se apropie. Era civil, cu pălăria cafenie trasă puțin pe ochi și la dreapta. Cînd ajunse în dreptul ei, Dandu, ridică pălăria cu un surîs natural, zicînd simplu ca un prieten bun:

— Sărut mîna, Liana!

— Bună ziua, Danduțule! răspunse glasul Lianei, la fel de simplu și de prietenos.

Dandu trecu pe lîngă ea, depărtîndu-se. Liana în același loc, întoarse capul după el, urmărindu-l cu ochii mari albaștri și bîiguind în neștire:

— Danduțule...

Spera că va întoarce și el capul, dar Dandu se depărta mereu și curînd dispăru în mulțimea pestriță care umplea strada. Abia cînd îl pierdu din ochi, simțindu-și degetele amorțite de cum se încleștaseră în poșetă, își aduse aminte de revolver și de planul ei ucigaș. Parcă ar fi mustrat-o conștiința, repetă stins:

— Danduțule...

OCTOMBRE

1

Ca o suverană autocrată, d-na Rosmarin decidea singură toate detaliile în legătură cu căsătoria Lianei. Se consulta mereu cu Rosmarin și cu Liana, cerea sfaturi sau lămuriri și d-nei Gotcu și altora, chiar Ninei, dar la urmă făcea tot cum credea dînsa. Fata n-are experiență, Rosmarin e nepriceput, ca toți bărbații — dacă n-ar fi ea, praf s-ar alege de nunta asta.

Trusoul era de mult în lucru, rochia de mireasă comandată. Mobila urma s-o aleagă Liana și Alistar, după gustul lor, sau s-o comande. Alistar se codea, spunînd că el are casă mare instalată și de ce să mai arunce banii în vînt. D-na Rosmarin nici nu voia să audă ca fata ei, o floare între flori, să-și pîngărească trupșorul imaculat printre niște mobile care cine știe cîte au văzut, că doar Alistar e bărbat în toată firea și n-a trăit ca un călugăr, ba chiar dimpotrivă... Numai în alegerea nașilor a lăsat ginerelui deplină libertate. Fiind om cu vază mare, trebuie să-și ia nași de talia lui.

Fiindcă întîi novembre cădea într-o marți și marțea nu e bună decît pentru odihnă, sindrofia Lianei de

începutul sezonului se hotărî, firește de d-na Rosmarin, pentru 30 octombre, duminecă, să poată veni toată lumea și să petreacă mai bine, ca într-o sărbătoare. Luni va merge Liana cu Alistar să comande verighetele, vineri vor serba logodna oficială în sînul familiei, sîmbătă va fi cununia civilă, iar duminecă cea religioasă, nunta adevărată...

Pînă atunci însă Didina se agita și se supăra și ținea toată casa într-o permanentă enervare. Serile însă rămîneau consacrate consfătuirilor și proiectelor intime și mai calme. În sufrageria de toate zilele din subsol, în jurul bătrînei mese rotunde, sub abajurul roz, unde își depănau speranțele și năzuințele de atîția ani, urzeau și acuma zi de zi pînza viitorului. Bătrînul Rosmarin nu se mai sinchisea de zvonurile rele ce umblau prin minister că va fi redus numărul funcționarilor la jumătate. Sub aripa ocrotitoare a lui Răcaru se simțea tot atît de sigur ca și omul regelui. Didina era radioasă. A dorit să-și vadă copiii așezați la casele lor. După Mircea, iată și pe Liana mireasă. Ce să se mai gîndească la ofițer cu ordonanță, cînd i-a trimis Dumnezeu o partidă ca unei fete de milionari. Și Bebe a scăpat numai cu două corijențe și a trecut în clasa a doua. Dacă n-ar fi avut jalea cu bunica, ar putea spune că mai norocoasă ca familia Rosmarin nici nu există...

Alistar, firește, mînca deseori în familie la dejun, dar mai bucuros seara cînd putea rămîne mai tîrziu și în patru ochi cu Liana. Refuza să vorbească despre chestiile materiale și nici nu voia să audă de zestre. Nu e bogat, dar are cît le trebuie lor doi. Soții Rosmarin protestau că Liana are mica ei zestre și că nu se poate să-i dea drumul în lume ca unui copil de pripas...

Dar cu consfătuiri, cu pregătiri, cu agitațiile firești cînd se mărită o fată răsfățată, se apropia ziua sindrofiei.

Lista invitaților le-a prilejuit mai puține discuții ca anul trecut. Liana, pretextînd că de data aceasta sindrofia e prefața nunții, n-a mai vrut să se amestece. Să poftească bătrînii pe cine doresc și cred ei, numai să întrebe și pe Alistar dacă ține să aducă prieteni de-ai lui, avînd în vedere că invitații la sindrofie, cu mici modificări neînsemnate, vor fi invitați și acasă după cununia religioasă, la masă. Alistar adăogă într-adevăr vreo zece persoane mai simandicoase. Încolo Didina se mărgini cam la prietenii obișnuiți ai casei. Numai în privința lui Dandu a avut ezitări, fiindcă a făcut curte Lianei și să nu se supere Alistar. Liana, consultată, spuse că i-e indiferent, oricît în sufletul ei ardea dorința de a-l invita, și ca să o vadă el alături de viitorul ei bărbat, dar mai mult ca să-l observe ea pe el cu Angela. Într-o tainiță subconștientă se mai zbătea un firicel de speranță că Dandu va veni, poate pentru Angela, și, în ultimul moment, se va petrece un reviriment într-însul, îi va cădea vălul de pe ochi, se va sfărîma vraja care i-a întunecat inima, și atunci... Bătrînul Rosmarin interveni energic și obținu să fie invitat negreșit aviatorul.

— Ce vreți? zise dînsul. Să ofensați pe Gavrilescu?... Locotenentul e în vorbă cu fata lui, poate să fie și logodiți oficial pînă la sindrofie... S-ar putea să nu-i poftiți?... Ce are a face că a făcut puțină curte Lianei? Așa fac tinerii. Nu e o crimă, vai de mine!

Liana își întrebuința toată arta ca să apară la sindrofie cît mai frumoasă. Trei ceasuri a stat în fața oglinzii și totuși, cînd au sosit cei dintîi oaspeți, soții Buta, ea era încă în cămașă. Noroc că Alistar, care a luat masa în familie, a făcut el onorurile împreună cu Rosmarin, pînă și-a terminat Liana găteala. Dar și cînd a apărut în hol, în mijlocul celor vreo zece persoane adunate, a

stîrnit un cor de admirație. D-na Agripina Buta, care excepțional pusese două eleve de-ale ei, cele mai bune, să-i lucreze rufăria de mireasă, o îmbrățișă cu un suspin liric:

— Iubita mea Liana, ești mai superbă ca o regină!

— Ferice de domnul Alistar — observă Buta, taciturnul soț al Agripinei, cu o lucire pofticioasă în ochii adormiți. A așteptat și a ales mult, dar a și găsit o floare de parcă...

Întîlni privirea de reprimandă a soției sale și își curmă brusc complimentul. Dealtfel Liana trecuse la locotenentul Tănăsescu, apostrofîndu-l drăgălaș:

— Tocmai anul de cînd nu mi-ai mai citit în palmă! Acuma însă trebuie să-mi spui negreșit viitorul! Să nu te codești că tot nu scapi de mine!

— Domnișoară, am renunțat la arta chiromantică! declară ofițerul poet cu o înclinare nobilă. Ți-am făcut atunci o proorocire și uite cum s-a împlinit, că ești mireasă!

— Nu prezentul, care se vede, e interesant, domnule Tănăsescu — zise Liana. Viitorul, viitorul!... Măcar o săptămînă!

— Pentru o săptămînă, firește! făcu locotenentul glumeț. Îmi dai voie?... Palma stîngă... Da... Linia inimii e clară și calmă... A vieții... fericită!... Vineri vei avea logodna, sîmbătă cununia civilă, duminecă cununia religioasă, luni...

— Ești un farsor! rîse Liana. Astea le știe toată lumea...

Se retrase puțin cu Coralia pe care n-o mai văzuse de mult. Vorbiră numai despre Alistar. Coralia îl lăuda în superlative entuziaste, o felicita pentru partida extraordinară ce o făcea și că s-a hotărît să ia un bărbat matur, care se ține foarte bine și o va face fericită.

Adăogă apoi că băieții tineri de azi nu merită să fie iubiți, ilustrîndu-și afirmația cu pățania ei de astă-vară, la Mangalia, unde unul s-a ținut atîta de capul ei, promițîndu-i că are să o ia de nevastă și cîte de toate, pînă ce ea, ca o proastă, i-a cedat. După două luni, cînd a băgat de seamă că tipul și-a uitat promisiunea și vrea doar să profite de ea, firește, l-a dat afară.

— M-am convins nu mai știu a cîta oară că băieții ăștia nu-s buni decît pentru distracții! urmă Coralia cu volubilitatea-i obișnuită. Ăștia cred că toate li se cuvin pe gratis și sunt capabili să-ți mai ceară și cîte ceva de buzunar... Pentru căsătorie trebuie un om întreg pe care să poți conta, nu un fleac!

Liana nu știa dacă face aluzie la Dandu, dar convorbirea, cu întorsătura ce o lua, o indispunea... Profită că se anunța sosirea unor invitați și alergă spre marchiză unde tocmai intra Lelița cu maiorul Antonescu. Îmbrățișîndu-se cu tînăra maioreasă care o hiritisea de zor, Liana își aduse aminte că anul trecut cu ei a venit Dandu. Involuntar aruncă o privire ca și cînd s-ar fi așteptat să apară iarăși necunoscutul de atunci.

Maiorul Antonescu aduse un ritm mai vioi între invitații care păreau a nu-și fi găsit încă locurile. Se apucă să povestească în gura mare o anecdotă pipărată, proaspătă, auzită chiar azi de la un căpitan de artilerie, și stîrni o veselie generală. D-na Raluca Gotcu, care ședea în fotoliul ocupat altădată de bunica, abia după ce se sătură de rîs îl dojeni că asemenea povești nu sunt pentru urechile domnișoarelor.

— Ce domnișoare! strigă maiorul triumfător. Liana e ca și cînd n-ar fi! O săptămînă și s-a dus domnișoara!... Nu-i așa, Liana!... Nu răspunzi, ai, dar nu-ți displace?

— Cosma! îl certă Lelița, trăgîndu-l de braț. Nu ți-e rușine?

— Ce rușine? se îndîrjea Antonescu. Ăsta-i rostul domnișoarelor, să devie doamne!

Numai Iancu Petrescu, lîngă bătrînul Rosmarin, rîdea în silă parcă l-ar fi durut dinții. Pînă acuma vorbise cu Rosmarin, mai la o parte, numai despre de-ale ministerului, plîngîndu-se de guvernul actual care umblă foarte serios să facă niște reduceri de funcționari îngrozitoare, încît i-e frică și lui să nu fie sacrificat, cu toate că e licențiat și are vechimea și toate drepturile. De cînd se simțea ocrotit și la adăpost de orice primejdie, Rosmarin își modificase considerabil părerile în privința aparatului funcționăresc. Acuma susținea, fără ostentație însă, ca să nu-și jicnească colegii amenințați, că statul n-are nevoie de funcționari mulți și în mizerie, ci puțini și bine plătiți. Asta și din pricină că guvernul pregătea o nouă curbă de scădere a salariilor, după ce de vreo două luni nu mai achita pe cele vechi decît la întîmplare. Pe Petrescu însă îl consola și-l încuraja. Era doar simpatia lui.

Pe Remus Oloman Liana îl primi mai călduros ca pe alții. Spera să audă măcar de la el ceva despre Dandu, dacă vine sau nu, dacă i-a vorbit de ea cumva... Remus însă, ca toată lumea, îi prezinta felicitări ceremonioase, îi zugrăvea calitățile lui Alistar...

De cîte ori sosea un nou invitat, Liana tresărea. Presimțirea îi spunea că n-are să vie și totuși spera mereu. Și din ce în ce i se părea mai mult că de venirea lui atîrnă soarta ei.

În sfîrșit apăru și Mircea cu nevastă-sa, întovărășiți de Gavrilescu cu Angela. Liana se bucură că Dandu n-a venit cu ei. Se gîndise că a dovedit o delicatețe sufletească prin acest gest și-i mulțumea în gînd cu recunoștință.

Gavrilescu era jovial și expansiv ca totdeauna. Fericirea îi flutura în ochi ca o luminiță de candelă. Se îmbrățișă cu Rosmarin și cu Didina, sărută pe Liana și pe Bebe care-și pregătise discurile pentru dans și nu aștepta decît semnalul de începere.

Angela, vioaie, sprintenă, părea totuși puțin schimbată, mai serioasă și mai sentimentală. Cuprinse de mijloc pe Liana ca pe o soră scumpă, spunîndu-i îndată:

— E așa de mult de cînd nu ne-am văzut, dragă Liana!... Dar e explicabil, nu-i așa? Cu preocupările noastre de-acuma... Eu cel puțin aproape nici nu ies... Ce bine-mi pare însă că ne măritām în același timp, Liana! Nici nu-ți închipui!

Liana se străduia din răsputeri să răspundă la fel:

— O, și mie, dragă Angeluțo!... Ții minte, noi din școală plănuiam să facem nunta în aceeași zi și să...

— Da, m-am gîndit și eu la planurile noastre de-atunci chiar zilele astea... Firește, tu ai mai mult noroc. Îl și meriți, dragă Liana, zău, eu recunosc. Tu ai muncit, ai studiat, te-ai trudit, ți se cuvine o recompensă, nu-i așa? Și, ce-i drept, faci o partidă mare, Liana, zău. Să nu mă audă cumva Alistar, să-și ia nasul la purtare. Devii dintr-o dată mare cucoană, cogemite directoreasă generală... Ai să mă intimidezi, Liana!... Pe cînd eu cu Dandu, de, un pîrlit de locotenent, știi, săbiuța și lădița...

Angela rîdea sincer parcă se vedea lîngă Dandu, cu lădița în mînă, gata să pornească spre cine știe ce garnizoană prăpădită. Liana zîmbi o clipă, dar își înăbuși zîmbetul ca și cînd ar fi fost o ofensă față de cel ce lipsea. Zise apoi natural:

— De ce dragă? Dandu e...

— Știu că el te-a iubit mult, Liana — o întrerupse brusc Angela cu o undă de imputare în glas — și că

te-ar fi luat mai bucuros poate pe tine! Dacă tu ai fi vrut...

— Dac-aș fi vrut eu? se miră Liana. Ți-a spus el?

— Nu! Vai! protestă cealaltă. Dandu e prea delicat și discret să-mi vorbească despre amorurile lui, cel puțin acuma, la început. Poate mai tîrziu... Bănuiesc însă eu, fiindcă știu cît a alergat după tine, cît a oftat, cît...

Rîse iar, puțin ironic. Ironia enerva dureros pe Liana.

— À propos, să nu uit, dragă Liana! reluă Angela. Dandu vă roagă mult să-l iertați că n-a putut veni, dar a trebuit să plece aseară la Cernăuți cu comandantul lui într-o misiune. Abia ieri a primit ordinul și era așa de trist. Mi-a și spus, ieri după-amiazi, cînd a venit pe la noi... M-a rugat apoi să-ți transmit felicitările lui cele mai călduroase... Îmi închipui cu cîtă plăcere ar fi venit săracul băiat, fiindcă, nu știu de ce, poate mă înșel, dar îmi face impresia că el și acuma te iubește, zău, Liana dragă!

— Fii liniștită, Angeluțo! zise Liana cu un surîs nehotărît. Nu m-a iubit niciodată. Cel mult și-a închipuit, dar nu m-a iubit! Dacă mă iubea...

Sfîrși cu un gest de asemenea nehotărît. I se acumulase în inimă atîta emoție, în cursul celor cîteva minute, că abia îi mai simțea bătaia. Despărțindu-se de Angela fu mulțumită cînd maică-sa o duse în sufragerie, unde, bufetul era complect aranjat, să-i arate ceva. Astfel avea răgaz să se reculeagă puțin.

„A vorbit și cu ea despre mine!" se gîndea într-una și de acest gînd i se agățau speranțe noi.

D-na Rosmarin avu satisfacția de-a servi bufetul în cea mai exemplară ordine, nu ca altădată cînd unii

dansau, alții jucau cărți, alții flirtau și nimeni nu se ocupa serios de masă.

Totuși, îndată ce invitații își făcură datoria față de stăpîna casei, Bebe intră în funcțiune cu gramofonul chiar din însărcinarea lui Alistar care dorea mai multă animație. Dansul cuceri nu numai pe tineri, ci și pe bătrîni, încît d-na Gotcu zadarnic își striga partenerii angajați din vreme pentru pocher. De cum răsună primul tango și Alistar deschise jocul cu Liana, cum se cerea, Gavrilescu s-a repezit cu o temenea adîncă la d-na Agripina Buta, invitînd-o la dans și a pornit îndată tinerește în aplauzele tuturor. Pînă la urmă a trebuit să danseze și Didina, chiar și Rosmarin, singură d-na Gotcu izbutind să reziste asalturilor vajnicului Gavrilescu care voia să dovedească tineretului că tot garda veche e mai vîrtoasă.

Liana dansa mai mult, firește cu Alistar, trebuind să-i asculte tot timpul șoaptele drăgăstoase și să răspundă cu surîsuri dulci sau cu priviri languroase, ca să nu fie silită să rostească cuvinte care i-ar fi fost mai grele. Dansînd cu el își aducea necontenit aminte de dansul cu Dandu, atunci, întîia oară, cînd s-a supărat fiindcă a simțit primii fiori adevărați ai iubirii.

Tinerii căutau să o mai smulgă din brațele lui Alistar cu glume de ocazie, și reușeau. Atunci Liana trebuia să asculte felicitări și complimente care îi sunau în ureche ca niște ironii usturătoare. Remus Oloman, dansînd cu ea, o întrebă direct:

— Îl iubești?

Liana, surprinsă, răspunse tot cu întrebare:

— Pe cine?

Numai după ce o rosti își dădu seama că n-ar fi trebuit. Remus continuă:

— Să fiu atunci mai precis: îl mai iubești?

Liana, obosită, găsi totuși un surîs care să-i sublinieze replica:

— Nu l-am iubit niciodată...

Și iarăși, după ce o spuse, își zise că n-ar fi trebuit...

Animația creștea. Muzica exotică întreținea o atmosferă încărcată de un senzualism ciudat care zgîria nervii Lianei cu evocări dureroase. Însoțită mereu și pretutindeni de fericitul Alistar, ca de o umbră vorbitoare și inevitabilă, Liana umbla surîzătoare, ascunzînd osteneala care i se infiltra în toate fibrele trupului ca plumbul topit, trecea dintr-o cameră în alta, schimba cuvinte drăgălașe cu toată lumea, părînd însăși întruparea fericirii. Pretutindeni, oriunde se întorcea, o întîmpinau aceleași felicitări și în timpane îi răsunau aceleași complimente fade și searbăde ca o ploaie plictisitoare de toamnă tristă. Toate îi sporeau necontenit oboseala, toate îi apăreau false, batjocoritoare și înșelătoare, și mai cu seamă ea însăși. Pînzișul de minciuni ce o înfășura ca o blană somptuoasă îi ardea sufletul, iar gîndul că toată viața va trebui să poarte aceeași mască ipocrită, îi răsări ca o întrebare și îi rămase ca un coșmar.

Apoi în mijlocul zgomotului de veselie, al muzicii mecanice, al lingușirilor și zîmbetelor, în mijlocul atîtor rude și invitați care o înconjurau cu toate atențiile, Liana se pomeni deodată covîrșită de sentimentul unei singurătăți sfîșietoare. Se simțea despărțită de oameni și de lume, izolată într-o carapace unde sufletul ei se zvîrcolea inutil. Constata pentru întîia oară că, în realitate, omul, ca și toate vietățile pămîntului, a fost condamnat să trăiască singur, fiindcă existența nu e posibilă decît în singurătatea individuală. Omul e un univers închis cu legile-i proprii care-i comandă viața efemeră, tot atît de departe de ceilalți oameni ca și

un astru de ceilalți aștri, fără nici un mijloc de comunicare reală cu nimeni. Iluzia comunității cu alți semeni te înșeală numai pînă în momentul unei mari zdruncinări sufletești, cînd deodată îți dai seama că nici părinții, nici frații, nici prietenii, nimeni nu te poate nici ajuta, nici măcar înțelege ...

Pe la unsprezece invitații începură să se rărească. Jucătorii de cărți, sub presiunea d-nei Gotcu, care pierdea și tot nădăjduia că se va schimba cartea și-și va întoarce gologanii, rămaseră pînă după miezul nopții. Liana reținuse și pe Remus ca să nu fie obligată să stea numai cu Alistar, să-i mai ție de urît. Totuși Alistar a mai rămas cîteva minute în urma tuturor ca să stabilească cu Liana programul pentru mîine cînd aveau să meargă împreună să comande verighetele. Liana, ca totdeauna, fu lăsată singură să-l conducă. În marchiză, după ce își îmbrăcă pardesiul, Alistar o mai îmbrățișă o dată, zicîndu-i drăgostos:

— Atunci pe mîine, Liana dragă, mireasa mea !... La patru fix, nu-i așa?

Pe Liana o enerva acest „patru" repetat de atîtea ori în interval de cinci minute. Răspunse cu un glas dulceag:

— Da... patru !

Din ușa deschisă a marchizei îl urmări pînă ieși pe poartă. Afară ploua mărunt, rece, enervant. Aerul umed, cu degete reci de reptilă, îi mîngîia umerii și brațele goale, înfiorînd-o. Închise repede ușa și reveni în casă, oftînd cu greață:

— Uf !...

D-na Rosmarin era încîntată cum s-a desfășurat petrecerea și mai ales cum s-a servit bufetul. Declară convinsă:

— Asta a fost sindrofia noastră cea mai reușită !... Așa e, Liana?

— Cea mai reușită, măicuță ! răspunse Liana. Dar sunt ostenită moartă...

2

Liana coborî în subsol, în camera ei. Trecînd prin gangul de jos, văzu pe Tinca, în bucătăria cu ușa dată la perete, totalizîndu-și bacșișurile cu o gravitate de mare financiar.

— Ești mulțumită, Tincuțo? strigă Liana cu bunătate.

— Am făcut destul de bine, domnișoară, slavă Domnului ! zise servitoarea puțin speriată.

În odaie era călduț. Lumina becului de pe mescioara de noapte cădea întreagă pe patul alb ca o chemare plăcută. Liana își roti privirea goală parcă n-ar fi observat nimic. Numai căldura îi dădea o senzație de moliciune încît șopti:

— Ce bine e aici !

Nu-și auzea însă șoapta. În clipa aceea se gîndea la Tincuța care-și numără banii și face socoteli de viitor. Apoi imediat își aduse aminte că e obosită și trebuie să se culce. Se așeză mașinal pe pat cu același gînd, deși oboseala n-o simțea deloc cum dealtfel nu simțea nimic, ca și cînd ar fi purtat un trup străin, fără legătură cu sufletul ei. Stătea cu gîtul întins, cu bărbia scoasă înainte, cu ochii ațintiți asupra unei figuri zugrăvite pe peretele din față, sprijinindu-se cu amîndouă mîinile pe dunga patului, legănîndu-și ușor picioarele ce atîrnau fără a atinge pardoseala. Îi alergau

prin creieri gînduri atît de multe că nici unul nu izbutea să-i fixeze atenția.

Într-un tîrziu simți o furnicare în picioare. Se dezmeteci, se ridică. Genunchii îi amorțiseră și o dureau. Bolborosi cu o imputare:

— O, Doamne... ce-i cu mine?... De ce nu mă culc?... Și sunt așa de...

Istovirea fizică o apăsa ca o povară. Începu să se dezbrace. Se trudi mult pînă să-și descheie rochia și totuși nu se enerva deloc, ca alteori. O scoase cu băgare de seamă, să nu agațe vreo copcă, și o așeză binișor pe speteaza unui scaun, să nu se șifoneze. Rămasă numai într-un combinezon de mătase, o cuprinse frigul. Își strînse o clipă brațele peste sînii goi, zgribulită, ca și cînd ar fi uitat ce făcea. Numai cînd privirea, rătăcind fără țintă, zări pe pat cămașa de noapte albă, se dumiri, aruncă în grabă combinezonul pe alt scaun și se înfășură în cămașa lungă și largă. În vreme ce se descălța și-și vîra piciorul gol în papucii moi cu pampoane, îi trecu prin minte cît a dorit ea s-o vadă și Dandu în cămașa asta care i se părea că-i dă o înfățișare de copil mofturos și că-i șade foarte bine. Se duse repede la oglinda înaltă din colț să controleze dacă într-adevăr îi șade tot atît de bine, gîndindu-se că mai nostimă era în pijamaua lui Dandu din care abia se putea descurca. Fiindcă toată lumina era întoarsă spre pat, oglinda îi arăta în semi-obscuritate numai o stafie albă cu capul ciufulit. Reveni înfiorată lîngă lumină, zicîndu-și:

— Ce importanță mai are acuma...

În aceeași clipă gîndul făcu o cotitură și se pierdu în altul care năzuia mereu să iasă la suprafață:

— Acuma trebuie să mă culc fiindcă mîine la patru vine Alistar să mergem pentru verighetele de logodnă...

Împreună cu gîndul nou îi apăru și simțimîntul de osteneală amestecat însă cu atîta dezgust încît se cutremură și-și spuse înfricoșată:

— Trebuie să adorm numaidecît ca să nu înceapă...

Se întinse pe pat, peste plapomă și rămase nemișcată. Dorea să ridice mîna, să stingă lumina și nu reușea să ajungă cu gîndul pînă la voință. În schimb își amintea că și-a propus ca mîine, după ce se vor înapoia de la inele, să-i mărturisească tot lui Alistar, fără a-i ascunde nimic, cum era de mult hotărîtă. Dealtfel uneori a avut impresia că Alistar bănuiește ceva. Odată i-a spus că nu-l interesează trecutul, oricum ar fi, că nu admite geloziile retrospective... Liana atunci s-a simțit puțin ofensată. Îi repugna mărinimia care o punea în inferioritate. Printr-o spovedanie sinceră voia să ispășească și să se purifice. Acuma însă gîndul spovedaniei o scîrbea. De ce să-și pîngărească dragostea dezvăluindu-i tainele unui străin? Să roșească în fața lui pentru ceea ce a avut ea mai bun în viață! Iubirea e prețioasă și prin suferințele care ți le impune...

— Și totuși mîine la patru va trebui să...

Sări din pat ca și cînd astfel ar fi vrut să alunge gîndul care se îmbulzea insistent în mintea ei. Merse de ici-colo, îngrijorată că gîndurile n-au s-o lase să se odihnească. Trecea pe lîngă oglinda înaltă, dar se ferea a întoarce ochii într-acolo pentru că nu e bine să te uiți în oglindă noaptea. Își zicea că i-ar trebui acuma ceva să-i distreze simțurile, să-i concentreze atenția, să-i risipească gîndurile negre. Porni să scoale pe Tinca, să stea de vorbă cu ea pînă se va liniști. Cu mîna pe clanța ușii se răzgîndi, se întoarse și se duse la scrinul cu amintiri.

— Dacă-mi aduceam aminte mai repede n-aș mai fi... — murmură bucuroasă descuind sertarul și aducîndu-l să-l așeze pe pat.

Deasupra, pe teancurile de scrisori și panglicuțe, văzu imediat revolverul lui Dandu, cu mînerul de os, mic ca un bibelou. Îl ridică și-l puse cu atențiile pe mescioara de noapte. Apoi, ca și cînd iar s-ar fi răzgîndit, duse înapoi sertarul și-l închise. Cîteva clipe stătu în picioare lîngă scrin, sprijinindu-se coapsa de dunga teșită, parcă ar fi ostenit umblînd cu sertarul. Își reluă plimbarea prin cameră, uitîndu-se din cînd în cînd la arma ca o jucărie și părîndu-i-se că țintele de pe mînerul de os sunt niște ochi care îi urmăresc toate mișcările. Se apropie de mescioara de noapte, se opri și își roti privirea pe pereți căutînd ceva. Mîna atinse întîmplător țeava revolverului. O retrase parc-ar fi atins o șopîrlă.

— Nu, nu! șopti Liana atît de răgușit că tresări de propriu-i glas ca și de atingerea revolverului.

Se așeză încet pe marginea patului. Privirea și gîndurile se învîrteau mereu în jurul jucăriei de pe mescioară. Întinse mîna deodată, nemaiputîndu-și stăpîni curiozitatea, și apucă mînerul. Își aminti cum și-a lipit atunci Dandu gura țevii pe tîmplă și cît i-a fost ei de groază să nu se împuște. Examina revolverul cu senzația de greață de adineaori. Îl ridică totuși și lipi gura țevii de tîmpla dreaptă cum a făcut atunci Dandu.

— Nu, nu! își zise iarăși, fără glas însă, parcă i-ar fi amorțit complect fibrele vocale.

Îi erau buzele arse și cerul gurii uscat. Ar fi vrut ceva și nu știa ce. Se întinse în pat. Gîndurile se liniștiteau, gata să adoarmă. Ici-colo cîte o întrebare mijea. Ce va fi mîine cu Alistar și...? Nu mai există mîine,

nimic nu mai există. Se simțea inutilă și anacronică, o zdreanță veche care încurcă locul.

Își descheie cămașa la piept. Sînii mici tremurau înfricoșați cu sfîrcurile trandafirii. Mîna înfrigurată se plimbă nehotărîtă o clipă pe rotunjimile cărnii, apoi pipăi binișor linia moale și caldă sub sînul stîng pînă ce simți bătaia inimii, grăbită și speriată, ca o pasăre surprinsă noaptea în cuib.

— Nu te speria, proastă mică...

Pe buzele vopsite se desena un surîs de încurajare în timp ce gura rotundă de oțel se lipea de culcușul inimii ca altă dată gura lui Danduț. Îi fulgeră prin creieri că detunătura va scula din somn toată casa și va...

3

— Tulai, coniță!... Tulai!... Tuuulai!...

Tinca urla și bătea cu pumnii în ușa dormitorului soților Rosmarin. Didina, buimăcită încă de somn, sări din pat și alergă să deschidă. Rosmarin, enervat, mormăi:

— Vezi că s-o fi aprins coșul și toanta aia...

— Tulai, coniță, a murit domnișoara!... Tulai, tulai! gîfîia Tinca cu ochii roșii de plîns și frîngîndu-și mîinile.

— Aoleu!... Alexandre! răcni Didina repezindu-se jos așa cum era, în cămașa de noapte.

Rosmarin nu-și mai dădu seama cum și-a luat halatul și cum a ajuns în subsol. Didina plîngea cu hohote și-și zmulgea părul și gemea:

— Aoleu, fetița mamii cea scumpă și bună! Aoleu și aoleu!

Abia peste cîteva ore reuși Rosmarin să se reculeagă într-atîta ca să se gîndească să anunțe poliția,

rudele, prietenii... Tinca povestea tuturor cum a intrat de dimineață, ca de obicei, să aţîţe focul în odaia domnişoarei, cum a avut grijă să nu facă zgomot s-o trezească. Tare s-a minunat însă cînd a văzut lumina aprinsă pe mescioara de noapte şi pe domnişoara cu ochii deschişi, cu gurița zîmbind, de i-a şi zis: „Sărut mîna, domnişoară! V-aţi sculat?" Apoi a văzut revolverul pe pieptul domnişoarei şi îndată i-a trăznit prin minte că nu e lucru curat...

La patru după-amiazi, cînd era să meargă la inele, Alistar a venit cu un braţ de flori albe să le aşeze la catafalcul Lianei. A aflat de dimineață, la minister, de la funcționari, căci Rosmarin în zăpăceala momentului a uitat să-l vestească şi pe el, şi a alergat. A plîns ca un copil de i s-a făcut milă şi Didinei, cît era ea de amărîtă, mai ales că mereu-mereu o întreba:

— Cum a putut face Liana un gest atît de îngrozitor?... Pentru ce motiv?.. N-o fi oare din cauza mea?... Poate că nu m-a iubit suficient şi a preferat să...

Didina, după ce şi-a mai revenit puţin, şi-a explicat gestul nenorocit al Lianei prin surmenajul cu învăţătura. Dacă ar fi avut vreun motiv, vreo supărare sau nemulţumire, Liana s-ar fi plîns ori ar fi lăsat o scrisoare, măcar în ceasul morţii, să fie o mîngîiere pentru bieţii părinţi. Dar poate fi vorba în cazul ei de necazuri cînd toată viaţa a fost răsfăţata tuturor şi chiar acum era mireasă şi în ajun avusese o sindrofie cu veselie şi bucurie şi a petrecut şi a fost fericită, pe bună dreptate, ca nici o altă fată? Cărţile şi şcoala însă i-au zdrobit nervii, încît se plîngea mereu de oboseală, chiar şi aseară. Şi într-un moment desperat, fără să-şi dea seama...

Explicaţia Didinei a fost adoptată de toată lumea, chiar de oficialitate. Doar d-na Gotcu exprima o îndoială ici-colo:

— O fi şi învăţătura, dar poate să fie şi vreo dragoste nenorocită şi ascunsă...

D-na Agripina Buta însă observă cu superioritate:

— Liana nu şi-ar fi ascuns dragostea, coană Raluca! Era atît de sinceră şi de comunicativă, draga de ea!... Ş-apoi ce bărbat n-ar fi fost fericit să fie iubit de o fiinţă dulce ca Liana?

— Cu fetele de azi nu poţi şti niciodată nimic...

Împodobită cu rochia de mireasă, şi cu coroana de lămîiţă, Liana surîdea şi în coşciug. Dricul alb era încărcat de flori...

Remus Oloman apăru numai miercuri, în ziua înmormîntării. Îi era penibil să vadă moartă pe Liana. Bolborosi cîteva fraze de condoleanţe lui Rosmarin care îl privea năuc, parcă n-ar fi înţeles nimic. Apoi urmă şi el carul mortuar amestecîndu-se în grupul rudelor şi prietenilor apropiaţi. Schimbă cîte o vorbă cu cei cunoscuţi şi rămase în sfîrşit lîngă Dandu care avea ochii roşii şi speriaţi.

— De ce s-o fi omorît biata fată, măi Dandule, ce crezi? întrebă încet Remus într-un rînd. Tu ai cunoscut-o mai de-aproape şi trebuie să...

Dandu se uită uluit şi bîigui:

— Am iubit-o mult şi pe urmă...

— A, să nu-ţi închipui că te bănuiesc pe tine! zise Remus batjocoritor. Liana a fost prea inteligentă ca să... Nu! Eu mă gîndesc la motivarea psihologică a unui gest aşa de definitiv... Şi am impresia acuma că Liana n-a avut rădăcini destul de adînci în viaţă. A fost prea fragilă pentru lupta brutală care e viaţa

noastră mecanizată. I-au clacat nervii, la un moment dat, ca unui cal de rasă după o cursă de încercare...

Dandu pășea cu ochii în pămînt. Remus își continua explicațiile psihologice mai mult pentru sine. În romanul pe care-l purta în cap avea o eroină enigmatică. Acuma i se părea că Liana îi justifică, prin moartea ei, anume motivări îndoielnice din punctul de vedere strict logic.

— Nimic nu e mai puțin logic ca viața! își zise dînsul, privind nedumerit florile albe ce împodobeau sicriul Lianei.

AMÎNDOI

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando ?

QUINTILIANUS

Capitolul I

CIUFU

— Oare ce-o fi pățit procopsitul de frate-meu? zise Spiru Dăniloiu, uitîndu-se la nevastă-sa numai cu ochii, fără a întoarce capul. Că m-a întrebat popa Ilie de la biserica Sf. Nicolae... Zice că a trimis de trei ori la dînsul și casa parcă ar fi pustie...?

Era luni seara, pe la mijlocul lui decembre. Stăteau la masă, singuri, soții Dăniloiu, în sufrageria vastă, plină de mobile felurite, bufete și servante încărcate de văsării, tacîmuri, bibelouri... Policandrul de cristal cu zeci de lumini ardea, ca totdeauna, cu un singur bec, pentru economie. Printre cești și pahare, pe bufet, trona statueta de bronz a lui Napoleon, cumpărată de ocazie la București. Deși Dăniloiu era numai negustor și nici nu făcuse armata, avea profundă venerație pentru marele împărat, ca dealtfel mai toți negustorii și alți burghezi înstăriți din Pitești.

Cu coatele pe masă, ținînd în mîini un zdravăn picior de gîscă, bărbatul se oprise din molfăit, așteptînd parcă o explicație. Chipeș, înalt, avea fața bloncoasă, aspră și mustăți stufoase bulgărești mînjite de

grăsime. Soția lui, Vasilica, numai cu vreo opt ani mai mică, părea mai bătrînă ca dînsul, cu părul ei împuținat și cărunt, cu obrajii plini de zbîrcituri, mai ales în colțurile buzelor, încît gura semăna cu o pungă lipită subt nasul îngust și ascuțit. Ea isprăvise de mîncat și, pe gînduri, cu un gest mecanic, strîngea fărîmăturile de pîine dimprejurul tacîmului.

— Aoleu! făcu drept răspuns, tresărind. Tocmai adineaori vorbirăm și noi, cu Solomia, despre dînșii, că n-au mai dat nici un semn de viață!

— Da, adevărat — dădu din cap Spiru. Sîmbătă dimineața m-am întîlnit cu Ilarie la prăvălie și de-atunci... Iar azi e luni!

Intră servitoarea cu un sifon pe care îl așeză pe masă, la îndemîna stăpînului, alături de o sticlă de vin pe jumătate goală.

— Ce vorbeam noi, Solomie, despre țața Mița? întrebă doamna cu o mică satisfacție. Vezi, și dumnealui zice că nu-i lucru curat!

Servitoarea tresări ca și d-na Dăniloiu adineaori și se uită îngrozită la Spiru care o măsura cu o privire nehotărîtă. Ochii ei mari, albaștri, cu luciri aproape violete, păstrau o expresie blîndă, catifelată, învăluitoare. Dealtminteri întreaga-i făptură era plăpîndă și fină, încît nimeni n-ar fi spus că e țărancă. Potrivit de înaltă, mlădioasă și cu mers de porumbiță, brațele și mîinile delicate, obrajii puțin palizi, buzele pline mereu umede, avea totuși o înfățișare melancolică, parcă în suflet ar fi purtat numai tristețe. Cînd zîmbea se lumina ca o madonă, dar în vremea din urmă zîmbea tot mai rar.

— De cîte ori nu mă cruceam și eu cu Solomia: cum, Doamne, pot sta atît de singuri și de părăsiți?

reluă Vasilica pe gînduri. La bătrînețe omul are mai multe nevoi. Și dumnealor sînt destul de bătrîni...

— Apoi dacă eu am șaizeci și cinci, Ilarie trebuie să se apropie de șaptezeci și patru-cinci — mormăi bărbatul cu gura plină. Iar Mița cred că a bătut și ea șaptezeci...

Se întrerupse, își pregăti tacticos un șpriț, îl dădu de dușcă, își șterse gura și mustățile, apoi își drese glasul să continue....

Atunci însă se auzi zbîrnîitul soneriei în coridor, atît de strident că toți trei se cutremurară.

— Cine-o fi? șopti d-na Dăniloiu după o tăcere. Ia vezi, Solomie!

Peste cîteva clipe servitoarea anunță pe un om din partea părintelui Ilie, care vrea negreșit să vorbească cu domnul.

— Ce-i, Mihai? întrebă Dăniloiu lățindu-se pe scaun, ca să-și dea mai multă greutate. Ce s-a întîmplat?... Te-a trimis părintele?

— M-a trimis, domnule Spirică — răspunse omul rămas lîngă ușă. M-a trimis să vă spun că iar am fost la domnul Ilarie, a treia oară, și tot degeaba. Poate nici n-or fi acasă.

— Ei, Doamne, n-or fi — interveni Vasilica supărată. Cum să nu fie acasă? Unde să fie?

— De, cucoană, știu eu? făcu omul dînd din umeri.

Se numea Mihai Ciufu și era servitorul bisericii de mai mulți ani. Țăran îmbrăcat orășenește, îndesat, cu capul colțuros și mic, cu ochii căprui vicleni în fundul capului, gura mare cu dinți puternici tătărești, falca de jos ieșită înainte, parcă mereu ar fi întins gîtul — făcea o impresie neplăcută, mai ales că avea și un glas mieros, nepotrivit cu înfățișarea

lui. Preotul Tănăsescu îl lăuda însă că e harnic și credincios.

— La urma urmelor s-ar putea să fi plecat la București după vreo afacere — observă Dăniloiu. Au mai plecat ei și altădată așa, fără să sufle nimănui o vorbă.

Ciufu reluă cu glas blajin și cu o ușoară nemulțumire pe față:

— De sîmbătă pînă acum eu am fost de trei ori, cum zic, dar n-aș putea jura nici într-un fel, nici într-altul...

— Nici sîmbătă n-ai găsit pe nimeni? se miră Dăniloiu. Pe la ce oră zici că ai fost sîmbătă? Că sîmbătă dimineața m-am întîlnit cu Ilarie și am vorbit împreună cum vorbesc cu tine...

Servitorul aruncă o privire circulară oprindu-se pe rînd la toți trei cu o compătimire obosită, continuînd apoi totuși dulceag:

— Văd că d-voastră nu vreți să mă credeți parcă v-aș spune minciuni ori basme...

Lui Dăniloiu purtarea și vorba servitorului i se păreau necuviincioase, iar plecăciunea prefăcută îl scoase din țîțîni. Izbucni:

— Prost ești, măi omule, ori ești al dracului? Ce umbli să mă îmbeți pe mine cu apă rece?... Eu te întreb: cînd ai fost sîmbătă la frate-meu, la ce oră, ziua ori seara? Asta te întreb, idiotule, și la asta să răspunzi!

Se sculase de pe scaun și se îndrepta spre Ciufu, roșindu-se și umflîndu-se, parcă ar fi pornit să-l pleznească. Știindu-l iute la lovit și cu mîna grea, d-na Dăniloiu sări să-l potolească:

— Astîmpără-te, Spirică, și nu te necăji că-ți face rău!... Lasă-l să povestească pe îndelete!...

Dăniloiu se liniști ca prin farmec. Se așeză pe alt scaun, mai bufnind puțin și măsurînd cu ură pe servitorul care plecase ochii în pămînt ca un călugăr șiret. Medicii l-au sfătuit de mult să nu se enerveze, pentru că, gras și sîngeros, e amenințat să-l lovească odată damblaua.

— Eu aș vrea să spun, cucoană, că d-aia m-a trimis sfințitul pe vremea asta de nici cîinele să nu-l lași pe-afară! zise Ciufu supus către Vasilica, trăgînd cu coada ochiului spre Dăniloiu. Că a început un viscol și un ger cum nici la Bobotează nu se pomenește...

— Bine, bine, cred, întrerupse doamna — dar nu mai lungi vorba prea mult, că știi ce ne doare pe noi!

— Cum să nu știu, cucoană, păcatele mele! făcu servitorul cu importanță. Că, Doamne ferește, de s-ar fi întîmplat ceva, apoi d-voastră trebuie să aflați mai întîi și să... Dumnezeu însă e bun și mare și poate să aibă milă de noi toți...

Oftă adînc, parcă să sublinieze o durere tainică ori numai să stîrnească mai multă curiozitate. Gazdele nici nu luară seama, doar Solomia, mereu la spatele stăpînei, murmură cu glas pierdut...

— Doamne iartă-ne și ne apără de toate păcatele!

D-na Dăniloiu cunoștea jalea și durerea Solomiei. O dojeni ocrotitor:

— Ia taci, fată, nu mai supăra pe Dumnezeu cu tînguiri fără rost!

— Să vedeți cum s-a întîmplat — porni Ciufu repede ca și cînd i-ar fi fost frică să nu piardă șirul. Alaltăieri, sîmbătă, poate să fi fost pe la nouă dimineața, cum ieșeam cu sfințitul să mergem în oraș, nici n-apucăm să facem cinci pași, chiar în fața bisericii, ne întîlnim nas în nas cu domnul Ilarie Dăniloiu, fratele d-voastră, coane Spirică... Dumnealor s-au oprit, iar eu, după

obraz, m-am dat niţel la o parte, dar auzeam ce vorbeau cum mă auziţi d-voastră... Domnul Ilarie e efor la biserica noastră, că doar ştiţi prea bine, şi fără iscălitura dumnealui nu-s bune socotelile sfinţitului. Acu nu ştiu despre ce fel de socoteli o fi vorba, destul că părintele Ilie de vreo săptămînă se tot roagă de domnul Ilarie să poftească la iscălit şi dumnealui tot făgăduieşte că are să vie negreşit, dar de venit nu vine. Dintr-una dintr-alta, sfinţitul aduse iar vorba de socoteli şi domnul Ilarie îşi dă cuvîntul că după prînz nici n-are să se mai odihnească, după cum îi e obiceiul de cincizeci de ani, ci va veni la datorie... Parcă-l aud şi acuma: „Să încheiem, părinte, să nu dea moartea peste mine şi să rămîi d-ta încurcat din pricina mea!" Sfinţitul a rîs: „Ehe, cucoane, de bătrîni ca d-ta moartea fuge mîncînd pămîntul!" Aşa ne-am despărţit rîzînd. Dumnealui a trecut devale, spre casă, că sîntem aproape vecini, iar noi am luat-o înainte, spre piaţă. Domnul Ilarie aducea un peşte subsuoară, ca în toate sîmbetele, că e mai ieftin sîmbăta decît vinerea... Sfinţitul l-a aşteptat toată după-amiaza în zadar. Domnul Ilarie iar n-a venit. După ce am tras clopotele, părintele Ilie, cam supărat, m-a mînat să-i aduc aminte că e aşteptat... Pe la amiazi, poate ţineţi minte, a început dintr-o dată o lapoviţă cu vînt aspru de-ţi îngheţa sufletul. Greu îmi venea să ies pe o vreme ca aceea, dar porunca-i poruncă, m-am dus... Tocmai se îngîna ziua cu noaptea, că acuma se întunecă tare de timpuriu. Ajunsei la dumnealor, deschisei binişor portiţa şi o luai spre fundul curţii. Nici o pîlpîire de lumină în casă, ori de zgomot şi nici un semn de viaţă... Mă cuprinse un urît de moarte, poate şi unde plecasem numai în haină de m-a pătruns pînă la os frigul şi umezeala. Începui să strig: „Domnule Ilarie!... Coană Miţo!"...

Nimic. Mă oprisem tocmai în dreptul marchizei pe unde umblă boierii, dar nu cu gîndul să intru pe-acolo, că-mi cunosc lungul nasului, fără numai să văd dacă e cineva în casă. Strigînd aşa în neştire băgai de seamă că uşa marchizei e doar trasă şi se mişcă uşor în bătaia vîntului. Atunci ce-mi dete prin gînd: ia să bat eu la uşă! Intrai în marchiză şi bătui întîi mai uşurel, pe urmă mai cu putere, şi iar strigai: „Coane Ilarie!... Domnule Dăniloiu!" Am stat aşa acolo, bătînd şi strigînd, poate cîteva minute... Apoi dacă am văzut că nu răspunde nimeni, am gîndit că n-or fi acasă şi-mi pierd timpul degeaba. Am închis frumos uşa marchizei, să n-o trîntească vîntul şi să spargă geamurile, şi am ieşit din curte... Părintele Ilie nu s-a mai necăjit sau n-a vrut să se arate faţă de mine. „Ei, zice, cine ştie ce-o fi avut şi dumnealor de nu-s acasă... Nu face nimica. Mîine să te duci, Mihai, îndată după sfînta slujbă, şi nici să nu te întorci fără dumnealui!" „Bine, zic, să mă duc, de ce să nu mă duc dacă trebuie?"... Sîmbătă noaptea a nins întîia oară ăst-an. După zloata şi viforniţa de peste zi chiar trebuia să ningă. Cînd m-am sculat zăpada era de jumătate de metru. Am muncit toată dimineaţa să fac pîrtie în curte şi să curăţ în faţa bisericii...

Povestirea servitorului, prolixă şi sfătoasă, mulţumi şi pe Spiru Dăniloiu, care la fel istorisea cînd avea ceva mai de seamă. Baremi d-na Dăniloiu sorbea vorbele şi schimba, în răstimpuri, priviri de uimire sau de aprobare cu Solomia, adevărata ei confidentă, deşi Solomia acum participa mai puţin ca alteori la evenimentele familiare.

— De-abia pe la amiazi m-am putut repezi iar pînă la domnul Ilarie — continuă Ciufu cu aceeaşi sfătoşie. Intrai în curte, strigai, bătui la uşă, mă dusei

și prin dos să bat — degeaba, Liniște și tăcere, ca și ieri. Ce-o mai fi și asta, Maică Precistă? Ia, zic, să mă uit nițel pe geam dacă nu sînt înăuntru? C-or fi oamenii bolnavi ori... Dar ți-ai găsit! Geamurile înghețate tun și cu niște flori groase și frumoase parcă ar fi fost zugrăvite pe sticlă. Asta înseamnă ori că nici n-au dormit acasă, ori că au plecat dis-de-dimineață cine știe unde... Ce să mai stau și ce să mai încerc? Cînd a aflat sfințitul că iar n-am dat de dumnealui, s-a făcut borș și m-a ocărît în toate felurile, parcă ar fi vina mea dacă domnul Ilarie nu-i acasă. „Nu, striga sfințitul, că nici n-ai fost, ticălosule, unde te-am trimis, că nu se poate să nu-l găsești în Pitești pe Ilarie Dăniloiu!"... Azi-dimineață, după ce s-a potolit, o fi chibzuit ca și d-voastră că poate să fie la mijloc vreo boală ori altceva și, după prînz, m-a trimis iar, a treia oară, să mai văd ce mai e pe acolo... Ce să fie? Ca și ieri și ca alaltăieri. Pustiu și tăcere. Degeaba strigi și degeaba bați... Și așa mi-a poruncit pe urmă să vin să vă povestesc și d-voastră ce și cum s-au întîmplat lucrurile, că d-voastră ca rude de-aproape...

Tăcu brusc, încurcat, cu un surîns prostesc, ca și cînd n-ar mai fi avut ce spune și s-ar strădui zadarnic să mai găsească alte cuvinte.

După un răstimp, parcă s-ar fi trezit din piroteală, Dăniloiu îngăimă ostenit:

— Spune părintelui Ilie că-i mulțumim de interes și să fie liniștit că Ilarie își cunoaște obligațiile și n-are să-l lase încurcat...

— Poate s-o îndura Dumnezeu și n-o fi nimic rău — adăogă Vasilica puțin plîngător, deși voia să pară calmă. Așa băiete? Acuma du-te acasă, nu cumva să te aștepte părintele și să se supere!

Femeia ar fi dorit să dezbată pe îndelete întîmplarea aceasta ciudată despre Ilarie și Mița, dar Spiru părea buimăcit de tot. Într-adevăr bărbatul nu ascultase în realitate pe Ciufu cu interesul ce l-ar fi arătat altfel. După izbucnirea nervoasă, în vreme ce servitorul vorbea, s-a gîndit mereu că a mîncat iar prea mult și se simțea balonat, cu o somnolență bolnavă în tot corpul, părîndu-i-se că și respirația s-a îngreuiat. Pe urmă îl prinse teama că are să i se facă rău, îi fu rușine să se plîngă și mai ales să cheme un medic ca să-i dea ceva să previe ce ar putea să i se întîmple. Nici nu-i mai păsa de frate-său. Cînd e în joc sănătatea lui, ce să-l doară necazurile altuia, fie chiar ale fratelui.

D-na Dăniloiu încercă să înfiripeze o convorbire, tocmai crezîndu-l abătut din pricina îngrijorării pentru Ilarie. Ba îi și zise, ca să-l liniștească.

— Lasă-l încolo pe frate-tău, nu-ți mai face inimă rea, că n-o fi nimic... N-ai văzut ce mutră de bandit avea servitorul popii?... Mîine pînă-n ziuă mergem cu Solomia să vedem ce e... Dar mi se pare că nu ți-e prea bine, Spirică? urmă deodată speriată. Aoleu, iar ai mîncat prea mult și... Of, Doamne, că și tu... Aide, stai cuminte unde ești, să te trag nițel cu oțet aromatic, să te mai răcorești și să te sprintenești...

Dăniloiu începu să geamă. Întrebarea soției i se părea o confirmare a boalei. Se jură în gînd că nu va mai mînca seara nimic. Cel mult un iaurt gol. (Jurămîntul se repeta de cîte ori se simțea rău.) Răspunse blînd, supus:

— Da, da... Fă cum crezi... Numai să nu mă doară...

— De ce să ne închipuim îndată crime și răutăți? zise Vasilica, obsedată de vorbele servitorului. Poate să nu fie nimic, poate să fie numai...

Capitolul II

STĂPÎNA CU SERVITOAREA

Pînă s-a întors Solomia de la piață, pînă au așezat mîncările la foc, s-a făcut aproape nouă. D-na Dăniloiu stătea pe spini. A dormit mai prost ca de obicei și s-a perpelit în așternut cu gîndurile din ce în ce mai negre despre Ilarie și Mița. Presimțirile ei n-o înșelau niciodată. S-a sculat cu noaptea-n cap și a cicălit mai vîrtos pe Solomia, care însă nu lua în seamă parcă ar fi trăit pe altă lume. La plecare i-a găsit o nouă pricină să-i ajungă toată calea:

— Aoleu, Solomie, fată ori femeie ori ce ești, ai început să porți salba de aur și-n zilele de lucru? Te-am văzut și ieri, și nu te-am dojenit, credeam că o se te simți... Ai ajuns ca Păcală: un an de zile n-o pui deloc, pe urmă deodată nici n-o mai scoți de la gît... Erai fată cuminte și potolită și harnică de-ți era mai mare dragul. De cînd însă ți-a scos soarta pe Lixandru de ți-a sucit capul, nu mai e chip de înțeles cu tine. Te-a nenorocit Lixandru, fetițo, tu nu vezi și nu simți? Poate că d-aia l-a și bătut Dumnezeu de s-a îmbolnăvit și zace de atîta vreme și se topește...

— Lasă-l, cucoană, pe bietul Lixandru că n-are nici o vină! răspunse Solomia cu glasul înăbușit și fără să se uite la d-na Dăniloiu.

Zăpada de sîmbătă îmbrăcase tot orașul într-o blană albă, rămasă încă aproape intactă și curată. Doar pe străzile principale și pe trotoare o mai murdăriseră săniile și pietonii... D-na Dăniloiu mergea greu și aluneca, încît Solomia trebuia s-o sprijine. Noroc că nu era departe pînă la Ilarie, de la ei, din strada Rosetti. Cotiră în strada Luceafărul, scurtă și cu o pantă severă și, pe lîngă fîntîna din fața casei primarului, traversară Piața Izvor drept spre strada Speranței. N-au întîlnit țipenie de om, ca și cînd gerul ar fi zăvorît în casele lor pe toți oamenii.

Casele lui Ilarie Dăniloiu se cunoșteau de departe din pricina gardului înalt de scînduri, vopsit negru cu păcura cea mai ieftină. De pe trotoar se vedeau numai coroanele arborilor din curte puși parcă înadins să împiedece orice privire indiscretă a pătrunde înlăuntru. Devale, înspre casa familiei Secuianu, se ridica un zid de cărămidă, făcut odinioară de răposatul avocat care fusese bun prieten cu Ilarie. În partea cealaltă calcanul din spatele caselor măcelarului Mitică Ionescu alcătuia o adevărată pavăză și se întindea de la stradă pînă în fundul curții.

În fața portiței, cele două femei se opriră să răsufle.

— M-am obosit și m-am încălzit de toată-s o apă — zise d-na Dăniloiu îngrijorată. Numai de n-aș răci, să mă mai aleg și cu vreo boală după toate celelalte...

Solomia nu spuse nimic. După cîteva clipe cucoana puse mîna pe clanța portiței. Clanța cedă, dar portița nu se deschise parcă ar fi fost priponită pe dinlăuntru. Înainte de a se mira, își dădu seama și împinse mai cu putere.

— De cînd a nins n-a mai intrat nimeni în curte — observă d-na Dăniloiu, adăogînd mustrător: Aide, fată, pune umărul nițel că ești tînără, nu mă lăsa pe mine să mă chinuiesc singură! Trebuie să fi înghețat și zăpada și....

Portița se răsuci în balamale cu un scrijălit peste zăpada geruită. În curte, pe subt pomii cu crengile înălbite și pînă în fund printre cele două corpuri de case, se întindea sclipitor și neprihănit covorul alb în care piciorul se scufunda pînă la genunchi.

— Cum poate minți un om cu atîta nerușinare? vorbi d-na Dăniloiu indignată și lunecîndu-și privirea peste albeața dureroasă. Închide portița, Solomie, și haidem să vedem noi cu adevărat ce s-a întîmplat, că minciunile lui Ciufu vezi și tu cît prețuiesc!

D-na Dăniloiu mergea înainte. Scoarța înghețată a zăpezii troznea sub pașii care o sfărîmau. Solomia se silea să calce în urmele stăpînei sale ca să nu-i mai intre și fărîmăturile de zăpadă peste ghete, fiindu-i și altfel picioarele aproape înghețate. Amîndouă casele păreau într-adevăr pustii și nelocuite. Vasilica se uita în toate părțile cu multă atenție, pășind din ce în ce mai rar, parcă s-ar fi pregătit pentru orice surpriză. Lîngă ușa marchizei se întoarse spre servitoare și-i zise cu glas șoptit:

— Ia apropie-te, Solomie, și intră și tu în casă că ești tînără și...

Solomia rămăsese cîțiva pași în urmă. De acolo răspunse, dar atît de nătîng, că glasul ei împrăștie brusc liniștea ce stăruia ca o apăsare înăbușitoare:

— Eu nu intru în casa asta, cucoană!... Poți să mă omori, dar nu intru!... Că mi-e frică și mi-e urît și nu pot intra, cucoană!...

— Taci, fată, taci, nu mai striga să ne audă vecinii! zise tot șoptit și blînd stăpîna, înfricoșată de izbucnirea ei. Te lăudai că ești curajoasă, dar dacă nu ești, lasă că mie nu mi-e frică!

Servitoarea, rămasă pe loc, continua din ce în ce mai moale, cu o încăpățînare speriată ce se stingea:

— Nu pot, cucoană, nu pot... nu pot...

D-na Dăniloiu, încurajată parcă de spaima servitoarei, deschise îndată ușa marchizei și apoi începu să bată în ușa antreului. Din același loc, încremenită, Solomia o văzu intrînd înlăuntru. Ar fi vrut să se apropie și ea, dar picioarele îi erau înțepenite. Își urmări însă stăpîna cu gîndul și cu urechea. Îi auzi pașii în antreu, apoi mai slabi în dormitor. Peste cîteva momente zgomotul pieri complect, semn că d-na Dăniloiu s-a oprit în fața unui spectacol care a îngrozit-o. În clipa următoare auzul încordat la paroxism al Solomiei prinse foarte deslușit un murmur: „Aoleu, nene Ilarie!... Acolo ești?... D-ta ești...?" Pe urmă pașii, mai șovăitori, trecură mai departe, în sufragerie, în bucătărie, și iar se poticniră. După cîteva secunde vocea d-nei Dăniloiu se auzi mai clar, deși sugrumată de spaimă. „Vai de mine și de mine!... Amîndoi!..."

Groaza din casă parcă ar fi năvălit afară pe ușile rămase deschise, cuprinse pe Solomia și-i zgîlțîi sufletul. Cu ochii mari țintă asupra marchizei, i se părea că a trecut un veac de cînd a intrat stăpînă-sa și nu mai iese. Voia s-o cheme și nu mai avea glas, ca și cînd frica i s-ar fi încleștat, ca un căluș, în beregată. Dar lacrimile începură a-i curge deodată atît de multe, că-i inundară obrajii. Așa se pomeni apoi cu doamna iarăși în ușa marchizei, pe fața ca varul cu groaza încrustată ca o mască. Vru să alerge spre dînsa, fericită

că nu i s-a întîmplat nimic. Instinctiv își curmă avîntul. Dealtfel d-na Dăniloiu închise ușor ușa antreului, apoi marchiza și veni, clătinîndu-se puțin, la Solomia.

— Aici s-a întîmplat o tîlhărie nemaipomenită... I-au omorît și i-au jefuit... Trebuie să dăm de veste, Solomie!

Respiră de cîteva ori din străfund parcă ar fi vrut să alunge din nări și din plămîni aerul coclit. Pe urmă continuă mai ferm, cu o energie pe care o cîștiga totdeauna în clipele hotărîtoare:

— Tu să mergi la prăvălie să chemi degrabă pe domnul! Auzi, Solomie? Pînă atunci eu am să mă duc la poliție și la tribunal, să dau de veste ce s-a întîmplat...

Îi văzu fața spălată de lacrimi și întrebă nedumerită:

— Tu de ce plîngi?... Ce te-a găsit?...

— Nu știu, cucoană — mormăi servitoarea. Mi-a fost tare frică din pricina d-tale cît ai fost înlăuntru, să nu pățești ceva și d-ta...

— Proastă ești, fată — răspunse Vasilica înduioșată de îngrijorarea ei naivă. Ce, tu crezi că tîlharii au făcut culcuș în casă, împreună cu victimele?... Au dat lovitura și s-au dus pe-aci încolo... Numai poliția mai poate să-i dibuiască și să-i dea pe mîna justiției...

Cînd ajunseră la portiță, d-na Dăniloiu se răzgîndi: nu se poate să plece amîndouă și să lase iar pustie curtea și casa cu morții... Totuși ieșiră din curte, afară. Ea însă rămase pe trotoar și pe Solomia o trimise că cheme pe sergentul care făcea de serviciu cîteva case mai departe, la încrucișarea cu strada Kogălniceanu.

— Să nu te miști de-aici, băiete! îl dăscăli d-na Dăniloiu. Nici să nu lași pe nimeni în curte și cu atît mai puțin în casă pînă ce nu vine poliția și procurorul, cum știi și tu că e legea... Ia seama că în casă sînt doi oameni omorîți...

— Aoleu, cucoană! se îngrozi sergentul. Amîndoi?

— Amîndoi! repetă Vasilica, dînd din cap. Să fii cu ochii în patru!

Cele două femei se depărtară împreună, apoi după cîțiva pași d-na Dăniloiu traversă iar piața, pe unde a venit, în vreme ce Solomia urca grăbită pe strada Griviței, pe lîngă biserica Sf. Nicolae, spre strada mare care ducea la piață. Sergentul se uită după ele o clipă. Cunoștea pe Vasilica, precum cunoștea pe Ilarie Dăniloiu și pe Mița. Curiozitatea îi dădea ghes să intre în curte, să vadă. Crăpă ușor portița, dar o închise repede la loc, cu un mic cutremur în șira spinării. Îi era urît și îi era frică. Era țigan din Vieroși. Începu să se plimbe de ici-colo prin fața porții, bătînd talpa ca să se încălzească și să-și alunge neliniștea, ca o santinelă zeloasă.

Peste cîteva minute veterinarul județului, Haralambie Săvescu, un om înalt și vînjos, trecînd spre centru, întrebă mirat pe sergent: ce păzește? Sergentul răspunse mîndru:

— Domnul Ilarie cu cucoana dumisale au fost omorîți de niște criminali... Pe dumnealor îi păzesc pînă vine poliția...

Veterinarul ezită puțin: să creadă, să nu creadă? Își continuă calea mormăind:

— Numai crime d-astea mai lipseau la Pitești... Că altfel eram procopsiți!... Mare rușine!...

Capitolul III

CINCI MINUTE

Spiru Dăniloiu avea un mare magazin de coloniale în gura pieții din vale, într-o poziție minunată, lîngă podul drumului de fier, încît concentra clientela și din piața de legume, și din piața de cereale și de chiristigie pînă la oborul de vite. Magazinul de fierărie de alături, cel mai mare din Pitești și împrejurimi, a fost al lui Ilarie, frate-său, care l-a ținut peste treizeci de ani și, cînd s-a retras din afaceri, l-a vîndut unor ardeleni, actualii proprietari.

Cînd văzu pe Solomia intrînd în prăvălie, Spiru înțelese că s-a împlinit ceea ce a bănuit dînsul aseară după ce l-a tras nevastă-sa și i s-au risipit gîndurile de boală. A stat de vorbă pînă adineaori cu unii vecini și clienți despre Ilarie și cu toți erau de acord că trebuie să i se fi întîmplat ceva, nimeni însă neîndrăznind a preciza nenorocirea din delicatețe pentru dînsul.

— Nu mai spune nimica! întîmpină pe servitoare din dosul tejghelei! Am văzut după mutra ta, tot!... Doar atîta: amîndoi?

— D-apoi eu n-am fost înăuntru — zise Solomia simplu — și n-am văzut, dar cucoana i-a văzut pe amîndoi...

— Săracii, săracii de ei! oftă Spiru Dăniloiu, sculîndu-se ca și cînd ar fi vrut să se ferească de o încercare de ameteală.

În magazin nu se aflau decît vînzătorii și un preot de la țară cu preoteasa care alegeau și se tocmeau mereu de un ceas fără a fi cumpărat încă nimica. În vreme ce Solomia totuși îi povestea ce-a descoperit doamna și cum a trimis-o să-l cheme, Spiru își aduse iar aminte de soră-sa Aretia la care se gîndise și azi-noapte că ar fi trebuit s-o înștiințeze. Aretia era cu vreo zece ani mai tînără și certată cu amîndoi frații, socotindu-se nedreptățită și înșelată de ei încă de la împărțirea moștenirii părintești. Măritată cu un cărturar, cu ajutorul de grefier Pascal Delulescu, azi pensionar, se credea superioară fraților rămași negustori, deși, partea ei de avere risipindu-și-o demult, a suferit și suferea multă și amară mizerie. Băiatul ei Romulus, cu care au cheltuit și ce n-au avut, după ce și-a luat o vagă licență în drept, ducea prin București, ca publicist și avocat fără clienți, un trai cam la fel cu părinții lui, sărăcie lucie. Fiindcă unchiul Ilarie n-avea copii, ultima speranță a publicistului devenise moștenirea ce-i va reveni cîndva și care-i va consolida situația...

— Bine, Solomie, am să mă duc îndată! spuse Spiru cu un glas încărcat de o tristețe pe care nici n-o ascundea și nici n-o exagera. Tu însă te repezi pînă la domnul Pascal, la cumnatul meu — știi unde șade? pe bulevard, tocmai spre gară — și să le povestești și lor ce s-a întîmplat ca să meargă și dumnealor, dacă vor, să fie de față cînd va sosi parchetul... Ai înțeles, fetițo? ...Pe urmă tu pleci acasă, înțelegi?... Vezi, să ai grije de

toate și, dacă cucoana întîrzie, să fie gata mîncarea și masa pusă!

După ce Solomia porni mai departe, Spiru se crezu obligat să povestească și băieților, măcar în trei cuvinte, ce nenorocire a dat peste dînsul, mai ales că Gogu, locțiitorul, trăsese cu urechea și auzise cîte ceva. Mirarea și indignarea personalului îi făcură bine încît plecă mai potolit, cu toate că tristețea îi aburea încă sufletul.

Trecu prin piața de legume, goală de cînd a dat zăpada, și ajunse în halele de carne. Măcelarul Mitică Ionescu, vecinul lui Ilarie, îl zări și-i aținu calea:

— Va să zică e adevărat, Spirică?... I-a omorît?... Îmi spuse adineaori veterinarul Haralambie... Parcă nici să nu crezi!... Hala fierbe de mînie... O tîlhărie ca asta în plin centru al orașului! Mîine poimîine o să dea și peste noi tîlharii!... Lumea zice că trebuie să fie oameni care cunosc bine locurile și împrejurările. Așa cred și eu, dar ca să fie tocmai feciorul lui Pascal, cum spune lumea, nu cred!...

— Cine spune, Mitică? se minună Dăniloiu. Noi nici nu i-am văzut, nici poliția n-a sosit, și lumea știe cine i-a omorît?... Și tocmai nepotul!... Doamne, tare-i rea și necruțătoare lumea asta, zău, Mitică!

— Ce-i drept, interes numai nepotul avea să fie omorîți — zise măcelarul puțin jenat, căci de fapt el a avut întîi părerea aceasta. Dar, la urma urmelor, cine poate să știe, Spirică? Poate să fie alții, dar tot dintre cunoscuți sau dintre neamuri...

Pe strada mare îl mai opriră vreo doi prieteni negustori care voiau amănunte, iar în colțul băcăniei Steriade avocatul Trandafirescu, mic, gras, rotund, jovial:

— Ce-i asta, nene Spirache?... Văzui la tribunal pe coana Vasilica și m-am îngrozit ce mi-a povestit!...

Așa am ajuns, domnule, să ne omoare tîlharii ziua-n amiaza mare?

Voia să pară îndurerat și revoltat, și nu izbutea din pricina glasului care păstra o nuanță jovială. Și Trandafirescu se interesa cine să fie ucigașii. La tribunal au și început să circule fel de fel de presupuneri: ba c-o fi Romulus Delulescu, care numai sîmbătă (tocmai sîmbătă!) a plecat din Pitești, ba cine știe ce slugă care cunoștea locurile unde își ascundeau bătrînii aurul (se povestea că, pentru mai mare siguranță, nu strîngeau decît galbeni), ba vreun spărgător de meserie de la București în colaborare cu vreun găinar local care să-i fi servit de călăuză, ba unii acuzau direct pe Dică Secuianu care se hărțuia de multă vreme cu bătrînul Ilarie și-l amenința...

Acuma Spiru socoti că trebuie să grăbească pașii. Peste tristețea care-i stăruia în inimă, începea să se înfiltreze teama că Aretia va sosi mai curînd ca dînsul și va dosi toate obiectele de valoare, bani și bijuterii, înainte de venirea autorităților, păgubindu-l astfel și pe el, dar mai ales pe unica-i odraslă, Filofteia, măritată cu căpitanul Vasilescu, în garnizoană tocmai la Sighetul Maramureșului...

În jurul sergentului se adunase un grup de curioși, mai cu seamă servitori, așteptînd sosirea poliției în speranța că atunci vor putea vedea ceva ce nu s-a mai văzut de cînd lumea.

— A fost cineva pe-aici, Lache? întrebă Spiru repede. Nu?... Foarte bine. Trebuie să pice din moment în moment cineva de la parchet, că tot orașul a început să urle despre crima asta nemaipomenită...

Sergentul deschise servil portița, iar lumea se dădu respectuos la o parte ca să treacă fratele victimei. Dăniloiu avu totuși o tresărire cînd deschise marchiza și

îndeosebi ușa antreului. Aerul greu îl sufoca. Descoperi cele două cadavre, clătină din cap în semn de durere, pe urmă se duse la scrinul dintre ferestre, scoase dintr-un sertar o cutiuță albastră și o strecură în buzunar. N-apucă însă bine să închidă sertarul, cînd niște bocete în curte vestiră apropierea Aretiei, însoțită de Pascal.

„Cinci minute dacă mai întîrziam, rămîneam cu buza umflată! se gîndi dînsul netezindu-și buzunarele."

Aretia năvăli în casă plîngînd cu hohote. Era o femeie voinică, energică, bărbătoasă, cu prea puține urme din frumusețea despre care se povestea că ar fi avut-o în tinerețe. Soțul ei, Pascal, slab, înalt și supt la corp și la față, cu mustăți îngrijite sure și o privire umilă, părea o slugă credincioasă și supusă întru toate. Plînsetele fără lacrimi voiau să dovedească lumii străine jalea Aretiei. De fapt nu mai vorbea de cîțiva ani cu Ilarie, iar în casa asta a lor n-a intrat și mai de mult. Doar Romulus, în urma unui consiliu de familie, s-a împăcat acum doi ani și venea pe la dînșii totdeauna și mai în fiece zi cînd era prin Pitești. Certată era dealtfel și cu celălalt frate, cu Spiru, dar de vorbit vorbeau cînd se întîlneau, mai ales în case străine.

În clipa cînd Aretia dădu cu ochii de Spiru, în antreu, plînsul i se sugrumă în gît.

— Aoleu, aici erai? zise pe urmă batjocoritor. Ai alergat să culegi înaintea noastră ce-o fi mai bun?... Nu vă mai satură Dumnezeu, Spirică nene, nici cînd vedeți cum vă bate!...

— Lasă, Aretio — interveni Pascal rușinat și înfricoșat ca nu cumva să se aprindă cearta tocmai în casa morților.

— Tu să nu te amesteci, Pascale, că mă enervezi mai rău — se înfurie deodată Aretia. Eu îi cunosc mai bine și știu pînă unde merge lăcomia lor. Au și

bani și bogății și de toate, dar nu s-ar da în lături să ne fure partea noastră și aici, cum mi-au furat odinioară moștenirea de la părinți...

Spiru, cu căciula în mînă, stătea liniștit, uitîndu-se la Aretia aproape cu compătimire. Abia într-un tîrziu ripostă, fără supărare:

— Nici nu te-ai uitat încă să vezi dacă au murit cu adevărat și te certi pe moștenire, surioară dragă...

Liniștea lui o liniști și pe ea pentru o clipă. Spiru, profitînd de reculegerea Aretiei, se închină ceremonios și ieși demn afară...

— Văzuși? El pleacă cu buzunarele doldora, iar d-ta mă potolești să nu-l ocăresc! izbucni Aretia mînioasă către soțul ei. Cînd îți spun eu că ești un bleg...

În clipa aceasta zări, vîrît aproape subt pat, cadavrul fratelui ei Ilarie și avu o zguduire fără voie, încît numaidecît își făcu cruce, murmurînd speriată:

— Doamne iartă-mă și iartă-ne pe toți, Doamne!... Săracul nenea Ilarie, cum s-o fi chinuit el, săracul!... Dar țața Mița unde-o fi...

Peste vreun sfert de oră primul-procuror Constantin Negel pătrundea în antreu, însoțit de noul judecător de instrucție Aurel Dolga, de medicul Vasile Popescu, de un comisar de poliție și de Spiru Dăniloiu. Ușa marchizei o lăsară mare, deschisă, de asemenea și pe a antreului ca să se aerisească odăile, deși din pricina frigului cadavrele nu intraseră în descompunere cum bănuise șeful parchetului.

— Ce faci acolo, madam Delulescu? strigă primul procuror sever, găsind-o tocmai cu mîinile în dulapul cu rufărie din care o bună parte o îngrămădise într-un coș de nuiele găsit undeva. Nu știi că nu e voie să te atingi de nimic și nici să înstrăinezi vreun obiect pînă ce nu se stabilesc drepturile?... Îmi pare rău!...

Delulescu ar fi putut să-ți atragă atenția, că doar în tribunal și-a cheltuit viața... Să pui, te rog, imediat la loc tot ce ai ridicat! Te rog!... Nu încep ancheta pînă ce nu așezi toate cum au fost!... Da ce, asta e glumă? O crimă atît de odioasă?...

Glasul și mai cu seamă înfățișarea gravă a primului procuror — altfel un cunoscut și iubit om blajin și chiar rudă de departe cu Deluleștii prin soția sa — impresionară atît de mult pe Aretia că nu îndrăzni să riposteze, cum îi era obiceiul, decît prin niște mormăieli nearticulate, ci începu să tocmească la loc rufăria pe care o alesese.

Trecură cîteva minute într-o tăcere întreruptă doar de mișcările d-nei Delulescu. Apoi se auziră niște pași grăbiți și în sfîrșit apăru, gîfîind, asudat, polițaiul orașului, un bătrînel simpatic, cu o bărbuță tunsă îngrijit, cu o înfățișare generală jovială.

— Salut, domnule prim-procuror! făcu dînsul puțin jenat. Am întîrziat pentru că iar n-a venit idiotul de sergent să mă scoale... Rog să fiu scuzat, domnule prim-procuror!

— Nu face nimic, nene Tudorică! surîse Negel întinzîndu-i mîna în semn de adevărată absolvire.

Primul-procuror ca și ceilalți știau foarte bine că polițaiul Tudor Ploscaru, burlac și cam chefliu, petrece toate nopțile prin diferite localuri de noapte, pasămi-te inspectînd, și că de aceea se scoală totdeauna tîrziu, fără a păgubi însă serviciul, fiindcă serviciul merge mai bine fără dînsul, care mai mult încurcă lumea. Era de neam bun și tolerat de toate guvernele din motive de caritate publică.

— Ce crimă oribilă, domnilor! zise polițaiul cu poftă de vorbă. Am început să ne civilizăm și să luăm alură de oraș mare, dacă ne-am pornit pe astfel de crime!

După o mică pauză și pentru că toată lumea tăcea, polițaiul continuă cu glas împletit din ironie și compătimire:

— Dică Secuianu, de cîte ori vorbea de bietul Ilarie Dăniloiu, se mira cum de nu se găsește cineva să-i sucească gîtul, să scape lumea de un zgîrcit odios!... Dică glumea, firește, dar uite că s-a găsit cine să-i împlinească dorința!...

Capitolul IV

CASA CRIMELOR

În urma sugestiei judecătorului de instrucție, primul-procuror îndepărtă atît pe Spiru Dăniloiu cît și pe soții Delulescu din casă, declarînd în glumă, ca să nu-i ofenseze:

— Pînă vom descoperi pe ucigași toată lumea e suspectă, începînd cu noi înșine, anchetatorii!

— Foarte just! aprobă judecătorul Dolga cu o privire gravă, simțindu-se parcă eroul principal în piesa care începea.

Cînd rămaseră singuri, primul-procuror rugă pe judecătorul de instrucție să inițieze cercetările în forma și în direcția ce crede, avînd în vedere că el are să continue anchetarea cazului pînă la descoperirea ucigașilor.

Aurel Dolga, ardelean, fusese mutat de curînd la Pitești de la Făgăraș. Avea abia vreo treizeci și doi de ani și o figură severă, compusă înadins pentru meseria de judecător de instrucție, care-i plăcea și-l pasiona. Încă din liceu fusese clandestin și fervent cetitor de romane polițiste și admirator al faimoșilor detectivi

născuți din fantezia nu mai puțin faimoșilor romancieri. Spre deosebire însă de detectivii care îmbină totdeauna perspicacitatea și energia cu umorul special al marilor naivi și care toți posedă negreșit anume ticuri sau obiceiuri caracteristice plus o pipă care se stinge și se aprinde în momentele palpitante, el voia să păstreze în primul rînd demnitatea gravă cuvenită magistratului instructor, aceasta urmînd să fie originalitatea lui cînd va fi cucerit celebritatea. Pînă acum n-a avut nici o ocazie de-a se distinge aievea. Cazurile ce i s-au încredințat la Făgăraș, ca și aici, erau simple și ordinare, încît zadarnic se silea să le complice cu reminiscențe din cărți...

De data aceasta i se părea că poate să fie vorba de ceva mai interesant, mai ales din pricină că crima s-a descoperit așa de tîrziu.

— Dacă-mi permiteți, domnule prim-procuror — zise dînsul cu importanța cuvenită — aș propune două faze în privința constatărilor ce vom face în procesul-verbal: întîi precizarea locului unde s-au produs crimele, în toate amănuntele, și al doilea descrierea exactă a stării victimelor, întrucît aceasta ar putea contribui la stabilirea datei cînd s-au săvîrșit omorurile și eventual la descoperirea omorîtorilor...

Comisarul se așeză cu coalele de hîrtie la masa din sufragerie și, așteptînd ca Dolga să-i dicteze, întocmi obișnuita introducere.

În vreme ce ceilalți începură să examineze cele două cadavre, judecătorul cercetă cu luare-aminte mai întîi antreul. Ușa dinspre marchiză părea să nu fi fost unsă demult; cînd încercă să o închidă, balamalele scîrțîiră ușor ca un suspin. Dar și broasca avea probabil arcul rupt sau foarte slăbit, căci limba nu se prinse în scoabă, încît ușa rămase doar lipită. Altă

ușă dădea din antreu în dreapta într-un fel de salonaș cu aspectul de cameră în care se păstrau toate lucrurile fără utilitate curentă. Ușa era închisă, iar cheia învîrtită o dată în broască. Dolga vîrî doar capul; părea evident că în salon se umbla foarte rar și că mai ales cu ocazia crimei n-a trecut nimeni pragul. Cealaltă ușă, în stînga, deschisă larg, ducea întîi în dormitor, de acolo în sufragerie și mai departe în bucătărie... Pe cuierul de perete, la stînga, între ușa marchizei și cea dinspre dormitor, atîrna în același cui un crap de vreo două kilograme, înghețat tun, și un baston cu mînerul în formă de cîrjă. Pe mescioara din fundul antreului cam întunecos era aruncată o căciulă mare neagră de miel, iar pe unul din cele două scaune un palton foarte uzat, cu căptușeala ici-colo roasă, rămăsese agățat numai cu o mînecă, restul fiind alunecat și mototolit după picioarele mesei ca și cînd ar fi fost dezbrăcat și azvîrlit acolo în mare grabă...

— Domnule comisar, scrie! strigă judecătorul Dolga începînd să dicteze rar și apăsat.

În dormitor două paturi, cu căpătîile la perete, despărțite printr-o noptieră. Între cele două ferestre spre curte, bine zăbrelite, un scrin vechi plin de rufărie de damă, nouă, nepurtată, era surmontat de o oglindă de cristal cu ramă foarte grea, aurită. Alte două dulapuri se aflau în colțurile ferestrelor, dulapuri simple din bătrîni, încărcate unul cu rufe de pat, iar cellalt cu haine. În cel cu rufe de pat opera Aretia, cînd au apărut reprezentanții justiției. Ușa antreului se deschidea în dormitor în stînga, încît se lovea aproape de garderobul cu haine.

Între cele două paturi, cu fața în jos, cu capul vîrît puțin sub patul dinspre ușă, cu picioarele încălțate cu șoșoni rupți peste niște ghete vechi, rămase

de la genunchi afară dintre paturi, zăcea cadavrul lui Ilarie Dăniloiu. Pe patul cellalt, spre antreu, învelitoarea de catifea cenușie era mototolită și cu pete mari de noroi uscat, pe cînd cuvertura patului dinspre ușă era întinsă și trasă puțin într-o parte, deoarece degetele mîinii stîngi a mortului se încurcaseră în ciucurii împletiți... Soba de teracotă portocalie, înaltă pînă aproape de tavan, cu bibelorui pe lespedea de marmură, avea ușița deschisă larg parcă ar fi vrut să facă foc cineva sau doar să arunce ceva înlăuntru...

— Să continuăm, domnule, procesul-verbal! reluă Dolga din prag, către comisarul de poliție înainte de-a trece în sufragerie, fără să se lase tulburat de întrebările sau observațiile celorlalți, recomandîndu-le din cînd în cînd să binevoiască a nu se atinge de nimic.

Sufrageria era mare, cu o masă ovală și șase scaune de piele, cu două bufeturi înalte de modă veche pline cu tot felul de vase și pahare. Judecătorul se uită cu atenție împrejur prin bufeturi, pipăi masa și deodată zise către comisarul care continua să scrie:

— Un moment, domnule...

Comisarul se dădu la o parte, iar Dolga ridică puțin tăblia mesei. Subt tăblie descoperi mai multe piese de aur așezate în scobituri și crăpături așa fel încît să nu se observe. Învîrti puțin capacul și, într-un fel de sertar ascuns, dădu iar peste o grămăjoară de galbeni și mai mulți bani de argint dinainte de război. Comisarul încremeni o clipă de mirare, apoi rosti:

— Asta-i o comoară, domnule judecător!

Dolga rugă pe primul-procuror să inventarieze banii, iar el însuși se întoarse înapoi în dormitor să cerceteze în dulapuri, deși aceasta voise să o lase pentru încheiere. Dar după descoperirea din sufragerie chibzui că e mai practic să lichideze cercetările și în dor-

mitor. Într-adevăr, în dulapul cu haine găsi o față de pernă murdară, suspectă. Pipăind-o și apoi desfăcînd-o constată că era plină cu bancnote românești, puse înadins să rămîie nebăgate în seamă și totuși ascunse.

— Ei, dragă Dolga, văd că aduni bani, nu glumă! zise primul-procuror uimit. O să ne apuce prînzul numărînd!

Ușa bucătăriei era deschisă ca și celelalte. Bucătăria mare servea și ca spălătorie și chiar ca baie în cazurile rare cînd bătrînii se îndemnau să împrumute de la d-na Secuianu vana de tablă ca să se spele mai temeinic. În dreapta ușii se afla soba de gătit, mare cît un cuptor, cu cîteva oale pe roate, în care apa înghețase. În dreptul ușii, în peretele din față, o fereastră dădea spre fundul curții, unde se vedeau năclăite în zăpadă niște lemne tăiate și o grămadă de crăci cumpărate de curînd. În stînga ferestrei pe o masă lungă de brad, se afla o pîine lungă neîncepută și o ulcică de lut, înflorită, răsturnată, goală, iar subt masă cîteva șomoioage de jurnale vechi. Lîngă peretele dinspre sufragerie, într-un dulap rudimentar, erau aranjate oale, cratițe, tigăi, capace de toate felurile. Între acest dulap și ușa sufrageriei, pe o laviță solidă, o albie de spălat rufe părea răsturnată pe jumătate; cîteva bucăți de pînzeturi erau căzute pe jos, mai mult muruite decît spălate, iar cele rămase în albie înghețaseră cu rămășițele de apă murdară. Ușa din peretele spre curte era încuiată pe dinăuntru.

Cadavrul doamnei Dăniloiu zăcea într-o rînă, pe stînga, între masa de bucătărie și lavița cu albia de rufe. Figura ei era înfășurată cu o rufă udă peste gură, dar ochii sticloși aproape ieșiți din orbite priveau spre sufragerie cu atîta groază de parc-ar fi fost vii.

— Dacă permiteți, domnule prim-procuror, mai întîi să terminăm înregistrarea minuțioasă a locului! zise Dolga cu mîndrie, revenind în sufragerie. Pe urmă vom nota obiectele de preț și la sfîrșit, cu ajutorul doctorului, poziția și starea fizică a cadavrelor!

Se simțea din ce în ce mai stăpîn. Afacerea părea să aibă proporții deosebite și în orice caz anume necunoscute și mistere; în sfîrșit ceva ce rîvnea ambiția lui de detectiv în devenire.

După ce dictă cu emfază comisarului constatările din bucărărie, trecu împreună cu medicul și cu polițaiul în dormitor să examineze mai de-aproape cadavrul lui Dăniloiu.

— Numai un moment! strigă Dolga către medicul care se pregătea să libereze cadavrul dintre paturi.

Cu mare băgare de seamă împinse puțin mai încolo patul dinspre antreu, încît ceafa victimei ieși la iveală. Părul alb, foarte rar, părea lipit de tidva ca pergamentul vechi. Gîtul, deasupra gulerului hainei cenușii, era strangulat cu o sîrmă de alamă subțire, înnodată dinapoi și răsucită de mai multe ori, așa că pătrunsese adînc în pielea zbîrcită. Cele două capete ale sîrmei se terminau în ochiuri ca și cînd ar fi servit la atîrnat în cui.

— Ciudat! murmură judecătorul.

Plecîndu-se peste mort, observă un fir de păr castaniu închis pe un umăr și altul aproape blond pe gulerul hainei motolite, parcă ar fi fost apăsată cu genunchiul sau cu piciorul.

Doctorul Popescu, urmînd exemplul lui Dolga, socoti mai practic să lase cadavrul unde se afla și să îndepărteze paturile ca să aibă spațiu suficient pentru o examinare corectă. Primul-procuror, curios, veni și dînsul să vadă mortul. neuitînd să ia și pe comisarul

scriitor ca nu cumva să fie ispitit a viola faţa de pernă cu bancnote.

— Aici trebuie să fi lucrat asasini cu multă experienţă ! zise Negel foarte impresionat, văzînd cum medicul se trudea să dezlege din jurul gîtului sîrma ucigaşă.

— Sau începători fără experienţă ! observă Dolga gînditor.

Sîrma abia era mai lungă de un metru...

Descurcînd ciucurii cuverturii din degetele mortului, doctorul întoarse pe bătrînul Ilarie cu faţa în sus. Părea viu, cu ochii deschişi şi privind aproape senin, fără groază, doar cu puţină mirare. Numai nasul era puţin turtit şi murdărit de praful de pe parchet, ca şi fruntea şi bărbuţa sură, tunsă, neîngrijită ca un pămătuf de păr moale.

— Nu vreau să mă pronunţ oficial înainte de autopsie — zise medicul Popescu cu oarecare nedumerire în glas — dar aş putea să pariez că bietul bătrîn a murit repede, fără suferinţă, mai puţin de strînsoarea sîrmei, deşi ea l-ar fi ucis pînă la urmă, cît mai degrabă de un şoc de spaimă care i-a curmat funcţionarea inimii...

Ilarie Dăniloiu se vedea a fi fost un omuleţ slăbuţ, subţirel, numai umbra celui care prin munca şi energia lui a uimit Piteştii.

Cînd medicul isprăvi examinarea, Dolga întrebă:

— Ai putea să-mi faci vreo precizare, doctore, în privinţa datei morţii?... O zi, două, trei?...

— Cu oarecare aproximaţie cred că da — răspunse doctorul puţin sigur. Două, cel mult trei zile, mai curînd însă trei !... Adică sîmbătă... Dar să vedem şi celălalt cadavru...

D-na Dăniloiu, în afară de rufa care-i astupa gura, avea şi mîinile legate la spate tot cu o rufă udă, acum îngheţată, iar la gît o sîrmă de alamă aproape la fel

cu cea care servise la omorîrea soţului ei. Sîrma era la fel înnodată şi răsucită la spate, dar fără a fi pătruns în piele.

— Coana Miţa poate nici să nu fi murit strangulată — observă iar medicul, după ce dezlegă sîrma, apoi prosopul de peste gură şi nas şi cămaşa de noapte care servise la imobilizarea mîinilor. Cred că a murit chiar mult mai tîrziu, poate peste cîteva ore, asfixiată de căluşul de pe gură şi nas. E posibil că a trebuit să vadă cum a fost ucis soţul ei, fără ca asasinii să-şi dea seama că mai trăieşte...

— Astea se vor stabili mai tîrziu, în cursul anchetei, întrerupse Dolga cu puţin dispreţ.

— Probabil, dacă asasinii vor fi avut curiozitatea să se ocupe cu astfel de observaţii ! răspunse medicul de asemenea batjocoritor.

Judecătorul nu mai stărui. Era sigur de sine. Ochii lui au înregistrat mult mai mult decît s-a consemnat în procesul-verbal, toate amănuntele de care mai tîrziu ar putea să aibă nevoie.

După o scurtă consfătuire, fiindcă nici o îndoială asupra cauzelor morţii nu încăpea şi spre a nu mai spori oroarea dublei crime prin ciopîrţirea inutilă a cadavrelor unor oameni atît de respectaţi, hotărîră să se renunţe la autopsie şi să se dea familiei autorizaţia de înmormîntare.

Pînă ce medicul îşi va redacta referatul şi pînă ce primul-procuror va inventaria cuprinsul feţei de pernă, judecătorul Dolga ieşi în curte, însoţit de poliţaiul Ploscaru, să-şi completeze observaţiile. Corpul cellalt de case era gol şi încuiat. În fundul curţii o remiză cam dărăpănată cu cîteva butoaie, o putină cu varză, diferite sape, hîrleţe ruginite şi uzate... În spatele re-

mizei gardul de zid dinspre Secuianu continua pînă la cellalt vecin, măcelarul Ionescu.

— Ei, domnule jude, v-aţi lămurit? întrebă poliţaiul aprinzînd o ţigară şi respirînd profund. Dacă tîlharii şi-ar fi lăsat cărţile de vizită, ar fi mai simplu...

— Poate că au lăsat, domnule! zise Dolga sever. Dar nu oricine poate să le citească!

— Dacă citiţi d-voastră, ajunge! Noi vom fi fericiţi să vă aplaudăm! făcu poliţistul fără încredere şi cu puţină ironie.

Capitolul V

MOŞTENITORII INDIGNAŢI

— Mobilul crimei nu pare să fie furtul! spuse primul-procuror Negel cînd se isprăviră toate formalităţile şi după ce trimise pe comisar să cheme pe Spiru Dăniloiu şi pe Aretia Delulescu pentru a le da în primire cele două cadavre spre înmormîntare.

— Mă tem că vă înşelaţi, coane Costică — observă poliţaiul. Bătrînii erau putrezi de bogaţi şi de o zgîrcenie proverbială. Lumea prin oraş vorbea despre oale de galbeni şi de lăzi cu bancnote... Nu ştia nimeni unde şi cum ascundeau comoara, dar...

— Noi nu ne putem lua după clevetirile din oraş — întrerupse Negel. Ce ne spui d-ta am auzit şi eu, firește. Dar dacă şi întru cît sînt adevărate vorbele oamenilor, e altă socoteală. Deocamdată noi am cercetat şi n-am descoperit decît ceea ce s-a notat în procesul-verbal. Dealtfel nici nu sîntem noi chemaţi să cercetăm ce fel şi cîtă avere posedau victimele...

Controversa asupra averii bătrînului Ilarie Dăniloiu se reluă şi se înăspri îndată ce reintră Aretia,

care dealtfel fierbea că a fost ofensată și ținută pe-afară ca slugile.

Primul-procuror comunică Aretiei și lui Spiru că autorizează înmormîntarea victimelor fără autopsie. Pentru că însă atît în vederea unei eventuale complectări a cercetărilor cît și a deschiderii succesiunii, casa urmează să fie sigilată, cele două cadavre trebuie să fie ridicate imediat și așezate, pînă la înmormîntare, în biserica Sf. Nicolae, unde Ilarie a fost președintele Eforiei. Cheltuielile vor cădea, firește, în sarcina moștenitorilor.

— Apoi da — zise Aretia batjocoritor. Ne-ați dat afară cînd era să primim ceva, dar ne chemați înapoi cînd e vorba să cheltuim!

— Fii liniștită, madam Delulescu — făcu primul-procuror împăciuitor. Vei avea din ce să te despăgubești... Noi am inventariat peste jumătate milion de lei în bancnote și aur...

— Cît ați spus, domnule prim-procuror? se interesă Spiru.

— Cu precizie poate să vă spuie procesul-verbal... Citește, comisarule! strigă Negel.

— În total șaptezeci și cinci piese de aur și patru sute treizeci și nouă mii cinci sute optzeci lei în bancnote de o mie, de cinci sute, de o sută și de cinci lei, și anume...

— Ajunge! îl opri primul-procuror. Deocamdată banii aceștia rămîn la dispoziția instrucției...

— Aoleu, domnule Costică! izbucni Aretia. Adică numai atîta s-a găsit din tot bănetul ce l-a avut bietul nenea Ilarie?... Atunci ucigașii l-au prădat rău, dacă cumva nu l-or fi prădat mai rău pe urmă alții...

— Aveți vreo bănuială precisă? întrebă judecătorul de instrucție.

— Ce precisă, domnule! strigă din ce în ce mai indignată d-na Delulescu. Pe mine m-a bruftuluit domnul Costică adineaori pentru că am îndrăznit să încerc a salva măcar rufăria de pat, iar pe alții i-ați lăsat să cotrobăiască peste tot și n-ați întrebat unde au dispărut giuvaericalele ței Mița... Că doar știți și d-voastră ce bijuterii i-au rămas din amanetele nerăscumpărate și altele cumpărate de ocazie...

— Cine a cotrobăit aici înaintea noastră? insistă Dolga.

— Sora mea e așa de bună încît nu se sfiește să mă insulte acuma și pe mine, om cu avere și negustor respectat de toată lumea — declară fierbînd și totuși stăpînit, Spiru Dăniloiu. Cum a insultat ani de zile și pe bietul Ilarie pe care acum vrea să-l moștenească fără să se mulțumească cu ce s-a găsit... Ar vrea să puie mîna pe bijuterii, dar de doisprezece ani n-a vorbit cu Ilarie și nici pragul nu i l-a trecut, încît habar n-are dacă Mița le-a mai păstrat ori le-a transformat în bani...

— Ei, mititelule, cum te-ai supărat? rînji Aretia cu dispreț. Nu cumva te-oi fi simțind cu musca pe căciulă?

— În loc să fii batjocoritoare și să bănuiești pe alții, mai bine ți-ai vedea de necazurile voastre și te-ai apăra de bănuielile orașului! răspunse Spiru scîrbit, întorcîndu-i spatele.

Scena între frați și în fața cadavrelor era atît de uluitoare că ceilalți ascultară fără a interveni. Abia pe urmă polițaiul se dezmetici și le zise mustrător:

— Vă rog, vă rog, oameni buni, dacă nu vă rușinați de domnii judecători, cel puțin de morții care încă nici lumînare n-au avut, ar trebui să vă sfiiți!

Judecătorul Dolga, avînd în vedere numai interesul instrucției, reveni către Aretia cu o nouă întrebare:

— D-ta ai cunoscut averea răposaților?... Ai putea să ne indici ce s-a furat?

— Eu n-am fost în relații de cîțiva ani cu fratele meu Ilarie... Știe orașul întreg și pentru ce și din pricina cui... Dar lumea știe ce avere a adunat bietul Ilarie, muncind ca un hamal și trăgîndu-și bucățica de la gură. Țața Mița dădea împrumuturi pe amanet, numai pe giuvaericale. Se spunea că avea o oală plină de fel de fel de inele și pietre scumpe și broșe, cercei și cîte altele... Numai bijuteriile astea trebuie să fi prețuit mai mult decît ați găsit d-v. în bani.

— Mă rog, se va face lumină! zise judecătorul cu siguranță.

— Să dea Dumnezeu să se facă! oftă Aretia, închinîndu-se. Că destule nedreptăți am suferit și destul am fost furată de cînd a închis ochii bietul tata, fie iertat! Tot cu credința în Dumnezeu și dreptate am trăit și ne-am chinuit, că nu se poate să învingă strîmbătatea pînă la urmă...

Primul-procuror se simțea pe de o parte atins în sentimentul său de pietate față de morți, apoi și în demnitatea sa de personagiu oficial. În special tonul iritat și vulgar al d-nei Delulescu i se părea o insultă la adresa tuturor. Totuși, blajin din fire, se jena să pună capăt scenei printr-un gest de energie oficială, mai cu seamă că a dojenit-o și adineaori. Cînd se hotărî totuși să intervie, polițaiul întrerupse batjocoritor și glumeț:

— D-ta poate că nu știi, coană Aretie, dar băiatul d-voastră, Romică, a fost foarte prieten, în vremea din urmă, cu răposații...

— Da cum să nu fie, domnule? Nu e nepotul lor bun?

— Desigur!... Și acuma, cît a fost pe-acasă o lună de zile, pînă sîmbăta trecută, n-a fost zi să nu fie împreună și să nu vie pe-aici... Poate că ai aflat de la dînsul ce comori avea bătrînul?

O clipă Aretia îl privi nedumerită, pe urmă ripostă dîrz:

— Și adică ce vrei să spui d-ta cu asta?... Că Romică s-a interesat de averea bătrînilor? Și dacă s-ar fi interesat, nu era dreptul lui?... Adică pentru că noi am rămas săraci și cinstiți nici nu mai avem dreptul să ne cerem drepturile noastre?... Nu știu, că băiatul a plecat la București, la afacerile lui, dar dacă i-o fi spus cumva răposații ceva, apoi să știți d-voastră că nu ne-om mai lăsa nici noi să fim ținuți pe-afară și să se aleagă praf din drepturile noastre!... Așa să știi, domnule polițai! Că mie nu mi-e frică de nimeni, nici de poliție și nici de tribunale, dacă sînt femeie cinstită și fără greșeală pe suflet!

În sfîrșit primul-procuror nu se mai putu stăpîni și izbucni:

— Destul, madam!... D-ta nu prea știi ce e cuviința după cum văd... N-am venit aici să ascultăm nedelicatețele d-tale, ai înțeles?... Iar dacă nu știi să te porți față de justiție, am să te învăț imediat!... Atîta lipsă de respect n-am pomenit!

Urmă o clipă de jenă generală. Primul-procuror adresase ultimele cuvinte judecătorului, întorcînd spatele d-nei Delulescu și adăogînd întrebător:

— Acum?

— Domnule prim-procuror, ați încuviințat să fie înmormîntate cadavrele — zise Dolga liniștit. Urmează să fie ridicate și să sigilăm casa...

Polițaiul trimise să cheme pe preotul Tănăsescu, iar Spiru se oferi să îngrijească de cele necesare pentru înmormîntare. Delulescu se arătă de asemenea gata să dea o mînă de ajutor. Numai Aretia, îmbufnată, sîsîi printre dinți:

— Asta ne mai lipsește... Să mai cheltuim și din sărăcia noastră...

Capitolul VI

BĂNUIELILE ARETIEI

Preotul Tănăsescu sosi lăcrimînd. Avea remușcări că s-a supărat și a ocărît în gînd pe bătrînul Ilarie cînd Ciufu i-a raportat că nu l-a găsit acasă și cînd în realitate zăcea ucis de mult împreună cu „baba" lui. Pînă s-au improvizat două brancarde cu care să fie transportați la biserică, preotul a avut timp să citească două-trei rugăciuni de sufletul lor. Pe Ciufu l-a lăsat să aranjeze un catafalc provizoriu pe care să fie așezați pînă se vor aduce cosciugele și cele necesare gătirii morților.

— Ce ciudate și neînchipuite sunt destinele omului! zise apoi preotul către primul-procuror, în vreme ce cadavrele erau scoase afară. Sîmbătă dimineața m-am întîlnit cu sărmanul răposat în fața tutungeriei centrale. Venea din piață și a glumit cu moartea ca de obicei... O, Doamne! Și în clipa cînd dînsul glumea, moartea poate că îl aștepta acasă cu coasa întinsă!

În urma celor două brancarde acoperite cu cearșafuri albe, merse numai preotul cu Aretia și cu Pascal Delulescu, căci Spiru plecase să cumpere cosciugele,

dacă va găsi gata ori, dacă nu, să le comande. Anchetatorii mai rămaseră. Dolga se mai plimbă puțin prin toate camerele adulmecînd parcă și în special privind cu mare atenție ca și cînd ar fi vrut să înregistreze încă o dată tot în subconștient. (Asta era „metoda" lui care nu dădea greș niciodată, fiindcă, zicea dînsul: „Memoria mea vizuală e mai fidelă decît fotografia".) Înainte de a pleca, îi veni în gînd să mai arunce o privire, pentru orice eventualitate, în odaia din față, cea care rămăsese închisă. Într-un colț, așezată anume astfel încît să fie văzută, era o casă de fier, modestă, mică, sistem învechit.

— A, în sfîrșit, murmură judecătorul mulțumit. Mă miram să nu fie!

Cheile lipseau. Comisarul fu trimis să le caute în buzunarele morților.

— Va să zică avea dreptate zgripțoroaica! făcu polițaiul curios, în vreme ce Dolga deschidea casa de fier.

Era goală. Abia într-un sertar dădu peste o casetă cu două sute de galbeni.

— Sumă rotundă! zise primul-procuror. Parcă înadins a lăsat-o...

— Ca să distragă atenția eventualilor hoți de la sumele mai mari ascunse aiurea — observă polițaiul.

În alt sertar, printre cîteva acte de familie și polițe vechi, descoperi un plic galben, lipit și sigilat, pe care scria cu litere mari:

„Testamentul meu".

— Asta da! strigă Dolga, oprind repede un gest care ar fi vrut să deschidă plicul. Aici s-ar putea, adică ar fi natural să se găsească indicii asupra averii. Totuși eu nu cred că... În sfîrșit, domnule prim-procuror,

deschiderea testamentului trebuie să se facă după stipulațiile legale... D-voastră nu credeți?

— Firește! Evident! Mai încape vorbă? făcu Negel simplu.

Se redactă un codicil la procesul-verbal, apoi se aplicară obișnuitele sigilii pe ușile casei, iar polițaiul fu rugat să lase și un sergent de pază în curte sau în stradă ca nu cumva vreun dobitoc interesat să violeze opera justiției.

Magistrații și polițiștii urcară pe strada Griviței, pe lîngă biserica Sf. Nicolae unde cele două cadavre erau așezate și unde preotul le aprinsese lumînări și citise cuvenitele rugăciuni, de față fiind mulți dintre cei curioși care se adunaseră la casa crimei...

Aretia cu soțul ei ieșiră din biserică numai cîteva minute după ce trecură anchetatorii. Delulescu se înduioșase de tot în fața catafalcului, mai mult chiar decît în casă, și i se umeziseră ochii, dar Aretia, oricît ar fi vrut, n-a mai vărsat nici o lacrimă. Toate gîndurile ei se învîrteau vertiginos numai în jurul moștenirii și a fricii să nu fie iar păgubită de frate-său Spiru sau poate și de justiție.

— Măi bărbate, tu nu ești în toate mințile — zise ea după ce se depărtară puțin pe o stradă mai dosnică. Văd că te îmbulzești mereu ba să faci asta, ba să aduci ceea... Astîmpără-te, Pascale. Mai lasă și pe Spirică să facă, lasă-l, Pascale, că el n-a stat ca noi să bocească și să se înduioșeze, fii tu sigur! El și-a umplut buzunarele încît nu-i mai pasă de s-o mai găsi ceva ori ba!

— Nu, Tică dragă, exagerezi! se supără Delulescu. Prea mă ofensezi mereu și în fața oamenilor! Parc-aș fi copil fără minte...

— Apoi chiar ești ! răbufni femeia abia stăpînindu-și mînia. Dacă n-aș fi fost eu, cîinii te mîncau !.. Dar ce stau eu să te mai judec, că te-a judecat Dumnezeu destul !

Pînă acasă se mai certară și se împăcară de cîteva ori, după obiceiul familiei. Aretia găsea prea molîu pe Delulescu și de data asta. Ea credea că bărbatul ar fi trebuit să facă gură, chiar să se ia de piept cu Spiru cînd s-a văzut că a dispărut cea mai mare parte a bănetului împreună cu bijuteriile. A lăsat-o pe ea să se hărțuiască cu cogeamite lume și nici măcar o vorbă de aprobare n-a scos, ci mai degrabă se arăta contra ei încercînd s-o potolească, adică să dea dreptate dușmanilor. Pascal n-avea răgaz să se disculpe: soția îi tăia vorba îndată ce deschidea gura...

Se făcuse amiazi aproape. Cu preotul Tănăsescu se învoiseră să se întoarcă îndată după masă, să facă toaleta morților cum se cuvine, să-i așeze în sicriu și apoi să slujească o slujbă complectă. Aretia însă nu se grăbea deloc. Îi și spuse lui Pascal, care o zorea, că morții nu merită din partea ei nici o jale și nici o milă...

Părinții celor trei frați Ilarie, Spiru și Aretia au fost bulgari și se numeau Danilef. În casă și între ei au vorbit mai mult bulgărește. Mama lor, mai slabă la cap, nici n-a învățat bine românește pînă la moarte. Au venit în țară ca lucrători la alți bulgari care țineau cu arendă pămînturi în lunca Argeșului și făceau bani cultivînd intensiv zarzavaturi pe care le vindeau în Pitești, plecînd iarna cu banii adunați înapoi peste Dunăre. Danilef a fost mai harnic și a ajuns repede din pălmaș arendaș întîi de un pogon, apoi de mai multe, și în sfîrșit proprietarul celor trei moșii ce le-a și lăsat moștenire copiilor. Cînd s-a mai înstărit, și-a cumpărat casă la Pitești (chiar corpul de casă în care s-a întîmplat

crima), a început să se numească Dăniloiu, cum l-a învățat un avocat, și s-a împămîntenit prin Cameră și Senat, cheltuind destule parale cu ocazia aceasta. Moșiile le-a păstrat pînă a murit și nici altă negustorie n-a făcut decît cu zarzavaturi și fructe de-ale lui. Dealtfel s-a prăpădit timpuriu, abia la cincizeci și cinci de ani, după ce cu cîțiva ani în urmă îi murise și femeia. Oamenii spuneau c-au murit de prea multă muncă, pentru că într-adevăr viața lor n-a cunoscut altceva decît munca de dimineața pînă seara, iarna, vara, fără odihnă, fără sărbătoare... Cînd a murit bătrînul, Ilarie avea treizeci, Spiru douăzeci și Aretia doisprezece ani. Ilarie a devenit capul familiei, fiind dealtminteri însurat la rîndul lui de patru ani cu o româncă băștinașă care i-a adus o mică zestre, în bani, încît așa a putut începe prima întreprindere personală.

După moartea bătrînului, viața a continuat la fel în familia Dăniloiu. Moșiile erau lucrate ca și înainte. Aveau logofeți și chiar unii zilieri bulgari, de încredere. Comerțul cu zarzavaturi rămase și mai departe baza afacerilor lor. Pînă cînd a venit vremea să se însoare și Spiru. Deoarece avuseseră cîțiva ani răi, dar mai ales fiindcă Ilarie reușise să-și înzecească micul capital în negoțul de cherestea și cu magazinul de fierărie, cei doi băieți se înțeleseră, convingînd și pe Aretia, care avea numai șaptesprezce ani și nu voia să știe de afaceri, să vîndă moșiile și cu banii realizați să înceapă tot în comun niște întreprinderi mai rentabile. Au urmat însă ani de criză care le-au încurcat socotelile. Într-un moment greu cei doi frați au vrut să mărite pe Aretia, care ajunsese la douăzeci de ani, cu un negustor armean, bătrîior, văduv, urît foc, avînd însă o băcănie ce mergea minunat, în piață, și pe deasupra mari rezerve la bancă, încît nu pretindea nici o zestre, ba promitea să

le dea o mînă de ajutor în greutățile ce-i chinuiau. Aretia a refuzat categoric. Era proaspăt îndrăgostită de tînărul Pascal Delulescu, practicant fără leafă la judecătorie, care pe-atunci era un băiat levent, drăguț și dezghețat de se scurgeau ochii fetelor după el. Era prima ei dragoste... Peste cîtva timp Aretia le-a declarat că vrea să se mărite cu Pascal. Frații nici n-au vrut să audă, căci Pascal n-avea după ce să bea apă. În zadar plîngea Aretia și le explica, frații ripostau aproape într-un glas că tînărul trebuie întîi să cîștige măcar atîta ca să aibă cu ce să-și hrănească nevasta. După patru ani de tărăgăneală și amenințări, Aretia, fiind deja majoră, se logodi cu Delulescu în taină. Ca să evite scandalul, frații consimțiră, dar cu condiția ca el să nu se amestece în afacerile lor, ci să-și vază de judecătoria lui, unde ajunsese să aibă și o leafă de treizeci de lei pe lună. Pascal era modest, Aretia nepricepută și amîndoi foarte îndrăgostiți. Frații le-au oferit casa de pe bulevard, pe care o cumpărase Ilarie de curînd, o ocazie admirabilă, au mobilat-o parte din nou, parte cu de-ale lor, au făcut o nuntă frumoasă și i-au trimis chiar și în voiaj de nuntă, două săptămîni, la Constanța. Pe urmă, icicolo, i-au ajutat cu bani, sume mai mici sau mai mărișoare... Între timp dealtfel Ilarie s-a despărțit de Spiru cu afacerile, rămînînd fiecare cu ale lui. Căsnicia Aretiei avea atunci o vechime de zece ani, binecuvîntată cu un copil de opt ani. Delulescu cîștiga abia cît să trăiască. Sora a început atunci să-și reclame partea de moștenire, dîndu-și seama că a fost frustată. De-atunci, mai mult de douăzeci de ani, a trebuit să se mulțumească cu fărîmituri aruncate de frații bogați subt formă de pomană. Nu recunoșteau c-au păgubit-o, ci o acuzau că și-a mîncat partea de moștenire treptat,

deoarece și-a luat bărbat incapabil să ție o casă ori să fructifice un capital...

La masă, Delulescu nu se putu abține să nu se înduioșeze iar:

— Multe am suferit noi de la dînșii, dar cumplit au mai ispășit!...

— Dumnezeu plătește la toți după faptele fiecăruia! zise Aretia indiferentă.

— Cine să-i fi omorît, ce crezi, Tică? întrebă bărbatul curios.

— Tîlhari și ucigași se găsesc destui — răspunse ea. Aș zice că numai Spirică i-a ucis ca să-i poată prăda pe urmă, dar îl știu cît e de laș și fricos... Cine l-a omorît trebuie să fi fost om voinic, puternic. Altfel cum să-i sugrume așa... Să nu te miri dacă frate-meu n-o fi tocmit niscaiva ticăloși, poate străini, că era tocmai sîmbătă, zi de tîrg... Ucigașul o fi plecat și ia-l de unde nu-i, iar frate-meu s-a repezit să descopere crima și să strîngă ce-a fost mai bun...

— Parcă ucigașii n-or fi furat și ei ce-au putut la repezeală?

În realitate Aretia era preocupată să descopere nu pe criminali, ci banii și valorile ce s-au furat. N-avea nici o încredere în magistrații anchetatori, cum de altfel nu mai avea în nimeni. Pe cît de încrezătoare a fost în tinerețe, pe atît de bănuitoare era azi. Pe primul-procuror Negel îl știa om cinstit, și dealtminteri cu avere, dar cînd e vorba de atîta bănet cît trebuie să se fi găsit la Ilarie, nici pe el nu-l mai credea fără prihană.

— Tu, care zici că ești calculat și liniștit, după cîte ai auzit mereu, an de an, de la oameni și acuma

în urmă de la Romică — întrebă ea deodată, urmîndu-și firul gîndurilor — cam ce avere crezi că a putut să aibă nenea Ilarie?

— De — făcu Pascal gînditor. De... Eu aș zice așa: cel puțin cinci și cel mult zece milioane în lei d-ăștia proști... Firește socotind toate, casele, acțiunile, banii, devizele, giuvaericalele, amanetele... în sfîrșit toate!

Aretia se înfurie iar, ca și cînd ar fi ofensat-o:

— Ei vezi?... Și dumnealor n-au găsit nici măcar un milion... Ei, apoi să nu mă supăr?...

Peste o clipă se întrerupse, ca și cînd un gînd i-ar fi fulgerat prin minte:

— Pascale! Numaidecît să dăm o telegramă băiatului să vie acasă!... Ai auzit?... Să vie chiar azi, chiar cu ultimul tren!... Să fie Romică lîngă mine! Cît e el de deștept, dragul mamii, nu se poate să nu scoatem banii, oriunde i-ar fi ascuns Spirică și cu ceilalți!

Delulescu aprobă cu admirație:

— Foarte bine, Tică!... Prea bine!...

Capitolul VII

SOLOMIA VREA SĂ PLECE

Spiru, tocmai fiindcă soră-sa s-a purtat atît de urît în fața judecătorilor, voia să dovedească oamenilor de treabă că familia Dăniloiu nu trebuie judecată după Aretia, ci după cei doi frați, fruntași ai negustorimei piteștene. În vreme ce el alergă să se ocupe de cosciuge și de locul de la cimitir, pe Vasilica o trimise să cumpere zăbranicul, lumînările, florile și ce mai trebuiește, lucruri pe care femeile le aranjează mai bine.

Pînă la amiazi Spiru a isprăvit cu bine ce-și propusese: a găsit cosciuge gata de stejar, încît numai cifrele și literele urmau să fie bătute pe capac, a terminat cu locul, s-a dus chiar pînă în deal ca să vază unde vine și cum încep groparii săpatul pămîntului, lucru destul de greu pentru dînsul pe înghețul și zăpada ce erau...

A sosit acasă ostenit și asudat, gîfăind și totuși mulțumit că și-a împlinit datoria.

— Îndată după-amiazi mergem la biserică, dragă nevastă — zise dînsul mișcat, așezîndu-se la masa pusă

mai de mult de Solomia pe care d-na Dăniloiu o lăsase acasă cînd a plecat după cumpărăturile morților. Parcă nici nu mă simt complect liniștit pînă nu-i voi vedea așezați cum se cuvine unor oameni ca dînșii... Aretia nu s-a arătat, firește... Am știut eu prea bine. Numai la cîștig vrea să se îmbulzească... Parcă nici n-ar fi sora noastră, așa e de haină!

De fapt nici el, nici Vasilica nu cheltuiseră nimic. Prudenți, cumpăraseră toate pe datorie, lăsînd ca plata să se facă din moștenirea răposaților. Spiru chiar se gîndise că toate cheltuielile cu înmormîntarea și celelalte vor trebui să fie scăzute din globalul moștenirii înainte de împărțire, așa că, vrînd-nevrînd, va contribui și Aretia cu partea ei...

La sfîrșitul mesei, pe cînd dînsul tocmai moțăia ca de obicei înainte de-a trece pe sofà în dormitor să-și facă siesta, iar d-na Dăniloiu aduna mecanic fărîmăturile de pîine în jurul tacîmului, Solomia se plecă la urechea ei și-i zise domol:

— Să nu uiți, cucoană, să-i spui și domnului că trebuie să plec...

Spiru auzi șoșăitul glasului ei și mormăi ca prin vis:

— Ce să plece?... Unde să plece?...

— Lasă, nu-ți strica tu somnul pentru ea — zise d-na Dăniloiu liniștit. Ia, prostii de-ale ei! Degeaba am crescut-o și am învățat-o, că din ale ei nu iese!

— Nu cumva tot despre Lixandru e vorba?... Atunci eu vă și las, să mă odihnesc nițel... numai un sfert de ceas! făcu bărbatul urnindu-se greoi și trecînd la sofaua pregătită cu o pernă albă la căpătîi.

Sfertul de ceas dura totdeauna un ceas, altfel se scula morocănos și mai frînt de cum se culcase.

Vasilica rămase singură cu servitoarea care se încăpățîna să plece numaidecît.

— Vai, fată dragă, ai început să mă sperii cît ești de nebună! se cruci cucoana. Tu nu vezi ce-a dat peste noi?... Tu n-ai un pic de omenie în sufletul tău de te poți gîndi să pleci acuma și să mă lași singură cu înmormîntarea și cu necazurile?

— Apoi, nu, cucoană! răspunse senin Solomia. Că, dacă e bine Lixandru, nu stau acasă! Nu ți-am spus?... Mîine dis-de-dimineață sînt înapoi!...

— Nici să nu-mi mai vorbești, d-astea, Solomie, că mă superi rău de tot!... Așteaptă, să isprăvim mîine cu înmormîntarea, pe urmă pleacă și stai cît poftești, că de nebune ca tine geme tîrgul!

Servitoarea se mai învîrti puțin prin odaie, strîngînd masa mai îndelung și mai meticulos, iar cînd chibzui că doamna s-a liniștit, reveni:

— Cum nu crezi d-ta, cucoană, la durerea săracului!... Încaltea dacă n-ai cunoaște necazurile mele cu Lixandru mai bine ca mama mea, că nu ți-am ascuns nimic și nu m-am ferit... Și l-ai văzut sîmbătă și d-ta cum era de prăpădit că de-abia l-am coborît din căruță să intre la doftor...

— Ei, și dacă ai să te duci tu acuma, crezi că ai să-l înzdrăvenești? răspunse Vasilica înduioșată puțin de glasul întristat al Solomiei. Nu ți-a spus toată lumea și toți doctorii că boala lui se vindecă greu, dacă se vindecă?... Sîmbătă, nu-s nici trei zile, l-ați tîrît iar la doctor și doctorul v-a spus să nu-l mai chinuiți cu drumurile...

— O, Doamne, ziua de sîmbătă numai în mormînt am s-o uit! zise Solomia cu ochi în gol, cu o durere mare pe față.

— Pentru că nu eşti în toate minţile, femeie! se aprinse din nou d-na Dăniloiu. Ai pierdut mai toată ziua pe la doctor şi prin farmacii, ca şi cînd te-ar da banii afară din casă... Te-am lăsat, cum te las de atîta vreme, să-ţi îngrijeşti bărbatul cum crezi tu mai bine. Dar văd că ai început să te împarţi între Valea Ursului şi casa mea! De cîteva luni n-a fost săptămînă de la Dumnezeu să nu lipseşti cînd ziua, cînd noaptea, ca să te repezi la Lixandru...

— Am să vă slujesc, cucoană, toată viaţa, numai să mă ajuţi să-l punem pe Lixandru în picioare! murmură servitoarea fără emfază, cu o sinceritate din adîncime.

D-na Dăniloiu, ea însăşi fată de cîrciumar bogat de la ţară, avea o mare slăbiciune pentru Solomia şi fiindcă era din satul ei, dar mai ales că a luat-o de la vîrsta de cincisprezece ani, a crescut-o şi a ţinut-o în casă, nu ca pe o servitoare ce era, ci ca pe un copil al ei cu care se înţelegea dealtfel mai bine decît cu propria ei fată care, învăţînd prea multă carte (absolvise liceul de fete din Piteşti) şi dezvoltîndu-se sufleteşte în alt mediu, iar pe urmă măritîndu-se cu un ofiţer şi trăind în altă lume, i se părea înstrăinată. Adevăratele confidenţe le avea cu Solomia. Cu ea se sfătuia despre toate; faţă de ea n-avea taine. A dorit şi multă vreme a fost convinsă că, la rîndul ei, şi Solomia îşi deschide complect sufletul, pînă ce a început să constate că ea păstra anume ascunzişuri în care nu lăsa pe nimeni să pătrundă, desigur nici pe Lixandru la care totuşi spunea că ţine mai mult ca la orice pe lume. Solomia era o fire mai întortocheată. D-na Dăniloiu se enerva de multe ori că nu putea urmări şerpuirea sufletului ei. Fata totdeauna rezerva cîte-o

surpriză, dar nu rezultată din gînduri mincinoase. A controlat-o de nenumărate ori şi n-a prins-o niciodată cu minciună. Prefera şi primea să fie certată, chiar ocărîtă, decît să încerce a-şi ascunde greşeala prin tertipuri sau să se ferească a o ispăşi.

Mai cu seamă de cînd s-a încurcat cu Lixandru, Solomia a devenit năucă de tot. D-na Dăniloiu a socotit la început că fata, care abia avea atunci optsprezece ani, s-a îndrăgostit şi de aceea i-a trecut cu vederea unele neglijenţe explicabile. Lixandru se numea Alexandru Ionescu şi era pe-atunci şofer la sucursala băncii Marmorosch-Blank. Băiat curăţel şi parcă mai de treabă ca alţii de teapa lui, nu şi-a bătut joc de biata fată — zicea d-na Dăniloiu — şi nu i-a întors spatele, cum fac toţi, ci s-a alipit mai mult de ea şi chiar a vrut să o ia de nevastă. Dar banca s-a închis şi Lixandru a rămas fără de lucru. Îşi adunase o mică sumă de bani ca să poată trăi cîteva luni pînă va găsi alt loc. N-a găsit. Tovarăşii şi prietenii îl sfătuiau să plece la Bucureşti, unde, ca şofer destoinic ce era, ar fi găsit mai repede ocupaţie. N-a vrut să plece fără Solomia, iar pe ea n-o putea lua fiindcă n-ar fi avut cu ce s-o ţie... Asta a fost pentru Solomia întorsătura vieţii. Îl iubise şi pînă atunci cum poate să iubească o fată de optsprezece ani, dar pe urmă, după ce a văzut că Lixandru nu se desparte de ea nici chiar de dragul viitorului său, iubirea ei s-a transformat într-un amestec straniu de devotament, spirit de jertfă şi admiraţie oarbă care, frămîntat cu senzualismul ei primitiv şi sfios, a pus stăpînire pe însăşi rădăcinile fiinţei ei. Scopul vieţii Solomiei a devenit Lixandru. În afară de el şi mai presus de el nimic nu exista pe lume...

Muncind cîte ceva pe unde apuca, Lixandru s-a oploşit prin curtea Dăniloiu cu învoirea tacită a doamnei. Iarna următoare, lucrînd odată afară, în ger, la o reparaţie de automobil particular, a răcit. Neluînd în seamă şi continuînd zilele următoare alte lucrări la fel, fiindcă tocmai s-au ivit ocazii, boala s-a încuibat într-însul, a clocit şi a crescut, iar cînd n-a mai putut-o îndura şi s-a arătat unui medic, a aflat că e rău de tot şi că ar trebui să se îngrijească foarte serios... Solomia şi apoi d-na Dăniloiu abia toamna următoare au aflat, nu de la el, care nu spunea nimic şi bolea ca un animal trudit, ci de la însuşi doctorul la care fusese, că Lixandru e în mare primejdie.

De-atunci Solomia nu mai avea alt rost în viaţă decît salvarea lui Lixandru. Pentru aceasta şi-a cheltuit toate economiile ce le făcuse la d-na Dăniloiu, pe urmă toată simbria ce o primea... Cînd un medic i-a recomandat, în loc de medicamente, să meargă undeva la ţară, să stea liniştit, să se odihnească şi să se hrănească bine, Solomia i-a propus imediat să meargă în satul ei, Valea Ursului, la părinţii ei. Lixandru a stăruit însă ca, mai înainte să se căsătorească, să nu zică oamenii că Solomia îşi aduce ibovnicul acasă, ci bărbatul legiuit. Nu numai d-na Dăniloiu, dar şi Spiru s-a înduioşat de „delicateţa" băiatului, deşi el de multe ori bombănise că i s-a oploşit în curte un pierde-vară. Baremi Solomia a plîns cu hohote în timpul cununiei, încît d-na Dăniloiu, naşa mare, i-a şoptit în două rînduri să-şi mai ţie firea.

După o lună, Solomia s-a întors înapoi în serviciu, lăsînd pe Lixandru la ţară. Trebuia să muncească pentru a-i putea plăti întreţinerea. Totuşi, într-un an de şedere la aer şi odihnă, Lixandru, în loc să se

îndrepte, se topea văzînd cu ochii. Solomia s-a gîndit că ar ar trebui să-i mai dea nişte leacuri, să nu-l lase fără ajutor ca pe un cîine. Şi l-a adus la Piteşti de mai multe ori să-l mai examineze doftorii. Aşa s-a întors sîmbătă Lixandru la Valea Ursului cu cîteva sticluţe pe care Mirescu, cel mai popular medic din Piteşti, după ce „l-a băgat la raze", i le-a prescris să le ia negreşit, fără să garanteze o vindecare grabnică, dar promiţînd o îmbunătăţire cu ajutorul lui Dumnezeu...

D-na Dăniloiu înţelegea şi azi nerăbdarea Solomiei de a vedea efectul medicamentelor. Dacă n-ar fi intervenit pacostea cu crima, ar fi dăscălit-o puţin, ca să se păstreze în nota ei, dar i-ar fi dat drumul să se repeadă pînă acasă, mai ales că acuma, cu autobuzele, poţi pleca seara la Valea Ursului şi dimineaţa să fii înapoi. Azi îi era urît să rămîie singură. Avînd-o pe Solomia alături se simţea infinit mai curajoasă, ca şi cînd energia tinerească a ţărancei i s-ar fi transmis ca un fluid magnetic...

În cele din urmă, văzînd-o prea abătută şi mai amărîtă ca niciodată, i se făcu milă de suferinţa ei şi îi făgădui s-o lase să plece mai pe seară, cu condiţia ca întîi să isprăvească la biserică îngrijirea morţilor şi ca mîine dimineaţa să fie negreşit înapoi să-i dea ajutor la înmormîntare.

Solomia se bucură numai pe jumătate, ca şi cînd nici n-ar mai fi fost în stare să se bucure aievea de nimic în lume. Murmură abia perceptibil:

— Să-ţi răsplătească Dumnezeu binele pe care mi-l faci...

Tocmai cînd isprăviră toaleta sufrageriei, aşezînd toate la locul lor, se pomeniră cu un aprod de la tribunal care aducea două citaţii. D-na Dăniloiu se

înspăimîntă. În viața ei n-a avut de-a face cu judecăți. Aprodul îi spuse și din gură că judecătorul de instrucție poftește și pe domnul Spirică la cabinet pentru informații în legătură cu crima, de-asemenea pe d-na Dăniloiu și pe Solomia.

— Ia fugi, băiete! se supără deodată d-na Dăniloiu. Doar n-o să ne amestecați și pe noi în nelegiuirea asta, Doamne ferește!

Apăru din dormitor Spiru, căscînd și întinzîndu-se și mormăind, ca totdeauna după somn. Citația îl făcu să-i sară brusc moleșeala.

— Informator? se liniști mai pe urmă. Ei da, da, firește. Trebuie să ajutăm pe bieții judecători să descopere pe criminali... La ce oră e?... A, la trei?... Adică acuma?... Atunci ia vezi, Vasilico!... Dă-mi ce-mi trebuie, să nu întîrziem...

Dădu drumul aprodului. Nu voia să-l vadă cineva mergînd împreună cu un aprod de la tribunal. Între aprod și jandarm i se părea că e numai deosebire de uniformă...

D-na Dăniloiu cu Solomia erau citate pentru a doua zi.

— Ei vezi, tot nu poți pleca, Solomie, pînă ce nu te întreabă judecătorul... Eu te-am lăsat, dar dacă legea nu vrea? zise Vasilica în chip de consolare.

Solomia ridică din umeri, murmurînd cu amărăciune:

— Doamne, iartă-mă și nu mă lăsa!...

Capitolul VIII

JUDECĂTORUL ȘI POLIȚAIUL

Aurel Dolga se afla numai de trei luni în Pitești, dar cunoștea mai toată lumea, în special avocați, profesori, ofițeri, ingineri, funcționari, în sfîrșit ceea ce se numește, cu o exagerare provincială, boierimea. De fapt în boierimea aceasta se cuprind numai cei ce au bani sau altfel de avere care să le dea putința de a participa la jocurile de cărți și de a primi cel puțin de două ori pe iarnă cît mai multă lume bună care să joace cărți pînă la ziuă, la cît mai multe mese... Noul judecător, tînăr și neînsurat, a devenit imediat invitatul favorit în familiile cu fete de măritat, deși el nu trăda încă intenții matrimoniale, dorind în prealabil să devie celebru în specialitatea sa spre a putea face o partidă mai strălucită. Era foarte sociabil, păstrînd totuși marea decență și rezerva cerute unui magistrat. Ici-colo, la vreo petrecere cu ultra-prelungire, i s-a întîmplat să cînte sau să danseze solo sau împreună cu tovarășii de chef, sau chiar, într-un elan de fericire, să îmbrățișeze pe vestitul lăutar Dură care, ajutat numai de un țambalist chior și de un chita-

rist șchiop, era capabil să întreție buna dispoziție de seara pînă a doua zi seara...

Dragostea cea mare a lui Dolga rămînea totuși instrucția criminală. Din pricina ei avea acum o remușcare: că n-a cunoscut pînă azi familiile Dăniloiu... De aici trăgea însă concluzia pentru viitor: un bun detectiv, deci și judecătorul de instrucție, trebuie să-și lărgească necontenit relațiile în toate straturile societății...

De la casa crimelor pînă la tribunal, Dolga a tăcut, privind drept înainte, parc-ar fi urmărit cu ochii interiori o pistă foarte palidă și întortocheată.

Reținu pe polițaiul Ploscaru care, nu pentru meserie, dar prin felul lui de viață, cunoștea Piteștii cum își cunoștea buzunarele. Nu orașul, ci oamenii, pînă la cei mai umili. Asta era meritul lui unic, dar considerabil, în poliție, mai ales că informațiile lui erau întotdeauna exacte și corecte.

După ce încheie cu grefierul formalitățile de rigoare pentru întocmirea dosarului, comandă cafele. Polițaiul interveni jovial:

— Dacă-mi dai voie, domnule jude, a mea să fie cu un coniac înlăuntru și altul separat alături! După o crimă atîta de scîrnavă, trebuie să-ți stingi greața măcar cu un pic de alcool!...

— Într-adevăr scîrnavă! aprobă Dolga. Foarte bine ai spus. Eu încă n-am cunoscut, din păcate, familia Dăniloiu...

— Ai s-o cunoști acuma, cu ocazia instrucției, pînă în rărunchi!... Ilarie Dăniloiu a fost un om ciudat și plin de taine!

— Dar ceea ce m-a mirat — urmă judecătorul — ceea ce m-a nedumerit mai mult, este mizeria morală pe care am simțit-o în casa lor... Nu mizeria în sine,

care totdeauna e impresionantă și provoacă cel puțin milă, ci mizeria unor oameni despre care se spune că erau foarte bogați, de mai multe ori milionari...

Polițaiul surîse și dădu din cap aprobativ.

— Exact, domnule judecător! zise dînsul. Zgîrcenia, oricît de aprigă, nu poate explica o viață în ticăloșie materială desăvîrșită!... Explicația o dă numai rasa, domnule jude! Ce ideal de trai poate să aibă un om coborînd din părinți care numai dumineca aveau pe masă mîncare caldă?... Eu eram copil cînd a murit bătrînul Danilef, bulgăroiul, cum îi zicea lumea în piață cu un fel de ură amestecată cu admirație. Mi-a rămas însă în minte cu niște ochi negri foarte vicleni și mai ales cu hainele nemțești care-i veneau îngrozitor, parc-ar fi fost adunate din toate colțurile orașului... Dintre copii nici unul n-a moștenit în totul pe bătrînul bulgăroi. Ai văzut, domnule jude, ce pirpiriu era Ilarie... Să-l sufli ca pe o luminiță de ceară... Spirache seamănă cu bătrînul la voinicie și stîngăcie, dar e greoi și prostănac și în același timp șiret ca un vulpoi. Iar d-na Delulescu se zice că e leită maică-sa: credincioasă, mojică și încăpățînată, dar foarte cinstită. Dealtfel cinstiți au fost și frații ei, căci nu i-a prins nimeni niciodată cu vreo abatere de la codul penal. Impresia mea însă a rămas că sufletește, în adîncul lor, nu erau corecți. N-aveau adică cinstea interioară, singura valabilă, pentru că nu e dictată de teama sancțiunii exterioare...

— Cu toate astea pare să fie oameni foarte respectați — observă Dolga.

— Cum să nu fie, dacă n-au greșit niciodată contra legilor?... Pe urmă averea acoperă totdeauna micile turpitudini ale oamenilor. Pe un milionar îl privești cu alți ochi, nu cu ai bănuielii. Să nu fiu rău înțeles,

domnule jude! Ilarie Dăniloiu a jucat un rol mare în ultimile trei decade în viața negustorimii pitești-tene. Fiindcă era bogat și cu destulă influență în lumea lui, liberalii l-au acaparat pentru partidul lor, l-au pus în consiliul comunal, apoi în cel județean, l-au făcut mai tîrziu ajutor de primar și pretutindeni a făcut treabă bună și a fost corect ca nimeni altul. În cele din urmă, adică după război, s-a ales senator și a făcut figură onorabilă și la București prin cuviința și modestia lui înnăscută. Vezi, prin urmare, domnule jude, că avem de a face cu un exemplar tipic de piteștean notabil!

Dolga asculta atent, iar Ploscaru care, ca toți povestitorii dorea să fie ascultat, se încălzea din ce în ce la amănunte:

— Ei bine, toate demnitățile și onorurile, în loc să-l civilizeze, mai rău îl sălbăticeau lăuntric. Pasiunea economiilor, care pe tatăl său l-a îmbogățit, a transformat-o într-o avariție patologică. Deși nu i-am cunoscut viața intimă, știu că de la o anume vîrstă, cam de cînd a intrat în viața oficială, a fost cuprins de patima tezaurizării. Treptat și, firește, pîndind ocazii excelente, a vîndut moșiile părintești, a vîndut diferite case ce mai avea prin oraș, se zice că și la București, iar banii îi strîngea. Dacă ar fi putut nici pe mîncare n-ar mai fi cheltuit, ca să puie gologanii la păstrare. Oamenii de originea lui, cînd fac avere, încep să facă lux la mîncare și să cheltuiască cu masa mai mult decît pe toate celelalte necesități de viață. Belșugul la masă e primul lux și ultimul la oamenii simpli. Dovadă că Spiru Dăniloiu mînca uneori, nu știu dacă o mai face și azi, pînă ce nu se mai putea urni de la masă. Ilarie însă, cu cît se îmbogățea, cu atît își reducea mîncarea. Circulă prin oraș anecdote

despre peregrinările lui prin piață. Cu toate că după război s-a retras oarecum din afaceri, se ducea în fiecare dimineață în piață să facă, zicea el, cumpărăturile pentru menaj. De zgîrcenie însă cumpăra pîine veche, pentru că e mai ieftină, iar carne o singură dată pe săptămînă din rămășițele măcelarilor, cu jumătate preț. Pește lua din cînd în cînd, dar numai sîmbăta, cînd îl găsea stătut și ieftenit, căci era cel rămas de vineri... La fel făcea cu zarzavaturile și cu toate cele trebuincioase casei. Așa a ajuns fostul senator, batjocura și rîsul zarzavagiilor și măcelarilor, iar de altă parte, din pricina asta s-au născut legendele despre bănetul ce l-ar avea ascuns cine știe unde.

— Atunci d-na Delulescu are dreptate să protesteze?

— Principial poate că da — zîmbi polițaiul. Sînt sigur că s-au înstrăinat multe lucruri înainte de-a sosi noi la fața locului. Rămîne să stabilești d-ta dacă înstrăinările sînt opera asasinilor sau a celor ce au venit după asasini. Pe madam Aretia ați găsit-o operînd, după cum am auzit ulterior. Poate că dom' Spirică, mai prost dar și mai șiret, a avut norocul să opereze mai înainte. Dacă nu s-ar fi găsit testamentul, n-ar avea mare importanță. Acuma însă se schimbă lucrurile... În cearta moștenitorilor trebuie să se amestece și instrucția! Dacă era aici feciorul lui Delulescu, scandalul ar fi luat proporții chiar în casa morților. În orice caz e numai o amînare. Romulus Delulescu aștepta moartea lui Ilarie ca lozul cel mare la loterie. Toată viața, tot viitorul lui e clădit pe speranța sa. Are să fie furios cînd va afla ce s-a ales din visurile lui... Altfel băiat simpatic. Dacă a fost el în stare nu numai să se împace cu Ilarie, dar să devie mosafirul lui aproape zilnic, de cîte ori venea prin Pitești, vezi ce talent

trebuie să aibă!... Păcat că nu-l are și la scrisul lui. Și cîtă pasiune pune să rămînă cel puțin gazetar, dacă scriitor n-a putut ajunge... Mi se pare că și d-ta l-ai cunoscut acum vreo trei săptămîni într-o seară, la cofetărie, la Borănescu?

— Nu-mi amintesc — zise judecătorul.

— Era împreună cu Dică Secuianu chiar lîngă masa d-tale... Un băiat slăbuț și cu ochelari, o mutră de onanist cu părul spălăcit... Altminteri însă, cum spuneam, simpatic, foarte inteligent și îndrăzneț, cu toate că își ia niște aere de modestie umilă, lipicioasă...

După ce sorbi ultima picătură de coniac și aprinse a nu știu cîta țigară (era fumător feroce din pricina nopților ce le pierdea), polițaiul reluă gînditor, ca și cînd ar fi vrut să ghicească cine să fie asasinii:

— Bătrînul Ilarie cunoștea pe toată lumea și n-avea nici un prieten de teamă să nu trebuiască să cheltuiască cu vreo masă sau vreo întîlnire la cafenea. Cred că afară de cîte un servitor străin, trimis de cîte cineva, nu-i intra nimeni în curte, cu atît mai puțin în casă. Timp de cîțiva ani se atașase de Dică Secuianu într-atîta că oamenii prevedeau într-însul pe moștenitorul lui Ilarie. Dică însă nu putea să nu-și dea în petec. Îl cunoști, cine nu cunoaște în Pitești pe Dică Secuianu — băiat bun, dar haimana... După ce a tapat pe toți piteștenii cu diverse sume, a încercat, mi se pare, și la Ilarie. Într-o zi, la mare ananghie, i-a cerut o sută de lei... Și bătrînul, mare minune, i-a dat! Peste cîteva zile, încurajat, Dică i-a înapoiat suta, ca peste alte cîteva zile să-i ceară o mie. Bătrînul n-a mai putut. A refuzat, ba l-a și ocărît... Dică se afla în mare încurcătură. A înghițit mustrările și a revenit mai stăruitor. Bătrînul nu s-a înduplecat, iar Dică s-a supărat și a plecat trîntind ușile... Cel puțin așa

povestește lumea, fiindcă nici el și nici Ilarie n-au spus nimănui nimic... De-atunci Dică îl înjura pe toate potecile.

— E mult de atunci?

— Doi ani, da... da, doi ani și ceva — întări polițaiul. Trebuie să fi fost o explicație mai severă decît ar reieși din spusele lumii, altfel nu s-ar justifica ura cu care-l vorbea Dică de rău, cu toate că se silea să-și ascundă ura subt o mască de dispreț. Îmi aduc aminte, iarna trecută, d-ta încă nu erai aci, la o petrecere, la „Calul Bălan", cum îl auzeam înjurînd și dorindu-i moartea, mi-a fulgerat prin gînd că Dică ar fi capabil să și ucidă pe bătrînul Ilarie dacă i-ar cădea în mîini... Firește, un simplu gînd, sugerat pare-se nu atît de cuvintele lui, cît de unele priviri, de unele scăpărări de ură care nu erau demne de un tînăr dintr-o familie așa de onorabilă, nepotul primului președinte al tribunalului nostru, în sfîrșit, crema societății piteștene... De la Dică a aflat lumea că Ilarie Dăniloiu, în afară de altele, ar fi adunat în ultimul timp numai bancnote străine, dolari, lire sterline, franci elvețieni. Zicea c-ar avea un portofel anume, cum au negustorii în piață, ca o geantă de damă cu multe compartimente, plin cu astfel de hîrtii...

— Da, dar ai văzut că nu s-a găsit așa ceva! zise Dolga.

— Bine, povestirile lui Dică nu trebuie luate ca literă de evanghelie — surîse Ploscaru. El are o fantezie demnă de un mare reporter. Portofelul poate să existe numai în închipuirea lui, poate să aibă proporții mult mai modeste...

— Sau poate să fi fost furat de asasinii bătrînului — complectă judecătorul.

— Absolut! recunoscu polițaiul. Deși, spun sincer, presupunerea aceasta mi se pare cea mai puțin verosimilă, după cum cunosc eu pe prietenul Dică... Dar în sfîrșit, ancheta va lămuri toate... Mi-am adus aminte de toate astea numai fiindcă s-a împlinit pofta lui Dică și bătrînul Ilarie într-adevăr a fost omorît!... În asemenea caz, fără să vrei, faci toate legăturile posibile și imposibile, iar lucruri cărora înainte nu le dădeai nici o importanță, devin deodată tulburătoare... În ultimii ani Ilarie Dăniloiu n-a întreținut relații prietenești cu nimeni decît cu Dică Secuianu în anii trecuți și cu Romulus Delulescu de vreun an sau doi... Ce curios! În timpul cît Dică a fost favoritul bătrînului, Deluleștii ca și Spiru Dăniloiu erau în panică... Acuma fac legătura: poate că apropierea lui Romulus de unchiul său s-a căutat și s-a realizat tocmai de teama ca nu cumva moștenirea să fie amenințată prin vreun capriciu al bătrînilor... Asasinatul a picat, pentru rudele interesate, ca o salvare!... Dacă cumva testamentul nu va aduce altă încurcătură!

— Sunt multe puncte obscure și tulburătoare în afacerea aceasta! observă gînditor judecătorul de instrucție.

— Poate că mai mult în aparență, domnule jude — murmură polițaiul.

Capitolul IX

INFORMATORUL OFENSAT

Spiru Dăniloiu urcă gîfîind treptele tribunalului. Sala pașilor pierduți era mai liniștită ca la prînz. Împricinații cu avocații se aflau în sălile unde începuseră ședințele; pe-afară rămăseseră doar rarii mosafiri fără treburi, care leneveau de colo pînă colo. Negustorul nu se uită nici în dreapta, nici în stînga, ci trecu repede spre scara care duce la etaj. Un aprod îl opri în ușa cabinetului de instrucție:

— Așteptați un moment, dom' Spirică... Vă cheamă numaidecît!

Cele cîteva minute i se părură nesfîrșite. De emoție îl năpădiră toate căldurile, încît se făcu leoarcă de sudoare. Cînd se pomeni înlăuntru trebui să se sprijine de biroul judecătorului ca să nu se clatine pe picioare.

— Te-am poftit, domnule Dăniloiu, să-mi dai oarecari informații în legătură cu crima ale cărei victime au fost fratele și cumnata d-tale — îl întîmpină Dolga, șezînd cu figura severă, măsurîndu-l și învăluindu-l

într-o privire înțepătoare de suspiciune. Mai cu seamă că d-ta ai fost cel dintîi care ai descoperit...

— Nu, domnule judecător! întrerupse Spiru cu groază ca și cum i-ar fi spus că el e criminalul. Eu n-am descoperit nimic. Nevastă-mea cu Solomia, adică cu servitoarea, s-au dus azi-dimineață să vază ce o fi pățit Ilarie și...

Judecătorul Dolga se ridică în picioare. Fața i se îndulci zicînd:

— Mi se pare că ești obosit... Ia loc, te rog, colea, lîngă birou, pe scaun... Așa!... Ca să putem vorbi în liniște... Lasă-ne, domnule grefier, singuri!

Grefierul se sculă și ieși fără o vorbă. Spiru se lăsă greoi pe scaunul care pîrîi sub dînsul gata să se sfărîme. Scoase batista pe care o ținea mai mult de lux și-și șterse fruntea și gîtul de năduşeala care-l supăra.

— Vă mulțumesc, domnule judecător! bîlbîi dînsul umil. Nu mă simt deloc bine... N-am umblat niciodată pe-aici și am o emoție ca la școală...

Dolga schiță un zîmbet care păru o strîmbătură de batjocură:

— De ce să ai emoție?... Un om ca d-ta? Aș regreta... Contez pe informațiile d-tale foarte, foarte mult!... Și ca frate al victimei, dar și ca bărbat cu mare experiență în diferite chestii... Așa că, te rog, povestește-mi tot ce știi despre crimă!

— Nu știu nimic — răspunse repede Spiru, vrînd parcă astfel să se spele pe mîini. De unde să știu?

— Ceva trebuie să știi! stărui judecătorul. Că doar ai fost înaintea noastră în casa crimei... și probabil ai scotocit prin dulapuri ori prin sertare, ca și sora d-tale...

Spiru Dăniloiu se dezmeteci deodată, îi trecu parcă și emoția și frica, se sculă de pe scaun și zise, uitîndu-se jicnit la Dolga;:

— Va să zică mă bănuiți pe mine că aș fi în stare?...

— Domnule — întrerupse judecătorul — pentru mine sînt vinovați, sau cel puțin suspecți pînă la proba contrarie, toți cei ce au vreun amestec cu o crimă, orice amestec! E un principiu călăuzitor pentru mine!... Alții, dimpotrivă, socotesc pe toată lumea nevinovată pînă la producerea unei dovezi de culpabilitate!

— În orice caz mare rușine pentru bătrînețea mea de negustor cinstit să fiu bănuit de d-voastră! zise Spiru amărît. N-am meritat cu nimic astfel de soartă!

Judecătorul Dolga își dădea seama că a exagerat și a depășit marginile obiectivității, îi părea rău, dar în același timp îi trecu prin minte că Spiru ar fi înrudit de departe cu primul-procuror și asta îl întărîtă. Auzise că aici magistrații trebuie să fie atenți la calitatea socială a inculpaților, altfel riscă a-și compromite situația. Cu toate că Spiru Dăniloiu îi apăruse chiar prea cuviincios, Dolga acuma, gîndindu-se la înrudirea cu primul-procuror, avea impresia că informatorul încearcă să-l sfideze. Răspunse rece:

— Am să te rog să renunți la orice reflexii particulare! Eu sînt chemat să descopăr pe ucigașii fratelui d-tale și n-am timp să mă ocup de sensibilitățile speciale ale informatorilor... Am crezut că în d-ta voi avea un colaborator zelos întru împlinirea sarcinii ce mi-a revenit. Mi-ar părea rău să constat că m-am înșelat!... D-ta ce crezi, cine a putut să-i omoare?

— Răufăcători sînt destui, domnule judecător — zise Spiru resemnat. Și dușmani cine n-are? Mai ales

cînd e vorba de un om despre care lumea spune c-ar avea comori acasă...

— D-ta erai în termeni buni cu răposații, nu-i așa?... Nu ca sora d-tale?

— Ne iubeam, domnule, ca frații cei buni, fără paradă, fără tămbălău, dar cu adevărat. Noi iubeam și pe Aretia, măcar că dînsa a fost ingrată după ce s-a măritat. Ați văzut cum m-a insultat și în fața cadavrelor și a d-voastră. Așa l-a insultat de atîtea ori și pe bietul nenea Ilarie; uneori chiar în piață, în fața lumii întregi, ca țiganii. Noi am lăsat-o în plata Domnului. Eu sînt sigur că în adîncul inimii și ea ne iubește. Mizeria și nevoile înrăiesc și pe îngeri... Pentru mine însă Ilarie a fost mai mult decît frate. El m-a făcut ce sînt, m-a îndrumat, m-a ajutat nu numai cu sfatul, ci cu fapta. Îi voi fi recunoscător pînă voi închide ochii !

— Vă întîlneați deseori?

— Destul de des... Aproape în fiecare zi. Dacă nu bărbații, cel puțin femeile noastre.

— Atunci cum se face că n-ați aflat pînă azi de moartea lor?... Medicul crede că sînt morți de sîmbătă. Azi e marți.

— Întîmplarea, domnule judecător. Poate unde și vremea s-a stricat sîmbătă, ninsoarea și gerul... Aseară, cînd ne-a spus Ciufu, servitorul părintelui Tănăsescu, că i-a căutat de trei ori și nu i-a găsit acasă, am făcut observație soției mele că nu s-a dus cel puțin duminecă să se intereseze de dînșii...

— Ciufu? repetă judecătorul. A fost de trei ori?... Cînd?

— N-am reținut. Mi se pare că ar fi fost în fiecare zi...

— Un moment! întrerupse judecătorul. Grefier! strigă apoi, ca și cînd și-ar fi adus aminte, ducîndu-se la ușă și deschizînd. Grefier! Trimite să-mi aducă imediat pe Ciufu, servitorul preotului...

Se opri și se întoarse spre Spiru, vrînd să ceară lămuriri mai precise asupra lui Ciufu. Grefierul însă complectă singur:

— Servitorul de la biserica Sf. Nicolae... Am înțeles, domnule jude!

— Pe urmă să reintri să înregistrăm declarația d-lui Dăniloiu!

Închise ușa și se plimbă de două ori prin cameră.

— Dacă nu venea Ciufu, poate că nici azi nu s-ar fi dus nevastă-mea și cine știe cît ar mai fi stat acolo sărmanii! reluă Spiru cu alt curaj. Ce-i drept, părintele Tănăsescu m-a întrebat dumineca după-amiazi, ne-am întîlnit întîmplător pe strada mare, m-a întrebat, zic, unde-o fi frate-meu Ilarie, că nu l-a putut găsi nicăiri și avea mare nevoie de dînsul. Am luat în glumă întrebarea și am răspuns ceva tot în glumă...

— A, va să zică dumineca ți s-a spus și totuși...

— Dacă-aș fi știut, domnule judecător, că e serios, aș fi alergat, păcatele mele! Dar cum pot să-mi închipui o grozăvie ca asta? Că doar sîmbătă dimineața ne-am întîlnit în piață și...

— Cînd l-ai văzut ultima oară pe fratele d-tale?

— Cum vă spuneam, sîmbătă dimineața...

— La ce oră?

— Poate să fi fost înspre ora nouă... În orice caz mai de dimineață, căci sîmbătă e tîrg, știți, și noi deschidem prăvălia de cum se face ziuă, din pricina mușteriilor de la țară... Ilarie a venit cam la un ceas după ce am deschis...

— Ai putea să-mi spui despre ce ați vorbit?

— Cum nu, domnule judecător! răspunse Spiru din ce în ce mai vioi. Cu cîteva zile în urmă un popă de pe lîngă Costești m-a întrebat unde ar putea schimba niște bani americani ce-i avea nu știu de la ce țăran întors din America de curînd. Pentru că Ilarie strîngea bani americani, cînd îi putea cumpăra pe preț de chilipir, am spus popii că și noi sîntem amatori, iar popa îmi spuse că va veni cu banii vineri, cînd are iar treburi prin oraș... Ilarie m-a întrebat despre popa cu banii americani. Popa nu venise vineri și am crezut că are să sosească sîmbătă. Frate-meu însă, mai cunoscător, îmi spuse să nu-l mai aștept că n-are să mai vie... Era sigur că a găsit pe altcineva care i-a oferit un preț mai bun decît oferisem eu...

— Da... Banii americani — murmură judecătorul gînditor. Altceva nu?

— Nu prea... Nici n-a stat mai mult de un sfert de oră. Erau mulți clienți și trebuia să fiu cu ochii în patru... Avea o pîine la subsuoară și-mi spuse că vrea să cumpere un crap, dacă va găsi... Pe urmă a venit servitoarea noastră, care făcuse cumpărăturile obișnuite prin piață, să mă întrebe dacă am să trimit vreo vorbă sau altceva cucoanei; așa e obiceiul în familia noastră... Ilarie i-a dat servitoarei pîinea, să i-o ducă acasă, că dînsul vine mai pe urmă. A plecat la pește, iar Solomia a mai așteptat puțin că tocmai tîrguisem și eu niște bunătăți ieftine și vroiam să le trimit...

— Pe urmă nu l-ai mai văzut deloc? Și nici nu te-ai mai interesat de dînsul?

— Ce să mă interesez, domnule judecător? Cum puteam să bănuiesc ce are să se întîmple?

— Dar cînd preotul ți-a atras atenția? N-ar fi fost normal să te repezi să vezi dacă nu i s-o fi întîmplat ceva?... Ziceai că-l iubeai și-i vei fi recunoscător toată viața...

— Acuma, după ce s-a întîmplat nenorocirea, firește, îmi reproșez și eu că n-am mers — recunoscu Spiru îndurerat. Dar, în mod obișnuit, întrebarea părintelui era mai mult o vorbă aruncată, întocmai cum zici: Ce mai faci?... Ilarie dealtfel avea curiozitățile lui. De multe ori se încuia în casă și, cînd venea cine nu-i plăcea, nu răspundea deloc, făcîndu-se că nu-i acasă...

— Bine, bine, dar puteai și altfel să treci pe la dînsul... Ești sigur că de sîmbătă dimineața nu te-ai mai întîlnit deloc?

— Absolut sigur!

— Nici pe la el n-ai fost?

— Dac-aș fi fost, i-aș fi găsit cum i-am găsit azi...

— Cînd servitorul popii v-a spus că de trei ori nu l-a găsit, de ce n-ai anunțat poliția?

— S-ar fi putut să lipsească într-adevăr de acasă, domnule judecător! S-a mai întîmplat să plece din oraș fără să spuie nimănui...

— De ce te-ai dus singur să vezi morții, fără să aștepți sosirea autorităților?

— Cum să nu mă duc cînd mi se vestește c-a fost asasinat fratele meu?

— Și ce-ai luat?

— Ce să iau?

— Te rog să răspunzi la întrebarea ce-ți pun: ce ai luat din casa fratelui d-tale cînd ai pătruns acolo, deși știai că s-a săvîrșit o crimă monstruoasă?

Spiru Dăniloiu îngălbeni, parcă l-ar fi pălmuit. Răspunse încet, cu ton de protest:

— Domnule judecător, chiar dacă aș fi luat ceva — deși n-am luat — aș fi fost în dreptul meu! Sînt fratele victimei și deci, fiindcă n-are copii, moștenitorul lui legal, firește împreună cu sora mea Aretia...

— Ești așa de sigur? zise puțin ironic judecătorul. Dar dacă a lăsat un testament și dacă d-ta nu figurezi printre moștenitori?

— Asta nu se poate!

— Dacă...

— Ei atunci...

— Atunci, fapta d-tale are o anume calificare! triumfă Dolga. O calificare ce rămîne însă chiar dacă ai fi într-adevăr moștenitor...

— Domnule judecător — vorbi iar grav și ofensat Spiru Dăniloiu — protestez din toată ființa mea împotriva bănuielii cu care mă insultați!

— Ce insultă? Ce insultă! se supără judecătorul. Iar uiți că aici se instruiește o crimă? Amabilitatea mea nu poate trece înaintea obligației de a afla adevărul și pe cei vinovați! D-ta ai pătruns într-o casă unde zăceau două cadavre, deși știai că reprezentanții justiției au fost anunțați și trebuiau să sosească din moment în moment. Nu poți să mă convingi pe mine că ai intrat din simplă curiozitate sau chiar din dragoste pentru cele două victime. Eu știu foarte bine: ai vrut să o iei inaintea sorei d-tale. Dealtfel ea însăși ți-a spus-o în față. Atunci de ce să protestezi? Mai bine te-ai dezvinovăți cu argumente acceptabile sau...

— Din moment ce nu vreți să mă credeți — ripostă domol Spiru.

— Eu nu pot crede decît afirmațiile dovedite! Celelalte le primesc sub beneficiu de inventar... Dacă un om bogat poate să se lăcomească într-atîta, cum să nu mă cuprindă toate bănuieile? De unde

știu eu dacă într-adevăr n-ai fost și ieri sau alaltăieri la fratele d-tale?... Prin oraș lumea șoptește că asasinii sunt din familia d-voastră...

— Domnule judecător, d-voastră nu puteți asculta șoaptele oamenilor răuvoitori! Familia Dăniloiu are o cinste de păstrat și de apărat!

— În privința asta suntem de acord! aprobă ironic Dolga. Deocamdată însă trebuie să înregistrăm declarațiile d-tale, domnule Dăniloiu... Tocmai bine sosește grefierul...

Grefierul trimisese după Ciufu.

— Pînă va sosi, avem timp să terminăm cu dumnealui... Va să zică...

Capitolul X

„CÎND AI MINȚIT?"

Ieșind din cabinetul judecătorului, Spiru Dăniloiu întîlni în vestibul pe Ciufu, subt paza unui sergent de poliție.

— Aoleu, domnule Spirică! răbufni servitorul plîngător. Fie-vă milă de mine! Puneți o vorbă bună la domnul judecător, că m-a adus aci nu știu de ce și...

— Lasă, n-ai grijă, Ciufule! zise Spiru. Dacă nu ești vinovat, Dumnezeu o să te apere de necazuri...

— Nu sînt, domnule Spirică, păcatele mele!... Și m-a luat chiar din biserică, de lîngă catafalcul domnului Ilarie, că mă pusese părintele să dau o mînă de ajutor...

Spiru nu-l mai ascultă. Se simțea ostenit mai ales pentru că nu îndrăznea să se revolte. Pleca cu bănuielile judecătorului înfipte în inimă ca niște cuie. Nu-și dădea seama ce învinuiri îi aduce și unde voia să ajungă cu suspiciunile. De fapt i-a găsit vină în toate. Poate că-l crede și ucigaș.

„Hain om! E în stare să te bage în ocnă de pomană!" se gîndi dînsul coborînd în sala pașilor pierduți

și apoi strecurîndu-se afară unde aerul aspru îl reînvioră. „Dacă el crede că noi sîntem niște haimanale, se înșală! adăogă în sine mai încrezător. Că doar nici noi nu sîntem de pe drumuri, să-și bată joc oricine..."

Ciufu continuă să se plîngă sergentului și să protesteze că e nevinovat pînă cînd apăru în ușă grefierul.

— De ce nu spuneai, băiete, c-ați sosit? se răsti grefierul către sergentul care luase poziție. Aide, Ciufule! Treci înlăuntru!... Iar tu aștepți aci, sergent! Ai înțeles?...

Judecătorul examină pe Ciufu cîteva minute, fără nici un gest și nici o mișcare. Pe urmă, ca și cînd s-ar fi edificat, rosti:

— Mda... bine... Vino mai aproape!... Cum te cheamă?

— Mihai Ciufu, domnule judecător!

— De cîți ani ești?

— Am împlinit treizeci și doi...

— Ești de mult în serviciul bisericii?

— De șase ani.

Răspunsurile servitorului erau umile, dar precise. Judecătorul, ca și cînd ar fi așteptat altceva, îl scrută iar un răstimp, apoi continuă prietenos:

— Ai auzit cum au fost omorîți amîndoi soții Dăniloiu Ilarie...

— O, Doamne! suspină Ciufu.

— Ei bine, ucigașii trebuie găsiți cu orice preț ca să-și ia pedeapsa meritată! Toată lumea, toți oamenii de treabă sînt obligați să ajute justiția să descopere pe cei vinovați. Așa e, Ciufule?

— Așa e, domnule judecător!

— Ei, Ciufule, atunci tu ai să ne pui pe urmele tîlharilor?

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Română
SECȚIA
LITERATURĂ
București

Servitorul își recăpătase toată încrederea și se simțea în siguranță. Răspunse dibuind ca omul care într-adevăr vrea să ajute:

— De, domnule judecător, despre cine o fi făptuit nelegiuirea nu vă pot spune nimic, că nu știu nimic... Dar să vă spun ce știu și ce am povestit aseară domnului Spiricâ, după cum mi-a poruncit sfinția-sa, că după spusele mele s-a dus azi-dimineață coana Vasilica și a găsit nenorocirea împlinită!

— Da, tocmai! făcu Dolga, dînd din cap.

Ciufu repetă povestirea de-aseară de la Spiru Dăniloiu, în toate amănuntele, și judecătorul îl lăsă să vorbească fără a-l întrerupe. Numai cînd isprăvi și tăcu singur, îl întrebă candid:

— Va să zică ai fost în curtea răposaților sîmbătă, duminecă și luni... La ce oră ai fost sîmbătă? Înainte ori după-amiazi?

— După, după! Cum vă spusei, după ce am tras clopotele pentru slujba de a doua zi...

— Adică după ceasul cinci... Atunci trebuie să fi fost întunerec de tot, mai ales că și viscolea?

— Nu era așa de întunerec...

— Atunci ai fost mai devreme? Înainte de a trage clopotele?

— Ba eu cred că mai întîi am tras clopotele și pe urmă...

— Nu vreau să știu ce crezi tu, băiete, ci cum a fost!... Gîndește-te bine și răspunde limpede!... Curtea e întunecoasă și ziua din pricina copacilor. Acuma se înserează foarte devreme... Dealtfel pe seară, tocmai pe la cinci a început să ningă sîmbătă și viscolul s-a potolit...

— Așa trebuie să fie, domnule judecător, cum ziceți d-voastră făcu Ciufu cu un aer de recunoaștere confidențială. N-am dat importanță ceasului și de aceea...

— Poate că părintele te-a trimis înainte de prînz să-i amintești domnului Dăniloiu ca să nu uite?

— Ba nu! se îndîrji servitorul. După-amiazi m-am dus!

— În sfîrșit, părintele poate că are să-și amintească mai bine — zise judecătorul indiferent. Dumnealui are să ne spuie și cum ai plecat... și tot adevărul pe care tu vrei să-l ascunzi!

— Nu vreau să ascund nimic, domnule judecător, iertați-mă! se pripi Ciufu puțin speriat.

Dolga rămase cîteva clipe pe gînduri, apoi reluă cu alt glas:

— Duminecă părintele te-a trimis din nou... Te-ai dus?

— Se poate, domnule judecător, să nu mă duc? Dacă mi-a poruncit sfinția-sa...

— Te-ai dus sau nu te-ai dus? repetă Dolga mai energic.

— M-am dus!

— Ai intrat numai în curte sau și în marchiză?

— Numai în curte. Ușa marchizei o închisesem așa că...

— Ai observat ceva deosebit față de ce fusese ieri?

— Nu.

— Nici zăpada?

— Da, zăpadă era destulă...

— Pe urmă ieri, luni, ai fost a treia oară?

— A treia oară.

— Și iar ai intrat în curte și ai pătruns pînă unde?

— Pînă la marchiză, domnule judecător. Numai pînă la marchiză. Și dacă am văzut că tot nu răspunde nimeni...

— Nu ți-ai închipuit că s-o fi întîmplat ceva?

— Ba mi-am închipuit din prima zi, domnule judecător, dar n-am cutezat să spun nimica. De ce să iasă de la mine vorbe urîte?

— Și nici ieri n-ai observat nimic deosebit în curte?

— N-am observat nimic, domnule judecător, nimic.

— Zăpada era tot așa, neumblată?

— Tot așa...

— Pe unde ai intrat în curte?

— Pe portiță, domnule judecător.

— Potecă era prin zăpadă?

— De unde să fie...

— Dar urme de pași?

— Erau ale mele, de duminecă...

— Sigur?

— Vai de mine, domnule judecător, s-ar putea să nu fiu sigur? Dacă am intrat, cum să nu fi rămas urme!

Judecătorul Dolga se oprise în fața lui și arunca întrebările repede, ca niște mingi pe care Ciufu urma să le prindă instantaneu. Acuma însă se retrase doi pași și zise rar, răspicat:

— Și totuși, d-na Dăniloiu, cînd a intrat azi-dimineață cu servitoarea, n-a găsit nici o urmă în zăpadă!... Portița nu fusese deschisă de cînd a nins, încît abia a putut răzbi în curte... Cum explici d-ta asta?

— De, domnule judecător, bîlbîi Ciufu. Mă mir... Că doar eu am intrat și duminecă și luni...

— Atunci poate că minte d-na Dăniloiu, Ciufule? zise judecătorul. Ori d-ta n-ai mai dat deloc pe acolo nici duminecă și nici luni?

— Iertați-mă, domnule judecător, dar...

— Ei, haide, scurt și cinstit: ai dat ori n-ai dat?

— Domnule judecător, vă rog din suflet să mă credeți...

— Va să zică n-ai mai dat pe acolo de sîmbătă cînd...?

— Ba am dat — zise Ciufu repede, întrerupînd. Jur pe sfînta cruce, domnule judecător! Am fost pînă la poartă și duminecă, și luni, dar mi-a fost urît să mai intru în curte...

— De ce urît, ziua-n amiază mare? stărui Dolga.

— Mi-a rămas de sîmbătă o spaimă în inimă... Poate din pricina tăcerii și a pustietății, nu știu... Aveam parcă o presimțire rea și mi-a fost frică să mai intru...

Ciufu mai bolborosi cîteva cuvinte, din ce în ce mai încurcat și mai domol, uitîndu-se în ochii ironici ai judecătorului ca un șoarece în ochii pisicii. Dolga se mulțumea să-l privească. Se făcu o tăcere. Grefierul, pe scaun, alături, cu condeiul la ureche, se uita la Ciufu, placid, ca și cînd nimic n-ar fi fost în stare să-i tulbure liniștea.

— Cînd ai mințit, Ciufule? întrebă deodată judecătorul puțin batjocoritor, dar numai în glas. Adineaori cînd ai spus că n-ai intrat sîmbătă în casă, ori cînd spuneai că ai intrat în curte duminecă și luni?

— În casă n-am intrat, domnule judecător! se închină deodată servitorul plîngător. Jur pe ce am

mai sfînt în lume, domnule judecător! Jur pe mormîntul mamei mele!

— Eu vreau să te cred, Ciufule — spuse Dolga întorcînd spatele. Dar nu mai știu ce să cred... Dacă încerci să mă prostești spunînd că n-ai mai intrat în curte pentru că ți-a fost urît? Bărbat în toată firea să nu intre ziua în curtea unor oameni cumsecade din pricina urîtului? Cine să creadă așa ceva? Uite, colea pe domnul grefier... Întreabă-l dacă poate crede!

Grefierul tresări, dovedind că era cu gîndul aiurea. Pe urmă surîse în semn că a înțeles gluma șefului. Ciufu însă parcă stătea pe jăratec. Fața i se strîmbase, iar gura rămasă deschisă bîlbîia în neștire:

— Nu-s vinovat, domnule judecător... Jur, domnule judecător...

— Eu n-am spus că ești vinovat — urmă Dolga. Nu știu dacă ești ori nu ești. Dar mincinos, da, ești, Ciufule! Adevărat?

— Iertați-mă, domnule judecător — murmură servitorul într-una.

— Deocamdată m-ai mințit!... Dacă n-ai intrat duminecă și luni în curte, înseamnă că știai ceva de sîmbătă, fie că ai văzut ceva, fie că ai făcut ceva în casă!

Așteptă cîteva clipe o confirmare, Ciufu începuse a-și frînge mîinile.

— Va să zică așa stăm, Ciufule! reluă Dolga mai înviorat. Uite, nu te arestez că poate într-adevăr nu ești vinovat!... Îți dau răgaz să te gîndești, să chibzuiești și să-mi mărturisești adevărul. Ai înțeles, băiete?

Îngrozit deodată, parcă subt o apăsare cumplită, servitorul căzu în genunchi, băiguind înecat în lacrimi:

— Domnule judecător, fie-vă milă, nu-s vinovat...

— Destul! strigă deodată judecătorul. Mie să nu-mi faci teatru!... (Apoi către grefier, cu același ton sever:) Rămîne la dispoziția noastră!... Trimite-l subt pază la poliție! Să fie ținut la secret ca să nu comunice cu nimeni!

— Da, domnule jude! zise flasc grefierul.

Capitolul XI

DOUĂ BIETE FEMEI

Spiru Dăniloiu nu mai avea astîmpăr. De la tribunal a pornit spre biserica Sf. Nicolae să vadă ce-au făcut femeile cu așezarea morților. În colț, la băcănia Steriade, se întîlni cu preotul de pe lîngă Costești care-i oferise dolari pentru Ilarie. Întîlnirea i se păru de rău augur. Cu toate că preotul ar fi dorit detalii asupra crimei, Spiru reuși să se derobeze, mințind că are alergături în legătură cu nenorocirea. Se duse la prăvălie, dar nici acolo nu putu rămîne, fie din cauza cunoștințelor care veneau să afle amănunte subt pretextul condoleanțelor, fie din cauza depresiunii lui sufletești. Ca să scape de toate, plecă acasă. Acolo Vasilica tocmai se întorsese de la biserică împreună cu Solomia și vorbeau despre înmormîntarea care se înțelesese cu preotul s-o facă a doua zi, miercuri, după-amiazi, „ca să poată asista toți cei ce au iubit și stimat pe sărmanii bătrîni" — după cum s-a exprimat Tănăsescu.

— Aoleu, Spirache, nu cumva ești bolnav? îl întîmpină Vasilica speriată, văzîndu-l atît de abătut și parcă tras la față.

— Lasă, frate, nu te mai alarma așa numaidecît! răspunse Spiru mohorît. Doar n-ai vrea să dansez cînd bietul Ilarie și țața Mița se află pe catafalc, iar eu sînt silit să mă hărțuiesc cu judecătorii ca un criminal!

D-na Dăniloiu se potoli, dar apoi se înfurie mai rău cînd află ce-a pățit bărbatul ei în cabinetul judecătorului:

— Despre boanghina asta am auzit că n-are delicateță nici de două parale... Să-i fie rușine! Mă mir cum aduce guvernul aci oameni fără educație să ofenseze lumea, parcă ar fi servitorii lui!... Ar trebui să ne plîngem la primul-președinte ori chiar la București, să-l învețe cum să se poarte cu noi! Dacă e mojic, să fie cu nepricopsiții lui de ungureni!... Ești tu moale din fire, că altul l-ar fi pus la locul lui imediat... Cu toate că e mai bine că nu ți-ai pierdut cumpătul, că mitocanul ar fi fost în stare să te și aresteze!

— Ei, acu vorbești și tu, ca să nu taci! ripostă Spiru speriat numai la ideea că i s-ar fi putut întîmpla și asta. Parcă așa se arestează oamenii!

— Apoi dacă te bănuiește c-ai luat ceva? făcu Vasilica din ce în ce mai potolită. De, știu eu? Sper că nu te-a pișcat ispita să iei ceva, Spirache, să ne pomenim cu o percheziție de rîsul tîrgului?

— Muiere, tu numai de rău știi să tragi! se indignă bărbatul cu o moliciune însă care îngăduia toate presupunerile.

Vasilica hotărîse să meargă pe înserat, înainte de cină, cu Solomia, să mai așeze cîteva lumînări și să vegheze puțin la căpătîiul morților. Acuma renunță și trimise pe Solomia singură, mai ales că de la ea

pornise gîndul. Numai să nu zăbovească prea mult, ca să nu se întîrzie cu masa.

Solomia s-a întors la timp, plînsă și istovită, parcă ar fi jelit ce avea mai scump în lume. Vasilica o înțelegea, știind că răposata Mița iubea pe Solomia precum și Solomia iubea pe Mița, încît de multe ori se ducea la cucoana și singură ca să stea de vorbă și să primească povețe.

Pe cînd punea masa, Solomia povesti stăpînei sale că n-a plîns niciodată cum a plîns acuma în biserică, mai cu seamă pentru că i-a găsit așa de părăsiți și de singuri, dar că pe urmă s-a speriat așa de rău de a crezut că înnebunește. I s-a părut anume deodată că cucoana începe să se miște în cosciug... A dat buzna afară și nici nu s-a oprit pînă la părintele Ilie căruia i-a anunțat minunea. Preotul era supărat din pricină că Ciufu a fost oprit la parchet de către judecătorul de instrucție, totuși a mîngîiat-o și s-a dus cu ea înapoi în biserică și i-a explicat că probabil fîlfîirea lumînării a făcut să aibă vedenia aceea. Atunci, printre altele, sfințitul s-a mirat că nu s-a gîndit nimeni să fi îmbrăcat cum se cuvine pe cei doi morți și să nu-i fi lăsat în hainele celea urîte de toate zilele. Apoi a trimis după dascăl să mai citească de sufletul lor...

La cină au vorbit numai despre nenorocirea ce s-a abătut asupra familiei din cauza bietului Ilarie. D-na Dăniloiu, obsedată de observația preotului, se scuza că ea a spus c-ar trebui să-i primenească, dar Spiru i-a astupat gura că și-a adus aminte prea tîrziu, că se puseseră sigiliile pe uși și ar fi trebuit să vie cineva de la parchet... Dealtfel de ce nu s-ar ocupa cu astea Aretia, care pentru moștenire a știut să se

repeadă la Spirică și chiar să-l insulte, încît numai din pricina ei a îndrăznit și judecătorul să-l umilească. Dar Aretia s-a mulțumit să stea acasă și să reapară la biserică abia cînd toate erau gata.

— Ai să vezi, Spirache, ce-or zice oamenii! oftă totuși mai tîrziu, îngrijorată, d-na Dăniloiu. Și, cînd au atîtea haine, pline dulapurile! Parcă cine o să profite de ele?... Nu știu, dacă nu mi-ar fi rușine, mîine m-aș duce să-i primenesc... Cu toate că acuma, ar fi prea tîrziu și mai multe clevetiri ar putea să stîrnească...

— Lasă și tu că nu-i nimica — încercă soțul ei s-o liniștească. La urma urmelor tot în pămînt o să-i bage, fie cu haine bune, fie cu rele... Poate că ar fi păcat să se prăpădească hainele cele bune, dacă s-au întîmplat așa lucrurile...

Despre Ciufu însă nu le părea rău că l-a reținut la parchet. Într-un fel le apărea ca adevăratul vinovat de toate cele ce li se întîmplă, fiind el cel care le-a adus vestea rea și a stîrnit descoperirea crimei cu urmările ei.

— Să nu te miri dacă n-o fi chiar el ucigașul — zise Vasilica înfiorîndu-se. Că înfățișare de criminal are. Mi-e și frică acum cînd mă gîndesc la dînsul... Apoi trebuie să-l fi prins cu ceva judecătorul, dacă l-a și înhățat!... Dealtfel cu minciuna l-am prins și noi, nu-i așa, Solomie? Zicea c-a intrat și ieri la Ilarie în curte și cînd colo portița era înțepenită în zăpadă, încît abia am deschis-o...

— Apoi atunci d-aia l-a închis — făcu Spiru, adăogînd puțin îngrijorat: Să băgați de seamă și voi ce vorbiți mîine...

— Din partea noastră să fii liniștit — declară d-na Dăniloiu aproape cu mîndrie. Noi n-avem nici o pată pe suflet...

Solomia lîngă scaunul stăpînii sale, ca totdeauna, murmură parcă pentru sine:

— Mie-mi vine parcă nici să nu mă duc mîine, cucoană...

— Fugi, fată, nu fi proastă! se supără Vasilica. De ce să nu mergi? Vrei să dai de dracul, să te ducă cu poliția?... Ori ți-e frică, unde ai auzit ce-a pățit domnul?

— Ba mie nu mi-e frică, zău, cucoană — zise Solomia tăgăduind și din cap. Că o viață am... Dar mi-e scîrbă...

— Parcă mie nu mi-e scîrbă! făcu d-na Dăniloiu ridicînd cu dispreț din umeri. Lasă, Solomie, că mergem împreună și isprăvim repede!...

A doua zi se prezentară la cabinetul de instrucție prea devreme și trebuiră să aștepte mai bine de un ceas pînă să sosească judecătorul. D-na Dăniloiu tocmai se plîngea grefierului că are să vie acasă soțul ei și nu va găsi nici măcar masa așternută.

Dolga era foarte bine dispus. Își frecă mîinile și se scuză, adăogînd însă că el le-a convocat abia pentru ora douăsprezece jumătate, încît nu e vina lui dacă au avut să piardă timp așteptînd. Vasilica se învioră, îl găsi foarte politicos și drăguț și se miră în sine de unde l-a scos Spiru așa de urîcios.

— Dînsa cine este? întrebă judecătorul arătînd pe Solomia, dar răspunzînd tot el: Adică, da, știu... Ea v-a însoțit ieri cînd ați făcut descoperirea pe care ne-ați denunțat-o... Foarte bine!... Doamnă, poftiți înlăuntru!... Fata va aștepta aici...

— Domnule judecător, să nu vă supărați, dar am să vă cer o favoare — zise d-na Dăniloiu încurajată. Fata e de la țară și n-a umblat pe la judecăți... Vă rog s-o lăsați lîngă mine... Sîntem două biete femei și...

— Bine, doamnă! aprobă Dolga galant. Cu toate că tot pe rînd o să vă ascult, după cum e legea și obiceiul...

— D-apoi că noi n-avem secrete, spuse d-na Dăniloiu mulțumită. Solomia e crescută la noi...

Judecătorul îi oferi același scaun pe care șezuse ieri Spiru. Solomia rămase în picioare lîngă stăpînă-sa, cum obișnuia și acasă. După ce răsfoi cîtva timp în dosarul ce i-l pregătise pe birou grefierul, Dolga reluă mai serios, dar mereu politicos:

— Povestirea d-voastră de ieri, de la domnul prim-procuror, am auzit-o, doamnă Dăniloiu, despre cum ați dat peste cele două cadavre... De fapt aș dori numai cîteva precizări și repetiri ca să le putem înregistra în procesul-verbal...

Ridică ochii spre Vasilica, dar privirea îi alunecă asupra Solomiei. O examină un răstimp cu o curiozitate nereținută. Frumusețea și mai ales delicatețea țărăncuții îl țintuiau fără voie și-l uimeau.

— Da... exact — urmă smulgîndu-și privirea de pe Solomia. Întîi să-mi spuneți ce urme ați găsit în curte, pe zăpadă?...

— De-abia am putut deschide portița opintindu-ne amîndouă — răspunse Vasilica. Era și portița înghețată, dar mai cu seamă era zăpada întărită, căci portița nu mai fusese deschisă de cînd a nins și nici zăpada curățită sau făcută potecă... Așa că nici urme nu puteau fi în zăpadă, dacă nu umblase nimeni. Dealtfel v-am spus astea și ieri, la domnul Costică, în biurou,

cînd v-am dat de veste... Servitorul părintelui Tănăsescu ne minţise în ajun că el a umblat prin curte, dar zăpada neprihănită l-a dat de gol. Norcc că eram în şoşonii-cizmuliţe, că te scufundai în zăpadă pînă în genunchi...

— În casă aţi intrat numai d-voastră, singură?

— Singură! zise d-na Dăniloiu. Voisem să trimit pe Solomia, dar ea a refuzat. Îi era frică. Şi mie mi-a fost frică, mărturisesc acuma, dar n-am vrut să mă arăt mai slabă ca servitoarea şi de-aceea am intrat. Acuma, după ce am văzut ce-am văzut, mă minunez şi eu cum am avut curajul!

— Vă rog să-mi spuneţi ce-aţi făcut în casă, doamnă? întrebă iar judecătorul după o pauză.

— Prea bine nu mai ştiu nici eu ce-am făcut... Cînd am trecut din antreu în camera de culcare, ţin minte că m-am împiedecat de picioarele bietului Ilarie, că nu mă uitam pe jos... Dar nu ştiu cum a venit că totuşi nu m-am oprit şi n-am băgat de seamă de ce mă împiedecasem. Am trecut în sufragerie şi de acolo am văzut în bucătărie pe ţaţa Miţa moartă-umflată cum aţi găsit-o pe urmă şi d-voastră. Am vrut să mă apropiu şi n-am mai avut puterea să merg decît pînă la uşă şi să-mi arunc ochii în bucătărie parcă aş fi căutat ceva, desigur pe Ilarie... Atunci, în momentul acela, mi-am amintit că m-am împiedecat şi că trebuie să fi fost chiar dînsul. M-am întors înapoi în dormitor, am văzut acuma bine picioarele şi apoi corpul între paturi, dar capul nu i l-am văzut... Abia atunci m-a cuprins mai mare spaima şi am ieşit afară să chem pe Solomia, să cercetăm împreună mai de aproape ce şi cum s-a întîmplat. Dar ea s-a îngrozit şi mai rău cînd m-a văzut ieşind şi a început să plîngă încît de-abia am potolit-o...

Judecătorul aruncă iar o privire spre Solomia, care însă se uita în pămînt, ca şi adineaori, încît nu-i putea vedea culoarea ochilor, ci doar obrajii palizi.

— N-aţi pus mîna pe nimica în casă? Pe nici un obiect?... N-aţi deschis vreun sertar ori vreun dulap? stărui Dolga, cu un glas blînd care nu supăra.

— Parcă-mi ardea mie atunci, în spaima aceea, să mă mai gîndesc la dulapuri ori la comori? zise d-na Dăniloiu. Eu mă mir cum nu mi-a venit rău şi n-am leşinat! Dar omul e ca oţelul cînd dă primejdia peste el...

— Un amănunt poate totuşi să vă amintiţi: uşa marchizei era închisă?

— Închisă, închisă — spuse repede Vasilica, şi cu importanţă. Uite acuma, cînd mă întrebaţi, îmi amintesc foarte clar că era chiar lipită puţin, probabil tot din cauza gerului, încît a trebuit să apăs mai tare clanţa, trecîndu-mi chiar prin gînd că poate e încuiată...

— Foarte bine!... Dar cea de la antreu?

— De... ştiu eu? făcu femeia deodată nesigură. N-aş putea spune... După amintire parc-ar fi fost numai aţinată... Poate şi unde mă obişnuisem cu rezistenţa de la marchiză...

Dolga mai răsfoi puţin filele dosarului, apoi trecu la grefier şi consultă însemnările lui — ciorna răspunsului d-nei Dăniloiu. Mormăi ceva în sine, ca şi cînd ar fi recapitulat, se întoarse şi se aşeză la birou. Apoi deodată se adresă Solomiei cu glas mai rece şi cu privirea scrutătoare:

— Pe tine cum te cheamă, fetiţo?

Servitoarea se cutremură parcă ar fi izbit-o un pumn în piept. Întoarse ochii spre judecător, speriaţi

și totuși mai violeți și învăluitori. Bărbia îi tremura, încît abia rosti cu glas gîtuit:

— Pe mine?... Solomia...

— Solomia și mai cum?

— Solomia lui Ilie Motroc — răspunse ea aproape dîrdîind, fără a-și putea stăpîni emoția.

— De unde ești?

— Din comuna Valea Ursului...

— Cîți ani ai împlinit?

— Douăzeci și unu.

D-na Dăniloiu n-o vedea, numai glasul i-l auzea și simțea cît e de înfricoșată. Se întoarse pe scaun spre Solomia și-i zise matern:

— Liniștește-te, fată, și nu-ți fie frică! Domnul vezi cît e de delicat... Tu ești femeie cinstită și nu trebuie să te sperii!

— Așa e! adăogă judecătorul cu un zîmbet de încurajare. Noi nu mîncăm oameni, fetițo! Numai oamenii răi și vinovați au să se teamă de noi! Tu n-ai mutră de ucigașă... Așa că potolește-te frumos și răspunde drept la întrebările mele. Ai înțeles?

— Da — șopti Solomia.

După o pauză, în care Dolga primi o privire de recunoștință de la d-na Dăniloiu, interogatoriul continuă:

— Domnul Dăniloiu, stăpînul tău, ne-a spus că sîmbătă dimineață, în magazinul său, răposatul Ilarie ți-a încredințat o pîine cumpărată ca să o duci și să o lași la dînsul... Mi-ai putea spune pe la ce oră a fost asta?

— Eu nu știu carte, domnule... Dar pe ceas cunosc... Era nouă și un sfert!

— Nouă și un sfert... De unde știi așa de precis?

— Fusesem la farmacie chiar atunci și am văzut pe ceasul din perete...

— De ce te interesa pe tine ceasul exact?

— Eram grăbită pentru că venise de la țară Lixandru cu mama ca să mergem la doctor... La unsprezece trebuia să fim la domnu' doctor Mirescu...

— Și ce-ai făcut cu pîinea?

— Am dat-o cucoanei...

— Care cucoană?

— Cucoana Mița.

— Adică te-ai abătut pe la d-nul Ilarie și...

— Da, și i-am dat-o — zise Solomia.

D-na Dăniloiu nu se putu abține să nu întrebe:

— Mie nici nu-mi spuseși c-ai fost pe la țața Mița!

— Ce să-ți mai spun, cucoană... Parcă nu mă trimitea domnul Ilarie mai în fiecare zi din piață să-i duc cîte ceva?... Dealtfel domnul nostru a văzut cînd m-a trimis. Putea să-ți spuie dumnealui.

— Bine, bine, nu-i nimic — se liniști Vasilica. Dar...

— Cucoana ce făcea cînd i-ai dus pîinea? reluă judecătorul.

— Spăla niște rufe în bucătărie — răspunse Solomia.

— Ai zăbovit cumva la cucoana?

— Eram grăbită și nu puteam zăbovi... Așa și tot am întîrziat la domnul doctor...

— De ce ai întîrziat? Aveai destul timp de la nouă și un sfert...

— Am mai avut de lucru și acasă, că nu puteam lăsa pe stăpîna mea să facă singură toate... Pe urmă pînă am găsit banii pentru doctor...

— Unde i-ai găsit?

— Am vîndut un bănuț de aur din salbă...

— Va să zică tot ai vîndut? se supără d-na Dăniloiu. Te-am bănuit eu, știi bine! Iar umbli să te ascunzi de mine, fată, și n-are să-ți fie bine.

— Nu mă ascund, cucoană, dar ce-ai fi vrut să fac? zise Solomia cu o blîndețe resemnată. Că d-ta nu mi-ai mai fi dat, că mi-ai dat destul de nici într-un an n-am să mă plătesc. Mi-ar fi fost și rușine să-ți mai cer. Apoi la doctor trebuia să mergem c-ai văzut și d-ta în ce hal era bietul Lixandru...

Judecătorul nu înțelegea din schimbul lor de cuvinte decît că Solomia a ascuns ceva stăpînei sale, ceva însă fără legătură cu afacerea ce se instruia. Readuse deci lucrurile la ceea ce-l interesa:

— În sfîrșit, să ne întoarcem la cucoana Mița... Văd că te interesa ceasul... Poți să-mi spui precis ce oră era cînd ai plecat din curtea răposaților?

— Cucoana Mița n-avea ceas — zise Solomia simplu.

— De la magazin la cît ai plecat spre casă?

— Atunci, îndată...

— Te-ai mai abătut pe undeva?

— Am mai luat de zece lei frișcă proaspătă de la cofetăria Borănescu...

— Pe urmă?

— Pe urmă am coborît la coana Mița, i-am lăsat pîinea și am plecat repede acasă...

— Va să zică la ora nouă jumătate, cel mult zece fără un sfert, sîmbătă, este sigur că doamna Ilarie Dăniloiu trăia? întrebă mai apăsat judecătorul.

— Vezi bine că trăia dacă i-am dat pîinea — spuse Solomia natural.

— Baremi domnul Ilarie nici nu sosise acasă? adăogă Dolga. Firește. Abia după ce ți-a dat pîinea s-a dus să cumpere peștele pe care l-am găsit agățat în cuierul din antreu...

— Da...

Judecătorul iar consultă dosarul, iar se uită la Solomia, apoi se sculă în picioare:

— Pentru asta v-am convocat doamnă! Vă mulțumesc!

Capitolul XII

TOIAGUL BĂTRÎNEȚELOR

Romulus Delulescu sosi la Pitești cu acceleratul marți seara, adică cu primul tren, căci telegrama părinților n-a primit-o decît pe la ora cinci după-amiazi. Toată seara au ținut sfat în familie. Romulus era neconsolat, nu atîta de moartea bătrînilor, cu toate că din cînd în cînd ofta „bietul nenea Ilarie" sau „sărmana tanti Mița", ci pentru că n-a fost aici cînd s-a descoperit crima. Avea certitudinea nezdruncinată că unchiul său Spiru a răsluit ce a fost mai bun, adică bijuteriile și poate mare parte din bani.

— Suntem o familie fără noroc! exclamă tînărul de mai multe ori. Dacă și acuma am fost trași pe sfoară, nu mai e nici o speranță de fericire!

Părinții îl aprobau în toate. El era mîndria lor. Îl vedeau frumos, inteligent, vrednic să ajungă om mare nu doar în Pitești, ci pe toată țara. Se simțeau vinovați față de dînsul, pentru că au fost săraci și nu i-au putut oferi destule mijloace să meargă la Paris, să se perfecționeze, ca alții. Ba, de cîțiva ani, bietul Romulus le-a mai zvîrlit el ici-colo cîte o

sumuliță, după puterile lui; le era rușine destul, dar primeau... Aretia, care tiraniza pe oricine venea în contact cu ea, numai pe el îl respecta aievea. S-a întîmplat totuși, foarte rar, să-l bruftuluiască; totdeauna i-a părut rău. Ce spunea Romulus era pentru mămica lui literă de evanghelie. Dealtfel și el, spre deosebire de alți băieți, a rămas mai atașat de maică-sa și mai respectuos.

— Acuma vezi, Pascale, cîtă dreptate am avut să mă supăr cînd tu mă potoleai? făcu Aretia triumfătoare. Dacă-ți spun că ești moale și fricos, te superi!

— Ascultă, Romică — zise Delulescu, tu nu te uita la maică-ta că ea multe vorbește, dar puține bune! Chestia stă așa că, deocamdată, s-au pus sigilii pe toate ușile și că, pînă nu va decide justiția într-un fel sau altul, nu se poate atinge nimeni de nimic!

— Dar cel puțin instrucția crimei a început? se interesă tînărul.

— Ba bine că nu!... Și noi sîntem chemați mîine pentru informații, cu toate că noi n-avem cu ce să-i informăm dacă de atîția ani nici măcar n-am vorbit cu alde Ilarie... Aretia a aflat de la popa Tănăsescu că pe servitorul lui l-ar fi arestat ca ucigaș!

— În orice caz, vom vedea mîine ce vom face ca să salvăm ce se mai poate! zise Romulus cu gravitate. Am să merg și eu cu d-voastră la tribunal, să vorbesc cu judecătorul!...

— Ei, bravo! strigă Aretia mulțumită. Bine c-ai venit, dragul mamei, să nu mă mai simt așa de singură!

— Apoi da, că eu nici nu contez — mormăi Delulescu...

A doua zi Romulus se duse la biserică să se închine puțin la catafalcul unchiului său și să mai afle

oarecari ştiri. De la Dică Secuianu auzi că prin prostime circulă zvonul că asasinul ar fi chiar el, nepotul... Rîseră amîndoi. Erau la Borănescu, în cofetărie. Dar Romulus simţi o împunsătură în inimă. În realitate îl sîcîia faptul că există oameni în Piteşti care-l cred capabil de o crimă atît de oribilă...

— Fără glumă, Dică — întrebă mai tîrziu tînărul Delulescu — cine crezi să fie asasinul sau asasinii?

— N-am idee — zise Secuianu. Dar că l-au omorît, mai ales pe el, foarte bine au făcut. Era păcat să consume lumina soarelui un suflet atît de acru. Nu te supăra, Romică... A fost o scîrnăvie unchiul tău Ilarie!

— Exagerezi... Şi în orice caz rău faci că-l ocărăşti cînd se află pe catafalc şi după o moarte aşa de crîncenă prin care a plătit tot ce a greşit în viaţă! Dacă te-ar auzi cineva vorbind aşa, ar crede că n-ai inimă, Dică!

— Nici nu vreau să am faţă de asemenea monstru.

La a treia mescioară un domn se uita la ei, auzind probabil convorbirea lor. Secuianu îl recunoscu şi-i strigă:

— Tragi cu urechea, măi grefierule? Crezi că mă jenez de tine sau de oricine?

Era într-adevăr grefierul judecătorului Dolga care salută zîmbind şi răspunse:

— Ce-s de vină eu dacă d-ta vorbeşti tare de te aude toată cafeneaua?

— Apoi d-aia vorbesc tare, să auziţi toţi!

Lumea piteşteană cunoştea obiceiurile lui Secuianu şi făcea haz de butadele lui, mai ales cînd era beat sau măcar ameţit, căci la trezie nu prea avea sare...

Familia Delulescu sosi la tribunal îmbrăcată în negru; de aici urmau să treacă la biserică, să participe la înmormîntare. Uşierul îi anunţă îndată.

Judecătorul, avînd în vedere importanţa afacerii, amînase toate lucrările obişnuite, rezervîndu-şi toate orele de serviciu numai pentru anchetarea asasinatului din strada Speranţei. După ascultarea d-nei Dăniloiu şi a Solomiei a avut liberă aproape o oră ca să-şi claseze materialul în vederea continuării cercetărilor.

Dolga îi primi în cabinetul său pe toţi trei. Romulus se recomandă singur.

— Parcă nu eraţi în Piteşti! se miră puţin judecătorul.

— Mi-au telegrafiat părinţii ieri şi am venit imediat — zise tînărul, întristat. Cum să nu viu cînd un dublu omor fioros...

— Da, adevărat — întrerupse Dolga, ca şi cînd ar fi ştiut urmarea. Aţi venit desigur să daţi concurs justiţiei pentru descoperirea vinovaţilor?... Vă mulţumesc. Am să vă chem îndată ce se vor clarifica puţin cercetările. Poate mîine, poate mai tîrziu... Vom vedea!

Judecătorul devenise atît de ceremonios, că Romulus răspunse la fel:

— Voi fi la dispoziţia d-voastră...

— Va să zică începem cu d-na Delulescu, reluă Dolga. Permiteţi?

Bătrînul Delulescu se retrase împreună cu Romulus. După formalităţile obişnuite, judecătorul ceru informatoarei să povestească tot ce ştie despre împrejurările omorîrii fratelui şi cumnatei sale. Impresionată de tonul grav, Aretia făcu o întreagă spovedanie a vieţii ei, relaţiile cu fraţii, căsătoria, cum a fost înşelată la moştenire, cum a ajuns să fie certată cu Ilarie şi cu Spiru... Sfîrşi lăcrimînd, cu glas înecat:

— Am sperat mereu că ni se va face dreptate măcar la moartea lui Ilarie. Acum văd că și speranța asta s-a spulberat. Oameni fără noroc!

Dolga a ascultat calm și numai cînd d-na Delulescu a tăcut, a întrebat-o:

—Nu bănuiți deloc cine ar putea fi asasinii?... Ieri părea că vreți să învinuiți pe...?

— Pe frate-meu Spirică? complectă Aretia puțin uimită. Apoi la supărare omul multe spune, dar cine aude nu trebuie să le creadă pe toate... Cum aș putea să mărturisesc așa ceva cu mîna pe cruce? M-ar trăzni Dumnezeu din cer. Păcate o fi avînd el Spirică multe, dar să făptuiască un omor, Doamne iartă-mă, nici prin vis n-ar fi în stare... Îmi aduc aminte, cînd eram copii, că lui îi venea să leșine de cîte ori vedea tăind vreo găină... Pe urmă, slavă Domnului, e și el putred de bogat și are o singură fată, măritată bine... Atunci de ce să făptuiască asemenea nelegiuire?

— Nu spun eu c-a făcut-o — zîmbi judecătorul. D-voastră ați lăsat să se înțeleagă ieri... Dealtfel, cum bine observați, cel ce i-a ucis a făcut-o sau din interes, sau din răzbunare. Avea mulți dușmani răposatul?

— Ce dușmani să mai aibă un biet moșneag? zise natural d-na Delulescu.

— De pildă d-voastră! zîmbi iar judecătorul.

— Dușmănia între frați e altceva...

— Depinde... Cînd e și interes la mijloc?

D-na Delulescu se uită bănuitor la Dolga că și cînd s-ar fi întrebat ce vrea. Apoi răspunse cu un început de indignare:

— Nu cumva vă închipuiți că i-am omorît noi?

— Eu n-am dreptul să-mi închipuiesc nimic decît pe bază de dovezi — rosti enigmatic judecătorul.

— Apoi numai asta ne mai lipsește, vezi d-ta! Și săraci, și criminali!

— Dar, iată, vă declar că n-am nici o dovadă! continuă Dolga iar surîzător. Dimpotrivă, mi se pare că fiul d-voastră era în relații foarte bune cu răposații în timpul din urmă?

— Adevărat! aprobă Aretia cu un oftat de ușurare. Noi l-am îndemnat pe Romică să nu fie mîndru și să se apropie de unchiu-său, că băiatul numai din pricina noastră se înstrăinase de Ilarie... Apoi cum e Romică băiat plăcut, Ilarie aproape că s-a amorezat de dînsul. Baremi luna asta, cît a stat acasă, mai mult la Ilarie a petrecut-o... Ca să vedeți cît îl iubea, pot să vă spun că la plecare i-a dăruit cîteva mii de lei! La un om zgîrcit și ursuz, cum era bietul Ilarie, așa ceva e mare minune!

— Cînd a plecat fiul d-voastră de aici, din Pitești?

— Sîmbătă... A avut ghinion, bietul băiat — urmă d-na Delulescu redobîndindu-și încrederea. Se hotărîse de vineri să plece a doua zi cu acceleratul de dimineață; trebuia să fie la zece la București, că avea niște afaceri urgente. Ei bine, închipuiți-vă, domnule, cum-necum, n-a sunat deșteptătorul și Romică s-a trezit tocmai bine la opt, cînd trenul era în gară... S-a supărat, a tunat și fulgerat că de ce nu l-am sculat, că eu la șase sînt totdeauna în picioare... În sfîrșit a plecat cu personalul de două, că nu mai avea alt tren, și a sosit la cinci după-amiazi...

— Se întîmplă — încuviință judecătorul, adăogînd însă după o mică pauză: Și ce-a făcut pe urmă pînă la două?

— Ce să facă băiatul?... A ieșit în oraș. S-o fi dus pe la Dică Secuianu, poate și pe la unchiu-său... Știu eu?

— Spuneați, doamnă, că răposatul i-a făcut cadou o sumă de bani la plecare... Nu știți cînd i-a dat banii sau cîți?

— Nu știu, domnule — răspunse Aretia cu o sinceritate familiară. Zău, nu știu. Mie mi-a dat două mii de lei, la masă, la dejun, fiindcă mereu mă plîngeam că nu mai răzbesc cu cheltuielile din pensia bietului Pascal. Poate că nici n-avea mai mult, atîta i-o fi dat unchiusău... Are o inimă de aur. Îmi seamănă mie în privința asta. D-aia nu ne-am procopsit...

— Altfel, venea des pe-acasă fiul d-voastră? întrebă judecătorul întrerupînd-o și căutînd parcă înadins să schimbe vorba.

— Mai în fiecare săptămînă, dar numai cîte-o zi, uneori o jumătate, după cum avea timp liber...

— Cîștigă bine din... ce slujbă are?

— Avocat și ziarist — zise d-na Delulescu cu mîndrie. Cîștigă binișor pentru dînsul, cît să trăiască omenește... Și să ne mai ajute și pe noi din cînd în cînd, dacă n-am avut noroc să-l ajutăm noi, că el e toiagul bătrînețelor noastre...

Grefierul încheie repede declarația, i-o citi tot atît de repede și d-na Delulescu iscăli bucuroasă că s-a terminat, deși, după cum spuse lui Romulus pe urmă, judecătorul s-a purtat foarte „gentil"...

Bătrînul Delulescu se mărgini să declare că n-are nici o cunoștință despre împrejurările în care s-a comis crima, că numai ieri înainte de amiazi au fost anunțați prin servitoarea cumnatului său Spiru Dăniloiu și au alergat să vază ce s-a întîmplat... Spuse că el personal n-a avut niciodată nici o discuție cu răposații, deoarece n-a vrut să se amestece în afacerile dotale ale soției sale, preferînd, certurilor, sărăcia. Aretia a știut să se descurce singură cu frații ei, deși fără nici un rezultat

practic. De cînd băiatul s-a făcut mare, el a susținut necontenit că trebuie să păstreze legături bune cu unchii săi, mai cu seamă cu Ilarie, de la care putea spera să moștenească o avere frumoasă. Aretia, mai țanțoșă, s-a opus multă vreme. Numai cînd au înțeles (într-un timp a și umblat zvonul prin oraș) că Ilarie ar putea lăsa prin testament toată averea altora sau la spitale ori biserici, neavînd obligația legală de-a testa ceva moștenitorilor colaterali, s-au dezmetecit și au îndemnat pe Romulus să se ducă la unchiu-său...

— N-ai putea, domnule Delulescu, să-mi dai o lămurire de ordin domestic, ca să zic așa? întrebă judecătorul. Răposații n-aveau servitori, am văzut. Nu importă din ce motive. Dar muncile mai ordinare și mai grele pe lîngă casă nu le putea face nici domnul Ilarie și nici doamna: tăiatul lemnelor, căratul apei, măturatul curții și altele... Nu știi d-ta cine le făcea astea? Servitorii din vecini sau oameni tocmiți din piață? Fiul d-voastră nu v-a vorbit despre asta, fie chiar întîmplător?

— În trecut nu țin minte — răspunse Delulescu. Dar, acuma, în ultimele luni, ne spunea Romulus că bătrînii se serveau mai ales de ordonanța ofițerului care șade alături, la d-na Secuianu, iar alteori preotul Tănăsescu le trimitea pe servitorul lui, pe care dealtfel am auzit că l-ați și arestat...

— Nu l-am arestat — zise repede judecătorul. L-am prins doar cu niște minciuni care mi l-au făcut suspect...

— Se pare că Ilarie avea încredere în servitorul popii, căci odată l-a trimis și la noi după Romulus, să-l cheme nu știu unde și pentru ce... Dar cred că mai mult recurgeau la serviciile ordonanței care era mai aproape, încît puteau să-l strige oricînd.

— Cînd a scăpat trenul, sîmbătă dimineața, fiul d-voastră s-a mai dus pe la unchiul său ori...?

— Nu cred, domnule judecător — răspunse bătrînul Delulescu puțin uimit de întrebare. Aretia v-a spus c-a fost?

— Nu, nu, dar îmi adusei aminte și m-ar fi interesat să precizez — zise Dolga repede și aproape indiferent, parcă ar fi vrut să renunțe.

— Ați găsit vreo pistă, domnule jude, dacă-mi permiteți să întreb? făcu Delulescu deodată cu o intimitate care era de fapt o simplă uitare de sine a fostului grefier.

Fiindcă judecătorul, în loc de răspuns, îi aruncă o privire mustrătoare, bătrînul pensionar adăogă îndoindu-se ușor și umil:

— Scuzați, domnule jude... M-a luat gura pe dinainte... Am uitat că sînt informator... Mi-am închipuit o clipă că sînt iar ce-am fost odată... Atunci așa întrebam pe șeful meu, cînd se termina cu interogatoriu...

— Atunci poftim, scrie-ți singur declarația, după notele dînsului! zise Dolga cu un mic rîs sec. Căci interogatoriul dumitale s-a terminat într-adevăr!

Capitolul XIII

CORTEGIUL FUNERAR

Spiru Dăniloiu a uitat să tipărească obișnuitele anunțuri mortuare, cum s-ar fi cuvenit unui om ca Ilarie. Își pusese în gînd să le comande ieri după ce va fi isprăvit la cabinetul de instrucție, pe urmă s-a zăpăcit.

Lumea a aflat totuși că înmormîntarea va fi la orele patru și de la două a început să se îndrepte spre biserica Sf. Nicolae. În Pitești, localitate cu mari ambiții urbane, crimele nu sunt în general tocmai rare. Dealtfel ar fi semnul unei îngrijorătoare lipse de temperament dacă parchetul n-ar avea de lucru suficient într-un oraș care a dat țării atîtea celebrități în toate domeniile vieții. Dar în mod obișnuit se întîmplau numai crime ordinare care nu atrăgeau la curtea cu juri nici măcar pe avocații fără clientelă. Dublul asasinat din strada Speranței a mai reabilitat puțin renumele orașului la cronicile judiciare ale ziarelor din Capitală. De-aceea înmormîntarea victimelor a devenit un eveniment social la care toată lumea găsea justificare să participe. De la trei și jumătate biserica era ticsită, iar afară strada Griviței pînă la strada mare se înnegri-

se de oameni. Deoarece sediul poliției se afla aproape, Ploscaru a socotit nimerit să ia cuvenitele măsuri de ordine, concentrînd cîțiva sergenți de pe străzile dimprejur, ca să menție liberă cel puțin intrarea în biserică...

În jurul catafalcului, de o parte familia Delulescu, de cealaltă parte Vasilica și Spiru Dăniloiu, iar la spatele lor Solomia... Toți fruntașii negustorimii au ținut să dea ultima cinstire celui ce a fost multă vreme adevăratul părinte al breslei lor. Conducătorii locali ai partidului liberal s-au înfățișat în corpore spre a dovedi că partidul știe să prețuiască pe negustori și după moarte. Cu toate că mortul fusese liberal, au venit și cîțiva corifei țărăniști, în frunte cu tînărul și popularul șef, desigur cu gîndul de-a ademeni pe seama lor pe unii burghezi încă neînregimentați. A stîrnit uimire plăcută apariția primului-președinte Scarlat Măinescu, însoțit de primul-procuror Negel și de judecătorul Dolga, care instruia crima. La putere fiind, ca totdeauna, liberalii, primarul a depus o coroană frumoasă pe catafalcul celui ce a fost odinioară un ajutor de primar model. Și în sfîrșit, cînd să înceapă slujba mortuară, a sosit în automobil însuși prefectul județului, primit la intrare ceremonios de polițaiul Ploscaru...

Trei preoți au slujit cum au știut mai frumos, iar corul de ucenici, adus anume, a dat răspunsurile. În timpul slujbei toate privirile căutau să observe cum arată cadavrele după moartea silnică ce au îndurat-o. Preotul Tănăsescu a avut însă grije să le acopere cu flori, astfel încît să nu se pîngărească solemnitatea înmormîntării. S-a băgat de seamă de către cei curioși că Aretia stătea țeapănă, cu vălul lăsat pe față, fără să plîngă deloc, de asemenea că Romulus își scotea mereu ochelarii și-și ștergea ochii cu batista îndoliată. Delulescu avea urme de lacrimi pe obraji, ca și Spiru, iar d-na Dăniloiu plîngea într-una domol, discret, ca să nu atragă atenția.

Cea dintîi cuvîntare funebră a ținut-o părintele Tănăsescu, lăudînd zelul și jertfele ce le-a depus Ilarie Dăniloiu pentru biserica în care își lua acuma rămas bun pentru totdeauna de la lumea aceasta păcătoasă. În cursul cuvîntării Solomia a izbucnit deodată într-un hohot de plîns, încît toate privirile s-au îndreptat o clipă spre ea, iar preotul a trebuit să ridice puțin glasul. D-na Dăniloiu s-a întors și i-a șoptit dojenitor: „Solomie, astîmpără-te, Doamne ferește!" În mîna servitoarei însă lumînarea de ceară a mai tremurat cîteva minute în ritmul sughițurilor de plîns abia stăpînite...

Oratorul partidului liberal a glorificat pe marele român care a fost asasinat mișelește, iar primarul a reamintit serviciile prețioase ce le-a adus orașului răposatul...

Pe urmă, în sunetele „veșnicei pomeniri", dricarii au purces la acoperirea cosciugului, la baterea capacelor, la pregătirea carului mortuar... În acest timp notabilii au exprimat condoleanțele de rigoare familiei, adică mai ales lui Spiru, căci pe Aretia numai puțini au luat-o în seamă...

Cortegiul s-a format după toate regulile protocolare, subt supravegherea șefului dricarilor care, în asemenea ocazii, devine și maestru de ceremonii. Muzica militară a fost oferită de primărie. În sunetele marșului funebru de Grieg, s-au pus în mișcare colivarii, oamenii cu crucile, trăsura cu preoții, apoi dricul cel mai luxos din Pitești, urmat de membrii masculini ai celor două familii îndoliate, la care s-au adăogat imediat și fruntașii participanți. Mare și bună impresie a făcut că, cel puțin pe strada mare, primarul și șeful

liberalilor au ținut cordoanele alături de doi bătrîni negustori. După grupul nobililor urmară întîi două cupeuri cu cele două cumnate care, nevorbindu-și de ani de zile, nu puteau merge împreună, apoi un șir lung de trăsuri și automobile, înghesuite de mulțimea de popor care nu încăpea pe trotoare. D-na Dăniloiu regreta mult că fiica ei Filofteia n-a putut fi alături de ea în momentele astea dureroase, dar și înălțătoare pentru familie. I-au telegrafiat ieri trista veste, dar cum să vie tocmai de la Maramureș? Au primit însă o foarte frumoasă și lungă telegramă de condoleanțe iscălită de Filofteia, de soțul ei, pînă și de băiețelul lor... Înainte de a se sui în cupeu, d-na Dănilciu a avut grijă să trimită acasă pe Solomia. Izbucnirea ei în biserică a mișcat-o, căci rari mai sunt azi servitorii credincioși și cu recunoștință față de stăpînii care-i hrănesc. Dar pe de altă parte era supărată că a atras atenția oamenilor cu bocetele ei nechibzuite, căci omul cuminte și la durere trebuie să știe să se stăpînească. Solomia nu s-a arătat nemulțumită, a răspuns doar „Bine, cucoană", și a plecat cu lumînarea în mînă, parcă s-ar fi întors de la Înviere...

Prefectul județului, subt pretext că e foarte ocupat, nici nu a mai intrat în cortegiu, ci s-a făcut nevăzut îndată ce s-a terminat serviciul religios. La tribunal s-au retras apoi și primul-președinte cu primul-procuror și cu judecătorul Dolga. Primul-procuror spuse tare, să audă cei dimprejur, ca o scuză pentru toți trei, că au întrerupt serviciul numai ca să nu lipsească de la înmormîntarea unui mare muncitor și martir...

Dolga nici nu apucă bine să-și deschidă dosarele, că se și pomeni cu primul-procuror Negel la o cură de taifas. N-avea de lucru, în orice caz nimic important, și-i ardea de vorbă.

— Mi se pare că mai aștepți clienți? întrebă dînsul. Pînă sosesc, fă-mi cinstea cu o cafea bună, amice Dolga!

— Cu mare plăcere! răspunse judecătorul sunînd. Tocmai și eu mă gîndeam... O înmormîntare totdeauna parcă îți sporește pofta de viață...

Pînă să vie cafelele vorbiră despre înmormîntare, adică mai mult Negel, care, localnic, găsi prilejul de-a bîrfi puțin pe prieteni și pe neprieteni deopotrivă.

— În orice caz, au avut o înmormîntare impozantă — observă judecătorul. Se vede c-au fost foarte iubiți...

— Iubiți, n-aș putea spune — observă Negel aprinzînd o țigaretă, după ce sorbi întîi cu zgomot din cafeaua gingirlie. Românului, știi, nu prea îi place munca, dar o respectă la alții, mai ales la străini. N-ai băgat de seamă că nicăiri nu se face mai zgomotos apologia muncii ca la noi, cu toate că noi suntem poporul care muncim cel mai puțin?[1] În fond numai nemții și nordicii au inventat necesitatea și religia muncii. Omul nu e creat ca să muncească, ci să se bucure de viață. Idealul nu e munca sau cel puțin n-ar trebui să fie... Dar, în sfîrșit, asta-i altă socoteală. Cum ziceam, Ilarie era respectat pentru că toată viața a muncit ca un bou, ca la urmă să vie cineva să-i sucească gîtul ca unui pui de găină... Păcat de toată viața și de toată munca lui!

Dolga, crescut în cultul muncii, zîmbea confuz și tăcea.

— Dar, à propos, cum stai cu ancheta? reluă primul-procuror. Îmi închipui cît de greu trebuie să-ți

[1] Considerațiile prim-procurorului Negel, exprimînd o mentalitate burgheză, găsesc, la antipod, în opera lui Liviu Rebreanu, elogiul muncii și al milioanelor de truditori ai țării noastre; în anul cînd scrie *Amîndoi*, același prozator face, în acest sens, o mărturisire de credință în discursul de recepție la Academia Română: *Lauda țăranului român* (21 mart. 1940).

vie s-o urnești din loc... Pe servitorul popii bine făcuși că l-ai reținut — știi, e o satisfacție pentru opinia publică, mică, dar este... ! Pînă una-alta ar trebui poate să grăbim deschiderea testamentului, pe de o parte să astupăm gura moștenitorilor, pe de altă parte ca să vezi dacă nu-ți oferă oarecare indicii.

— Mă rog, eu aș fi foarte mulțumit dacă s-ar putea grăbi — zise Dolga simplu.

— Am vorbit chiar adineaori, în biserică, cu Măinescu — adăogă Negel confidențial. E și el de părere. Dealtfel din partea noastră s-au încheiat formele...

— Desigur, s-a depus încă de ieri...

— Atunci voi mai face eu diligențe verbale — murmură primul-procuror. Știi, deviza mea: mînă de fier în mănușă de mătase !

Judecătorul cunoștea părerile acestea, repetate de atîtea ori de către Negel, care căuta să-și sporească popularitatea în jos, adică în lume, păstrînd în sus reputația de strict legalist. În realitate, primul-procuror dorea să fie bine cu toată lumea și să aplice legea după obraz.

— Numai să nu exagerăm, dragă Dolga ! continuă mai insistent Negel. N-aș vrea să dăm ocazii la plîngeri... Ai ascultat pe Spirică Dăniloiu, fratele victimei. Un om de treabă, cuviincios, respectuos, cu o situație frumoasă în oraș, ca și Ilarie... Ei bine, bietul om numai că nu plîngea povestindu-mi azi-dimineață ce-a pățit aici.

— Domnule prim-procuror, mă mir că s-a putut plînge — ripostă judecătorul cu răceală.

— Nu s-a plîns, omule, stai, nu exagera iar ! zise repede Negel, ostoindu-l parcă. Nu... Dar mi-a povestit și era necăjit și amărît... A rămas cu impresia că-l suspectezi și pe dînsul, că în sfîrșit...

— Cînd e vorba de o crimă atît de urîtă, sunt obligat să verific orice amănunt care ar putea să mă puie pe urmele asasinului — răspunse Dolga cu o încăpățînare care se accentua. Nu mi-e permis să am considerații lăturalnice și nu vreau să cunosc legăturile particulare ale informatorilor. Datoria e mai presus de toate !

— Exact ! Just ! Totuși asta nu împiedecă anume diplomație, anume subtilitate, chiar în interesul succesului !

— Nu vă supărați, domnule prim-procuror, orice sugestie în privința aceasta mă ofensează !

Negel tresări ușor. Rezistența judecătorului îl zăpăci. Pe urmă se întunecă. Răspunse cu alt glas.

— Nu mă supăr, dar îmi pare rău !

— Vă rog să mă iertați !

— Eu ți-am vorbit amical, ca un om mai bătrîn, cu experiență mai multă, iar d-ta îmi răspunzi înțepat ca și cînd aș vrea să te influențez sau să-ți forțez mîna... Îmi pare foarte rău !

— Poate că m-am exprimat greșit, domnule prim-procuror, dar...

Convorbirea fu întreruptă de apariția ușierului, care anunța sosirea d-lui Dică Secuianu. Se făcu o scurtă tăcere, apoi Dolga zise:

— Numaidecît !... să aștepte puțin !

— Dică Secuianu? întrebă Negel uimit după ce se retrase ușierul. L-ai citat și pe el? Ai vreo bănuială împotriva lui sau...?

— Vreau să-i cer niște lămuriri asupra victimelor...

— Bine, dar erau certați de multă vreme... Nu știai?

— Știu... Am aflat... Totuși sunt vecini și...

Negel se sculă să plece. După doi pași se întoarse:

— Nu uita, dragă Dolga, că Dică Secuianu e nepotul primului-președinte și că primul-președinte ține foarte mult la el, cu toate că...

— Domnule prim-procuror, pentru mine e un informator ca oricare altul!

— În sfîrșit, ești încăpățînat, amice! spuse Negel îndulcind tonul și schițînd un surîs. Eu te-am prevenit și mă spăl pe mîini!

Ieși trimițîndu-i o bezea din vîrful degetelor.

Dolga rămase în picioare răspunzînd de asemenea cu un zîmbet protocolar. Așteptă cîtva timp închipuindu-și că primul-procuror are să schimbe amabilități cu nepotul primului-președinte. Pe urmă sună prelung și zise aprodului care întredeschise ușa:

— Să vie domnul Secuianu!

Capitolul XIV

O CELEBRITATE PITEȘTEANĂ

— Salut! strigă familiar Dică Secuianu, intrînd în cabinetul judecătorului, urmat de grefierul care stătuse pe-afară cît a fost primul-procuror înlăuntru.

Își lăsase în vestibul șoșonii, blana și căciula de lutru. Se apropie de birou cu mîna întinsă, încît Dolga trebui să i-o strîngă. Se cunoșteau și din familii, și de la unele petreceri. Secuianu l-a tutuit din prima zi, cum tutuia pe toată lumea. Judecătorul, din timiditate și din prudență, a continuat să-l domnească... Era de statură mijlocie, bine legat, vînjos, cu umerii largi, capul rotund, cam roșcovan la față ca și la păr, tuns scurt ca un neamț, puțin buhăit din pricina băuturii și a nopților nedormite, cu niște ochi albăstrioțel, mici și obosiți, parcă veșnic în suferință de somn, totuși cu străfulgerări de energie din cînd în cînd. Părea greoi și trecut pentru cei treizeci și șase de ani. Tatăl său a fost o glorie a baroului argeșan. A murit timpuriu, pe cînd Dică termina liceul, lăsînd o avere destul de importantă pentru împrejurările locale, mai ales că și soția sa, Cezarina, sora mai mare a actualului

— Nu uita, dragă Dolga, că Dică Secuianu e nepotul primului-președinte și că primul-președinte ține foarte mult la el, cu toate că...

— Domnule prim-procuror, pentru mine e un informator ca oricare altul!

— În sfîrșit, ești încăpățînat, amice! spuse Negel îndulcind tonul și schițînd un surîs. Eu te-am prevenit și mă spăl pe mîini!

Ieși trimițîndu-i o bezea din vîrful degetelor.

Dolga rămase în picioare răspunzînd de asemenea cu un zîmbet protocolar. Așteptă cîtva timp închipuindu-și că primul-procuror are să schimbe amabilități cu nepotul primului-președinte. Pe urmă sună prelung și zise aprodului care întredeschise ușa:

— Să vie domnul Secuianu!

Capitolul XIV

O CELEBRITATE PITEȘTEANĂ

— Salut! strigă familiar Dică Secuianu, intrînd în cabinetul judecătorului, urmat de grefierul care stătuse pe-afară cît a fost primul-procuror înlăuntru.

Își lăsase în vestibul șoșonii, blana și căciula de lutru. Se apropie de birou cu mîna întinsă, încît Dolga trebui să i-o strîngă. Se cunoșteau și din familii, și de la unele petreceri. Secuianu l-a tutuit din prima zi, cum tutuia pe toată lumea. Judecătorul, din timiditate și din prudență, a continuat să-l domnească... Era de statură mijlocie, bine legat, vînjos, cu umerii largi, capul rotund, cam roșcovan la față ca și la păr, tuns scurt ca un neamț, puțin buhăit din pricina băuturii și a nopților nedormite, cu niște ochi albăstrioțel, mici și obosiți, parcă veșnic în suferință de somn, totuși cu străfulgerări de energie din cînd în cînd. Părea greoi și trecut pentru cei treizeci și șase de ani. Tatăl său a fost o glorie a baroului argeșan. A murit timpuriu, pe cînd Dică termina liceul, lăsînd o avere destul de importantă pentru împrejurările locale, mai ales că și soția sa, Cezarina, sora mai mare a actualului

prim-președinte Măinescu, a avut zestrea ei. Cezarina a fost o mamă prea blîndă pentru un băiat ca Dică. L-a răsfățat și l-a lăsat în voia lui, iar el s-a adîncit din ce în ce în viața ușoară de petreceri și trîndăvie. Cu chiu și vai a luat o licență în drept tocmai la Iași, dar în barou nu s-a înscris, pentru că i-a repugnat începutul firesc de trepăduș de tribunal. În schimb a ajuns curînd un stîlp al localurilor de petreceri, întîi, un răstimp la București (cît a avut bani mai mulți), pe urmă la Pitești și în toate orășelele dimprejur, începînd cu Găeștii și Curtea de Argeș, trecînd prin Cîmpulung, Tîrgoviște, Slatina și sfîrșind cu Craiova. Reședința o păstra însă la Pitești unde maică-sa a rămas în cele din urmă numai cu casa din strada Speranței, fiind silită la bătrînețe să închirieze două camere mobilate, pentru traiul de toate zilele. Dică reușise să devie o celebritate piteșteană. Simpatic și vorbăreț, spiritual după gusturile piteștene, dansator neobosit, cunoscînd toate cîntecele populare mai bine ca lăutarii înșiși, precum și pe cele moderne lansate prin teatrele de reviste, cîntînd din gură deopotrivă ca și la vioară, era un mosafir deosebit de prețuit la toate ceaiurile cu prelungire, la nunți și botezuri în familiile bune din Pitești. Mîndru de originea lui, de gloria tatălui său, avea un dispreț neascuns față de mitocanii cu avere care i se părea că acaparează viața socială piteșteană. Pe măsură ce sărăcia se făcea mai batjocoritoare, se lăuda mai mult cu ceea ce a avut sau ar fi putut deveni. Simțea că e idolul lăutarilor, al cîrciumarilor și șantanurilor și al tuturor tinerilor care debutau în viața de petreceri, iar asta îl măgulea, fără să bage de seamă că tovarășii de chefuri se cumințeau repede și că numai el rămînea mereu același.

— M-ai chemat, onorate domn? zise Dică Secuianu puțin ironic, așezîndu-se pe scaun fără a aștepta invitația judecătorului încurcat. Dacă venea băiatul cu un ceas mai tîrziu, nu mă găsea, că tocmai mă pregăteam să plec la Argeș, unde...

— Atît mai bine! întrerupse deodată Dolga mușcîndu-și buza, părîndu-i-se că atitudinea aceasta îi scade autoritatea. Altfel poate ar fi trebuit să...

— Să mă aduci cu poliția? Nu? făcu Dică mai mult batjocoritor decît sfidător. Și pentru ce, rogu-te? Am săvîrșit vreo crimă? Am călcat vreo lege?

Judecătorul stătea tot în picioare și-l privea, silindu-se să-și păstreze calmul și astfel să dobîndească ascendența necesară. Zise politicos și demn:

— Domnule Secuianu, te rog să ai răbdare! Eu aici îmi fac datoria! Sînt pus să fac o cercetare penibilă, cu răspunderi grave... Au fost uciși doi bătrîni, vecinii d-tale. Știi, firește. Crima nu poate rămînea nesancționată. Ești obligat și d-ta, ca toată lumea, să ne dai concursul ca să descoperim pe autorii crimei!

Secuianu, aproape împotriva voinței sale, se pomeni impresionat nu atît de cuvintele, cît de înfățișarea austeră a judecătorului și de tonul lui convins. Reluă mai potolit, cu glasul încă morocănos:

— Despre omorîrea vecinilor mei nu pot să-ți spun părerea ce o am, cel puțin aici. Poate că ai auzit-o că în orașul ăsta merge vorba rea ca gîndul...

— Te rog să nu-mi repeți părerea! zise Dolga. Nu vreau s-o aud!... Mi-e teamă că ar trebui să-ți dresez proces-verbal pentru glorificare de crimă!

— Așa e! aprobă Secuianu. De aceea mă mir că am mai fost citat...

— Totuși am putea eventual preciza, cu ajutorul d-tale, unele lucruri... De pildă momentul comiterii

crimei!... Medicul legist a opinat că bătrînii ar fi fost omorîți sîmbătă. Din datele de pînă acuma s-ar părea că într-adevăr sîmbătă s-a întîmplat nenorocirea. Ar avea însă mare importanță dacă am dobîndi o precizare mai categorică. Din cauza aceasta m-am gîndit la vecini... Nu pot fi uciși doi oameni fără să scape un țipăt sau măcar un zgomot care să atragă atenția vecinilor. D-ta erai acasă sîmbătă?

— Cred că da, dar...

— Știu, dormeai înainte de amiazi, ca totdeauna... Da! Totuși poate că servitorii au auzit sau au văzut ceva suspect?...

— N-am idee, dar nu cred... Ai văzut, casa noastră are o curte largă spre casa lor, mărginită de un zid înalt, peste care nu se poate privi dincolo. Așa că nu e verosimil să fi putut observa ceva servitorii noștri, deși nu i-am întrebat...

— Nu s-a vorbit zilele acestea la d-voastră despre crima care a răscolit tot orașul?

— Despre servitori nu pot spune nimic. N-am obiceiul să țin sfat cu ei. Mama însă a plîns destul, deși oamenii aceia nu meritau lacrimile ei.

— D-ta știai că ordonanța ofițerului care șade la d-voastră făcea servicii domestice la Ilarie Dăniloiu?

— Cum nu. De ani de zile toate muncile grele și le-au făcut cu servitorii altora, mai ales cu ai noștri, chiar după ce am rupt orice legături cu hodorogii... Pardon!.. Cînd nu puteau ai noștri, se milogea la părintele Tănăsescu. La ei am cunoscut și eu pe Ciufu, pe care, în treacăt, cred că degeaba l-ai arestat... O fi mincinos și lăudăros, dar nu e capabil de crimă, în primul rînd pentru că e fricos...

— Se poate! întrerupse judecătorul. Dealtfel mi s-a spus că e credincios, chiar foarte credincios față de cei pe care-i slujește...

— Asta cel mult popa o spune! rîse Secuianu. Trebuie să fie foarte afectat că i-ai sechestrat bunătatea de slugă.

Dolga ezita și-și ascundea ezitarea subt o politețe din ce în ce mai mare față de Secuianu. Îi era teamă să nu simtă ce căuta și unde vrea să ajungă cu întrebările înadins anodine.

— Nu mă mir — zise judecătorul. O slugă bună e un tovarăș prețios în toate întreprinderile serioase.

— Dezgheț este Ciufu, deși unii spun că e prost, de pildă chiar Romulus Delulescu — făcu Secuianu cu îngîmfare de triumfător, avînd impresia că a pus la locul lui pe Dolga. Eu, cînd am ceva important, pe Ciufu îl însărcinez, nu pe Iacob, adică ordonanța...

— Și totuși și domnul Delulescu se servea de Ciufu cînd avea nevoie — urmă Dolga.

— Mai puțin, căci el nu șade mereu la Pitești — zise Dică. Poate în vremea din urmă, de cînd s-a împăcat cu bătrînii și venea deseori pe la ei, să-l fi întrebuințat mai des, dar tot pe seama lor și din pricina lor și ca să-i servească pe dînșii...

— Fiindcă veni vorba de domnul Delulescu, v-ați întîlnit sîmbătă împreună? întrebă deodată judecătorul foarte natural. Părinții dumnealui mi-au spus cum a scăpat acceleratul de dimineață...

Dică Secuianu plecă într-o ureche capul și rămase așa, cu o privire disprețuitoare, ca și cînd l-ar fi cîntărit; apoi răspunse rîzînd cu superioritate:

— Ce te îndreptățește pe d-ta, domnule... judecător de instrucție, să te crezi mai deștept ca mine sau să mă crezi pe mine mai prost ca d-ta?

— Domnule Secuianu! protestă Dolga. Nu-ți permit astfel de...

— Permiteți, nu permiteți, puțin îmi pasă! zise Dică iarăși cu superioritate. Îți închipui poate că am venit aci ca să-ți exerciți asupra mea agerimea minții d-tale? Am răspuns, domnule, la chemarea justiției, dar te rog să nu încerci a mă prinde pe mine în rețeaua d-tale de abilități!

— Domnule, mă silești să-ți atrag atenția că datorești deferență justiției! făcu solemn judecătorul.

— Deferență pentru deferență — ripostă Secuianu, cu glas ridicat.

— Te previn, domnule, că orice lipsă de deferență va avea urmări pe loc! declară Dolga devenind palid. D-ta confunzi acest cabinet cu alte localuri! Sau poate te bizui pe anume legături... Eu sunt aici suveran în conducerea și efectuarea instrucției și nu voi permite nimănui să-mi zădărnicească opera de ecarisaj social!

Dică Secuianu se ridicase în picioare parcă ar fi vrut să părăsească biroul. Ochii mici aveau scăpărări de ură. O tăcere aspră stăpîni cîteva clipe. Pe cînd cei doi încrucișau privirile dîrze, grefierul la masă se făcuse mic de tot, băgase capul între umeri și nici nu cuteza să ridice ochii.

— Pe mine nimeni și nimic nu mă poate abate de la împlinirea datoriei! continuă judecătorul. Și mai ales nimeni nu mă poate intimida ca să renunț la anume cercetări!

— Iar eu sînt om cinstit, domnule! Să știi bine asta! zise Dică aproape înăbușit de mînie.

— Nu sînt chemat să examinez cinstea și corectitudinea nimănui! răspunse Dolga mereu sever. Mă interesează numai fapte, date și dovezi. Calificările le dau alții...

— Dar în definitiv ce dorești de la mine, domnule judecător? strigă indignat Secuianu. Întreabă direct, fără ocoliri! Și voi răspunde la fel! Eu n-am nimic de ascuns și n-am obiceiul să mint!

— Am întrebat: te-ai întîlnit sîmbătă dimineață cu Romulus Delulescu? Se poate ceva mai clar? zise judecătorul mai calm; apoi, deoarece Secuianu respira profund ca să-și domolească nervii, adăogă cu amabilitate oficială: Te rog ia loc și răspunde! Dacă vrei firește. Poți să refuzi a răspunde, dacă...

După o scurtă pauză, Dică Secuianu răspunse:

— Da, m-am întîlnit sîmbătă dimineața cu Delulescu.

— Ai vrea să precizezi?... La ce oră?

— Cam unsprezece... așa cred... M-a sculat din somn...

— A avut să-ți comunice ceva important și urgent?

— Pentru el era important și urgent, pentru mine numai plicticos.

— N-ai vrea să precizezi despre ce a fost vorba?

— Cu toate că e ceva intim, ca să nu ți se pară că vreau să sabotez instrucția, iată, precizez: a venit să mă roage să-l învăț unde ar putea să schimbe grabnic cincizeci de dolari. Mi-a spus că a primit în ajunul plecării, adică vineri, o sumă de dolari de la unchiul său.

— Cînd ți-a spus aceasta, domnule Secuianu?

— Atunci, sîmbătă dimineața, cînd m-a sculat din somn.

— Dar vineri nu v-ați întîlnit?... Serile erați tot deauna împreună, dacă nu mă înșel?...

— Am fost într-adevăr împreună și vineri seara, dar nu mi-a mărturisit. Poate ca să nu-l ademenesc să facem un chef și să risipească banii...

— Da, perfect — zise judecătorul. Pe urmă te-ai sculat și...

— Nu, mi-a fost lene să mă scol, căci mă culcasem abia la șapte dimineața și eram frînt de somn — răspunse Secuianu liniștit. Voia să schimbe dolarii și m-a rugat să-l ajut. Dacă s-ar fi dus Romulus chiar la omul meu și în numele meu, jidanul ar fi bănuit că sînt banii lui. Pe cine să trimitem? mi-am zis cu ochii închiși, ca să nu mă trezesc de tot. Iacob, ordonanța chiriașului nostru, e un tont, nici străzile nu le știe bine... Atunci mi-am adus aminte de Ciufu, pe care l-am mai întrebuințat în chestii d-astea delicate de bani, adică mai mult împrumuturi. Am poruncit lui Iacob să cheme pe Ciufu, iar între timp am mîzgălit pe o carte de vizită cîteva cuvinte pentru Lieberman... Ciufu a venit imediat și într-adevăr a făcut treabă bună, ca totdeauna. Peste jumătate de oră s-a întors cu aproape zece mii de lei. Jidanul a fost serviabil și mi-a făcut schimbul cel mai favorabil... Romulus a așteptat la mine, adică m-a păzit, fiindcă eu am adormit iarăși și numai ca prin vis îmi amintesc de sosirea lui Ciufu cu banii și de mulțumirile prietenului...

— Ordonanța cum spuneai că se numește?

— Iacob și nu mai știu cum, mi se pare Cociorva!

Judecătorul așteptă un minut, uitîndu-se numai cu coada ochiului la Secuianu care părea istovit. Îi zise apoi cu o mică ironie:

— Îți mulțumesc, domnule Secuianu... Cum vezi, nu era nevoie de enervare. Nu ți-am cerut nimic nedelicat...

— Tonul face muzica, onorate domn — mormăi Dică amintindu-și supărarea și gata iar să se înfurie.

— Dar urechea o interpretează greșit, cînd nu e muzicală — răspunse Dolga zîmbind. Duhovnicul, medicul și judecătorul nu pot ofensa, căci ei nu caută decît adevărul. De aceea am să-ți mai cer o lămurire în legătură cu Ilarie Dăniloiu. Pentru că a fost vorba de dolari... Mi s-a spus că răposatul a avut mania să tezaurizeze dolari și în general valută grea... Cineva mi-a precizat chiar că poseda un portofel anume în care ținea numai banii străini. Cînd am descins în casa crimei n-am găsit nici urmă de portofel, nici de bani străini... D-ta ai fost odinioară foarte intim cu bătrînul. Se vorbea că te va face moștenitor universal și unic, că ți-a și făcut un testament... Ce crezi despre afacerea cu banii străini și cu portofelul? Că a avut dolari, mi-ai confirmat d-ta însuți....

— Mi-e penibil, adică mai mult mă dezgustă să vorbesc despre bătrînul Dăniloiu — zise Dică într-adevăr plictisit. Eu unul nu-l iert nici după moarte, declar sus și tare! Am motivele mele!... C-a fost avar fără pereche și a adunat avere multă, nu mai încape discuție. A trăit ca un animal, cum să nu adune! Ceva precis însă în privința averii lui nu știu, iar cine spune că știe, minte. Intimitatea cu moșul se oprea net în preajma banilor. Se ferea și de umbra lui... Ce-a mai făcut pe urmă, ar putea să te lămurească Romulus Delulescu, firește relativ, că nici cu el n-a avut intimități de bani, afară de cadoul cu dolarii din care se vede că i s-a tras și moartea... Eu de aproape trei ani i-am întors spatele. Dar îmi aduc aminte că, într-adevăr, l-am surprins odată cu un portofel mare, vechi, soios, doldora probabil de bancnote; habar n-am dacă erau hîrtii străine sau românești. Cumpăra și pe-atunci bani străini, cînd i se ofereau ocazii foarte avantajoase, dar știu de-asemenea că și vindea, ceea ce înseamnă că făcea negoț, nu tezaurizare...

— Da, într-adevăr — observă judecătorul pe gînduri. Și totuși protofelul a dispărut! Dacă era gol, de ce ar fi dispărut? Afară dacă bătrînul nu l-o fi aruncat cînd s-a învechit prea tare...

— Ilarie Dăniloiu să arunce ceva? Ooh! Cred că în viața lui n-a aruncat nimic, nici un petec de hîrtie... Cel mult l-o fi vîndut!

— În sfîrșit...

Dolga își curmă brusc vorba. Secuianu observă și iar se ofensă:

— De ce te-ai oprit? Ai vreo îndoială?... Ți-am spus că mă jicnesc cuvintele și gesturile în doi peri. Sînt om franc și...

— Era să-ți pun o întrebare fără legătură directă cu ancheta, de ordin personal — zise judecătorul aproape scuzîndu-se. Voiam să te întreb ce motive ai de nu-l poți ierta pe Ilarie Dăniloiu nici după o moarte atît de crîncenă? Dar mi-am dat seama că întrebarea ar putea să-ți răscolească amintiri penibile și...

— Adevărat, mai mult decît penibile! murmură Dică. Sunt lucruri care nu mă interesează decît pe mine. Afară de mama nici nu le-am spus nimănui. Ei a trebuit să-i explic de ce Ilarie Dăniloiu, pe care tatăl meu l-a sprijinit mult odinioară, nu merită nici să fie scuipat. Pentru ceilalți n-avea nici o importanță. Față de străini mă răcoream înjurîndu-l birjărește, singurul fel care era pe înțelesul lui, știind că se vor găsi destui care-i vor raporta cuvînt cu cuvînt toate sudălmile...

Tăcu abătut, amărît, ca și cînd amintirea l-ar fi îndurerat în străfunduri. Apoi deodată se întoarse spre grefierul cu condeiul în mînă și-i zise aspru, ca unui servitor:

— Aide, lasă-mă singur cu dumnealui!... Vreau să-i vorbesc în particular!

Grefierul aruncă o privire spre Dolga, întrebătoare și înfricoșată, dar, fără să aștepte aprobarea lui, se sculă și ieși repede, ca un cîine cu coada între picioare.

— Nu te supăra că l-am dat afară — zise confidențial Dică. D-ta m-ai stîrnit și acuma simt nevoia să mă răcoresc. Altfel m-aș înăbuși...

Surprins, judecătorul Dolga rămase privindu-l cu nerăbdare și emoție. Înainte de a mai spune el ceva, Secuianu continuă:

— Îmi plac oamenii întregi, chiar dacă mă sîcîie!... De aceea mi-ai inspirat încredere, indiferent dacă eu nu-ți inspir d-tale...

— Cu toate astea...

— Nu, nu, știu... Indiferent!... În clipa asta am nevoie de d-ta! Mîine poate o să-mi pară rău... Acuma însă am să-ți mărturisesc tot, absolut tot...

Dolga își stăpîni o tresărire nervoasă ca în așteptarea neprevăzutului. Nu mai zise nimic de teamă să nu-i turbure hotărîrea. Dealtfel Secuianu continuă fără să-l privească, vorbind parcă mai mult pentru sine și pentru despovărarea-i proprie:

— Am fost printre puținii oameni care am iubit pe Ilarie Dăniloiu... Cît am fost copil, din milă pentru înfățișarea-i umilă, bolnăvicioasă, strecurătoare. Mai tîrziu pentru că avea tot ceea ce nu aveam eu: dragoste de muncă, stăruință în sforțare, spirit de economie și, în ciuda aparenței, o anume rectitudine în relațiile cu oamenii. Eram buni vecini, fără să avem legături sociale; neamul nostru nu se putea amesteca cu un neam de slugi, oricîtă avere ar fi adunat și orice situație lumească ar fi dobîndit. Dealtfel și ei își cunoșteau lungul nasului și nici n-au încercat vreo apropiere. Decadența noastră materială, din vina vieții pe care am dus-o eu, m-a făcut pe urmă mai puțin intransigent și așa, încetul

cu încetul, m-am legat de bătrînul Ilarie cu o simpatie sinceră, dezinteresată. Îl consideram ca un confident căruia îi poți încredința orice taină, cu siguranța că nu te va trăda niciodată. Am ajuns să fiu mosafir zilnic în casa lor, unde mă simțeam ca acasă la mine, cu toate că și atunci trăiau tot atît de oribil și erau în stare nici să nu mănînce ca să facă economii. Jucam tabinet pe boabe de fasole căci numai astfel jocul de cărți nu e otrăvitor. Nu i-am cerut niciodată nimic, cu atît mai puțin bani. Ei se împrumutau la noi cu toate fleacurile și uitau să le dea înapoi, deși noi acuma ajunsesem să ținem doi chiriași cu luna ca să ne echilibrăm. Indiferent... Din cînd în cînd bătrînul Ilarie îmi oferea sfaturi și îndemnuri, gratis, firește. Îl ascultam cuviincios și încolo îmi vedeam de treburi. Viața în care mă înglodasem trebuia urmată așa pînă la capăt. Pornisem greșit. Uneori îmi dădeam seama, dar inerția mă ducea înainte, pe același drum... În sfîrșit acum trei ani s-a întîmplat întorsătura cea mare. În viața fiecărui om cred că există o răscruce decisivă, chiar dacă omul trece fără să-și dea seama de existența ei. În răscrucea asta se poate schimba tot: binele în rău și răul în bine... Pentru mine a apărut răscrucea acum trei ani. O prietenă de-a mamei, femeie săracă, i-a încredințat trei mii de lei să-i păstreze, ca să nu-i știrbească cumva, avînd să plătească cu ei chiria la un proprietar care amenința s-o scoată din casă dacă nu plătește la zi. Te scutesc de nume și de amănunte — n-au nici o importanță. Important este numai că, exact cu două zile înainte de termenul cînd femeia avea neapărată nevoie de bani, eu am dat peste ei, scormonind într-un scrin vechi, i-am pus în buzunar ca să fac o glumă proastă

cu mama, crezînd că a făcut economii fără să-mi spuie... Seara cu băieții ne-am întins la o petrecere. Ca și alte dăți, m-a cuprins galanteria și am cheltuit din banii mamei. Pe urmă ne-am abătut pe la niște prieteni unde era joc de cărți, am vrut să complectez ce știrbisem și pînă dimineața am pierdut tot, de n-am avut nici cu ce să plătesc birja care m-a dus acasă... După-amiazi i-am mărturisit mamei ce-am făcut, iar ea mi-a spus ce fel de bani erau și că mîine dimineață trebuie să-i înapoieze nenorocitei care i-a încredințat, socotindu-i mai în siguranță la mama decît în bancă... N-am să fac fraze și să-ți spun vorbe mari: m-aș fi împușcat, dar moartea mea n-ar fi împiedecat rușinea mamei. Atunci, în ceasul acela de desperare pe care nu-l poate înțelege decît cel ce a privit pînă în adîncuri prăpastia rușinii ucigătoare, mi-a venit în gînd salvarea: Ilarie Dăniloiu. M-am dus la dînsul. L-am surprins tocmai numărînd galbeni și așezîndu-i în fișicuri. M-am spovedit ca unui duhovnic. I-am mărturisit tot, tot... Și am adăogat că întîmplarea aceasta m-a hotărît să rup pentru totdeauna cu trecutul meu, să încep o viață nouă, să muncesc, să urmez într-adevăr pilda lui... A ascultat continuînd a înfășura fișicurile în hîrtie de jurnal, fără o tresărire, fără măcar să mă privească. Pe urmă, cînd am tăcut cu sufletul pe buze, a ridicat la mine ochii vicleni și nepăsători și a răspuns doar atîta: „Nu pot, dom'le Dică... Nu pot!" Eram așa de spăimîntat că am mai stăruit, l-am implorat — mi-e rușine cînd îmi aduc aminte. S-a mulțumit să repete: „Nu pot, dom'le Dică..." Mă mir cum nu l-am strîns de gît atunci ca să nu mai sfideze soarele asemenea bestie umană! Dacă-mi sărea atunci în ajutor monstrul, azi aș fi alt om!... Da, da!... A fost singurul moment

cînd mi-aș fi putut schimba destinul!... Bestia m-a lăsat să mă tîrăsc în prăpastie, deși mîntuirea mea atîrna de un singur strop de bunătate!... N-am să-l iert niciodată!...

Era în picioare, congestionat, gesticulînd ca un dement. Judecătorul tăcea și-i urmărea mișcările cu o curiozitate rece, științifică.

— Am să regret toată viața că nu l-am sugrumat atunci!

Capitolul XV

LIXANDRU

— Acuma, cucoană, eu nu mai stau nici să mă legi cu lanțuri!... Nu mai pot sta!... Trebuie să plec!

D-na Dăniloiu se supără auzind-o pe Solomia că o întîmpină așa de cum se întoarce acasă de la cimitir.

— Ia ascultă, Spirică — zise doamna în culmea indignării — ce spune fata asta și ce poftește! Ascult-o și tu, că pe mine nu mă crezi cînd îți spun că nu e în toate mințile!

Solomia era îmbrăcată de ducă în hainele cele bune și călduroase, pentru că iar începuse a fulgui și vîntul bătea mai a ger. Repetă cu încăpățînare:

— Nu mai pot sta, cucoană, păcatele mele, d-ta nu vrei să mă înțelegi?... Am făcut cum ai zis, am mers la judecată, am fost la înmormîntare... Dar acuma fie-ți milă și de sufletul meu că-s om, nu-s vită!

Vasilica se supăra și se încăpățîna la rîndul ei, deși îi făgăduise că-i va da drumul după înmormîntare. Spiru interveni împăciuitor și ostenit de emoțiile zilei:

— Las-o, frate, să se ducă, dacă te roagă... O fi avînd și ea necazurile ei...

— Necazuri, cum nu! făcu doamna mai aţîţată, pentru că bărbatul a dat dreptate servitoarei şi deci a coborît-o pe ea. Parcă nu ştiu eu necazurile ei!... Dar bine-mi faci, că numai eu sînt de vină că am răbdat-o ani de zile cu prăpăditul cela de Lixandru...

— Nu-l sudui, cucoană, că-i păcat! zise Solomia cu o imputare plină de tristeţe. Poate că săracul trage să moară ori o fi şi murit, şi-i păcat!

— Aide, du-te, nenorocito, şi nici să nu te mai întorci, că mi-ai amărît sufletul de nu eşti vrednică! declară d-na Dăniloiu energic, ca să curme discuţia.

— Ba eu mă întorc, cucoană, dac-o vrea Dumnezeu să... Acu sărut mîna şi să vă găsesc sănătoşi!

Se înserase. Autobuzul spre Valea Ursului trebuia să fie plecat, dacă n-o fi avut vreo reparaţie de făcut. Solomia porni pe jos, gîndindu-se că în două ceasuri, dacă merge bine, ajunge acasă şi fără maşină, iar banii îi rămîn în buzunar. Avea în mînă o bocceluţă cu două pîini şi mezeluri şi o sticlă de ţuică înfăşurate în hainele ei de purtare, ca să nu le strice acasă pe cele de sărbători...

De cum ieşi din oraş vîntul începu să sufle mai tare, biciuindu-i faţa cu fulgi aspri de zăpadă. Pe şosea însă zăpada se topise în cursul zilei, transformîndu-se în bălţoace de apă şi noroi, care acuma dădeau să îngheţe. Noaptea coborî repede, dar linţoiul de zăpadă ce acoperea cîmpurile îndulcea întunerecul, încît Solomia putea chiar să ferească ochiurile de noroi ca să nu-şi murdărească prea rău cizmele şi rochia.

Cînd trecu prin Bascov şi apoi coti spre Valea Ursului, se simţi mai uşoară, cu toate că era asudată leoarcă. Pe aici o ajunse din urmă, cu farurile aprinse, autobuzul care într-adevăr întîrziase la atelier pentru o reparaţie, ca de obicei. Şoferul îi dădu cîteva semnale de

claxon şi chiar încetini ca să o ia în maşină, dar Solomia făcu semn că nu vrea şi se feri să n-o stropească... Pe la pod, mai încolo, o sanie cu doi căluţi prăpădiţi dădu să treacă pe lîngă ea înainte, căutînd pîrtie pe marginile şoselei desfundate. Recunoscu pe Dumitru al Smărăndiţei, chiar din Valea Ursului, care opri şi o luă în sanie. Venea de la Dobrogostea, unde dusese un butoiaş de ţuică unui cîrciumar. Solomia întrebă ce mai e prin sat, iar Dumitru, înţelegînd întrebarea, răspunse dînd cu biciul în amîndoi căluţii pe rînd:

— Apoi ce să fie, că bine nu-i!

Nu mai schimbară nici o vorbă. Ţăranul îndemna mereu caii, cînd cu vorba cînd cu biciul, iar Solomia şedea cu bocceluţa în poală şi se uita numai înainte, parcă ar fi aşteptat să se ivească negreşit ceva în cale. La gura uliţei apoi sania se opri şi Solomia se dădu jos bolborosind:

— Noapte bună, nea Dumitre, şi mulţumim...

— Noapte bună! răsună în urma ei glasul răguşit, însoţit de îndemnul obişnuit: Hai, ha!

Pe uliţă cele mai multe case erau adormite în întunerec. Numai ici-colo veghea cîte o luminiţă galbenă ca un ochi bolnav de griji. Solomia văzu de departe lumină la casa lor şi se gîndi îndată:

„Lasă că-i bine! Nu s-au culcat încă!"

Cînd împinse portiţa, cîinele Tîlharu făcu numai „ham", o recunoscu şi în semn de dragoste, se tăvăli la picioarele ei, încît trebui să treacă peste el. Uşa tinzii se deschise şi în prag apăru maică-sa Ioana parc-ar fi ştiut că soseşte:

— Bine că te-a adus Dumnezeu că de luni se trudeşte să moară şi nu poate fără de tine!

În tindă, pe vatră, la lumina tăciunilor, şedea fratele Solomiei, Eremia, care nici nu se mişca parc-ar

fi fost încremenit. Numai cînd Solomia șopti bună seara, răspunse și dînsul, fără a se întoarce, „bună seara".

Maică-sa îi luase bocceaua și o pipăise. Zise mulcom:

— Degeaba ai mai adus că nu mănîncă nimic... De sîmbătă numai cu apă trăiește și cu nădejdea ta... Mereu gîfîie: Solomia... Mia... Că nici glas parcă nu mai are...

Solomia stătea în mijlocul tindei nehotărîtă, speriată, neștiind ce să facă. Maică-sa trebui s-o îndemne:

— Du-te înlăuntru să te vadă... Lasă-ne pe noi... Du-te...

Totuși, parcă-ar fi vrut să amîie împlinirea soartei, mai ezită și mai căută să întîrzie:

— Numai să răsuflu nițel că-s moartă de trudită... Apoi poate că și dînsul doarme și să nu-i mai stric odihna...

— Ce să doarmă? zise Ioana, maică-sa, fără nădejde. De sîmbătă stă numai cu ochii deschiși, parcă i s-au înțepenit pleoapele, și se uită la geam mereu țintă ca și cînd ar vedea ceva sau ar aștepta...

Solomia nu mai avu încotro. Puse mîna pe clanța ușii din stînga, căci în odaia din dreapta ședea Eremia cu nevastă-sa și doi copilași... Cînd păși pragul o izbi un miros cald, greu, răsucitor de suflet, mirosul morții. Aerul zăpușit era încărcat de aburi putrezi. La căpătîiul patului, într-o ulcică de lut, pe laviță, lumînarea de seu se încovoiase cu flacăra palidă mai mult fumegînd decît luminînd, dar zugrăvind pe pereți umbre uriașe apocaliptice... Solomia nu se uită îndată spre pat, ci își lepădă încetinel haina și cojocelul. Pe cînd le așeza binișor pe celălalt capăt al laviței, auzi glasul maică-si în spatele ei, răsunînd atît de tare în

tăcerea sugrumată de parc-ar fi țipat, deși bătrîna vorbea cu milă blîndă:

— Uite, a venit Solomia, măi Lixandre!

— Am venit, Lixandre! adăogă repede și Solomia, întorcîndu-se și apropiindu-se.

Luminița de la căpătîi, ascunsă după colțul pernei, arunca o umbră groasă peste patul de blăni în care zăcea Lixandru, învelit pînă la gît cu o pătură albă murdară, încît numai capul îi rămăsese slobod și o mînă pămîntie uitată pe dunga din afară, cu degetele lungi, subțiri, răsfirate. Peste cîteva clipe, pentru că tăcerea dăinuia, Ioana, spăimîntată să nu fi murit, luă ulcica cu lumînarea și o ridică deasupra patului. Capul se odihnea pe două perne, cu fața în sus, cu părul negru ciufulit, cu barba și mustățile crescute (deși numai ieri îl răsese Eremia ca să-l găsească soră-sa frumos), cu nasul și buzele subțiate, cu pielița obrajilor lucioasă și cenușie, cu ochii mari, negri, scufundați în orbite, sticloși, în care parcă nu mai licărea nici o urmă de viață.

Solomia se mai apropie, cuprinse mîna de pe dunga patului în mîinile ei abia dezmorțite de frigul drumului și repetă duios, uitîndu-se în fața lui:

— Eu sînt, Lixandre... Eu, Solomia ta... Am venit...

Atunci fața bolnavului parcă se însenină de o undă de mare bucurie, iar în ochii încremeniți apăru o pîlpîire luminoasă. În același timp Solomia îi simți mîna tremurînd ușor în ale ei.

— Așa, Lixandre — adăogă Ioana mai vîrtos, ca o încurajare. Ți-a adus de toate bunătățile și ai să te faci bine curînd-curînd...

Pe buzele fără culoare ale lui Lixandru înflori un surîs foarte plăpînd, iar bulbii ochiilor se întoarseră spre Solomia cu aceeași licărire de fericire. Apoi buze-

le, abia mișcîndu-se, schițară un lihăit mai mult văzut decît auzit:

— Mă... duc...

— Lasă, n-ai grije acuma, Lixandre — zise iarăși Ioana cu încredere. Dac-a venit Solomia, nu te lasă ea să te prăpădești...

Așează la loc ulcica cu lumînarea și ieși în tindă să-și vază de treburi.

Rămasă singură, Solomia mai stătu un răstimp în picioare, neclintită, cu ochii în ochii lui, ca și cînd astfel ar fi vrut să-i insufle încredere și nădejde de viață. Lixandru păstra pe buzele livide închipuirea de zîmbet, iar în lumina ochilor, mica scînteiere parcă se lupta cu jocul umbrelor. Pe urmă, ca să fie el mai sigur că ea nu se va mai mișca de aici, dar să și poată veghea mai ușor, Solomia se așeză încetinel pe dunga patului, ținîndu-i mereu mîna în poală și urmîndu-i orice semn de viață cu spaima în suflet.

Se așternu tăcerea grea, lungă, în odaia otrăvită de boală. Din tindă pătrundea uneori, ca dintr-o depărtare mare, zgomot vătuit de glasuri — Ioana se sfătuia cu feciorul într-o așteptare tainică. Apoi gîndurile Solomiei începură să străbată prin zăbranicul tăcerii, să se amestece cu mirosurile ce îmbîcseau mereu mai chinuitor aerul. Gîndurile o dureau și-i striveau inima, atîta erau de tulburi și de vălmășite. Numai într-un tîrziu se limpezi o părere de rău înecată într-o scîrbă fără margini:

— Toate au fost degeaba... toate... degeaba...

Nu-și mai dădea seama dacă vremea trece sau s-a oprit pe loc. Deodată însă simți că mîna lui Lixandru s-a răcit în mîinile ei, ca un sloi de gheață. Luă ulcica cu lumînarea aproape trecută și-i lumină fața. Era aceeași,

cu urma surîsului pe gura ușor întredeschisă, cu aceiași ochi mari în care părea întipărit ca pe sticlă chipul ei.

— Lixandre! bolborosi dînsa pierdută. Te-ai dus, Lixandre?

Îi pipăi obrajii și-i netezi fruntea pe care licăreau broboane reci de sudoare.

O clipă mai stătu cu lumînarea ridicată deasupra patului, neștiind ce să facă și încotro s-o apuce. În sfîrșit deschise ușa și din prag spuse Ioanei care tocmai se pregătea să se culce:

— Mamă, a murit Lixandru!

Lacrimile îi curgeau șiroaie, dar nu-și dădea seama.

— Aoleu! făcu Ioana. De ce nu m-ai chemat pe mine?... Acu Dumnezeu să-l ierte, că s-a chinuit destul și ne-a chinuit și pe noi!

— Să nu vă pară rău, mamă, că atîta am avut și eu pe lumea asta — zise Solomia în prag, cu lumînarea în mînă, parcă ar fi făcut un jurămînt. De-acuma nici eu nu mai am nici un rost în viață!

Glasul ei părea atît de straniu mamei că, continuînd a-și lega fotele, îi răspunse cu mustrare:

— Ia nu mai supăra pe Dumnezeu, fată, că-i mare păcat! Omul așa e lăsat, să moară cînd îi vine rîndul, iar cel care rămîne să trăiască...

Solomia tăcu. Iar nu mai știa ce să înceapă. Dădu să închidă mașinal ușa, dar maică-sa deschise și tinda, făcîndu-și cruce de trei ori și zicînd:

— Nu închide, Solomie, să poată ieși afară sufletul mortului...

A doua zi, joi de dimineață, Solomia alergă, cu autobuzul, la Pitești să facă bani, căci acasă n-avea nici un leu și chiar de-ar fi avut, n-ar fi cheltuit nimeni cu înmormîntarea lui Lixandru. Eremia și maică-sa rămîneau să îngrijească de cosciug, de popă, de groapă,

numai ea să plătească și să aducă zăbranicul și cele trebuincioase pentru pomeni... Solomia nu dădu deloc pe la stăpîni în Pitești, de la care nu mai putea spera să capete nimic, îndatorată cum era peste cap. S-a hotărît azi-noapte, după ce și-a venit în fire, să mai vîndă doi bănuți de aur din salbă și să cinstească pe Lixandru pînă la capăt...

Ziua următoare, vineri, s-a făcut o înmormîntare cum puține s-au pomenit în Valea Ursului. Vecinele bătrîne, cu Ioana în frunte, l-au bocit pe Lixandru cum s-au priceput mai duios, iar preotul a slujit ca la boieri, măcar că era frig mare și puteau să-i degere degetele pe cărțile de rugăciune. Solomia a stat numai în genunchi, cu fruntea sprijinită pe dunga sicriului, plîngînd fără hohote, dar cu sughițuri grele care-i sfîșiau pieptul. Abia cînd au început să bată capacul, și-a pierdut puțin cumpătul, plecîndu-se peste cosciug și îmbrățișîndu-l cu gemete și lacrimi care au înduioșat pe toată lumea. Maică-sa a luat-o binișor de-o parte bîiguind:

— Taci, draga mamei, taci și fii cuminte...

Solomia s-a liniștit încet-încet, dar gura ei nu mai tăcea suspinînd:

— Of, Doamne Dumnezeule, rău mă pedepsești, Doamne!

Capitolul XVI

ALIBI

Romulus Delulescu declară de la început că i-au ajuns la ureche zvonurile stupide și revoltătoare care vor să-l indice ca pe asasinul probabil al unchiului și mătușii sale. De aceea și-a permis încă de ieri, adică de îndată ce a sosit în Pitești, să ceară să fie ascultat, ca să poată spulbera, cu un ceas mai devreme, murdarele calomnii răspîndite de dușmanii și invidioșii lui și ai familiei lor sărace, dar curată ca hîrtia de lux.

Voia să fie patetic și întrebuința toate frazele comune cu care avocații de judecătorii rurale încearcă să convingă mai ales pe clienții lor naivi. Își stăpînea teatral indignarea și arăta o politețe supărător de făcută. Ceea ce însă pe Dolga îl indispunea mai rău era surîsul iezuit și onctuozitatea atitudinii, care căutau să-i demonstreze superioritatea morală îmbrăcată într-o mare modestie.

Fără să aștepte vreo întrebare, Romulus se porni apoi să povestească, cu o prolixitate obositoare, momentele importante ale vieții lui în legătură cu Ilarie Dăniloiu. După cîteva minute însă judecătorul îl opri:

— Toate acestea le-am auzit cu variantele de rigoare, de mai multe ori... M-ar interesa mai mult să-mi relatezi, scurt și documentat. cum ai petrecut timpul sîmbăta trecută, între scăparea acceleratului de dimineață și plecarea cu rapidul de după-amiazi! Te rog prin urmare să ne mărginim la asta pentru moment!

— Cu multă plăcere, domnule jude — zîmbi delicat tînărul Delulescu. Pierderea acceleratului mi-a fost din toate punctele de vedere extrem de dezagreabilă. Aveam o întîlnire de afaceri la București, foarte importantă, pe care, scăpînd-o, pierdeam o sumă considerabilă, firește pentru mijloacele mele materiale modeste. Dar îmi era neplăcută și pentru că toată lumea de aici, adică prietenii și cunoscuții mei, știau că am plecat și cînd colo aveau să mă vadă iarăși pe străzile Piteștilor. E ceva neserios și nebărbătesc în aceste *faux départs*, cel puțin așa mi se pare...

— Ai ieșit în oraș, la ce oră? întrerupse Dolga sătul de vorbărie. Fiindcă ai ieșit, nu-i așa?

— În primul moment mă hotărîsem să nu mai ies deloc, să profit de cele cîteva ore ca să-mi pun la punct o lucrare literară schițată mai de mult și să iau primul tren, adică personalul... Pe urmă niște considerații de ordin intim, familiar, m-au silit totuși să fac o vizită unui prieten...

— Nu s-ar putea să precizăm, domnule Delulescu? zise Dolga. Ce fel de considerații te-au scos din casă și ce prieten ți-a primit vizita?

— Dacă e absolută nevoie să dezvăluiesc lucruri cu totul intime, fără nici o legătură cu...

— O să-mi dai voie să hotăresc eu ceea ce are sau nu are legătură cu instrucția? întrerupse iar judecătorul, rece.

— Mă rog, sunteți suveran — se plecă Romulus prompt. Atunci precizez: mama mi s-a plîns că rămîne aproape fără un ban în casă, fără a-mi cere totuși nimic, pentru că nu știa dacă eu însumi aș fi în stare să-i dau ajutor. În realitate eu primisem în ajun de la unchiul Ilarie un cadou neașteptat — cincizeci de dolari, cu îndemnul, aproape ordin, să-i păstrez ca un prim capital și stimulent pentru economiile ce îi făgăduisem că vreau să le fac de aci înainte, ca să urmez exemplul lui de viață...

— Curios acest cadou din partea unui om cu reputația de zgîrcenie ce o avea unchiul d-tale!

— Exact, domnule jude! aprobă tînărul. Eu însumi am rămas uluit. De aceea, mărturisesc, am avut de gînd să păstrez într-adevăr banii și să-i execut îndemnul. Plîngerea mamei mi-a zdruncinat hotărîrea. Mi s-ar fi părut monstruos să plec cu o sumă atît de considerabilă și pe mama mea s-o las în suferință... Atunci am ieșit în oraș să vînd o parte din dolarii ce-i primisem ca să pot oferi mamei două mii de lei. Iată o precizare poate chiar excesivă!

— Ba nu! Continuă, te rog!... La ce oră ai ieșit de-acasă?

— Cred că era nouă — ezită Romulus. Exact n-aș putea spune...

— Și totuși o precizare cît de excesivă nu mi-ar displace! zise Dolga ironic.

— A, da — surîse puțin încurcat tînărul Delulescu, vrînd să arate că a gustat aluzia judecătorului. Mi-e imposibil însă... Îmi lipsește un punct de sprijin... Am spus nouă cu o posibilitate de eroare în plus sau în minus de douăzeci-treizeci de minute...

— Dar itinerarul ai să mi-l poți descrie mai precis?

— Cred, domnule jude — zise Romulus. Cu toate că, în mod normal, omul nu-și cronometrează mișcările sau popasurile... Am ieșit numai să schimb banii. Dar, oricît sînt de piteștean get-beget, nu cunoșteam zarafii din Pitești, nici nu știam dacă există... Am întrebat pe un prieten farmacist din piață. Nu m-a putut lămuri. M-am dus la cofetăria Borănescu. Era goală. Pe casierită ar fi fost inutil s-o consult. Chelnerul e un tont și m-a sfătuit să încerc la bancă. În speranța că va pica vreun cunoscut care să mă îndrepte, am luat un ceai... Așa a trecut poate o oră. Dacă am văzut că nu vine nimeni, m-am gîndit că poate totuși tontul de chelner să aibă dreptate. Hai, să mă duc la bancă, cel puțin să întreb. Mai aproape era Banca Populară și într-acolo m-am dus. Pe drum însă mi-am adus aminte de bunul meu Dică Secuianu care știe tot. Din nenorocire el doarme pînă la amiazi... Ce-are a face! Am să-l scol din somn... Așa am făcut. Și cu ajutorul lui am obținut un curs convenabil!...

— Aș dori să-mi precizezi ora cînd ai ajuns la Secuianu! insistă Dolga.

— Aici da, fiindcă m-am uitat la ceas cînd a plecat servitorul la zaraf! făcu tînărul Delulescu sigur. Era unsprezece și cinci minute!

— Asta da precizie! zise judecătorul, continuînd însă cu alt glas după o scurtă pauză: D-ta știi la ce oră a fost omorît unchiul d-tale?

Romulus Delulescu avu un mic surîs numai în privire, subt ochelari, apoi răspunse cu o uimire care se vedea că e compusă:

— Dacă nici d-voastră nu știți, cum să știu eu?

— Cu toate astea am observat cu cîtă grije te-ai ferit să nu sosești înainte de unsprezece la Secuianu, adică să nu treci pe dinaintea casei bătrînului Ilarie!

— Dar poate crima a fost comisă după unsprezece, domnule jude! Poate că am comis-o după ce am plecat de la Secuianu, dacă doriți neapărat să o fi comis eu!

Dolga făcu un gest de nerăbdare. Îi părea rău că a precipitat întrebarea. Reveni mai conciliant:

— Nu e vorba de o învinuire, domnule, ci de o nedumerire... Două ore de la monumentul din bulevard pînă în strada Speranței, nu ți se pare prea mult?

— Depinde, domnule jude! făcu Romulus iar surîzător. Uneori poate să dureze și două zile. Depinde de popasuri.

— Ei bine, popasurile le vom controla, n-ai grijă — ripostă Dolga abia stăpînindu-și acuma enervarea. Cît ai zăbovit la Secuianu?

— Aproximativ o oră — zise ferm Delulescu. Cert este că la douăsprezece și un sfert mă aflam din nou acasă oferind mamei cele două mii lei, spre înduioșata ei bucurie.

— Și nu te-ai interesat deloc să dai bună ziua, nici la ducere și nici la întoarcere, binefăcătorului care te punea în situația de a face un gest frumos față de mama d-tale?

— Dimpotrivă, mi-ar fi fost cel mai penibil să mai dau ochii tocmai cu unchiul Ilarie care-mi arătase atîta încredere! Atît de penibil încît, vedeți, mi-a fulgerat prin minte, cînd am pornit spre Dică Secuianu, să ocolesc pe strada Sfînta Vineri și prin bulevardul Catargiu ca nu cumva să mă întîlnesc cu unchiul *par hasard!*

— N-ai observat nimic deosebit sau suspect cînd ai trecut prin fața casei?

— Din stradă și de pe trotoar nu se vede în curte, știți bine. Numai dacă aș fi intrat în curte... Ceea ce nu putea fi cazul, cum vă spusei.

— Da, bine — murmură judecătorul.

Cîteva momente îl privi parcă s-ar fi gîndit la altceva, apoi urmă:

— Dolarii i-ai primit, zici, de la unchiul d-tale vineri... La ce oră?

— După-amiazi, cînd am mers să-mi iau rămas bun.

— Și n-ai spus nimănui o vorbă, nu-i așa?... Iar vineri după-amiazi nu știai că mama d-tale e lipsită de bani?

— Domnule judecător, n-am vrut să spun nimănui nimic, tocmai ca să nu mă ating de cadoul primit! Dacă părinții mei ar fi aflat, mi-ar fi cerut direct, chiar fără să fi fost într-o jenă atît de mare cum din nenorocire s-a întîmplat să fie.

— Sînt în toate astea o serie de întîmplări și de coincidențe tulburătoare — observă Dolga bănuitor, adăogînd apoi cu alt glas: Mi s-a spus că unchiul d-tale avea mari sume de bani în valută străină și totuși noi n-am găsit nimic. Cum îți explici asta? D-ta care erai în intimitatea lui...

— Eram în intimitatea lui, negreșit — sublinie Romulus fără șovăire. Dar nu pînă la pungă! Ceea ce e natural, cred. Nu pot ști prin urmare dacă într-adevăr avea sumele mari pe care lumea i le atribuia. Eu, mărturisesc, credeam că le are și am fost foarte dureros surprins cînd am aflat rezultatul cercetărilor d-voastră la fața locului... E adevărat că unchiul mi-a spus, cînd mi-a dat cei cincizeci de dolari, că sunt ultimii lui bani străini, dar mi s-a părut că e o simplă afirmație de om zgîrcit, care astfel vrea să previe orice eventuală cerere viitoare...

— Va să zică bătrînul însuși ți-a declarat că n-avea valută străină?

— Categoric, domnule jude! apăsă tînărul.

— Totuși oameni de bună-credință și cu totul dezinteresați m-au informat, firește după zvonul public, că bătrînul avea un portofel mare și gros, plin de bancnote străine — reluă Dolga. Presupunînd că nu mai avea bani străini, cum ți-ar fi mărturisit d-tale, dar portofelul gol ar fi trebuit să-l găsim undeva, măcar așa, ca o simplă relicvă... Or, a dispărut și portofelul! Ceea ce înseamnă că nu a fost gol, fiindcă nimeni nu fură un portofel gol! Și tocmai portofelul din care ți s-au oferit d-tale cei cincizeci de dolari!

— A, portofoliul! exclamă Romulus Delulescu. Cine n-a auzit în Pitești despre portofoliul lui Ilarie Dăniloiu? Ani de zile i-au crescut dimensiunile și compartimentele și i s-a umflat conținutul! S-au creat legende despre portofoliul răpciugos în care sunt ascunse comori misterioase... Cu toate astea nimic mai simplu, domnule judecător: portofoliul există — e la mine!

— Va să zică recunoști? zise Dolga cu un glas puțin emoționat.

— Desigur! N-am tăgăduit niciodată!

— Cum a ajuns la d-ta?

— Mi l-a dăruit unchiul împreună cu cei cincizec de dolari...

— Curios ce darnic apare deodată unchiul d-tale!

— Tot ce se poate mai natural, domnule jude — urmă tînărul Delulescu, scoțînd ochelarii și ștergîndu-i cu batista îndoliată ce-i atîrna din buzunarul pieptului. Mi s-au aburit sticlele, scuzați, vă rog, un moment... Așa!... Ei bine, unchiul poate că a vrut să distrugă o legendă care începuse să-l neliniștească fiindcă putea ispiti poftele chiar ale hoților din Pitești, dacă nu și altele. Fie că avea bani străini, o

comoară întreagă, cum spunea lumea, fie că nu mai avea pentru că îi va fi transformat în valori mai puțin periculoase, i s-a părut logic să se descotorosească de faimosul portofoliu. Și mi l-a trecut pe de o parte ca să-mi demonstreze că nu există comoara, pe de alta ca să-mi servească și mie ca *porte-bonheur*... M-a mișcat gestul cu portofoliul poate mai mult ca banii.

— Unde se află portofoliul?

— Acasă, în valiza mea de călătorie.

— L-ai arătat cuiva?

— A, nu! protestă Romulus.

— Nici părinților?... Nici acuma, după moartea bătrînilor?... Cînd mama d-tale a protestat atît de vehement că s-a furat ce-a fost mai bun din averea fratelui ei, făcînd aluzie poate tocmai și la faimosul portofoliu?

— Încă nu — recunoscu simplu cel întrebat. De fapt nu mai interesa pe nimeni, dacă era gol.

— Asta e, într-adevăr, dacă era gol! zise judecătorul măsurîndu-l... Dar... vreau să văd portofoliul!

— Cu plăcere! Dacă face trebuință, de ce nu?... Vi-l aduc imediat! Iau o trăsură și...

Judecătorul Dolga avu o ezitare înainte de a întrerupe:

— Mai tîrziu!... Pînă atunci să-mi spui ce relații ai d-ta cu Mihai Ciufu, servitorul bisericii Sf. Nicolae?

— Nici un fel de relații! răspunse Romulus vexat. N-am relații cu servitori!

— Îl cunoști însă?

— Da. De pe la unchiul Ilarie. Făcea mici servicii pe lîngă casă.

— D-tale nu ți-a făcut?

— Nu prea... Afară dacă nu considerăm drept serviciu un drum la tutungerie sau ceva similar, contra cuvenitului bacșiș.

— Nici sîmbătă?

— A, pardon! La asta făceați aluzie?... N-am înțeles. Regret... Ei da, sîmbătă pe Ciufu l-a trimis Dică Secuianu la zaraf să-mi vîndă dolarii. L-am răsplătit cu o sută de lei, destul de generos.

— Știu că l-a chemat ordonanța... Unde l-a întîlnit?

— N-am idee. Nu m-a interesat.

— Va să zică nu știai că Ciufu ieșea tocmai din curtea unchiului d-tale cînd l-a întîlnit soldatul?

— Nu știam. Dar chiar dacă mi s-ar fi spus, nu m-aș fi mirat, căci Ciufu intra deseori în curtea unchiului, cum vă spuneam.

— După ce ați trimis pe Ciufu la zaraf, d-ta ai rămas în camera de culcare a prietenului d-tale?

— Nu, ar fi fost nedelicat. Dică era somnoros și voia să-și continue somnul. Și perdelele erau lăsate și deci semiobscuritate... Am trecut în odăița de alături, un salonaș, unde am răsfoit două ziare proaspete...

— Servitorul, adică Ciufu era... ca totdeauna?

— Cred că da... N-am observat nimic extraordinar. Dealtfel nici nu mi-a trecut prin cap să-l examinez. Pe mine mă interesa atunci altceva.

— Altceva, natural — repetă judecătorul. Nici cînd s-a întors de la zaraf?... Ați stat de vorbă?

— Cîteva clipe, desigur — zise Delulescu-fiul. Ciufu e foarte guraliv. A încercat să-mi istorisească cum s-a grăbit și cît s-a ostenit să mă servească mai bine. N-aveam însă timp. I-am întins suta și i-am astupat gura. Apoi am spus din ușă lui Dică, în trei cuvinte, cum s-a aranjat afacerea și am plecat.

— Împreună cu Ciufu?

— Domnule judecător, ați observat că mi-am păstrat, cum mi-e și datoria, cel mai perfect calm tot timpul, chiar cînd întrebările d-voastră m-ar fi îndreptățit să protestez cel puțin. Dar obstinarea d-voastră de a mă alinia cu un servitor e atît de ofensatoare că n-o pot primi fără s-o relev.

— Dacă între d-ta și Ciufu s-au urzit legături, instrucția trebuie să le clarifice! zise judecătorul liniștit. A fost interesant calmul d-tale și l-am înregistrat, fii sigur. Toate răspunsurile erau pregătite, studiate cu toată minuțiozitatea, ca nu cumva să rămîie vreo fisură pentru indiscreții suspecte. Da, recunosc. Dar trebuie să-ți declar că nu și-au ajuns ținta și nu m-au convins. Dimpotrivă! D-ta ți-ai pregătit cîte un alibi pentru orice eventualitate. Ai anunțat ostentativ că pleci sîmbătă dimineață — și n-ai plecat. N-ai vrut să ieși în oraș — și ai ieșit. N-ai spus că ai dolari — și ai schimbat. Iar portofoliul l-ai păstrat ca o dovadă că a fost gol. Ba, după ce l-ai purtat la București, n-ai uitat să-l pui în valiză, gol, spre a te putea servi de el... Mărturisește franc că prea sunt bine ticluite toate acestea ca să poată fi crezute!

Romulus Delulescu își redobîndise liniștea. Asculta și în colțul gurii juca surîsul lui obsechios și ironic. Vorbi foarte dulce:

— Dacă se cîntăresc lucrurile cu o convingere preconceputǎ, evident că orice voi spune eu va fi răstălmăcit sau interpretat ca un argument în defavoarea mea. Am socotit că nu trebuie să mă apăr, căci apărarea presupune o acuzare și mai ales un motiv de acuzare. Faptele credeam că au un limbaj mai concludent... Dar iată că și atunci cînd faptele au motivări firești, devin simple prilejuri de alibi!... Și totuși, domnule judecător, eu sînt absolut liniștit pentru că conștiința curată totdeauna învinge!

— Mai bine să vedem portofoliul! zise Dolga după ce Romulus tăcu. Ar fi interesant însă să-l găsim așa cum se află, adică în valiza d-tale de călătorie... Parcă așa spuneai?... Bun!... Nu vreau să atragem atenția lumii... Du-te împreună cu grefierul! Știi, ca să am siguranța că, măcar acuma, va fi într-adevăr neviolat!

— Veți avea toate siguranțele pînă la urmă! zîmbi Romulus cu o foarte ușoară plecăciune.

Cînd rămase singur, Aurel Dolga își frecă mîinile, murmurînd satisfăcut:

— În sfîrșit!

Capitolul XVII

INELUL CU BRILIANT

— Am impresia, domnule jude, că sunteți pe o pistă falsă — zise polițaiul Ploscaru jovial, sorbind ultimele picături din marghilomanul cu care-l tratase Dolga. Vă spun asta numai pentru că mi-ați făcut onoarea să mă întrebați, altfel nu mi-aș permite, căci instrucția unei afaceri oarecum misterioase este totdeauna chestie de inspirație...

Judecătorul zîmbi cu superioritatea certitudinii:

— Dovezile materiale vin singure ca un corolar al dovezilor spirituale, dragă domnule Ploscaru!

— Da, hotărît! Cu condiția ca eșafodajul spiritual să fie de nezdruncinat! observă sceptic polițaiul. Aici însă, la fiece cotitură, rămîn întrebări deschise. Nu se pot trage concluzii dintr-o rețea de supoziții... Aveți numai un portofel gol pe care se clădește toată construcția, dar chiar portofelul v-a fost oferit grațios de cel bănuit. Și totuși ce ușor l-ar fi putut distruge fără urmă!

— Ar fi inutil să încerc a te convinge la jumătatea drumului — zise Dolga radios. Peste două-trei

zile, dacă nu mai curînd, vom relua conversația pe alte temeiuri... D-ta refuzi orice importanță portofoliului, care ți se pare un argument tocmai împotriva ipotezei mele. Țin doar să-ți atrag atenția că născocirea afacerii cu dolarii și cu portofelul a fost din partea tînărului Delulescu o abilă pregătire și o justificare prealabilă a banilor străini pe care avea să-i puie în circulație mai tîrziu, după liniștirea lucrurilor...

Judecătorul chemase pe Ploscaru ca să facă împreună o percheziție în cămăruța pe care Ciufu o avea în dependințele locuinței preotului Tănăsescu. Spre a nu stîrni curiozitate și aglomerație, hotărîse să meargă pe înserat, cînd începe să se întunece și înainte de a se aprinde luminile. Ciufu, însoțit de un sergent, va fi adus de la poliție direct la biserică, iar de acolo pe urmă la tribunal pentru confruntările și noul interogatoriu ce pregătise Dolga din vreme și la care fuseseră citați cei necesari.

Preotul Tănăsescu se sperie cînd văzu mai ales pe polițiști, dar judecătorul Dolga se scuză politicos arătîndu-i că e vorba numai de o mică cercetare spre a verifica unele presupuneri cu privire la Ciufu.

— Of, omule, multă rușine mi-ai făcut! exclamă preotul întristat către servitorul care lăcrima cu ochii în pămînt. Cît te-am dojenit pentru patima minciunilor și iată că minciunile te-au nenorocit!

Judecătorul avea o speranță foarte vagă și aburoasă că ar putea găsi în odaia lui Ciufu parte din banii ce îi va fi cedat Romulus Delulescu din fructul crimei. Își dădea seama că ar fi fost o nebunie din partea criminalului să nu fi ascuns într-un loc mai sigur prada, dar conta puțin pe norocc și pe prostia servitorului.

— Am să vă deschid eu, domnilor — urmă părintele Tănăsescu agitat, luînd o legătură de chei. Cînd am văzut că l-aţi oprit la poliţie, am încuiat odaia ca să nu intre copiii sau servitoarea!

Percheziţia se făcu destul de repede, căci odaia servitorului, luminată cu un bec atîrnat de sîrmă din tavan, nu conţinea afară de patul aşternut milităreşte decît o oglinjoară pe perete, o masă cu un scaun şi, pe un cui de lemn bătut în zid, cîteva haine agăţate cu grijă.

— Lucrurile bune unde le păstrezi, măi Ciufule? întrebă poliţaiul cu blîndeţe. N-ai lădiţa ta de la armată?

— Este, domnule poliţai! îngînă servitorul. Subt pat!...

Trase afară lădiţa, o aşeză pe masă, scormoni cheiţa din fundul buzunarului pantalonilor, descuie şi ridică încet capacul, parcă i-ar fi fost frică să nu sară ceva afară:

— Poftiţi ...

— Scoate binişor tot! porunci judecătorul trecînd lîngă masă.

— Sunt numai rufşoare şi bulendre şi... — murmură înfricoşat Ciufu, golind treptat lada.

Pe fund, într-un plic galben vechi, poliţaiul găsi carnetul militar şi cîteva acte, apoi, înfăşurat într-o batistă roşie, alt plic cu două bancnote de cîte cinci sute, iar trei piese de cîte o sută de lei înnodate separat în colţul batistei.

— Ce bani sînt ăştia? întrebă poliţaiul cu o privire spre Dolga.

— Ce-am putut strînge şi eu de cînd slujesc pe sfinţia-sa — răspunse servitorul cu aceeaşi înfricoşare.

— A strîns, a strîns — întări preotul Tănăsescu repede. Că n-a fost cheltuitor şi nici beţiv ori stricat altfel. Numai de minciună nu s-a dezvăţat pînă ce nu s-a izbit cu capul de zidurile primejdiei!...

— Ba încă şi acuma se încăpăţînează în minciună în loc să mărturisească adevărul şi să-şi uşureze sufletul şi situaţia! zise şi judecătorul, dar cu ton sever, care voia să risipească mila inutilă.

— Apoi cu adevăr mărturisesc, domnule judecător — grăi Ciufu, încurajat de mila stăpînului său. Dar dacă nu vrea nimeni să mă asculte şi să mă creadă...

— Destul! întrerupse sec Dolga. Ce mai e în ladă? adăogă apoi întinzînd puţin gîtul. Nu mai e nimic? Dar cutia de chibrituri?... Dă-o încoace!

— Asta, domnule judecător, e...

Judecătorul găsi o foaie de hîrtie subţire, mototolită, în care era învelit un inel de aur cu un briliant cît un bob de mazăre.

— A, asta era? exclamă Dolga cu un zîmbet de satisfacţie, ridicînd inelul în dreptul luminii ca să controleze strălucirea pietrei.

Urmă o pauză de uimire. Toţi ochii priveau inelul din mîna judecătorului. Poliţaiul, nedumerit, rupse tăcerea:

— Îmi daţi voie un moment?... E sticlă sau briliant?

— Priveşte apele! zise Dolga întinzîndu-i inelul şi întrebînd apoi pe Ciufu: Ei, acuma ce minciună ai să mai născoceşti?

Servitorul se retrăsese instinctiv un pas ca şi cînd ar fi vrut să se ferească de o lovitură. Răspunse îndată plîngător, dar cu siguranţă:

— Domnule judecător, vă jur pe ce am mai sfînt... L-am găsit de mult, poate să fie o jumătate de an, după o vecernie, în fața bisericii și...

— Și n-a reclamat nimeni! făcu batjocoritor Dolga, Cineva a pierdut un inel de treizeci de mii de lei și a tăcut mîlc!

— Da, e briliant! spuse polițaiul înapoind judecătorului inelul. Ciudat!

— Nu-i așa? surîse Dolga, înfășurînd inelul cum a fost și vîrîndu-l în buzunar. Foarte ciudat! Dar se vor lămuri toate curînd!... Va să zică am fi terminat! Individul să fie condus la cabinetul meu imediat!

— Ei hai, duceți-vă! zise polițaiul morocănos către sergentul însoțitor.

— Vai de capul tău, amărîtule! adăogă preotul Tănăsescu consternat. Să-mi faci tu mie atîta rușine. Du-te cu Dumnezeu!

Sergentul ieși cu Ciufu, în vreme ce judecătorul mulțumi preotului pentru osteneală și-i ceru încă o dată scuze că i-a pricinuit neplăceri fără voia lui...

Pe drum spre tribunal Dolga vorbea triumfător, lăudîndu-și perspicacitatea cu aluzii ironice la neîncrederea de pînă adineaori a specialiștilor experimentați. Polițaiul, gînditor și nemulțumit, răspunse parcă în silă. Ieșiră astfel încet pe strada Griviței, pînă în strada mare. La colț, înainte de a o lua la dreapta, polițaiul zise deodată:

— Pentru mai multă siguranță, aidem să intrăm la Constantinescu să vedem dacă nu cumva ne-am înșelat cu briliantul!

Dolga zîmbi:

— Nu vrei deloc să accepți realitatea, scumpe domnule Ploscaru... Dacă-ți face plăcere, aidem! O confirmare mai mult nu poate decît să folosească!

Ceasornicarul Constantinescu, mărunt, vioi, cu o bărbuță neagră tunsă în colțuri, cu ochi scăpărători, îi întîmpină cu jovială plecăciune. Examină inelul cîteva clipe și strigă încîntat:

— Un briliant prima, domnule judecător și domnule polițai!... Face și între frați cincizeci de mii!

Apoi privindu-l mai de aproape, adăogă ezitînd:

— Un moment... Îmi dați voie? Cred că-l și cunosc... Dacă nu mă înșel... Acum doi sau trei ani, poate și patru, a fost la noi doamna Cristescu, trebuie s-o știți, văduva inspectorului de la căile ferate, să mă întrebe dacă aș fi amator și cît aș oferi pe un inel cu briliant... Ți-aduci aminte, Sofico? se întoarse deodată spre nevastă-sa care, mai trecută, cu părul aproape cărunt, împletea ciorapi lîngă masa lucrătorilor. Ia uită-te și tu, că femeile, cînd e vorba de bijuterii...

Rîse și întinse inelul d-nei Constantinescu care, după două momente, îl restitui mormăind cu indiferență (pe cît era el de vioi, pe atîta era ea de ursuză):

— Da, da, sigur... de la Cristeasca...

— Bine, dar d-na Cristescu e săracă, de abia se ține din pensia după bărbatu-său?... zise polițaiul necrezător.

— Adevărat, perfect! aprobă ceasornicarul. Tocmai ne-am gîndit și noi... Ce să ne amestecăm în afaceri de astea delicate? Cine știe ce poate să fie la mijloc?... Acu, fie vorba între noi, eu bănuiesc că nici nu era al ei, ci a venit trimisă de altă cucoană care nu voia să se afle că are nevoie de bani și-și vinde bijuteria... În orice caz eu sînt ceasornicar. Am colea și cîteva inele, cercei, dar numai lucruri ieftine, pentru lumea săracă... Trebuie să luptăm cu viața cum putem!... D-aia i-am spus: „Madam Cristescu, frumos e, de preț e, dar nu-i de mine!...

Ce capital am e vîrît în ce vezi aici... Îmi pare rău, madam Cristescu!" Am sfătuit-o să se ducă la un giuvaergiu, la Gică Mălurescu. S-o fi dus, nu s-o fi dus, nu mai știu!...

În vreme ce judecătorul împacheta inelul, iar polițaiul asculta gînditor, Constantinescu continuă cu alt glas, curios și confident:

— De la vreun furt, domnule Ploscaru?... Ori l-ați găsit cu ocazia crimei la Ilarie Dăniloiu?... Iacă, se poate, nu m-aș mira deloc... Cristeasca n-o fi găsit preț să-l vîndă și l-a pus amanet la coana Mița a lui Ilarie... Ei da...

Strada mare începuse să se animeze, ca în fiecare seară, de mulțimea celor care simt nevoia să ia aer plimbîndu-se agale de la tribunal pînă la magazinul Iuga, încurcînd circulația trăsurilor și pe oamenii cu ocupații serioase. Plimbarea aceasta serală, pe vreme bună ca și pe vreme rea, vara ca și iarna, e distracția cea mai plăcută a piețștenilor de toate categoriile, întocmai cum a fost odinioară „bulevardul pardon" la Cîmpulung, prilej de adevărată înfrățire între cei ce altfel sunt despărțiți prin barierele vieții. Într-o dulce comunitate aici se fac cunoștințe între fete și băieți, aici cunosc ofițerii pe domnișoarele rezistente, aici încep exercițiile de flirt elevele și elevii, subt ochii binevoitori ai profesorilor și profesoarelor, aici se dau primele întîlniri amoroase și celelalte, precum tot aici politicienii locali își cultivă popularitatea, iar oamenii de afaceri pun la cale combinațiile...

Înaintînd greu prin mulțimea veselă, judecătorul Dolga rugă pe polițaiul Ploscaru să-i descopere negreșit pînă mîine la prînz pe proprietarul inelului găsit la Ciufu.

— Întîmplarea, mama tuturor descoperirilor, ne-a servit de două ori — zise Dolga. Acuma nu rămîne decît să continuăm pe pista cea bună... Îți încredințez inelul! Treci chiar acum la giuvaergiu sau la d-na Cristescu. Eu, între timp, sper să obțin în sfîrșit mărturisirea adevărată... Ei, la revedere! Îndată ce ai un rezultat, te rog să mă vestești!

Îi strînse mîna și încercă să-și iuțească mersul, strecurîndu-se printre figurile zîmbitoare ce cuprindeau strada și trotoarele...

— Ei, gata? întrebă pe grefier intrînd în cabinetul său și scoțînd grăbit paltonul și șoșonii, ajutat de ușierul zelos.

— Gata de mult, domnule jude — răspunse grefierul luîndu-și locul la masa lui.

— Sper că Ciufu n-a comunicat cu celălalt!?

— Se poate?... Ordonanța așteaptă cum ați dispus, jos, pe sală...

Pe urmă fu introdus Ciufu. Dîrdîia ca apucat de friguri, deși în vestibul era cald. Pe fruntea îngustă, cu două brazde orizontale adînci, smocuri de păr se încîlceau lipite parcă cu clei. Ochii roșiți, ca și cînd n-ar fi dormit de multă vreme, înecați mereu în lacrimi, se uitau implorînd la judecătorul care se plimba de colo-colo, cu mîinile la spate, cu pași rari, într-o tăcere calculată.

— Ei, Ciufule! zise aproape prietenos Dolga, oprindu-se brusc în fața servitorului. Vrei să mărturisești?

— Cum să nu vreau, domnule judecător! răspunse Ciufu cu o licărire nouă.

— Atunci spune cum ai făcut!

— Ce-am făcut, domnule judecător?

— Cum i-ai omorît! apăsă Dolga țintuindu-l cu privirea.

Ciufu începu să se închine repede, zicînd cu glas plîngător ca o văicăreală;

— Eu n-am omorît, domnule judecător... N-am omorît... N-am omorît!... Jur pe sfînta cruce! N-am omorît!

Judecătorul tăcu cîteva clipe, rămînînd nemișcat, privindu-i zvîrcolirea.

— Va să zică nu vrei să spui? urmă dînsul mereu liniștit. Bine, Ciufule!... Va să zică stărui în minciună?... Și acuma cînd am găsit în lada ta inelul pe care l-ai furat după ce ai săvîrșit crima?

— N-am omorît, domnule judecător! Nu mă năpăstuiți, domnule judecător...

— Tăgada e de prisos, Ciufule, pentru că am destule dovezi și voi mai avea!... O mărturisire sinceră îți ușurează soarta și la judecată și în fața lui Dumnezeu, Ciufule!... Orice om poate greși și greșeala i se iartă dacă îi pare rău și o mărturisește... Ai văzut bine, că nu te-am înjurat, nu te-am bătut, nu te-am chinuit, cum fac alții. Dacă făceam așa, ai fi mărturisit de mult. Dar eu nu vreau silă. Vreau să recunoști tu însuți, ca astfel să te îndreptezi!

— Dar dacă n-am omorît, domnule, judecător, păcatele mele, cum să spun c-am omorît? Dacă nu-s vinovat!... Of, măiculiță, de ce m-ai făcut pe lume!

Izbucni brusc într-un plîns cu hohote pe care în zadar se trudea să le înăbușe. Trupul i se zgîlțîia și se cutremura ca o bucată de carne sfîșiată proaspăt. Cabinetul oficial se umplu treptat de durere, ca și cînd din sufletul omului plîngînd ar fi răbufnit toate chinurile îngrămădite în nesfîrșitele ceasuri de apăsare.

Judecătorul rămase un răstimp rece lîngă el, apoi trecu încet după birou, se așeză pe scaun și zise:

— Plîngi, băiete, să te ușurezi și pe urmă să vorbim!

Cînd reuși să se liniștească puțin, servitorul spuse printre lacrimi:

— Domnule judecător, fie-vă milă, iertați-mă...

— Bine, Ciufule! vorbi Dolga cu același glas fără asprime. Eu vreau să te iert și mi-e milă de tine, dar... Dar tu m-ai mințit și mă minți într-una... Atunci cum vine asta?... Ai mințit că v-ați întîlnit cu Ilarie Dăniloiu cînd ieșeați de-acasă. Adevărul e că v-ați întîlnit în dreptul tutungeriei centrale. Ai mințit că te-ai dus cu părintele în piață... Părintele te-a trimis înapoi, înainte de-a ajunge în piață, ca să spui bătrînului Ilarie să nu vie după-amiază, cum vorbiseră adineaori, pentru că preotul din Costești avea să-l ia la prînz pentru o înmormîntare. Ai mințit că te-ai dus după-amiazi, pe înserate, la Ilarie Dăniloiu. Doi martori declară că pe la unsprezece, înainte de amiazi, ai fost la Dică Secuianu, de unde tînărul Delulescu te-a trimis să schimbi bani la zărăfie... Dar alt martor îmi spune subt jurămînt că te-a văzut ieșind din curtea lui Ilarie Dăniloiu la ora unsprezece, sau aproape...

— Domnule judecător, nu vă supărați, nu vă mint, domnule judecător — zise Ciufu, ștergîndu-și ochii cu pumnii. E adevărat că sfinția-sa m-a trimis să spun domnului Ilarie să nu vie după-amiazi, dar m-am dus atunci îndată. Să vedeți, domnule judecător! Am pornit, poate să fi fost pe la unsprezece, să cobor la domnul Ilarie, dar cînd să intru în curte m-a strigat soldatul de la domnul Dică să merg, zice, că vrea domnul Dică să mă trimită undeva... Și așa am trecut la domnul Dică și mi-a dat un bilet către

zărăfia din strada mare. Acolo am zăbovit pînă la amiazi și n-am avut timp să mă opresc la domnul Ilarie că-mi era frică să nu lipsesc cînd va pleca părintele la Costești...

Judecătorul ascultă liniștit, apoi reluă:

— Va să zică recunoști o parte din minciuni? Bine și atîta. Restul va veni... Dar... adineaori am descoperit în lădița ta un inel cu briliant care spui că l-ai găsit pe stradă. Nu cumva l-ai găsit în casa lui Ilarie Dăniloiu?

— Domnule judecător...

— Nu?... Atunci mai așteptăm pînă mîine, să te pun față în față cu stăpînul inelului. Poate că atunci vei recunoaște că sîmbătă, cînd ieșeai din curtea lui Ilarie Dăniloiu aveai în buzunar inelul cu briliant, împreună cu alte giuvaeruri...

Ciufu vru să mai zică ceva, dar judecătorul îl opri cu un gest energic:

— Nu vreau să te încurci mai rău în minciună!... Să fie introdus soldatul Iacob Cociorvă! adăogă către ușierul pe care-l sunase.

Peste un minut intră soldatul, înalt, lălîu, speriat, bătînd din călcîie și strigînd:

— Trăiți, dom' judecător!

— Soldat Iacob Cociorvă — îi zise solemn Dolga, ai jurat pe sfînta cruce azi, cînd te-am ascultat, că ai spus adevărul. Uite colea pe Mihai Ciufu! Spune-i în față cum s-au întîmplat sîmbătă lucrurile! Ia seama că ai jurat!

— Da, dom'le judecător!... Eu tocmai văxuiam cizmele domnului locotenent, că fusesem cu dumnealui la cazarmă de i-am dus o geantă cu cărți, și n-am avut timp să le isprăvesc. Atunci m-am pomenit că mă sună dom' Dică și mă trimite galop să-i aduc

pe nea Ciufu de la popa că are treabă cu dînsul. Am ieșit cum eram, în papuci și cu capul gol și am alergat în sus spre casele părintelui. Dar cînd ajunsei în dreptul casei domnului Ilarie, întîlnii pe nea Ciufu că tocmai ieșea din curte și închidea binișor portița. Zic: „Bine că te găsesc, nea Mihai, că te cheamă urgent dom' Dică!" Dînsul parcă era nițel speriat și tot îndesa ceva în buzunar, zice: „Bine, vin, Iacobe! Și am venit împreună, iar eu mi-am văzut de treburi. Așa să-mi ajute Dumnezeu!

Soldatul nu se uita la Ciufu, ci numai în ochii judecătorului, ca și cînd i-ar fi fost teamă să nu greșească și să fie pedepsit.

— Ei, Ciufule, ai auzit? zise judecătorul. Mai tăgăduiești că ai fost în curtea lui Ilarie Dăniloiu înainte de amiazi?

În loc să răspundă judecătorului, Ciufu se adresă ordonanței:

— Poți tu să juri, Iacobe, că ieșeam din curte, măi?... Vrei să mă bagi în ocnă, Iacobe? Ce ți-am făcut oare de mă înnegrești așa fără dreptate?

Iacob Cociorva, încurcat, nu îndrăznea să răspundă. Dolga trebui să intervină:

— Răspunde-i în față, soldat!

— Jur, nea Mihai, că te-am văzut cum închideai portița! făcu ordonanța cu glas tremurat, întorcînd capul spre Ciufu.

— Măi omule, adu-ți aminte bine! zise servitorul ca și cînd ar fi sperat că-l poate convinge. Eram cu fața la portiță, Iacobe, dar voiam să intru în curte, nu ieșeam! Auzi tu? Vream să deschid portița, n-o închideam!

— Ba eu te-am văzut cum te văd acuma, nea Mihai! stărui soldatul. Închideai încet, să nu facă zgomot. Și îndesai cu mîna cealaltă ceva în buzunar ... Asta mi-e crucea, că doar eu nu jur strîmb și n-am de ce să te năpăstuiesc, că m-ar bate Dumnezeu, nea Mihai!

Judecătorul curmă controversa:

— Ajunge, soldat Cociorva! Poți să pleci!

— Eu ce-am văzut și ce știu am spus, dom' judecător, trăiți! zise ordonanța aproape cu amărăciune că Ciufu a vrut să-l facă de minciună.

După ce soldatul dispăru, judecătorul Dolga mai făcu o încercare:

— Ciufule! E mai rău cum faci...

— Domnule judecător, a căzut năpasta pe capul meu! răspunse servitorul cu un oftat adînc. Cum n-aș spune dacă...

— Dacă nu ești tu, de ce nu spui cine i-a ucis? continuă judecătorul cu o blîndețe de circumstanță. Fiindcă vezi tu, omule, inelul n-a căzut din cer în lădița ta, iar povestea cu găsitul pe uliță nici tu n-o poți crede... Eu vreau să cred că n-ai ucis și nici măcar n-ai fost părtaș la crimă. Dar tu trebuie să știi pe ucigaș, pentru că ți-a făcut și ție parte din tîlhărie... Și parte destul de bună. Giuvaergiul îl prețuiește la cincizeci de mii, adică o avere, Ciufule! Totuși, dacă te pocăiești și-mi spui pe ucigaș, îți făgăduiesc solemn să te scap eu de orice pedeapsă și-ți dau drumul acasă imediat! Ei, dacă nici așa nu mă asculți, atunci îmi iau mîna de pe tine, Ciufule!

— Domnule judecător, nu știu — gemu servitorul.

— Spune cel puțin cine a ieșit înaintea ta din curtea bătrînului Dăniloiu? insistă Dolga plecîndu-se peste masă. Hai, repede!... Numele!... Îl cunoști doar foarte bine! L-ai servit de atîtea ori... De ce taci, Ciufule... Ești prost. El a mărturisit. El te-a vîndut! El scapă, iar tu mergi la ocnă, Ciufule! De ce ești prost?... Spune!

Ciufu se zvîrcolea neputincios. Bîigui pierdut :

— Domnule judecător, eu...

Capitolul XVIII

TESTAMENTUL

Aurel Dolga plecă vineri la tribunal cu mai mare emoție decît în ziua, memorabilă și hotărîtoare pentru cariera lui, cînd a luat în primire la Făgăraș, ca titular, cabinetul de instrucție. Avea presimțirea că azi se va declanșa primul succes care poate să-i procure și celebritatea în analele criminale, dar mai ales să-i asigure în magistratură distincția cuvenită talentelor excepționale. Despre dublul asasinat din strada Speranței au luat notă ziarele Capitalei, dar superficial și minimalizîndu-l ca fiind sortit să rămîie nerezolvat, în dosarele parchetului. Un corespondent obraznic a evocat cazul similar Agate Vasiliu, întîmplat cu vreo zece ani în urmă, pe care toți procurorii și judecătorii ce s-au perindat prin Pitești n-au fost în stare să-l lămurească pînă în ziua de azi, deși... etc.

„Eu în patru zile am lămurit o crimă descoperită abia trei zile după ce s-a săvîrșit!" își zicea tînărul judecător cu mîndrie.

Polițaiul îl aștepta jos, în sala pașilor pierduți. Dolga îi strînse mîna cu căldură:

— Îți mulțumesc că te-ai mai ostenit... Nu vrei să vii sus?

— Cu plăcere! zise Ploscaru, D-na Cristescu are să povestească tot ce știe... Dar mai este ceva: Ciufu roagă să fie ascultat din nou ca să-și completeze declarația:

— Aha, bravo! făcu judecătorul. Și-a luat seama!... Perfect!... Pînă ce terminăm cu d-na Cristescu, te rog să telefonezi să-l aducă la cabinet!

Urcară împreună scările; Dolga mai grăbit și mai vioi ca totdeauna.

D-na Cristescu, o bătrînică simpatică, uscățivă, bună de gură, intră fără emoție, se așeză pe scaunul oferit, căutînd să se instaleze cît mai confortabil ca pentru o conversație lungă și tacticoasă. Iar cînd își termină aranjamentul, își puse mîinile cruce în poală și se uită cu mare încredere, prietenos și senin în ochii judecătorului care îi urmărise mișcările cu multă răbdare, deși se gîndea că are o zi grea și doamna se pregătește să-i răpească prea mult timp.

— Va să zică, doamnă, cunoașteți inelul cu briliant? întrebă în cele din urmă Dolga arătîndu-i între două degete inelul pe care polițaiul îl scosese din cutia de chibrituri și-l așezase pe biroul lui.

— Cum să nu-l cunosc, vai de mine! începu d-na Cristescu, cu un glas puțin pițigăit, fără totuși a fi dezagreabil. I-am spus doar și dumnealui aseară, cînd m-a întrebat...

— Vă atrag atenția că acuma faceți o depoziție subt jurămînt! Așa că...

— Subt jurămînt, vezi bine! continuă doamna netulburată. Că la judecată nu poți vorbi ce-ți trece prin cap. Știu!... Cum să nu știu! Cu toate că n-am

umblat pe la judecăți în viața mea, că bărbatul meu, fie iertat, cît a trăit s-a ferit ca de foc, iar eu...

— Atunci spuneți, vă rog, tot ce știți despre inel! întrerupse judecătorul. Dar, dacă se poate, scurt căci avem mult de lucru!

— Scurt, scurt, că și eu mi-am lăsat casa vraiște! reluă d-na Cristescu cu aceeași liniște imperturbabilă. Cum zic, cunosc inelul prea bine, pentru că eu am umblat pe la giuvaergii să-l vînd, dacă ar fi dat un preț bun, firește, că nu era să dau cogemite briliantul pe cîteva mii de lei, cum credeau ei, care cearcă să te strîngă de gît cînd te văd că ești la ananghie. Am fost pe la cîțiva și dacă am înțeles că nu e chip, m-am întors la Ilina Dogaru, c-a ei era giuvaerul, și i-am spus ce m-a învățat să fac unul mai de treabă și sărac, neamțul din Domnița Bălașa, că dumnealui, polițaiul, trebuie să-l știe, că tot acolo are dugheana și azi și tot nepricopsit a rămas... Neamțul m-a îndemnat să merg mai bine să-l punem amanet undeva că, zice, sunt destui care dau împrumut pe bijuterii și-i păcat să-l vinzi pe nimica: „Încercați, zice, la coana Mița a domnului Ilarie Dăniloiu, că dînsa știu că dă bani cu dobîndă, dar numai pe giuvaericale!" Biata Ilina, Dumnezeu să o ierte, era tare strîmtorată că se apropia plata chiriei și n-avea de unde să ia bani și proprietarul cel nou n-ar fi răbdat-o să întîrzie nici o zi. Dar îi era rușine să meargă singură și m-a rugat să merg și eu, că am mai mult curaj și nu mi-e frică decît de Dumnezeu. Coana Mița s-a lăsat greu: că nu mai dă împrumut, că oamenii nu plătesc și că d-aia a rămas fără bani și cu grija amaneturilor... Totuși pînă la urmă i-a dat cinci mii de lei ca să-i întoarcă șase pînă într-un an, altfel se pierde inelul... Ilina a fost bucuroasă și așa, ca omul la necaz mare. Trei mii de lei

i-a și depus îndată la d-na Secuianu, cu care era prietenă intimă, să-i ție dînsa pînă la termenul chiriei, ca nu cumva să cheltuiască din ei, iar cu restul de două mii și-a plătit toate datoriile mici care o coplesiseră, pe la băcănie, pe la măcelar, pe la zarzavagii, ca femeia săracă...

— De unde avea doamna asemenea inel scump, dacă era așa de săracă? întrebă puțin nedumerit judecătorul.

— Apoi să vezi! zise d-na Cristescu bucuroasă că se poate pune în valoare. Dumnealui poate să fi auzit ceva, că e vechi pe-aici... Ilina Dogaru a fost frumoasă de îngheța apele în tinerețea ei și deșteaptă și cultă cum nu erau multe la Pitești pe vremea aceea. Învățase carte destulă și ar fi vrut să fie numită învățătoare. Dar n-avea pe nimeni și fără protecție, cum e la noi, nu faci nimic. Atunci a avut norocul de a cunoscut un boier mare de la București, unul Alecu Budeanu, bogat putred și cu trecere la toate mărimile. Boierul, cum a văzut-o, s-a amorezat foc și, ce mai vorbă multă, a numit-o învățătoare numaidecît și apoi a început cu cadourile, dar așa de discret că lumea n-a băgat de seamă. Dealtfel omul era matur, avea vreo cincizeci de ani, poate și mai bine, însurat, cu copii mai mari ca Ilina, așa că nu se putea da în vileag. Totuși Ilina spera că Budeanu are s-o ia de nevastă; cel puțin așa cred eu, căci ea nu mi-a spus niciodată. Mai ales că peste doi ani a murit d-na Budeanu și, dacă dînsul ar fi vrut, nu mai era nici o piedecă. Dar se vede că bărbatul, oricît era de îndrăgostit, nu și-a pierdut mințile de tot. Ilina a mai continuat doi ani cu dragostea ascunsă, apoi, poate tocmai ca să-l silească să se pronunțe, într-o bună zi i-a declarat că vrea să se mărite, că trebuie să-și asi-

gure viitorul... Budeanu a încurajat-o și i-a promis că are s-o ajute toată viața. Atunci i-a dăruit inelul cu briliant, care e pe masa d-tale, ca să-l aibă amintire de la dînsul... Pe urmă s-a măritat într-adevăr cu Dogaru și s-au înțeles bine c-a fost și el un om înțelept, așezat, dar n-a avut noroc în lume. Era funcționar la prefectură, cu leafă micșoară. A murit destul de tînăr. Ilina, cu legile astea noi, a trebuit să se lase de școală. A rămas cu pensia bietului Dogaru de vreo două mii de lei. Dar inelul l-a păstrat. Cîteodată îmi spunea că vrea să moară cu el în deget ca să-i amintească fericirea de odinioară. Pe urmă vremurile tot mai grele, viața mai scumpă...

D-na Cristescu parcă se înduioșase. Tăcu. Judecătorul însă nu-i dădu răgaz:

— Ești sigură d-ta că doamna... d-na Dogaru n-a mai răscumpărat amanetul și a rămas la d-na Dăniloiu?

— Cu ce să-l răscumpere, domnule, dacă abia își ținea zilele? făcu d-na Cristescu. Mai curînd cred că a mai împrumutat ceva cînd a venit rata următoare la chirie, că și coana Mița avea suflet milos... Pe urmă de cînd s-a prăpădit Ilina e un an și jumătate. Cine să-i fi plătit datoriile? Și cine știa că inelul e amanetat la Mița Dăniloiu afară de mine?... Dar d-voastră nu l-ați aflat în casa lui Ilarie Dăniloiu, cu ocazia crimei?...

Judecătorul trebui să recurgă la abilitatea polițaiului ca să scape de informatoarea prețioasă dar prea obositoare, cel puțin acuma cînd se precipitau întîmplările în jurul cabinetului de instrucție.

— Mai ai vreo îndoială? întrebă Dolga pe polițai înainte de-a chema pe Ciufu.

— Se vedem ce va mai spune Ciufu — zise Ploscaru.

— Desigur, să vedem! făcu judecătorul puțin indispus, căci îndoiala persistentă a polițistului îi clătina convingerea și-i umbrea satisfacția. O noapte întreagă a avut să ticluiască altă poveste. Să vedem ce-a ticluit!

Ciufu era mai calm și mai încrezător, parcă hotărîrea ce-a luat-o i-ar fi ridicat o povară de pe suflet. Deși judecătorul îl întîmpină batjocoritor, nu-și pierdu cumpătul.

— Vin ca la sfînta împărtășanie, domnule judecător! zise dînsul cu un glas care se simțea cît vrea să fie de convingător. Am păcătuit și vreau să-mi spăl sufletul!

Apoi a mărturisit că a mințit cînd a spus că n-a intrat sîmbătă înainte de amiazi în curtea Dăniloiu. Cînd l-a trimis părintele înapoi, a plecat într-adevăr, dar a mai zăbovit pe-acasă, martoră poate să fie preoteasa, vreun ceas și jumătate, socotind să-și isprăvească întîi ce avea de lucru, căci pe Ilarie Dăniloiu îl găsește mai tîrziu. Era aproape unsprezece cînd a coborît să îndeplinească porunca preotului. A intrat în curte cu gîndul să treacă în fund, la ușa bucătăriei, pe unde umbla de obicei. În dreptul marchizei a început să strige pe Ilarie, ca să-l audă că vine. N-a răspuns nimeni, ceea ce l-a mirat, căci altădată bătrînul ieșea imediat ce auzea vreun zgomot în curte. S-a dus la bucătărie și a ciocănit. Iar nici un răspuns. A încercat clanța. Ușa era încuiată pe dinlăuntru... Atunci și-a zis că trebuie să fie plecați de-acasă amîndoi, probabil la masă undeva, și s-a gîndit că, iată, a pățit-o dacă n-a ascultat pe sfînția-sa, să fi venit atunci îndată. Dar s-a mîngîiat că cel puțin nici părintele nu e acasă și, dacă totuși o să vie domnul Ilarie, cum s-au înțeles, îl va aștepta în poartă și-i va cere iertare. Plecînd să

iasă din curte, a observat că ușa marchizei nu era închisă și, cum sufla nițel vîntul, se mișca. Se abătu de pe cărare și o închise. În dreptul marchizei, la doi pași, zări jos, în noroi, aproape să calce pe el, ceva strălucitor, ca un bob de sticlă. Se plecă și ridică inelul de aur. Fiindcă nu era nimeni acasă și nici nu-l putea vedea nimeni, s-a lăcomit să-l păstreze. Pînă la portiță însă i-a trăznit prin minte că poate să se fi întîmplat ceva cu boierii. Cînd ieșea, s-a întîlnit cu ordonanța de la Secuianu. A vîrît inelul în buzunar și s-a dus cu soldatul, apoi în oraș, la zaraf... După-amiazi n-a venit Ilarie Dăniloiu. Ciufu a înțeles mai bine că nu poate să fie lucru curat. De frică însă să nu cadă vreo bănuială asupra lui, mai ales că-l pusese Necuratul de a luat inelul, a socotit de bine să tăgăduiască a fi fost dimineața la Ilarie, pentru că numai înainte de amiazi trebuie să se fi întîmplat ce s-a întîmplat. Apoi din minciuna asta s-au născut celelalte...

— Și crezi tu cu adevărat, Ciufule, că există cineva care să poată crede asemenea basme? zise Dolga după ce-l ascultă pînă la capăt, aruncînd doar din cînd în cînd cîte o privire spre polițaiul Ploscaru. Aseară ai înfruntat pe bietul soldat, ai vrut să-l faci mincinos, ai plîns ca o babă și te-ai jurat pe toate cele sfinte, că n-ai intrat în curte, iar acuma te spovedești că ai intrat și ai găsit inelul pe cărare, în noroi!... M-ai frecat destul, Ciufule!... Am terminat!... Să te creadă cine vrea, eu am ieșit din vîrsta basmelor!...

Se întoarse către grefier și adăogă:

— Să-i faci mandat de arestare!...

— Domnule judecător...

— Ieși afară! zise Dolga fără să ridice glasul. Du-te și așteaptă acolo...

Polițaiul Ploscaru murmură, ridicînd din umeri, după ce dispăru servitorul:

— E ceva suspect, în orice caz...

În aceeași clipă năvăli val-vîrtej în birou primul-procuror Negel, cu fața aprinsă, strigînd cu glasul entuziast și consternat în același timp:

— O surpriză ca asta n-am mai pomenit de cînd sunt magistrat!... A fost ceva fulgerător! Parc-ar fi aruncat o bombă în tribunal. Chiar prezidentul nu și-a putut stăpîni stupoarea!... Dar mutrele lor!... În sfîrșit... A, voi nu știți nimic, firește! continuă schimbînd tonul cînd văzu nedumerirea celor doi. Testamentul lui Ilarie Dăniloiu...

— Bine, știam că azi urmează să fie deschis — zise Dolga curios. Și mă interesează foarte mult pentru continuarea instrucției...

— Atunci află că bătrînul și-a lăsat toată averea pentru binefaceri și nici o para chioară rudelor! declară primul-procuror aproape teatral.

— Extrem de interesant! observă judecătorul! Va să zică... nimic pentru rude!

— O să primim, firește, comunicare oficială la parchet de vreme ce noi am depus testamentul și la noi se află bună parte din averea mobilă. Dar pînă atunci...

Povesti că bătrînul a lăsat un testament foarte frumos și generos, scris de mîna lui cu mare grijă pentru toate detaliile. Pomenește în preambul despre soră și frate care și-au alcătuit căminurile lor și au chivernisit cum au crezut moștenirea părintească împărțită egal și drept între toți trei. Pentru că însă Dumnezeu nu l-a învrednicit să aibă copii care să-i continue străduințele și să gospodărească averea adunată prin muncă fără preget și cruțare chibzuită,

doreşte să-şi perpetueze amintirea prin opere de folos obştesc, răsplătind astfel pe argeşenii în mijlocul cărora a trăit şi care l-au cinstit şi l-au ridicat. Lasă cîte un milion în rentă de stat şcoalei primare unde a învăţat dînsul, liceului de băieţi din Piteşti şi Universităţii din Bucureşti. Lasă două milioane spitalului mare din Piteşti să întreţină atîtea paturi pentru săraci. Restul averii, casele din strada Speranţei şi o casă cu două etaje la Bucureşti, precum şi toţi banii şi hîrtiile de valoare ce se vor găsi, le lasă bisericii Sf. Nicolae cu obligaţia să plătească în primul rînd rudelor care vor fi îngrijit de înmormîntarea lui înzecitul cheltuielilor făcute...

— Să vă închipuiţi efectul ce l-a făcut lectura! strigă Negel, parcă mereu nu şi-ar fi găsit nici el firea.

— Dar noi n-am găsit rente de stat, dacă nu mă înşel! se miră judecătorul.

— Sunt depuse la loc sigur! A avut grijă bătrînul! Chitanţele respective sunt ataşate frumos la testament!... Dealtfel bătrînul, parcă n-ar fi avut încredere în nimeni, mai adaogă într-un codicil că un exemplar identic se află depus pentru orice eventualitate la tribunalul Ilfov... Înţelegi, dacă rudele ar fi pus mîna pe exemplarul de aici şi ar fi încercat să-l sfeterisească, ar fi ieşit la iveală exemplarul de la Bucureşti!

În curînd poliţaiul Ploscaru se retrase, spunînd lui Dolga cu un surîs de învins:

— Mi se pare că totuşi aţi ales pista cea bună ...

Judecătorul, mulţumit, explică pe urmă primului-procuror cît a fost de sceptic poliţaiul şi că a ajuns în sfîrşit să-şi recunoască eroarea.

— Adineaori am ascultat ultima oară pe servitorul bisericii Sf. Nicolae...

— Ciufu, da, ştiu — zise Negel. L-ai inculpat, nu?

— Acuma îi facem mandatul de arestare — răspunse Dolga cu modestie. Deocamdată singur!

— Cum deocamdată! făcu primul-procuror parc-ar fi fost surprins. Prin urmare stăruieşti?

— Daţi-mi voie să recapitulez rezultatele pînă în acest moment!

Negel ascultă cu atenţie, întrerupse de cîteva ori, făcu unele obiecţii, dar se vedea că îl convingea sau cel puţin îl impresiona expunerea pe care judecătorul i-o făcea în termeni oficiali.

— Toate acestea fără a ţine seama de surpriza testamentului, domnule prim-procuror! zise Dolga grav.

Primul-procuror rămase un răstimp pe gînduri, apoi se ridică:

— În orice caz, prudenţă, amice, multă prudenţă! Să nu uităm că trăim între oameni şi cu oameni!

— Mîine mai am două confruntări grave şi pe urmă îi dăm drumul! spuse misterios judecătorul.

— Pregăteşti lovituri de teatru, văd! zise Negel rîzînd nehotărît. Totuşi, încă o dată, prudenţă şi mereu prudenţă!

Capitolul XIX

PĂRERILE LUI SPIRU

Liniștitul oraș Pitești, de cînd cu crima din strada Speranței, devenise mai agitat ca Bucureștii în zilele de criză de guvern. Seara, în casele unde se juca pocher sau maus nu se mai respectau regulile englezești de a tăcea, ori cel mult de a discuta numai asupra vreunei greșeli de joc. Acuma mereu se arunca întrebarea: care să fie asasinul? Și îndată controversele țîșneau pasionate, încît jocul nu mai era joc. Sumedenie de piteșteni și poate mai multe piteștence își descoperiră talente de detectivi. Niciodată doi nu erau de acord asupra criminalului, dar toți într-un glas criticau pe judecătorul Dolga, iar cei mai indulgenți îl făceau prost.

Deschiderea testamentului și arestarea lui Ciufu, împreună cu zvonurile despre arestarea probabilă și iminentă a lui Romulus Delulescu și poate chiar a lui Dică Secuianu, deși nepot iubit al primului-președinte, au provocat adevărate furtuni în multe case. Crima și eventualii asasini treceau totuși pe al doilea plan față de lovitura cu testamentul. Niciodată în

viață n-a fost elogiat Ilarie Dăniloiu cît a fost în seara aceea, afară de cei interesați și cei prea simpli, pe care îi indigna cruzimea lui de a frusta neamurile de sînge de un drept al lor...

Spiru Dăniloiu a ascultat lectura testamentului calm, aproape placid, spre deosebire de soră-sa Aretia care schimba fețe-fețe și mormăia, încît primul-președinte, în cîteva rînduri, i-a aruncat priviri de reprobare. La sfîrșit, Spiru a declarat președintelui că e mulțumit și bine a judecat bietul Ilarie c-a împărțit averea la instituții folositoare tuturor, în loc s-o fi ciopîrțit și irosit altfel. Romulus Delulescu, mai palid ca de obicei și sclipind aprig pe subt ochelarii cu rame groase negre ca de doliu, își drese puțin glasul și se asocie la declarația unchiului său, adăogînd că numele Dăniloiu este menit, prin dispozițiile înțelepte ale mult regretatului dispărut, să rămîie veșnic viu în Argeș și să fie o pildă de urmat și pentru alți oameni cu averi adunate mai ușor decît cea care ajunge azi un patrimoniu național. Atunci însă Aretia, care se retrăsese puțin, își dădu la o parte vălul de pe față, se închină larg de trei ori și exclamă plîngător ca pentru sine, dar așa încît să fie auzită de toți:

— Nu i-ar ajuta Dumnezeu sfîntul și Maica Precista!... Nu-l rabde pămîntul în groapă și ciorile să-i sfîșie leșul!

Primul-președinte, iubitor să păstreze anume solemnitate tuturor actelor în camera de consiliu ca și în ședințele publice, îi curmă foarte energic imprecațiile:

— Doamnă Delulescu, vă interzic să turburați ședința prin asemenea ieșiri nesocotite! Altminteri voi fi silit să vă îndepărtez din sală!

— Plec singură, domnule președinte, plec! zise Aretia plîngînd furioasă. Dar Dumnezeu e sus și o să-l trăznească mai rău decît m-a batjocorit el pe mine!

Spiru Dăniloiu se duse apoi la prăvălie și-și văzu de treburi pînă seara. Abia venind spre casă a aflat, chiar de la grefierul cabinetului de instrucție, care ieșea de la tribunal, că s-a emis mandat de arestare contra lui Ciufu și că judecătorul Dolga a adunat destule dovezi încît mîine are de gînd să aresteze și pe ceilalți doi.

— Eu nu ți-aș fi spus, domnule Spirică — adăogă grefierul parcă luîndu-și seama că a vorbit prea mult. Dar tot tribunalul știe, așa că de ce să-ți ascund tocmai d-tale care...

Cînd ajunse Spiru acasă, după ce grefierul îi povesti cu toate amănuntele vinovăția servitorului și indiciile despre vinovăția celorlalți, se duse direct, ca totdeauna, în sufragerie unde masa era așternută, cu tacîmurile lucind în lumina unicului bec aprins din pomposul candelabru, iar Vasilica stătea de vorbă cu Solomia.

— Ei, te-ai și întors, Solomie? întrebă mirat stăpînul, dezbrăcînd paltonul și făcîndu-se comod pentru mîncare.

— Apoi dacă am isprăvit, ce era să mai fac acolo? răspunse servitoarea cu amar.

— Numai adineaori a sosit, nici un ceas — explică d-na Dăniloiu puțin nemulțumită că au fost întrerupte tocmai cînd convorbirea se încinsese mai bine. Cîte a suferit și nenorocita asta de ființă, parcă nu-ți vine a crede și te miri cum le poate îndura!... (Apoi imediat cu alt glas, de gospodărie:) Aidem, Solomie, să vedem repede de masă că domnul, știi, n-are răbdare!...

Tu așează-te, Spirache, și așteaptă numai nițeluș, că toate-s gata și într-o secundă te servim!...

Într-adevăr, domnul nici nu apucă să dea drumul la radio, să mai asculte puțină muzică și să se distreze, că Vasilica reveni urmată de Solomia cu tava încărcată.

— Ia vezi, Spirache, nu te mai lăcomi, cum ți-e obiceiul, că pe urmă știi ce pățești — zise d-na Dăniloiu, văzînd că soțul ei prea își încărca farfuria.

— Lasă-mă, femeie, să mănînc în tihnă! se supără Spiru. Că n-o să mă știi flămînd după ce muncesc toată ziua ca un hamal!

Cînd își mai îndestulă stomacul, redobîndi cheful de vorbă și, cu gura plină, întrebă iar pe Solomia:

— Și zi n-ai găsit bine pe-acasă?... Ce face Lixandru?

— Ce să mai facă dacă a murit? răspunse d-na Dăniloiu în locul ei. Dacă n-ai noroc în viață, degeaba te zbuciumi și te zvîrcolești că tot rău nimerești. A murit, l-a îngropat, a isprăvit!... Baremi de-aci înainte să i se întoarcă norocul!

Solomia, răzimată de speteaza scaunului ca și alte dăți, bîigui resemnată:

— Norocul meu s-a dus cucoană!... De-acu...

Se opri însă parcă ar fi fost vorba de un gînd pe care vrea să-l păstreze în sufletul ei.

— Ba să nu mai vorbești de-astea, fată, că mă superi! îi zise Vasilica privind-o pieziș, peste umăr, de jos în sus. Tînără ești, frumoasă ești, muncitoare ești... ce-ți lipsește? Viața ta e înainte, nu înapoi.

— Pe viața mea am pus cruce... — murmură Solomia, privind straniu peste capul stăpînului, dincolo de geamlîc, în întunerecul de afară.

Pe d-na Dăniloiu o enerva încăpățînarea Solomiei. Ca să nu-i mai dea importanță și parcă abia atunci și-ar fi adus aminte, zise cu imputare:

— Bine, Spirache! Vii tu de la tribunal și din oraș, și în loc să-mi povestești și mie, că doar știi cît mă interesează, te pui la conversație cu încăpățînata asta!

Spiru trebui să-i povestească din fir în păr deschiderea testamentului mai întîi, de unde Vasilica sperase o parte frumoasă pe care plănuiseră de mult s-o facă donație îndată nepoțelului lor iubit. De față cu nevastă-sa Spiru își arătă toată amărăciunea pe care a trebuit să o ascundă la tribunal. Vasilica, întocmai ca și Aretia, doar cu mai puțină vehemență care nu era în firea ei, a vărsat și un ropot de lacrimi îmbinate cu diferite cuvinte foarte puțin măgulitoare despre cumnatul asasinat.

— Și mă mai bombăneai că nu l-am primenit și l-am lăsat în hainele răpănoase în care a murit — mormăi Spiru cu durere. Mai rău îmi pare însă că am fost în casă, înainte de a veni poliția, și nu m-am atins mai de nimic! adăogă apoi mărturisind astfel un regret care-l rodea de cînd Aretia i-a făcut reproșurile cele mai nerușinate, cu toate că, pe de altă parte, cutiuța albastră, încuiată în casa de fier de la prăvălie, îi pricinuise destule ceasuri amare.

— Ba de asta să nu-ți pară rău! zise d-na Dăniloiu speriată. Că n-aș mai fi liniștită toată viața!... Ai văzut cum te-a bănuit și te-a descusut judecătorul? Dacă erai vinovat poate că-ți făcea rușinea să ne caute prin casă, Doamne ferește!

— Ai dreptate — recunoscu bărbatul, cum recunoștea totdeauna că Vasilica e mai înțeleaptă în multe

privinți. Mai bine sărac și curat! Că noi avem destul pentru noi și pentru fată, iar încolo...

În vălmășagul întîmplărilor nici n-a găsit răgaz să-i spuie Vasilichii despre cutiuța albastră. Mai bine. Îi va spune după ce se vor liniști lucrurile. Dacă ar fi bănuit cîte emoții va avea, s-ar fi lipsit.

— Vezi, știe Dumnezeu ce face! reluă Vasilica. Ne prăpădeam cu firea ce moarte năpraznică au avut, dar poate că așa au meritat... Cine i-a omorît nu i-o fi omorît degeaba!

Spiru, sătul și moleșit începu să caște. Nu mai zise nimic, fiindu-i lene să mai deschidă gura, deși Vasilica era avidă după noutățile din jurul asasinatului.

Solomia strîngea masa domol, așezînd la locul lor șervetele, solnițele, adunînd pe tavă farfuriile și tacîmurile... Fără să se oprească din lucru, răspunse d-nei Dăniloiu liniștit:

— Moartea de om e mare păcat, cucoană, păcat de moarte!...

— Dar cum să nu fie păcat! se grăbi să aprobe stăpîna, parcă i-ar fi părut rău că a vorbit fără socoteală în fața servitoarei.

Domnul tresări ca deșteptat din picoteală și se crezu obligat să zică:

— Apoi pe unul l-a și dovedit!... E om priceput și energic judecătorul, nici vorbă!

— Va să zică tot amărîtul de Ciufu? se cruci d-na Dăniloiu. Vai de păcatele lui!

— Ce păcate, că l-a dovedit cu martori cum a intrat în curte sîmbătă dimineață, ba a găsit la dînsul și un inel cu briliant din amaneturile de la țața Mița, fie iertată! Cu Ciufu s-a isprăvit, mănîncă ocna cu lingura cea mare... Acuma vine rîndul celorlalți... complicii... Ca mîine îi toarnă la gros și pe ei!... Nu-i

pasă de nimeni!... Strașnic magistrat!... Dreptatea, zice, mai presus de toate!

Vasilica nu se mulțumi. Trebui să-i detalieze. Mai ales inelul o pasiona cu mărimea briliantului și cu proprietara adevărată. Pe Ilina Dogaru a cunoscut-o și auzise ceva pe vremuri despre dragostea ei cu Budeanu. O admira acuma că a păstrat inelul și cînd a dat mizeria peste ea... Ar fi vrut pe urmă să știe ce parte au avut în asasinat ceilalți doi și nu-i venea să creadă că niște tineri de familie bună să fie capabili de a ucide.

— Se zice prin oraș că s-ar fi găsit la Romică portofelul cel mare al lui Ilarie! mormăi Spiru. Ții minte? În care păstra banii străini.

— Știu, cum nu! zise d-na Dăniloiu îngrozită. Asta e pedeapsa lui Dumnezeu pentru că mă-sa a avut nerușinarea să te acuze în fața judecătorului!

Solomia se oprise lîngă scaunul stăpînei, ascultînd și ea, ca alteori. Ochii triști erau plini de lacrimi, parcă i-ar fi rămas de la înmormîntare și n-ar mai fi vrut să sece.

— Hai, fată, ce stai! o apostrofă într-un tîrziu Vasilica, observînd că încă n-a terminat de strîns masa. Tu vezi-ți de necazurile tale, nu mai asculta la crime și ticăloșii!... De netrebnici e plină lumea; oamenii buni sînt puțini...

Servitoarea mai stătu pe loc cîteva clipe ca și cînd gîndurile ei ar fi umblat aiurea și nici n-ar fi auzit mustrarea. Apoi se dezmeteci și ieși afară cu tava încărcată de vase murdare.

— O fi prăpădită și ea, sărmana, prin cîte a trecut! zise cu milă d-na Dăniloiu. Am s-o și trimit să se odihnească, nici să nu mai spele vasele astă-seară, că doar și mîine e zi de lucru...

Solomia reveni curînd, mai înviorată, adună fața de masă, o împături frumos, apoi întrebă deodată:

— Dacă Ciufu n-o fi vinovat, de ce să-l bage la ocnă?

D-na Dăniloiu însă îi curmă scurt curiozitatea:

— Lasă prostiile că nu-s de tine, fată!... Du-te și te culcă!...

Capitolul XX

ÎNTOARCEREA JUDECĂTORULUI

— Unde pleci, fată, tocmai în preajma dejunului, cînd avem mai multă treabă! se supără d-na Dăniloiu. Acuș vine domnul, nici masa nu e pusă, nici bucatele gata și tu mă lași aci singură ca să umbli hai-hui după potcoave de cai morți?

— Acuma trebuie să mă duc, cucoană, altfel e mai rău! bombăni Solomia îmbrăcată de ieșire în oraș. Sărut mîna și Dumnezeu să v-ajute!

D-na Dăniloiu mai zise ceva, dar Solomia închise ușa și nu mai auzi nimic. Îi era numai frică să nu ajungă prea tîrziu, parcă de sosirea ei ar atîrna rostul lumii. Simțea însă că nu va avea liniște pînă ce nu va fi acolo...

Urcînd treptele exterioare alunecă de două ori pe zăpada necurățată și înghețată, dar nu căzu. În capul scării, în peristil, se îmbulzeau oamenii, mai mulți țărani. Era sîmbătă. O clipă Solomia șovăi, parcă i-ar fi fost rușine să intre. Mulțimea o împinse înainte și se pomeni în sala pașilor pierduți. Atunci își aduse

bine aminte, de cînd a fost cu cucoana, că trebuie să urce mai sus. Pe scară suiau și coborau oameni grăbiți, fără s-o ia nimeni în seamă. Sus o încurcară ușile și nu știa pe care s-o deschidă. Recunoscu pe aprodul de deunăzi care însă o întrebă sever:

— Ai citație?

— N-am...

— Atunci nu se poate... Fără citație nu se poate...

Ieși afară tocmai grefierul. Întrebă pe aprod:

— Ce vrea?

— N-are citație...

— De unde ești, fetițo? îi zise grefierul. N-ai fost tu cu d-na Dăniloiu?... Cine te-a trimis?... Domnul?

— Nimeni — răspunse Solomia. Am venit singură să vorbesc cu dumnealui...

— Adică cu domnul judecător? o îndreptă grefierul. Acuma nu e aici. S-a dus pînă la domnul primprocuror. Dar trebuie să pice... Așteaptă-l aici.

Solomia se răzimă de rama ușii și așteptă. Dacă a ajuns pînă aici nu mai era grăbită. Treceau oameni încoace și încolo, dar nu-i vedea, cu toate că se uita la ei. Era liniștită totuși. Și vedea numai înlăuntrul ei, gîndurile ei, ca niște vietăți cuminți... Apoi deodată se pomeni cu o mînă pe umăr și auzi un glas cunoscut:

— Ce mai cauți aici, fată?...

Judecătorul Dolga i-a recunoscut ochii cu privirile stranii, catifelate.

— Am venit la domnul judecător — murmură ea speriată.

— Eu sînt judecătorul!... Nu-ți mai aduci aminte?

— Da... îmi aduc... Acuma da — zise ea privindu-l lung.

Pe Dolga privirea aceasta îl tulbură. Numai o secundă se gîndi, apoi întrebă:

— Vrei ceva?

— Vreau să vă spun ceva...

Pe urmă Solomia se pomeni în cabinetul pe care și-l reamintea mai cu seamă din pricina crucifixului ce se afla pe birou, un crucifix de lemn negru, puțin șters împrejurul suportului rotund din pricina mîinilor multe care s-au sprijinit pe el jurînd. Se uita numai la cruce, bucuroasă că a găsit sprijinul sigur de care avea nevoie... După un răstimp auzi iar glasul cunoscut, prietenos:

— Ei, cum te cheamă... stai că-mi amintesc... Solomie, ce poftești?

Femeia rămase cu ochii la crucifix și îngînă ușor ca un susur:

— Vreau să mărturisesc, domnule judecător, că eu i-am omorît... pe amîndoi...

Judecătorul înmărmuri. Întoarse ochii spre grefier, ca și cînd ar fi vrut să controleze dacă a auzit bine, apoi întrebă din nou:

— Ce zici?... Ce-ai făcut?

— Am omorît...

Solomia stătea acuma dreaptă, cu ochii în ochii lui, avînd încă pe buzele umede tremurul cuvîntului rostit. Era albă, fără pic de sînge în obraji, încît buzele păreau mai roșii și mai pline.

Dolga era buimăcit. Se ridicase în picioare, mereu necrezător, avînd impresia că trebuie să fie o confuzie la mijloc. Se întoarse apoi iar spre ea, repetînd mai energic:

— Pe cine ai omorît, femeie?

— Pe domnul Ilarie și pe cucoana dumnealui — răspunse clar Solomia.

Acuma judecătorul se dezmeteci. În creierii lui se răsturnară brusc, cu zgomot surd, construcții, interogatorii, rapoarte, speranțe. Venea tocmai de la primul-procuror, căruia îi mai dăduse cîteva lămuriri complimentare în vederea confirmării mandatului de arestare a lui Ciufu. Se înfurie deodată și se răsti la Solomia:

— Ascultă, femeie! Să nu te îndemne cumva ceasul rău să încerci a mă purta cu minciuni și matrapazlîcuri, că ai să mă pomenești cîte zile-i trăi!... Ai înțeles?... Ei, hai!... Spune cum i-ai omorît?

I se năzări că Solomia poate să fie pusă înadins să ia asupra ei crima spre a salva pe criminalul cel mare, care i se părea că este Romulus Delulescu, părere deplin confirmată prin conținutul testamentului. Cum fata e servitoare la unchiul lui, n-ar fi de mirare să se fi aranjat în familie încercarea de a sabota instrucția, încurcînd toate socotelile... Se așeză la birou, dărăbănind cu degetele un marș nervos.

— I-am omorît... așa... Întîi pe cucoana, apoi pe domnul... — zise Solomia.

— Cum... așa? strigă judecătorul sărind în picioare. Așa... așa... Ce, ești năbleagă?... Nu știi să povestești?... Să omori știi, iar să povestești nu?

Se întrerupse îndată, jenat. Enervarea aceasta își dădu seama că e ridicolă, parcă i-ar fi părut că o combinație mintală i-a fost stricată de apariția realității brutale, chiar sub forma unei fetișcane... Se potoli. Făcu cîțiva pași ca să se liniștească deplin și să aibă o trecere rezonabilă de la strigătul fără rost la vorbirea naturală.

— Bine, fată... Ai dreptate... Nu e ușor să povestești cînd te apasă pe suflet un păcat așa de mare — zise dînsul cu un ton de comprehensiune puțin mora-

lizatoare. Am să te ajut să-mi explici cum s-au întîmplat faptele... Ei, ia spune, cînd ai făcut... omorul?

— Acum o săptămînă ... tocmai o săptămînă — vorbi Solomia mai tulburată de blîndețea decît de strigătele lui. Adică sîmbăta cealaltă...

— Și cum s-a întîmplat?... Povestește pe îndelete, că eu te ascult... D-aia sunt aci ca să ascult...

Solomia oftă foarte adînc parcă și-ar fi luat avînt pentru o cale lungă:

— Sîmbătă dis-de-dimineață a venit maică-mea de la țară și a adus cu o căruță pe Lixandru, să-l mai arătăm la doftor, să-l bage iar la raze, că nu mai putea de boală, parcă trăgea să-și dea sufletul... Mi-a venit tare greu, că n-aveam deloc bani, că de trei ani, de cînd bolea Lixandru, am cheltuit și m-am îndatorat de nici nu mai știam încotro să mă întorc. Salba de bănuți de aur o zălogisem de un an la cucoana Mița pentru cinci sute și n-am mai putut-o scoate... Uite-așa mă frămîntam și mă chinuiam că la doftorul Mirescu nu puteam să merg fără bani și dacă nu mergeam pînă la unsprezece apoi dumnealui pleca la spital... Cum eram de amărîtă cu bietul Lixandru, gata să moară dacă nu l-oi duce la raze, m-am gîndit să mă mai duc la cucoana Mița, să-i cad în genunchi și să-i sărut mîinile ca să-mi mai împrumute cinci sute, ori dacă nu vrea, să-și oprească un bănuț de aur pentru datorie și să-mi dea salba înapoi ca să o mai amanetez undeva ori să vînd încă un galben și să fac rost de plata doftorului și a farmaciei... Numai sufletul meu știe cît de greu mi-a venit să mă despart de salbă cînd am lăsat-o la cucoana Mița. Că salba o avea maică-mea de la o mătușă a ei bătrînă care a moștenit-o de la mama ei, din bătrîni, și cînd mi-a dat-o mie s-o port

m-a pus să jur pe cruce că n-am s-o înstrăinez... Îmi era dragă ca ochii din cap, că atîta podoabă aveam și eu pe mine... Stăpîna mea a băgat de seamă că nu mai purtam salba și m-a întrebat mereu, dar eu tot minteam că am lăsat-o acasă la maică-mea, iar mamei îi spuneam c-am dat-o cucoanei să mi-o păstreze, numai ca să nu afle nimeni rușinea mea... Dar dacă altă scăpare nu mai aveam acuma, trebuia să fac și asta și orice ca să nu-l las pe Lixandru să se prăpădească. Pentru că mai aveam de lucru, și afară era ger, am luat în cîrcă pe Lixandru din căruță și l-am dus în odăița mea, la căldură. Cucoana m-a trimis pe urmă la piață și am plecat cu coșul să mă grăbesc, să nu întîrziu și să mă întorc curînd. Cînd m-oi întoarce, mi-am zis, o să mă abat și pe la cucoana Mița ca să isprăvesc și cu dumneaei... Am tîrguit ce-am avut în piață, m-am dus pe la prăvălia noastră să iau ce-o mai fi tîrguit și domnul, cum îi e dumnealui obiceiul. Acolo pică și domnul Ilarie și-mi dădu o pîine să i-o duc cucoanei și să-i spun că vine și dînsul din urmă îndată. Am pornit în grabă spre casă, că-mi era frică să nu dea peste noi domnul și să nu mai pot vorbi cu cucoana Mița ce voiam. M-am mai oprit într-un loc de am mai luat ce-mi lipsea, am ieșit repede pe strada mare, ca să nu ocolesc, și am coborît spre dumnealor...

Solomia vorbea grăbit, ca o lecție învățată pe dinafară, cu glas uniform, răzimată puțin de speteaza scaunului ce se afla lîngă birou, mișcînd numai buzele și privind drept înainte, la fereastra largă și înaltă prin care se vedea acoperișul unei clădiri vecine. Apoi, ca și cînd i s-ar fi tăiat respirația, tăcu brusc, încît în cabinet se făcu o liniște așa de mare că se auzi din vestibul zgomotul unei discuții între ușier și cineva

străin. Grefierul își făcea însemnările, ca de obicei, dar ochii lui examinau cînd pe Solomia, cînd pe judecătorul Dolga, mai mult intrigat decît impresionat de mărturisirile ce le auzea. Dolga însuși asculta foarte atent, măsurînd-o în același timp mereu din cap pînă în picioare parcă ar fi vrut să judece dacă o ființă atît de slăbuță a fost în stare într-adevăr să ucidă doi oameni. Solomia i se părea stranie ca și întîia oară. Figura ei de madonă plînsă avea totuși parcă și ceva sărbezit, ca și cînd în sufletul ei ar fi stat la pîndă, într-un colțișor păstrat cald, un diavol care să o împingă în prăpastie. Chiar cînd povestea, cu glasul alb, nevinovat și copilăros, încremenită pe loc și pierdută, inspira mai puțină milă decît curiozitate... De două ori a vrut s-o întrerupă și să întrebe: cine e Lixandru și cum l-a putut lua în cîrcă, ea însăși atît de slabă? A renunțat ca să nu-și piardă șirul. De aceea și acuma, cînd tăcerea se prelungea, a lăsat-o în pace, să reia singură povestirea. Solomia însă părea că se pierduse și uitase unde se află, trăind cu închipuirea aiurea. Abia cînd grefierul s-a mișcat și a hîrjîit scaunul, femeia s-a cutremurat, și-a rotit repede privirea prin cameră și a rămas cu ea țintită în ochii judecătorului. Ca și cînd ar fi nimerit un izvor de îmbărbătare, fața i se înseninâ o secundă într-un surîs jenat, aproape feciorelnic, care însă se stinse în clipa cînd începu iar să vorbească:

— Aoleu... parcă mi-am pierdut mințile! Doamne, iartă-mă!... (Se închină foarte repede, neștiind dacă e voie sau nu. Apoi continuă mai rar, coborînd privirea în pămînt:) Era zloată urîtă și frig... M-am dus pînă la ușa bucătăriei și am bătut, știam că o ține veșnic încuiată. Coana Mița a venit de a deschis și mi-a dat drumul înlăuntru. Zice: „Tu erai?... Ce-ai

adus?" Am scos pîinea din coș, iar coșul l-am pus jos lîngă ușă, că era greu. „Pune-o pe masă, fată!" zice cucoana. Pe urmă a vrut să se apuce iar de lucru, că avea niște rufe în albie și turnase apă fierbinte și-i era să nu se răcească. Nu știam cum să încep și stăteam lîngă dumneaei și mă uitam cum spăla și sufla greu, că era bătrînă și slabă și sfrijită de te mirai de ce mai muncește. M-a lăsat așa nițel, să stau, poate credea că vreau să mă încălzesc, apoi deodată mi-a zis: „Acu hai, du-te acasă, că și Vasilica o fi avînd nevoie de tine!" „Mă duc, zic, dar întîi să-mi dai salba!" Zice cucoana: „Bani ai?" „Am", zic și-i arăt portofelul plin. Dar banii erau rest de la piață, ai stăpînei mele. „Bine", zice dumneaei și se șterge pe mîini și trece dincolo. Am auzit-o cotrobăind prin dulapuri, dar nu m-am uitat că-mi bătea inima de să-mi spargă coșul. A venit înapoi cu o ulcică de pămînt, a scos un șomoiog de jurnale dintr-însa și apoi a răsturnat pe masă salba mea cu treisprezece bănuți de aur și un ineluș cu o pietricică albă de-ți lua ochii. Coana Mița a început să facă socoteala dobînzilor, cîte un pol pe lună, dar ținea mîna pe salbă ca nu cumva să mă apropriu de ea. Atunci i-am spus cum a venit Lixandru pe moarte și am rugat-o să-mi mai împrumute cinci sute, că salba face și cinci mii. S-a supărat însă și m-a ocărît că umblu cu șiretlicuri. Nu m-am înfricoșat și am rugat-o să ia un galben pentru datorie, ca să fie plătită, iar salba să mi-o dea înapoi ca să-mi fac rost de la altcineva, dacă dumneaei nu vrea să mă ajute. Mai rău s-a supărat și a pus iar în oală salba și inelul și le-a astupat cu șomoiogul. „Coană Mițo — zic atunci fără nădejde — eu nu plec de-aici fără salbă! Că nu-mi poți ține d-ta salba întreagă dacă eu vreau să te plătesc cu un ban de aur!" Nu știu ce-mi

venise, dar parcă vedeam roşu... „Aşa? strigă dumneaei mînioasă. De astea îmi eşti va să zică?... Să ieşi afară, hoaţo!... Afară!" „Nu ies fără salbă!" zic eu mai dîrză. Dumneaei s-a şi repezit atunci şi m-a luat de mînă să mă împingă pe uşă afară. Simţeam că m-am făcut şi de ruşine, că mă crede hoaţă, şi trebuie să mă întorc cu mîna goală la Lixandru. M-a cuprins mînia şi am răcnit: „De ce pui mîna pe mine, cucoană?... De ce nu-mi dai salba?" Şi am împins-o spre albia de rufe. S-a împiedecat şi a căzut şi s-a lovit cu capul de dunga scaunului. Atunci eu m-am repezit la oala cu salba, am smuls şomoiogul şi l-am aruncat sub masă. Dar cucoana s-a sculat repede şi s-a apropiat să-mi ia oala din mînă... Apoi aşa din una în alta, am omorît-o!...

Judecătorul interveni:

— Stai, stai, Solomie!... Nu aşa: am omorît-o... Trebuie să spui tot... Aşa cum ai spus pînă acuma!... Înţelegi?

— Am înţeles, dar nu mai pot — zise Solomia privindu-l rugător. Şi nici nu-mi mai aduc aminte toate aşa de bine, că nu mai ştiam ce fac...

— Se poate şi cred că ţi-e ruşine să-ţi mai aminteşti o faptă aşa de ticăloasă — zise Dolga blînd spre a-i păstra încrederea. Dar cum ai putut s-o săvîrşeşti, aşa trebuie să o şi povesteşti, oricît de greu ţi-ar veni acuma, după ce te-ai pocăit... Va să zică spune pe îndelete ce ai făcut cînd cucoana s-a aruncat asupra ta?

Ezitînd puţin, dar totuşi limpede, Solomia continuă:

— Am împins-o cu cotul de nu s-a putut agăţa de mine. Atunci, de necaz, dumneaei s-a uitat împrejur să puie mîna pe ceva ca să mă lovească. Mi-a fulgerat prin gînd că are să mă omoare şi că nu trebuie

să mă las să mă omoare. Cît stătusem lîngă albie am văzut în colţ, între maşină şi pervazul uşii, două bucăţi de sîrmă pregătite să le agaţe în cuiele lor ca să întindă pe ele rufele la uscat... Am luat o sîrmă şi am vrut s-o îndoiesc în două ca să am şi eu cu ce să lovesc. Cucoana era întoarsă cu spatele şi se aplecase să apuce o bucată de lemn... Nu ştiu ce mi-a venit, cum îndoiam bucata de sîrmă, că deodată am aruncat-o pe după gîtul cucoanei şi am început să strîng din răsputeri şi apoi să răsucesc capetele sîrmei sub ceafă. Dumneaei s-a prăvălit jos, strigînd: „Aoleu!... Ajutor!... Săriţi!... Mă omoară!..." Cum a căzut m-a tras şi pe mine după dînsa, că eu nu slăbeam deloc sîrma şi o răsuceam mereu. Cînd am auzit-o strigînd şi gemînd, am crezut că o să stîrnească vecinii... Am zărit un prosop stors pe marginea albiei, l-am tras şi i l-am petrecut peste gură şi nas, să nu mai poată striga...

Fiindcă Solomia se opri, judecătorul întrebă:

— Pe urmă ai plecat?

— Nu... Am vrut să plec, dar dumneaei tot mai mişca şi se zvîrcolea. Ca să nu se dezlege şi să ţipe, mi-a dat prin minte să-i leg mîinile şi picioarele, şi i le-am legat cu nişte rufe ude care mi-au fost mai la îndemînă...

— Va să zică ai vrut cu orice preţ s-o omori?

— Nu ştiu ce-am vrut... Eram aşa de amărîtă de parcă nici nu-mi dădeam seama ce făceam... Pe urmă toate au venit aşa, din rău şi mai rău, pînă la capăt... Că tocmai cînd isprăvisem şi mă ridicai să plec, să nu dea cumva domnul peste mine şi să mă omoare, aud nişte bătăi în uşa bucătăriei. „Hai, Miţo, deschide!" Era glasul domnului Ilarie de-afară. Am stat încremenită cu ochii la clanţa care se mişca şi aşteptam să intre, că uitasem că cucoana încuiase cu

cheia ușa după ce mi-a dat drumul înlăuntru. A mai bătut niţel, a mai strigat şi eu stăteam mai mult moartă decît vie, iar cucoana jos se zvîrcolea fără glas. „Vai de mine, ce s-o fi întîmplat?" zice domnul la ușă afară. Apoi îl auzii întorcîndu-se, să intre prin faţă. Mi-am dat seama că n-am să mai pot ieşi de-aci dacă boierul ajunge pînă la bucătărie. Am pus mîna pe cealaltă bucată de sîrmă şi am dat fuga prin sufragerie pînă în dormitor şi m-am ascuns după ușă... De-acolo am auzit deslușit cum a descuiat domnul Ilarie ușa de la marchiză, mormăind mereu ceva, apoi a intrat în antreu, a agăţat ceva în cuierul de lîngă ușă, şi-a scos paltonul şi căciula şi le-a aruncat mi se pare pe un scaun, apoi a început să strige grijuliu: „Miţo!... Miţo!... Unde eşti, Miţo?" şi a trecut pragul în dormitor spre bucătărie, unde o lăsase... Am ieşit tiptil de după ușă şi, pe la spate, i-am cuprins gîtul cu sîrma îndoită, ca şi la cucoana adineaori, şi am strîns şi am răsucit. Boierul, poate de spaimă, n-a mai scos nici un sunet, dar a vrut să se întoarcă, să vadă cine-l strînge... Eu mă feream şi-l trăgeam încît a ajuns lîngă picioarele paturilor. S-o fi împiedecat ori l-am împiedecat eu, nu ştiu, dar m-am pomenit cu dumnealui între paturi, cu faţa în jos, de mi-au scăpat capetele sîrmei din mîini. Am sărit pe pat şi apoi între paturi, unde se zvîrcolea boierul să se scoale, i-am pus genunchiul pe spinare şi am mai răsucit de cîteva ori pînă ce am simţit că nu mai mişcă... A murit ca un pui de găină, zisei în mine, răsuflînd parcă acuma aş fi scăpat de toate primejdiile...

Dolga se mohorîse din ce în ce. Trăsăturile Solomiei rămăseseră aceleaşi şi totuşi i se părea că s-au schimonosit, încît s-a transformat într-un monstru. Îi ceruse să mărturisească tot, dar mărturisirea îl

îngrozea. Încerca să se convingă că Solomia tocmai din nevoia de ispăşire i se spovedeşte ca unui duhovnic, fără a ascunde nimic, nici măcar un gînd. Orice explicaţie părea de prisos: îi era scîrbă. Afară dacă povestirea n-ar fi decît o închipuire pentru a salva pe adevăraţii vinovaţi... Cu toate că şi ipoteza aceasta se năruia în faţa amănuntelor atît de precise... Murmură cu dezgust:

— Ce bestie de femeie!... (Şi adăogă repede, poruncitor:) Aide, mai departe!... De ce te-ai oprit?... Mai bine te-ai fi oprit atunci cînd săvîrşeai fapta mîrşavă!

— De cîte ori nu mi-am spus şi eu pe urmă tot aşa, domnule judecător! răspunse Solomia deodată cu un glas atît de sfîşietor, parc-ar fi ţîşnit dintr-o rană din fundul inimii. Dar atunci nu m-am gîndit la nimic ori poate m-am gîndit şi totuşi am făptuit...

— Continuă, continuă! zise aproape răstit judecătorul. Lasă smiorcăielile... Ce-ai făcut după ce i-ai omorît?

Solomia tăcu o clipă, apoi atinse cu privirea crucifixul şi urmă ca şi înainte:

— După aceea m-am dus iar în bucătărie, am răsturnat oala, mi-am luat salba şi am vîrît-o în sîn... Pe masă rămase inelul ca un strop de lumină. Am vrut să-l iau, pe urmă am uitat. Mi-am potrivit niţel haina şi basmaua, că se ciufuliseră, şi am ridicat coşul cu cumpărături să plec. Mi-am adus aminte că ușa bucătăriei e încuiată şi mi-am zis că e mai bine să ies prin faţă. Atunci iar am zărit inelul pe masă. De ce să rămîie acolo, cine ştie cui? L-am luat şi am trecut în sufragerie. Mi s-a părut că aud un zgomot din urmă şi am întors capul. Coana Miţa se uita la mine cu niște ochi cît pumnii... Poate că nici nu era moartă... Am

grăbit pașii, am avut grijă să nu mă împiedec de picioarele boierului și am ieșit prin marchiză cu băgare de seamă să nu trîntesc ușa... Cînd am ajuns la portița din stradă n-am mai simțit în palmă inelul. Mi-o fi scăpat cînd am închis ușa... Se vede că nu mi-e scris să fie al meu... Nu mă mai întorc să-l caut... Am ajuns acasă încălzită și cu o spaimă în suflet care nu mă ierta deloc... Pe urmă n-am mai avut timp să mă gîndesc la astea... Era trecut de mult de zece și, dacă nu grăbeam, nu mai găseam doctorul... Am urcat pe Lixandru în căruță și am pornit îndată, lăsînd-o pe biata stăpînă-mea cu toate necazurile pe cap. Am oprit în strada mare la ceasornicar și mi-a dat opt sute pe un bănuț de aur. Am sosit tocmai bine la doctor de a avut răgaz să caute cu de-amănuntul pe Lixandru, să-l bage și la raze și să-i scrie o mulțime de leacuri. Am cheltuit mai toți banii, dar eram mulțumită că l-am văzut pe Lixandru mai liniștit și încrezător. Atîta dorință am avut și eu pe lume: să-l scap pe dînsul cu viață cum m-a scăpat și el pe mine...

— Cine e Lixandru? întrebă Dolga intrigat.

— Bărbatul meu — răspunse Solomia.

— Și, ca să salvezi un om, ai omorît doi?

— N-avea el nici o vină, săracul, că nu mi-a cerut niciodată nimic... Dar aș fi făcut orice pentru dînsul, că și el a făcut tot pentru mine.

— Mhm, dragostea... — bombăni judecătorul.

Femeia nu mai răspunse.

— Unde e salba? întrebă, după o pauză, Dolga.

— Uite, aci! zise Solomia desprinzînd salba de la gît și punînd-o pe birou, lîngă crucifix.

Judecătorul o luă. Banii erau calzi și catifelați, parcă îmbibați de aroma trupului ei. Îi examină cîteva clipe, îi cîntări în palmă, apoi întrebă iar:

— Ziceai că sînt treisprezece... Unul l-ai vîndut... Și aici sînt numai zece...

— Am mai vîndut doi alaltăieri...

— De ce?... Iar cu Lixandru?

— Da... Pentru înmormîntare.

— A murit?

— Miercuri noaptea. Ieri l-am îngropat.

— Așa? zise Dolga mai îngăduitor. Atunci, vezi, Dumnezeu te-a pedepsit pentru că...

— M-a pedepsit — bîlbîi Solomia abia perceptibil.

— Nu-ți pare rău acuma de ce-ai făcut?

— D-aia am venit ca să ispășesc deplin — rosti femeia cu glasul puțin înecat.

— Despre asta n-ai nici o grijă! făcu judecătorul. Dacă o crimă ca asta n-ar fi pedepsită exemplar, n-ar mai avea nici un rost justiția!...

Se sculă, ca de obicei, să se miște și să-și recapituleze în gînd cele auzite. Se uită puțin la însemnările grefierului, apoi se apropie de Solomia care plecase capul în pămînt.

— Ascultă, încă ceva... Nu te-a văzut nimeni cînd ai intrat în curtea lui Ilarie Dăniloiu?

— Poate să mă fi văzut, dar eu n-am băgat de seamă.

— Nici cînd ai ieșit?

— Nici.

Dolga se mai plimbă de două ori și iar se opri lîngă ea:

— Foarte ciudat... Ce spui tu aci poate să fie adevărat și chiar este, fiindcă o mărturisesc două cadavre. Dar s-ar putea totuși să nu fie... Spune repede: Ciufu nu ți-a ajutat deloc, deloc?

— Ce să-mi ajute?... Parcă am știut eu cînd m-am dus ce are să se întîmple? Dacă aș fi știut, m-aș fi dus eu să omor oameni?...

Solomia vorbea acuma numai cu ochii în pămînt, parcă i-ar fi fost rușine să mai privească în fața judecătorului.

— Atunci cum a pus Ciufu mîna pe inel?... Ești sigură că l-ai pierdut afară? Nu cumva ți-a alunecat din mînă în casă?

— Nu știu ce-au făcut alții. Îmi ajunge păcatul meu.

— În sfîrșit, vom mai vedea noi astea...

Mai stătu cîteva clipe pe gînduri, apoi se întoarse brusc spre grefier:

— E clar... Îi facem mandat de arestare... Imediat.

— Dar cazul Ciufu? întrebă grefierul modest.

— Ce are a face? Rămîne arestat și Ciufu... În orice caz afacerea e mai complicată decît se pare... (Sună. Ușierul intră repede.) Ia vezi domnul prim-procuror e în cabinet? Că am să-i vorbesc...

Solomia rămăsese în același loc, de cînd a intrat. Ca și cînd s-ar fi crezut de prisos acuma, rosti întrebător:

— Eu pot să plec, domnule judecător?

— Unde să pleci, Solomie? făcu Dolga batjocoritor. Nu mai pleci de-acuma nicăiri, rămîi aici, la noi. Doar nu ți-ai închipuit că ai să te întorci să mai faci sarmale pentru stăpînu-tău? (Grefierul se hlizi în spatele judecătorului ca să audă că i-a gustat cuvîntul de duh.) Nu, frumoaso!... Ai isprăvit slujba pe-afară... Acuma noi îți facem formele cuvenite și pe urmă are să te însoțească un domn la noua-ți locuință. Iar luni dimineața te vom aduce să mergem împreună în strada

Speranței, unde ai omorît pe bieții bătrîni, să reconstituim crima!

Servitoarea înlemni, dar izbuti să îngaime:

— Ce să fac... acolo?...

— Ce-ai făcut și atunci, Solomie! zise judecătorul cu tonul lui normal față de delincvenți. Să povestești frumos din fir în păr, ca adineaori, dar la fața locului și să ne arăți și nouă cum ai lucrat, ca să nu-ți iei vorba înapoi mai tîrziu, cînd o să vezi că se încurcă ițele și că se apropie ocna!

Solomia nu mai zise nimic și nici nu se clinti. Doar fața parcă i se înălbi mai tare și mîna care se răzima pe speteaza scaunului avu cîteva tremurături ca inima unei pasări speriate.

Pe urmă îndată reveni ușierul, anunțînd că primul-procuror tocmai a ieșit din ședință și urcă scara spre cabinet.

— Bine, zise judecătorul. Mă duc!

În aceeași clipă însă apăru Negel în ușă:

— Voiam numai să te vestesc că s-a confirmat mandatul lui Ciufu!

— Un moment, domnule prim-procuror! se înclină Dolga. Dați-mi voie să vă prezint pe autorul dublului asasinat din strada Speranței!

Îi arătă cu un gest teatral pe Solomia, ca și cînd ar fi fost vorba de o lovitură pregătită de perspicacitatea lui polițistă.

Primul-procuror se uită aproape speriat la Solomia. Nu-i venea să creadă. Zise nehotărît:

— Cum!... Fata asta?... Imposibil!... Cine e?... De unde a răsărit?

— E servitoare la domnul Spirică Dăniloiu — se amestecă și grefierul.

— Nu mai spune, frate! se cruci Negel. Ea să-i fi omorît?... Singură?... Nu se poate!... Adevărat, fată? I-ai ucis pe amîndoi, tu, o mînă de femeie?

— A făcut mărturisiri complecte — declară mîndru judecătorul. Tocmai era să vin pentru mandatul de arestare...

— Bine, bine, dar asta e nemaipomenit! spuse primul-procuror. Cum o dibuiși, Dolga? Tare ești, frate! Mă și uimești.

— Și încă n-am terminat, domnule prim-procuror! făcu Dolga cu prefăcuta-i modestie profesională. Mai avem rezerve...

— Fugi, dragă! strigă Negel jovial. Că pînă la urmă o să mă arestezi și pe mine!

Capitolul XXI

UN AC DE PĂR

Spiru se retrăsese să-și împlinească somnul de amiazi început cu moțăiala din sufragerie. Doamna Dăniloiu era în bucătărie, după masă, să robotească singură, mîhnită în sine de nerecunoștința Solomiei care a ajuns să-și bată joc de casa ei, să plece și să vie cînd o apucă toanele de parcă nici n-ar mai fi la stăpîn. Tocmai în toiul acestor meditații se pomeni cu un băiețaș, trimis de grefierul de la instrucție, prietenul lui Spiru, că s-a întîmplat ceva cu Solomia și să vie degrabă pînă la tribunal.

— Eram sigură că o paște nenorocirea! murmură d-na Dăniloiu agitată.

Ca în toate împrejurările importante din viața familiei, Vasilica deveni deodată plină de energie. Sculă din somn pe Spiru și, cu toate protestele lui, îl tîrî cu dînsa la tribunal. Găsiră pe Solomia în anticamera judecătorului, șezînd pe scaun, păzită de un polițist mai speriat decît ea. Grefierul le spuse în trei cuvinte întîmplarea și că judecătorul se află cu mandatul de arestare la primul-procuror.

— Vai de mine, Solomie fată, doar n-ai făcut tu nelegiuirea asta? se spăimîntă d-na Dăniloiu. Nu, nu! Dar te-ai zăpăcit de tot cu întîmplările astea și cu moartea băiatului... Altfel cum să-ți dea prin gînd așa ceva?...

Solomia se ridică în picioare, izbucni în lacrimi, apucă mîna d-nei Dăniloiu și o sărută.

— Tu să-ți ții credința și firea, Solomia — reluă Vasilica mai mișcată. Că nu te-om lăsa noi să fii batjocorită de pomană!... Fii liniștită, auzi?

Ieși cu Spiru. Se duseră la primul-procuror. D-na Dăniloiu jura pe nevinovăția fetei, oricît spunea Negel că fata singură a mărturisit tot, de bună voie.

— Domnule Costică, zău, că ești om de-al nostru, nu ca alții — se revoltă bătrîna din ce în ce mai sigură că numai judecătorul a născocit și asta, ca atîtea altele. Eu o cunosc mai bine și știu ce inimă are. Ce-a pătimit și cît a jertfit fata asta numai pentru Lixandru, merită să-i dea încurajări, nu s-o bage în temniță cu tîlharii și ucigașii!

— O fi fost bună fata, cum nu, recunosc, dacă spui dumneata — zise Negel împăciuitor ca totdeauna. Dar dacă a greșit așa de urît, ce să-i mai facem?... A omorît doi oameni, coană Vasilică, pe cumnații d-tale!

— Ceasul rău ce nu-i ticluiește bietului om — murmură d-na Dăniloiu mozolind două lacrimi între gene. Eu totuși am mare speranță în inima d-tale, domnule Costică! D-ta cunoști suferința oamenilor...

— Bine, coană Vasilică, ce-om putea vom face — sfîrși primul-procuror numai ca să scape de insistențele ei. Că și pe noi ne obligă legea și nu putem lucra de capul nostru...

D-na Dăniloiu plecă totuși cu o speranță. Afară, pe coridor, însă luă la răspundere pe Spiru:

— Stai ca bolovanul și nici gura n-o deschizi, parcă nici n-ai fi suflet... Și doar te-a slujit destul biata fată și n-a pregetat... Cum poți fi așa de nesimțitor, păcatele noastre?

Bărbatul se opri supărat.

— Mai taci din gură, Vasilico, că mă scoți din fire!... Nu-i destul că mă tîrăști pe-aci de rîsul magistraților?... Ce vrei să-i facă? Să-i dea medalie c-a omorît pe frate-meu și pe Mița?

— A omorît, a omorît — făcu d-na Dăniloiu cu glas scăzut. La necaz și la durere să ajuți pe om, nu la petreceri!

Se abătu iar prin anticamera lui Dolga, dar Spiru nu o mai urmă. Solomia era pe același scaun, cu mîinile în poală, cu ochii în gol.

— Ce-ai făcut, nenorocito? îi zise acuma Vasilica, mereu cu blîndețe. Cum nu ți-a fost frică de Dumnezeu?... Of, amărîtă și becisnică ți-a fost soarta!.. Dar să nu pierzi nădejdea în mila Atotputernicului, Solomie! Să rabzi și să ispășești, ca să-ți răscumperi păcatul!

— Să mă ierți, cucoană, că ai fost bună și miloasă și m-ai învățat numai bine, iar eu te-am supărat și v-am făcut și rușinea asta — bolborosi Solomia, legîndu-și capul în dreapta și în stînga, cu glasul plîns și cu obrajii vrîstați de lacrimi.

★

— Solomia Ionescu născută Motroc! mormăi primul-gardian citind foaia și ridicînd ochii s-o vadă; apoi mormăi în sine decepționat: Hm... nde...

Autorii marilor crime se bucură în închisori, atît din partea paznicilor, cît și a celorlalți deținuți, de o considerație specială și chiar de un fel de admirație.

Solomia nu păru gardianului destul de arătoasă pentru fapta ei și o predă îndată secției femenine, actualmente goală. O paznică urîtă și ursuză o conduse bombănind:

— Numai tu mai lipseai, pricopseală pămîntului!... Că nu vă satură diavolul de blestemății...

Apoi Solomia se pomeni singură într-o celulă rece, mirosind a mucegai, cu o închipuire de lumină ce se strecura de la becul din coridor prin ferestruica de deasupra ușii. Patul de fier, cu salteaua umflată de paie și cu pătura trențuită, era în colțul din fund, iar sus, aproape de tavan, fereastra zăbrelită, îngustă, care dădea afară.

Se așeză pe dunga patului și șezu așa, nemișcată, cu haina de iarnă pe ea, cu capul gol și basmaua alături, unde o lepădase cînd gardiana a căutat-o să n-aibă ceva și i-a luat portofelul mic, cu treizeci și șapte de lei rămași după cheltuiala înmormîntării, cum și acele de păr care-i țineau coadele pe cap. Nu simțea nimic și nu se gîndea la nimic. Era într-o toropeală în care se amestecau și anihilau osteneala cu groaza și cu remușcarea.

Într-un tîrziu tresări auzind cheia învîrtindu-se în ușa cu vazistasul ca un ochi de pîndă. Gardiana îi întinse un coltuc de pîine:

— Mănîncă și culcă-te, n-aștepta plăcinte și invitații!

Solomia rămase pe loc, dar parcă glasul paznicei ar fi smuls-o din toropeală, se simți deodată moartă de oboseală, fără totuși a simți și nevoia de odihnă sau măcar o moleșire somnoroasă. Își aduse aminte că de aseară n-a luat nimic în gură; cucoana i-a făcut ceai azi-dimineață, dar ea nu l-a atins și nici nu s-a

gîndit la mîncare de vreme ce se frămînta numai cum să-și ușureze sufletul... Apoi își zise brusc și cu mare părere de rău că salba a dat-o judecătorului și cine știe ce s-o mai alege de ea, în loc s-o fi lăsat acasă, să se împodobească cu ea soră-sa Domnica, fiindcă ei n-o să-i mai trebuiască nici salbă și nici o podoabă...

Pe urmă gîndurile o năpădiră cu grămada, de-a valma de nu le mai putea conteni. Se încurcau mereu ochii lui Lixandru cu privirea cucoanei Mița ori cu a judecătorului, în aceeași mustrare ciudată pe care o înțelegea totuși încît îi înțepa inima ca un ac neascuțit. Apoi parcă vedea într-o goană vijelioasă toate cîte s-au întîmplat în săptămîna de sîmbătă dimineața, cînd a sosit Lixandru, pînă sîmbătă astalaltă cînd a mărturisit c-a omorît, toate zbuciumările și spaimele și speranțele rostogolite peste sufletul ei ca niște pietre de moară. Și, dîndu-și seama unde a ajuns, în momente de limpezire, îngîna fără glas:

— Mai bine... S-a sfîrșit...

Voia să uite tot, să nu-și mai amintească și nici să se gîndească la nimic, căci toate o chinuiau iar, mai rău ca atunci. Retrăirea în fragmente poate să fie, prin lipsa de legături și motivări firești, mai insuportabilă decît trăirea directă, totală care, prin continuitate, nivelează și amortizează zguduirile...

Din strînsoarea gîndurilor o treziră pași care se apropiau și care se opriră la ușa celulei. Solomia ridică privirea și întîlni în vazistasul ușii ochii răutăcioși ai gardianei.

— Ce, tu nu înțelegi să te culci?... N-ai auzit stingerea? răsună glasul, umplînd celula.

Solomia ascultă pînă se pierdu zgomotul paşilor. Se întinse ca să-şi alunge nehotărîrea, apoi îşi trecu amîndouă palmele peste obraji parcă s-ar fi spălat de o murdărie ce o supăra. Se sculă în picioare şi maşinal îşi pipăi părul. Coadele îi atîrnau pe spate, peste haină. Voind să le încolăcească pe cap, să nu o încurce, îşi zgîrie degetul într-un ac uitat după ceafă. Îl scoase şi îl înfipse în căpătîiul saltelei pînă îşi va strînge părul. Potrivi pătura s-o aibă drept pernă, iar cu haina de iarnă să se învălească. Se gîndi că e îmbrăcată cu hainele de sărbătoare şi acuma are să se culce aşa şi să le strice. Dar îndată adăogă că de-acuma n-are ce face cu îmbrăcămintea cea bună...

Mai stătu puţin cu ochii spre uşă parc-ar fi uitat ceva. Apoi deodată bîlbîi pierdută:

— O, Doamne, Doamne...

Căzu în genunchi să se roage, cum a deprins-o maică-sa Ioana şi cum s-a rugat în fiecare seară pînă sîmbăta trecută, de cînd n-a mai îndrăznit ori poate nici nu i-a mai trecut prin minte de cît a fost de zbuciumată. Nu-şi mai amintea rugăciunile şi stătu în genunchi pînă amorţi îngînînd într-una:

— Doamne Dumnezeule, fie-ţi milă şi iartă-mă!... Doamne...

Se ridică cu sufletul mai uşor şi cu faţa scăldată în lacrimi.

Se întinse pe pat şi se acoperi cu haina pînă la gît. Ochii deschişi mari se uitau în tavanul puţin afumat peste care lumina bolnavă de-afară întindea o umbră tremurătoare. Ar fi vrut să adoarmă şi să nu se mai deştepte niciodată. Îi apăru deodată iar faţa judecătorului, aspră, şi-i răsună în urechi glasul lui batjocoritor că va trebui să mai povestească o dată, înaintea tuturor, la faţa locului, şi să arate pas

cu pas cum a ucis... A nu ştiu cîtea oară îi revenea ameninţarea aceasta şi de fiecare dată o îngrozea mai mult. Închise ochii ca să alunge vedenia şi în schimb îşi auzi inima izbindu-se în coşul pieptului ca un peştişor prins în undiţă. Îşi puse mîna pe piept să-i potolească zvîrcolirea, dar peste pînza cămăşii nu simţea mîngîierea. Desprinse iia din brîu şi vîrî mîna pe dedesubt. Sînul mic avu un cutremur ca de o atingere duşmană. Dar încet-încet mîna se încălzi şi inima îşi îmblînzi bătăile.

Dac-ar da Dumnezeu să adorm... Tot n-am nici un rost pe lume...

Se întoarse pe o parte. Mirosul pîinii, ascunsă lîngă perete, îi aduse aminte că a înfipt acul în saltea. Întinse braţul, dar nu-l nimeri şi trebui să se întoarcă iar cu faţa în sus. Îl pipăi şi-şi aminti că tocmai aşa, cum e acul de păr, a îndoit ea atunci sîrma... Se apucă să-l îndrepte, parcă i-ar fi fost silă de asemănarea cu sîrma. Apoi i se înfipse brusc gîndul în creieri că n-are să mai poată dormi niciodată, fiindcă veşnic are să-şi aducă aminte.

— O, Doamne, unde să mă mai întorc? murmură ca şi cînd nu şi-ar găsi locul.

Apoi deodată continuă în sine cu o mare împăcare:

— Oare de ce să mă chinuiesc degeaba?

Haina îi alunecase în jos, iar iia rămăsese deschisă în dreptul inimii. Bîjbîi cu vîrful acului locul subt sînul stîng unde inima bătea acuma liniştit, ca un ceasornic de precizie. Între două coaste i se păru că bătaia e mai vie. Respiră o dată foarte adînc şi apăsă acul. Întîi simţi o rezistenţă dureroasă încît fără voie încetini apăsarea. Pe urmă respiră din nou şi împlîntă acul mai adînc, gîndind necontenit că nu

doare. Pe urmă vîrful acului întîmpină iar o împotrivire. Solomia strînse dinții și închise ochii, apăsînd mereu, ajutîndu-se și cu mîna cealaltă, păstrînd în minte mereu gîndul că nu doare...

★

— Hai scoală!... Ce lenevești?... N-ai auzit deșteptarea?

Gardiana strigă prin vazistas și așteptă cîteva clipe. Apoi strigă din nou, mai aspru:

— N-auzi, mironosițo?...

Deschise ușa și se apropie s-o zgîlțăie.

— Aoleu!... E moartă!

Urmă alarmă și panică. Primul gardian dădea din colț în colț. Zbîrnîi telefonul, sculînd din somn pe domnii care, fiind duminecă, dormeau liniștiți. Totuși peste două ore se aflau în celula Solomiei primul-procuror cu judecătorul Dolga, cu medicul legist și cu polițaiul Ploscaru, pe cînd directorul închisorii se plimba prin coridor desperat.

— Asta mai lipsea! zise primul-procuror supărat că întîmplarea aceasta se va răsfrînge și asupra parchetului întreg. Firește, dacă oamenii nu-și fac datoria în conștiință!... Am spus de atîtea ori că aici e o cloacă de dezordine! Acuma veți vedea sancțiunile!

— Eu am percheziționat-o pînă la piele, domnule prim-procuror — se scuză gardiana care se învîrtea pe lîngă patul moartei și o acoperea cu haina. Nici nu știu cum Dumnezeu s-a putut omorî că doar...

— Nu știi, sigur că nu știi pentru că ești neglijentă! strigă Negel mînios. Dă-te la o parte de acolo!... Doctore dragă, te rog, vezi puțin!

Doctorul descoperi cadavrul. Solomia zăcea cu fața în sus, cu ochii închiși și gura strînsă într-o încordare supremă. Buzele aveau o dungă roșie parc-ar fi fost fardate prea mult. Mîinile amîndouă, una peste alta, strîngeau coșul pieptului sub sînul stîng, atît de tare, că medicul abia le-a putut da la o parte ca să vază capătul acului de păr într-o pată rotundă de sînge închegat cît un ban de aur...

— Cu acul de păr! mormăi doctorul pipăind ușor pielea împrejurul petei roșii. A avut o poftă de moarte titanică!

— Ei, și acum? întrebă judecătorul Dolga foarte grav.

— Acuma s-o ducă la morgă și mîine îi vom face autopsia! zise medicul nepăsător. Azi doar e duminecă!... Dealtfel nu mai e nici o grabă, căci ea a terminat socotelile cu justiția noastră. Cel mult cu Dumnezeu mai poate să aibă dificultăți!

Umorul medicului legist nu fu gustat. Primul-procuror simțea răspunderea sinuciderii în închisoare, iar judecătorul de instrucție avea impresia că iar i s-au năruit combinațiile și speranțele de glorie.

— Asta înseamnă că... — începu Dolga.

— Asta înseamnă, onorate domnule judecător, că și providența divină acordă concursul ei justiției! termină împăciuitor polițaiul Ploscaru. Cel puțin cînd e vorba de închiderea dosarului!

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. GENEZA ROMANULUI „JAR"

I. „UMBLASE ZVONUL CĂ LIVIU REBREANU scrie un roman de experiență citadină: *Gorila*. Alții spuneau că închipuise o poveste: *Minunea minunilor*. De fapt însă autorul ultimului mare succes, *Răscoala*, lucrează la un nou roman de dragoste care ar fi să se cheme *Pojarul iubirii* sau *Pojarul iluziilor*."[1] Știrea, tipărită cu 12 luni înaintea apariției noii opere, va fi reluată pe parcursul anului 1933, menținînd trează atenția cititorilor prin fel și fel de amănunte: semnarea contractului cu editura „Adevărul"[2]; intenția autorului de a realiza o frescă „sintetică" a iubirii („văzută ca o pasiune primordială, ca o maladie mortală")[3]; anii cheltuiți pentru scrierea cărții[4]; avataruri care au dictat transformări de titluri[5] și alte informații[6].

La începutul anului 1934, *România literară*, care, condusă de Liviu Rebreanu, întreține în mod deosebit această publicitate, îl anunță aplecat încă asupra romanului, punînd în circulație titlul definitiv: *Jar*.[7] Păstrînd tonul comercial al anunțurilor, revista *Reporter* va insista asupra iubirii

---

[1] *Pojarul iubirii*, în *România literară*, II, nr. 63, 29 apr. 1933, p. 2 (Curier literar).

[2,3] Vezi *România literară*, II, 79—80, 20—26 aug. 1933, p. 4 (Note).

[4] *Pojarul iubirii*, în *Gazeta de vest*, Oradea, V, nr. 1121, 3 dec. 1933, p. 2 (Curier literar).

[5] *Noul roman al lui Liviu Rebreanu*, în *România literară*, II, nr. 88, 23 dec. 1933, p. 6 (Curier literar).

[6] Vezi *Pojarul iubirii*, în *Vremea*, VI, nr. 307, 1 oct. 1933, p. 4 (Fapte și idei); *Ce face romancierul Rebreanu*, în *România literară*, II, nr. 83, 14 oct. 1933, p. 4 (Curierul literar).

[7] *Jar*, în *România literară*, III, nr. 89, 6 ian. 1934, p. 4 (Curier literar).

„pasionale" din paginile noii opere,[8] în timp ce la periferia publicisticii literare, aceasta este așteptată ca o continuare a romanelor *Ion* și *Răscoala*.[9] Mai informată, *Patria* din Cluj relevă maniera inedită a cărții.[10] Neîndoios, atmosfera creată în jurul romanului explică, într-o măsură, neobișnuitul lui succes de librărie.

Prima ediție apare la „Adevărul", fiind tipărită — după cum ne informează ultima pagină a cărții — „în lunile aprilie-mai, anul 1934, în București" (320 pagini). La mijlocul lunii mai, cartea se află în librării. Pînă la sfîrșitul anului, se mai tipăresc două ediții.[11] Retipăriri la „Socec", în 1939 (ed. V și VI, în realitate IV și V), 1941 (ed. VI), 1942 (ed. VII), 1944 (ed. VIII), toate avînd 324 pagini. Tirajele depășesc în mod absolut circulația unor opere anterioare (*Adam și Eva*, 6 ediții; *Ciuleandra*, 6; *Crăișorul Horia*, 5; *Răscoala*, 5; *Gorila*, 4), avînd un ritm de difuzare mai mare chiar decît al capodoperelor *Ion* (12 ediții) și *Pădurea spînzuraților* (11), dacă avem în vedere intervalul în care au apărut.

Fragmente din roman în *Convorbiri literare*, LXVII, nr. 4, apr. 1934, p. 295—301 (capitolul *Ianuarie*).

MĂRTURISIRI ALE AUTORULUI despre carte apar în presă încă înainte de publicarea ei. Ele întregesc istoria romanului, avînd meritul de a ne lămuri contextul șantierului de creație. La 13 noiembrie 1933, cartea, popularizată cu frenezie, pare să treacă pe al doilea plan, fiind concurată de romanul *Gorila*. Ambele opere se află concomitent pe aceeași masă de lucru:

„— D-le Rebreanu, sunteți anunțat cu cîteva romane. Care din ele e terminat?

— Nici unul. Sunt anunțat cu două cărți, recunosc. De alții însă. Ce e adevărat este că am obligații și angajamente cu editorii. Iarăși e adevărat că scriu. Sunt dintre cei care toată viața nu fac decît să scrie. Și totuși nu sunt fecund. Nu respect moda și nici nu încerc să fiu « à la page ». Cuget și scriu mai greu. Mă frămînt, mă zbucium mai mult decît ceilalți. Unul dintre romane va fi *Gorila*, pe care nădăjduiesc să-l duc la bun sfîrșit odată cu Crăciunul. Al doilea roman, pe care mi-l pretinde editura Alcalay, va fi gata cel mai curînd la anul. Titlul nu e încă fixat și cred că mai e timp pentru el.

Despre romanul fără titlu (și fără termen) pot spune că se petrece într-o viață burgheză, din București. E marea și veșnica poveste a dragostei. «Un băiat iubea o fată» — și invers. Să ți-l rezum nu sunt în stare. Romanul e un univers din care nu poți detașa crîmpeie. E dragoste și moarte, viață și pasiune. Deocamdată, numai pentru mine, are un titlu provizoriu: *Pojarul iubirii*. Dar pînă la titlul definitiv îmi mai rămîne să închei romanul.

— Dar despre *Gorila*? Se spune undeva că se petrece în lumea actorilor...

— Dezmint. Acțiunea *Gorilei* se petrece mai mult într-o lume politică, activă. Eroul acestui roman e un tip reprezentativ al stărilor de azi [1933, *n. ed.*]. *Gorila* e scris, nu însă isprăvit, adică revăzut și proclamat definitiv. De aceea mă refugiez la țară, unde pot lucra în liniște și siguranță.

— De ce preferați satul orașului?

— Mă mai întrebi! La țară nu mă supără nimeni. Nu există telefon care să zbîrnîie, vizite care să te întrerupă. La țară e un loc agreabil, propice inspirației și unde te poți întîlni în voie cu personajele și întîmplările. Trăiești într-o regiune plină de pitoresc, fără gazete, fără cancanuri și numai cu tine însuți. Te iau la primăvară cu mine și ai să te convingi.

— Să revenim la literatură. Citind *Răscoala* în care eroul e Titu Herdelea din *Ion*, lăsați să se întrevadă că veți continua să prezentați și într-un al treilea roman personaje din primul, din *Ion*. Care va fi?

— În nici unul din cele două de care ți-am vorbit, ci într-un altul, pe care îl voi scrie după.[12] Din *Ion* chiar, ghicești care va fi eroul și unde se va petrece acțiunea. E vorba despre fata preotului Pintea care s-a măritat în Basarabia. Prin urmare în Basarabia se va petrece și romanul."[13]

Timpul triază în cele din urmă intențiile, nematerializate încă la sfîrșitul anului 1933, căci, peste 6 luni, același Rebreanu oferă ample detalii cu prilejul apariției romanului *Jar*. Spicuim din interviul publicat în paginile revistei *Reporter* sub semnătura lui Camil Baltazar:

„— Ce este *Jar* și cum ți-a venit, iubite domnule Rebreanu, ideea să-l scrii? intru eu direct în subiect.

---

[8] *Reporter*, II, nr. 7, 24 ian. 1934, p. 3 (Curier).

[9] *Pojarul iubirii*, în *Gînd nou*, Buzău, I, nr. 3, ian. 1934, p. 4 (Carnet).

[10] *Între cărțile așteptate ale primăverii literare*, în *Patria*, XVI, nr. 72, 28 mart. 1934, p. 2 (Literare, culturale-artistice).

[11] La 6 iun., numai după două săptămîni de la apariția cărții, revista *Reporter* (II, nr. 25, p. 4) informează că, fiind pe cale epuizarea celei de a doua ediții, „se va pune zilele acestea sub tipar o a treia ediție".

[12] Ulterior, autorul va găsi totuși de cuviință să includă printre personajele romanului *Gorila* și pe Titu Herdelea. Precizarea de mai sus este o dovadă că, în 1933, proiectul operei prezenta deosebiri structurale comparativ cu forma publicată.

[13] Al. Robot, *Cu d. Liviu Rebreanu romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila", „Pojarul dragostei" și altele*, în *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1 (Un sfert de oră cu scriitorii).

— Subiectul acestui roman îl port în cap din 1931.

— Da, știu, mi-ai vorbit pe atunci că dorești să scrii o carte a iubirii văzută ca o maladie primordială, distrugătoare. Cum a pornit această carte?

— Simplu de tot, mai simplu decît îți închipui. Dintr-o discuție oarecare cu o fată dealtminteri foarte interesantă. Această foarte simpatică fată mi-a declarat că n-o interesează dragostea, că se consideră imună pentru ea. Și nu era o femeie care se lăuda sau făcea teatru, nu, fata era realmente sinceră. M-a urmărit ideea aceasta a unei fete care n-a cunoscut și nici nu ține să cunoască dragostea sub orice formă, nici măcar sub acea foarte nevinovată de flirt. Mă întrebam ce reacțiune se va produce în mintea și sufletul acestei fete în clipa cînd va întîlni un băiat. Între timp, firește, ideea cărții s-a dezvoltat, am început să văd eroina plasată într-un cadru social, în mediul unei familii adică. Ca în orice familie burgheză care se respectă, părinții vor să-și mărite fata și discuțiile zilnice se învîrtesc în jurul acestui palpitant subiect. Firește părinții își fac iluzii, iluzii pe care le cultivă făcînd planuri minunate despre viitorul copilei lor. Dealtfel cartea trebuia să se cheme *Mojarul iluziilor*, adică piulița iluziilor. Iluziile pe care părinții le fac jos, în subsolul casei unde se petrece acțiunea romanului, pentru ca, în încăperile de deasupra, viața să distrugă, prin cruda realitate, aceste biete iluzii. Plasarea aceasta a acțiunii jumătate în subsol, jumătate în încăperile de deasupra, are oarecum un caracter simbolic: ceea ce sufletul omenesc frămîntă și nădăjduiește în adîncime, viața deasupra distruge și contrazice prin mersul dinamic al acțiunii ei. Aceasta a fost la început schema cărții. O dată făcută delimitarea aceasta a personajului meu într-un mediu precis, s-a creat și cadrul social al romanului. Și, în timp ce părinții își fac iluzii, viața își urmează cursul înainte. Fata trăiește idila banală și omenească a tuturor fetelor: întîlnește un băiat, un ofițer. Și, cum era și normal, fata cade în mrejele dragostei. De unde pînă în clipa aceasta nu lua dragostea în serios, în clipa cînd trăiește experiența sentimentală o duce pînă la consecințele ei cele mai tragice, pînă la moarte. Pentru toată lumea în genere, dragostea este un jar trecător, un pojar, o maladie de copilărie, care trece fără să lase urme prea vizibile. La eroina mea maladia aceasta este însă primordială, mortală. Firește, am ținut să dau povestirei acesteia un cadru cît mai simplu, cît mai uman. Pasiunea se despică de la sine, firesc, ca să poți vedea mersul ei ca la o boală. Astfel din « mojarul iluziilor » a ieșit acest pojar al dragostei, cum trebuia să se numească la început cartea și care a ajuns apoi *Jar*-ul de astăzi.

— Dumneata, domnule Rebreanu, care lucrezi de obicei cu mase de oameni, cu colectivități, cum se face că de astă dată te-a interesat un caz singular, raportat la un singur om?

— La fel m-a interesat și în *Pădurea spînzuraților*. Psihologia este interesantă și cînd o faci asupra unei mase și cînd o faci asupra unui singur om. Nu poți penetra și cunoaște psihologia masei dacă n-o cunoști întîi pe aceea a individului.

— Îmi amintesc, domnule Rebreanu, că mi-ai vorbit acuma cîțiva ani de o carte de dragoste văzută însă ca o frescă mare în mai multe volume. Este *Jar* începutul acestei fresce?

— Nu. Acolo intenționez să reiau tema iubirii integrale, cea de la maturitate, iubirea ca un element de viață, nu ca un trecător divertisment de tinerețe, ca o boală de copilărie, ci ca un lucru primordial și tragic. Fără să fie începutul acelui mare roman pe care intenționez să-l scriu, *Jar* se leagă organic de el, tot astfel cum se leagă de această carte de mîine... *Adam și Eva* pe care am intenția s-o reiau. Va fi povestea unui om care, după ce trăiește o viață întreagă, descoperă femeia abia la maturitate, femeia care îi este sortită și atunci tot eșafodajul vieții de pînă atunci e dărîmat și omul începe o viață nouă. *Jar* însă nu poate fi continuat fiindcă eroina din acest roman moare." [14]

Discuția nu se oprește aici, angajînd, în continuare, proiectele romancierului, obsedat, după propriile lui mărturisiri, de „problema omului față de lume". Revenind la preocupări mai vechi, în noianul evenimentelor politice și sociale ale anului 1934 „stă la îndoială" dacă să nu oprească *Gorila*, la care scria, în favoarea unei opere cu o deschidere mai mare asupra problemelor omului contemporan.

În vălmășeala gîndurilor, opțiunea pentru... *Mojarul iluziilor* poate fi considerată un accident. Acest mic roman de dragoste va implica, peste așteptări, o mare cheltuială de timp, va irosi multă energie în dauna unor proiecte majore, de amplitudine socială.[15] Concurează la această situație un soi de zgîrcenie a autorului, tentat totdeauna să nu piardă nimic din „surplusurile" șantierului său, din rămășițele marilor ospețe. Căci (cine ar fi crezut?) noul roman își are obîrșia în vechile variante ale *Răscoalei*. Cu

[14] *De vorbă cu Liviu Rebreanu cu prilejul apariției romanului „Jar"*, în *Reporter*, II, nr. 22 din 16 mai 1934, p. 5.

[15] Pentru a întregi informația, publicăm la sfîrșitul volumului, sub titlul *Confluențe*, documente privind șantierul de creație al deceniului 4.

mulți ani în urmă, în vara lui 1927, petrecîndu-și vacanța la Maieru, el încercase o redactare a romanului *Răscoala*. Atunci, între 1 și 31 august, așterne vreo 150 de pagini, după care, brusc, se oprește. Abia peste patru ani, în 1931, va relua totul de la început, abandonînd și această variantă după cîteva zeci de file. În ambele versiuni, se află un fragment inedit: *sindrofia din casa familiei Ionescu*.[16] Paginile, plasate inițial la începutul cărții, ni-l prezintă pe Titu Herdelea în mijlocul unor amploaiați, dornici să-și mărite fiica, pe Niculina [17], greu de urnit fără zestre. Petrecerea adună sumedenie de persoane, care, mai tîrziu, va fi triată în paginile *Răscoalei*, găsind în schimb cîmp de acțiune în *Jar*. Este o lume mediocră, populată de umili slujbași, cu fete scoase la mezat în zile de sărbătoare, cu holtei bătrîni sau cu ofițerași și funcționari tineri puși pe aventură și căpătuială. Este locul unde se întîlnesc două generații, cu punți de legătură între diferite straturi administrative și specimene sociale: directori, subdirectori, șefi de birou, afaceriști, proxeneți, gazetari și scriitori veleitari, văduve sărăcite, cucoane falimentate de vîrstă, tinere încă fecioare sau foste. Se discută mult, lăbărțat, fără duh, cu pretenții de modernitate, într-o atmosferă pe cît de veselă pe atît de tristă, obositoare, peste care flutură aripa unei sinistre mediocrități. În favoarea *Răscoalei*, acest balast este îndepărtat la definitivarea manuscrisului pentru tipar. Schimbînd numele eroinei (Niculina devine Tanța), Rebreanu va reține totuși aventura lui Titu Herdelea cu tînăra domnișoară Ionescu, abandonată, după un simulacru de iubire, ca și protagonista romanului *Jar*. Episoadele erotice din *Răscoala* (cele care au în centru pe acești eroi) [18] anticipă conflictul cuplului Liana-Dandu, nefiind străine de variantele primare ale romanului de dragoste. Oricum, studiul versiunilor *Răscoalei* (încercările din 1927 și 1931) ne obligă să înregistrăm pe Titu Herdelea și pe Niculina Ionescu ca arhetipuri ale protagoniștilor din *Jar*. [19]

[16] Lămuriri suplimentare în aparatul critic al ediției noastre, vol. 8; tot aici și textul variantelor în cauză (p. 755—893; prezentarea lor la p. 727-732).

[17] În forma definitivă a *Răscoalei* ca și în variantele ei, personajul este sora lui Jean Ionescu, cunoscut din paginile romanului ca iubit al tomnaticei doamne Alexandrescu, gazda lui Titu Herdelea, după venirea acestuia în Capitală.

[18] Vezi, în acest sens, paginile din roman, *Opere*, vol. 8, p. 159-160, 213-221, 252-262.

[19] Idem episoadele inedite din variantele publicate la „Anexe", p. 790-800 (versiunea 1927) și p. 870-879 (versiunea 1931). Ele se află, la B.A.R., în *Arhiva Liviu Rebreanu*, sub cotele *I ms. 1a*, f. 53-67 și *I ms. 1b*, f. 47-57. Episodul principal de la care, ulterior, vor porni variantele intermediare ale romanului *Jar* a fost scris „vineri 12 august" [1927].

Plicticoasa „sindrofie" din casa Ioneștilor precum și implicațiile ei în paginile romanelor *Răscoala* și *Jar* apasă ca o piatră de moară creația anilor 1927—1934, paralizînd sau amînînd proiecte serioase. Este suficient să amintim că aventura lui Titu Herdelea cu Niculina vestejește ultimele pagini ale primei variante din *Răscoala* (1927), după ce o treime a romanului fusese scrisă („Simțeam... că vina aceasta s-a isprăvit"). [20]

Încurcînd desfășurarea conflictului esențial din *Răscoala*, episodul, după repetate poticniri, va deveni nucleul unei opere de sine stătătoare: *Mojarul iluziilor*. Delimitările sînt salutare, în primul rînd pentru economia *Răscoalei*, despovărată, în perspectivă, de o inutilă înmulțire a personajelor, de conflicte lăturalnice parazitare. O vreme, tentația romanului de dragoste primează, uscînd vina creatoare, elanul cu care Rebreanu începuse, a doua oară, capodopera închinată mișcărilor sociale de la 1907. „Bariera" se face simțită la sfîrșitul lui septembrie 1931. Citățm din jurnalul *Răscoalei*:

„Luni, 28.IX, de la ora 8,15 nimic pînă seara la 22-23: circa o pagină."[21]

De aici înainte, planuri, schițe de profil, lungi liste de nume, structuri de capitole ș.a.m.d.

Vechi notații lăturalnice, de tipul: „Serată la familia Ionescu. Niculina și celelalte" [22] — aflate în proiectele *Răscoalei* — trec acum pe prim plan.

Multele însemnări rămase în arhiva scriitorului sînt surprinzătoare prin ineditul lor, falimentînd sloganele istoriei literare. Mai degrabă ne aflăm în fața unor planuri care, prin tematică, personaje, idei, prevestesc, *în egală măsură*, romanele *Jar* și *Gorila* de mai tîrziu. Dealtfel, tagma gazetarilor ca și lumea jucăușilor „îndrăgostiți" din proiectele acestui roman găsiseră de mult în Titu Herdelea un numitor comun.

După ezitări și poticniri de tot felul, la 2 decembrie 1931, după două luni de la părăsirea *Răscoalei*, Rebreanu se află aplecat asupra noului roman, chinuindu-se să-l pornească din același loc în care se poticnise cealaltă operă: petrecerea din casa Ioneștilor. Pe dinaintea ochilor se perindă

[20] Liviu Rebreanu, *Cum am scris „Răscoala"*, B.A.R., *ms. rom. 4063*, f. 68, (*Opere*, vol. 8, p. 588).

[21] *Mersul scrisului* [*la*] *„Răscoala"*, *Arh. L.R., I ms. 1h*, f. 1 (*Opere*, vol. 8, p. 691).

[22] *Arh. L.R., I ms. 1e*, f. 11 (*Opere*, vol. 8, p. 622); vezi și *ibid*, f. 18 (*Opere*, vol. 8, p. 627).

aceeași lume bălțată, păstrîndu-și aproape integral identitatea, în ciuda unor deosebiri cu caracter onomastic. În locul lui Titu Herdelea, aflăm pe Remus Oloman, la rîndul lui gazetăraș, cu ifose de scriitor. Numele Niculinei pare acum rural, fiind înlocuit cu Liliana (pînă la Liana din *Jar* — un pas). Le rămîne comună lipsa oricărei străluciri, împleticeala vorbelor, mediocritatea. Atît de robit este scriitorul primei versiuni a *Răscoalei*, încît repetă inoportun banalitățile, care, cîndva, o reținuseră în loc. Publicarea integrală a variantelor în cadrul ediției de *Opere* [23] ne îngăduie să oferim un singur exemplu: sosirea lui Titu Herdelea (Remus Oloman) în casa Ioneștilor:

Răscoala (varianta 1927)

„— Stai, Niculino, să cunoști pe mosafirul nostru, domnul Herdelea. Titu, foarte galant, înaintă și sărută mînușița întinsă spre el:

— Sînt fermecat, d-șoară!

D-na și domnul Ionescu fură în acest timp asaltați alternativ de pupăturile d-nei Alexandrescu care-i hiritisea cu o efuziune nesfîrșită încît iar trebui să intervie Jenică să prezinte pe Titu, care devenise confuz auzind urările gazdei sale și neștiind pentru ce sînt. Prinse un moment și întrebă pe Jenică care-i spuse că sindrofia e cu ocazia zilei onomastice a Niculinei. Titu se simți și mai încurcat și protestă că n-a fost vestit ca să fi putut aduce și el, ca omagiu, baremi, o floare. Protestarea o spuse încît să-l audă și d-ra Niculina care, cu mare gentileță, îl potoli:

Pojarul iluziilor (1931)

„— Stai, Liliana, să cunoști pe mosafirul nostru, domnul Oloman!

Remus Oloman, miop, cu ochelarii pe nas, tînăr, spălăcit, curățel, se apropie foarte galant și sărută mîna întinsă spre el:

— Sînt fermecat, domnișoară.

D-na Rădulescu se repezise la Ionescu să-l hiritisească cu aceeași efuziune, deși Ionescu se posomorî de tot, cum făcea față de orice străin [...]. Oloman, auzind urările insistente ale gazdei sale și neștiind pentru ce sînt, se zăpăcise puțin. În timp ce se aranja cu Jenică în marchiză, întrebă și află că Liliana, fiindcă n-are nume în calendar, și-a luat obiceiul să-și serbeze onomastica cu ocazia primei sindrofii prelungite ce o dau toamna. Dar nu e o serbare propriu-zisă și mosafirii nici nu sînt preveniți, ca să nu se crează c-ar avea obligația să vie cu flori sau cadouri. [...] Tînărul Oloman totuși protestă că el, chiriașul d-nei Rădulescu, ar fi putut fi pus la curent, mai ales că vine pentru întîia oară în casa aceasta cinstită, să fi putut aduce și el măcar o floare drept omagiu unei domnișoare atît de încîntătoare. Protestarea și complimentul le rosti mai tare încît să-l audă și Liliana care se apropiase iarăși de ei. Fata îi și zise cu o amabilitate puțin teatrală:

— Intenția d-voastră amabilă prețuiește mai mult decît un coș cu flori!" [f. 24].

„— O, domnule, intenția dv. amabilă prețuiește cît un coș de flori..." [f. 55] [24]

Lungimile, departe de a spori interesul cititorului, înnegresc norul de plictiseală al întregului episod.

Tentativa elaborării *Mojarului iluziilor* se înscrie între miercuri 2 decembrie 1931 și joi 28 ianuarie 1932. Muncă asiduă fără spor. Pe textul aflat la B.A.R., se află următoarele datări: 2, 6, 7, 8 și 9 decembrie 1931, după care... tăcere. Prima zi a anului 1932 consemnează reluarea lucrului. După o nouă întrerupere, textul, chinuit, își sporește numărul de pagini în zilele de 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27 și 28 ianuarie, stingîndu-se apoi sub pilpiiala unor replici banale. [25]

După stagnări, datorate în egală măsură atît unor împrejurări biografice cît și căutării soluțiilor salvatoare, intuiția artistului își spune cuvîntul hotărîtor: la 8 mai 1932 reia... *Răscoala*, fără a mai părăsi masa de lucru pînă la apariția ei: decembrie 1932.

Anul 1933 va reactiva vechile proiecte. Din nou, planurile se suprapun, în ele descoperind astăzi personaje din variantele și edițiile definitive ale romanelor *Răscoala*, *Jar* și *Gorila*. Pe coperta unui caiet de creație, titluri provizorii *Cămașa fericitului* și *Furtuna* iar apoi... *Jar*. [26]

[23] *Mojarul iluziilor*, încercare de redactare, se află în *Arh. L.R., I. ms. 4a*. Vezi *Addenda*, p. 635-658.

[24] Cu mici modificări stilistice, fragmentul revine și în varianta romanului *Răscoala*, din 1931 (vezi *Opere*, vol. 8, p. 871-872). Existența lui atestă uimitoarea răbdare a scriitorului de a reveni, peste ani, asupra acelorași texte, încercînd să le găsească forma și locul.

[25] *Arh. L.R., I, ms. 4a*, f. 34 (*Addenda*, p. 658).

[26] *Arh. L.R., I, ms. 4b*, (*Variante*, p. 476).

Aproape incredibil, proiectele *acestei* lucrări, la început gîndită într-o structură complexă, vor fi reluate în variante diverse, mai mult decît în cazul altor opere. (Romane ca *Pădurea spînzuraților* sau *Ciuleandra* nu au lăsat atîtea urme documentare.) O vreme, povestea tragi-comică a cuplului Remus Oloman—Liliana Ionescu dispare, lăsînd loc unor proiecte mai îndrăznețe, care, și ele, ispitiseră autorul, cu un an în urmă, Este vorba de un roman satiric, vizînd, în principal, arivismul politic.

În caietul amintit mai sus, aflăm o schiță de plan în stare să ne sugereze orientarea lucrării, punctele de contact cu ansamblul creației. Între protagoniști, același „Remus Oloman", dar și „Gorila", directorul unui ziar de scandal și șantaj, la început intitulat *Avîntul* iar apoi *Fulgerul* (mult mai aproape de modelul real: *Curentul*). Intrînd în redacția gazetei și avînd o mare admirație față de patronul ei, Remus, căruia i se asigură și un loc la Siguranță bine plătit, este eroul diverselor „lovituri" puse la cale de „Gorila" (mai tîrziu Răcaru, mai aproape de „Șeicaru", model real), înșelîndu-i, în cele din urmă, așteptările. Capitolele finale: „Remus scrie romanul lui cu Tanți" (ulterior, Milica) [27] și „Altă sindrofie la Ionescu — cu schimbările de rigoare, cu intercalarea capitole[lor] în care se lichidează fericirea celor ce nu sînt prezenți" [28] ne reamintesc lumea personajelor din *Răscoala* și *Mojarul iluziilor*, precum și aceeași manieră simetrică de construire a romanelor.

Cîteva file rătăcite în arhivă din mapele documentelor referitoare la romanele *Pojarul iluziilor* și *Jar* dezvăluie vechimea proiectelor și, prin coroborarea datelor, mobilurile lor. Ele se află pe hîrtii purtînd antetul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, instituție în care Rebreanu a funcționat ca director al Direcției Educația Poporului (1930). [29]

Studiul atent al onomasticii ca și al unor schițe de profil (la care se adaugă altele complementare din documente ulterioare) trimite la prototipuri sigure: Pamfil Șeicaru și Nichifor Crainic, cu care, în timpul directoratului sus-amintit, Rebreanu a fost în raporturi de ostilitate. Conflictul din realitate sensibilizează conștiința artistului. Ca mai întotdeauna, vibrația faptului autentic se înregistrează îndeosebi în primele variante, scăzînd din intensitate în procesul transfigurării artistice, după cum rezultă din celelalte documente.

Notațiile ulterioare reiau analitic fiecare capitol, readucînd de multe ori figuri și scene întîlnite în alte versiuni. O însemnare ca: „Ionescu e amenințat să fie scos la pensie sau pus în cadrul auxiliar" [30] obligă

[27,28] *Ibid.*, f. 23 (*Variante*, p. 477).
[29] *Arh. L.R., II ms. 6*, f. 1-6 (*Variante*, p. 473-476).
[30] *Arh. L.R., I ms. 4b*, f. 4 (*Variante*, p. 477).

la asociații cu documentarul romanelor *Răscoala* și *Mojarul iluziilor*, ea fiind reluată și în forma definitivă a *Jar*-ului. Dimpotrivă, alte notații, rezumînd episoade din viața unor personaje ca Jenică și Tanța Ionescu, Lenuța Alexandrescu și Remus, [31] duc aproape exclusiv la variantele și ediția tipărită a romanului *Răscoala*.

Aceste paralelisme se explică prin faptul că unele proiecte ale noului roman datează dinaintea și după apariția *Răscoalei*. Indiferent cînd au fost concepute, *toate* se vor găsi pe masa scriitorului în anul 1933, dovadă adaosul inedit: modificările onomastice, trierea scenelor, conceperea unor noi structuri, schițe caracterologice etc. Studiul variantelor ne familiarizează cu personajele de mai tîrziu din *Jar* și *Gorila* (documentele aflate în *Arhiva Liviu Rebreanu*, mapele: *I, ms. 4b* și *I ms. 4a*, conținînd multe proiecte comune).

Treptele romanului sînt urcate de aceeași eroi, purtînd însă nume diferite. Reținîndu-le, putem ordona, mai ușor, puzderia de hîrtii din mapele amintite:

1. Remus Oloman — Tanța Ionescu;
2. Remus Oloman — Milica Ionescu;
3. Remus Oloman — Niculina Ionescu;
4. Remus Oloman — Liliana Ionescu;
5. Dandu Victor — Alina Rosmarin;
6. Dandu Victor — Liana Rosmarin.

Paralel cu evoluția primelor 4 cupluri, acțiunea romanului urmărește viața gazetărească din preajma „Gorilei" (Răcaru) și a protipendadei bucureștene. Preocupările de organizare a noului roman urmează linia obișnuită a planurilor generale și analitice, cunoscute din geneza celorlalte opere. Între momentele mai importante, amintim o primă fixare a personajelor, cu principalele lor caracteristici (etate, profesie, funcție, trăsături fizice și morale) [32], stabilirea succesiunii episoadelor (51 de puncte) [33], o structură cu 13 capitole (nenominalizată integral) [34], un fragment de proză creionînd portretul lui Răcaru, directorul *Fulgerului* [35] și, din nou, o „distribuție"

[31] *Ibid.*, f. 4, 5 (*Variante*, p. 477-478).
[32] *Ibid.*, f. 27-29 (*Variante*, p. 486-488).
[33] *Ibid.*, f. 30-34 (*Variante*, p. 488-491).
[34] Formal, schema amintește structura din *Ion* și una din superstițiile declarate ale romancierului: 13 = cifră norocoasă. Capitolele care au titlu sînt: I. *Pregătirile;* II. *Sindrofia;* V. *Bucuria;* VII. *Surpriza*. În dreptul a opt capitole, nume de personaje: Gigi, Ionescu, Liliana, Jenică, Bunica, Remus, Tinca ș.a.
[35] *Ibid.*, f. 38-40, (*Variante*, p. 491-494).

cu ecouri imediate în onomastica romanului *Jar*".[36] Acestea din urmă, deși scrise mai tîrziu, apropie proiectele de forma finală a cărții.

Intențiile romancierului se clarifică odată cu delimitarea operelor *Jar* și *Gorila*. În acest transfer de teme și personaje, de schimbare a rolului lor în economia cărților, Remus Oloman cedează locul lui Dandu Victor, aflat și pînă atunci în paginile romanului „mixt", dar cu atribuții secundare. Rezervîndu-și un loc mai important în *Gorila* (unde va apare cu un alt nume), Remus nu părăsește definitiv scena, devenind, în *Jar*, din iubitul eroinei... confidentul ei. Inevitabil, schimbările atrag o fabulație nouă, structuri noi. Așa se explică și notațiile din jurnalul scriitorului:

„Marți 8 august 1933 — Între timp mă frămînt cu noua carte. Roman de dragoste. Subiectul e încă nebulos; numai eroina, deși încă fără nume, e vie. Dacă se va lămuri curînd poate să-l scriu în toamna asta." [37]

„Sîmbătă 26 august — Dealtfel, eroina aceasta s-a schimbat: trebuie să fie blondă, fiindcă blondele sînt mai dotate cu sensibilitate tragică. E vioaie, veselă, mereu rîde — cînd rîde ea, parcă se însenînează lumea toată — cochetă foarte, suspectează iubirea și o cîntărește cu rațiunea, își zice că ea judecă și într-adevăr judecă și nu se lasă copleșită,. Pînă ce vine pasiunea..."[38]

„Luni 4 septembrie — Și romanul... se cristalizează mereu. *Poarta raiului, Calea raiului* — titluri?...

Mi se reliefează în suflet, se adaugă mii de mici lucruri care să-i fixeze atmosfera și viața, dar pe hîrtie mai nimic, afară de ceea ce am scris mai demult..." [39]

Un plan nominalizat, din nou în 13 capitole, mai păstrează încă titlul vechii lucrări, mult apropiat de ceea ce avea să fie: I. *Rosmarin;* II. *Sindrofia;* III. *Florile;* IV. *Revelionul;* V. *Dandu;* VI. *Liana;* VII. *Fum;* VIII. *Zborul;* IX. *Mai;* X. *Dor;* XI. *Întoarcerea;*[40] XII. *Revolverul;* XIII. *Logodna (Sindrofia morții)*. Fixarea cadrului temporal în dreptul fiecărui episod, sugerează, mai tîrziu, titlurile de capitole și structura simetrică a cărții (primul capitol *Octombrie* — , ultimul intitulat la fel).[41]

Cîteva datări, 27, 28 și 29 august 1933 spun că, la această dată, titlul *Mojarului* mai stătea în fruntea proiectelor.[42]

[36] *Ibid.*, f. 47-49 (*Variante*, p. 496-497). Între aceste file și restul însemnărilor din mapa *I ms. 4b* se întrepătrund multe notații catalogate astăzi în *Arh. L.R.*, sub cota *I ms. 4a.*)

[37-39] Cf. Puia Florica Rebreanu, *Zilele care au plecat*, 1969.

[40] *Arh. L.R.*, *I ms. 4b*, f. 46 (*Variante*, p. 506).

[41] *Ibid.* (Vezi p. 508-524).

[42] *Ibid.*, f. 30 (*Variante*, p. 507).

Zilele ce urmează adaugă numeroase însemnări (replici, cugetări, schițe de profil), detalieri de episoade în cadrul capitolelor[43] și, la sfîrșit, două proiecte generale sintetizînd conținutul operei[44]. Cu aceste instrumente la îndemînă, perfectate între 22 și 23 ianuarie 1934, Rebreanu trece la scrierea propriu-zisă a romanului, pe care îl va termina în dimineața zilei de *1 mai 1934, orele 5,40'*. Iată mai jos cronologia întocmită de autor:[45]

„Luni, 22 I 34	de la 21½ — 1^h	— recitirea și ordonarea notelor și textelor	
Marți, 23 I 34	de la 23½		
Vineri, 26 I 34	toată seara nimic		
Sîmbătă, 27 I 34	de la ora 23	pînă la 2 45	— încercări și pregătiri
Sîmbătă, 3 II 34	de la ora 24 30	— 2^h — începutul.	
Duminică, 11 II 34	de la ora 9	(cu întreruperi) p[înă] la 4 45	— 14 rînduri, adevăratul început.
Luni, 12 II	de la ora 12	pînă la 3¼	— p. 2[8]
Luni, 19 II	de la ora 23 45	pînă la 5½	— reluat de la început, binișor.
Marți, 20 II	de la ora 10 15	pînă la 4 00	cu întreruperi mari, binișor.
Miercuri, 21 II	de la ora 24	pînă la 4	— pag. 4 complet, bine
Joi, 22 II	de la ora 24 30	pînă la 4 30	— pag. 6 9
Vineri, 23 II	de la ora 1^h	pînă la 3 30	— pag. 6 24
Luni, 26 II	de la ora 9^h	pînă la 4	— pag. 7 20
Marți, 27 II	de la ora 10^h	pînă la 4	— pag. 9 10
Miercuri, 28 II	de la ora 9 15	pînă la 16 5	— pag. 11[2]
Joi, 1 III	de la ora 10	pînă la 16	— pag. 11 17
Vineri, 2 III	de la ora 10½	pînă la 14 10	— pag. 13 12
Sîmbătă, 2 III	de la ora 11	pînă la 16	— pag. 15[3]
Duminică, 4 III	de la ora 9½	pînă la 16	— pag. 17 17
Luni, 5 III	de la ora 8¾	pînă la 16 și 18—20 20	fine
Marți, 6 III	de la ora 9½	pînă la 16	— 23[7]
Miercuri, 7 III	de la ora 9	pînă la 13½	— 24 12 [f. 1]
Sîmbătă, 10 III	de la ora 11 30	pînă la 16	— pag. 25[2]
Duminică, 11 II	de la ora 9 15	pînă la 16	— pag. 28 10
Luni, 12 III	de la ora 8 30	pînă la 16	— pag. 31[3].
Marți, 13 III	de la ora 8 30	pînă la 16 10	— pag. 35 10

[43] *Ibid.*, f. 49, 47, 48, 43 (*Variante*, p. 509-512).

[44] *Ibid.*, f. 11-20, 35, 10 (*Variante*, p. 516-524).

[45] Ea se află în *Arh. L.R.*, *I ms. 4c.*

Miercuri, 14 III	de la ora 8,50	pînă la 16 15 — pag. 38 9
Joi, 15 III	de la ora 8 30	pînă la 16 15 — pag. 40 14
Vineri, 16 III	de la ora 10 30	pînă la 16 — pag. 42 11
Sîmbătă, 17 III	de la ora 9	pînă la 16 15 — pag. 45 fine
Duminică, 18 III	de la ora 9	pînă la 16; apoi de la 20—23 30— — pag. 48 4
Luni, 19 III	de la ora 9 15	pînă la 16, apoi 19h-20h... pag. 51 fine
Marți, 20 III	de la ora 8 45	pînă la 16 — pag. 57 5
Miercuri, 21 III	de la ora 8,30	pînă la 14 45 — pag. 59 21
Luni, 26 III	de la ora 8 30	pînă la 16(13) — pag. 60 25
Marți, 27 III	de la ora 9h	pînă la 16 — pag. 64 2
Miercuri, 28 III	de la oșa 7 30	pînă la 16 — pag. 68 1
Joi, 29 III	de la ora 7 15	pînă la 14 30 — pag. 71 4
Vineri, 30 III	de la ora 8	pînă la 16 30 — pag. 75 3
Sîmbătă, 31 III	de la ora 9	pînă la 14 — pag. 77 16
Marți, 3 IV	de la ora 9	a fost Trifu și n-am scris nimic
Miercuri, 4 IV	de la ora 9	nimic
Joi, 5 IV	de la ora	nimic
Vineri, 6 IV	de la ora 7 30	pînă la 15 45 — pag. 78 13
Sîmbătă, 7 IV	de la ora 7 30	pînă la 15 30 — pag. 81 6
Joi, 12 IV	de la ora 8	pînă la 16 — pag. 81 73
Vineri, 13 IV	de la ora 8	pînă la 16 — pag. 82 1
Sîmbătă, 14 IV	de la ora 7 30	pînă la 16 — pag. 84 15 [f. 1v.]
Duminică, 15 IV 34	de la ora 8	pînă la 14 (pag. 86 fine), apoi 21 30 la 6 00 — pag. 90 15
Luni, 16 IV	de la ora 20 30	pînă la 6 10 — pag. 94 9
Marți, 17 IV	de la ora 20 30	pînă la 6 — pag. 99 4
Miercuri, 18 IV	de la ora 22	pînă la 5 45 — pag. 102 4
Joi, 19 IV	de la ora 21 00	pînă la 6 00 — pag. 108 2
Vineri, 20 IV	de la ora 20 00	pînă la 6 05 — pag. 112 10
Sîmbătă, 21 IV	de la ora 16 15	la 18 apoi 20 15 pînă la 6 — pag. 119 1
Duminică, 22 IV	de la ora 20 30	pînă la 6 10 — pag. 125 fine
Luni, 23 IV	de la ora 16 15	la 18, apoi 20 30 pînă la 6 5 pag. 134 fine
Marți, 24 IV	de la ora 17 00	la 18 00, apoi 20 00 pînă la 1 20 pag. 140 fine
Joi, 26 IV	de la ora 11 30	la 14 30 apoi 17 00 la 17 45 și 20 00 — pag. 145 3
Vineri, 27 IV	de la ora 16 45	la 19 00, 20 30 pînă la 6 00 pag. 151 16
Sîmbătă, 28 IV	de la ora 16 15	la 18 30, 20 30 pînă la 6 00 pag. 160 20
Duminică, 29 IV	de la ora 15 30	la 17, 20 00 pînă la 6 00 pag 167 4
Luni, 30 IV 34	de la ora 20 30	pînă la 5 40 175 sfîrșit [f. 2]

Pe marginea acestei cronologii, se află socoteli privind zilele lucrate (în total 63) precum și numărul de pagini realizate în diverse perioade. La fel, pe variantele primare se află notații cu caracter jurnalier, mărturisind consultarea textelor în cauză, cu prilejul elaborării definitive a romanului. Astfel, pe verso-ul unei file din *Mojarul iluziilor* citim:

„Luni, 11 febr. 1934, la ora 4 dim. pe cînd scriu la *Jar*, se aude țipătul unei cucuvele, trecînd. N-am mai pomenit cucuvea în toiul iernii!" *I ms. 4a*, f. 6v.

Romanul se culege în tipografie concomitent cu elaborarea lui (obicei moștenit de la *Răscoala*, numai că, în 1932, versiunea pentru tipar fusese precedată de alte variante, fie ele neterminate).

În același an, ca și mai tirziu, succesul de librărie al cărții încîntă și enervează totodată: „Analiză ascuțită"; „întristătoare platitudine"; „roman al tinereții"; „carte fără strălucire"; „subiect gras"; „roman neizbutit"; „roman bine lucrat"; „banal și dulceag" sînt aprecieri care se anulează reciproc, stîrnind și mai mult curiozitatea cititorului. Atunci și mai tîrziu, ideea „recreației", „vacanței literare", prilejuită de truda *Răscoalei*, apare ca o formulă eufemistică de a explica nivelul scăzut al romanului *Jar*. În realitate, cartea, proiectată și mutilată în intervalul 1927—1934 — pentru care, cum am văzut, de două ori a fost abandonată *Răscoala* — a fost în viața scriitorului un coșmar. Spre sfîrșit, simplificîndu-se prin separarea zonelor de investigare, psihologică și socială, ea se trădează pe sine însăși, tabloul policrom devenind caricatură.

În lumea teatrului, îmbolnăvirea actorului principal și înlocuirea lui cu un oarecare din trupă se soldează, de cele mai multe ori, cu căderea spectacolului. Între sublim și ridicol, tragedia devine comedie. În istoria cărții, ispita de-o clipă a scriitorului de a înlocui pe Remus Oloman, gazetar cu zeci de antene în lumea presei, politicii, literaturii, a celor de jos ca și a celor de sus, cu locotenentul Dandu Victor, specialist în fine colonii și dans, ucide romanul. Primul era văzut de Rebreanu, în 1933, ca „un tip reprezentativ al stărilor de astăzi"; al doilea, biet „crai de ghindă", militar de bulevard.

Transferată din marea zonă a investigației sociale sub streașinile frivolității, noua carte, monocordă, cade cu succes. (Într-o uzină de locomotive nu se poate fabrica un ceasornic de bucătărie!)

II. REFERINȚE CRITICE
(Jar)

1. Ion Clopoțel, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Societatea de mîine*, XI, nr. 4-5 apr.-mai 1934, p. 98 (Cărți).
   Cronică. *„Jar* se asemuiește *Ciuleandrăi*. O nouă încercare în același sens de analiză ascuțită și de dezvoltare cu sîrguincioasă psicologie."

2. I.I.C. [Ion I. Cantacuzino], *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Convorbiri literare*, LXVII, nr. 5, mai 1934, p. 480 (Cărți, reviste).
   Consideră romanul o înnoire a scrisului rebrenian și anunță o analiză mai adîncită.

3. Ion I. Cantacuzino, *Note despre „Jar" și romanele lui Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor regale*, I, nr. 10, oct. 1934, p. 178-183 (Crcnici).
   Analiza personajelor. Ele trăiesc sub „semnul unui destin identic." Cuvîntul „fatalitate" caracterizează acest destin. Moartea Liane „se produce mecanic, ca efect al unui gest aproape obligator". După ce schițează toate similitudinile acestor destine, I. I. C. definește „concepția unitară rebrenistă" ca fiind a „tragicului", prezent în teatrul antic grecesc. Reînnoirea „există în materialul care se toarnă divers... Forța și lauda cea mai mare ce i se poate aduce este în a recunoaște capacitatea sa de diversificare a concepției sale de viață în cadre sociale, în momente, în atmosfere istorice și în personaje de o cît mai mare varietate."

4. Ion Massoff, *Jar*. În *Rampa*, XVII, nr. 4907, 26 mai 1934, p. 1.
   „Jar este un roman al tinereții și se deosebește de foarte multe romane apărute în ultimul timp, tocmai prin prezentarea de tipuri vii și nu de fantoșe cu nume românești." Apreciază ca ingenioasă prezentarea romanului într-un ciclu pe luni, formînd un an, expresia stilistică, precum și faptul că prin formula adoptată cartea se deosebește de celelalte lucrări ale autorului.

5. Mihail Șerban, *Liviu Rebreanu: „Jar". Roman*. În *Înmuguriri*, Fălticeni, III, nr. 5—7, mai-iul. 1934, p. 13 (Recenzii).
   „O carte tristă și adevărată; o carte pe care o citești cu sufletul la gură, pentru ca totuși, la ultima pagină, să-ți pui întrebarea: de ce?" Melancolie fatalistă: prevezi totul ce are să se întîmple și te enervează această anticipație.

6. Matei Alexandrescu, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Litere*, II, nr. 11, 1 iun.-1 sept. 1934, p. 4 (Cronica literară).
   „Jar este povestea simplă a unei iubiri. Și suferințele ei sînt tot atît de necruțătoare ca decepțiile unui Werther."

7. Octav Șuluțiu, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Reporter*, II, nr. 25, 6 iun. 1934, p. 2 (Cronica literară).
   „Jar readuce preocuparea autorului pentru pasiune" și aceasta „este analizată cu putere și cu luciditate". Trecînd în revistă personajele, autorul cronicii crede a identifica „în figura lui Pantelimon Răcaru pe Pamfil Șeicaru. Conchide că: *„Jar* e scris cu multă artă. Cu arta scriitorului ajuns la maturitate. E scris sobru și limpede, cu o seninătate în atitudine, cu o simplitate în ritm și cu o cumpătare stilistică, definind pe scriitorul clasic."

8. Petre Pandrea, *Liviu Rebreanu: „Jar". Roman, București*. În *Adevărul literar și artistic*, XIII, seria II, nr. 705, 10 iun. 1934, p. 7 (Cronica literară).
   Despre folosirea criteriului estetic. „Pentru critica sociologică, romanul *Jar* și, în genere, producția literară a lui Liviu Rebreanu sînt subiecte grase. Fără a fi un «intelectualist» (ori, poate, tocmai din această cauză), Liviu Rebreanu oferă o serie de romane dense de probleme, pe care literatul le gîndește intuitiv, iar un analitic sau dialectic le expune cu o bogăție de nuanțe și cu o căldură admirabilă." Apreciază că, prin noul roman, asistăm la o alternanță

literară dintre cele mai semnificative întrucît bucata de investigație socială este urmărită de investigația psihologică. Mai înainte, alternanța se făcea cu teatru (comedia). Alternanța epică socială — psihologism se reîntîlnește în producția ultimilor ani: *Răscoala* și *Jar*. Diferența dintre social și psihologic cu trimiteri la Tolstoi, Flaubert, George Eliot, Thomas Hardy, Thomas Mann și Robert Musil; despre pendularea tehnică în *Pădurea spînzuraților* „între societate și suflet, accentele fiind împărțite cu un dozaj aproape fără greș la cele două poluri și pe cele două emisfere ale globului rebrenian". În *Jar* există scheme și indicații din ambele domenii. „Analiza psihologică sparge cadrele sociale (sau nu le umple suficient), pentru a sărbători o angrenare perfectă. Familia Rosmarin, amantul (ofițer) și logodnicul (biurocrat) al studentei Liana sînt prea sumar sau poate prea fără culoare caracterizați. Psihologia nu reiese din diformări sau automatismele profesiei. În fond Liviu Rebreanu a părăsit admirabila sa metodă de lucru din *Ion*, *Pădurea spînzuraților* și *Răscoala* pentru a activa într-un domeniu aproape de Paul Bourget. Și cred că incompatibilitățile sînt structurale."

9. Edmond Grozia, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Viața literară*, VIII, nr. 159, 10-25 iun. 1934, p. 2 (Cronica literară).
„*Jar*-ul d-lui Rebreanu rămîne un roman bine lucrat, cu o intrigă bine condusă, cu o analiză logică sufletească și încadrată într-o atmosferă, psihologicește înțeleasă."

10. George Ghidu, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Facla*, XIII, nr. 1012, 20 iun. 1934, p. 2 (Literatură-teatru).
„*Jar* este un act din tragedia fetelor de azi, un act reușit, clasic, păstrînd simplitatea de acțiune a tragediilor antice pentru care detalii dispensabile nu există și nici inutilitate."

11. Mihai Florida, *Uvertură*. În *Meridian*, Craiova, caietul II, iun. 1934, p. 28 (Ecoul cărților și al revistelor).
Notă nefavorabilă romanului.

12. Dionis Popa, *Liviu Rebreanu, „Jar"*. În *Blajul*, Blaj, I, nr. 6, iun. 1934, p. 294-298 (Cronica).
Roman eminamente psihologic. Concepția ce stă la temelia lui nu constă atît în descifrarea zbaterilor sufletești cît prezentarea unui sentiment în diferite faze. Conchide: „autorul a știut să mențină

la un nivel înalt narațiunea", cauză pentru care „o putem socoti între cele mai bune cărți ale anului".

13. M. D. Ioanid, *Un romancier și o generație*. În *Ramuri*, Craiova, XXVI, nr. 3, iul. 1934, p. 115-120 (Imagini critice).
Recenzie negativă.

14. E. Valuca, *Liviu Rebreanu: „Jar"* (Roman). În *Făt-Frumos*, IX, nr. 4, iul.-aug. 1934, p. 104-107 (Vitrina cărții).
„Domnul Rebreanu, ca toți marii scriitori, e bun și iertător cu toate personagiile și ni le prezintă fără exagerări, așa cum sunt în realitate."

15. C. Gerota, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Convorbiri literare*, LXVII, nr. 7-9, iul.-sept. 1934, p. 785-787 (Cărți, reviste).
„*Jar* este o plantă ce se împletește de un stejar robust."

16. P. Ancu, *Ceva despre d. Liviu Rebreanu și despre „Jar"*. În *Cuvîntul liber*, I, nr. 37, sept. 1934, p. 4.
În *Jar*, Rebreanu „desprinde din societatea românească de azi, recte cea urbană, unul din aspectele cotidiene: tragedia femeii... Și trebuie să semnalăm că e pentru prima oară, în scrisul cumpătat și așezat al romancierului [...]; autorul conturează nu numai mediul bucureștean, dar creionează în mod abil o serie de profiluri din societatea noastră, atît de incisiv și mai ales atît de veridic, încît cu fiecare nou personagiu, cu fiecare nouă modulare a acțiunii, ți se pare că pe cutare l-ai întîlnit pe Calea Victoriei și pe altul într-o societate bucureșteană."

17. Al. Iordan, *Liviu Rebreanu: „Jar"*. În *Mișcarea*, XXVII, nr. 1092, 6 oct. 1934, p. 1 (Cărțile).
„Acest ultim volum [...] a cucerit, ca și celelalte, unanima admirație a publicului cetitor românesc. Cu pana sa, prin care se strecoară scînteia unui talent ce nu cunoaște oscilații, Liviu Rebreanu își conturează în aceleași linii clare personagiile, așa încît ai mereu impresia că le-ai fi întîlnit cîndva, în viață."

18. Șerban Cioculescu, *Aspecte epice contemporane. Liviu Rebreanu: „Jar", ediția II, editura „Adevărul"*. În *Revista Fundațiilor regale*, I, nr. 10, oct. 1934, p. 141-160.

Principalele direcții ale romanului rebrenian. Voința — socotită una din calitățile structurale ale prozatorului — luminează virtuțile operei: egalitatea temperamentală, construcția serioasă, observația probă, imparțialitatea înaintea problemelor sociale, înnoirea subiectelor. *Ion* și *Pădurea spînzuraților* circumscriu posibilitățile autorului, excelent în zugrăvirea „tendințelor dinamice colective și un analist conștiincios al stărilor sufletești individuale". „În opera sa, distingem așadar ambiția de a făuri în amîndouă direcțiile capitale ale epicei: socială și individuală. Cea de a doua i se refuză în ceea ce are particular, unic, ireversibil, fiecare caz moral. În schimb, ca un revers favorabil al neajunsului, fiecare caz individual, cercetat prin prisma observatorului social, cată a recupera din deficitul său specific, prin tendința de semnificație tipică, în cadrul social. Ceea ce pierde ca rezolvare individuală recîștigă prin semnificația socială." Romanul *Jar* actualizează aceste observații generale. Calitățile operei: nașterea, dezvoltarea și culminarea sentimentului de dragoste sînt conduse cu o mare experiență; ideea ingenioasă de a conduce acțiunea calendaristic în 13 capitole lunare începînd și sfîrșind cu octombrie. Portretul Lianei. („Analiza pasiunii ei e minuțios dusă la capăt, și totuși Liana nu se individualizează spre a-și contura o figură autonomă de eroină în lanțul victimelor erotice.") Angrenajul familial cuprinde pe eroină, dînd o coloratură socială destinului ei. Succesul de librărie al romanului explicat și prin autenticitatea temei. („*Jar* deschide din nou chestiunea valorii actuale a nucleului social care este familia.") „Bun observator al societății, de astă dată în miezul unei probleme de ascuțită actualitate, cu incursiuni la alte probleme mai mărunte ca situația funcționarilor în conjunctura politică și economică, cu aluzii de cronicar ce se folosește și de personaje cu cheie ca Pantelimon Răcaru, directorul de ziar, și Remus Oloman, ziaristul și viitorul romancier, d. Liviu Rebreanu întreține interesul activ al cetitorului. În ceea ce privește drama Lianei încadrată social, ea capătă un relief deosebit și oferă dezlegări moraliștilor. Individualizată, viața ei patetică rămîne secundară prin lipsurile analizei în adîncime. Nu știu ce coeficient de banalitate zădărnicește autenticitatea și dramatismul experienței Lianei. D. Liviu Rebreanu este depășit de o serie de scriitori contemporani cu dînsul, ca d-na Hortensia Papadat-Bengescu, sau chiar mai tineri ca d. Camil Petrescu și alții mai recenți, în mînuirea instrumentelor de finețe și precizie infinitezimală, cînd este vorba de mobilurile antinome ale vieții sufletești. Liana se dezindividualizează în tip spre a se confunda cu un șir de experiențe negative similare. Ca întotdeauna probitatea

constructorului e evidentă, dar în limitele sale, care îi interzic accesul subconștientului și al mobilității vieții sufletești. *Jar* este un roman care deschide cîmp discuțiilor sociale, restabilind pe autor în marginile mijloacelor sale."

19. Șerban Cioculescu, *În marginea operei d-lui Liviu Rebreanu.* În *Revista Fundațiilor regale*, III, nr. 2, 1 febr. 1936, p. 412-425.
Jar „nu duce la bun sfîrșit psihologia erotică a fetelor de azi. Din întreg romanul, construit dealtfel cu conștiinciozitatea sa obișnuită, cu arhitectura sa solidă, autorul nu se realizează decît în crîncenul instinct sexual al locotenentului Dandu. Aceasta se datorează faptului că autorul se simte familiar cu indivizii instinctuali, în vreme ce actul pur de conștiință îl depășește. Socotim ca o datorie de probitate critică, delimitarea cît mai categorică a talentului d-lui Rebreanu în interiorul zonei instinctuale a vieții. Prin această operație necesară se luminează izbînzile și înfrîngerile sale de scriitor. Deoarece primele atîrnă în balanță mult mai greu decît cele din urmă, nu trebuie să ne sfiim a exprima adevărul critic."

20. Petre Drăghici, *Două romane de iubire: „Jar" de Liviu Rebreanu* și *„Rusoaica" de Gib Mihăescu.* În *Viața ilustrată*, Sibiu, I, nr. 9, nov. 1934, p. 19-21 (Cronica literară).
„Construcția primează trăirii directe, nu se inspiră din aceasta." Roman neizbutit, banal și dulceag; partea slabă provine din șubreda analiză psihologică. Și totuși romanul este „amuzant și nu printre cele mai slabe din literatura contemporană".

21. B[asil] Munteano, *Les romans de Liviu Rebreanu d'Ion à Jar (I)* și (II). În *l'Europe centrale*, Prague, 10-e année, nr. 1 și 3, 5 și 19 ianuarie 1935, p. 26-27; 43-44 (Littérature et théâtre).
Valoare scăzută a romanului în raport cu realizările anterioare ale autorului.

22. Aureliu Veiss, *Romanele și nuvelele d-lui Liviu Rebreanu.* În *Adevărul literar și artistic*, XIV, seria II, nr. 739, 3 febr. 1935, p. 5 și 6.
„În *Jar* d. Rebreanu a încercat stăruitor genul romanului psihologic, dar n-a reușit să redea decît pasiune și senzații. Genul d-sale se apropie de dinamismul viziunii lui Balzac și Maupassant."

23. * * *, *[Note]*. În *Adevărul literar și artistic*, XIV, nr. 739, 3 febr. 1935, p. 9 (Reviste străine).
Menționează aprecierile lui B. Munteanu din *l'Europe centrale* (vezi *supra*, nr. 21).

24. Leca Morariu, *Pentru „Jar"-ul lui Rebreanu*. În *Făt-Frumos*, XI, nr. 3, p. 119-120 (Multe și mărunte).
Reproduce un citat din recenzia lui Șerban Cioculescu (*Revista Fundațiilor regale*, III, nr. 2, 1 febr. 1936), polemizînd apoi cu respectivul critic în favoarea romanului *Jar*.

25. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane* 1900—1937, București, 1937, p. 242.
„*Ciuleandra* și *Jar*, două romane citadine fără strălucire."

26. Eugen Todoran, *Realismul lui Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor regale*, IX, nr. 12, 1 dec. 1942, p. 559-583.
„Înclinările eroinei din *Jar* o fac dornică de dragoste. Ele devin pasiune, din moment ce se centrează în jurul unui singur obiectiv. Liana și-a aservit rațiunea pasiunii. Nu este stăpînă pe sine și cedează celui care a știut să capteze înclinările ei într-o singură direcție. Facultățile intelectuale ale acestuia însă sînt amorțite într-o măsură și mai mare. Pasiunea sexuală care le ține locul este o trebuință, și ca orice trebuință ea nu poate fi decît de ordin fizic. Mai mult decît frumusețea sufletească, aceasta caută deci plăcerea carnală. El concepe dragostea numai sub forma unei pasiuni sexuale. Ori pasiunea, instinctivă în principiu, prin caracterul ei de trebuință momentană, e schimbătoare, ca și instinctul, și dispare după satisfacerea ei, după ce obiectivul care o condiționează a fost ajuns. Liana, avînd aceeași structură pasională, n-a putut să-și înfrîne cu rațiunea impulsurile la momentul oportun, încît trebuie să sufere inevitabilele consecințe ale actului său."

27. Ov. S. Crohmălniceanu, *Liviu Rebreanu*. În *Viața românească*, VI, nr. 11, nov. 1953, p. 281-311. Reluat ca prefață a romanului *Răscoala* (1954), în micromonografia *Liviu Rebreanu* (1954) etc.
„Cartea se rezumă la însăilare de platitudini [...] Analiza împinsă la minuție n-are nici o adîncime."

28. Al. Piru, *Liviu Rebreanu*, Editura Tineretului, 1964, p. 86-87.
„În *Jar* sondajul în sufletul feminin rămîne la suprafață, iar povestea de dragoste e de o întristătoare platitudine. [...] Nici o observație capitală asupra mediului nu se include în acest roman."

29. N. Manolescu, *Ultimile romane*. În *Gazeta literară*, XIII, nr. 49, 2 dec. 1965, p. 8.
Prezentare succintă a romanelor *Jar*, *Gorila*, *Amîndoi*.

30. Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu*. Eseu. București, 1967, p. 259-271.
Intenție de bun roman, proiecțiuni, aceeași obsesie erotică din *Adam și Eva*, *Ciuleandra*, de astă dată pe fondul cenușiu, mediocru al lumii burgheze. „Din păcate însă, personajele ce întruchipează obsesia sînt aproape la fel de mediocre ca și fondul pe care se proiectează și efectul așteptat n-are cum se revela decît în mică măsură, de analizat cu o lentilă mare, spre a-i surprinde — totuși — virtualitățile. Descrierea mediocrității este lipsită de o perspectivă «mai de sus»."

31. Niculae Gheran, *Liviu Rebreanu. De la „Răscoala" la „Jar"*. În *Manuscriptum*, VIII, nr. 3, p. 120-138 (Per aspera).
Geneza romanului (text prescurtat) și selecție de documente literare (multe greșeli de tipar în ambele capitole).

ALTE REFERINȚE

32. * * *, *Pojarul iubirii*. În *România literară*, II, nr. 63, 29 apr. 1933, p. 2 (Curier literar).
33. * * *, *[Un nou roman]*. În *România literară*, II, nr. 79-80, 20-26 aug. 1933, p. 4 (Note).
34. * * *, *Pojarul iubirii*. În *România literară*, II, nr. 79-80, 20-26 aug. 1933, p. 3 (Note).
35. * * *, *Pojarul iubirii*. În *Vremea*, VI, nr. 307, 1 oct. 1933, p. 4 (Fapte și idei).
36. * * *, *Ce face romancierul Rebreanu*. În *România literară*, II, nr. 83, 14 oct. 1933, p. 4 (Curier literar).
37. Al. Robot, *Cu d. Liviu Rebreanu romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila", „Pojarul dragostei" și altele*. În *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1-2 (Un sfert de oră cu scriitorii).
38. * * *, *Pojarul iubirii*. În *Gazeta de vest*, Oradea, V, nr. 1121, 3 dec. 1933, p. 2 (Curier literar).

39. * * *, *Noul roman al lui Liviu Rebreanu*. În *România literară*, II, nr. 88, 23 dec. 1933, p. 6 (Curier literar).
40. * * *, *Jar*. În *România literară*, III, nr. 89, 6 ian. 1934, p. 4 (Curier literar).
41. * * *, *[Jar]*. În *Reporter*, II, nr. 7, 24 ian. 1934, p. 3 (Curier).
42. * * *, *Pojarul iubirii*. În *Gînd nou*, Buzău, I, nr. 3, ian. 1934, p. 4 (Carnet).
43. * * *, *Între cărțile așteptate ale primăverii literare*. În *Patria*, Cluj, XVI, nr. 72, 28 mart. 1934, p. 2 (Literare, culturale, artistice).
44. Camil Baltazar, *De vorbă cu Liviu Rebreanu cu prilejul apariției romanului „Jar"*. În *Reporter*, II, nr. 22, 16 mai 1934, p. 5.
45. * * *, *[Reeditarea romanului] „Jar"*. În *Reporter*, II, nr. 25, 6 iun. 1934, p. 4 (Note).

III. VARIANTE
(Jar)

Se află la B.A.R., în *Arhiva Liviu Rebreanu, I ms. 4a, I ms. 4b, II ms. 6.* Din documentele rămase se distinge un caiet cu însemnări de-a lungul anilor *(I ms. 4b)*; tot acolo, notații răzlețe întregind istoria romanelor *Pojarul iluziilor* și *Jar* (fără posibilitatea de a fi ordonate *precis*, în cronologia lor). Tot la B.A.R., *ms. rom. 2532*, se află ultima versiune a romanului (173 f.; cerneală neagră, ușoare modificări de cuvînt). Textul nu este, totuși, definitiv, căci, confruntarea manuscrisului cu prima ediție tipărită relieîează stilizări pe șpalturi (pagini tipografice) și alte modificări. Spre pildă:

„Ferestrele subsolului... aproape că atingeau cu marginile de jos nivelul trotoarului..." (f. 1).	„Ferestrele subsolului... aproape atingînd nivelul trotoarului cu marginile de jos" (ed. I, p. 7).
„Numai să nu ne înghesuie bătrînii tatii..." (f. 17).	„Numai să nu dea ghes prea mult bătrînii tatii..." (ed. I, p. 34).
„Agripina Busuioc" (f. 28).	„Agripina Buta" (ed. I, p. 55).
„Zi mai bine că nu vrei" (f. 32).	„Spune mai bine că nu vrei" (ed. I, p. 63).
„— Locotenent Dandu Victor din aviație— murmură tînărul plecîndu-se" (f. 34).	„Locotenent Dandu Victor din aviație — se prezintă tînărul, plecîndu-se" (p. 65).
„Le așează într-un vas" (f. 35).	„Le puse într-un vas" (p. 67).
„Bucuros, dar acuma e tirziu" (f. 42).	„Bucuros, dar acuma a trecut sezonul" (p. 80).

„întrebă Liana uluit" (f. 43).	„întrebă Liana uluită" (p. 83).
„O mică deziluzie a avut doar cu dînsul. Cum l-a văzut de bine crescut ..." (f. 46).	„O deziluzie avea însă cu aviatorul. Bine crescut și manierat" (p. 89).
„... De fapt nici nu-mi dau seama cum se înfățișează taina asta. Nu sînt și copii care nu se îmbolnăvesc de pojar? Ei, eu încă n-am suferit de amor și atît! — Dar pojarul întîrziat e mai periculos! glumi Coralia." (f. 49).	[Îndepărtat la ed. I, p. 94.]
„Apoi după ce deschise pleoapele și aruncă o privire asupra florilor" (f. 51).	„Dar după ce deschise pleoapele și dădu cu ochii de flori" (p. 96).
„— Da! apăsă Dandu grav" (f. 56).	„Da! zise Dandu apăsat" (p. 106).
	[Ed. I, p. 121 adăugă cîteva fraze. Vezi alineatul: „În seara de ajun", pînă la: „Se așezară la masă" (exclusiv).]
„Poate să vă spuie și fata, c-a fost de față, am luat-o cu mine" (f. 65).	(Lipsă ed. I, p. 121).
„Ea păli. Bănuia întrebarea" (f. 66).	„Liana presimțea întrebarea" (p. 124).
„Fata se desmeticise" (f. 66).	„Liana își recăpătase calmul" (p. 125).
„Nu nemerea un răspuns care să-i placă" (f. 67).	„Nu-i trecea prin creeri nici un răspuns care să-i placă" (p. 127).
„— Tare-i zglobie și nebunatecă fata asta observă Gavrilescu zîmbind și încîntat" (f. 73).	„Zburdalnică și nebunatecă e fata asta! zise Gavrilescu încîntat" (p. 138).
„Răspunsul i se păru dulce ca o declarație de amor" (f. 73).	„Lianei glasul i se păru dulce și viril și-i oferea o satisfacție" (p. 139).
„Liana nu șovăi deloc" (f. 74).	„Liana nu avu nici o ezitare" (p. 141).
„Simțea totuși că-l iubește în clipa aceasta ..." (f. 93).	„Totuși Liana simțea că, în clipa aceasta îl iubește ..." (p. 176).

„Într-adevăr îi era simpatic acuma" (f. 107).	„Într-adevăr Alistar îi era mai simpatic acuma" (p. 202).

Mai interesante rămîn proiectele romanului, documente înscrise în istoria lui. Din păcate, nu toate se află adunate în mape distincte, în cronologia elaborării. Primele pe care le publicăm (scrise cu creionul pe foi purtînd antetul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale) sînt rătăcite la B.A.R. între alte documente. Vom încerca deci să le prezentăm și din punct de vedere bibliografic:

Arh. L.R., II ms. 6

Alexandru Ionescu, șef de birou (Alecu), 55 ani
D-na Alexandrina Ionescu, născută Popescu (Didina), 51 ani
⟨D-ra Constanța Ionescu, 20 ani (Tanți)⟩,[46]
Jean Ionescu, 28 ani
Puiu (12 ani) Gigi, Mielu, Radu, Titi
D-na Frusina Popescu, mama Didinei, soacra, 73 ani
Tinca (24 ani), servitoarea (o cheamă altfel în realitate)
D-na Elena Rădulescu, 43 ani, văduvă, proprietară
Remus Oloman, 25 ani, scriitor, în gazdă
⟨Pantelimon⟩ [47] Ionescu-Răcaru, directorul ziarului *Comedia*
Max Negreanu, directorul ziarului ⟨*Avîntul*⟩ [48]
⟨Natalia⟩ [49], nevasta lui
⟨nepoata lui (22 ani)⟩ [50]
⟨Nichifor⟩ [51] Prundaru, scriitor, 50 ani, maestrul
Dorel Alexandrescu, ziarist, idealul lui Oloman, la *Fulgerul* [f. 1]
Subl[ocotenentul de] aviație Dandu Victor
L[oco]t[enent] de administrație Tănăsescu Mitrofan
Căpitan Georgescu, administrație, Toma
Antoaneta, soția lui
Anibal Gavrilescu, subdirector Finanțe (personal)
Nina, Geta } fiicele lui
Agripina Busuioc, profesoară profesională
Anghel Busuioc, contabil

---

[46] Corectat „Constanța" și „Tanți" cu: „Emilia" și „Milica".
[47] Corectat apoi: „Terente".
[48] Corectat apoi: „*Fulgerul*".
[49] Corectat apoi: „Irina".
[50] Anulat.
[51] Corectat apoi: „Ilarie".

D-na Raluca Gotcu, 69 ani, jucătoare de cărți
Mișu Orenstein
Const. Alistar, director la Interne
Racoveanu, ministrul
Onofrei, șeful de cabinet
Iancu Petrescu, subșef de birou, 30 ani, care la sfîrșit cere de nevastă pe Tanți [f. 2]

*

1. Sindrofie la Ionescu.	Prezentarea tuturor.	Începutul Niculina
2.		Remus
		Scrisori
	Gh. Alistar	Cantacuzino
Remus Haragon	Ion Ciufu	Prahuza
Oloman	⟨Tudor Romanița⟩ [52]	Drondoc
	Dandu	Amaranda
	Găzdoiu	Ilie Durbaliu
	Gotcu	Vasile Tolontan
	Capalbu	Nic. Sindilie
	Tănase Tartan	Arbagiu
	Anghel Corobăț	Alex. Harpea
	Durdun	Nic. Mamara
	Lemnaru	Al. Nalbaru
	Crivineanu	
	Ciofrîngaru	
	C-tin Barbaruc	
	Prundaru	
	Motroc [f. 3]	

După ce Prundaru îi întoarce spatele, Remus ia ofensiva direct: Ne trebuie caractere... În orice articol sau chiar notiță totdeauna pomenește pe Prundaru, pe ton disprețuitor, de la o înălțime morală grozavă. Dealtfel Răcaru a dat ordine să fie distrus Prundaru și scos din circulație, cu o înjurătură familiară lui.

*

Asupra celor de la *Fulgerul* circulă diferite legende, mai toate injurioase, care însă le ridică enorm prestigiul în ochii colegilor și a cititorilor. Despre Răcaru că are 40 mil[ioane] în Elveția, că a șantajat pe atîția, că a furat în război inele de la ofițeri nemți căzuți etc.

[52] Ulterior modificat: „Const. Romanica".

*

Dorel Alexandrescu, idealul lui Remus, luat de Răcaru dintre secretarii onorifici ai unui avocat cu trecere (spre a-l avea la un caz de nevoie), ca pe cel mai puțin apt, e misogin. Cînd în sfîrșit se amorezează de o artistă de cabaret, devine propagandistul și apărătorul cabaretelor, deși celebritatea lui datează de la un virulent articol contra bordelului lui Tănase. [f. 4]

*

Toți vor să facă fericirea Niculinei și în realitate toți vor să-și facă prin ea fericirea lor.

*

La sfîrșit — penultimul capitol — Niculina cu Tinca în bucătărie. Tinca o felicită. Niculina plînge. Da, dar Remus a fost așa și așa.

— Zică lumea ce-o pofti... Lumea nu-l cunoaște. Poate să fie ticălos, om de nimic, murdar, odios — dar dacă inima mea numai pe el îl alege?

*

Raluca Gotcu are un ginere foarte de treabă în provincie, la moșie, care o roagă să stea la el; ea nu se poate despărți de București.

*

La biroul lui Ionescu: cîteva tipuri de funcționari (cel care dă mina cu toți etc.) [f. 5]

*

⟨Liliana⟩ [53]	*Scena*
Domnica	Niculina pleacă de-acasă fără să spună unde. Apoi Jean.
Tatiana	
Marina	*
Martina	Remus admiră întîi pe Arghezi. Pe urmă zice că Arghezi copiază pe Răcaru.
Profira	
Agapia	*
Eupraxia	Bulibașa l-a făcut cineva pe Răcaru.
Celestina	
Carolina	*
Mina	*Scena inițială:* Puiu cu mămăica despre fericire — pe stradă.

[53] Scris oblic.

Cecilia
Clementina
⟨Legendele despre fiecare. Dorel și artistele de cabaret.⟩ [54]

Scena finală: Puiu cu Tinca despre fericire în bucătărie.
Tinca: Aș vrea să fiu și eu fericită.
Puiu: Ești o proastă.

*

Răcaru nume de împrumut pentru Ionescu.

*

Ilarie Prundaru e pseudonim pentru un nume sîrbesc [f. 6].

Arh. L.R., I ms. 4b

Cămașa fericitului

Furtuna

ROMAN

J A R [55]

*

Coralia
Ileana
Liliana

Beethoven: *Quator in la minor*
Das heilige Dankgesang eines Genesenen an die Gottheit, in der lydischen Tonart [56]
[f. 1]

*

Capitol — Remus cu maestrul. Despre literatură și despre perspectivele ei. Despre posibilitățile de-a ajunge. Despre scris, profesionalism. Despre ajutoare.

---

[54] Scris oblic, pe marginea filei.

[55] Titlul scris cu creion roșu pe diagonala unei coperți de caiet, însumînd 49 file (păstrate), hîrtie semivelină. Pe aceeași copertă au figurat, inițial, celelalte titluri: *Cămașa fericitului* (creion negru); *Furtuna* (creion albastru). Alte însemnări: „Levaditi și unirea români[lor]", diferite calcule (cerneală). Toate însemnările din caiet au fost scrise cu creionul. Le reproducem respectînd ordinea filelor. Menționăm că în aceeași mapă *(I ms. 4b)* se mai află 52 file, numerotate, și ele, de la 1 în sus, prilej de confuzie. Acestea din urmă le reproducem la p. 506-524, după notațiile *izolate* aflate în mapa *I ms. 4a*, considerate ca fiind anterioare.

[56] Titlul părții a treia din *Cvartetul opus 132* (corect: „Heiliger Dankgesang eines Genesenden an die Gottheit, în der lydischen Tonart").

Cu prilejul a 50 ani.

[Cum și cît l-a ajutat pe Remus. Recunoștința lui. A venit cu ideea de-a scoate o carte despre maestru, un omagiu, la care să contribuie toți, luminîndu-l din toate părțile. Maestrul nu-și manifestă toată însuflețirea. Remus e jicnit și vrea să renunțe. Dar îi trebuie un ajutor și îl capătă.

Capitol — Remus cu directorul ⟨*Avîntului*⟩ [57]. Gorila. Admirația sinceră a lui Remus pentru Gorila și idealul lui de-a ajunge în redacție. Dispreț[ul] Gorilei. Șantagiile. Cum și-a lansat gazeta.

Capitol — Remus la gazeta literară și teatrală: Rubrica lui modestă. Laudă pe toată lumea... Maestrul îl laudă către Gorilă, că are temperament.

Capitol — Remus cu Gorila. Angajarea. Și un loc la Siguranță bine plătit.] [58]
[f. 2]

Capitol — Remus în casa Gorilei. ⟨Nepoata⟩ [59] lui. Curtea și ademenirea.

Capitol — Gorila îi cere să înjure pe Maestru cu care s-a certat. Notița anonimă. Maestrul întoarce spatele. Atacul. Remus un caracter înainte de talent.

Capitol — Remus scrie romanul lui cu ⟨Tanți⟩. [60]

Capitol final ⟨Altă sindrofie la Ionescu — cu schimbările de rigoare, cu intercalarea subcapitole[lor] în care se lichidează fericirea celor ce nu sînt prezenți⟩ [61]. [f. 3]

*

Ionescu e amenințat să fie scos la pensie sau pus în cadrul auxiliar.

Consfătuirea cu fostul lui coleg, directorul de la ⟨Interne⟩ [62], care-l sfătuiește să caute a se incuscri cu Gavrilescu de care depinde tot, fiindcă e la personal.

Rezistența lui Jenică. Încercarea de-a tergiversa. ⟨Cum își mută Jenică hainele treptat.⟩ [63]

Întîlnirea lui Jenică cu Remus la sindrofia Gavrileștilor.

⟨Jenică vine acasă, cînd nu e acasă d-na Alexandrescu, să-și mai ia cîte ceva. Găsește pe sora sa la Remus.

---

[57] Anulat și înlocuit cu: „*Fulgerului*".

[58] Întreg textul din paranteză, anulat cu creion negru.

[59] Șters și înlocuit cu: „Nevasta".

[60] Șters și înlocuit cu: „Milica".

[61] Text încadrat cu creion negru.

[62] Șters și înlocuit cu: „Finanțe".

[63] Anulat ulterior cu o linie.

Motiv de ceartă și despărțire de Lenuța că a oploșit pe Tanți.) [64] Explicația: Remus tăgăduiește că Tanți ar fi fost fecioară. [f. 4] ⟨Gavrilescu e scos la pensie; noroc că și-a măritat o fată, iar cealaltă e pe cale cu locotenentul. Ionescu rămîne auxiliar și e fericit.⟩ [65]

⟨*Capitol*⟩ [66] Tanți merge la Gorila, să se plîngă de Remus; acela vrea s-o violeze.

În timpul anului moare Frusina Popescu.

Tinca la fiece 2 săptămîni declară că pleacă și stă mereu.
Cucoana idem că o dă afară și o ține mereu.

⟨După ce se desparte de Jenică, d-na Elena îl face pește, c-a crezut c-o să dea și el ceva în casă, dar căuta mereu să-i stoarcă cîte ceva. Cîte cadouri i-a făcut, dar n-are obraz să i le înapoieze.⟩ [67][f. 5]

*

Capitolul 1. Sindrofia la Ionescu. Toate tipurile principale. Idealul fiecăruia: Ionescu să nu fie scos la pensie; d-na Ionescu să-și așeze pe Jean și Milica; Milica să se mărite; Jean să ciupe de la Lenuța; Lenuța să ia pe Jean; Frusina să trăiască să vază pe Milica măritată; Tinca să facă bani să plece acasă la măritare; Puiu să treacă clasa; Oloman, scriitor; Dandu să facă un record; Tănăsescu să scrie o piesă; Georgescu să mai facă o casă; Antoaneta să n-o înșele bărbatul; Gavrilescu să-și mărite fetele; fetele să se mărite ca pe urmă să chefuiască; Agripina să o iubească un poet; Busuioc să fie expert la tribunal; Raluca Gotcu să se procopsească la cărți; Orenstein, afaceri; Alistar să fie la jurnale; Racoveanu ministrul să scoată pe un rival din guvern; Onofrei să fie prefect; Iancu Petrescu să-și asigure cariera. [f. 6]

II. A doua zi dimineața; Frusina să scoală cea dintîi — de vorbă cu Puiu și apoi Puiu cu servitoarea. Milica despre Oloman și despre sindrofie. Speranțele. ⟨III.⟩ [68] Ionescu devine plin de grije, fiindcă Alistar îi

[64] Idem.
[65] Text încadrat ulterior într-un dreptunghi albastru.
[66] Adăogat ulterior.
[67-68] Anulat.

spune să ia seama că se pregătește ceva cu suprimări de funcționari. (La sindrofie i-a spus să vie pe la el să-i vorbească lucruri mai serioase), să se ia bine cu Gavrilescu. Lenuța vine după-amiază să spuie Milicăi că Oloman a rămas încîntat.

III. Oloman, viața lui, vizita la Prundaru. Acasă găsește pe Milica la gazda lui. Milica a venit să trimită pe Jenică acasă, să-i vorbească ceva bătrînul. Bătrînul îi cere să se uite la fetele lui Gavrilescu în interesul familiei.

IV. Ionescu la biurou. Viața acolo. Gavrilescu îi poftește la sindrofie. Merge cu Milica. Jenică nu merge, nici Oloman. Fetele întreabă, Gavrilescu idem. Spaima lui Ionescu. Cheamă pe Jenică. Vin toți-trei. Ionescu coboară jos să vorbească cu fiul, de față cu bătrîna. Oloman cu Milica sus. Prima întrevedere cu Răcaru. [f. 7] [69]

⟨*Talaleu Ionescu-Răcaru,* 45 ani, mijlociu, murdar, parcă niciodată nu s-ar spăla. Dinții glodoși. Mustața neagră ciufulită. Păr veșnic nepieptănat. Roade unghiile. Îmbrăcat în veston negru veșnic boțit, murdar, cu fire și fulgi. Pălărie cu borduri mari, cravată lavalieră.⟩ [70] [f. 21]

⟨*Ilarie Prundaru,* 50 ani, inspector general, literat, premiu național — poet, autor dramatic, eseist. Însurat a treia oară cu o rusoaică. Eseuri subt formă de scrisori, publicate în *Dimineața,* către un tînăr imaginar. Sîrb de origină, un sat lîngă București — a devenit supraestet. Planuri de organizare a artelor în care el să fie capul. A lingușit întîi pe toți și pe urmă i-a înjurat pe toți, cînd a crezut că a ajuns. După orice înjurătură, declamă mîndru: Eu sînt invulnerabil... Cea mai mică critică în ziare îl exasperează.⟩ [71] [f. 8]

V. Milica la Oloman. Jenică a fost cu Lenuța la m-me Gotcu la cărți și a pus la cale să meargă la ministru pentru Ionescu, eventual cu un senator, căci ministrul a fost ⟨coleg cu⟩ [72] ⟨răposatul⟩ [73] ei. Se duce; o primește tîrziu, de față cu Răcaru cu care pusese la cale atac contra colegului. D-na Gotcu spune lui Ionescu: Te-am salvat! Erai gata de dat afară. Lenuța de asemenea se consideră salvarea familiei. [74]

[69] Pe verso: „Remus vrea să-l facă pe Prundaru țigan, dar Răcaru se opune, fiindcă și lui i se zice c-ar fi țigan".
[70] Anulat cu creionul. Pe verso-ul filei, calcule gospodărești: „var smălțuit / 1 kg. piatră vinătă, 5 l. apă caldă, 150 gr. verde de Paris, 10 l. apă rece / [...] * 150 litri / peste ele lapte de var $1^1/_2$ kgr / 10 kgr var gras 35 l. apă."
[71] Întregul text anulat cu creionul.
[72] Anulat, înlocuit cu „elevul", șters și scris deasupra: „secretarul".
[73] Adăugat, pentru acord: „ui".
[74] Între capitolele „V" și „VI" o caricatură în cerneală.

VI. Ionescu face totuși mereu socoteala anilor de serviciu. Nu l-a liniștit. În vreme ce toată lumea îl felicită că s-a așezat, el în sinea lui tremură. Nu mai spune lui Jenică de Gavrilescu, deși i se pare că acesta e supărat. Jenică s-a întîlnit însă cu fetele Gavrilescu la o sindrofie și a flirtat cu una toată seara. Lenuța îi face scenă. Asta îl face să cugete și începe să-și care acasă din lucruri pe nesimțite, în vreme ce Milica se împrietenește tot mai mult cu Lenuța ca să poată veni la Oloman.

VII. Oloman s-a săturat de Milica. Dealtfel Răcaru vrea să-l ia la gazeta lui, în urma stăruințelor lui Prundaru. Milica e o povară. Ea speră că o va lua de nevastă și așteaptă mereu să se pronunțe, cu concursul Lenuței. Planurile lui Oloman de ajungere le împarte cu Milica, deși ea n-are nici — [f. 9] un rol în ele.

VIII. ⟨Jenică⟩[75] se întîlnește la cinema cu Geta. Îi place. Curte. Îl poftește pe la ei. El se lasă greu. A treia zi altă întîlnire. Întunerecul cinematografului. Jenică dă peste ei. Gelozie. Îi spune Lenuței, care reproșează lui Oloman, fără a spune Milicăi. Totuși peste cîteva zile se întîlnesc amîndoi la Gavrilescu acasă. Apoi peste alte cîteva zile Jenică ⟨prinde⟩[76] pe Milica la Remus. O izgonește acasă. O explicație între ei doi. Cinismul lui Remus.

IX. La Ionescu. Discuția asupra cazului. Acuzarea Lenuței. Jenică a găsit motive de despărțire. Scena dintre el și Lenuța care îl izgonește cu gîndul că are să se întoarcă. A doua zi Remus îi spune de Gavrilescu... Ea descoperă că și-a cărat lucrurile. Se duce cu reproșuri la Ionescu. Oloman la *Fulgerul*. Oloman la ministrul; el e însărcinat cu campania. Căderea guvernului.

X. Furiile Lenuței. Groaza lui Ionescu. Curtea lui Jenică. Milica la Remus, se plînge. El refuză. Lenuța lucrează pe Jenică. Scrisori către Gavrilescu, anonime, scrise de Remus, care șovăie — dacă ar putea să nu plătească chirie. Izgonește pe Milica și interzice să o mai primească. Remus nu poate fi călugăr. Lenuța îl privește lung. [f. 10]

XI. Casa Ionescu. Cazul Milicăi. Doar nu te-ai fi tăvălit cu el? Apare subșeful. Jenică a cerut pe Geta. Logodna. Cuscrii între ei. Moartea bătrînei numai cu Milica. Milica în doliu se duce la Răcaru. Asaltul lui. Răcaru s-a certat cu Prundaru. Remus să-l atace. Începutul. Ne trebuie caractere. Răcaru îl poftește la masă. Nevasta și Remus. Remus se mută în centru. Geta îi face făgăduieli după nuntă.

[75] Ulterior scris: „Oloman".
[76] Rescris: „surprinde".

XII. Noul guvern e mai strașnic. Dar Ionescu crede că Gavrilescu [îl va proteja]. Grăbirea nunții. Logodna lui Dandu. Remus la Siguranță. Ascensiunea lui Remus. Milica cu subșeful care are nevoie și crede tare pe Ionescu pe urma lui Gavrilescu. Zvonuri despre căderea lui Gavrilescu. În disperare Ionescu merge la Răcaru care dă un telefon și-l asigură. Ionescu devine protector. Remus atacă vehement pe Prundaru. Masa la Răcaru deseori. Flirtul.

XIII. Sindrofia nouă. Perspectiva logodnei subșeful cu Milica. Rezolvarea tuturor personagiilor. Lenuța a primit un nou chiriaș-amant. Remus speră în legătura cu nevasta directorului; acesta zice: ⟨E o lichea dar are viitor⟩[77] Răca[ru] iar deputat. Ministrul nu intră în parlament. [f. 11][78] Ionescu laudă pe Răcaru și speră că pe Milica va cununa-o el. D-na Busuioc vorbește liric despre Remus. Lt. administrație a scris o piesă și o va duce la Național. Orenstein are o afacere mai mare și vrea să facă un cadou frumos de nuntă Milicăi. Remus scrie romanul său cu Milica... cu multă pornografie. Leafă și de la recensămînt. Elegant. Alistar vrea să cunoască pe Răcaru. Gavrilescu își socotește pensia etc. Puiu stă de vorbă în bucătărie cu Tinca despre visurile lor... [f. 12]

•

⟨*Capitol* — Chiar la început — directorul Alistar găsește un moment să șoptească lui Ionescu:

— Alexandre, ia seama... să vii într-o zi d-astea pe la mine, acasă, că am să-ți comunic ceva confidențial ce știu că te interesează... Dar nu amîna.

— Chiar mîine vin, Costică, dar de ce nu-mi spui mai bine acum, de ce să mă lași să mă perpelesc?

— Lasă, monșer, că nu putem vorbi lucruri serioase cînd e sindrofie etc. ...

— Toată seara Ionescu e muncit. Își închipuie fel de fel, mai mult lucruri rele, dar și cîte ceva bine... Urmărește din ochi pe Alistar ca să ghicească, îi ascultă toate vorbele...⟩[79] [f. 13]

Capitol Sindrofie — Tineretul discută literatură. Geta începe cu Tănase, apoi Greta Garbo și Rudolf Valentino. Se pomenește Eftimiu. Remus

[77] Subliniat cu creion roșu.
[78] Pe verso: „Răcaru: Trebuie să mănînci o bătaie de la cineva, asta te-ar ridica. Devii martirul presei și te faci celebru."
[79] Anulat cu creion roșu, după redactare.

strîmbă din nas, el e cu Arghezi. Lt. adm[inistrație] e literat și-i place Don José. Păcat că a murit Ranetti...

— Lasă, d-le, că sîntem și noi oameni subțiri, și culți, și citim, slava Domnului, că nu trece zi fără să sorb *Universul* sau *Dimineața* pînă la mica publicitate [f. 14].

Capitol A doua zi dimineața. Bunica cu nepotul — conversație despre fericire. Bunica scoală pe Tinca.

Bunica cu Niculina despre Remus. În vreme ce bunica zice: de mi-ar da D-zeu zile să te văd așezată, Niculina vrea să știe: e drăguț poetul, o iubește, a observat ceva, are s-o ceară? etc. [f. 15]

⟨*Capitol* Jenică cu Lenuța s-au dus la bătrîni. Niculina vine la Remus. În pat etc. Fiindcă mai vin niște mosafiri, Jenică vrea să profite să-și mai aducă acasă niște lucruri. Pretextează că și-a uitat ceva și pleacă repede. N-are chibrituri să aprindă gazul. Aude glasuri la Remus, parcă și de femeie. „Al dracului craiul!" se gîndește. Dar nu se poate întoarce cu mîna goală pentru un chibrit. Ce-are a face dacă intră. Dă să plece și în sfîrșit bate la Remus. O clipă tăcere, speriați. Apoi: cine-i?... Eu, eu, nu te deranja... Numai un moment... Îmi dai voie? — Da, da... o secundă... că eram în pat... Să aranjez puțin.

Jenică aude ceva suspect. Zîmbește. Apoi Remus deschide. O mică conversație.

— Erai singur?

— Da, singur...

— Parcă auzisem glasuri. [*I ms. 3a*, f. 110][80]

⟨Se uită împrejur. Vorbind vede o pălărie de femeie. [Atunci]* zîmbește:

— Craiule

Unde-o fi dama?

— Aide, nu mă ține ca...

— Un chibrit...

— Poftim!

Remus șade pe marginea patului.

Jenică arată patul:

— Acolo?... Însă sînt discret, nu vă deranjez. Scuză-mă, duduie, pentru deranj...

Rîde. Pleacă. În prag se oprește.

În cele din urmă ridică puțin plapuma, zicînd:

— Duduiță, frumușică.

* Filă aflată într-o altă mapă la B.A.R.

[80] Text anulat cu creion negru (filă rătăcită la B.A.R. în altă mapă).

Vede pe Niculina, care scoate capul.

— A... Așa... Tu erai... Ei, bravo...

— Eu... Și ce-ți pasă...

— I-ascultă, nu te obrăznici!

— Domnule, te rog...

— E sora mea...⟩[81] [*I ms. 4b*, f. 16]

⟨Niculina îl înfruntă. El iese. Nu mai ia nimica. Pleacă.

Niculina cu Remus, ce să facă. Se îmbracă. Pleacă liniștită acasă. Găsește mosafirii. Privește pe Jenică, să vază dacă a spus ceva. N-a spus.⟩[82] [f. 17]

Capitol Răcaru cu Ionescu.

Privirea lui Răcaru văzîndu l. Vede pericol[ul] său, tot așa de umil, cînd a făcut un delict. Sare de la biurou, se plimbă de ici-colo, țipă. Ia telefonul. E bun.

⟨Cînd îl vede își mai aduce aminte brusc figura îngrozită a Lilianei — și-i pare rău și vrea să repare, fără să știe că Liliana e fata lui Ionescu.⟩[83] [f. 18]

Capitol Niculina cu Răcaru.

Niculina nu mai știe ce să facă. Remus e pierdut. Se gîndește la mii de lucruri prin care să-l readucă. Așa ajunge la redacția *Fulgerul*. Întreabă de Remus. Nu e. Atunci directorul. Este. Nu știe de ce a venit. Ce să-i spun? Răcaru o privește. Amabilitate. Ei i se pare bun și începe să se spovedească, și cere sfat etc. Vorbind întîlnește ⟨ochi lui⟩[84] plini de pofte. Se sperie. Se scoală, să plece fără a mai aștepta răspuns. El îi ține calea. Ea începe să țipe. Împotrivire. Sărutarea lui, atingerea lui. Se smulge. Fuge.

— Uite, nebuna dracului! [f. 19]

Capitol Omul regelui. E un subșef de biurou, care e nepotul unui inspector de poliție care e cumnat cu unul de la palat... Cum e răsfățat de toți.

La fel ajunge Ionescu cînd se află că Răcaru a intervenit la secretarul general, care-l cheamă la el. [f. 20]

⟨Cînd Remus roagă pe Prundaru să-l recomande lui Răcaru:

— Bine, eu o fac pentru tine, dar trebuie să știi că Răcaru e un bandit. Poate nu-i cunoști șantajurile și celelalte crime. Eu am fost și sînt prieten

[81]–[82] Idem.

[83] Adăugat ulterior.

[84] Ulterior se adaugă, deasupra: „deveniți sașii de", fără să șteargă cuvintele „plini de".

cu el, dar nu observi că eu nici nu mai scriu la *Fulgerul* și doar împreună am pornit gazeta?⟩ [85]

*

⟨De asemenea cînd vorbește cu Răcaru despre Prundaru:
— Să nu crezi că eu te-am luat pentru recomandația unui cretin escroc ca Prundaru etc.⟩ [86]

*

Ionescu: Îți face impresia unui om cinstit pe ca e l-a trădat viața.

*

⟨Simțea împrejurul lui o ură groasă, compactă, deasă, pe care parcă de-ar fi întins mîna, ar fi putut-o pipăi.⟩ [87] [f. 22]
⟨Mîna lui făcu un gest care parcă deretica toată emoția.⟩ [88]

*

Uneori i se părea că într-însul locuiește gîndul sau gîndurile altuia poate chiar ale lui Răcaru.

*

Personalitatea omului e un complex pilpîitor și tulbure în care instinctul, ereditatea, gîndul altora lasă amprente insesizabile.

*

⟨Remus Oloman avea o figură în care îndrăzneala se întîlnea ciudat cu sfiala. O expresie de tinerețe care rezista mizeriei.⟩ [89]

*

⟨Gîndirea este o fereastră spre infinit pe care însă⟩ [90] cea mai mică suflare o închide și de care nu ne știm folosi. [f. 23]

*

C.P. Puritatea, bunătatea, spiritualitatea rafinată siat lucruri admirabile de departe și în teorie. În practică însă și de aproape sînt mai puțin ademenitoare. La cineva care nu ți-e simpatic, chiar devotamental, chiar măgulirea, lingușirea și admirația sînt insuportabile.

[85–89] Anulat cu creionul.
[90] Text subliniat cu creion negru și completat marginal: „prea puțini oameni o întrebuințează". Ulterior întreaga frază este anulată.

*

Tăcerea cuprinde tot atîta înțelepciune și spirit pe cît e de bogată marmura crudă în sculpturi.

*

R[emus:] ⟨Liliana știa să asculte cu simpatie chiar cînd nu pricepea.⟩ [91]

*

Silidu-se să fie drept cu alții, ajungea deseori să fie nedrept cu sine însuși.

*

⟨Liliana, deși iubită de cei dimprejur, umbla prin viață solitară, într-un fel de vid personal în care nimeni nu putea pătrunde — o clipă i s-a părut că Remus ar fi intrat ...⟩ [92] [f. 24]
⟨I. v. p 180, 186, 194, 238⟩ [93]
⟨— cu glas, molcom și rumegător.⟩ [94]

*

⟨R[emus:] Numai sfîrșitul justifică începutul.⟩ [95]

*

⟨În fața Lilianei, Remus se simțea totdeauna necinstit și ticălos.⟩ [96]

*

Ochi goi, două pete negre pe o față galbenă.

*

⟨Masturbație spirituală.⟩ [97]

*

⟨O carte bună vine totdeauna dintr o inimă bună și merge drept în inimile bune.⟩ [98]

*

Ura ca un om din ⟨evul mediu⟩. [99]

[91] Anulat după folosirea notei. (Vezi și *I ms. 4b*, f. 33, *infra*, p. 512).
[92] Însemnare ulterioară, anulată după redactare. (Vezi *ibid.*, *infra*, p. 512).
[93] File de manuscris.
[94–96] Anulat. Pentru nota 94, vezi *ibid.*, *infra*, p. 512).
[97] Subliniat în creion roșu și anulat ulterior cu creion negru. (Vezi *ibid.*, *infra*, p. 513).
[98] Subliniat cu creion roșu.
[99] Idem cu negru.

•

C.P. ⟨Orice se întîmplă e intrinsec asemănător⟩ [100] cu omul căruia i se întîmplă. [f. 25]

•

⟨Sîntem victimele cuvîntului. Viața nu merge după teoriile noastre. Trebuie să vie o beție, o nebunie, o mișcare de entuziasm. Nimic nu reușește dacă nu te copleșește.⟩ [101]

Oamenii nu sînt așa cum se fac, cum se arată.

⟨Corectura trebuie făcută pe dinlăuntru, nu pe dinafară.⟩ [102]

•

⟨O zdreanță umană.⟩ [103]

•

⟨Fericirea nu e decît o dorință neîmplinită veșnic alta, veșnic strălucitoare pînă în clipa cînd se împlinește și se spulberă ca o bășică de săpun lăsînd același [vid].⟩ [104]

•

⟨[...] o fire cu rădăcini îndărătnice în viață.⟩ [105] [f. 26]

•

Alexandru ⟨*Ionescu*⟩ [106], 55 ani ⟨șef de birou la Finanțe⟩ [107] — înalt, uscat, încreștit la figură, spinatec, n-are nici un fir alb dar pare mai bătrîn. Umil și acru.

Alexandrina ⟨*Ionescu*⟩ [108], născută Popescu, 51 ani, spălăcită, mijlocie la statură, a fost frumoasă, necăjită, rea de gură.

⟨***Liliana***⟩ [109] ⟨*Ionescu*⟩ [110], ⟨20⟩ [111], ani, blondă, zveltă, blîndă, simpatică, gingașă; 3 clase la Carmen Sylva cu bursă; n-a mai urmat fiindcă i s-a tăiat bursa. Multă serviabilitate. Mult suflet.

[100] Idem nota 98.
[101] Text anulat cu creion roșu.
[102] Subliniat cu creion roșu.
[103] Anulat cu creion negru.
[104] Text redactat în altă etapă. Anulat după folosire, odată cu 103.
[105] Idem nota 103.
[106] Înlocuit: „Rosmarin".
[107] Șters și înlocuit: „Subdirector la Muncă".
[108] Anulat cu creion negru.
[109] În față au mai fost adăugate, în vederea optării, prenumele: „Gina Fina".
[110] Șters și înlocuit: „Rosmarin".
[111] Modificat apoi: „21".

Jean Ionescu, 28 ani, licențiat în drept cu chiu cu vai și protecții, impiegat. Frumușel, ⟨bun⟩ [112], pește. Fost bursier. Gol și sterp.

Gigi, 12 ani, deștept, drăguț.

Frusina Popescu, mama Alexandrinei, 73 ani, bună, blîndă ca Liliana.

Tinca, 24 ani, servitoare, de la Brașov. O cheamă Floarea și a fost botezată așa de d-na Ionescu, fiindcă-i vine mai la îndemînă, că așa s-a numit o altă servitoare.

⟨*Elena Rădulescu*, 43 ani, văduvă, proprietară, amanta lui Jean. Se ține binișor.⟩ [113] [f. 27] [114]

⟨*Remus*⟩ [115] ⟨*Oloman*⟩ [116], 26 ani, ziarist. Mijlociu, slăbuț, miop. Castaniu-blond. Fața veșnic parcă e unsă. Ochelari.

⟨*Ilarie Prundaru*, 50 ani, inspector general, scriitor-maestru. Scund, rotofei, negricios, mustață tunsă englezește. Cap mare, chelie de la frunte la mijlocul creștetului.⟩ [117]

⟨*Talaleu*⟩ [118] *Răcaru*, 45 ani, directorul ziarului *Fulgerul*, mijlociu, murdar etc.

⟨*Irina*, 33 ani, nevasta lui, brună.⟩ [119]

⟨*Dorel Alexandriescu*, gazetar, 35 ani.⟩ [120]

⟨*Dandu Victor*, locotenent aviator.⟩ [121]

Tănăsescu Mitrofan, locotenent administrație, scriitor de piese.

Georgescu Toma, căpitan infanterie, 40 ani.

Antoaneta, 34 ani, foarte geloasă.

Anibal Gavrilescu, subdirector la Finanțe, 56 ani. Jovial; bogat.

Nina, 23 ani, expansivă — devine nevasta lui Dandu.

Geta, 21 ani, senzuală — devine nevasta lui Jean.

Agripina Busuioc, maestră de rufărie și poetă; 50 ani.

Anghel Busuioc, contabil, 55 ani. [f. 28] [122]

[112] Înlocuit: „brun".
[113] Anulată din lista de personaje.
[114] Cu excepția ultimului nume, toate personajele menționate pe această filă sînt bifate de L.R., semn că, după triere, rămîn în distribuția romanului.
[115] Pe listă, în dreptul acestui personaj, un „?" și o săgeată arcuită spre *Dandu Victor*.
[116] Șters și înlocuit cu: „Bonciu", înainte de-a face trimiterea cu săgeata de la 115.
[117] Anulat cu creionul, rînd cu rînd, apoi tot textul.
[118] Șters și înlocuit: „Pandele", scris deasupra.
[119] Șters, scos de pe listă.
[120] Idem.
[121] Personaj care va prelua o parte din biografia lui Remus.
[122] Cu excepția personajelor, *Ilarie Prundaru*, *Irina* și *Dorel Alexandriescu* toate celelalte sînt bifate.

Domnica Gotcu, 69 ani, văduva unui avocat și senator, sărăcită.
Mișu Orenstein, import-export, 45 ani.
Constantin Alistar, 53 ani, director la Finanțe, aparență tînără, burlac, elegant.
⟨*Racoveanu*⟩ [123], ministru de finanțe, tînăr.
Onofrei Raul, 30 ani, vrea să fie prefect.
Iancu Petrescu, subșef de birou, 30 ani, chiromant.
O prietenă a Lilianei la care se întîlnește întîi cu Dandu și care îi ocrotește iubirea a fost prietena lui Jean. [f. 29] [124]

•

[1. ⟨Mamaica, Gigi — ieșind de la cinema, spre casă.⟩ [125]
2. Casa din strada Viting. Preparațiile sindrofiei.] [126]
[3. Sosesc Jean, Remus, ⟨Elena Rădulescu.⟩ [127]
4. Lt. Tănăsescu și Iancu Petrescu. Proorocirea Lilianei.
5. ⟨Au sosit Dandu, Georgescu și Antoaneta, Gavrilescu cu Nina și Geta, Orenstein, Busuioc cu Agripina.⟩ [128]
6. Sosesc Alistar și d-na Gotcu. Literatură.
7. Tratațiile. Gramofon și radio. Alistar îi spune lui Ionescu.
8. Iubirea. Plecarea lui Remus. Liliana & Remus.] [129]
[9. A doua zi dimineața: Mamaica și Liliana despre Remus; Ionescu cu Didina despre Alistar.
10. Ionescu la Alistar.
11. Elena, Jean — cu Liliana, Didina, Frusina, apoi Ionescu întors de la Alistar.
12. Ionescu, Didina, Liliana.
13. ⟨Liliana la Elena⟩ [130]; trimite acasă pe Jean; ⟨Liliana, Elena.⟩ [131]
14. ⟨Oloman la Prundaru⟩ [132]; ⟨Jean cu Ionescu.⟩ [133]] [134]

[123] Fără a fi șters, s-a adăugat deasupra: „Motofelea".
[124] Cu excepția ultimului personaj, nenominalizat, toate celelalte menționate pe această filă sînt bifate.
[125] Anulat cu creion negru.
[126] În stînga celor două nr. (1-2), notația: „1 I", reprezentînd concentrarea materiei în primul capitol. (Ulterior toate cele 51 puncte vor fi grupate în 13 capitole.) În dreapta textului, pe diagonală, notația: „Pregătirile".
[127] Anulat cu creion negru și scris alături: „Prietena".
[128] Peste aceste două rînduri, cu un alt creion negru: „Sindrofia".
[129] În stînga, o acoladă cu mențiunea: „2 II" (vezi nota 126).
[130–133] Texte subliniate cu creion negru.
[134] În stînga, o acoladă cu mențiunea: „3 III" (vezi nota 126).

⟨15. Biroul lui Ionescu; omul regelui; temerile de suprimări; Gavrilescu poftește pe Ionescu la sindrofie.⟩ [135] [f. 30]
⟨16. Liliana din nou la Elena, cu Jean și Remus. Liliana cere lui Remus să nu meargă. Jean e vesel că nu trebuie să meargă (a vorbit cu tat-so care l-a îndemnat; El: nu sînt poftit... și n-aș merge fără Lenuța... Apoi mai las-o dracului pe Lenuța... Jean e sigur și stă pe loc; e licențiat).
17. Oloman pe la Capșa; vede pe Dorel Alexandrescu, pe Răcaru etc.
18. Sindrofie la Gavrilescu, scurt: Toți întreabă de Jean. Spaima lui Ionescu fiindcă Gavrilescu e sensibil la fetele lui.⟩ [136]
[19. Tinca poftește pe Jean pe-acasă. ⟨Merge cu Lenuța.⟩ [137] Ionescu furios. E injurată Tinca. Sus amor Liliana + Remus. Jos bătrînul cu Jenică.
20. Remus trimis la Răcaru de Prundaru. La cinema întîlnește pe Geta. Cochetărie. Idem d-na Busuioc care-l poftește pe la ei să-i citească versuri.
21. Jenică cu Lenuța despre necazurile bătrînului. Lenuța îndată merge la d-na Gotcu. A doua zi Lenuța cu d-na Gotcu la ministru. Primirea d-nei Gotcu de față cu Răcaru.
22. Lenuța, Jean, d-na Gotcu la Ionescu acasă. Liliana pleacă.
23. Liliana, Remus. Căderea.
24. Ionescu la biurou. Nu crede. A treia zi. Gavrilescu îl cheamă. Umblă cu protecții, parcă noi am fi sălbateci, îmi pare rău. Gavrilescu s-a cam supărat. Ionescu tremură totuși, dar nu mai spune nimic.] [138] [f. 31]
⟨25. Joc de cărți la Busuioc. Gavrileștii, Jenică, Lenuța, Jenică, în vreme ce Lenuța joacă, flirtează cu Geta care-l interesează. Lenuța îi face scenă. Remus și Liliana.
26. Liliana tot mai prietenă cu Lenuța, în vreme ce Jenică face vizita la Gavrilești. Speranțele Lilianei și concursul Lenuței.
27. Liliana cu Oloman. Planurile lui de înălțare. Jenică începe să-și care din lucruri. A intrat provizoriu la *Fulgerul*.
28. Geta cu Remus la cinema, surprinși de Jenică.⟩ [139]
⟨29. Jenică spune Lenuței, care face reproșuri lui Remus, fără a spune Lilianei să n-o supere. Liliana vine.
30. Remus la Gavrilescu acasă. De asemenea Jenică. Gelozie.
31. Jenică surprinde pe Liliana în patul lui Remus.⟩ [140]

[135] În stînga, o acoladă cu mențiunea: „4 IV" (vezi nota 126 și 136).
[136] Idem (textul întregește capitolul de pe fila precedentă).
[137] Se adaugă apoi: „și Remus".
[138] În stînga, o acoladă cu mențiunea: „5 V" (vezi nota 126).
[139] O nouă acoladă cu mențiunea: „6 VI" (vezi nota 126).
[140] Idem, cu mențiunea: „7 VII" (vezi nota 126).

⟨32. Lenuța e vinovată de [ce a pățit] Liliana. Scena dintre Jean și Lenuța care îl izgonește.

33. A doua zi Remus spune Lenuței că Jean umblă după Geta. Și-a cărat lucrurile. Furiile. Încercări de răzbunare. Scena de la Ionescu; interzicerea Lilianei.

34. Remus la *Fulgerul;* contactul cu ministrul p[entru] campanie. Căderea guvernului.⟩ [141]

[35. ⟨Scrisoarea⟩ [142] Lilianei ⟨fără răspuns⟩ [143]. Lenuța o gonește. Lucrătura lui Jenică cu scrisori anonime. Remus se gîndește să nu plătească chirie..

36. Scrisoarea Lilianei cu întîlnirea fixată. Remus o rupe. Liliana așteaptă] [144] [f. 32] ⟨în zădar.

37. Durerea Lilianei. Jenică cere pe Geta. Gavrilescu protector. Moartea bătrînei.⟩ [145]

⟨38. Subșeful pretendent ca să aibă o protecție. Dandu logodnă cu Nina. Jenică trebuie să amîie din pricina doliului.

39. Remus s-a mutat în centru. Răcaru certat cu Prundaru. Remus să-l atace.

40. Ultima încercare a Lilianei la Remus. Cinismul lui. Amenințarea ei.

41. Noua amenințare a funcționarilor. Ionescu e tare prin Gavrilescu. Subșeful e mai stăruitor și gata să ceară pe Liliana.

42. Liliana la Răcaru.⟩ [146]

⟨43. Logodna intimă a lui Jenică, după nunta lui Dandu. Gavrilescu cade. Groaza lui Ionescu. Jenică nu mai renunță. Anonimele. Șovăielile subșefului.

44. Ionescu la Răcaru. Remus la Siguranță.

45. Directorul cheamă pe Ionescu, îl asigură. E omul zilei ca și omul regelui. Subșeful se gudură.

46. Remus atacă vehement. Oficiul de agent provocator. Prima masă la Răcaru. Nevasta lui.⟩ [147]

⟨47. Pregătiri de sindrofie la Ionescu: Liliana cu Tinca pling.

48. Sindrofia cu dezlegările.⟩ [148] [f. 33]

[49. Lenuța examinează un nou chiriaș.

[141] Idem cu mențiunea: „8 VIII" (vezi nota 126).
[142] Șters cu creion negru.
[143] Idem, dar adăugat: „caută pe Remus".
[144] În stînga, o acoladă cu mențiunea: „9 IX" (vezi nota 126 și 145).
[145] Idem (textul întregește capitolul de pe fila precedentă).
[146] Din nou, o acoladă cu mențiunea: „10 X" (vezi nota 126).
[147] Idem, cu mențiunea: „11 XI".
[148] Idem, cu mențiunea: „12 XII" (vezi și nota 150).

50. Remus scrie romanul Lilianei. ⟨Și-și face planuri.⟩ [149] [150]

⟨51. În bucătărie: Tinca și Gigi filosofează, în vreme ce sus se brodează iluziile, jos se fărîmă în mojar. Tinca pisează ceva în mojar... Liliana.⟩ [151] [f. 34]

Capitolele

I.	Pregătirile	Gigi
II.	Sindrofia	Ionescu
III.		
IV.		
V.	Bucuria	Liliana
VI.		
VII.	Surpriza	Jenică
VIII.		
IX.		Bunica
X.		Jurnalul
XI.		Remus
XII.		
XIII.		Tinca [f. 37]

*

— Ascultă, băiete, la mine nu merg d-astea, cu mine nu te joci *Fulgerul* nu pornește o campanie ca s-o înceteze a doua zi... O campanie trebuie pornită cu suflet și continuată cu panaș...

Cînd te înjură unul, nu-i răspunzi niciodată la acuzații, ci declari că-l tragi în judecată pentru calomnie și apoi continui să-i arunci în cap toate hîrdaiele cu lături... Sînt unii care-ți trimit martori și vor să te răpuie în duel. Nu primești duelul, ci te declari categoric împotriva instituției medievale a duelului, fiindcă ești democrat. Firește, cînd ești insultat tu de vreunul care știi sigur că nu se bate în duel, atunci îi trimiți tu martori și eventual îl descalifici, ca lumea să afle că tu ești cavaler — nu strică să te știe și cavaler.

În general trebuie să ai totdeauna inițiativa, să înjuri, mereu-mereu, firește cu talent. Orice murdărie merge dacă e talentată. Eu am introdus în literatură o serie întreagă de vorbe pitorești [f. 38] care înainte erau socotite de șatră și pe care cei de rînd nici nu le-ar rosti decît în șatră.

[149] Adăugat ulterior, cu alt creion.
[150] Fragmentul completează capitolul: „12 XII" (vezi nota 148).
[151] Capitol final: „13 XIII".

Cititorului român îi place injurătura, fiindcă e idiot și necultivat.

Să nu fii modest, afară de mine, cu nimeni. Cu mine trebuie să fii fiindcă altfel eu te și pleznesc. Numai proștii sînt modești la noi. Cine vrea să ajungă ceva, trebuie să aibă încredere în forțele-i proprii, să aibă curaj și să sfideze.

Să nu uiți că la noi nu te poți compromite. Nici chiar prostia, care e cea mai mare pacoste pe om, nu te omoară. Un prost sinistru ajunge ministru altul jovial poate cuceri saloanele.

Nu e cinstit cel ce este, ci acela pe care-l crede cinstit lumea. De aceea să te bați în piept la orice moment cu cinstea ta și să faci necinstit pe alții, căci numai așa vei ieși tu mai cinstit.

Dacă vrei să faci impresie nu învinuiești niciodată cu fleacuri pe oameni. Acuzațiile trebuie să fie de-acelea [f. 39] [ce] spăimîntă pe cititorul comun și-l bucură. Deci acuză-l că e hoț, citează chiar o hoție fie ea imaginară,

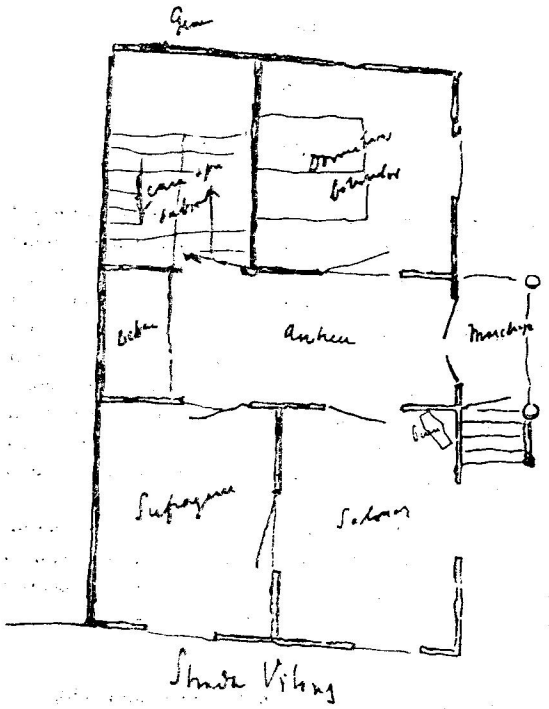

Desen autograf [f. 35].

sau că e trădător sau că n-a fost erou în război, dacă nu chiar c-a dezertat sau a spionat.

Principalul e să repeți neîncetat înjurăturile și apoi să le variezi. Nu-ți fie frică de răspunsuri. El răspunde o dată, că îl înjuri zi de zi, dacă trebuie și de o mie de ori, că tot n-ai ce să scrii...

Cînd citești o carte, nu uita să o citezi în articolele tale, discret ca să-ți ajungă pînă se va mai întîmpla să citești una.

Ziaristul trebuie să fie intelectual, dar nu zgîrcit să ție pentru el ce află, ci să comunice îndată cititorului.

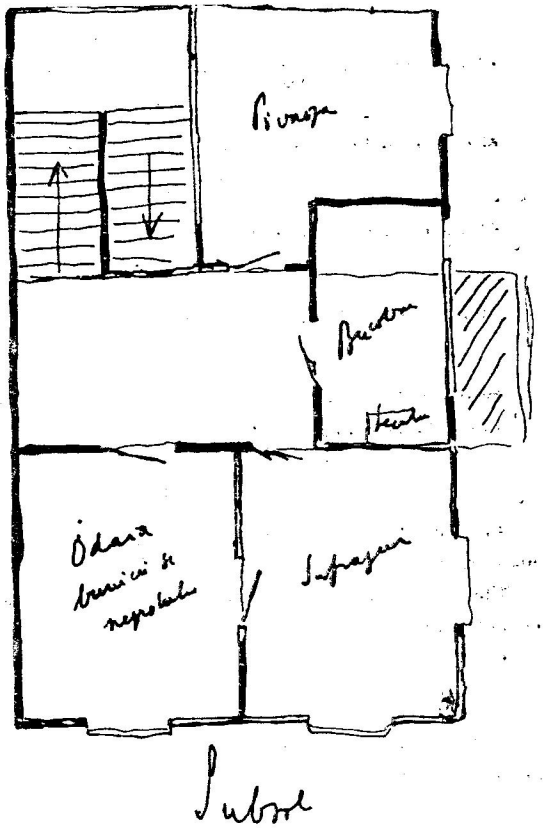

Desen autograf [f. 36].

Dacă ești și literat și vrei să faci romane, tot principiile noastre să le utilizezi. Să nu fii modest, ci să izbești în toți fără teamă, că frica crează prestigiul și pune în valoare talentul. [f. 40]

*

Prundaru îi dă sfaturi de strategie literară.

*

O vină de apă se clătina în sus și-n jos pe nisipul roșiatec ca o limbă de cîine lingătoare.

*

⟨Un miros unsuros de cămară o învăluia ca o aureolă.⟩ [152]

*

Miros de nichel, fier, aramă, oțel.

*

⟨Fața ei luase o paloare violetă.⟩ [153]

*

„Face... bine..." glas subțire, mort.

*

Buzele subțiri tremurau de simpatie și compătimire.
Părul blond păios. [f. 41]

*

La sindrofie — subiecte de conversație: miniștrii, deputații, toți proeminenții fură.

Chestia evreiască: „jidanii ne omoară", lefurile, automobilele, bursa cu acțiunile.

⟨Cînd sînt treisprezece la masă, înseamnă că sînt îndrăgostiți.

*

Alifia de fată sfîntă, de muscă văduvă și de țînțar trăznit e bună contra amorului. ⟩ [154] [f. 42]

[152–153] Anulat cu creion negru.

[154] Anulat cu o linie pe diagonală. (Vezi și *I ms. 4b*, f. 32, *infra*, p. 514).

Numele			
Eremia Obogeanu		*Ionel Grama*	Fina
Cosma Mazilu		*Horia Axente*	Mina
Scarlat Vlădoiu		*Constantin Dafa*	Dina
Valeriu Postelnicu		Ion Caramlău	Lina
Scripcaru		Al. Cociorva	Pina
Butuc		Liana	Bina
Petre Hîncu?	Gina	Ovidiu Goma	Zina
Emil Băltărețu	Hina	Lelița	Nina
Motofelea	Ina	Rosmarin	Cina
Gafina	Pina		Gina
Cileana	Rina		Gina
Gafina Balaban			
Vasile Mardare			
Bonciu			
Negel [f. 43] [155]			
Liliana			
Mama-mare			
Mama ei			
Tatăl ei			
Fratele mare			
Fratele mic [f. 44]			

Remus Bonciu — la sfîrșit — ideal: să fie cununat de Răcaru și să scrie romanul Lilianei.

*

Liliana a luat un revolver ca să impuște pe Dandu; la sfîrșit se impușcă ea.

*

Liliana petrece o noapte pe scara lui Dandu; atunci se hotărăște să-l ucidă.

*

Liliana cu d-na Gotcu la minister unde se află și Răcaru.

*

Bătrînul Rosmarin la Răcaru.

---

[155] Pe listă (una din multele alcătuite de L. R.), și nume din *Jar* (Rosmarin), *Amîndoi* (Negel).

•

Liliana la Răcaru să-i ceară sfat. [f. 45] [156]

•

I.

Casa lui Rosmarin în str. Povernei, jos, sus pregătiri pentru sindrofia de diseară. Mama și fata fac sandviciuri. Tatăl la taifas cu ele. Cearta din cauza lui Jean că e haimana. Intră la mașină și Liliana care e cam la fel. Se întorc acasă. Gigi cu matină. Altă ceartă. Pe urmă idila speranțelor. Bătaia mojarului. [f. 46]

•

Alexandru Rosmarin, subdirector la Ministerul Muncii, 56 ani, înalt, uscat, încreștit la figură, spînatec; n-are nici un fir alb, totuși pare mai bătrîn. Umil, timid și acru.

Alexandrina Rosmarin, născută Popescu, 50 ani; spălăcită, mijlocie de statură și plinuță; a fost frumoasă și i-au dispărut urmele; veșnic necăjită și rea de gură.

Liliana Rosmarin, 21 ani; bună, zveltă, blîndă, simpatică, gingașă; frumusețe românească atît de reliefată, încît atrage atenția tuturor bărbaților; are un vino-ncoace foarte puternic; studentă litere anul doi, bună, harnică, foarte inteligentă. Se laudă ea însăși că e rațională și cu judecată, că are experiența vieții etc.

Dan Rosmarin, 28 ani; funcționar la Interne, licențiat ca vai de el; impiegat. Crai mare și eleganța îl omoară. Cunoaște toată lumea bună și vrea să dea lovitura cu însurătoarea, între timp nedisprețuind nici pescăria ușoară. Sportiv, negreșit.

Gigi Rosmarin, 12 ani; deștept, drăguț, obraznic, sportiv. Cunoaște mărcile automobilelor; clasa întîi de liceu, protejat prin [f. 47] Liana căreia îi face curte profesorul lui diriginte.

Frusina Popescu, 72 ani. Bună, blîndă, Liliana în picioare. Urmele frumuseții de odinioară.

Tinca, 24 ani, servitoare de pe la Brașov. O cheamă Floarea, dar a botezat-o așa d-na Rosmarin.

Remus Oloman, 26 ani, ziarist; slăbuț, miop, castaniu-blond. Ochelari. Fața lucitoare parcă e veșnic unsă.

Ionel Răcaru, 45 ani, directorul *Fulgerul*. Mijlociu, șașiu, murdar, țigan.

[156] Pe verso: „Capitolul întîi / Casa veche / Matina / Gigi."

Victor Dandu, 27 ani, locotenent aviator.

Mitrofan Tănăsescu, locotenent administrație, scriitor de piese.

Georgescu Toma, căpitan infanterie, 40 ani.

Antoaneta, nevasta lui, 34 ani, foarte geloasă.

Anibal Gavrilescu, subdirector la Finanțe, 56 ani, jovial, bogat.

Nina, 23 ani, expansivă, devine nevasta lui Dandu.

Geta, 21 ani, senzuală, devine soția lui Dan. [f. 48]

Agripina Busuioc, maestră de rufărie și poetă, 50 ani.

Anghel Busuioc, contabil, 45 ani.

Domnica Gotcu, 69 ani, văduva unui avocat, fost senator, actualmente săracă și cartoforă.

Mișu Orenstein, import-export, 45 ani.

Constantin Alistar, 48 ani, director de minister, burlac, elegant, aparență tînăr.

Racoveanu, ministrul Muncii, grăsun, prost.

Onofrei Raul, șef de cabinet, vrea să fie prefect.

Iancu Petrescu, 30 ani, subșef birou, chiromant.

Angela Ionescu, 23 ani, blondă, grăsuță, studentă-funcționară, prietenă a lui Dan și mai ales a Lilianei. [f. 49].

Arh. L. R., I ms. 4a

⟨Liviu Rebreanu

MOJARUL ILUZIILOR

Roman⟩ [157]

Lui Remus ⟨întîmplarea i se părea, după împrejurări, cînd plăcută, cînd respingătoare.⟩ [158]

[157] Titlul este desenat cu creionul de L.R., pe o filă numerotată purtînd antetul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Direcția Educației Poporului; pe aceeași hîrtie mai sînt scrise alte însemnări de creație (f. 2—13), între care una singură (f. 5) cu cerneală. Adaosuri minore și sublinieri, din loc în loc, cu creion albastru, dar și cu negru, semn de revenire pe aceleași pagini. Le publicăm separat, într-o altă ordine decît cea propusă de B.A.R., pornind cu o vagă distribuție nenominalizată, continuînd cu documente referitoare la un mai vechi conflict (protagoniști Liliana-Remus), sau la personaje preluate din paginile *Răscoalei* (d-na Alexandrescu).

[158] Subliniat cu creion albastru.

*

⟨Promisiunea lui Oloman că va veni la ei, i se părea Lilianei ca permisiunea de a vedea cerul și casele, ca permisiunea de-a exista.⟩ [159]

*

Se bucura că el, Remus, poate stîrni astfel de lacrimi sau să le șteargă. Asta i se părea ca un dar deosebit, ceva ca talentul de-a face versuri. Asta îl ridica în proprii[i] săi ochi. Petrecea ziua următoare în mulțumirea echilibrată a omului care are o amantă drăguță, inteligentă, cultă, instruită, în sfîrșit seducătoare în toate privințele. Surîsul cel mai banal de satisfacție nu-i părăsi figura.

Apropiindu-se de casa din str. Viting încetini pasul, nu pentru a savura închipuirea beției ce-l aștepta, ci pentru că deodată simți o undă de plictiseală. ⟨Avea atunci sentimentul foarte clar că nu iubește pe Liliana. Își reamintea umerii ei albi, figura ei, carnea anemică...⟩ [160]

⟨Intră însă, măcar să mai audă⟩ [161] cuvintele de gratitudine ⟨sau de resemnare ale Lilianei.⟩ [162]

⟨Liliana avea talentul de a scoate din lucrurile cele mai ordinare plăcerile⟩ [163] cele mai variate. [f. 7] [164]

⟨Rătăcea în prada îngrijorării⟩ [165] pe care e greu s-o traduci în cuvinte articulate, fără a recurge la urletul sau zbieretele fiarei.

*

⟨Un om viu poate să se descompună, să-și piardă întîi ideile, apoi diferitele atribute civice, apoi în sfîrșit cinstea lui primitivă, virtute de a treia mînă, care nu e indispensabilă nici pentru genii, nici pentru istorie, dar e cerută riguros de la cetățenii simpli de mîna a treia.⟩ [166]

*

Ar trebui să ne întoarcem în adîncimile ereditații, să ne întrebăm ce preocupări vor fi avut tatăl și mama lui... în noaptea istorică cînd l-au conceput, care a fost starea sufletească a mamei, cînd l-a născut.

[159] În stînga textului, un semn de paranteză deschisă cu creion albastru.
[160–163] Subliniat cu creion albastru.
[164] În cîmpul filei, în stînga de jos a textului (ultimele șapte rînduri), subliniat cu o linie verticală (creion albastru).
[165] Subliniat cu creion albastru.
[166] Pe cîmpul filei, în stînga, vertical, un semn de paranteză deschisă (creion albastru).

*

⟨Cînd sufletul ți-e inundat de bucurie, ce să faci cu cuvintele?⟩ [167]

*

⟨Sublimul sau josnicia scopului n-are nici o influență asupra firii însiși a emoției... Cutare ceas ți se pare minunat, îl conservi uscat, pios, ca o floare într-o carte, spre emoția și orgoliul tău ...⟩ [168] [f. 8]

*

⟨Credea în iubirea dintre oameni ca în parlamentarismul englez sau ca în tabla de înmulțire.⟩ [169]

*

⟨Fu o străfulgerare bună. Frazele scurte, aspre, bădărane porneau în afară de voința lui.⟩ [170]

*

Ajunse aci fără ⟨dușmani, mult mai necesari decît prietenii.⟩ [171]

*

Tranșeele încurcate cu sîrma ghimpată a unor termeni incomprehensibili, minate de tenebrele celor șapte clase de liceu postbelic și ale celor treizeci de secole de civilizație.

*

⟨Graba lui de-a ajunge era a unei generații întregi pentru care lunile contau cît anii.⟩ [172]

*

⟨Voia să știe tot. A nu cunoaște ceva îi părea o ofensă.⟩ [173] Și timpul îi lipsea. [f. 12]

*

Întîlni pe Liliana și n-o recunoscu îndată, nu din pricina schimbărilor ce ar fi pricinuit pe fața ei despărțirea, cît din pasiunea ce o punea el însuși de-a înlătura trecutul. Nu știa să gîndească decît la prezent. Își amintea negreșit de Liliana, dar ca de un episod clasat al vieții lui, iar albastrul ochilor ei nu erau decît un amănunt fără importanță, pe jumătate uitat.

[167] Subliniat cu creion albastru și anulat ulterior cu creion negru.
[168] Întocmai ca la nota 166.
[169] Subliniat cu creion negru.
[170] Subliniat cu creion albastru.
[171] Idem nota. 169.
[172–173] Subliniat cu creion negru, apoi cu creion albastru.

⟨Pentru Liliana faptul că nu a recunoscut-o imediat și pe urmă salutul lui indiferent era o lovitură mai grea ca oricare, fiindcă nu rămînea loc pentru nici o indulgență. Toată legătura lor trecută apărea subt o lumină nouă. Liliana avu sentimentul brusc că ea nu e nimic, că niciodată n-a fost nimic pentru Remus, că mîngăierile lui n-au fost decît cele ale plictiselii, ale unei plictiseli vorace a unui om lipsit de inimă. Revelația o înspăimîntă încît îi paralizâ și gîndurile și picioarele. Dar iubirea rămase mai puternică.⟩ [174]

*

Remus simțea nevoia imperioasă să împărtășească Lilianei noua sa carieră intelectuală, să se înalțe mai mult în ochii ei, s-o domine... Îmbătîndu-se [f. 13] ⟨de propriile-i cuvinte, îi expuse perspectivele cu *Fulgerul*⟩ [175] de speranțele lui de-a ajunge curînd indispensabil și chiar să ia locul lui Răcaru.

Ascultîndu-l acum Liliana nu se gîndea decît cum să-și biciuiască iubirea, pe care o ura. Încerca să impună iubirii sale disprețul ce-l avea ea pentru Remus. Își zise că trebuie să rupă cu el îndată.

*

⟨Remus tăcu, absorbit și răgușit.⟩ [176]

*

⟨D-na Alexandrescu — cea mai glumeață coafură, citeva codițe rare răsucite în vîrful capului. Corpul ei slăbuț — desprins sub cuirasa de șifoane.⟩ [177]

*

⟨Entuziasm de provincial.⟩ [178]

*

⟨Anii⟩ [179] nu trec fără urme; ei ⟨golesc pe om⟩. [180]

*

Costumul păsăresc obligatoriu pentru diplomați, lachei și chelneri,

[174] Subliniat cu o paranteză deschisă, în stînga, pe cîmpul nescris al filei (creion albastru).

[175–176] Subliniat ulterior cu creion negru.

[177] Subliniat în cîmpul alb al filei, lîngă text, cu o linie verticală de creion negru.

[178] Subliniat cu negru, apoi cu albastru peste negru, după care anulat cu creion negru.

[179–180] Textul care începe cu 179 inclusiv și sfîrșește cu 180 inclusiv, subliniat cu creion negru. Ulterior, cuvintele din paranteză resubliniate cu creion albastru, apăsat.

*

... ⟨Omul nu se hrănește numai cu pîine; îi trebuie⟩ [181] în afară de țuică, ⟨artă, pasiune și gelozie.⟩ [182] [f. 11]

Cum îndrăznea Liliana să se uite pe crăpătură, să se introducă în sufletul lui, cum îndrăznea să-l demaște!

⟨Alerga prin odaie urmărit de rușine.⟩ [183]

*

⟨Cunoscînd întîia oară amorul prin Remus, se zbătea între îndoieli și bănuieli. Era naivă. Nu știa ce să puie în socoteala brutalității naturale a sentimentelor umane și ce să atribuie bădărăniei „ziaristului". Vedea răutatea și ignominia dar în indulgența ei de femeie iubitoare se grăbea să explice tot prin stîngăcia mîngîierilor lui și prin copilăria lui penibilă sau prin durerea neomenească ce se ascundea într-însul. Gîndindu-se la durerea aceasta, nu se mai ocupa de sine... Numai cînd sosi ziua despărțirii își dădu seama ce-a făcut el din ea. Simplele forme ale obiectelor, glasurile oamenilor, chiar propria-i respirație îi pricinuiau o suferință fără cauză. Și totuși în momentul teribil al despărțirii ea găsi destulă putere pentru a rosti cuvîntul cel mai tandru, cel mai imponderabil, împodobindu-l cu o abnegație nu de amantă, ci de mamă: „Puiule ..."⟩ [184]

*

El ⟨vorbea⟩ [185] acum cu ⟨entuziasmul sumbru al unui alchimist sau al unui torționar.⟩ [186] [f. 6]

*

Pentru el însuși nu-și dădea seama că minte. Era în stadiul de inspirație cînd chestia nu mai se pune ca exactitatea unui proces-verbal, cînd realitatea a ceea ce aspiri învăluie fără greutate sărăcia a ceea ce ești.

*

Murdărie! Cuvîntul răspundea ritmului pendulei, al pașilor săi, a inimii sale. Îl repeta pînă la inconștiență, măsurînd mereu camera.

*

⟨Îl copleși de pudră și de gingureli.⟩ [187]

[181–182] Subliniat cu creion albastru.

[183] Sublinierea de creion albastru peste o subliniere neagră, anterioară.

[184] La stînga, în cîmpul filei, pe verticală, o subliniere cu un semn de paranteză deschisă cu creion albastru.

[185–186] Sublinieri cu creion albastru, după ce textul întregii propoziții fusese deja subliniat cu creion negru.

[187] Subliniat cu creion negru.

*

Gările, clădirile acelea fără intimitate, sînt ca niște porți în viața noastră.

*

⟨Cine n-a descoperit mireasma în cea mai adîncă noapte de vară, atracții în cutare carte uitată de mult pe raft, tragicul unui cuvînt oarecare, de obicei tot atît de uzat și inutil ca un bilet de tramvai.⟩ [188]

*

Faptele biografiei și le-a lăsat undeva pe drum, în vreo gară părăsită și mută [f. 9]

*

Sughițurile vioarei.

*

Amestecînd în bădărănii cuvinte străine.
⟨Curse de hîrtoage în⟩ [189] imensul ⟨labirint birocratic.⟩ [190]

*

Natură moartă reprezentînd un crap formidabil.

*

Anii războiului l-au dezvățat de frică, l-au obișnuit cu vecinătatea morții și prin aceasta ⟨poate⟩ [191] a dobîndit o extraordinară poftă de viață.

*

Remus rise păstrînd o fizionomie perfect serioasă; ai fi zis că face gargară.

*

Scuipă furios o salivă care i se păru deosebit de amară și corozivă ca un venin de viperă.

*

⟨Tumultul interior⟩ [192] îi imprima picioarelor o mișcare mecanică.

*

Singurătatea i se părea ca oroarea unei leprozerii. [f. 10]

*

⟨Inima îi sfîrîi.⟩ [193]

---

[188] În stînga, vertical, pe cîmpul filei, o paranteză deschisă cu creion albastru.
[189–190] Subliniat cu creion albastru.
[191] Șters cu creion negru.
[192] Subliniere cu creion roșu.
[193] Adaos cu creion albastru.

*

Marti[e]

⟨Se cutremură ca un chibrit ars.⟩ [194]

*

Avea lucirea grea a devotamentului absolut, a credinței ca atare.

*

Birjarul — un monstru cotoșmănit în zdrențe pestrițe subt care gîlgîiau înjurături și un ceai pe cale să se răcească.

*

Geta se așeză lîngă el, scoase din poșetă o oglindă mică, o cutioară de pudră, un puf și începu, cu gesturi mieroase de maimuță grațioasă, să se pudreze cu rîvnă.

*

⟨Respirația întretăiată, greutatea tăcerilor, limba aceasta preistorică și stîngace a iubirii.⟩ [195]

*

⟨Cînd sentimentele umane sînt la paroxism, ele recurg la tăcere cel mai bucuros.⟩ [196]

*

⟨Incapacitatea inimii femeii de-a se stăpîni, groaza singurătății, obscura și animalica nostalgie a mîngîierilor chiar prefăcute, chiar cerșite în genunchi.⟩ [197] [f. 3]

*

Își simțea sîngele infectat de dorință.

*

Scara de serviciu a istoriei universale.

---

[194] Subliniat cu creion negru și cu creion albastru.
[195] Text subliniat, în cîmpul filei, pe verticală, cu un semn de paranteză deschisă (creion negru); pe orizontală, altă subliniere cu creion albastru.
[196] Idem.
[197] Subliniat cu un semn de paranteză deschisă, în cîmpul filei, pe verticală (creion albastru).

*

⟨Ochii ei speriau pe oamenii care priveau femeile ca niște hoteluri și care se temeau mai presus de orice de servitutea psihologică.⟩ [198]

*

Toate sentimentele ei i se păreau simple dar inaccesibile ⟨ca un alfabet chinez.⟩ [199]

⟨Nu mai era decît o manifestare fiziologică, întocmai ca căscatul într-o așteptare ascuțită sau ca rîsul în clipa primejdiei.⟩ [200]

*

⟨Un gest de încredere discretă.⟩ [201]

⟨Surîsul ei era încă un rest de visuri uitate.⟩ [202]

⟨Începu să povestească o anecdotă obscură, dar nu îndrăzni s-o sfîrșească.⟩ [203]

*

⟨Oricît de proaspete ar fi faptele, trecînd prin voința unui om, ele se deformează lesne.⟩ [204] [f. 4] [205]

*

Raze de soare de duminecă după-amiază năvăleau prăfoase prin perdelele grele de dantelă ale ferestrei, se îndoiau în trandafirii roșii ai covorului, umpleau odaia încărcată cu pete și zdrențe de lumină galbenă.

Avea ochii prea albaștri pentru obrajii ei palizi.

Un om scurt, bîlbîit; pe căpățîna-i boltită se lipeau cîteva smocuri de păr negru.

Gulerul îi era prea strîmt.

Aruncă banii parc-ar zvîrli confeti.

O femeie blondă cu dinți lungi și cu o mantie roșie de teatru.

Un domn cu fața ca luna, care-i ținea jobenul ca un dovleac.

O fetiță mică, cu părul zbîrlit, în albastru, care-și arăta dinții și rîdea.

---

[198] Subliniat cu creion albastru, apoi anulat cu creion negru.

[199] Subliniat cu creion albastru, peste alt creion negru.

[200] În cîmpul filei, stînga, vertical, subliniere cu semnul unei deschideri de paranteză (creion albastru pe creion negru). Apoi o anulare cu creion negru.

[201] Subliniat cu albastru și anulat ca la n. 200.

[202–203] Subliniat cu creion albastru,

[204] În cîmpul filei, pe stînga, vertical, subliniere în creion negru cu semnul unei paranteze deschise, apoi subliniat pe orizontală cu creion albastru.

[205] Pe verso, diverse calcule fără legătură cu textul.

O doamnă molcuță cu frizura înaltă și cu o panglică de mătase la gît ⟨cu nas ca un dop⟩ [206] și cu fața lungă, culoarea țigării de foi.

Un bărbat mic și zbîrcit, cu dinți de aur, dînd mereu din mîini, cu ⟨glas de cioară⟩ [207] și în pieptul cămășii cu un diamant cît un ban.

Omul cu nasturele de diamant.

⟨Privirea lui, lucitoare și înfierbîntată de șampanie, cerceta conturul gîtului și umerilor ei, apoi alunecă pe un braț gol.⟩ [208]

Omul cu figura lungă, culoarea tutunului.

Figura lui, deasupra mustății țepoase și sure, rămîne fără expresie.

O toaletă de baie, înviorată, și atita tot.

O rochie, o figură mică, ovală, încadrată cu bucle brune, ⟨dinți albi — perle într-o gură care rîde.⟩ [209] [f. 5]

*

Femeia, eterna poveste,
Nu-ntreba cine este,
Iubește-o mereu

*

Și tu ai să mă întrebi odată,
Și tu, chiar și tu.
Și tu vei minți vinovată, și tu, chiar tu...

*

Te-am crezut o jucărie.
Dar tu ești ispită vie
Cu ochi falși și trup felin!

*

Îți dau inima mea, nu călca peste ea
C-o vorbă din zbor ai zdrobi-o ușor...

*

Aproape ești de mine și totuși ești departe;
O clipă ne desparte, o clipă grea de dor. [f. 2] [210]

---

[206] Subliniat cu creion albastru, apoi anulat cu creion negru.

[207] Subliniat cu creion albastru.

[208] În cîmpul filei, în stînga, vertical, subliniat cu semnul unei paranteze deschise (creion albastru).

[209] Subliniat cu creion albastru.

[210] Texte de muzică ușoară, la modă prin deceniul patru. Rîndurile 4-9, anulate ulterior cu creionul. Primul terțet va fi ales în roman (îl va cînta Aneta Gavrilescu, cu prilejul sindrofiei din casa Rosmarinilor).

I. Rosmarin *Mojarul iluziilor* *Mojarul iluziilor*
II. Sindrofia
III. Florile
IV. Revelionul
V. Dandu (ianuarie)
VI. Liana Octombre
VII. Fum (martie)
VIII. Zborul (aprilie)
IX. Mai Octombre
X. Dor [212] (Iunie-Mai)
XI. Întoarcerea? [213]
XII. Revolverul (Septemvrie)
XIII. Logodna (Sindrofia morții) [f. 46]

*

Alexandru Rosmarin, subdirector Datoria Publică, 57 ani.
Alexandrina, născută Popescu, 50 ani
Liana, 21 ani Alina 1932—
Mircea, 28 ani 916
Bebe, 12 ani 16
Frusina Popescu, 72 ani 41 la război
Tinca alias Floarea Moarcăș, 24 ani 32 ani
Remus Oloman, 27 ani 16
Pantelimon Răcaru, 46 ani
Victor Dandu, 29 ani locot.-aviator
Mitrofan Tănăsescu, 32 ani, subșef birou
Anibal Gavrilescu, subdirector personal Finanțe
Nina, 24 ani
Geta, 22 ani
Agripina Busuioc, 50 ani, maestră de rufărie
Anghel Busuioc, contabil, 44 ani
Domnica Gotcu, 69 ani (ii zice Frusinei „țato", că-i mai bătrînă și ca să se întinerească pe sine)
Constantin Alistar, 48 ani, director

[211] În aceeași mapă se mai află și caietul publicat de noi la p. 476-496. Notele pe care le reproducem în continuare se află pe hîrtii de proveniență diferită, fiind scrise cu cerneală (46, 45, 51, 30, 48, 11-20, 35, 10, 34, 37-52, 1-9) și cu creion negru (restul filelor).
[212] După ce a scris și șters alte titluri posibile: „Vacanța", „Tăcere".
[213] În prealabil: „Vacanța".

Racoveanu, ministru finanțe
Onofrei Raul, șef de cabinet
Iancu Petrescu, 30 ani
Angela Ionescu, colega Lianei [f. 45] [214]

*

1) — Cum poți să iubești un fleac ca Dandu? Liana protestează: Se poate să-l iubesc? Nu simte că minte.
2) — Cînd îl iubește mai mult:
Liana se supără: Ia lasă-mă-n pace că doar nu sînt neroadă?
3) După ce i s-a dat:
Liana se indignează: Cum îți închipui să-l iubesc?
4) Cînd simte că o înșeală:
Liana: Nu-l iubesc, dar nu vreau să fiu jicnită și ofensată.
5) Cînd își dă seama că l-a pierdut:
Liana, cu ochii plini de lacrimi: Nu-l iubesc! Pe urmă se împușcă. [f. 51]

M o j a r u l

Duminecă, 27 august 1933 de la ora 24,50 pînă la 2 — nimic, pregătiri.
Luni, 28 august 1933 de la ora 24 pînă la 1½ — nimic, pregătiri.
Marți, 29 august 1933 de la ora 24,30 pînă la 2 . [f. 30]

J a r

Toată lumea ocărește pe Dandu, dar Alina nu crede — adică crede și pe urmă își zice că nu e nimic adevărat.

*

Se duce la biserica din dosul Palatului care-i a amorezaților — să se roage să i-l readucă D-zeu.

*

Vrea să fie o noapte întreagă cu el, să se scoale dimineața lîngă el... Cămașă de noapte de-a lui...

*

Oamenii nu vorbesc și se poartă ca în piesele lui [...] * în fraze studiate și gesturi reci, cu mănuși etc. ca să fie eleganți [f. 21] [215]

[214] Personajele 1-8, 10-18, 21-22, de pe această filă, bifate cu creion albastru.
[215] Pe verso, o figură geometrică și noi socoteli.

*

Alina avea o voce de fetiță, figură de fetiță și o voce metalică.
Își umezi buzele cu limba. Ce ființă ocupată!... Ai să te îmbolnăvești de meningită! [f. 52] [216]

*

⟨Liana⟩ [217]

Sentimentul singurătății — citeodată îți stringe inima, te simți în fond absolut singur în lume, fără adevărată comunitate nici cu părinții, frații, copiii, soție, prieten etc. [f. 31] [218]

Jar

Octombre	Simbătă 30, Duminecă 31		Liana
Noiembre			Tatăl
Decembre			Mama
Ianuarie			Bunica
Februarie			Fratele mare
Martie ⟨cu Dandu după o scenă de gelozie fără temei⟩ [219]			Fratele mic
			Servitoarea
Aprilie — zborul; însurătoare Mircea			
Mai — fericirea ei			
Iunie — moartea bunicii; începutul [necazurilor]		pretendenți	Aviatorul
			Ziaristul
Iulie — el lipsește din Buc[urești]			Funcționarul
August — la Răcaru			
Septembre — revolverul			
Octombre — sfîrșitul			

*

Liana Rosmarin	Ciolac de degetul inelar
Tatăl Alexandru	
Mama Alexandrina	
Bunica Frusina Popescu	
Fratele mare Mircea	
„ mic Bebe	
Servitoarea	

[216] Pe aceeași filă socoteli cu creion negru.
[217] Adăugat ulterior cu creion roșu.
[218] Întregul text de pe această filă încadrat într-un chenar desenat cu creion roșu. Pe restul filei socoteli (cheltuieli?) pe zilele unei săptămîni: „D. 0 / L 60 + 30 = 90 / M 40 + 30 = 70 / M 60 + 45 = 105 / J. 0 / V. 60 + 45 = 105 / S. 0"; pe verso: 30 IV".
[219] Adăugat cu cerneală.

D-na Gotcu Domnica	Locotenentul autor
Aviatorul Dandu Victor	Bujor — contabil Aglaia
Ziaristul Remus	D-na Bujor-măestră
Funcționarul	
Directorul Antonescu	
Subdirectorul	
Gela, Nina	
Prietena Lianei Coralia Ionescu	
Pan[telimon] Răcaru	
Ministrul	
Omul regelui [f. 44] [220]	

*

Octomvre I. — Pregătirile sindrofiei: prezentarea familiei și a casei.
II. — Sindrofia cu variația scenelor — iluziile și speranțele.
III. — Liliana rezultatele sindrofiei: cu matina, la prietena ei și noua întîlnire cu Victor Dandu.
IV. — Victor îi cucerește gîndurile. [f. 49]

Novembre

⟨Of, Doamne, Doamne,
uite-așa mi se strică toate rosturile!⟩ [221]

Remus Oloman	1. Vin Remus, Coralia, Mircea
Coralia Ionescu	1. Mitrofan, Iancu Petrescu
Victor Dandu	2. D-na Gotcu, apoi soții Busuioc, Alistar
Maiorul Cosma Antonescu	
Nevastă-sa — Letiția	3. Maiorul cu Dandu — literatură, presă. Hai să dansăm!
D-na Gotcu Raluca	
Director Alistar	4. Bufet, cărți — dans — stringeri
S[u]bdir[ector] Gavrilescu	5. Fetițo, cînd vii la mine?
Nina	6. Cerere de scuze. Femeia eternă poveste
⟨Geta⟩ [222]	
D-na Busuioc	
Busuioc	⟨Ai zburat vreodată? Vrei să zbori cu mine?
Mitrofan T D	Sigur. Dar acuma e tirziu. La primăvară.

[220] Scrisă pe o hîrtie cu antetul: „Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale / Direcțiunea Educației Poporului / Cabinetul directorului".
[221] Însemnare cu cerneală, în colțul din dreapta, pe diagonală.
[222] Șters cu creion roșu și notat alături: „Angela".

Iancu Petrescu Nu zic, o fi ceva și Argezi al d-tale, dacă spui d-ta, dar pe Șeicaru nu-l întrece nimeni ...〉[223]

Trei zile casa Rosmarin a dezbătut desfășurarea sindrofiei, reluînd fiece per[s]oană. Dandu era bine. Deși Rosmarin a doua zi la Alistar, Liana întîlnește pe Dandu etc.

〈Strînsoarea lui îi înăbușea respirația și totuși nu mai protesta și nici nu încerca să se depărteze.〉[224] [f. 47]

Decembre

1) Necazul lui Rosmarin. Primele zile trebuie să se ocupe de el.
El gelos și invidios că toți se ocupă numai de Liana și locotenent, iar de el nu-i pasă nimănui.
Didina cu d-na Gotcu. Ministrul și Răcaru etc.
2) Vizite Dandu. 〈Mircea anunță că vrea să se însoare cu Nina〉[225]
3) Lecția de patinaj 〈Remus îi spune că Dandu e un fleac.〉[226]
4) Ajun de Crăciun.
5) Revelion.
〈 — D-ta ești cu aeroplan? Și zbori mereu?
— Periculoasă slujbă.
— Cînd te obișnuiești, nu mai bagi de seamă.〉[227]
〈 — Cel mai greu e să scrii așa cum toată lumea crede că poate să scrie.〉[228] [f. 48]

*

〈 De cercetat și corectat:
Geta a schimba cu Angela — la început.
Busuioc a înlocui.
Nocturna lui Chopin.
Cum se numește biserica din dosul Palatului.〉[229] [f. 50]

[223] Însemnări cu cerneală, pe diagonală.
[224] Însemnare cu cerneală. Cuvîntul „depărteze" șters și înlocuit: „libereze".
[225-226] Adăugat cu creionul.
[227-228] Alte notații, cu un alt creion, scrise oblic. Pe aceeași filă, numeroase socoteli. Pe verso-ul f. 48, însemnări cu creion privind reglarea pendulei etc. Interesante datările: 26.III, 27.III, 28.III, prilej de fixare a momentului în care au fost întocmite unele pagini din planul romanului.
[229] Însemnări cu creion albastru pe verso-ul unei file din manuscrisul romanului, începută și abandonată; purta nr. „107" și reprezenta începutul unui episod „3": „Recunoștința bătrînului Rosmarin se revărsă (mai plin asupra lui Remus)". De asemenea, un număr de telefon 3.16.39 [Stoesel].

Ianuarie
1. Continuarea revelionului; Liana la Dandu.
2. Liana vine acasă la 6. Deșteptarea și oglinda; bunica; vine Dandu.
3. Liana vrea să-și trîmbițeze amo[rul].
4. Discuție serioasă.

Februarie
1. Remus bănuiește . Un singur capitol despre iubirea lor bănuielile dimprejur; însurătoarea lui Mircea; ea e d-ră de onoare.

Martie
1. Liana se spovedește puțin lui Remus care vrea să profite
17 2. Rosmarin — Răcaru,
18 3. Ceaiul de la Angela.
4. Explicație și supărare. Durere.

Aprilie
1. Oloman îl aduce a doua zi de Paști. Împăcarea.
2. Zborul.

Mai
22 1. Fericirea zbuciumată. Bunica bolește. Căderea guvernului. Revolverul lui.
2. Mircea îi face morală și toată lumea.

Iunie
1. Întîlniri rărite. Angela — Prima oară nu-l găsește acasă.
23 2. Scena de la cinema.
3. Explicație și concediu — Nu mă uita, Danduț.
Să-mi scrii mereu.
La gară — pleacă și Mircea.

Iulie
22 1. Moartea bunicii, căreia i-a spus.
24 2. Mutarea jos. Află că Dandu e la Mangalia. 〈c.p. și scrisoarea Mircea.〉[230] Va renunța.

August
23 1. Cinci zile și n-a căutat-o. Indignarea ei.
25 2. Întîlnire și explicație cu fecioru.
24 3. Nu mai renunță de ambiție. Trebuie să-l întoarcă. Ce să facă.
Scena cu Răcaru.
26 4. Biserica din dosul Palatului.
25 5. Noaptea la ușa lui. [f. 43]

Septembre
1. Trebuie să-și refacă viața. Întîlnește pe Alistar. Răs-
26 punde.
2. Totuși trebuie să se răzbune. Are să-l împuște. E ve-
27 selă.
3. Umblă zile întregi după el. Se întîlnește cu Angela. Nu poate.
A auzit că se logodește cu ea.

[230] Notație oblică.

Octombre 27 1. Sindrofia. Angela nu vine. Alistar e candidat. Lumea
28 felicită, bun băiat etc. Ce partidă.
28 2. Se împușcă.
29 3. Remus va scrie romanul ei. [f. 43 v.] [231]

Febr. ⟨Liana micuță, blondă, fragilă, ca o jucărie.
Ochii mirați și plini de taine în fața tainelor lumii.⟩ [232]

*

Rosmarin face impresia unui om cinstit pe care l-a trădat viața.

*

Febr. ⟨Liana simțea împrejurul ei bănuiala groasă, compactă, deasă, pe care, dacă ar fi întins mîna, parcă ar fi putut-o pipăi.⟩ [233]

*

Mîna lui făcu un gest care parcă mătura toată emoția.

*

Meditarea e un ochi interior spre lumea dinafară pe care însă puțini oameni sînt capabili să privească și mai niciodată cînd trebuie să vază bine. [f. 34]

*

⟨Tăcerea are avantajul⟩ [234]
Liana știe să asculte cu simpatie chiar cînd nu pricepe nimic — zice Remus.

*

⟨Deși iubită de toți dimprejurul ei, Liana umbla acuma prin viață solitară, într-un fel de vid personal în care nimeni nu putea pătrunde afară de Dandu.⟩ [235]

*

Cu glas molcom și rumegător.

*

— Numai sfîrșitul justifică începutul — îi zice odată Remus misterios.

[231] Pe aceeași filă, notațiile: „La sindrofie — Gavrilescu spune lui Rosmarin că e amenințat, dar nu-i pasă dacă-și mărită și a doua fată"; „Rem[us] — Ce-i? Adevărat? Am auzit că Dandu se însoară cu ... / — Nu știu, nu mă interesează / — Bine dar"; „Liana are impresia că e inactuală și anacronică." Numeroase calcule și figuri geometrice.
[232–233] Ulterior anulat.
[234] Șters.
[235] Ulterior anulat și o mențiune: „Febr[uarie]", în stînga.

*

Remus își zicea că face o masturbație spirituală vorbind cu Rosmarin. [f. 33]

Martie

Angela i se părea ca o pisică lubrică.

*

Sufletul Lianei, zgîriat pînă la singe

*

Buzele groase de cauciuc ale Agripinei

*

Pentru el erau îmbrățișări care nu angajează la nimic.

*

Sedimente din viața fericită de odinioară cînd era sigură de iubirea lui.

*

Melancolia romantică cînd Dandu părea o viziune dintr-o lume transcendentă.

*

O butadă a soartei

*

Își simțea gura amară parc-ar fi gustat otravă. [f. 29]

*

— Nu mă mai iubești?
— De ce mă silești să-ți dau un răspuns care...
— Poate nu m-ai iubit niciodată?
— Cred că da... Nu sînt însă sigur... Te-am dorit... [f. 26] [236]

*

Liana

În desperare se duce la biserica din dosul Palatului (cum îi zice?) care e a amorezaților — roagă pe D-zeu să i-l redea. [f. 22]

*

⟨— L-ai iubit pe aviator? întrebă Alistar.
— O... eu nu iubesc decît o dată în viață.
Sărutarea lui o îngrețoșă ca niște buze de cauciuc.⟩ [237]
În fața Lianei, Dandu s-a simțit totdeauna necinstit și ticălos.

[236] Pe aceeași filă, o figură geometrică; pe verso, din nou, socoteli.
[237] Adăugat cu cerneală neagră.

*

La sfîrșit Liana se simțea o zdreanță umană, inutilă.

*

Nu era o fire cu rădăcini adinci în viață Liana.

*

G. Fericirea poate că nu e decît o dorință neîmplinită, veșnic alta și veșnic strălucitoare pînă în clipa cînd se împlinește și se spulberă ca o bășică de săpun lăsînd același gol în suflet.

*

Cînd sînt treisprezece la masă, înseamnă că sînt îndrăgostiți.

*

Febr. Alifia de fată sfîntă, de muscă văduvă și de țîntar trăznit e bună contra amorului. [f. 32]

*

Cînd se sinucide
Un miros unsuros o învăluia ca o aureolă.
Fața ei luase o paloare violetă.

*

„Face... bine" — zice ea cu glas subțire, mort.

*

Părul blond păios al Ninei la nuntă [f. 28]

*

Tănase, ai un pol, mai vine vreo cuccană pe-aici.
Vai, duduță — dv. sînteți icoana d-lui locotenent.

*

Tot el îi spune că i-a spus d. lt. să-i spună că nu-i acasă.

*

Dar tu ești sigură că ai fost fecioară?
Cum?
Ai să poți dovedi?
O, lașule! lașule! [f. 27]

*

⟨*execrabila lipsă de inimă a omului-mașină modern.*⟩ [238]

*

Exigența strigătoare, isterică, hărțuitoare a acestei femei și exigența spectrală și mută a unei idei.

*

⟨*Nebunia acestor ochi care nu erau nimic pentru el și pe care totuși îi iubea.*

*

Albastrul corosif al ochilor ei.⟩ [239]

*

⟨*Nu știa nici să cugete, nici să-și aducă aminte, nici să viseze fără scop.*⟩ [240]

*

⟨*Cu orbirea și înverșunarea de somnambul ce caracterizează pe îndrăgostitele cele mai blînde*⟩ [241] cînd soarta le înalță la rangul de eroine.

*

⟨*Obsesia gălăgioasă cărnoasă a femeii și obsesia mută, spectrală a unei idei.*⟩ [242]
[f. 23]

*

dezinterie pecuniară

*

întiia rîndunică a unei primăveri problematice

*

hemoroizi fizici și morali

*

⟨slăbea și se înăcrea⟩ [243] ⟨Rosmarin⟩ [244]

*

La ⟨*filmul biografiei*⟩ [245] sale voia să adaoge un episod pasionat cu trucuri ingenioase.

*

Aproape tot atît de inseparabil de om ca pantalonii sau ca sufletul.

[238–243] Subliniat cu creion albastru.
[244] Adăugat cu creion albastru.
[245] Subliniat cu creion albastru.

*

⟨A rămîne cu inima deșartă, clătită de ultima-i pasiune, a trăi fără scop a molfăi și a dormi.⟩ [246]

*

Mirosul sîngelui, cel mai aulic miros.

*

⟨Chinuitorul arsurii buzelor ei și înverșunarea lacrimilor ei.⟩ [247] [f. 24]

*

Melancolie romantică cînd obiectul cel mai vulgar, o cravată sau un [...] *, i se părea o viziune ireală a vreunei lumi transcendente.

*

⟨o butadă enigmatică și teribilă a soartei.⟩ [248]

*

⟨Singurătatea, destul de aspră prin ea însăși,⟩ [249] pentru un om care a trecut de cincizeci de ani.

*

Limitele supunerii erau atinse.

*

⟨Ochii ei trecuseră fără tranziție de la candoarea elegiacă la lucirea sumbră⟩ [250] a pisicei furioase.

*

Fapte care turmentează pe toată lumea, care se examinează la întruniri, care ca o epidemie sau ca vremea umplu văzduhul ce-l respiră toată lumea.

*

⟨Urmărit de cuvinte, de asociații de idei dezordonate.⟩ [251]

*

Ciorapi: tabac, tête de nègre, taupe, gris serpent, chair etc. [f. 25]

Octomvre

Pregătirile sindrofiei. Casa din strada Povernei. Familia Rosmarin. Lista invitaților. Idealul fiecărui membru al familiei. Atmosfera de roz. Mojarul.

[246–251] Subliniat cu creion albastru.

Sindrofia. Sosește Dan cu Angela și Remus Oloman. Apoi Mitrofan cu Iancu Petrescu. Apoi d-na Gotcu. Apoi Anibal Gabrielescu *(sic!)* cu Nina și Geta, urmați de aproape de Victor Dandu. Apoi căpitanul Georgescu cu Antoaneta lui împreună cu soții Busuioc. Apoi Constantin Alistar directorul și în sfîrșit Mișu Orenstein. [f. 11]

Noiemvre

Prima zi de noiemvre e prima zi după sindrofie.

Rosmarin e îngrijorat ce vrea să-i spună Alistar? Pleacă.

Liliana se concertează despre sindrofie cu bătrîna Frusina: i se pare interesant Oloman și a agasat-o Dandu. Totuși Dandu o preocupă. Își accentuează sentimentele față de Angela.

Seara e consfătuire de familie: Rosmarin amenințat să fie scos la pensie. Trebuie o protecție. [f. 12]

Decemvrie

D-na Gotcu va salva pe Rosmarin. Se duce la ministrul Racoveanu împreună cu Liliana. Acolo e și Răcaru.

— V-am salvat.

Liliana se întîlnește la Angela cu Dandu.

De Crăciun Dandu e în familia Rosmarin. Liliana îl iubește. [f. 13]

Ianuarie

Liliana se refuză lui Dandu. Prea îl iubește mult. [f. 14]

Februarie

Luna de miere Liliana-Dandu.

Nouă amenințare pentru Rosmarin. [f. 15]

Martie

Fericirea Lilianei culminează în zborul ei cu Dandu.

Rosmarin la Răcaru. [f. 16]

Aprilie

Săptămîna patimilor pentru Liliana cînd află că Dandu o iubește ca pe oricare alta.

Rosmarin e omul zilei în ministe[illegible] [f. 17]

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Română
SECȚIA
LITERATURA
București

Mai

Umilințele Lilianei.

Schimbarea guvernului și noua amenințare a lui Rosmarin. [f. 18]

Iunie

Liliana știe că Dandu face curte Ninei. O noapte în pragul ușii lui. [f. 18 bis]

Iulie

Liliana cumpără revolverul să împuște pe Dandu care s-a logodit cu Nina. [f. 19]

August

Liliana face apel la Răcaru. [f. 20]

Septemvre

Dandu, căsătoria cu Nina, pleacă în străinătate. [f. 35]

Octomvre

Noua sindrofie. Moartea Lilianei. [f. 10]

Octomvre

***Sîmbătă**, 30* — Casa și familia Rosmarin. Pregătiri pentru sindrofie. Lista invitaților. Tatăl, mama, apoi Liana. Servitoarea. Cu întîrziere vine bunica cu Bebe de la cinema. Mircea are garsonieră. Planuri de viitor pentru fiecare membru al familiei în parte, inclusiv servitoarea. Bate mojarul la bucătărie.

***Duminecă**, 31* — Sindrofia. Sosește Mircea cu prietena Coralia, Dandu și Remus. D-na Gotcu. Funcționarul și locotenent[ul de] administrație. Subdirectorul cu Geta și Nina. D-na și d. Bujor. Directorul Antonescu. Convorbirile. Serviciul. Dans. Dandu pipăie pe Liana dansînd. Ea se refuză. El o invită acasă. „Nu crezi că ești necuviincios?"

Antonescu are să spuie ceva bătrînului Rosmarin. [f. 36]

Noiemvre I

Luni, 1 — Bunica cu servitoarea. Bebe pleacă la școală, Rosmarin la biurou. Liana doarme. Mai tîrzior de vorbă cu mama și bunica despre măritiș. Despre Dandu: prost și obraznic. Dar e drăguț cîteodată.

Rosmarin la biurou. Arde să afle ce vrea Antonescu și bănuiește numai rău. În sfîrșit se duce: Să-și ia măsuri că e amenințat să fie scos la pensie.

Liana, după-amiază, pe la Coralia și la cinema. Vorbesc numai despre Dandu. Coralia îl laudă, Liana îl ocărește.

Seara discuție în familie. Dandu a trimis flori Lianei. Amărăciunea bătrînului: ce să facă, pe cine să puie să intervie? Femeile vorbesc despre Dandu. În sine Liana: totuși e simțitor.

Joi, 11 — Seara, la cinema. Liana, Coralia, Geta, Nina, Dandu, Mircea, Remus. I-a mai trimis flori și s-au întîlnit de două ori întîmplător. Acuma se ocupă mai mult de Nina. Liana face literatură cu Remus, dar vede tot ce face Dandu. La plăcintărie șed alături. „M-ai iertat?" „De ce?" „Pentru că..." „O, mi-e indiferent..." „Trebuie să te văd... Nu mă chinui... Am să viu acasă în fiecare zi... Nu pot altfel..."

Vineri, 12 — D-na Gotcu la familia Rosmarin. Liana lipsește. Gotcu se oferă să intervie la ministru pentru Rosmarin. Să meargă și Liana fiind fată frumoasă. [f. 37]

Noiemvre II

Miercuri, 17 — De-abia azi ajunge d-na Gotcu cu Liana la ministru Răducanu. E prezent și Răcaru care pune o vorbă bună, dezbrăcînd din ochi pe Liana. Ministru promite etc. D-na Gotcu spune acasă: „Ei, iacă, te-am salvat! Să nu zici că nu te-am servit! Să te vedem cum o să te porți!" Liana constată că Dandu n-a venit. ⟨Și Alistar⟩ [252]

Sîmbătă, 27 — Vizita lui Dandu. Cu flori. Sînt lăsați singuri. În casă e rumoare: E băiat bun! Cine știe norocul Lianei! Rosmarin intră o clipă să schimbe două vorbe cu locotenentul. Liana îl constată cît e de inferior și gol. Și totuși ceva o apropie de el.

⟨Spre deosebire de altele, n-a iubit niciodată pînă acum, nici măcar un béguin n-a avut. Nu sînt atîția oameni care n-au bolile de copii — dar cînd le iau mai tîrziu sînt periculoase.

Poate să nu iubesc niciodată.⟩ [252-253] [f. 38]

[252-253] Notații făcute cu creion negru.

Decembre I

Vineri, 3 — De cîte ori iese în oraș întîlnește pe Dandu parcă i-ar aține calea. Se sfătuiește cu bunica, în care are mai multă încredere. Întîlnirile îi fac totuși plăcere. Parcă simte și ea nevoia lor. Azi nu l-a întîlnit și seara e plictisită, nervoasă.

Marți, 7 — Nu l-a mai întîlnit și nici nu i-a trimis nimic. A făcut sforțări extraordinare să nu întrebe de el. Și-a cercetat inima. L-a cîntărit și l-a găsit mai nedemn. Mă-sa întreabă: Nu mai vine aviatorul? Răspunde mojic parc-ar fi jicnit-o întrebarea. Îl întîlnește la Coralia. Rămîn singuri un moment. O sărută. Îl repede cu măsură. Ies în oraș. Veselă. O duce pînă acasă. Mai bine să vie s-o vază acasă, zice ea.

Miercuri, 15 — Dandu a venit în fiecare zi. Bătrînul: ce vrea băiatul ăsta? Seara sfat de familie: o fi avînd intenții serioase? Liana declară că nu se gîndește la măritiș, ea are de studiat... Părinții discută chestia eventualei zestre. Liana se supără. Mircea pică întîmplător, declarînd că poate să se însoare cu Geta. Fericire.

Luni, 20 — Începe lecții de patinaj cu Dandu. Prilej să li se apropie trupurile mereu. Liana e bucuroasă că astfel se va putea întîlni zilnic fără să pară nimic ciudat.

Vineri, 24 — Ajunul Crăciunului acasă numai cu d-na Gotcu. Supărată pe Dandu pentru că a poftit-o acasă la el. Era să meargă la subdirectorul care a făcut fetelor pom de Crăciun. Acolo va fi și Dandu, Mircea, toți. Petrecere bătrînească. Liana amărîtă. [f. 39]

Decemvre II

Vineri, 31 — Revelionul la Rosmarin: în special Dandu, Mircea, Remus, Coralia, d-na Gotcu etc. Liana s-a arătat mereu rece cu Dandu, deși el i-a cerut mii de iertări. Maică-si răspunde, înainte de a sosi invitații. Ia lasă-mă-n pace că doar nu-s neroadă! Și simte că-l iubește mult, împotriva ei însăși. — Veselie. Liana puțin melancolică. Masa. El șade lîngă ea. Mănîncă, petrec. Piciorul lui se lipește mereu de al ei pe subt masă. Se apropie miezul nopții. Bebe lucrează la radio: Atențiune! Se sting becurile. În întunerec Liana, înfricoșată brusc, se lipește de el. Atingerea o înfioară. Încep bătăile de gong. La a treia, ca să-și ușureze inima, Liana zice vesel: Bine că s-a isprăvit și anul ăsta că tare a fost... Sst! Sst!... Pe buze simte brusc buzele lui care-i astupă glasul. Ea îi încolăcește gîtul o clipă. Gongul continuă... Douăsprezece.

⟨O clipă, pe cînd se sărută, se gîndește ce-ar fi să glumească Bebe, să dea drumul luminii... Nu-i mai pasă de nimeni și de nimic!⟩[254] Cele cîteva zile pînă la revelion trecură ca un vis într-o febrilitate și o emoție stranie ca în așteptarea unui eveniment hotărîtor și inevitabil. [f. 40][255]

Ianuarie I

Sîmbătă, 1 — Lumină! Ura! Ciocnire de pahare, Dandu îi sărută mîna: Începe anul fericirii! Liana tremură de presimțiri. Puțin dans după radio. Apoi tinerii pornesc pe la familiile prietene. Mircea vrea negreșit să treacă pe la Geta. Acolo petrecere mare cu lume multă. Lianei nu-i place. Pleacă englezește amîndoi. Unde mergem? Știu eu? Merg pe jos, de braț îmbrățișați, fără să vorbească. „Aici stau eu..." „Da."

Liana sosește acasă la 6 dim. Îi deschide Rosmarin: „Apoi astea nu-mi plac mie! Modernismele astea... Fata să fie fată!..." „Ce! Nu mai face gălăgie de pomană, că n-am fost singură și m-a adus Coralița cu Dandu..."

Se scoală tîrziu. După-masă către bunică: De-ai ști cît sînt de fericită! Anul meu de noroc!

Pe seară vine Dandu s-o ia la cinema. Se duc la el.

15 — Liana, ca orice îndrăgostit, vrea să-și trimbițeze fericirea care altfel ar înăbuși-o, atîta e de mare. Destăinuiește Coraliei secretul. Ea știa. Cum dealtfel bănuiește multă lume: „Vrei să te măriți cu el? Tu care nu sufereai ofițerii?" „Nici nu m-am gîndit la asta... Iubirea adevărată nu face conjecturi matrimoniale..." „Dar el?..." „Nu știu." „Un bărbat, cînd te iubește adevărat, te ia."

Liana meditează. Întîi dă dreptate Coraliei. Apoi își zice că Coralia e geloasă, că doar ea îi spunea odinioară ce băiat simpatic e Dandu etc. [f. 41][256]

Ianuarie II

30 — Liana lipsește deseori de-acasă; alteori sosește foarte tîrziu. Pretextul: pregătește examene cu Coralia unde are mai multă liniște.

---

[254] Adăugat cu creion negru.

[255] Pe aceeași filă, socoteli mărunte: gaz, carne etc. Pe verso, proiectul unui gard.

[256] Pe aceeași filă, din nou, socoteli mărunte cu creion negru. Pe verso alte calcule și desene.

Părinții murmură. Aviatorul nu mai trimite flori, nici nu vine. (Liana însăși observă că Dandu n-o mai așteaptă cu flori.) Au aflat că se întîlnește mereu cu el. Certuri. ⟨Fericită că suferă pentru el.⟩ [257] [f. 42] [258]

3. Considerații. Pregătiri. Logodna Mircea.

4. Lipsa de-acasă noaptea — discuții. — Fericită că suferă pentru el.⟩

El n-a obiectat nimic. Dealtfel devenise aproape pasiv. Ea avea convingerea acum cînd iubirea nu mai era pentru ea un cuvînt ci o experiență, că...

Să se îmbrățișeze în public cu el, ar însemna un spectacol. Să știe toată lumea că atunci cînd sînt singuri se iubesc, să rabde privirile curioase care o întreabă cum s-a iubit. [f. 42 v.] [259]

Februarie

Funcționarul își multiplică vizitele. Ar cere pe Liana. Îi spune ei, direct. Liana îl repede indignată. „Iubești pe altul?" „Ce-ți pasă d-tale?"

Încet-încet lumea află de relațiile ei cu aviatorul. Unii spun că aviatorul n-a fost primul și nici nu e singurul.

Remus își încearcă norocul. Dacă a cedat aviatorului, de ce nu i-ar ceda lui. Face vizite pe la Rosmarin, dar găsește rar pe Liana și mereu pe Alexandru care se plînge de noi amenințări. Remus îl îndeamnă să ceară protecție lui Răcaru.

Rosmarin vrea să ia și pe Liana, care însă refuză.

Întrevederea Rosmarin — Răcaru.

Rosmarin e fericit, căci a doua zi e chemat la ministru care-l asigură de toate bunătățile. [f. 1]

Martie

Fiindcă nu mai are încredere în Coralia, Liana ia drept duhovnic pe Remus care speră să profite și el.

I se pare Lianei uneori că Dandu nu mai e așa de ampresat. Respinge singură bănuielile că n-ar mai fi iubită. Vrea să fie singură în inima lui Dandu.

Un ceai la Nina-Geta. Trebuie să meargă și ea, căci Mircea e aproape logodit. Merge mai tîrziu, veselă, deși pe Dandu l-a văzut numai în treacăt. Îl găsește și pe el acolo. Pare că el are o tresărire parcă l-ar fi surprins. Ea e cuprinsă de toate bănuielile. Ce caută el aici? De ce nu i-a spus că

[257] Adaos cu creion negru.

[258] Pe aceeași filă, tot cu creion negru, numeroase socoteli. Pe verso așișderea.

[259] Însemnări cu creion negru.

vine?... Supărată. Nu vrea să-i vorbească. El tace curte unei fete sau i se pare ei. Pleacă singură mai devreme.

Zece zile de durere în preajma Paștelor. El e ambițios; după o întîlnire în care-i explică toate, fiindcă ea nu vrea să înțeleagă, rămîne supărat. Remus e confidentul amîndurora. A doua zi de Paște vine cu Dandu la Rosmarin. Împăcarea.

⟨Te iubesc dar... m-am plictisit! Liana micuță, blondă, fragilă ca o jucărie. Ochii mirați și plini de taine în fața tainelor lumii.⟩ [260]

⟨Numai Maniu îl intimidează cu amabilitatea lui protocolară și rece.⟩ [261] [f. 2]

Aprilie

Împăcarea. Iubirea e mai mare fiindcă presimte primejdii. Dandu o ia la aerodrom. Zborul lor. Liana ar fi fericită să se prăbușească împreună Îi strigă mereu: Te iubesc! Te iubesc! El nu aude din pricina zgomotului. Totuși întoarce capul o dată parc-ar fi bănuit; vede pe buzele ei iubirea și rîde larg, satisfăcut.

Nunta lui Mircea. Fericirea bunicii. Liana așteaptă un cuvînt de la Dandu despre căsătorie, în zadar. [f. 3]

Mai

Luna fericirii zbuciumate. Bunica bolește și i-e frică că nu va apuca căsătoria Lianei. Căderea guvernului și alte spaime ale lui Rosmarin. D-na Gotcu spune că Liana e cocotă. Ea înfruntă totul pentru Dandu. Nu-i pasă de gura lumii. Mircea, întors de la Paris din călătoria de nuntă face morală Lianei, ceea ce pe ea o revoltă, atrăgîndu-i atenția asupra Getei lui. [f. 4]

Iunie

Întîlnirile se răresc. Dandu găsește mereu pretexte să se depărteze. Serviciul și altele. Află că a fost de cîteva ori la Nina, după ce o dată întîmplător i-a văzut la cinema împreună; i-a așteptat la ieșire, abținîn-

[260] Notație marginală.

[261] Adăugat cu creion negru. Tot cu creion însemnări despre starea vremii. Datele 20-23 apr., aflate și ele în același loc, nu ne ajută să încadrăm în timp însemnările de creație, căci par să fie adăugate ulterior (la 20-23 apr. 1934 era scris aproape tot romanul).

du-se a face scandal. Peste cîteva zile o explicație cu Dandu: o iubește, dar trebuie să fie cuminte etc. Coralia îi spune că Dandu s-a plictisit de ea.

În sfîrșit Dandu va pleca în iulie în concediu acasă. Să fie cuminte. [f. 5]

Iulie

Moare bunica, după ce Liana i-a destăinuit durerea ei. Remus vine la înmormîntare. Se mută în odaia bunicii. Nu primește nici un cuvînt de la el. Află că Nina e la Mangalia împreună cu Dandu. Amănunte. Liana hotărește să renunțe. [f. 6]

August

Dandu s-a întors de cinci zile și n-a căutat-o pe Liana. În sfîrșit se întîlnesc. El încearcă s-o momească cu minciuni. Ea cere s-o ia de nevastă — dovada iubirii. El se codește, apoi refuză net. Apel la onoarea lui... Dacă l-ar reclama? Dacă ea n-a fost fecioară?

Nu mai renunță. De ambiție, în fond de iubire.

Ce să facă? Pe cine să consulte? De vorbă cu Remus...

Să se spovedească lui Răcaru. Scena cu Răcaru.

Nu poate fără el. Se duce să se împace, numai să fie lîngă el. Petrece o noapte la ușa lui, care nu se deschide. [f. 7]

Septemvre

Își va călca pe inimă. Renunță. Dar trebuie să se răzbune. Nu poate altfel. Cumpără revolver. Își reface viața. Apare veselă. Funcționarul revine mereu. Remus de asemenea. Liana umblă cîteva zile cu revolverul după Dandu. Îl întîlnește. El salută ceremonios. Ea întoarce capul cu dispreț. [f. 8]

Octombre

Sindrofia. Liana veselă. Funcționarul. Remus etc. Vestea că Dandu s-a logodit cu Nina. „Nu-l mai iubesc."

După sindrofie se împușcă.

Remus va scrie romanul ei; se va însura și va fi cununat de Răcaru. [f. 9]

VARIANTE EDITORIALE

Din cele opt ediții antume, numai două prezintă interes din punct de vedere textologic: ed. I (1934) și ed. V (numerotată greșit, fiind în realitate ed. IV, tipărită în 1941). Restul edițiilor reprezintă retipăriri mecanice. Astfel ed. II și III nu sînt altceva decît prelungiri de tiraje pe baza aceluiași zaț tipografic; la fel, ed. VI, VII și VIII.

Mai aproape de manuscris, ed. I ne-a reținut atenția în mod deosebit, fiind chiar tentați să retipărim textul romanului pe baza ei. În cele din urmă, studiul comparat al versiunilor antume ne-a determinat să optăm pentru varianta „1941". Transferînd contractul de editare de la editura „Adevărul" la „Socec", unde realizează o serie de opere, Rebreanu se angajează față de el însuși să revadă din punct de vedere stilistic toate cărțile sale. Intervențiile, neînsemnate, sînt prezente și cu prilejul reeditării romanului *Jar*. Tot acum apare și grija adoptării ortografiei Academiei (o însemnare autografă din aceeași perioadă, aflată însă pe manuscrisul romanului *Amîndoi*, indică tipografului să culeagă în acest sens textul). Corectura autorului nu va fi unitară nici de această dată, în textul „definitiv" rămînînd numeroase „dublete" ale diverselor vocabule (audă — auză; bîlbîie — bîlbăie; care — cari; jignit — jicnit; sînt — sunt; sub — subt etc.), pe care le-am respectat ca atare, cîtă vreme corespundeau unei realități fonetice. Prezența unor greșeli de tipar din ed. V și VI (1941): sosesacă (p. 42), foartre (p. 55), numait (p. 5), ofițel (p. 65), dirctor (p. 122), gasului (p. 265), exlama (p. 289), bucutărie (p. 312), repetate ulterior, ne-a determinat să fim circumspecți față de retipăririle din 1942 și 1944.

Și-acum variantele:

P. 7, r. *4*, poartă de fier împletit (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: poartă de fier împletită); *r. 10*, Pe ferestrele / Ferestrele (1934); *r. 11-12*, înalte și aproape atingînd / înalte aproape atingînd (1934).

P. 8, r. 6, gospodină (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: gospodina).

P. 10, r. 30, cvartir (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: cvartier).

P. 16, r. 12, Astîmpără-te (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: Astîmpăre-te); *r. 33-34*, să-i îndrepte (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: „să-l îndrepte").

P. 22, r. 13, matîna / matînă (1934).

P. 29, r. 18-19, se sinchiseau prea puțin / se sinchiseau mai puțin (1934).

P. 36, r. 1, lăsa (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: „lasă").

P. 60, r. 16, învinuirea (idem; în ed. 1941: „învinuire").

P. 63, r. 13, obsechios (de la obsecvios = slugarnic, smerit, umil, plecat; în ed. 1934: „obeschios").
P. 64, r. 23, să mă enervez (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: „să mă enerveze").
P. 73, r. 33, liliac... / liliac!... Ghici de la cine? (1934).
P. 92, r. 31, cum şade bine / cum şade mai bine (1934).
P. 94, r. 9, întrebă Liana visătoare / întreabă Liana visător (1934); *r. 8,* răbufneau glasuri / răbufnea glasuri (1934); *r. 26,* certitudinea (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: „certitudine").
P. 108, r. 15-16 cine ştie unde / cine ştie pe unde (1934).
P. 112, r. 15-16, dispăreau complect / sau dispăreau complect (1934).
P. 114, r. 5, se arăta (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: „se arată"). *r. 12.* criticat / criticat. N-o descuraja nici o critică (1934).
P. 135, r. 1, răspuns / răspuns dubios (1934).
P. 140, r. 34, îţi face curte / îţi făcea curte (1934).
P. 141, r. 7, nu mă îmbulzesc / nu mă îmbulzesc pentru că (1934).
P. 143, r. 14, o întărita / o întărită (1934).
P. 144, r. 30, potir de floare sărutată / potir de floare sărutat (1934).
P. 147, r. 11, deşteaptă şi de frumoasă / deşteaptă şi de frumuşică (1934).
P. 150, r. 26, trebuia dat / trebuia (1930).
P. 160, r. 18, Mai rămăsese / Mai rămase (1934).
P. 163, r. 5, îi păru rău / îi părea rău (1934).
P. 167, r. 18, cît a avut / cît au avut (1934).
P. 172, r. 11, de (transcris după *ms. 2532;* în ed. lipsă).
P. 182, r. 17-18, „avionul tri-motor", „recepţia" şi s-a potolit (adăugat după ed. 1934).
P. 195, r. 17-18, dacă va veni, să se explice liniştit, frumos (idem).
P. 197, r. 16, încredere / o încredere (1934).
P. 211, r. 33, Dănduţule drag / Dănduţule dragă (1934).
P. 215, r. 33-34, bătrînii / părinţii (1934).
P. 220, r. 20-21, în afară de strada lui / în afară de a lui (1934).
P. 224, r. 25-26, nu-i poftiţi? / nu-l poftiţi? (1934).
P. 228, r. 11, nu ies / nu mai ies (1934); *r. 24* cogemite directoreasă / cogemite directoreasa (1934); *r. 24-25,* să mă intimidezi / şi să mă şi intimidezi (1934).
P. 233, r. 7, în bucătăria (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: în „bucătărie").
P. 236, r. 32, Se întinse în pat / Se întinse pe pat (1934).
P. 238, r. 27, Mireasă (transcris după ed. 1934; în ed. 1941: „mireasa").

IV. GENEZA ROMANULUI „AMÎNDOI"

I. „PESTE CÎTEVA ZILE *un mare eveniment literar.* Un nou roman de Liviu Rebreanu. Pentru prima dată marele romancier a destăinuit că subiectul romanului *Amîndoi* îl pasionează. Cartea va constitui o revelaţie pentru publicul cetitor. Editura Socec care beneficiază de privilegiul editării acestui roman îl va prezenta într-o execuţie tehnică desăvîrşită." Ştirea, apărută iniţial în *România literară* din 26 noiembrie 1939, va fi reluată în corpul aceleiaşi reviste spre sfîrşitul anului.[1] Tot în 1939, tipărirea cîtorva pagini lipsite de autonomie literară, intitulate *Alibi* în *Almanahul ziarului „Timpul"*[2], părea să deconspire conflictul poliţist al noii opere.

Cele „cîteva zile", amintite în textul reclamei că mai despart pînă la apariţia romanului, aveau să se transforme în luni căci, abia la 17 martie 1940, tot *România literară* anunţă, în sfîrşit, publicarea lui.[3] În acest interval, noi şi noi anunţuri pregătesc lansarea cărţii,[4] între care cel mai cuprinzător, dar şi cel mai improvizat, aparţine lui Camil Baltazar: *Un nou roman de Liviu Rebreanu*[5]. Între altele, o informaţie reţine atenţia:

[1] Cf. *Amîndoi,* în *România literară,* I, nr. 35, 37, 26 nov. şi 10 dec. 1939, p. 2.
[2] *Loc. cit.,* p. 118-122.
[3] *România literară,* II, nr. 49, p. 22.
[4] Ex. anunţul din *România literară,* II, nr. 44, 11 febr. 1940, p. 8.
[5] *Jurnalul,* II, nr. 110, 23 febr. 1940, p. 2. Vezi succinte comentarii la *Referinţe critice,* p 535.

„în prima ei redactare, [cartea] trebuia să se cheme *Alibiul*". Colofonul primei ediții mărturisește că „romanul a fost tipărit în atelierele Socec & co., București, în ianuarie-februarie, anul 1940". În total s-au publicat trei ediții antume, datate 1940, 1942, 1944, avînd aceleași caracteristici bibliografice: *Amîndoi*. Roman, București, Editura Socec & co. S.A., 289 [232] p., lei 80. Ediții postume în 1946, la Editura Cugetarea — Georgescu Delafras (257 p.), și în 1971, la Editura Mihai Eminescu, 212 [216] p. Un fragment de roman, cu titlul *Solomia vrea să plece*, în *Viața românească*, XXXII, nr. 2, febr. 1940, p. 3-11. Peste hotare, o traducere integrală: *Alle Beide* — Aus dem Rumänischen von Hermine Pilder-Klein, [Wien], Wiener Verlag, [1944], 219 p., și un fragment: *Sacristão* — Conto traduzido por Maria Luiza Croner, în *Novos contos Romenos* — Antologia organizada, prefaciada e anotada pelo prof. Victor Buescu, Lisboa, Portugalia, [1946], p. 233-249.

MĂRTURISIRI ALE SCRIITORULUI despre propria lui operă descoperim în interviuri. În aceeași lună în care apare cartea, autorul răspunde cîtorva întrebări puse de Dan Petrașincu:

„— De ce *Amîndoi?*

— La început, cartea trebuia să se intituleze *Cine?* — îmi spune d. Liviu Rebreanu — dar am rămas la *Amîndoi*. E o simplă indicație: se întîmplă două crime în roman.

— Ceva despre subiect, maestre. Cum vedeți dv., cartea aceasta față de celelalte?

— Sunt subiecte care zac în tine mult timp, nu le dai importanță și crezi chiar că le-ai uitat... cînd, deodată, ele reînvie, se trezesc din umbră și te obsedează din nou. Așa s-a întîmplat și cu *Amîndoi*. E un fel de roman polițist și mai ales o eroină m-a atras în această carte: Solomia. Este o ființă elementară, jumătate țărancă, jumătate orășancă, în care sentimentele, pasiunile, își păstrează adîncimea lor originară. Solomia e în stare de orice faptă, de orice jertfă, cînd i se arată un pic de atenție. Așa se întîmplă și în roman...

— Unde se petrece acțiunea romanului?

— La Pitești. Era nevoie, în orice caz, de un oraș de provincie, unde senzaționalul capătă și un caracter social, semnificativ. Romanele de acest fel ignorează deobicei, cu voie sau fără voie, partea veridică, mediul cotidian, obișnuit. Or, elementul senzațional pur, dezbărat de coloritul social,

e un simplu schelet, fără sens. Aici stă greșeala majorității romanelor polițiste că prezintă numai scheletul." [6]

„Un fel de roman polițist." Este clar că autorul țintea mai sus cu noua lui operă, ceea ce îl și determină să insiste asupra implicațiilor sociale din paginile romanului. Nu ne surprinde că Dan Petrașincu, semnatarul interviului, publică în *acest sens* un articol în *România literară*, reluînd și dezvoltînd temele convorbirii. (N.B. Însemnările sale apar la o zi după tipărirea interviului amintit.) [7]

Formula „clasică" a romanului polițist pare ignorată de Rebreanu, fapt pentru care pledează și notațiile aflate în arhivă. Citățm:

„Romanul polițist m-a amuzat, dar ca ceva ieftin, ușor. Literar-estetic nu reprezintă nimic. Bravura unui roman de acest fel e combinarea anecdotei și prezentarea ei care echivalează cu decupajul la filme." [8]

Și totuși... moto-ul din Quintilianus: „Quis, quid, ubi, quibus, cur, quomodo, quando?" — cu care se deschide romanul — sugerează adoptarea deliberată a unor norme. Rebreanu nu face abstracție de „regulile jocului", construindu-și cu migală schemele tactice, stabilind poziția fiecărui personaj în țesătura evenimentelor (de regulă cît mai echivocă pentru a abate atenția de la adevăratul făptaș al crimei), încurcă și descurcă firele acțiunii pentru creșterea tensiunii dramatice etc. Cu excepția *Ciuleandrei*, nici o carte din ansamblul creației sale nu declanșează, de la bun început, un conflict atît de acut, dezbărat de comentarii lăturalnice, de planuri suprapuse, concurînd în privința tehnicii literare cu un scenariu cinematografic. Desigur, cititorul „avizat" al romanului polițist (ca să nu-i spunem viciosul consumator), obișnuit cu ecuațiile tradiționale ale genului, poate fi dezamăgit că, dintre multele căi de soluționare a conflictului, autorul nostru alege, aparent, pe cea mai facilă: autodenunțarea nebănuitului făptaș al crimei. Mărturisirea Solomiei intervine într-unul din momentele de vîrf ale romanului, atunci cînd anchetatorul (și odată cu el cititorul) pare să fi lămurit cazul. Simplă întîmplare? Greșeală de construcție? Mai curînd putem întrevedea în soluția adoptată o intenție parodică, justificînd caracterizarea operei: „un fel de roman polițist".

Generoasă sau negativistă, critica vremii a asociat uneori romanului epitetul de „joc". Consecvent cu sine însuși, Rebreanu nu se dezminte însă nici de această dată. Ca și tînărul prislopean care cu trei decenii în

[6] Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Amîndoi"*, în *Jurnalul*, II, nr. 141, p. 2.

[7] Dan Petrașincu, *Un roman „polițist" de Liviu Rebreanu*, în *România literară*, II, nr. 51, 31 mart. 1940, p. 22.

[8] *Arh. L.R., I ms. 7*, f. 2 (*infra*, p. 549).

urmă își întocmea scheme și liste de personaje pentru *Ion*, el folosește și de această dată aceleași unelte, jucîndu-se mai puțin și trudind mai mult. Paginile publicate de noi sub titlul *Variante* sînt crochiuri ale aceluiași mare constructor, planuri întocmite cu aceeași seriozitate, chiar dacă, deliberat, proporțiile noului edificiu nu ating dimensiunile construcțiilor anterioare.

Romanul a cunoscut o singură versiune autografă. Diversele variante amintite uneori în comentariile colaboratorilor din cercul lui Liviu Rebreanu nu au o bază documentară. Se cunosc doar cîteva începuturi palide, abandonate după cîteva file. Cea mai semnificativă — tipărită, cum s-a amintit, cu titlul *Alibi* — este întreruptă la fila 8, deși, conținutul ei respiră aceeași atmosferă a romanului de mai tîrziu. O altă redactare este părăsită după prima filă [9]. O a treia încercare [10] cunoaște aceeași soartă, după ce fragmentul, într-o formă aproape definitivă, dăduse tonul întregului roman.

Treptele sînt semnificative pentru urmărirea procesului de creație. Ca și în alte rînduri, onomastica joacă un rol neînchipuit de mare. Pînă cînd scriitorul nu are convingerea că numele alese îmbracă perfect structura personajelor, că sînt capabile să sintetizeze prin ele însele un caracter, scrierea este mai mult decît anevoioasă. Agate Vasiliu din *Alibi*-ul publicat în *Almanahul ziarului „Timpul"* cunoaște în planurile cărții, pînă la redactarea definitivă, o metamorfoză curioasă: Agate Vasiliu [11], Agate Bididiu [12], iar apoi... Ilarie Dăniloiu (fost Daniloi). Soția lui, Elena Vasiliu în fragmentul de roman tipărit, răspunde în proiectele cărții la numele de Marița Vasiliu [13], apoi Marița Dăniloiu [14], iar pe urmă, și mai simplu, „coana Mița". Urmînd aceeași traiectorie, personajele Zița și Take, sînt mai apoi strigate Gică [15] și Mița [16], pentru ca, în cele din urmă, să răspundă la numele de... Spiru și Vasilica. La fel, judecătorul de instrucție din *Alibi*, Alexandru Babulea, va fi rebotezat în *Amîndoi*, dobîndind numele de Aurel Dolga. Atare schimbări sînt cu duiumul. Cu excepția unui personaj episodic, preotul Tănăsescu, nici unul din personajele *Alibi*-ului nu-și va mai păstra numele inițial (Ionel Vasilescu, polițaiul Brancovici, d-na Niculescu-Lungu, Mircea, fiul ei), deși, citind respectivul fragment, se poate

[9] *Arh. L. R., I, ms. 7*, f. 37 (*infra*, p. 564).
[10] *Ibid.*, f. 39-46 (*infra*, p. 564-571).
[11] *Ibid.*, f. 3 (*infra*, p. 547).
[12] *Ibid.* (*infra*, p. 547 notă 31).
[13] *Ibid*, (*infra*. p. 547).
[14] *Ibid*, f. 24 (*infra*, p. 555; tot aici: „Ilarie Dănilciu").
[15] *Ibid.*, f. 3 (*infra*, p. 547).
[16] *Ibid.*

stabili cu ușurință corespondentul lor literar din forma definitivă a romanului.

Dealtfel, publicarea acestui episod în paginile *Almanahului ziarului „Timpul", 1939*, pare să răspundă cel mult unor comandamente financiare. Acțiunea din *Alibi* începe vertiginos și se întrerupe brusc, fără noimă, contrazicînd total însemnarea de pe manuscrisul acestei variante: „Nuvelă inedită de Liviu Rebreanu". Părăsite în coloanele almanahului, personajele revin însă, cu nume diferite, în „caietele de creație". Se stabilesc arbori genealogici, se întocmesc schițe de profil, se revine apoi asupra „distribuției", se încearcă structuri de capitole și, ca întotdeauna, se ordonează suita episoadelor. Ca niciodată, intriga romanului îl preocupă în asemenea detaliu pe Rebreanu, încît împletirea ițelor acțiunii „încurcă" cu abilitate posibilitatea soluționării conflictului. Citățm din însemnări:

„Dacă asasinatul s-a întîmplat vineri — asasinul e nepotul.
Dacă s-a petrecut sîmbătă — asasinul e Filipescu.
Dacă a fost duminecă — e servitorul bisericii." [17]

Și, potrivit „normelor" romanului polițist, toate aceste sînt greșite, avînd menirea să crească și mai mult curiozitatea cititorului, participarea lui la dezlegarea conflictului.

Se întocmește planul clădirii în care se efectuează crima [18] se stabilesc repere în toponimia reală a orașului Pitești. De asemenea, se caută titluri cît mai frapante, mai misterioase: „Casa crimelor", „Cînd ai mințit?" „Cortegiul funerar", „Alibi", „Inelul cu briliant", „Testamentul", „Un ac de păr" ș.a. [19] Poziția fiecărui capitol se schimbă de la un plan la altul, unele comprimîndu-se sau dispărînd total în favoarea altora noi.[20] Sumare sau analitice, ele mărturisesc vocația arhitectului, preferințele lui pentru construcții solide, funcționale. Fișele personajelor concurează cu cele din dosarele poliției și justiției: numele, etatea, studii, profesia, vicii, gradele de rudenie, legăturile de prietenie sau inamiciție cu victima, motivele care ar pleda pentru vinovăție etc.[21] Unele împrejurări, aparent minore, sînt descompuse în detalii, peste limitele obișnuite ale unui plan de roman, schițele amintind eboșele unui artist plastic.

Întreaga acțiune a romanului se desfășoară într-o singură săptămînă. (Din nou aglomerarea de fapte într-un interval scurt de timp condensează acțiunea, realizînd acea tensiune dramatică proprie romanului rebre-

[17] *Arh. L.R., I, ms. 7*, f. 4 (*infra*, p. 551).
[18] *Ibid.*, f. 20 (*infra*, p, 555).
[19] *Ibid*, p. 22 (*infra*, p. 558-559).
[20] *Ibid.*, f. 38, 22-22 v. / 33-34, 32, 30a-30 b, 31, 28-29 (*infra*, p. 556-564).
[21] Vezi fișa personajului Alecu Filipescu, *ibid.*, f. 12 (*infra*, p. 552-553).

nian.) Cu aceeași migală se „descompune" succesiunea evenimentelor importante, se precizează cadrul exterior, mișcarea personajelor și chiar unele replici.[22]

În sfîrșit, motivul crimei îi reține în mod deosebit atenția, schița „Cum a ucis"[23] clarificînd nu numai mișcările exterioare, ci și implicațiile psihologice, sociale care aveau să declanșeze întregul conflict.

Pe parcurs, apar nedumeriri cu privire la procedura anchetei. Metodic, Rebreanu își notează pe hîrtii separate diversele întrebări, urmînd să-și completeze informația. Nedumeririle privesc îndeosebi raporturile dintre organele poliției și cele judiciare în conducerea instrucției: „Poliția e la dispoziția judecătorului?"; „Se poate ține un bănuit la poliție trei-patru zile?"; „Cine pune sigilii la casa crimei?"; „Cum se face deschiderea unui testament la tribunal?" ș.a.[24]

Spre deosebire de operele anterioare, pe ale căror manuscrise și caiete de creație aflăm numeroase datări (uneori cronologii), documentarul romanului *Amîndoi* nu menționează nici o dată calendaristică. Scriitura, calitatea hîrtiei, cernelei și creioanelor pledează pentru alcătuirea planurilor și romanului în aceeași perioadă. Cercetarea comparată a altor izvoare de informații (corespondență, amintirile membrilor de familie etc.) fixează scrierea în a doua jumătate a anului 1939 (în special ultimele luni).

Despre această operă-unicat în creația rebreniană, s-au rostit elogii și critici vehemente. Intrat în conștiința literară ca autor al lui *Ion*, Rebreanu a descumpănit, cu fiecare roman ulterior, majoritatea criticilor interbelici. Pe rînd, *Pădurea spînzuraților*, *Adam și Eva*, *Ciuleandra*, *Crăișorul*, *Răscoala*, părăsind vechile drumuri bătătorite, au nemulțumit mulți contemporani, au obligat abia tîrziu pe unii din ei să părăsească eticheta „scriitorului lumii rurale", văzînd în Rebreanu autorul romanului modern românesc, sub multiplele sale valențe: obiectiv, psihologic, metafizic, analitic, social. Este meritul lui Lovinescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius sau Aderca de a fi văzut, *atunci cînd cerneala romanelor tipărite încă era umedă*, marea capacitate de înnoire a autorului lor. Cînd, în sfîrșit, chiar și criticii conservatori își reconsideră punctele de vedere, cînd marele prozator devine membru al Academiei (mai 1939), apare *Amîndoi*, roman... „polițist". Iarăși, noutatea deranjează pînă la enervare (ca și cum Cocteau n-ar fi scris cronici la spectacolele de circ sau, mai aproape de noi, Tudor Arghezi reclame comerciale).

[22] Vezi *Ibid.*, f. 33, 34, 9 (*infra*, p. 559-560).
[23] *Ibid.*, f. 8-11 (*infra*, p. 551-552).
[24] Vezi *ibid.*, f. 23 v., 21 (*infra*, p. 557).

Pentru geneza romanului este esențială raportarea perioadei de elaborare a operei la cadrul istoric al vremii. Ca să nu lăsăm loc improvizației, ne îngăduim să reproducem începutul interviului luat scriitorului imediat după apariția cărții:

„Sezonul literar 1940: cel mai incert sezon de cinci ani încoace! Artele, pe jumătate înăbușite de politică și război, se încăpățînează totuși să mai respire... într-o atmosferă înveninată."[25]

Evenimentele politice care au loc în perioada de elaborare a romanului sînt dintre cele mai dramatice: la 1 septembrie 1939 armatele hitleriste invadează Polonia, dezlănțuind al doilea război mondial; peste trei zile Marea Britanie și Franța declară război Germaniei; la 7 septembrie România se declară neutră; în interiorul țării forțele fasciste încearcă să zdrobească mișcarea de rezistență împotriva hitlerismului; la 21 septembrie președintele Consiliului de Miniștri, Armand Călinescu, exponent al cercurilor burgheziei ostile expansiunii hitleriste, este asasinat de legionari ș.a.m.d.

Cum ar fi putut în acea vreme Liviu Rebreanu să uite scrisorile de amenințare cu moartea pe care aceleași „gorile" i le adresau? Însemnări lăturalnice, găsite în mapa planurilor romanului *Amîndoi*, reliefează interesul scriitorului față de evenimentele politice europene, cunoscute prin intermediul unor surse de informație antihitleriste sau neutre (engleze, austriace, cehe)[26].

Judecînd întregul context în care a fost scrisă, noua carte trebuie văzută și ca un mijloc de evadare din atmosfera apăsătoare a războiului. La Rebreanu, ca și la alți mulți scriitori, nu este un lucru neobișnuit. Să ne amintim că în primele zile ale celui dintîi război mondial, cînd zepelinul zbura deasupra Bucureștiului, același autor se afla la masa de scris, evocînd hora duminicală din Prislopul copilăriei lui. Caz singular de izolare, de afirmare a unei existențe proprii, ignorînd lumea ostilă impusă de forțele războiului? Să apelăm la bibliografia cărților literare mai importante ale anului 1940: N. Cartojan: *Istoria literaturii române vechi* (vol. 1); E. Lovinescu: *Titu Maiorescu*; Ș. Cioculescu: *Viața lui I. L. Caragiale*; Pompiliu Constantinescu: *Tudor Arghezi*; Lucian Blaga: *Diferențialele divine*; Mihai Beniuc: *Cîntece noi*.

[25] Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Amîndoi"* (vezi *supra*, p. 528-529).
[26] *Arh. L. R.*, *I ms. 7*, f. 1 (*infra*, p. 572).

Privind acest sumar tablou, cu toate nuanțările impuse de conținutul operelor în cauză, putem trage singuri concluziile de rigoare, întrebîndu-ne totodată: ce publicau atunci marii prozatori?

Amîndoi este ultimul roman publicat de Liviu Rebreanu. Oricare i-ar fi locul în ierarhia propriei opere, el trebuie raportat la ansamblul literaturii în care apare și, în *acest* sens, dobîndește, într-adevăr, valoarea unui document autobiografic.

N. G.

V. REFERINȚE CRITICE

(Amîndoi)

1. Camil Baltazar, *Un nou roman de Liviu Rebreanu.* În *Jurnalul,* II, nr. 110, 23 febr. 1940, p. 2.

„Liviu Rebreanu scrie o carte. De data asta una de dragoste care, în prima ei redactare, trebuia să se cheme *Alibiul.* Eroina principală a noului roman, pe nume Solomia, îl amuză și îl încîntă în mod deosebit (după însăși mărturisirea sa) pe autorul romanului de dragoste *Jar.* Pentru că de unde la prima concepere văzuse creația femeii ca o plăcere și o distracție, intrînd mai temeinic și mai amănunțit în descrierea ei psihologică, romancierul s-a văzut ispitit s-o adîncească, să-i dea amploare. Și, de unde la începutul edificării noii opere i s-a părut o petrecere, deoarece îi plăcea peste măsură jocul lucrului, acum cînd s-a încurcat în meandrele sufletului Solomiei, Liviu Rebreanu își dă seama că s-a ambalat și, prins de cleștele unei munci, de aici înainte trudnice, înțelege că a purces la un drum mai lung decît și-a închipuit. Dar asta nu-i scade din bucuria lucrului și voioșia i-a rămas nealterată."

2. * * *, *[Amîndoi]* În *România literară,* II, nr. 50, 24 mart. 1940, p. 4.

„O revelație pentru literatura românească: Liviu Rebreanu *Amîndoi.* Creație de robustă vigoare, noua lucrare a celui dintîi scriitor al țării aduce o temă inedită, un subiect senzațional ce va constitui o surpriză pentru publicul cetitor și o reală desfătare."

3. Neagu Rădulescu, *Cișmigiul cu sticleți*. În *România literară*, II, nr. 50, 24 mart. 1940, p. 24.

„La Socec a apărut romanul lui Rebreanu *Amîndoi*."

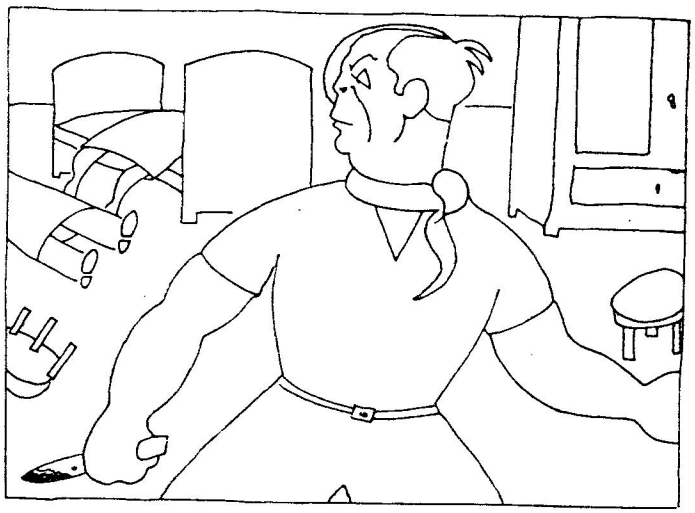

„Liviu Rebreanu: — I-am ucis pe amîndoi, acum să ucid și cîțiva cetitori."

4. * * *, *Noutăți literare „Amîndoi"*. În *Jurnalul*, II, nr. 139, 28 mart. 1940, p. 2. (Literatură — Artă — Humor).

„Un nou roman de Liviu Rebreanu nu poate constitui decît un eveniment literar. După compactul roman *Gorila*, maestrul Rebreanu a simțit nevoia unei destinderi. Și iată cum a luat ființă *Amîndoi*. Cartea de față este un roman polițist camuflat. O crimă, moștenitori, poliție nu lipsesc toate elementele clasice ale operelor de acest fel. Dar pana maestră a d-lui Rebreanu a știut să dea o față materialului amorf. *Amîndoi* este o carte care se citește cu multă plăcere, cu interes nescăzut de la prima pînă la ultima filă."

5. * * *, *„Amîndoi"*. În *România*, III, nr. 659, 30 mart. 1940, p. 4 (Crestături).

Se ocupă de tema polițistă a cărții și conclude că aceasta nu scade valoarea ei literară.

6. Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Amîndoi"*. În *Jurnalul*, II, nr. 141, 30 mart. 1940, p. 2 (Literatură—Artă—Humor).

Momentul apariției romanului și locul lui în ansamblul operei. Apoi: „Bulgărul oricărui suflet, cît de ingrat, se preface în mîinile lui Liviu Rebreanu în aur. Romancierul posedă condeiul plin de harul transfigurării. Minunat este la acest scriitor exemplul de migală și de conștiință critică pe care ni-l oferă mai ales cărțile sale de mai mic răsuflet, cărțile scrise în epoci de tranziție, ca pe o odihnă rodnică. Cititorii s-au obișnuit cu aceste drumuri în zigzag ale d-lui Rebreanu. După fiecare carte mare, hotărîtoare pentru cariera sa ca și pentru întreaga literatură românească, scriitorul ne dă una mai mică, mai familiară, pe înțelesul tuturor. Este cazul cu *Adam și Eva*, cu *Ciuleandra*, cu *Jar* și acum cu *Amîndoi*." (Vezi și *supra*, p. 528-529, 533.)

7. Dan Petrașincu, *Un roman „polițist" de Liviu Rebreanu*. În *România literară*, II, nr. 51, 31 mart. 1940, p. 22 (Oameni, fapte și întrebări).

„Și uriașii obosesc. După ce urcă blocuri mari — piatră pe piatră, munte pe munte, ca să întreacă Parnasul — titanii simt nevoia unei reveniri pe pămînt. Își aduc aminte de obîrșia lor omenească și atunci, cu mîinile lor pline, mușchiuloase, încep o joacă de destindere, închegînd jucării odihnitoare pentru uzul muritorilor de rînd."

„Romancierul din zilele lui de mare inspirație nu și-a uitat meșteșugul. Liviu Rebreanu *știe* să facă un roman. În toate cărțile sale această știință a compoziției e prezentă, neștirbită. [...] Arta de a modela pasta umană după voie nu-l părăsește nicicînd. Chiar dacă se joacă; și romanul *Amîndoi* a ieșit dintr-un astfel de joc. Demult pe romancier îl preocupa gîndul de-a scrie un roman polițist... fără defectele acestui gen! Un roman polițist autohton mai întîi. Adică de ce în toate romanele polițiste să fie vorba numai de personagii cu nume englezești, exotice? Mediul nostru nu e destul de exotic el însuși?" În continuare, despre elementele esențiale ale unui roman polițist, raportate la modul în care L.R. le folosește în romanul său. Concluzia: *„Amîndoi* urmează rețeta obișnuită a romanului polițist. Dar cum se transformă materialul in mîna unui meșteșugar adevărat!" După analiza mediului și a unora dintre personaje, cronicarul stipulează că defectul romanelor polițiste, în general, constă în faptul că autorii lor nu se sinchisesc prea mult de caracterele eroilor, de starea lor civilă, de verosimilitatea lor. Crima și misterul e un joc abstract, cerebral, fără semnificație

umană. „În *Amîndoi* avem de-a face cu o galerie de tipuri perfect valabile din punct de vedere social și psihologic. Mica burghezie provincială pulsează autentic în aceste pagini, dincolo de acțiunea cărții." Între personaje, Solomia este o realizare aparte. Iubirea ei, elementară, atroce, merge pînă la crimă, pînă la jertfa supremă, așa cum numai sufletele primare sînt în stare. „Prezența Solomiei se strecoară infuză — direct, misterios și tenebros — prin toată acțiunea romanului. Ea este, în schiță, un erou din familia de anvergură creată de Liviu Rebreanu. Solomia tace ca Petre-Petre din *Răscoala* și omoară cu ferocitatea senină a primitivului." Ba se și sinucide crunt, fără revers, ca o eroină shakespeareană". În concluzie: *Amîndoi* rămîne o carte reușită din seria cărților pe care autorul lui *Ion* și al *Răscoalei* le scrie ca pe un exercițiu de înnoire. Ea „reabilitează polițismul fad al genului, demonstrează că se poate scrie o carte cu « mister » autohton și, pe deasupra, aduce o contribuție prețioasă la lumea eroilor lui Rebreanu, atît din punct de vedere social, cît și din cel psihologic".

8. Dinu Pillat, *„Amîndoi" roman de Liviu Rebreanu.* În *Vlăstarul*, revista liceului Spiru Haret din București, XVI, nr. 5-6, febr.-mart. 1940, p. 12-13 (cu portret). Cronică literară.
„O experiență, desigur inedită în gen, pentru romanul românesc."

9. Romulus Demetrescu, *Liviu Rebreanu, „Amîndoi" (roman).* În *Pagini literare*, Turda, VII, nr. 3-5, mart.-mai 1940, p. 122-126 (Cronica literară).
Amîndoi este povestirea foarte obiectivă a unui caz penal cu putință a fi localizată oriunde și nicăieri. Crede că mediul în care se petrece acțiunea romanului are puțină importanță (pentru specificul cărții), nefiind, cu intenție, decît foarte puțin individualizat. În continuare insistă asupra psihologiei romanului, asupra „holmes"-ului, tratează despre economia cărții și se ocupă de viața orașelor de provincie sub specia polițismului.

10. Mihail Sebastian, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi", roman.* În *Muncă și voie bună*, II, nr. 7, 1 apr. 1940, p. 9 (Cronică literară).
„Cărțile mari ale scriitorului formează un grup dominant în opera sa, în timp ce cărțile sale mici [*Adam și Eva, Ciuleandra, Jar*], oricare ar fi valoarea lor individuală, se opresc într-o regiune oarecum secundară de activitate." În grupul „cărților mici" încadrează și romanul *Amîndoi*, care „face impresia a fi un scenariu, atît de rapidă

este împletirea incidentelor și succesiunea personajelor". Despre tematica dedectivistică a romanului și virtuozitatea lui artistică: „Misterul dramei este cu îndemînare ascuns, firul intrigei este abil încurcat în tot felul de presupuneri plauzibile, așa încît interesul lecturei se menține de-a lungul întregii cărți, pînă la ultimele pagini, unde întrebările noastre capătă brusc răspunsul cel mai neașteptat și totuși cel mai puțin arbitrar." Consideră apoi că numai un autor care posedă instinctul teatrului poate doza cu atîta dibăcie efectele, poate pregăti cu atîta discreție deznodămîntul. Dintre personaje reține în mod deosebit figura Solomiei, „care va rămîne poate printre cele mai mișcătoare apariții din opera d-lui Rebreanu"; apreciază, totodată, întreaga lume ce populează paginile romanului: „toate personagiile cărții — magistrați, negustori, femei de mahala înstărită, un dascăl, un preot, un grefier, un soldat — toate aceste personaje sînt reprezentate cu acea siguranță firească pe care Liviu Rebreanu o are în toată opera sa de romancier, de nuvelist și de autor dramatic. Dar din această lume exact văzută, pierdută puțin în cenușiul ei mohorît, se desprinde figura Solomiei, patetică în simplitatea și adîncimea tragică de simțire, pe care cuvintele ei simple nu ajung să le exprime, doar soarta ei le împlinește. Prin această Solomie, cartea d-lui Rebreanu se leagă de tot ce este mai puternic în opera d-sale."

11. Vladimir Streinu, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi", roman.* În *Timpul*, IV, nr. 1051, 5 apr. 1940, p. 2 (Popasuri). Reprodus în *Revista Fundațiilor regale*, VII, nr. 5, mai 1940, p. 379-390, iar apoi în *Pagini de critică literară*, vol. II, p. 175-188.
Împarte opera scriitorului în „romane de prim ordin și romane de al doilea plan". Comentariul propune în atenția cetitorilor și împotriva tradiției „un alt aspect al romancierului, al excepționalei lui înzestrări, aspect pe care îl înlesnește cunoașterea romanelor (din ultima categorie) și care ține de aceeași structură obiectivă ca și aspectul principal de romancier al vieții țărănești". Cum însuși autorul, cu prilejul unui interviu, își propusese cartea drept o „povestire dedectivă, deci un roman polițist", comentatorul se înscrie împotrivă și declară că: „îi lipsește cu totul fantasticitatea, condiția literară nedezlipită de misterul care umple astfel de lucrări; și nu numai că îi lipsește, dar iluzia de fantastic se găsește înlocuită chiar din antinomia ei, de verismul cel mai scrupulos atît în înfățișarea cadrului anecdotic, cît și în înfățișarea personagiilor". Analizînd „locul unde se desfășoară acțiunea plăsmuirii polițiste" și oamenii

din așezările provinciale, autorul conclude că „o lumină de zi crudă izgonește orice umbră din acest colț [...], unde nu pot încolți marele mistere polițiste". O înșiruire de elemente „contrazice formula detectivă" și anume: „oamenii creați după cea mai strictă metodă realistă"; restrînsa mobilizare a forțelor necesare dezlegării „inextricabilului mister" ș.a. Procedînd la analiza personajelor în frunte cu Dolga, judecătorul de instrucție, cartea capătă treptat „aspectul de satiră a romanului polițist". Printre loviturile satirice enumără „cearta pe avere între cadavre, aparținînd Mitii și lui Ilarie", deschiderea testamentului etc. De aici „*Amîndoi* este unul dintre cele mai subtile romane" ale timpului său. Se subliniază că „*Amîndoi* propune un conținut de viață remarcabil a cel puțin cîtorva personaje cum sînt Ilarie Dăniloiu, Mihai Ciufu și Solomia, producînd pe lîngă acestea o deosebită noutate prin «subiectul» lui [...] destul de bizar. Dar atît personajele numite (dintre care pe nedrept am sacrificat-o pe arțăgoasa și otrăvita Aretia, adevărat tip de femeie certăreață din familiile unde există neînțelegeri pe averea părintească), cît și noutatea generală a romanului, privită ca putință și libertate a autorului de a face altceva decît ceea ce se cunoaște că îi formează deprinderea, ne duc deopotrivă între celelalte romane ale d-lui Rebreanu, despre care am spus că ocupă planul umbrit al operei sale." Cronicarului i se pare „de mirare că d-lui Rebreanu i s-a observat nu știu ce stîngăcie în redarea acestei burghezii" pe care o încheagă lumea descrisă în carte. De n-ar fi decît Dăniloiu în *Amîndoi*, Rosmarin și Alistar din *Jar*, și încă ar trebui revizuită etichetarea de romancier exclusiv al țărănimii. „Atît se deosebesc între ele, ca mediu social, ca interes anecdotic, ca tehnică de construcție, romanele d-lui Liviu Rebreanu, încît s-ar zice că întreaga sa carieră de scriitor este o mare și continuă prinsoare de a nu se repeta. Această sforțare la noutatea temelor, a procedeelor și a lumii, ce-și propune să ne înfățișeze de fiecare dată, se remarcă mai ales în romanele de al doilea plan și din ea rezultă aspectul felurit pînă la eterogen al totalului creației sale." Conclude că Liviu Rebreanu face parte din categoria scriitorilor Tolstoi și Balzac, cărora obiectivitatea-natură, acest mod al personalității, le pune la dispoziție cele mai variate formule narative. „Ne-a căzut în mîini o carte de literatură în totul admirabilă, chiar unică în concepția ei."

12. Z.M., *„Amîndoi"*. În *Cuvîntul nou*, Cluj, III, nr. 10, 9 apr. 1940, p. 2 (Cărți, reviste, ziare).
„De data aceasta L. Rebreanu abordează un subiect cu totul inedit în literatura noastră: romanul polițist autohton..."

13. Ieronim Șerbu, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi" (Roman)*. În *Azi*, VIII, nr. 58, 14 apr. 1940, p. 6 (Vitrina).
Amîndoi este „un exercițiu pentru o operă de proporții mai vaste". Tema romanului e limitată și cartea nu e un roman polițist, ci „o șarjă făcută cu mijloace sobre, realiste". Romanul nu are „elementul de surpriză, spectacular, senzațional", nici „înlănțuirea mecanică a faptelor " căreia conținutul uman i se substituie.

14. Perpessicius, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi", roman*. În *România*, III, nr. 682, 22 apr. 1940, p. 4 (Mențiuni critice).
„Patetica confesiune a Solomiei abate romanul și odată cu el și interesul cetitorului, din albia lui senzațională în matca unei drame omenești, cu atît mai zguduitoare, cu cît e mai simplă și cu cît mai multe au fost complicațiile ceasului rău, care au prezidat năpasta. Ca și judecătorul de instrucție, cetitorul se lasă furat de povestirea Solomiei, subjugat, convins." În continuare, despre realismul rebrenist, existența în marginea infernului, poezia prozatorului. Conclude: *„Amîndoi* este mai presus de toate: un roman — Liviu Rebreanu."

15. A.R., *Liviu Rebreanu: „Amîndoi", roman*. În *Scînteieri*, Tg. Mureș, III, nr. 1-4, 1940, p. 55-56 (Cronică).
Divertisment literar, o evadare din propriul vad literar.

16. Const. Gh. Popescu, *Liviu Rebreanu, „Amîndoi", roman*. În *Afirmarea*, Satu-Mare, V, nr. 4-5, apr.-mai 1940, p. 54 (cărți).
„Nu negăm valoarea literară a oricăror din celelalte scrieri dar, dacă de pildă unele din ele [...], aceasta de față spre exemplu, ar fi fost semnate de un anonim oarecare și nu de un nume consacrat și cu răsunet [...], apoi desigur ele ar fi rămas niște scrieri mediocre."

17. Eufraste, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi". (Roman)*. În *Societatea de mîine*, XVII, nr. 2, apr.-mai-iun. 1940, p. 71 (Viața intelectuală a României).
„E un roman de fină analiză psihologică. Trădează arta unui scriitor experimentat, care știe conduce acțiunile personagiilor potrivit

legii imanente de viață a fiecăruia. [...] Stil stăpînit, fără divagații descriptive inutile."

18. Gh. Tomescu, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi"*. În *Orizonturi*, Galați, III, nr. 1-4, apr.-iul. 1940.
„Eroul principal al romanului este Solomia"... Ea „nu este o ucigașă. Chiar după săvîrșirea groaznicului asasinat, pe chipul ei frumos, umbrit de o melancolie fină, mai stăruia încă lumina nevinovăției și a inocenței. S-a surpat numai ceva în adîncurile ființei ei, ceva de care nici ea nu-și dă bine seama, însă simte că se duce mereu la fund, că nu se poate opri, că se sufocă. Solomia este jucăria omenească neputincioasă, abandonată fatalității. De aceea noi nădăjduim și suferim cu ea, n-o socotim vinovată."

19. Gh. Tomescu, *Liviu Rebreanu: Amîndoi (Roman), București*. În *Convorbiri literare*, LXXIV, nr. 5-6, mai-iun. 1941, p. 685-691 (Recenzii).
Pledează pentru tragicul cărții drept substanță emotivă, categorisind opera: roman psihologic sub nivelul *Pădurii spînzuraților*.

20. Ovidiu Drîmbă, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi". Roman.* În *Tribuna*, Cluj, III, nr. 113, 20 mai 1940, p. 2-3 (Cărți).
Există în *Amîndoi* unele părți la înălțimea celui mai bun Rebreanu; episodul morții lui Lixandru, deși inutil, este cel mai frumos din carte; la fel spovedania lui Secuianu; figura Aretiei ar fi un „minunat tip" al mahalagioaicei, „cel dintîi pe care l-a schițat romancierul pînă aici".

21. Pompiliu Constantinescu, *Epica 1930—1940*. În *Revista Fundațiilor regale*, VII, nr. 6, 1 iun. 1940, p. 768-775.
„Evocator al energiei sufletești, al tenacității omului, în lupta cu forțele adverse și cu destinul lui, romancierul Rebreanu practică un fel de igienă a creației; alternînd marea frescă și tabloul restrîns, intuițiile sale sînt mereu vii, proaspete! O figură ca Solomia, din ultimul său roman, este de-o adîncime, de o poezie primitivă și de un mister de rară originalitate; din acte reflexe crează un suflet enigmatic, de pasiune comprimată și un simbol al destinului tragic omenesc, prin tipul unei modeste și simple servitoare de la țară".

22. Constantin Fîntîneru, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi", roman.* În *Universul literar*, XLIX, nr. 24, 8 iun. 1940, p. 2 (Cronica literară).

Comentatorul declară că nu privește cartea ca un „roman polițist", nici ca un „divertisment" de creație pus în circulație de presa literară. În mod deosebit, reține profilul Solomiei. Asupra ei nu cad bănuielile judecătorului de instrucție, acesta avînd intuiția purității ei native. „Ea nu ura. Nu s-a gîndit să omoare. Totul s-a *întîmplat*, de dincolo de voința liberă, iar singura concluzie este că răul *există* și prin om el devine păcat. Fără a fi fost *rea*, Solomia este o *păcătoasă*. "Ca atare, ea nu-și mai găsește locul într-o lume făcută pentru bine. „Am examinat dialectica păcatului și am putea afirma, de pildă, că răul se află acolo unde lipsește *singurul strop de bunătate* în stare să salveze o viață. Dacă bătrîna cămătăreasă se înduioșa de soarta Solomiei, *păcatul* nu se producea, desigur. Solomia a descoperit *răul*, în Mița Dăniloiu, în momentul cînd ea așteaptă să descopere binele." În concluzie: „D-l Liviu Rebreanu își rotunjește gîndirea nu folosind un creștinism teologic, spre a închega teoretic o formulă de mîngîiere ci smulgînd din ființa personagiilor sale exclamații care par a conține esența: sentimentul nimicniciei omenești, atotputernicia durerii, smerenia sub povara păcatului."

23. G. D. Loghin. *Liviu Rebreanu: „Amîndoi", roman.* În *Însemnări ieșene*, Iași, V — vol. XV, nr. 8, aug. 1940, p. 332-334 (Cărți-reviste).
Amîndoi încearcă a da crimei o explicație socială, în cadrul formulei romanului țărănesc. Cînd închizi cartea, compasiunea cetitorului se îndreaptă spre Solomia, considerînd necugetata ei faptă „o întronare a dreptății, o sustragere din mecanica putregăită a societății... Justiția imanentă, absentă în societatea obișnuită, trăiește cu forțe înzecite prin gestul Solomiei."

24. G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, 1941, p. 653.
Adaos de „ultimă oră", după analiza romanului *Gorila*, considerat neizbutit din punct de vedere literar: „Nu mai bun este romanul polițist *Amîndoi*, istoria unei servitoare criminale."

25. Eugen Todoran. *Realismul lui Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor regale*, IX, nr. 12, 1 dec. 1942, p. 559-583.
„Realismul lui Rebreanu nu este dezmințit nici de romanul *Amîndoi*, care tratează o problemă criminalistă ce tinde spre atmosfera dostoievskiană. Aceeași distanță care există între țăranii lui Rebreanu din *Răscoala* și demonii lui Dostoievski din *Posedații* se menține și între Solomia din *Amîndoi* și Raskolnikov din *Crimă*

și pedeapsă." Despre acțiunea trepidantă a romanului, analiza psihologică, și profilul Solomiei: „Din cercetările procurorului, nu se vede cine e criminalul. Nici unul din personajele romanului nu e pregătit pentru crimă. Faptele sunt redate numai în aspectele lor exterioare, n-au nici un suport sufletesc, încît mărturisirea vinovatei n-are nici o explicație. Ea n-a ucis din cauza unei zdruncinări mintale, nu e deci un criminal înnăscut sau nebun, ci, ca oricare exemplar al mulțimei din opera scriitorului a ucis pentru că n-a cugetat, este deci tipul criminalului ocazional. Remușcările ei nu se datoresc unor chinuri psihice, ci faptului că a săvîrșit un act de care nu și-a dat seama. Înspăimîntarea, îndoielile, toate frămîntările care duc la sinuciderea ei, nu sînt prinse în cauzalitatea lor, n-au nimic din componentele psihologice criminaliste, încît întreaga construcție a romanului se sprijină pe suportul comun al psihologiei normale."

26. Ion Petrovici, *Fulgurații filosofice și literare*. „Biblioteca pentru toți", Socec, [f.a.].
„Aici apare, și mai în relief, firește, dragostea sa de senzațional cu toate că ea, chiar în cazul acesta, rămîne încadrată tendințelor zugrăvirii realiste [...]; evenimentele sînt așa de viu prezentate și înlănțuirea lor pare atît de firească, încît chiar romanul acesta păstrează tinctura realistă, mai ales că cu prilejul crimei misterioase, a cărei dezlegare se face abia la urmă, se perindă o frescă de scene și tipuri provinciale realmente savuroase."

27. Ov. S. Crohmălniceanu, *Liviu Rebreanu*. În *Viața românească*, VI, nr. 11, nov. 1953 (reprodus ca prefață a volumului *Răscoala*, 1953, în micromonografia *Liviu Rebreanu*, 1954 etc.)
Roman polițist eșuat. Deznodămîntul, surprinzător, obținut printr-o poveste neverosimilă.

28. Al. Piru, *Prefață* la Liviu Rebreanu, *Opere*, vol. I, 1962. Reprodusă în micromonografia *Liviu Rebreanu*, 1965 etc. Cu modificări, reluată în studiul introductiv al ediției noastre de *Opere*, vol. 1, 1968, p. V—LXXI.
Roman polițist gratuit, rezultat al unei oboseli și dezorientări în creație. În 1968, criticul revine, nuanțînd aprecierea: „Inofensiv este romanul polițist *Amîndoi*, dezvoltare a nuvelei *Alibi*, și care ar fi putut oferi un model în literatura noastră dacă autorul ar fi dispus de mai multă fantezie în mînuirea epicului senzațional".

29. Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu*. Eseu. București, 1969, p. 283-287.
„Îndemînarea constructorului e tot așa de vădită în romanul *Amîndoi*, ca în oricare dintre creațiile majore, dar e numai îndemînare, nimic mai mult, și lasă să se vadă, prin amănunțirea ingenioasă a substanței prea firave, distanța de altitudine ce separă capodopera gravă de exercițiul privat virtuozității."

30. Niculae Gheran, *Pe urmele unui roman polițist*. În *Manuscriptum*, VIII, nr. 2 (27) 1977, p. 107-121.
Geneza romanului *Amîndoi* și selecție de documente din caietele de creație. (Se publică cu multe greșeli de tipar.)

ALTE REFERINȚE

31. * * *, *Amîndoi*. În *România literară*, I, nr. 35 și 37, 26 nov. și 10 dec. 1939, p. 2.
32. * * *, [*Amîndoi*]. În *România literară*, II, nr. 44, 11 febr. 1940, p. 8.
33. * * *, [*Amîndoi*]. În *România literară*, II, nr. 49, 17 mart. 1940, p. 22.
34. * * *, [*Amîndoi*]. În *Jurnalul*, II, nr. 137, 26 mart. 1940.
35. Stelian Neagu, *L. Rebreanu: „Amîndoi"*. În *Revista Colegiului Național Sfîntul Sava*, XV, nr. 3, 1940, p. 40 (Cronica literară; Cărți).
36. Ion Bârsan, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi"*. În *Mlădițe*, Blaj, III, mart.-apr. 1940, p. 55 (Cărți).
37. Constantin C. Popescu, *Liviu Rebreanu: „Amîndoi" (Ed. Socec, Martie 1940)*. În *Curierul Liceului Sfîntul Petru și Pavel*, Ploiești, XVIII nr. 3-4, 1940, p. 52-53 (Recenzii).
38. P.L.I., *Literatura anului 1940*. În *Mlădițe*, Blaj, IV, nr. 2, nov.-dec. 1940, p. 130 (Cărți).
39. Fanny Liviu Rebreanu, *Cu soțul meu*, București, 1963.
40. Puia Florica Rebreanu, *Zilele care au plecat*, București, 1969.

VI. VARIANTE

La B.A.R. se află în *Arh. L.R., I ms. 7* o mapă cu 46 file, schițe felurite de laborator. Prin natura lor, ele se înrudesc cu restul caietelor de creație publicate în seria de *Opere*. Studiul onomasticii înlesnește gruparea documentelor în două mari categorii: prima se referă la o versiune inițială, avînd în centru conflictul iscat de asasinarea lui *Agate* și *Marița Vasiliu;* a doua privește variante intermediare de plan, adevărate instrumente de lucru alcătuite după stabilirea numelor celor doi împricinați: *Ilarie* și *Marița Dăniloiu* (spre deosebire de primul lot de documente, scrise cu creion negru, însemnările ultime sînt așternute, în special, cu cerneală) Le tipărim mai jos, nerespectînd întotdeauna numerotația bibliografilor B.A.R., menționînd, totuși, după reproducerea fiecărei file, numărul de ordine din mapa *I ms. 7*. Am grupat la urmă cele două încercări de redactare împlinită, apropiate de forma care avea s-o obțină în romanul tipărit. Nu am găsit cu cale să menționăm și schimbările de cuvînt (variante stilistice la variante de roman), fiind nesemnificative. De reținut doar că prozatorul s-a aplecat pe ultima variantă [27], aducîndu-i ameliorări. Tehnica de lucru caracteristică „versiunilor brute" ale romanelor rebreniene va fi abandonată căci, după rescrierea fragmentului în cauză, prima redactare integrală va fi, într-un fel, și definitivă. Spunem „într-un fel" pentru că la recitirea manuscrisului autorul va reveni asupra unor cuvinte, fraze sau chiar pagini, fără să mai transcrie întreaga operă.

[27] *Arh. L.R., I ms. 7*, f. 39-46 (*infra*, p. 564-571).

Tot la B.A.R. se află și această versiune integrală a romanului *(Ms. rom. 2533)*, însumînd 144 file (cerneală neagră). Ea a fost folosită la culegerea primei ediții, reprodusă stereotip în 1942 și 1944. (Este și motivul pentru care prima ediție stă la baza stabilirii textelor în seria de *Opere*.) Cu toate acestea, ea poate fi considerată, totuși, o variantă căci, deși corectată pentru tipar, nu se suprapune integral cu ediția întîi. Consecvent, Rebreanu, intervine deseori pe șpalturile romanului. Spre pildă: ...se înfrumusețea ca o madonă (ms., f. 2): „...se lumina ca o madonă (ed. I, p. 13) etc.

În rîndul variantelor trebuie incluse și paginile intitulate *Alibi* (poate cele mai vechi în geneza romanului), introduse în secțiunea nuvelistică a seriei de *Opere* (vezi vol. 3, p. 315-324). [28]

Și-acum documentele:

Arh. L.R., I ms. 7

*

Cine e care e unde cu ce mijloace pentru ce în ce fel cînd
vinovat crima s-a comis sau complici
Quis, quid, ubi quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?
Quintilianus [f. 2 v.] [29-30]

*

Agate ⟨Vasiliu⟩ [31]
asasinați
Marița
Gică, fratele lui
⟨Mița⟩ [32], soție
Solomia Tia, servitoarea — eroina Solomia
Pascal — cumnatul sărac ține pe sora lui Agate [33], tatăl nepotului de la Buc[urești].
Casă în Str. Speranței, lîngă Piața Brătianu cu fîntînă

[28] Afirmația din aparatul critic: „Autorul s-a inspirat dintr-un caz real petrecut în orașul Pitești", (p. 433), nu a fost argumentată.

[29] Pe aceeași filă, desenul reprodus la p. 548.

[30] Pe recto, desenul reprodus la p. 549.

[31] Șters și înlocuit: „Bididiu".

[32] Șters și înlocuit: „Domnica".

[33] Adăugat cu creion negru, deasupra, prenumele: „Aretia".

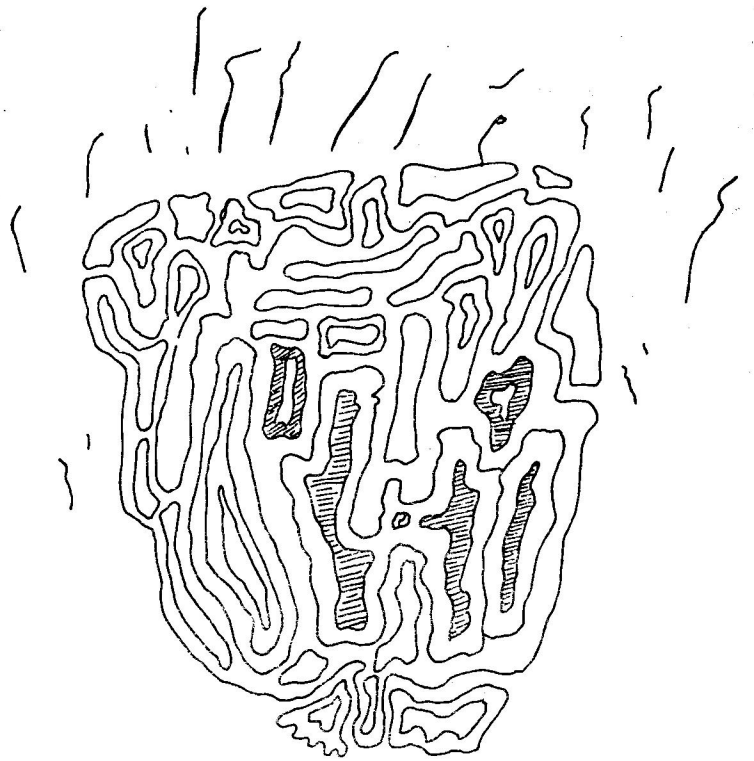

Preotul [34] bisericii Sf. Nicolae
Servitorul [35] cap lombrozian — n-a intrat în casă, nici în curte bine
Filipescu — șade în vecini, bănuit
Nepotul de la București — bănuit
Primul-procuror — înrudit cu familia Vasiliu
Președintele tribunalului — ⟨înrudit cu familia Vasiliu⟩ [36]

[34] Adăugat deasupra: „Ilie".
[35] Ulterior, deasupra, cu creion albastru: „Mihail Ciufu".
[36] Șters și înlocuit: „rudă cu Filipescu" (creion negru).

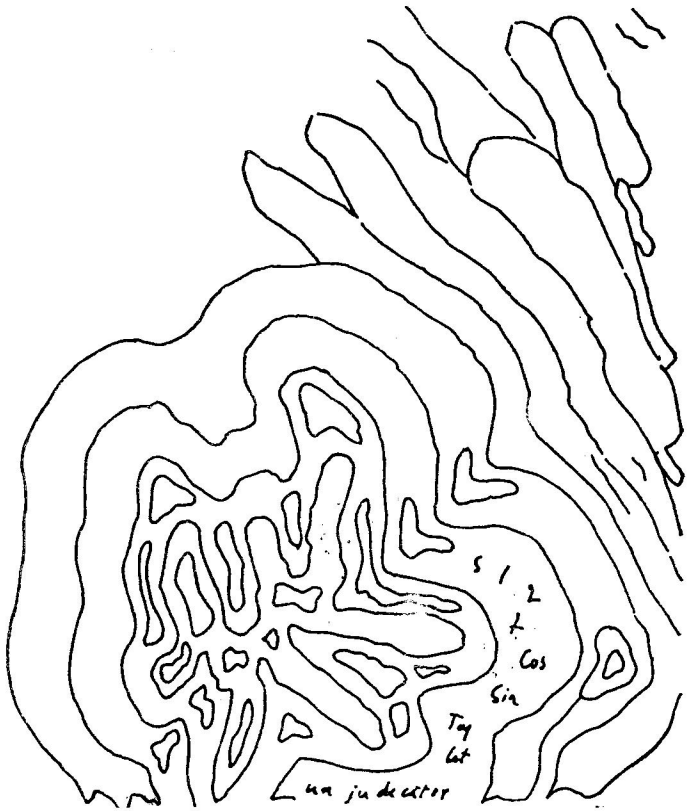

[f. 2]

Filimon
Judecătorul de instrucție — nou — la sfîrșit e mutat?
Ordonanța [f. 3]

*

Mihai Ciufu
Servitorul a fost trimis ⟨vineri⟩ [37] și duminecă după slujbă să cheme pe Agate — și a adus răspuns ambele dăți că nu e nimeni acasă.

[37] Șters și înlocuit: „simbătă pe la amiază și seara".

În realitate a fost pînă la poartă, a strigat, dar n-a intrat. Îi era urît să intre în curtea aceea, seara, ⟨vineri⟩[38], iar duminecă a văzut că nu e umblată zăpada; încît nici n-a mai intrat.

Numai preotul îl salvează — că e om bun, n-a omorît nici un pui de găină etc.

Dar e mincinos și cam leneș.

*

Solomia nu intră cu coana Mița cînd descopere pe cei uciși, numai țipă îngrozită în curte, și nici cînd o cheamă nu merge și se pornește pe plîns, apoi pe țipete:

Aoleu! Săriți! Oameni buni! Aoleu.

Așa se adună lumea și sergentul și poliția [f. 5]

*

Solomia spune că s-a întîlnit ⟨sîmbătă⟩[39] în piață cu Agate care avea în mînă un pește etc. A schimbat două vorbe cu el și apoi ea a plecat acasă cu tîrguielile. A venit puțin [mai] tîrziu de s-a și supărat coana Mița. Coșul de piață murdar.

Pe Agate l-au văzut și alții în piață. I se precizează drumul pînă în dreptul bisericii. Asta era ⟨vineri⟩[40] pe la 8 dim[ineața]. De atunci nu s-a mai văzut, nici întors acasă nu s-a văzut, dar peștele dovedea că venea de la piață cînd a fost ucis.

Mai tîrziu Solomia spune că, venind acasă, a intrat pe la coana Marița, care era singură acasă și spăla niște rufe în copaie în bucătărie.

Solomia regretă cel mai mult pe cei uciși și aprinde două lumînări la biserică de sufletul lor, plîngînd cu hohote. [f. 6]

*

Nepotul de la București a fost o săptămînă acasă. Nu era bine cu unchiul său, dar s-a împăcat și s-a dus în fiecare zi pe la el. Anunțase că pleacă ⟨vineri⟩[41] la București înapoi. ⟨Vineri⟩[42] spre amiază a fost văzut la Steriade unde a băut 3 coniacuri, apoi a ieșit și a luat-o spre Vasiliu. El tăgăduiește că ar mai fi fost, spunînd că își luase adio și a scăpat trenul de dimineață. A plecat cu personalul ⟨după-amiază⟩[43]. Nu poate dovedi unde a fost de la Steriade.

[38] Șters și înlocuit: „sîmbătă".
[39] Șters și înlocuit: „Vineri", apoi revenit la „sîmbătă".
[40–42] Șters și înlocuit: „sîmbătă".
[43] Șters și înlocuit: „seara".

⟨Alec Filipescu⟩[44] era certat cu bătrînii și spune mai multora[45] cum nu se găsește cineva să le sucească gîtul, de ce mai fac umbră pămîntului astfel de ființe. ⟨Seara⟩[46] a avut un chef la Cîmpulung de unde a plecat noaptea, fără a spune tovarășilor. A ajuns acasă dimineața și a dormit toată ziua — zice el. Soldatul spune că spre amiază s-a sculat. [f. 7]

*

Dacă asasinatul s-a întîmplat vineri — asasinul e nepotul.

Dacă s-a petrecut sîmbătă — asasinul e Filipescu.

Dacă a fost duminecă — e servitorul bisericii.

Afară dacă n-a fost vreun tîlhar trecător.

Intervenție la București să fie cercetați tîlharii cunoscuți.

Poliția din Pitești nu știe nimic, nici n-are fișe.

Judecătorul adună motive absolut convingătoare pentru vinovăția fiecăruia. Alibiurile nu sînt valabile — descoperă el.

Pe urmă cînd află înrudirile găsește motivele de nevinovăție.

Rămîne Ciufu, servitorul, lombrozian — care apare cel mai pur — deși mincinos. [f. 4]

*

Cum a ucis?

Pusese amanet pentru 500 lei la coana Marița, care împrumuta pe amanet, salba ei de aur, 12 bănuți de aur, galbeni vechi de pe vremea bătrînilor, moștenită de la maică-sa pe jumătate, cînd a venit la oraș. E un an de-atunci. Fusese vorba să plătească în trei luni cu dobîndă de un pol pe lună. Dacă nu plătește, pierde amanetul. I-au trebuit banii ca să arate pe Ion la dr. Tițescu, să-l bage la raze. Ion, șofer, era iubitul ei și bolea de cîteva luni, în urma unei răceli. Slăbea, tușea. A trebuit să iasă din serviciu că nu mai putea munci. Coana Mița i-a dat voie să stea prin curte. I s-au isprăvit banii, chiar ai Solomiei, cu atîtea doftorii. Tițescu a spus să meargă Ion undeva la țară, să mănînce bine, să nu muncească, să se odihnească. I-a dat și medicamente... Ion era de prin Pitești, copilul nimănui, poate copil găsit. Atunci Solomia l-a dus acasă la ea, la Drăgani, unde maică-sa, văduvă, cu pensie de război, trăia cu o soră mai mică și un frate mai mare însurat. Leafa ei întreagă a dat-o ca să nu [f. 8] stea Ion pe capul celor mai săraci. După două luni părea că merge mai bine și Ion a stăruit să se cunune ca să fie ca creștini. S-au cununat,

[44] Șters și înlocuit: „Dică Secuianu".
[45] Adăugat pe deasupra cu semn de introducere: „la Borănescu, cofetărie"
[46] Înlocuit cu creion negru: „Vineri".

dar ea a rămas în serviciu, că el tot nu putea munci. Pe urmă boala s-a înteţit. Ea se ducea în fiece duminecă şi-l vedea cum se topeşte. N-a putut plăti la coana Miţa care i-a spus c-o mai aşteaptă. Nu ştia nimeni de afacerea cu salba, c-a rugat-o să nu spuie. Numai stăpînul o întreba uneori ce-i cu salba şi nu cumva a vîndut-o s-o cheltuiască cu boala băiatului. Aşa a trecut un an şi s-a îndatorat pe unde a putut. În sfîrşit l-a mai dus a treia oară la raze şi Tiţescu a spus că, dacă nu-l duce la munte, într-o lună moare... Ion a zîmbit trist că are să moară. Ea însă nu se putea despărţi de el. A vrut să ia salba şi s-o vîndă, iar pe banii ce-i lua să-l ducă la munte. Coana Miţa n-a vrut să audă. Să-i plătească tot, altfel nu-i dă salba. Solomia stătea pe jăratec şi nu ştia ce să facă; bani n-avea [f. 9]. Vineri a fost la piaţă. Avea 1000 lei neschimbaţi. A făcut cumpărături. S-a întîlnit cu Agate care i-a dat o pîine s-o lase coanei Marica în trecere. Atunci s-a gîndit să-i dea un galben cucoanei şi restul să-i ia. Coana n-a vrut. Atunci hai să-ţi plătesc. I-a arătat banii. Marica a scos dintr-un dulap o oală de lut plină cu amaneturi, le-a răsturnat pe masă şi a ales salba, apoi restul le-a pus înapoi în oală. Solomia a luat salba şi-a vrut să dea galbenul. Ea cerea banii care însă erau ai stăpînului. S-a repezit să-i ia salba şi a început să strige că e o hoaţă etc. O mică luptă... Solomia a zărit o frînghie, o bucată pe care avea să întindă rufele Marica. I-a aruncat-o de gît şi a început a strînge. Marica urla. Cu un prosop i-a astupat gura şi a continuat a strînge. A căzut lîngă albia cu rufe. Prosopul îi intrase în gură... Solomia era calmă de tot. Şi-a vîrît salba în sîn, şi-a luat coşul şi a pornit să iasă. Atunci a auzit paşi afară. Cealaltă bucată de frînghie o avea în mînă. S-a aşezat [f. 10] după uşă. Ştia că trebuie să fie Agate. Îl auzea tuşind şi tîrînd paşii. Dacă o găseşte, e pierdută. În clipa cînd a deschis uşa şi a intrat, pe la spate i-a aruncat de gît frînghia şi a strîns. Agate s-a zbătut numai puţin. S-a împiedecat de scaun şi a căzut cu faţa în jos, grohăind. Ea, cu genunchii pe spatele lui, a strîns, a strîns pînă n-a mai mişcat. Apoi şi-a aranjat hainele, a luat coşul şi a ieşit, trăgînd uşa foarte uşor şi fără s-o închidă în clanţă ca să nu facă zgomot. A ieşit din curte liniştită, a închis bine portiţa şi a trecut spre casă... Pe cine a întîlnit în piaţă şi pe stradă...

Din pricina crimei n-a putut pleca acasă pînă peste zece zile. I-a venit vestea că Ion a murit şi s-a dus la înmormîntare. [f. 11]

*

Alecu Filipescu, 35 ani, licenţiat, fără profesie, chefliu, ca atare poftit pretutindeni, altfel circiumile şi şantanurile Piteştilor; în alegeri agent electoral etc. Tatăl său fost avocat, mort. Mama lui e soră cu nevasta primului preşedinte al tribunalului. Nu mai are decît

casa, alături de casa crimei. Chiriaşi: un locotenent cu ordonanţa şi un profesor. Bătrînul a fost prieten cu Agate. Tînărul era certat; nici nu vorbeau — i-a împrumutat odată 3000 lei, nu i-a mai plătit, Agate l-a apostrofat etc. Filipescu îl ocărăşte pretutindeni, cît e de zgîrie-brînză. De cîteva ori a spus la Borăuescu: cum nu se găseşte un tîlhar să le sucească gîtul la amîndoi, să scape lumea de ei?

Filipescu
Cezarina [f. 12]

*

Motroc
Delulescu
Coceorva
Negel
Mălinescu
Secuianu
Aurel Dolga — judecător
Mihai Ciufu
Domnaru
Colelia — Dafina — Anina Solomia — Ilinca Cileana — Oiţa
Cezarina — mama lui Filipescu, soră cu preşedintele trib[unalului]
Anisia — Sotia
Filimon
David
Domnica
Varvara
Vasilica [f. 13]

*

Spiru
Savu
Buzdugan
Cecilia
Ilarie
Dăniloiu — fost Danilof

*

David Secuianu bun prieten cu Romulus Delulescu iar [cu] servitorul Ciufu [47], are legături.

[47] Adăugat ulterior in dreptul numelui, cu semn de trimitere: „împrumută uneori pe Dică cu parale"...

Concluzie: Ciufu a ucis, pus de cei doi ⟨care au împărțit prada⟩ [48] etc. Ciufu e arestat ca autor — pe cei doi nu îndrăznește, dar e sigur că în cursul instrucției le va veni rîndul fatal. [f. 14]

*

Spiru Dăniloiu 1.
Vasilica 1.
Solomia 2.
Mihai Ciufu 3.
Gogu, locțiitorul lui Spiru la prăvălie
Str. Rosetti
Str. Luceafărului
Piața Izvor
Str. Speranței
Str. Kogălniceanu [f. 17]

*

Măcelarul Ionescu, vecinul lui Ilarie
Avocatul Trandafirescu, mic, gras, [...] *
Lache, sergentul care păzește
Medicul Vasile Ionescu
Un comisar de poliție [f. 36] [49]

*

Casa Secuianu
Casa Mitică Ionescu 15
Sergentul Lache Grădinar
Str. Griviței
Veteranul Haralambie Săvescu 13
Avocatul Trandafirescu 15.
Filofteia, fiica lui Spiru 16
Căp[itanul] Vasilescu la Sighet
Aretia 14
Romulus ⟨14⟩ [50]
Pascal Delulescu 14
Const. Negel 18 [f. 18]
Aurel Dolga 18

[48] Ulterior, modificat: „care aveau a împărți prada".
[49] Însemnări cu cerneală pe o bucată de hîrtie. Pe verso, numele „Mihai", scris caligrafic (Mihai Ciufu? *n.n.*)
[50] Ulterior: „15".

Medicul Vasile Popescu 18
Un comisar de poliție 18
Tudor Ploscaru
⟨Dr. Măinescu — cel popular cu Lixandru⟩ [51] [f. 19]

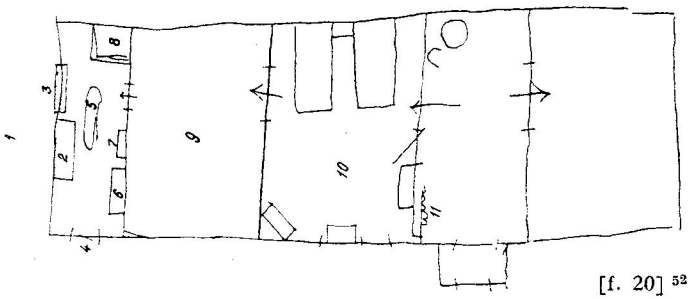

[f. 20] [52]

Ilarie Dăniloiu, 74 ani
Marița — născută Dumitrescu, 71 ani
} [53] Str. Speranței [nr.] 9, lîngă Piața Brătianu

Spiru Dăniloiu, 65 ani
Vasilica — născută Bumbu, 57 ani
} fiica lor Filofteia, măritată cu căp[itanul] Vasilescu de la Sighet.

Pascal Delulescu, 58 ani, fost ajutor de grefier
Aretia, 56 ani, sora celor doi Dăniloiu
→⟨Romulus, 30 ani, poet etc. — București⟩ [53]
Preotul Ilie Năstăsescu, 45 ani, biserica Sf. ⟨Nicolae⟩ [54] — a cununiilor.
Mihai Ciufu, 35 ani, servitorul bisericii și al preotului
David Secuianu (Dică), 36 ani, licențiat, boier etc.
Cezarina, mama lui, născută Mălinescu, 60 ani, sora președintelui
Scarlat Mălinescu, 46 ani, președintele trib[unalului] Argeș
Cecilia, soția lui, 38 ani, cu trei copii
Constantin Negel, 48 ani, prim-procuror
Paulina ⟨33⟩ [55] ani, rea de muscă, are fată de 13 ani.

[51] În chenar, cu mențiunea: „a-i schimba numele".
[52] Casa crimei [f. 20]. Desenul conține și următorul text: [1] lemne; [2] masa, pîine, ulcică; [3] fereastră; [4] ușa încuiată; [5] cadavru; [6] dulap; [7] albia; [8] soba de gătit; [9] sufrageria; [10] dormitor; [11] cuier.
[53] Pe deasupra scriiturii, o referință adăugată cu creion negru, privind familia Dăniloiu: „mănîncă pește sîmbăta, p[entru]că e mai ieftin"; între cuvintele adaosului, tot cu același creion: „250 × 25", înmulțire neefectuată.
[54] Șters și înlocuit: „Maria".
[55] Înlocuit: „35".

Aurel Dolga, 32 ani, judecător [de] instrucție
Iacob Cociorva, ordonanță la locotenentul Popescu Victor
Tudor Ianculescu — Ploscaru, polițaiul orașului, bătrîn, beţiv
⟨Solomia Motroc⟩ [56] ⟨22⟩ [57] ani Anina
⟨Filofteia⟩ [58], mama ei, 47 ani
Eremia, fratele ei, 26 ani stă în casa părintească
Domnica, sora ei, 24 ani } Căsătoriți
Alexandru Ionescu, ⟨22⟩ [59] ani, iubitul ei [f. 24] [60]

*

1. Spiru Dăniloiu spune Vasilicăi despre Ilarie că i-a spus popa Ilie să meargă să vadă ce s-a întîmplat. Descrierea întîmplării. Solomia nu intră, dar răscoală lumea.
2. Sosirea procuror și judecător. Examinarea amănunțită: cum s-a petrecut crima.
3. Rudele se îmbulzesc să ciupească, înainte de a se sigila. Înmormîntarea victimelor, în aceleași haine.
4. Judecătorul de instrucție se informează, studiază.
5. Audierea d-nei și d-lui Spiru Dăniloiu cu Solomia. Pe cine bănuiesc ei? Vreun străin, că era zi de tîrg.
6. Audierea d-nei și d. Pascal Delulescu — fiul lor n-a plecat, a scăpat trenul.
7. Audierea preotului și [a lui] Mihai Ciufu [61]
8. Audierea [lui] David Secuianu [62]
9. Prezidentul se interesează, de asemenea primul procuror.
10. Parastasul morților. Solomia aprinde două lumînări [63]. [f. 38] [64]

[56] Adăugat, deasupra, cu creion roșu: „Ilinca Dogaru".
[57] Înlocuit: „21".
[58] Șters cu cerneală și înlocuit: „Ioana".
[59] Înlocuit: „24".
[60] Filă scrisă cu cerneală. Pe verso, diferite calcule cu creion și cerneală, probabil exerciții sau măsuri astronomice, dacă nu ridicări de numere la diferite puteri.
[61] L. R. încearcă o nouă peniță, scriind în dreapta: „DDDD".
[62] Idem: „Spiru Dăniloiu".
[63] În dreapta, desenată o ulcică; sub desen, următoarele însemnări: „Dealul Ștefănești; gheormanul; Foarte bună peniță deși zgîrie puțin; Oare e mai bună astălaltă, veche și încercată — în orice caz e mai ușoară, poate și din pricină că m-am obișnuit cu echilibrul stiloului." În partea stîngă, textul: „Stiloul e deopotrivă de bun, doar să se obișnuiască puțin cu hîrtia și mai ales mîna cu bunătate de peniță!" Pe mijloc, între cele două coloane citate: „Solomia. Solomia. Oare se poate. Dar dacă nu se poate?"
[64] Filă scrisă în întregime cu cerneală.

*

Procurorul [poate] să se amestece în conducerea instrucției? Testamentul găsit — formula de deschidere! Se poate urgenta? Poliția e la dispoziția judecătorului? Cum îi cere concursul, în scris? Se poate ține un bănuit la poliție trei-patru zile? [f. 23] [65]
⟨Judecătorul de instrucție [66] are un grefier la cabinet sau secretar? Acesta trebuie să fie de față la toate interogările? Cine scrie declarațiile informatorilor sau bănuiților? Sînt procese-verbale sau simple declarații? Orice interogator trebuie înregistrat?⟩ [67] Acest ajutor îl însoțește pretutindeni pentru a încheia actele: la descinderi, percheziții etc. sau ia un comisar?
Cine pune sigilii la casa crimei?
Unde sunt închiși cei reținuți la dispoziția judecătorului, fără mandat? [f. 23 v.]

*

Cum se face deschiderea unui testament la tribunal? În ședință publică? Cine deschide testamentul? Procurorul trebuie să fie prezent?
Judecătorul de instrucție emite singur mandat de arestare sau trebuie să-l facă procurorul? [f. 21] [68]

*

1. *Ciufu* — Seara, luni, în casele [lui] Spiru Dăniloiu. La cină cu Vasilica. Solomia servește. Despre frate-său Ilarie și Mița. Ciufu, servitorul bisericii, povestește cum a fost de trei ori de sîmbătă pînă azi, și a găsit pustiu.
2. Vasilica cu Solomia pleacă la casa stranie. Solomia cu salba de galbeni la gît. În curte zăpada neatinsă. Vasilica zice: a mințit Ciufu... Nici n-a călcat pe-aici... Solomia refuză să se apropie de casă. Vasilica bate la geam, bate la ușă, deschide, intră... Solomia o urmărește cu spaimă. Îi aude pașii în odaia întîi, trece în a doua, la bucătărie, glasul de spaimă, apoi o aude răcnind, și, în sufragerie, un țipăt: amîndoi!... Apare în ușa marchizei, cheamă pe Solomia: Vino, fată, că aici s-a întîmplat o tîlhărie... Solomia începe să scîncească desperată. Vasilica o oprește; să nu adune lumea. Și

[65] Note pe 1/4 din coală.
[66] Aici se intercalează în text, cu creion negru și săgeată de trimitere: „poate să asculte informatorii etc. numai în orele de serviciu și în biuroul său?"
[67] Întreg fragmentul scris cu cerneală.
[68] Însemnări cu cerneală.

vine în p[oar]tă: fata să cheme îndată un sergent, să-l lase de pază, apoi să meargă la prăvălie la Spirache, în vreme ce ea se va duce la procuror. Vine sergentul speriat. Va sta afară pe trotoar; în curte i-e urît. E țigan [f. 15].

3. Spiru află vestea fără mare emoție. Trimite pe Solomia acasă, iar el se duce direct la casa crimei, neuitînd să spuie pe drum tuturor că Ilarie a fost omorît... În fața casei curioși, vecini, care se ceartă cu sergentul să intre. Spiru intră în casă, dar stă puțin și iese repede să aducă procurorul. În curînd sosește Delulescu cu Aretia care hohotește și blesteamă. Cînd află că a fost Spiru izbucnește în imprecații: el l-a omorît și l-a și furat... Intră. Delulescu nu poate sta; ea însă rămîne, examinează puțin morții și se pune să caute bani și bijuterii, și blesteamă mereu că le-a furat Spiru. Așa o găsește procurorul cu judecătorul Dolga, însoțit de Spiru și un comisar. ⟨Aretia⟩[69]. Procurorul o roagă să puie la loc tot ce a luat. Ea înjură pe Spiru. Ceartă. Sînt dați afară ca să poată cerceta crima. [f. 16]

*

1. Ciufu
2. ⟨Solomia⟩[70]
3. Cinci minute
4. Casa crimelor
5. Durerile moștenitorilor
6. ⟨Bănuielile Aretiei⟩[71]
7. ⟨Solomia vrea să plece⟩[72]
8. Un judecător ⟨fără odihnă⟩[73]
9. Informatorul indignat
10. „Cînd ai mințit?"
11. Două ⟨femei slabe⟩[74]
12. ⟨Toiagul părinților
13. Cortegiul funerar
14. Celebritate pitorească
15. Lixandru
16. Alibi
17. Complicii [f. 22 v.]

[69] Anulat.
[70] Șters și înlocuit: „amîndoi", iar ulterior: „Stăpîna cu servitoarea".
[70–72] Anulat cu o linie.
[73] Șters și înlocuit: „neobosit", ulterior: „curios".
[74] Ulterior: „biete femei".

18. Inelul găsit
19. Om fără noroc⟩[75]
20. ⟨Împrumuturi pe amanet⟩[76]
21. Portofelul gol
22. Mandat de arestare
23. Convingerea lui Spiru
24. Spovedanie
25. Acul de păr
⟨26. Îndoiala⟩[77] [f. 22]

*

1. Luni seara. Cină la Spiru Dăniloiu. Despre fratele său l-a întrebat popa Ilie de la Sf. Maria. D-na Dăniloiu Vasilica vorbise adineaori cu Solomia tot despre Ilarie și Marița. Spiru poruncește să meargă mîine să vadă ce-o fi. Or fi bolnavi ori i-o fi omorît cineva pe amîndoi. Pe cînd vorbesc — Solomia se închină mereu îngrozită. Apoi vine iar Mihai Ciufu din partea preotului. Ciufu a fost de două ori, o dată sîmbătă pe seară și o dată azi dimineață, a strigat, a bătut în geam — parcă ar fi pustiu. O fi plecat la București, opinează Vasilica. O să vedeți mîine!
2. Marți dimineața. Vasilica cu Solomia. Piața cu fîntînă. Casa lui Ilarie. În curte. Zăpada de duminecă proaspătă. Solomia refuză să se apropie de casă; i-e frică. Vasilica bate în geam, trece la ușă, bate. Nimic. Apasă clanța. Ușa se deschide. Intră. O pauză. Solomia aude pașii ei intrînd dintr-o odaie în alta. Apoi revenind, apare îngrozită Vino degrabă, Solomie, că aici s-a întîmplat o crimă... Solomia începe să țipe desperată: Aoleu! Săriți!... Ajutor!... Vasilica o ostoiește: Taci, nebună, că aduni toată strada!
3. Ca focul se răspîndește vestea în oraș. Strigătele Solomiei au adunat vecinii. Un polițist, țigan din Valea Mare, apare speriat. Vasilica își vine în fire. Sergentul să nu dea voie nimănui să intre, pe Solomia o trimite la prăvălie să anunțe pe Spirache, iar ea merge la Tribunal să vestească pe procuror... Sergentul se luptă cu curioșii care vor să intre în casă și care aproape umplu curtea. Sosește Spirache pe care-l lasă în casă și care-și umple buzunarele cu galbeni. Pe urmă vine Delulescu cu Aretia care sînt siguri că Spiru a cărat tot ce a

[75] Titlurile capitolelor 12-19 șterse cu creion roșu.
[76] Înlocuit: „Giuvaierele răposatei", apoi anulat cu creion roșu.
[77] Șters cu creion roșu.

fost mai bun, fiindcă Spirache a plecat, tot la tribunal, dar trecînd pe-acasă. Fură ce se poate și Aretia. [f. 33][78]

4. La tribunal. Senzație mare. Asemenea crimă e rară în Pitești. Procurorul a telefonat la poliție, dar polițaiul a făcut chef și abia se scoală. Vine un comisar, speriat. Procurorul ia pe judecătorul Dolga... Cînd ajung în casă, Aretia tocmai cotrobăiește prin dulapuri după bani... Toată lumea afară din curte. Examinarea amănunțită. Sosește polițaiul: vezi, abia deunăzi a spus Dică, la petrecere, că nu se găsește cineva să-i omoare, și iacă s-a găsit! [f. 34][79]
5. ⟨Mobilul crimei. Aretia protestează că bătrînii au fost jefuiți. Și dacă nu se observă nici o dezordine, înseamnă că a fost cineva care cunoaște bine locurile; cel care a furat. Face aluzie la Spiru care protestează — adevărat c-a fost înlăuntru dar n-a luat nimic etc. Regretă dar tîrgul urlă că tocmai Romulus ar fi în orice caz mai cu dreptate acuzat — interesul lor e mai mare că n-au bani etc.⟩[80]
6. ⟨Aretia acasă cu bărbatul ei despre caz. Telegramă Romulus să vie să-și apere interesul de hrăpărețul de Spirache.⟩[81]
7. [Spiru la masă cu Vasilica ⟨arată bijuteriile ce a luat. Vasilica protestează⟩[82] Solomia vrea să plece două zile — cum a fost înțeleasă cu Vasilica. Să plece mîine și poimîine.][83]
8. Dolga ⟨după-amiază⟩[84] lucrează, clasează. Imediat cheamă pe Spiru ca informator și, pentru a doua zi, pe Vasilica — Solomia ⟨Aretia Delulescu⟩[85]
9. Interogatorul Spiru — cînd l-a văzut pe Ilarie? Ora etc. Ce-au vorbit? Ce-a făcut duminecă? Nu l-a întîlnit? Sigur? Nu a fost pe la el?... Cînd i-a spus popa de ce nu s-a dus îndată? Dar cînd i-a povestit servitorul, de ce n-a anunțat poliția?... De ce s-a dus singur să vadă morții, înainte de-a veni autoritățile? Ce-a luat? Protest Spiru: chiar dacă aș fi luat — sînt moștenitor. De unde știi? Dacă a lăsat testament?[86] [f. 32][87]

---

[78] Texte cu cerneală. Pe verso, diverse calcule cu litri și grade, înmulțiri, împărțiri. În partea de jos, titlul *Amîndoi și niciunul.*

[79] Însemnări cu cerneală; pe aceeași filă, diferite calcule, fără legătură cu redactarea cărții. Același lucru pe verso.

[80–81] Anulat cu creion negru.

[82] Anulat cu creion negru.

[83] Anulat după redactare, ca la n. 80-81.

[84] Șters cu creion negru.

[85–86] Anulat cu creion negru.

[87] Însemnări cu cerneală.

Cînd ai mințit? ⟨9⟩[88] ⟨În aceeași zi⟩[89] ascultarea servitorului Ciufu. Rămîne la dispoziția justiției.

Două biete femei ⟨10⟩[90] ⟨A doua zi —⟩[91] Vasilica și Solomia care plînge, încît judecătorul o consolează că-i dă drumul îndată. Informații: Solomia a dus o pîine sîmbătă la Ilarie; apoi ⟨a fost la medic cu Lixandru. De unde bani? A vîndut un ban din salbă.⟩[92]

Toiagul părinților [⟨11⟩[93] Interogator Aretia, însoțită de Romulus sosit între timp. De la ea află Dolga că Romulus era să plece sîmbătă dim[ineața] și a plecat abia cu personalul de după-amiază că era prieten cu Ilarie[94] etc. Romulus se oferă să dea informații, judecătorul refuză deocamdată.][95]

Cortegiul funebru ⟨12⟩[96] Înmormîntarea victimelor. Solomia plînge. Rudele. Lume multă. Spiru se plînge primului procuror că Dolga îl bănuiește etc.

Celebritate pitești eană ⟨13⟩[97] Interogator Dicu Secuianu[98] — obraznic. Președintele se interesează, după în[mormîntare].[99]

Lixandru ⟨14⟩[100] Solomia la țară și povestea cu Lixandru.

Alibi ⟨15⟩[101] Interogator Romulus. Contraziceri[102] — i-a împrumutat bani. Ce a căutat la Dicu? Cunoaște pe Ciufu?

Complicii? ⟨16⟩[103] Interogator confruntare Ciufu, Dicu, Romulus ...

---

[88] Apoi înlocuit: „10" (creion negru).

[89] Anulat cu creion roșu, ca și în cazul capitolelor care urmează.

[90] Înlocuit: „11".

[91–92] Șters cu creion roșu.

[93] Înlocuit „12".

[94] Adăugat, deasupra, cu cerneală: „și în ziua plecării l-a împrumutat cu bani".

[95] Întreg textul este anulat cu creion roșu. În dreptul ultimului rînd, tot cu cerneală, o caricatură de dimensiuni reduse.

[96] Înlocuit: „13".

[97] Înlocuit: „14".

[98] Deasupra, în creion negru, s-a adăugat: „i-a schimbat dolari".

[99] Completat după sens.

[100] Înlocuit: „15".

[101] Înlocuit: „16".

[102] Scris deasupra cu creion negru: „vineri i-a dat Ilarie bani. Aretia zice că sîmbătă nu le-a spus ca să nu-i ceară [...]*".

[103] Înlocuit: „17".

Inelul găsit [104]	⟨17⟩ [105] Exasperarea Dolga — n-are dovezi. Percheziție la Ciufu — un inel. Trebuie să afle proprietar[ul]. Ciufu spune că l-a găsit demult.
Om fără noroc	⟨18⟩ [106] Solomia revine prăpădită. A murit Lixandru. [107]
Giuvaierele răposatei	⟨19⟩ [108] Dolga expune la o vitrină inelul: să vie proprietarul. A doua zi o doamnă bătrînă: l-a amanetat la Mița, pentru 500 lei la datorie de cărți. Giuvaierele se găsesc în casa crimelor. [f. 30] [109]
Portofelul gol	[⟨29⟩ [110] Percheziție la Romulus în București cu polițaiul... portofelul de bani cu multe compartimente, de negustor. Gol. Se găsește la urmă în casa crimelor.] [111]
Mandat de arestare	⟨21⟩ [112] Judecătorul lansează mandat de arestare: Romulus și Ciufu împreună au comis crima Dovezile.
Convingerea lui Spiru	⟨22⟩ [113] Senzația în oraș. Aretia. Spiru vorbește acasă [114]: crede că Romulus e ucigașul.
Spovedania	⟨23⟩ [115] Solomia la judecător: mărturisirea. Dolga nu crede. O arestează totuși.
Acul de păr	⟨24⟩ [116] Sinuciderea Solomiei.
Îndoiala	⟨25⟩ [117] Dolga — nedumerirea. [f. 31] [118]

[104] O săgeată, cu creion roșu, coboară întregul capitol, după *Giuvaierele răposatei*.
[105] Înlocuit: „18".
[106] Înlocuit: „19".
[107] Întreg capitolul anulat cu creion roșu.
[108] Înlocuit: „20".
[109] Filă scrisă cu cerneală. Pe verso, diverse cifre, calcule și o adunare cu creion negru totalizînd 150.
[110] Înlocuit: „21".
[111] Întreg capitolul anulat cu o linie în zigzag de creion roșu.
[112] Înlocuit: „22".
[113] Înlocuit: „23".
[114] Adaos în creion cu linie de indicare: „de față cu Solomia".
[115] Înlocuit: „24".
[116] Înlocuit: „25".
[117] Înlocuit: „26".
[118] Filă scrisă cu cerneală. Adaosurile ulterioare cu creion negru. În colțul de jos (dreapta) al filei patru rînduri: „1. D-na [...] 2. Depoziția Ciufu; 3. Testamentul; 4. Mandat [de inculpare] *."

*

14. O celebritate pitești eană
15. Lixandru
16. Alibi
17. ⟨Complicii?⟩ [119]
18. Inelul găsit (sau giuvaierele)
19. ⟨Om fără noroc⟩ [120]
20. Mandat de arestare
21. Convingerea lui Spiru
22. Spovedania
23. Acul de păr
24. Îndoiala

⟨Ciufu e trimis dimineața să nu vie Ilarie căci preotul s-a dus la Costești cu...⟩ [121] [f. 29] [122]

*

1. Ciufu
2. Stăpîna cu servitoarea
3. Cinci minute
4. ⟨Casa crimei⟩ [123]
5. Moștenitorii
6. Bănuielile Aretiei
7. Solomia vrea să plece
8. Judecătorul și polițaiul
9. Informatorul ofensat
10. „Cînd ai mințit?"
11. Două biete femei
12. Toiagul bătrînețelor
13. Cortegiul funebru
14. O celebritate pitești eană
15. Lixandru
16. Alibi
17. Inelul cu briliant [f. 28]
18. Testamentul

[119] În dreptul titlului, între paranteze: „sau inelul găsit", apoi anulat.
[120] Șters ulterior cu creion roșu.
[121] Adăugat cu cerneală.
[122] Sfîrșitul unui proiect de plan, mai restrîns decît cel în 26 capitole; începutul lipsește sau este rătăcit printre alte manuscrise.
[123] Corectat ulterior: „Casa crimelor".

19. ⟨Regretele⟩ [124] lui Spiru
20. ⟨Spovedania⟩ [125]
21. Un ac de păr [f. 28 v.] [126]

Solomia

1.

— Ce-o fi păţit procopsitul de frate-meu? — zise într-un moment Spiru Dăniloiu, oprindu-se din molfăit, cu coatele pe masă şi ţinînd în mîini un piept de gîscă rece din care muşcase cu o lăcomie de lup flămînd de o săptămînă. Că mă întrebă iar despre dînsul popa Ilie de la biserica Sf. Nicolae... Zice că de două ori a trimis la dînsul, că are de încheiat nişte socoteli de-ale bisericii, şi casa parcă ar fi pustie...

Spiru, cu mustăţile mari, bulgăreşti, mînjite cu grăsime, cu pieptul de gîscă în mîini ca un [...] * sălbatec, se uita bănuitor la soţia sa, Vasilica, care isprăvise de mîncat şi, pe gînduri, cu un gest mecanic, strîngea fărîmiturile de pîine din jurul tacîmului ei.

În sufrageria largă, cu mobilă grea, bufetele şi servantele încărcate cu vase, ceşcării, argintării, ca la o casă de negustor mare, policandrul de cristal lumina cu un singur bec, sărăcăcios, — economie. Servitoarea abia intrase aducînd o sticlă de vin şi una de sifon pe care le şi aşeză pe masă în apropierea stăpînului. Întrebarea lui făcu pe ambele femei să tresară de mirare şi de spaimă. Poate mai mult privirea lui stranie.

— Aoleu! făcu Vasilica, uscăţiva şi zbîrcită. Că tocmai adineaori vorbirăm şi noi cu Solomia despre dînşii... [f. 37] [127]

*

1.

— Oare ce-o fi păţit procopsitul de frate-meu? zise deodată Spiru Dăniloiu, uitîndu-se bănuitor la nevastă-sa. Că iar m-a întrebat popa Ilie de la biserica Sf. Nicolae... De două ori zice c-a trimis după dînsul şi casa parc-ar fi pustie?

Era luni seara, pe la mijlocul lui decembre. Stăteau la masă, singuri, soţii Dăniloiu, în sufrageria vastă, plină de mobile felurite, bufete şi servante încărcate de văsării, tacîmuri, bibelouri... Policandrul de cristal cu zeci de lumini ardea cu un singur bec, ca totdeauna, pentru economii. Printre ceşti şi pahare, pe bufet, trona statueta de bronz a lui Napoleon. Deşi Dăniloiu era numai negustor şi nici nu făcuse armata, avea o profundă veneraţie pentru marele cuceritor, ca dealtfel mai toţi negustorii şi alţi burghezi înstăriţi din Piteşti. Rîvnea probabil să ajungă un Napoleon în breasla lui după ce izbutise să ajungă fruntaş şi să adune mare avere.

Cu coatele pe masă, ţinînd în mînă un piept de gîscă, bărbatul se oprise din molfăit aşteptînd parcă răspuns. Chipeş, înalt, avea faţa bloncoasă, aspră şi nişte mustăţi mari bulgăreşti mînjite cu grăsime. D-na Dăniloiu, Vasilica, numai cu vreo opt ani mai mică, părea mai bătrînă ca dînsul, cu părul ei împuţinat şi cărunt de-a binelea, cu multele zbîrcituri ce-i brăzdau obrajii. Ea isprăvise de mîncat şi, pe gînduri, cu un gest mecanic, strîngea fărîmiturile de pîine dimprejurul tacîmului.

— Aoleu! făcu, tresărind de mirare şi de spaimă. Tocmai am vorbit şi noi cu Solomia despre dînşii că de vreo trei zile n-au mai dat nici un semn de viaţă.

— Da, adevărat, trei zile — dădu din cap Spiru. Sîmbătă dimineaţă m-am întîlnit cu Ilarie în piaţă şi de-atunci...

Se întrerupse. Intră servitoarea cu un sifon pe care îl aşeză pe masă, la îndemîna stăpînului, alături de o sticlă de vin pe jumătate golită.

— Ce-ţi spuneam, Solomie, despre ţaţa Miţa? Iacă, şi dumnealui zice că nu-i lucru curat! [f. 39] [128]

Servitoarea tresări ca şi d-na Dăniloiu şi se uită îngrozită la Spiru care o măsură cu o privire nehotărîtă. Ochii ei mari albaştri, cu luciri aproape violete, păstrau însă o expresie blîndă, catifelată, învăluitoare. Dealtminteri întreaga-i făptură era plăpîndă şi fină încît nimeni n-ar fi zis că e ţărancă. Potrivit de înaltă, zveltă, cu mers uşor de porumbiţă, cu braţe şi mîini delicate, obrajii puţin palizi şi buzele pline, veşnic umede şi roşii, avea totuşi o înfăţişare melancolică parcă în suflet ar fi purtat o tristeţe amară. Cînd zîmbea se înfrumuseţa ca o madonă, dar în vremea din urmă zîmbea tot mai rar.

— S-or fi îmbolnăvit... bieţii de ei şi n-are nici cine să le întindă un pahar de apă — zise Dăniloiu continuînd să îmbuce din pieptul de gîscă.

— De cîte ori nu ne cruceam şi noi cu Solomia cum pot sta aşa de singuri şi părăsiţi! aprobă Vasilica. Omul la bătrîneţe mai are nevoie de un ajutor... Şi doar dumnealor sînt destul de bătrîni...

---

[124] Şters şi înlocuit: „Părerile".

[125] Anulat cu cerneală şi intitulat: „Lovitura", apoi şters cu creion negru şi reintitulat: „Întoarcerea judecătorului".

[126] Pe colţul filei (dreapta, jos) cu cerneală, sînt însemnate prenumele şi numele a două persoane: „Alecu Budeanu" şi „Ilina Dogaru", personaje auxiliare.

[127] Filă scrisă cu cerneală. Pe verso, desenat o mască şi un pistol (creion negru).

[128] Începutul unei redactări împlinite. Ca şi filele următoare (40-46), sînt scrise cu cerneală (f. 39-44, hîrtie albastră filigranată)..

— Dacă eu am șaizeci și cinci, Ilarie trebuie să aibă vreo șaptezeci și patru-cinci — spune bărbatul cu gura plină. Și Mița o fi trecut de șaptezeci?

— O fi, cum să nu fie! adaogă ea. Poate să fie cu vreo cinsprezece ani mai mare ca mine... Că eu de cînd am venit la oraș, măritată am apucat-o... Te miri că nu li-e frică să nu-i calce hoții? Cum e casa în fundul curții și gardul de scînduri de nici nu se vede înlăuntru din stradă, poate să-i și omoare și nici nu prinde nimeni de veste, Doamne ferește!

— Adevărat! mormăi Dăniloiu. Și strada e cam dosnică și puțin umblată cu toate că-i centrală.

— Bine-i să fie omul strîngător, nu zic, dar nici așa ca dumnealor, să-ți tragi bucățica de la gură — zise Vasilica iar. Ce-ți folosește averea dacă, Doamne ferește...

Spiru Dăniloiu își pregăti tacticos un șpriț, îl dădu de dușcă, își șterse gura și mustățile, apoi reluă cu alt glas:

— Trebuia să te duci și tu ieri, c-a fost duminecă, să-i mai întrebi de sănătate... N-ar fi rău să te repezi și acuma, că nu-i tîrziu?... Ia-o și pe Solomia și...

— Nu m-aș duce noaptea acolo să știu de bine că sînt pe moarte! protestă femeia [f. 40] cu energia groazei.

— Aoleu! Doamne păzește! murmură închinîndu-se repede, de cîteva ori, servitoarea care asculta încremenită la spatele cucoanei.

Atunci se auzi brusc zbîrnăitul soneriei în coridor, atît de strident că toți trei se cutremurară.

— Cine-o fi? șopti d-na Dăniloiu. Ia vezi tu, Solomie!

Peste cîteva clipe fata anunță că e un om din partea părintelui Ilie care vrea negreșit să vorbească cu domnul.

— Ce-i, Mihai? întreabă Dăniloiu, întinzîndu-se pe scaun ca să-și dea mai multă greutate. Ce s-a mai întîmplat?

— Apoi bine, coane Spirache — răspunse omul rămas lîngă ușă. M-a trimis iar părintele la domnul Ilarie, dar tot degeaba... Poate nici n-or fi acasă?

— Ei, Doamne, n-or fi — se amestecă Vasilica. Da' unde să fie?

— De, cucoană, știu eu? zise omul dînd din umeri. Eu venii să vă spun, că așa mi-a poruncit sfințitul, să viu, ca să știți și d-voastră...

Se numea Mihai Ciufu și era servitorul bisericii de mai mulți ani. Țăran îmbrăcat orășenește, îndesat, cu capul colțuros și mic, cu ochii căprii viclen în fundul capului, gura mare cu dinții puternici lătăreți, cu falca de jos ieșită înainte parcă mereu ar fi întins gîtul — făcu o impresie neplăcută, mai ales că avea și un glas mieros, nepotrivit cu înfățișarea lui. Preotul Ilie Năstăsescu îl lăuda pretutindeni că e harnic și credincios fără pereche.

— Ba s-ar putea să fi plecat la București după niscaiva treburi — observă Dăniloiu. Ții minte că au mai plecat așa și altădată fără să sufle nimănui o vorbă... Bineînțeles, dacă e adevărat că nu sînt acasă...

Servitorul se burzului o clipă, jignit, se stăpîni și spuse blajin, cu o foarte ușoară ironie:

— De sîmbătă pînă acuma am fost de trei ori pe la dumnealor, dar nu pot să jur nici așa nici altfel... Am bătut la ușă, am strigat, de intrat însă n-am intrat [f. 41] și nici măcar clanța n-am încercat-o să văd dacă e încuiat ori nu, dacă n-a răspuns nimeni... Tocmai pentru că n-a răspuns nimeni, mi-am dat și eu așa, o părere, că poate n-or fi acasă.

— Nici sîmbătă zici că n-ai găsit pe nimeni? întrebă Dăniloiu nedumerit. Cînd ai fost tu sîmbătă pe la dînșii? Că sîmbătă de dimineața m-am întîlnit și am vorbit cu Ilarie... cum vorbesc cu tine...

Mihai Ciufu se uită puțin compătimitor pe rînd la toți trei, apoi tot mieros zise:

— Văd bine că d-voastră nu vreți să mă credeți, parcă eu aș avea vreun interes să povestesc basme... Dealtfel puteți să întrebați pe sfințitul că dumnealui...

Pe Dăniloiu acuma începea să-l enerveze mai ales glasul dulce al omului. Izbucni:

— Prost ești, măi băiete, ori ești al dracului!... Trăncănești verzi și uscate și mă îmbeți pe mine cu apă rece? Te întreb: cînd ai fost sîmbătă la Ilarie? La ce oră? Ziua, seara?... Asta te întreb, idiotule!

Se sculase de pe scaun și se apropia de Ciufu, roșindu-se și umflîndu-se parcă ar fi pornit să-l lovească. Vasilica îl știa iute și cu mîna grea; sări să-l potolească:

— Astîmpără-te, Spirache, și nu te mai necăji, că știi că-ți face rău!... Lasă-l că-ți spune el pe-ndelete! Ai răbdare!... Povestește tot, din fir în păr, omule, nu aștepta să se înfurie boierul!

— Apoi dacă dumnealui nu crede și nici nu mă lasă să vorbesc? se scuză Mihai cu un zîmbet parcă mușca. De ce venii așa tîrziu, noaptea? De ce m-a trimis sfințitul? Să vă spun din fir în păr că doar dumnealor sînt frați și dacă, Doamne ferește, s-o fi întîmplat ceva, dumneavoastră trebuie să știți mai întîi și să săriți și...

Dăniloiu se așezase bufnind și căutînd să se stăpînească fiindcă doctorul i-a spus demult să nu se enerveze și să se înfurie că poate să-i facă rău și chiar să-l lovească damblaua cum e dînsul gras și sîngeros. Auzindu-l era iar să-și piardă răbdarea și mormăi:

— Uite, omul dracului cum mă fierbe cu vorbe de clacă! [f. 42] [129] Mihai Ciufu se prefăcu a nu-l auzi și continua către d-na Dăniloiu:

— Să vedeți cum s-a întîmplat... Noi stăm numai a patra casă de curtea domnului Ilarie, știți bine... Domnul Ilarie e efor la biserica noastră și trebuie să vadă toate socotelile. Fără iscălitura dumnealui nimic nu se poate. Așa e legea. Și l-au pus pe dumnealui că e om strașnic și cinstit cum nu e altul în Pitești, și cruțător cu banul bisericii ca și cu al dumnealui... Acu eu nu știu ce socoteli or fi neîncheiate, dar părintele știu că de vreo săptămînă îl tot așteaptă pe domnul Ilarie și domnul Ilarie, cum-necum, făgăduia mereu că vine și nu venea... Așa și sîmbătă dimineața părintele l-a întîlnit cînd venea de la piață, chiar în fața bisericii, și s-au înțeles să vie negreșit îndată după prînz. Încă d. Ilarie spunea că nici n-are să se mai culce după masă, cum i-e obiceiul de cincizeci de ani, ci are să vie să isprăvească odată socotelile. L-am auzit cu urechile mele spunînd: „Să încheiem, părințele, să nu dea moartea peste mine, că-s bătrîn, și să rămîi d-ta descoperit!" Încă părintele a rîs: „Ehe, cucoane, de bătrîni ca d-ta moartea fuge mîncînd pămîntu!" Și s-au despărțit rizînd amîndoi. Dar totuși n-a venit nici după-amiază. Pe la vecernie, după ce am tras clopotele, părintele m-a trimis să dau o raită și să reamintesc d-lui Ilarie că e așteptat... Știți ce frig și lapoviță s-a lăsat pe la amiazi. Să nu lași nici ciinele afară. Porunca-i poruncă. M-am dus... Nici nu mi-am luat paltonul. Am plecat în haină, da, și m-a cuprins un frig de-mi dîrdîiau dinții... De frig am alergat ca un copil buiac pe trotoar, de vale, că știți cum coboară strada de la biserică spre piață... Colac peste pupăză, alunecai în fața casei d-lui Rădulescu, și cît sînt de mare am dat cu dosul de pămînt... Mă mir cum nu mi-am rupt ceva.

— Măi băiete, măi, nu mai lungi vorba așa degeaba! strigă nervos Dăniloiu. Spune ce s-a întîmplat și lasă vorbele zadarnice!

— Iar nu credeți — zîmbi Ciufu. Parcă eu spun minciuni. Ce interes am?... Și, cum zic, căzui de gata să-mi frîng gîtul... Tocmai se îngîna ziua cu noaptea, că acuma se întunecă repede... Ajunsei la curtea dumnealui, deschisei [f. 43] portița și o luai spre fund... Casa din stînga e goală, că n-o mai închiriază de cîtva vreme... Mă cuprinse parcă un urît, poate și că căzusem și era frig și umed. Începui să strig: „Coane Ilarie!... Coane Ilarie!" Nu răspunse nimeni. Mă oprisem tocmai în dreptul marchizei pe unde intră boierii, dar nu voiam să intru pe-aci, ci prin dos, cum se cuvine, dacă voi auzi că sînt acasă boierii... Strigînd de cîteva ori fără răspuns, cum bătea vîntul, văzui că ușa marchizei era numai trasă și se

[129] Pe verso, desenate de mai multe ori, literele L și R, apoi trei de 1.

mișca ușor în bătaia vîntului. Ce-mi trecu atunci prin gînd: „Ia să bat la ușă!" Intrai în marchiză și începui a bate, strigînd mereu: „Coane Ilarie!... Domnule Dăniloiu!" Am stat așa, strigînd și bătînd, cîteva minute. Pe urmă îmi zisei că poate or fi ieșit. Închisei binișor ușa marchizei și ieșii din curte... Părintele, cînd află ce-am isprăvit, s-a supărat puțin: „din pricina lui am să dau de dracul cu socotelile"... Dar zice: „l-o chemat cineva, o fi avînd vreo afacere mai importantă... Mîine, Mihai, să te duci, îndată după slujbă, și să nu vii fără dumnealui!"

„Bine, zic, să mă duc, de ce să nu mă duc dacă trebuie?"... Acu știți că sîmbătă noaptea a nins. Întîia ninsoare în ăst an dar bună. Vezi, după zloata de peste zi cu frig, parcă se cerea să vie zăpada. A nins toată noaptea, încît m-am muncit toată dimineața de duminecă să curăț zăpada în fața bisericii și în curtea parohiei, că se adunase de jumătate de metru, de nici nu s-a mai pomenit așa de la prima zăpadă ... După sfînta slujbă, vă spun drept, m-am întîrziat nițel și nu m-am dus numaidecît. Știți, cum e biserica noastră, mai sfîntă parcă, cine are un necaz mare la inimă, în casă, la noi vine să se roage lui Dumnezeu, să dea o slujbă... Apoi oamenii necăjiți mai stau de vorbă, se jeluiesc și cine să-i asculte dacă nu eu?... C-apoi așa care-i mai cu dare de ⟨inimă⟩ [130] te și miluiește cu ce-i dă mîna...

Felul acesta de-a povesti, sfătos, prolix, cuceri totuși pe Dăniloiu, care dealtfel la fel povestea și el cînd avea ceva mai important. Baremi Vasilica sorbea vorbele lui Ciufu și din cînd în cînd se întorcea spre Solomia să schimbe o privire de uimire ori de aprobare, deși Solomia părea puțin mai neatentă ca de obicei, ceea ce nu [f. 44] era de mirare la durerea din sufletul ei proaspătă ca o rană.

— Pînă să pot pleca se făcuse aproape de amiază — continuă servitorul. Coborîi iarăși, intrai în curte, dar ce să vă spun — tot ca ieri, nimic. Strigai, bătui la marchiză, mă dusei și în dos și bătui — degeaba. Ia zic să mă uit așa pe geam, dacă nu sînt înlăuntru? Că se poate să nu audă oamenii și... Dar ți-ai găsit! Geamurile înghețate, cu floarea groasă de parcă ar fi fost zugrăvită... Pe urmă plecai cum venii, ce să mai stau? Îmi zisei că e duminecă și vor fi poftiți undeva la masă... Chiar, să vă mărturisesc, la d-voastră mă gîndeam, că știam că obișnuiau dumnealor să mănînce deseori la d-voastră. Ba pe d. Dică Secuianu l-am auzit odată spunînd, poate așa în glumă, că zice d. Ilarie ar fi în stare să mănînce în fiecare zi la d-voastră ca să facă economie... Că lumea îl face zgîrcit, dacă n-are altă treabă.

[130] Înlocuit apoi: „mînă".

— Că Dică mai bine și-ar vedea de necazurile și de bețiile lui — se amestecă Vasilica — și să nu mai batjocorească pe cei ce nu-și bat joc de munca lor ca dînsul...

Mihai Ciufu se sperie o clipă, parcă l-ar fi dojenit pe dînsul, apoi reluă:

— Ce s-a supărat sfințitul, nici nu mai spun: că și-a pierdut ieri toată ziua, că de o săptămînă îl poartă așa cu vorba... Ba s-a răstit la mine; nu mă credea c-am fost, că nu se poate să nu fie acasă și altele d-astea, ca omul la supărare... Pe urmă, cînd s-a liniștit, s-o fi gîndit ca și dv. să nu fi pățit ceva domnul Ilarie, poate boală, poate altceva — și m-a trimis și azi să văd ce mai e pe-acolo. Și dac-am văzut că și azi după-masă am strigat și am bătut în zadar, sfințitul mi-a poruncit să viu să vă povestesc și d-voastră...

Tăcu deodată, încurcat, cu un zîmbet prostesc, ca și cînd n-ar fi știut cum să încheie și s-ar fi oprit din lipsă de cuvinte. Abia după un răstimp, Dăniloiu zise nehotărît:

— Bine-ai făcut c-ai venit... Și spune-i părintelui să n-aibă nici o grije că Ilarie își cunoaște obligațiile. Dacă n-a venit încă, înseamnă c-a fost foarte prins cu altele. Altfel mergea sigur. Așa să-i spui părintelui și că-i mulțumim că te-a trimis să ne dai de știre!

— Poate că Dumnezeu s-o îndura și n-o fi nimic rău — interveni Vasilica puțin plîngătoare și căutînd să pară liniștită. Tocmai mă gîndeam, pe cînd povestea omul, că vor [f. 45] fi primit vreo veste de la București și așa au plecat pe grabă fără a vesti pe nimeni...

— Apoi da, se poate! aprobă Ciufu, dînd din cap foarte zelos. [131]

— Așa!... Acuma du-te cu Dumnezeu să nu te aștepte părintele și să intre la alte griji! zise Vasilica, expediindu-l scurt ca unul ce nu mai era interesant.

D-na Dăniloiu ar fi vrut să mai vorbească cu bărbatul despre întîmplarea aceasta stranie cu cumnații lor, dar Spiru căzu într-o toropeală grea, ca după fiece masă. Mînca mult, bea și mai mult, se balona, respira greu. Acuma, că s-a răstit la Ciufu, se gîndea că poate să i se facă rău. Îi era frică tare de dambla. Medicii l-au sfătuit mereu să fie sobru la masă, să renunțe la carne și mai ales la nervi, altfel poate să aibă o surpriză.

După ce vorbi în zadar un răstimp, d-na Dăniloiu, văzîndu-l abătut, crezu că-i din pricina lui Ciufu, și zise liniștitor:

— Ia lasă-l încolo, că o fi și mințind... N-ai văzut ce mutră de bandit avea?... Lasă că merg eu mîine, pînă-n ziuă, cu Solomia, să vedem ce e... Dar mi se pare că nu ți-e prea bine?... Ai mîncat iar prea mult!... Of,

[131] După această replică, două majuscule pentru încercarea stiloului.

Doamne, că și tu... Stai așa, liniștit, să te trag nițel cu oțet aromatic, să-ți mai pui în mișcare sîngele...

Spiru se pleoștea din ce în ce. În sine își zicea că n-are să mai mănînce seara niciodată. Cel mult un iaurt. (Asta o spunea de ani de zile de cîte ori avea ceva.) Răspunse Vasilicăi, blînd, miel — îi era tare frică de boală:

— Da, da... Așa să faci... [f. 46]

*

⟨Modificare la cap. I.⟩ [132]

Ciufu a fost trimis sîmbătă de popa Tănăsescu tocmai să contramandeze venirea lui Ilarie, hotărîtă dimineața cînd el mergea iar Ilarie se întorcea din piață, fiindcă popa s-a întîlnit cu popa din Costești cu care a trebuit să plece la țară, neștiind la ce oră se întoarce după-amiazi. Întîlnirea a fost în dreptul tutungeriei centrale. De-acolo Ilarie n-a mers direct acasă ci s-a abătut pe la băcănia Steriade pentru ceva. Preotul s-a întîlnit lîngă catedrală cu cel de la Costești și a trimis imediat înapoi pe Ciufu să ajungă din urmă pe Ilarie și să-i spună.

Modificare la cap. XIV

Dică Secuianu nu știa de unde avea Romulus dolarii?

⟨Adaos la cap. XVIII⟩ [133]

Judecătorul trebuia să demonstreze cum s-a făcut crima, ca să se vază ce elemente îi lipsește, și că e verosimil. — Adică: Romulus a prins de veste că nu e în testament și a pus la cale tîlhăria cu Ciufu. Sîmbătă dim[ineață] va merge la Ilarie împreună, Ciufu să-i ție de vorbă, iar el să șterpelească portofelul etc. [f. 27] [134]

⟨De adaogat la cap. IX⟩ [135]

Da... bani americani... Avea mulți?... Îi ținea acasă?

— Drept să vă spun, nu știu nimic precis... Fratele meu era tăcut, ascuns, aproape bănuitor, chiar față de mine, în materie de bani, mai ales în anii din urmă, cînd a îmbătrînit și a început să adune numai bani... Doar cu țața Mița se consulta, ea singură poate să fi știut ce anume aveau... Dar cred că trebuie să fi avut sume destul de importante. De zece-doisprezece ani cumpăra mereu dolari și lire sterline, cînd i se ofereau ocazii bune... Aș fi crezut că-i ținea în casă de fier, într-un portofel mare, rămas de cînd

[132] Subliniat cu cerneală și cu creion roșu.

[133] În dreptul textului, în partea stîngă, o acoladă deschisă (creion negru) și mențiunea: „la 130".

[134] Texte cu cerneală (idem filele următoare: 26, 25).

[135] Subliniat cu cerneală iar apoi cu creion roșu.

avea magazinele... Văd însă că nu s-a găsit nimic. Așa că poate să fi fost exagerări de-ale oamenilor. Poate că și dînsul să fi răspîndit înadins zvonul că cumpăra bani străini ca să distragă atenția...

〈— Dar... în oala de pe masă din bucătărie ce-a fost?

— N-am observat, domnule judecător, nici o oală!...

— Mă mir... Era răsturnată și goală... Șomoiogul de jurnal cu care fusese astupată se află încă aruncat subt masă... Cum n-ai observat?

— Să vă spun sincer, nici n-am trecut pragul bucătăriei. Dacă am văzut cadavrul tatei Mița, m-am îngrozit și...〉 [136] [f. 26] [137]

〈*Adaos la cap. X*

— La ce oră s-a întîlnit părintele Tănăsescu cu Ilarie Dăniloiu sîmbătă dimineața?

— Pe la opt... Cel mult nouă...

— Bătrînul mergea spre casă?

— Da... cu un pește în mînă... un crap...

— De-atunci nu l-ai mai văzut?

— Nu.〉 [138] [f. 25] [139]

Londra, inf[ormații] germane seara 11 ¼ ... 31,55 m.
Londra, inf[ormații] român[e], seara 22,30

Viena		18,30
Graz	inf. române	20,30
Breslau		23,40

Inf[ormații] germane [:] 7^h, 12,30, 14^h, 20^h, 22^h, 24^h ora germană [f. 1] [140]

[136] Pasajul subliniat în stînga, pe verticală, are și o trimitere, indicînd: „La Aretia".

[137] Pe verso, însemnarea: „Nu e popor mai ospitalier ca românul".

[138] Subliniat cu creion roșu.

[139] Dialog pe 1/4 din coală; în partea de jos a hîrtiei, revine cuvîntul „pătură", întîlnit și pe verso-ul f. 18, numele: „Mirescu", cu creion negru precum și o suită de 4 numere. Pe verso f. 25, în colțul din dreapta, jos, un joc de ovale ...

[140] Note privind diferite posturi de radio, ore și lungimi de undă. Cunoscător al limbii germane, L.R. avea posibilitatea de a urmări emisiunile în ambele limbi.

VII. CONFLUENȚE
(Alte proiecte și documente)

CU VOLUMUL DE FAȚĂ închidem o nouă secțiune din creația lui Liviu Rebreanu, cea mai importantă: r o m a n u l. Pe parcursul editării seriei de opere vom mai reveni asupra domeniului, pe măsura accesului la unele manuscrise aflate astăzi în posesia unor persoane particulare. Pînă atunci se cuvine însă a prezenta cititorului ediției critice și alte proiecte, îndeosebi documente literare privind preocupările romancierului din ultimul deceniu al existenței sale, mai puțin cunoscute. La fel am procedat la închiderea unei alte secțiuni, n u v e l i s t i c a, sau cu prilejul prezentării altor etape de creație, cînd unele proiecte abandonate de scriitor, au fost publicate de noi ca *Addenda* diferitelor scrieri.

Încercăm astfel, pe de o parte, să explicăm l e g ă t u r i l e dintre opere, pe de altă parte, să suplinim informația precară din domeniul istoriei literare care a dus, inevitabil, la interpretări contradictorii în ceea ce privește orientarea ultimelor romane. Din punct de vedere științific, o atare editare de documente este absolut obligatorie, cîtă vreme, într-o perioadă (1927—1933), proiectele unor lucrări *(Răscoala, Jar, Gorila)* s-au întrepătruns.

Parcurgînd documentarul romanului *Mojarul iluziilor*, cititorul stabilește cu ușurință conexiunea unor scrieri ulterioare, diferite ca factură tematică și manieră artistică, opere care, în forma finală, nu lasă impresia că au o rădăcină comună. Și totuși, acolo, într-un proiect abandonat, aflăm pe „Remus Oloman" (protagonistul romanului de dragoste), dar și pe „Gorila" (directorul ziarului de scandal și șantaj *Ful-*

gerul). Listele de nume și schițe de profil, care deschid capitolul de documente, atestă, la rîndul lor, faptul că multe personaje din scrierile tipărite sau doar proiectate au făcut parte din același „inventar potențial".

Aprofundînd cercetarea documentelor în cauză, se constată că proiectele sînt mai complicate decît am fi bănuit cîndva, depășind cu mult bilanțul editorial. Unele străbat chiar printre rîndurile diferitelor interviuri. La 16 mai 1934, de pildă, în revista antifascistă *Reporter* se putea citi următorul dialog:

„— Dumneata care ești romancier cu preocupări sociale, domnule Rebreanu, cum privești desfășurarea evenimentelor actuale?

— Pentru un romancier vremurile acestea sunt fecunde în subiecte. În timpurile de mare colcăială și tulburare generează materialul pentru frescele epice.

— Nu te-ar interesa o sinteză epică a vremurilor de astăzi?

— Am pe șantier o carte căreia nu i-am găsit titlul. O am însă complect schițată. E cartea cea mai dureroasă a vieții mele. Ea cuprinde zbuciumarea și combustia întregului meu suflet, un zbucium pe care, fatal, îl simte orice conștiință astăzi. Atît de mult mă preocupă și mă interesează această carte încît stau la îndoială dacă să nu opresc *Gorila*, la care scriu acum, pentru a continua această carte care mă obsedează de trei ani încoace. Ea se poartă asupra unei probleme tragice: problema omului față de lume. E o problemă care se pune oricăruia din noi și de care nimeni nu poate scăpa." (*Reporter*, II, nr. 22, p. 5)

Oare din această carte „cea mai dureroasă a vieții mele" — cum o menționează scriitorul însuși — să nu fi rămas nimic în arhiva lui? Oare numeroasele variante de concepție ale ultimelor romane să nu poarte, într-o măsură sau alta, pecetea marelui proiect? Eliberați de tentația buchisirii unor cuvinte rupte din contextul în care ele apar (îndeosebi replicile unor personaje negative), avem prilejul să parcurgem slovele mai multor documente, corectînd sau nuanțînd diverse opinii critice. În legătură cu *Gorila*, cartea cea mai disputată, s-au scris „multe și mărunte" pe seama atitudinii scriitorului față de evenimentele prezentate. Deasupra susceptibilităților care au întreținut unele opinii critice cu privire la poziția politică a autorului, George Călinescu scria în *Istoria literaturii române:*

„Rebreanu are atît meșteșug literar încît să nu dezvăluie în mod supărător atitudinea sa și în planul ficțiunii e nedreaptă orice obiecție de acest fel întrucît părțile (conflictuale *n.n.*) nu sînt alimentate abuziv de scriitor și fiecare conștiință e liberă să tragă concluzia practică ce-i convine." (*Op. cit.*, p. 652)

Astăzi, între multele documente ale șantierului de creație, aflăm și însemnări în stare să elucideze definitiv aspectele controversate, îngăduindu-ne să diferențiem, fără echivoc, concepția politică a autorului de cea a unor personaje din opera lui. Dealtfel și public Rebreanu și-a explicat intențiile. Citîm mai jos, integral, mărturisirile sale publicate la 14 iunie 1938, imediat după apariția romanului:

— „Am început să scriu romanul *Gorila* acum cinci ani. Cartea are un subiect ingrat. Gorila nu este un personagiu propriu-zis, ci simbolizează pacostea care a fost pentru țara noastră *politica*.

E adevărat că evenimentele m-au ajuns din urmă într-atîta, încît s-ar putea spune — de cei care nu știu de cîtă vreme lucrez la această carte — că e vorba de un roman de actualitate, de un roman cu «cheie»...

Cum nu am încetat de a crede, cu hotărîre, în autonomia actului de creație, problema nu m-a preocupat decît din punct de vedere literar, la fel cum cred că va fi judecat și romanul.

Opera literară nu poate fi pamflet. De aceea, politica ce s-a făcut la noi pînă mai ieri, nu e decît un «material» în *Gorila*.

Din amalgamul realităților — neinteresîndu-mă nicidecum ordinea și legile lor — am ales semnificațiile, căutînd să le ridic la treapta ficțiunii literare, adică a unei realități independente.

Nu am urmărit și nu am descris fapte întîmplate ci, pentru înfățișarea esenței lor, mi-am «bătut» (cum se spune țărănește) singur firele necesare țesăturii epice. Asta, firește, cu destule dificultăți interioare și exterioare.

Am aruncat sute de pagini, din cele ce puteau fi înțelese ca niște rapoartări la viața de la noi.

Cu atît mai mult cu cît concretizarea «Gorilei» (respectiv *Politica*) o redau îndeosebi două manifestări: naționalismul cu pumnii bătuți în piept și falsa democrație.

Un «subiect», cum vezi, gingaș pentru un romancier, după cum un subiect gingaș e, pentru toți, patriotismul în versuri...

Am înjghebat cadrul romanului, prin intuiție: «ceea ce era, nu putea să dăinuiască!»

Pe scheletul ce mi l-am construit, toată carnația epică a crescut odată cu el — sau aceasta am dorit, în orice caz, să realizez —, literatura fiind operă de pură retopire și reconstrucție.

Gorila (ținînd seama de aceste taine de laborator și crezuri pe care ți le-am mărturisit) va fi totuși un roman social, fără să ridice anume vreo problemă, fără să rezolve nimic pe planul social și politic.

Dealtfel conflictul epic, propriu-zis, e un conflict de iubire.

Pentru cetitori, cred că *Gorila* va fi un roman care se va apropia de realitatea imediată — nu însă ca o oglindă ci ca o ficțiune a acestei reali-

tăți. Orice accident, orice întîmplare, orice fapt — sau «subiect» din acelea pe care atîția binevoitori se găsesc adesea să ți le ofere ca «să iasă un roman grozav» — nu sunt decît niște pretexte pentru o lume a ta...

În ceea ce privește apariția *Gorilei*, am amînat-o mereu de trei ani încoace, pentru că nu consideram romanul terminat. Ghinionul cărții a fost că a căzut pe mîna unui editor bun, dornic să o prezinte cît mai devreme cetitorilor și să stîrnească în jurul ei cît mai mult interes.

Eu nu mă joc de-a anunțat romane, n-am anunțat nici *Gorila* nimănui și nicăieri. Te rog să mă descarci de ponosul ăsta: toată publicitatea dinainte de apariție, îl privește pe excelentul — în meseria sa — editor al *Gorilei*...

Să-ți mai adaug că am suferit materialmente?

Dacă-i «dam drumul» acum trei ani cîștigam bani.

Mi-a trebuit, fără falsă modestie, destul eroism ca să rezist." (Cf. *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2.)

Să nu uităm că aceste declarații erau făcute de Rebreanu după ce, în prealabil, pe seama cărții circulaseră „tot felul de zvonuri", ceea ce avea să se întîmple și după moartea lui.

Studiul documentelor literare pe care le publicăm demonstrează că opera a fost *demult proiectată*, că, fără a fi o cronică a vieții politice interbelice, ea își propunea să surprindă, *în egală măsură*, două manifestări tipice: „naționalismul cu pumnii bătuți în piept și falsa democrație", manifestări caracteristice părților angajate în conflictul romanului („falanga" și partidele de guvernămînt). Cît privește convingerile politice ale autorului — oricînd interpretabile la un scriitor care „a făcut epocă" tocmai prin obiectivarea artei sale — o mărturisire din caietele de creație rămîne elocventă. Caracterizînd mișcare „fraților de cruce" — a celor care prin „masacruri de gorilă" încercau să ridice brutalitatea „la rangul de lege", să întoarcă societatea „la epoca de piatră" — Rebreanu notează, vis-à-vis de vederile lor politice, că, personal, „fac parte din cei cu convingeri diametral opuse" (cf. *Arh. L.R., I, ms. 3a*, f. 120). Condamnînd politicianismul burghez — cu mijloacele specifice artei sale, de aparentă neangajare — scriitorul se detașează net de lumea personajelor sale, ultranaționaliști sau democrați de fațadă, personaje alcătuind, în fond, aceeași haită însetată de putere. De aici și simbolul explicat de romancier: *gorila* = „pacostea care a fost pentru țara noastră *politica*". Realitatea avea să fie și mai tragică decît o intuise el. În același caiet de creație, referindu-se la ucigașii lui Toma Pahonțu (care ar fi pus „caracterul" mai presus de orice în lichidarea adversarului), Rebreanu notează: „La noi sînt cel puțin tot atîția oameni de caracter (eu cred infinit mai mulți) și totuși nimenea nu s-ar gîndi la astfel de fapte, la suprimarea adversarului sau trădătorului. Nu ne facem judecată în proprie cauză." Notația

aflată în același document amintit mai sus (*I ms. 3a*, f. 120), datează din 19 septembrie 1937. Nu va trece mult și o sumedenie de adversari politici ai Gărzii de fier, între care personalități ale vieții publice și științifice precum Armand Călinescu, Virgil Madgearu și Nicolae Iorga, vor fi asasinați mișelește. Criminalii depășesc cu mult profilul fanatic al asasinilor lui Pahonțu (eroul *Gorilei*), renunțînd la „principii", „explicații", „onoare" sau „caracter", hotărîți să lichideze în sînge orice conștiință politică ostilă. Dealtfel, ca director al Teatrului Național, Liviu Rebreanu avusese parte de amenințările „arhanghelilor" (din cauza menținerii unor actori evrei în trupă, mai precis a Lenyei Caler), cerînd sprijinul Siguranței împotriva teroriștilor (vezi scrisoarea de la B.A.R. nr. inv. 144601).

Paginile caietelor de creație, proiectele literare lămuresc, în parte, frămîntările interioare ale scriitorului.

Cu toate acestea, nu am găsit cu cale să editām romanul în cauză, lipsindu-ne, deocamdată, toate instrumentele necesare. Absența manuscrisului dintr-o colecție publică (manuscris de existența căruia nu ne-am îndoit o clipă, scos la iveală însă abia tîrziu) ne-a împiedicat să stabilim definitiv textul, prin coroborarea lui cu versiunile antume. Or, din experiența acumulată pînă în prezent, variantele autografe ne-au înlesnit eliminarea multor greșeli. Nu posedăm mai ales *jurnalul lui Liviu Rebreanu* (anunțat de mult în planurile Editurii Cartea românească), fără de care, pe-alocuri, ne-am aventura în comentarii improvizate, repetînd, deși din alt unghi interpretativ, greșeala unor confrați grăbiți să anatemizeze o operă literară fără să-i fi cercetat cu atenție întregul ei dosar.

De pe acum dispunem de suficiente „probe" pentru a corecta greșelile de interpretare, potrivit cărora, în cazul *Gorilei*, am avea de-a face cu o manifestare evidentă de xenofobie. Așa, de pildă, în procesul elaborării romanului, scriitorul își reclama independența de gîndire, ridicîndu-se împotriva regimurilor dictatoriale (Hitler, Mussolini ș.a.) care îngrădeau artistului libertatea exprimării, impunîndu-i „o anumită atitudine". De aici imaginea *politicii-gorile*, „dihanie uriașă, cu labele păroase care își proiecta matahala pe pereți și ghearele ei parcă se întindeau asupra lui". Amintind cazul lui Thomas Mann, care a părăsit Germania pentru că nu a putut trăi sub regim nazist, același Rebreanu lua atitudine hotărîtă împotriva antisemitismului, în favoarea aceleiași libertăți de creație. El se întreba, retoric, à propos de *Răscoala*:

„... ce preț ar fi avut, dacă m-aș fi lăsat influențat de zarva actuală a mișcărilor de dreapta și m-aș fi ridicat împotriva evreilor considerîndu-i că sunt împilatorii țăranului", adăugînd apoi:

„Dar fiindcă am pomenit de tendința de dreapta de a pune în capul evreilor toate relele de care suferă societatea românească, trebuie să spun

că antisemitismul este o eroare. „Poporul iudeu nu numai că este unul din cele mai vechi popoare ale lumii, dar este unul dintre acelea care și-au păstrat cultura, care mai ales au în spatele lor o cultură milenară. Nu e puțin lucru." (Vezi interviul luat de Lascăr Sebastian, în *Dimineața*, XXXI, nr. 10402, 9 dec. 1935, p. 3.)

Citind asemenea declarații — făcute în perioada cînd propaganda legionară era „în floare" — rămîi surprins în fața unor pripite interpretări postume, potrivit cărora „declinul" artistic al lui Liviu Rebreanu „coincide cu procesul prin care prozatorul a lunecat spre dreapta".

La citate nu vrem însă să răspundem cu citate, simțind nevoia aprofundării documentării, cunoașterii notațiilor intime din „jurnalul" scriitorului. În cazul *Gorilei*, acest mod de cercetare integrală a documentelor literare este absolut necesar, cu riscul întîrzierii apariției romanului în cadrul seriei de *Opere*. Experiența publicării comentate a *Crăișorului* ne invită să epuizăm, din nou, izvoarele informației. Orice grabă este păgubitoare cîtă vreme, în plus, se cere explicată și contradicția ce apare din compararea proiectelor literare cu versiunea finală. Ca și *Ion*, *Pădurea spînzuraților*, *Adam și Eva*, *Răscoala*, *Jar*, romanul *Gorila* a fost conceput într-o arhitectură simetrică. Surprinzător, versiunea tipărită în 1938 nu respectă liniile arhitecturale proiectate în repetate rînduri, lipsindu-i capitolul final. Este de presupus că, pînă la sfîrșitul ediției noastre, vom fi în stare să răspundem și acestei întrebări. Pînă atunci, putem comunica însă cititorilor o serie de date desprinse din studiul documentelor, cu atît mai mult cu cît geneza romanului revine curent în studiile consacrate operei lui Liviu Rebreanu.

Cartea nu este rezultatul unui moment conjunctural. Izvoarele se pierd în masa unor vechi proiecte. Citim în *Arh. L.R., II ms. 1*, f. 61 (cu însemnări, datînd, majoritatea, din 1912—1916) următorul proiect: *„Partidul oamenilor cinstiți*. Vasile Berești sparge casa de fier a unui refugiat, fură bani, bonuri, falsifică, omoară, otrăvind pe doi inși — și formează cu ½ milion partidul oamenilor cinstiți — face mare ziar pentru înfierarea crimelor, jafurilor, necinstei. Ajunge deputat, moare ministru." Peste mulți ani, întocmind proiectul „Cărții întîi" din romanul consacrat culiselor presei burgheze, autorul atribuie eroului principal intenția de a face „el însuși partidul oamenilor cinstiți" (*Arh. L.R., I ms. 3a*, f. 114).

Într-o vreme, cum s-a mai arătat, ostilitatea lui Nichifor Crainic și Pamfil Șeicaru îl determină să-i folosească ca arhetipuri literare în *Răscoala* și *Mojarul iluziilor*. Din această perioadă datează unele pagini răzlețe, catalogate de noi în documentarul respectivelor *Opere*. Noi proiecte se vor adăuga, avînd iarăși în centru profilul transfigurat al unor personaje

reale. Pe parcurs, realitatea va fi din ce în ce mai mult sublimată, lăsînd loc ficțiunii literare.

Intențiile romancierului, comunicate în cercul colaboratorilor apropiați, au permis, cu timpul, tălmăciri diferite. Astfel se vorbește curent despre o variantă *integrală*, cu totul diferită de cea pe care o cunoaștem astăzi. La aceasta a contribuit, în bună măsură, lipsa manuscrisului. Iată, de pildă, ce scrie Camil Baltazar, care, fără să-și propună, a fecundat imaginația unor contemporani în privința genezei operei tipărite în 1938:

„Istoricii literari vor trebui să țină seama, atunci cînd vor scrie despre acest roman, că el a avut, după cum se pare, două versiuni. Prima versiune a *Gorilei* avea ca personaj central pe un foarte cunoscut gazetar burghez, extrem de odios prin spiritul său venal pînă la abjecție, cu un rapace nesaț al afacerilor mari și întinse, de care și Nicolae Iorga s-a ocupat, indignat de cîtă corupție, lipsă de orice simț uman și moral putea dovedi un gazetar, concretizîndu-l în populara butadă: « Etajul și șantajul ». Prin această butadă istoricul voia să ilustreze în ce mod își agonisise Pamfil Șeicaru milioanele pentru ridicarea palatului ziarului său *Curentul*" (*Contemporan cu ei*, 1962, p. 130-131).

Urmează apoi o poveste întreagă, poetul-memorialist amintindu-și cum un fragment din această variantă ar fi fost citit de romancier în prezența lui, a scriitorului Camil Petrescu și a editorului Em. Ocneanu. („Sînt încredințat — susține domnia-sa — că faptul este consemnat și în jurnalul de zi al autorului *Unui om între oameni*." *Jurnalul*, apărut între timp, nu face însă nici o mențiune. *N.n.*) Aflînd de existența textului și lecturii menționate, Pamfil Șeicaru s-ar fi dus — ne asigură același Camil Baltazar — să amenințe mai-marii editurii Socec cerîndu-le manuscrisul. „Directorul, avînd relații sus-puse — ca orice industriaș — nu s-a lăsat intimidat. Atunci Pamfil Șeicaru a recurs la ajutorul Palatului, uzînd de influența ce o avea acolo" (*ibid.*, p. 132).

Ce-o fi adevărat din această „aducere-aminte" rămîne ca același *Jurnal* al lui Liviu Rebreanu să ne demonstreze, la vremea cuvenită. Ceea ce putem însă cu siguranță afirma, de pe acum, este că niciodată nu au existat ***două versiuni integrale*** ale aceluiași roman. Nu trebuie confundate *intențiile de creație* cu realizările concrete. Istoria romanului include diferite proiecte, unele atît de deosebite încît pot fi tratate ca „scrieri abandonate", dar de aici pînă la afirmațiile de mai sus numai imaginația poate elimina hiatul. Pe de altă parte, realitatea nu a intrat în stare brută în roman ca să îndreptățească formulări de tipul „Pamfil Șeicaru — alias Pahonțu" (*op. cit.*, p. 132). Arhetipurile sînt felurite, numeroase personaje din realitate „concurînd" pentru obținerea celui mai important rol din paginile romanului. Studiul documentelor ne prilejuiește multiple

asociații, amintindu-ne, cu exactitate, prototipurile: Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Stelian Popescu, Vasilescu-Valjean ș.a. Așa se și explică variatele schițe de profil ale eroului principal. Iată o ipostază inedită, aflată, din punct de vedere caracteriologic, între paginile romanelor *Mojarul iluziilor*, *Jar* și *Gorila*:

„Îndrăzneț, curajos, dar totdeauna prudent. Numai cînd i-e atacată femeia și copilul, pentru apărarea lor, renunță la prudență — și e învins" (*Arh. L.R., I ms. 3a*, f. 84).

Iată și o altă fațetă mai aproape de isprăvile personajului „Răcaru", din paginile romanului *Jar*, avîndu-l prototip pe Pamfil Șeicaru: „Ziaristica se face cu obiectiv precis — te dai la om — nu la principii. Alege omul și lovește dîrz. Toți dușmanii și prietenii prietenilor dușmanilor lui te vor citi și aproba, și-ți vor aduce material (forța, ce are a face), pe cînd prietenii lui se vor intimida" (*ibid.*, f. 119).

O vreme modelele reale îl obsedează, scriitorul avînd numeroase „chitanțe" de plătit. De aici tentația, rară în ansamblul creației rebreniene, spre pamflet. Patronii „gîndirismului" sînt ținta atacurilor:

„Românul nu e credincios, nu, nu... E trist să spui dar chiar teoreticienii ortodoxismului nu cred cu adevărat în Dumnezeu. Sînt farisei. Vă închipuiți pe Ignațiu Loyola necredincios. Și totuși Crainic nu crede, precum nu crede întreaga pleiadă de activiști ortodocși. Poporul însuși în loc de credință are superstiții; e un fel de păgînism blajin. Cei mai deștepți însă sînt imediat necredincioși; zeflemisesc religia" (*ibid.*, f. 121).

Concurența arhetipurilor explică și modificarea onomasticii. Unele variante ale romanului (variante de concepție) au în centrul lor ca erou pe „Răcaru", „Spahiu", „Pahonțu". Chiar și fabulația este diferită. Într-un proiect, mai aproape de profilul literar al gazetarului-patron din paginile romanului *Jar*, eroul *Gorilei* își dă obștescul sfîrșit într-un conflict total-mente inedit: „Răcaru moare împușcat de o doamnă a[le] cărei scrisori a vrut să le publice ca să-i compromită soțul" (*ibid.*, f. 84).

De acest proiect intermediar se leagă și structura simetrică a cărții, specifică romanului rebrenian: „Recepție la d-na Valjean în preajma unei crize latente de guvern. Se vorbește: cinematograf, democrație, bîrfeli, politică internă, partide, umanitarism, Franța. — Oh, comunismul! Invitați: Un magistrat de la Casație cu d-na — președintele Trib[unalului] cu d-na, cîțiva magistrați tineri" (*ibid.*, f. 116).

„În capitolul final — altă recepție la d-na Rotaru, acum soția șefului de partid. Vin diverse d-ne, multe mici partide care vor să fuzioneze pentru putere. Se vorbește cu entuziasm despre Germania. Chestia eroului. Despre doamna asasină, achitată, care încă n-a ieșit în lume. Pentru unii eroină, pentru alții... — Apare ea. Se vorbește: radio, sport, dictatură,

autoritate, disciplină, Garda de fier, naționalism, Germania, Italia, noua alianță, ura [împotriva] comunismului etc." (*ibid.*, f. 131).

„Evenimentele m-au ajuns din urmă" — scria Rebreanu, după apariția *Gorilei*, pe marginea travaliului literar. Afirmația corespunde întocmai.

După asasinarea de către legionari a primului ministru I. G. Duca, pe peronul gării Sinaia (9 dec. 1933), „în vara anului 1934, în rîndurile Gărzii de fier s-a produs o defecțiune care constituia preludiul unei alte crime. Unul din fruntașii organizației, M. Stelescu, din proprie inițiativă, a provocat, cu un grup de studenți, o dezordine la Rm. Vîlcea. Aceasta i-a atras o serie de suspiciuni din partea tovarășilor săi, suspiciuni ce au culminat prin acuzarea că a complotat contra Căpitanului." (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 3, dosarul Armand Călinescu, nr. 451, vol. I; document reprodus în *Magazin istoric*, III, nr. 10, oct. 1969.) La 16 iulie 1936, pe un pat la spitalul Brîncovenesc, acest Mihail Stelescu, devenit între timp redactor-șef al ziarului *Cruciada românismului*, este ciuruit cu 30 de gloanțe, trase de 10 gardiști (cf. *doc. cit.*).

Întîmplarea completează imaginea *politicii-gorile* și scriitorul părăsește fundalul inițial al romanului, actualizîndu-l. De aici „trădarea" arhetipurilor face ca nici un personaj din realitate să mai poată fi recunoscut ca pînă acum. Este, dealtfel, ceea ce a afirmat, cu temei, scriitorul. Substratul literar, mobilurile tainice converg spre numitori comuni: „Eroul! Vrea să ajungă cu orice preț — a fost magistrat, funcționar, avocat, ziarist, om de afaceri. Presa cel mai bun mijloc de parvenire" (*Arh. L.R., I ms. 3a*, f. 132).

Că lucrurile amintite mai sus sînt întemeiate ne-o dezvăluie și faptul că preocupările mai organizate în jurul romanului consacrat gazetăriei burgheze se fixează *după* 11 decembrie 1936. Primul capitol *(Întorsătura)* și începutul celui de al doilea *(Vălmășagul)* variante abandonate (vezi *Addenda*, p. 669-718) — sînt scrise între 1 martie-27 iunie 1937. Rescrierea și continuarea elaborării romanului *pe făgașul lui* se înscriu între 18 iulie 1937 — 10 ianuarie 1938. Cu excepția cîtorva pagini răzlețe care, și ele, s-au păstrat în arhivă (le publicăm cu valoare de document), între aceste stadii nu au existat alte versiuni. La cele relatate, adăugăm un detaliu: lipsindu-i o versiune *integrală*, care să-l fi familiarizat cu lumea personajelor, Liviu Rebreanu își alcătuiește un *indice de nume* (*infra*, p. 621-623), evidențiind trăsăturile specifice (Ex.: „D-na Emilia Cornoiu, 50 ani, tînără, blondă-platină, ochi căprui, țuguiați, durdulie, vulgară, p. 12".) Ordinea din indice urmează „intrările în scenă" din paginile primei *ediții tipărite*. Operația este efectuată pînă la p. 132, după care, personajele revenind în cea mai mare măsură, Rebreanu nu simte nevoia nici unui adaos.

Romanul îl chinuiește aprig, cunoscînd discontinuități. După speranțele scriitorului, ar fi trebuit să fie terminat la sfîrșitul anului 1933. O afirmație a sa, din interviul publicat de Al. Robot („Unul din romane va fi *Gorila*, pe care nădăjduiesc să-l duc la bun sfîrșit odată cu Crăciunul... *Gorila* e scris, nu însă isprăvit, adică revăzut și proclamat definitiv,", *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1) ar pleda, fără alte coroborări, pentru ipoteza „versiunii pierdute". Nu este însă prima oară cînd, furat de vraja unei noi cărți, autorul comunică opera ca aproape realizată. Așa a procedat și cu *Răscoala*, de-ar fi să ne mărginim la un singur exemplu. De reținut însă că proiectul îi era, încă de atunci, familiar.

Se păstrează notații lapidare despre mai toate paginile scrise, fie că este vorba de varianta abandonată (1937), fie de versiunea definitivă (1937—1938). Evidența pe pagini, pe ore, elimină orice suspiciune (*Arh. L.R., I ms. 3a*, f. 79-81, 118, 82-83; vezi *infra*, p. 624-630).

În plus, impresiile personale, datate cu exactitate, întregesc paginile *Jurnalului*. Notația, zilnică, ne transmite greutatea începutului, insatisfacția filelor realizate, truda modificărilor, într-un cuvînt, calvarul elaborării. Primele mențiuni se încadrează între 11-13 mai 1936, amintind un fior trecător, „aranjament de material, nume etc., pregătiri", „cartea întîi, schițe" (*ibid.*, f. 79). Altele, tot efemere, se înscriu între 11-31 decembrie 1936, atestînd noi intenții: „n-am scris dar a fost folositor", „un rînd și prost, doar note", „nimic", „foarte bune note" etc. (*ibid.*, f. 80). Mai multe privesc versiunea întîi și-s datate între 1 martie-27 iunie 1937. Din nou, nemulțumirile precumpănesc: „orientare", „bine", „binișor", „prost", „infernal, fără atenție, distrat", „infect, leneș", „foarte rău și prost, nici o inspirație" etc. (*ibid.* f. 81). În sfîrșit, *Mersul scrisului* cuprinde și caracterizări privind preludiul paginilor definitive (29 iunie-11 iulie 1937): „meditații noi", „pregătiri pentru transcriere", „nimic", „pregătire", „slab, pierdere de timp; organizare" etc. și elaborarea propriu-zisă a romanului, începută în Bascov, la 18 iulie 1937. Nici acum nu lipsesc, stările de nemulțumire: „prost, apăsat", „greu început", „slab", „greoi, fără spor", „greoi, fără inspirație", „prost, somn, lipsă de inspirație" „nici un elan, infect", „noi inspirații totuși", „slăbuț", „infect; lecturi și timpenii", „foarte prost, refăcut", „infernal", „nimic", „infect", „reluat întreg capit.", „prost mereu, lecturi", „f. slab", „slab, neatent", „prost, leneș", „griji", „infecție de lene", „nimic, gînduri de plecare", „Uf! am scăpat de pag. blestemată" etc. (*ibid.*, f. 82-83. La 10 ianuarie 1938, *jurnalul romanului* se întrerupe în jurul f. 189 căci, cu această dată, încep corecturile la roman, cules în zețărie pe măsura scrierii.

Publicînd toate aceste documente, avem sentimentul că ne îndeplinim o datorie față de cercetătorii literari, precum și de alți cititori avizați. Deși

numeroase, paginile care urmează, inedite, nu au pretenția să epuizeze informația. Consecvenți unei concepții editoriale ferme, ne-am oprit îndeosebi la documentele aflate la frontiera romanelor tipărite în cadrul acestui volum, pregătind astfel terenul unor viitoare reconsiderări critice. Cercetarea reliefează, încă o dată, legătura indestructibilă dintre diferitele componente ale operei rebreniene, consecvența artistului în susținerea idealurilor sale democratice, în pofida unor neînțelegeri care, cîteodată, i-au întunecat perspectiva.

Arh. L.R., I ms. 3b [1]

[A. NUME, SCHIȚE DE PROFIL]

1. Clara	20. Valentina	39. Pelagia
2. Eusebia	21. Teodora	40. Amalia [4]
3. Mihaela	22. Otilia	41. Lucia
4. Micheia	23. Cornelia	42. *Andreea*
5. Elena	24. *Larisa*	43. Florentina
6. Sebalda	25. Eufemia	44. Alexandra
7. *Zefira*	26. Sofia	45. Artemiza
8. *Irina*	27. Elpida	46. Cordula
9. Cezarina	28. Agapia	47. Solomea
10. Rozalia	29. Friderica	48. Aretia
11. Simiona	30. Tecla	49. Daria [5]
12. Lea [2]	31. Eufrosina	50. Adelaida
13. Rașela	32. Anania [3]	51. Sabina
14. Vabila	33. Justina	52. *Neonila*
15. Antiochia	34. Atena	53. Simona
16. *Laurentia*	35. Terezia	54. *Aitala*
17. Eudoxia	36. Haritina	55. *Gabriela*
18. Regina	37. Aurelia	56. Olimpia
19. Nimfodora	38. *Rozaria*	57. Andreia [6] [f. 9] [7]

[1] Cuprinde 39 file, în marea majoritate răzlețe, scrise cu cerneală, creion negru etc. Diversitatea documentelor ne-a determinat să menționăm particularitățile fiecărei file în subsolul textelor publicate, înlesnind, și pe această cale, corectarea unor greșeli de organizare a materialului. Precizăm că în aceeași mapă se află și o filă care nu are același caracter cu celelalte documente. Este vorba de lista omagialelor: „*Gorila* / de oferit / D-na Bengescu / Dragoș Protopopescu / Dauș / Lovinescu / Petrașincu / Baltazar / Sorbu / Struțeanu / Barasch / Petrovici / Ionel Teodoreanu". [f. 39]

[2–6] Nume anulate cu creion negru.

[7] Filă din hîrtie indistinct vărgată, de calitate inferioară; creion negru. Numele „Tecla" întîlnit în *Răscoala*, „Cezarina" în *Jar*, iar „Vabila" (Babila) în *Gorila*. Grafia aparține lui Fanny Rebreanu. Idem f. 10.

58. Vretona
59. *Leonia*
60. *Clementina*
61. Stela
62. *Virgina*
63. *Bibiana*
64. *Silvia*
65. Casiana
66. Filofteea
67. Valeria
68. Leocadia
69. Daniela
70. Anania [8]
71. Azaria
72. Iuliana
73. Anastasia
74. Beata [9]
75. *Anisia* [f. 10]

76. Melania
Babila [10]

*

Burdujan [11]
Baloleanu [12]
Oița — mama mirilor
Buzincu Augustin
Jinga Andronic
Suvalcea Teofil
Postelnicu [13]
Leahu Andrei — agentul [14]
Chiaburu Sevastie
Goma Ovidiu
Domnaru Lazăr
Bondar
Ghiughină [15] Panait

Vasilica
Păunica
Hedviga
Veturia
Cleopatra
Ecaterina
Irina [16]
Natalia
Smaranda
Valeria
Eliza
Anastasia
Stela

[8] și [9] Nume anulate cu creion negru.
[10] Numele pare a fi fost adăugat ulterior (nenumerotat); întîlnit în *Gorila*.
[11] Șters cu creion negru.
[12] Într-un dreptunghi, apoi anulat cu creion chimic.
[13] Anulat cu creion negru.
[14] Subliniat cu chimic, apoi anulat numele cu creion violet.
[15] Încadrat într-un dreptunghi.
[16] Șters cu creion violet.

Stupcanu
Virtosu Gh.
Capbun Const.

Melania
Eva
Ralia
Flo [17]
Marfa
Rozina [f. 28 [13]

*

Bora Cornila
Horga Odochim
Lupșan Nichita
Nacu Foca
Ciotu Gavrilă
Urda Valer
Miciu Grigore
Ustini Samson
Bazga Dumitru
Stretea Vasile
Puiu Tanase
Cupșa Vasile
Tabalan Procope
Harțag Leon
Tabără Nicolae
Dragota Iacob
Sitărițî Firoana
Danciu Anchedim
Ursa Damian
Pleșcan Todosia
Candale Alexa
Feldrihan Ștefan
Moisenuc Mihai
Șuticău Clement
Scundea Ilie
Capră Pantelimon
Broca Condrate

[17] Șters și înlocuit: „D. Aglaia".
[18] Hîrtie mată, creion negru. Însemnarea: „Leahu Andrei — agentul" trimite la documentarul romanului *Ciuleandra*. Mai curînd este însă vorba de reluarea personajului, căci, alături de acest nume, întîlnim pe „Jinga" și „Chiaburu", ambii aflați în compania unor eroi din *Răscoala* și *Mojarul iluziilor* (vezi f. 5, *infra* 602-603).

Cazac Simion
Hanciuc Alexandru
Steopan Ion
Ruști Aurel
Cobelciu Ofilat
Cardan Lupu
Boșcoe Eremie [f. 20]

Daraban Macaveiu
Varzariu Samoilă
Adam Chirilă
Gheorghieș Chirilă
Motofelea Precup
Danila Simion
Ureche Toader
David Bulbuc [f. 20 v.] [19]

*

Veruța?
Daria
Savinia
Ilionia
Mavra
Pelaghia
Teodosia?
Achilina
Agripina
Fevronia
Eufimia
Laurența
Vavila
Ana?
Mutrodora?
Sofia
⟨Tecla⟩ [20]
Eufrosina

Florica?
Ambrozia
Anisia?
Mielania
Angelica?

[19] Însemnări cu cerneală pe o filă de format mare. Între nume: „Alexa Candale", „Nicolae Tabără", „Motofelea", „Bora", „Bulbuc", cu ecouri în biografia și opera lui L.R.
[20] Nume întîlnit în *Răscoala.*

Anania?
Haritina
Zinovia [f. 21] [21]

*

Milentia
Cileana
Palagia
Frasina
Anisia
Matroana
Solomia [22]
Parasca
Gaftonia
Angelina
Cocea [23]
Dochia
Sofronia
Iliana
Gaftonia [24]
Trifiha [25]
Mădălina [26]
Teodosia
Savinea
Arefta
Sofronia

⟨Grapina
Gliceria
Mărina

Anania
Saveta
Matroana⟩ [27] [f. 8] [29]

FRĂSINA

Pintelei
Trifan
Paramon
Ciunica (fam.)
Motofelea (fam.)
Onisim
Elisie a lui Cornilă
Wranau (fam.)
Cobzălău (fam.)
Sidor
Țonkan (fam.)
Ilovan (fam.)
Natul
Trofim Onisim
Iftodie

⟨Rafila
Aftamon?
Gafina
Gherasim
Domide⟩ [28]

[21] Filă dintr-un bloc-notes îngust, prelung, scrisă cu creion negru. Grafia aparține lui Fanny Rebreanu. Pe verso, calcule făcufe de L.R.
[22] Subliniat cu creion albastru.
[23] Înlocuit: „Gocea".
[24] Adaos între rînduri.
[25] În stînga, calificarea „bețiv".
[26] Subliniat cu 2 linii.
[27] Scris pe verticală, în stînga filei.
[28] Numele par adăugate de L.R.
[29] Hîrtie de bloc-notes, însemnări cu creion negru, datorate, în cea mai mare parte, lui Fanny Rebreanu. Numele „Mădălina" trimite la *Ciuleandra* (1927); „Solomia" obligă la asociații cu protagonista din *Amîndoi* (1940).

*

Filimon
Savu
Varvara
Domnica
Melente
Axente
Gherasim
Teofil
Artemon
Visarion
David
Florea
Nistor
Anchidim
Matei
Luca [f. 11][30]

*

Elena
Angela
Natalia
Alina
Profira
Rada
Aspasia
Emilia
Veronica
Constanța
Petra [f. 12][31]

*

Silvestru[32]
Anton
Tatiana
Timotei
Toma
Procopie
Profira
Dochia

[30] Filă din același bloc-notes căruia i-au aparținut și f. 8, 11, 12, 35, 33, 24; creion negru.

[31] Filă dintr-un notes comun (v. 30); scris cu creion negru. Numele „Alina" și „Emilia" se întîlnesc în documentarul romanelor *Mojarul iluziilor* și *Jar*.

[32] Anulat cu creion albastru.

Pavel
Policarp[33]
Chirilă[34]
Tănase[35]
Maxim
Veronica
Frosina
Catarina
Trifon
Nechifor
Haralambie
Pamfilie
Leon
Vasile
Condrate
Sofronie
Alexe
Iacob
Ștefan
Marcu
Dănilă
Nichita
Toader
Iosif
Terente
Irina
Simion [f. 35][36]

*

Filofteia
Ruică
Ignat
Palada
Budeanu
Racoveanu
⟨Predoleanu Victor⟩[37]
Gheorghieș Nicolae
Stoica Grigore
Dăscălescu Filip
Urzică Ion
Ciolan Ioan
Loghin C.
Pantelimon P. C.
Licărețu N.
Cristea Toader
Anagnastopol D.
Manzuru
Nicolaide
Glogojanu Calistrat
Nicolopol
Cimpoieru
Curpen Emil
Zănescu
Slavnicu Gh.
Guțulescu Stelian — vătaf
Berechet Ștefan
Mardare Vasile
Condrea I. Dumitru
Coropceanu Petre
Basta C[onstan]tin
Țopîrlan Al.
Păun[38] Adam
Strîmbeanu Anibal

[33-34] Anulate, cu creion negru.

[35] Anulat cu creion albastru.

[36] Filă din aceeași sursă (v. 30); creion negru. Numele „Policarp", reținut de L.R., ne întoarce cu gîndul la un alt personaj din romanul *Ciuleandra* (Policarp Faranga); în schimb „Anton", „Trifon", „Toader" ș.a. au ecou în lumea personajelor din *Răscoala*.

[37] Anulat cu creion negru.

[38] Șters cu creion albastru.

Micodoiu Gheorghe
Balaban V.

Comăniță Const.
[f. 33] [39]

*

Negel Const.
Grama F.
Drajna P.
⟨Platamonu Demonstene⟩ [40]
Maltopol Mihail
Tetrat [41] Traian
Axente Horia
Codarcea [42] Sabin
Cuba Eugeniu
Berceanu Timotei
Dragoș [43] Petre
Hodoiu C-tin
⟨Marin Stan⟩ [44]
Buzoianu Ion
Ramadan N.
Pahonțu [45] Eugeniu
Dafa Const.
Tomițoiu Mihail
Cilibidache Victor

Bogatu D.
Mălăncescu M.
Mălinescu [46]
Cavaropol
Buhăescu
Vămanu Vasile
Simoiu Ina
Pănoiu
Caramlău Ion
Dobroneanu G.
Garaiac V.
Henteș Corneliu
Bubulac D.
Tunaru Emanoil
⟨Pravila Ion⟩ [47]
Pruncu M.
Spulber Const.
Oanță M. I.
Cociorva [48] [f. 24] [49]

*

Ungureanu [50]
Lăzăroiu
Boteanu
Dogaru [51] Nicolae
Bălanu

[39] Filă scrisă cu creion negru, din aceeași sursă cu f. 8, 11, 12, 35, 33, 24.
[40] Încadrat în dreptunghi cu creion negru; ulterior anulat cu creion albastru.
[41] Anulat cu creion negru.
[42–43] Idem n. 40.
[44] Nume încadrat într-un dreptunghi iar apoi șters cu creion negru.
[45–46] Nume anulate cu creion negru.
[47] Întocmai ca n. 44, dar și cu o revenire de creion albastru.
[48] Anulat cu creion negru.
[49] Filă de același gen cu f. 8, 11, 12, 35, 33, 24; creion negru. Numele „Tetrat" întîlnit în *Ciuleandra* (1927), Platamonu „Pravilă" și „Petre Dragoș" în *Răscoala* (1932), „Negel" și „Cociorva" în *Amîndoi* (1940) etc.
[50–51] Anulate cu creion negru.

Baza Eremia
Moise Cercelus
Ignat Babarada
Ispas [52]
Bădilă
Hălăceanu
Busuioc [53]
Zătreanu
Tănase Barbaroșă
Răgălie
Pagubă

⟨Waarenhaus
Langhaus
Wertheim⟩ [54]

*

Florea Ilioasa
Bonciu
Bălăuță
Ștefan ⟨Mogoș⟩ [55]
Crainic
Toporaș
Const. Oloman
Bădăran
Corobăț
Mihoc
Pătrunjel
Răzuș
Lacreteanu
Hogea
Ion ⟨Orbișor⟩ [56] [f. 22] [57]

*

Eremia
Andronic
Talaleu
Sofia
Ioana [58]

Ilarie
Gavrilă
Mărina
Pantelimon [59]
Ilie [60]

[52] Anulat cu creion negru.
[53] Șters cu creion violet.
[54] Adăugat cu cerneală, pe diagonală, dreapta.
[55–56] Șterse cu creion violet.
[57] Însemnări cu creionul pe o filă îndoită, cu ecouri și corespondențe în onomastica volumelor *Pădurea spînzuraților*, (Boteanu), *Răscoala* (Orbișor), *Mojarul iluziilor* și *Jar* (Busuioc, Oloman).
[58], [60], [61] Nume alese și șterse cu creion albastru.
[59] Nume șters cu creion negru.

Lucreția
Mitrofan
Dorofteiu
Vârtolomei
Onofrei
Manoilă
Leonte
Samson
Iuliana
Margareta
Cosma
Damian
Andrei

Miron [61]
Samoilă
Lupu [62]
Zaharia [63]
Mihail [64]
Ioachim
Trofim
Tecla [65]
Hariton
Pelagia
Filip
Longin
Paraschiva [f. 34] [66]

*

⟨Heruvim Al. I.⟩ [67]
Chivulescu Anastase
Lateș B.
Marincel M.
Mazilu M.
Topologeanu N.
Vlădoiu Scarlat
Postelnicu Valeriu
Scripcaru Silvestru
Butuc Vladimir
Zăgănescu
Hîncu Petre
[Buruiană ⟨Const.⟩ [68]] [69]
Băltărețu Emil
Stupcanu
Obogeanu
Ilinca Dumitru ⟨f. 36⟩ [70]

*

Ana I. Melic
Atena Teianu

Ion Haicău
Cruparîu

[61] Idem nota 58, 60.
[62-65] Idem nota 59.
[66] Filă dintr-un notes mai mare, hîrtie mată; scris cu creion negru. Ecouri în *Răscoala* și în documentarul romanului *Gorila*.
[67] Șters ulterior cu creion negru.
[68] Adăugat deasupra „Cosma", fără a se șterge „Const."
[69] Într-un dreptunghi iar apoi anulat.
[70] Filă scrisă cu creionul din același notes cu f. 34.

D. Baiarolu
Maria Cintari
H. Balcea
B. Crețoiu
Spiru Caramitru
Iancu Comărniceanu
⟨I. Chelaru⟩ [71]
I. Garciu
Sterie Maciola
⟨N. Oprea⟩ [72]
⟨Gh. Oiță⟩ [73]
⟨A. Rosmarin⟩ [74]
Alexe Surdu
⟨I. Tomoșoiu⟩ [75]
C. Vrînceanu
C. Tabacu
I. Tulucă
⟨Ion Ghinea⟩ [76]
G. Bădilă
F. Sărarim [f. 14] [79]

Chirițoiu
Alex. Lărgeanu
C. Blajă
I. Bobincă
V. Neacșu

[Panait
⟨Balașa
Lupu
Marin⟩ [77]] [78]

*

A. G. Apostol
Amuza
Alămaru
Simion Avram
G. I. Bălușescu
G. Boeru
D. Boaș
A. Bacalu
Berești eanu

I. Fătu
C. Gradea
B. Ghemuleț
G. Giuglea
Florea Gruia
G. Hinoveanu
I. Libaniu
[⟨C.I.⟩ [80] Șt. Manoliu] [81]
Marin Vergu

[71] Încadrat cu creion chimic și anulat apoi cu creion violet.
[72] Anulat cu creion chimic.
[73] Subliniat cu creion chimic, anulat cu creion albastru.
[74] Anulat cu creion negru.
[75] Anulat cu creion violet.
[76] Anulat cu creion chimic.
[77] Anulat cu creion albastru.
[78] Adaos cu creion negru.
[79] Filă indistinct vărgată; însemnări cu cerneală. Între altele, nume întîlnite în documentarul romanelor *Răscoala* și *Jar*.
[80] Șters cu cerneală.
[81] Anulat cu creion albastru.

N. I. Belciu
N. D. Berbec
M.D. ⟨Boiangiu⟩ [82]
George Bejan
S. Crușoveanu
Bucur Calangiu
D. N. Ciucă
Radu Ciocu
⟨I. Dadarlat⟩ [83]
N. Duță
I. B. Delugan
Al. Făgășanu
T. Frangulea

N. Mușeteanu
Gr. Monea
Nicolae Neagu
V. Obedeanu
C. Pantu
Plesca
Niță Răpeanu
Nicolae Roșculeț
Petre Rioșeanu
Gh. Roncea
Șt. Pudianu
C. Roca
N. Șapcaliu [f. 31] [84]

*

⟨C. I. Tomoșoiu⟩ [85]
C. Țugulea
N. Titeanu
C. Ungureanu
Achim ⟨Zamfir⟩ [86]
Zagâru
Nicolae Tabacu
Vasile Plesca
Buhor
N. R. Ghenciu
I. Zeciu
D. Bălașa
Buhlea
Stan Botea
N. N. Bălteanu
I. Ciurezu
Ion Cotigă
Ilie Predoianu
I. Bălosu
D-tru Vrejoiu
Gh. Turbure [f. 32] [87]

Berceanu
D. Bratu
I. B. Colac
Ioanițoiu
Marin Trancă
Mazileanu
Găluț
Ion Grama
Mumuianu
Țintea
Țurcanu
Gîrbea
Negomireanu
Răceanu
Mănoiu
Bobeș

[82] Anulat cu creion albastru (nuanță spre violet.)
[83] Anulat cu creion albastru.
[84] Hîrtie mată, subțire, text cu cerneală. Numele „Dadarlat" revine în paginile romanului *Răscoala*.
[85–86] Anulări cu creion albastru spre violet.
[87] Filă avînd aceeași proveniență ca și f. 31, scrisă cu cerneală.

*

Bulancea
Vicol
Burligă
Trufinic
Mitoc
Lungu
Colban
Podnorești
⟨Chelariu⟩ [88]
⟨Ștefan Țiță⟩ [89]
⟨Moașa și fata ei care murea din facere⟩ [90]

⟨Lespezi⟩ [91]
⟨Ruginoasa⟩ [92]
Dolhasca

[f. 37] [93]

*

Țărani

Iosif Bojoc
Matei
Lupu Chiriținoiu
Crăciun
⟨Leonte⟩ [94]
Dumitru
Mihai
⟨Miron⟩ [95]
⟨Ilie⟩ [96]
⟨Tănase⟩ [97]
Anton Văduva
Nistor
Dănilă
⟨Cristea Mucenicu⟩ [98]
Andrei

[Ifrim
Ichim
Damian
Terente
Iftodie
Chirilă
⟨V Î L V Ă T A I A⟩ [99]
Erenia

⟨Nicodim⟩ [100]] [101]

⟨Nastase⟩ [102]
⟨Ispas⟩ [103]

[88] În dreptunghi, anulat cu creion negru.
[89–90] Creion albastru deschis.
[91–92] În dreptunghi și anulat cu creion negru.
[93] Hîrtie apropiată de f. 31, 32, însă de altă mărime. Însemnările privesc onomastica și toponimia romanului *Răscoala*.
[94–97] și [99] Anulate cu creion violet.
[98] Nume anulat cu creion negru.
[99] Creion violet.
[100] Anulat cu creionul negru peste creion roșu.
[101] Scris cu creion roșu, adaos la redactarea cu negru.
[102–103] Însemnări cu cerneală.

Ignat
Florea
⟨Silvestru⟩ [104] [f. 38] [105]

*

Băltărescu Const.
Navrea Gh.
Cuibuș
Antimiu
⟨Giurcuțiu⟩ [106]
Bumbu Victor
Brumaru I.
Bitang Ferenz
Cătana
Bilobran Tohana
Ududie
Cocoroiu
Ploscariu
⟨*Cocoroiu*⟩ [107]
⟨Ploscaru⟩ [108]

⟨Ilinca⟩ [109]
Sofia
Paulina
Olimpia
Irma
Aurelia
⟨Ioana⟩ [110]
Adela
Ida
Angela
Lucia
Cazimira
⟨Domnica⟩ [111]
Tatiana
Antonia
Ernestina
Brigita
Ludmila [f. 13] [115]

⟨*Oița*⟩ [112]
⟨Dafina⟩ [113]
⟨Stanca⟩ [114]

*

⟨Luca Talabă — deșteptul
Lupu Chirițoiu — bătrînul
Damian Dulmanu — cu piatra
Stan Marin — miniosul⟩ [116] [f. 13 v.] [117]

[104] Anulat cu creion albastru.
[105] Filă hîrtie mată la fel cu f. 37, dar altă dimensiune. Ca și filele următoare, se încadrează în documentarul romanului *Răscoala*. Pe verso-ul filei, un desen.
[106] Anulat cu creion negru.
[107–108] Adăugate cu creion roșu.
[109] Completat cu cerneală, deasupra.
[110–111] Nume anulate cu creion violet.
[112–114] Adăugate cu cerneală.
[115] Hîrtie mată, identică f. 16, 18, 28, 29, 30; redactat cu creion negru. Privește documentarul romanelor *Răscoala* și *Jar*.
[116] Scris cu creion violet.
[117] Pe aceeași filă un desen.

*

Vornicul Iurie
Petru Negrilă
⟨Luca Talaba⟩ [118]
Ilie Hreanu
Eremia Condrea
Săcuianu
Stercu
Cățăleanu
Cosma Șerpe
Ivașcu
Trotușan
⟨Tomșa⟩ [119]
⟨Murgu⟩ [120] [f. 30] [122]

Slava
⟨Gherghina⟩ [121]

*

⟨Maltopol
Nicolaide
Cavaropol⟩ [123]

⟨Mihalache Pruncu
Vasile Cociorva
Ștefănică Oanță⟩ [124]

⟨*Mazileanu* Victor Pop⟩ [125]
⟨Victor Predeleanu (V. Pop)
Tecla Predeleanu (nevasta lui)
Puia Postelnicu⟩ [126]
⟨Dafina⟩ [127] [f. 15] [128]

[118] Anulat cu creion chimic.
[119] Adăugat, în față: „Leon" (creion negru).
[120–121] Scris cu creion negru.
[122] Filă scrisă cu creion albastru; adăugiri cu creion negru; hîrtie mată Pe verso, următoarele socoteli cu creion negru:

„2712 — P[ădurea] spin[zuraților] broșat 110
185 — cartonate 140
102 — Ion 185 cart[onate]
3445 — Adam broșate 100
685 — carton[ate]
957 — [Golanii]*
680 — cart[onate]
935 — [Apostolii]* 30".

[123] Scris cu creion albastru.
[124] Idem; apoi anulat cu același creion.
[125] Creion albastru. Ulterior, anulat „Victor Pop".
[126] Scris cu creion roșu, apoi anulat cu albastru.
[127] Scris și subliniat cu creion negru. Anulat cu creion albastru.
[128] Hîrtie mată; însemnări cu creion albastru, roșu și negru. Privește documentarul romanelor *Răscoala* și *Mojarul iluziilor*. Pe verso-ul filei, numeroase socoteli.

*

⟨Ionaș Rotompan⟩ [129]
Cupșa
Ciucaș
Manzuru
⟨Predeleanu — amantul Nadinei⟩ [130]
C-tin Basta? — fostul
⟨Brumaru⟩ [131] [f. 17] [132]

*

Sate, comune

Orbic
Grumăzești
Jura
⟨*Colelia*⟩ [133] [f. 16] [135]

Oltea
⟨*Olena*⟩ [134]

*

Satul Delga
Ocina
Cuhnia
Vasile Manzur
Bălan
Miclea — Pouya
Tatomir — Pouya
Plotun
⟨Dumescu⟩ [136]
⟨Iuga⟩ [137]
Coruz
George Ciucaș — *Cupșa*
⟨Ionașcu Rotompan⟩ [138] Dugoiu [f. 18] [139]

---

[129] Anulat cu creion albastru.
[130–131] Idem.
[132] Filă de aceeași compoziție cu f. 15; însemnări cu cerneală.
[133] Scris cu creion albastru, subliniat cu creion negru.
[134] Subliniat cu creion negru și violet.
[135] Hîrtie mată $^1/_2$, creion negru. Toponimul „Olena" revine în romanul *Răscoala*. Pe verso-ul filei, diverse calcule și un desen.
[136, 137] Anulate cu creion violet.
[138] În dreptunghi și anulat cu creion negru.
[139] Hîrtie mată, creion negru. Pe verso, diverse calcule.

*

Buzdugan — Iulia
Ponoran — ⟨Profira⟩ [141]
Arvinte Iacob — Repsina
Miron Emil — ⟨Antoaneta⟩ [142]
Dadarlat Ecaterina — Agripina
Varlam Ștefan — Zefira
Amalia
Iosefina
⟨Ralina⟩ [140] — Hermina
Daria
Vera
Eufemia
Amfiza
Valentina
Gherghina
Zavastia
⟨Niculina⟩ [143]
Evlampia
Cecilia [f. 29] [144]

*

⟨Simion Butunoi⟩ [145]
Ioan Vizitiu
Ion Bordea
Gara Țindărei
⟨Amara⟩ [146]
Dumitru Seceleanu
Șerban Popa
Nae Voinea
Mihai Cucule
Alexandru Ciungu [f. 23] [147]

---

[140] Adăugat cu creion roșu.
[141, 142] Anulat cu creion violet.
[143] Anulat cu creion violet.
[144] Hîrtie mată, creion negru. Ecouri în *Răscoala* (Dadarlat) și *Mojarul iluziilor* (Niculina).
[145] Anulat.
[146] Idem; subliniat ulterior cu alt creion negru.
[147] Însemnări cu creion negru pe o bucățică de hîrtie (1/8 din filă); ecouri în onomastica romanului *Răscoala*.

*

Țăranul = Petre

Ion Frunză
Lazăr Ilcu
⟨Petre Petre⟩ [148]
Irimie Popa
⟨Stan Marin⟩ [149]
⟨Ilie Rogojinaru⟩ [150]
⟨Miron⟩ [151] Cercetașu
Vlad Ciupagea
Nicolae Hotăranu
Trifon Gugiuianu
Păcală
⟨Dulmanu⟩ [152]
Baidac
⟨Busuioc⟩ [153]
Boldur
Coman
Vasile Hulub [f. 25] [154]

Liana
Filofteia Cormoiu
Anghelina
Ruica

*

Pandele Lișcu
Barbu Cătana
⟨Tănase Mitruțoiu⟩ [155]
⟨Cosma⟩ [156] Julea
Anghel Văduva
Dragomir Răgălie
Toma Cercel
Gheorghe Ciotor
Iordache Melcu
⟨Simion Modreanu⟩ [157]
Ștefan Hamza
Toader Hotnog

[148] Anulat cu creion negru și subliniat de două ori cu creion albastru.
[149] și [152] Anulate cu creion negru.
[150–151] și [153] Idem cu creion violet.
[154] Filă de maculator, creion negru. Ca și filele următoare (26, 27), privesc, în special, „distribuția" romanului *Răscoala*. Notațiile din dreapta se înrudesc cu alte însemnări din documentarul romanului *Jar*. Pe aceeași filă, calcule și un desen.
[155–156] Nume șterse cu creion violet.
[157] Șters cu creion albastru.

⟨Serafim Mogoș [1]
Năsturaș
Scobai [f. 26] [159]

Paraschiv Cotobanu
Ion Bou-Negru
Iacob Dungu
⟨Anton Nacu⟩ [160]
⟨Radu Oloman⟩ [161]
Trandafir Aramă
Ispas Pascu
Scarlat Grancea
⟨Zamfir⟩ [162] Odudie
Haralamb Durdun
Spiridon Buiuc
Colin ⟨Chelaru⟩ [163]
Ignat Fața
Pintilie
Golocan [f. 27] [164]

*

⟨Începutul — Ceai etc. vorbindu-se cu admirație despre Franța etc.
Sfîrșitul — același ceai despre Germania⟩ [165]

Ionel Gabrea
Bălan
Moise Tripa
⟨Constantin Rotaru⟩ [166] { Natalia — soție; Eva (Uța) — fată de măritat; Radu — băiatul }
Miron Badea
⟨Aurel Dolga⟩ [167]
⟨Alexe Danciu⟩ [168]

[158] Șters cu creion violet.
[159] Filă de maculator (creion negru).
[160–161] Anulate cu creion negru.
[162–163] Idem, cu creion violet.
[164] Filă de maculator (creion negru).
[165] Text scris cu creion roșu, într-un dreptunghi negru.
[166] Șters cu creion albastru.
[167] Nume șters cu creion negru.
[168] Idem, cu creion albastru.

Anton Tomșa
Vasile Condoroiu
⟨Mihai Ciufu⟩ [169]

Daria — prințesa

⟨Belcineanu⟩ [170] liberal
Tatomirescu
Pocitanu Magearu țărănist
⟨Drugeanu⟩ [171]
⟨Cornoiu⟩ [172] [f. 4] [173]

*

Mociornița, mustață neagră, păr nins, cultivat, harnic, bădăran; afaceri bune etc.

Nevasta plină de bijuterii

Fata o mărită cu un zero de familie boierească.

*

Grigoriu —
Eugenica — are jenă că soțul ei e [...] *

Fată mări[tată] cu Sturza

*

Constantin Rotaru, 51 ani, mare avocat etc.
⟨Natalia, Angelica, Elisa, Alina⟩ [174], 45 ani
Radu, 26 ani, însurat de un an cu Florentina Grigoriu
⟨Eva⟩ [175], logodită, 23 ani
Eva (Uța), 21 ani
Sofia (18 ani)
Constantin (13 ani)
Ileana (8 ani)
Traian (3 ani)
Bătrînul Florea Rotaru, 74 ani, galant etc. [f. 1] [176]

[169–172] Nume șterse cu creion negru; 169 mai are și o subliniere cu creion albastru.

[173] Filă caiet aritmetică, prelung. Parțial, onomastica va reveni în romanele plănuite sau publicate între 1931—1940: *Mojarul iluziilor*, *Jar*, *Gorila*, *Amîndoi*. Pe verso-ul filei, socoteli gospodărești: pîine și tutun cumpărate între 15 mart. și 7 apr. (cantitate, preț, total cheltuieli), cu menționarea pîinii și tutunului dat unui oarecare Lache.

[174] Anulat cu creion roșu și înlocuit, deasupra: „Eva (Uța)".

[175] Idem; înlocuit cu: „Angelica".

[176] Fila aparține unui caiet de aritmetică prelung, aproape 2 cm. peste formatul normal. Primele șapte rînduri sînt scrise cu creion negru; restul însemnărilor cu creion roșu. Ulterior tot textul a fost anulat cu creion negru.

*

Ovidiu Goma
⟨Domnaru⟩ [177]
Ghinghina
Jinga
Chiaburu
Niculina — actriță cu Valjean
Ion Popescu-Pintea

Spre deosebire de alte țări, aici eroul trebuie să descopere el singur că numai prin îndrăzneală reușești etc. — vezi Forestièr, p. 12

⟨Țărăniștii, singuri nu vin la putere, închid registrele de înscrieri în partid.

Rotaru parcă simte o ofensă, deși e alt partid.⟩ [178]

Cosma
Tudor [f. 5] [179]

*

Guguianu
Udrea
Ion Ciofrîngaru
Spahiu
⟨Motroc⟩ [180]
⟨Dolinescu⟩ [181]
⟨Delulescu⟩ [182]
Ciuplina
Spulbereanu
Florea Daia
Utalea
Maltopol
Nicolaide
Cavaropol
⟨Cociorva⟩ [183]
Luca
Manzuru

⟨Tolontan
Cumpănașu
Cupșa
Ciucaș⟩ [184]
⟨Ina, o fată⟩ [185]
⟨Caliga⟩ [186]
⟨— Pe mine nu mă interesează ce scrii D-ta! Eu vreau un jurnal în care să nu scrii anume lucruri!⟩ [187]

[177] Șters cu creion negru.

[178] Scris cu creion verde.

[179] Ultima filă scrisă pe caiet de aritmetică, prelung. Pe verso, o schiță de plan (creion albastru), apoi un calcul: „573000: 12 = 47,733."

[180, 182–183] Nume șterse, după alegere, cu același creion negru.

[181] Nume șterse cu creion albastru după alegere.

[184–187] Adăugate cu creion roșu.

⟨Negel⟩ [188]
Grama
⟨Pahonțu⟩ [189]
⟨Malinescu⟩ [190]

Trotușan
Murgu

Secuianu [f. 3] [191]

*

Prof. ⟨Titu⟩ [192] Cumpănașu, văduv.
Vasile, student.
Ina, fată mică — amorezată de Ion Ion[escu]
Ion Ionescu — fiu [de] țăran
Un ardelean — politehnică, fiu [de] învățător
Un basarabean — teolog
Alții: Teofil Druge[anu]
Vasile Cumpănașu [f. 2] [193]

*

Parcă s-ar fi deșteptat dintr-un vis plin de soare subt un cer cenușiu și rece.

Toate femeile frumoase au o înfățișare misterioasă în amurgurile de vară.

Era cam turcit.

Ion Ciofrîngaru
Ion Spahiu
Petre Spaima
Barbaruc
Verbiceanu
⟨Al. Motroc⟩ [194]
⟨Dolinescu⟩ [195]

⟨Florea Daia⟩ [196]
Ion Toropa
Ion Depinoiu
Dafina [197]
Utalea
⟨Cupșa
Ciucaș

[188], [190] Idem notele 180, 182.
[189] Idem nota 181.
[191] Filă caiet aritmetică, prelung. În stînga, pe vertieală, însemnarea: „După război era o modă să-ți găsești origine ardeleană." Pe verso-ul filei, diverse calcule, între care: „907[...] / 910 naște copil / 916 război / 926 — 16 ani copilul." În „inventarul" onomastic de mai sus recunoaștem nume din romanele tipărite după 1934: Utalea, Pahonțu, Cumpănașu ș.a. (1938) Motroc, Cociorva, Negel, Secuianu ș.a. (1940).
[192] Anulat cu creion negru și scris deasupra: „Traian".
[193] Filă caiet aritmetică, prelung; text scris cu creion chimic. Jos (stînga), cu cerneală, o rețetă culinară(?): „150 gr. [ouă]* / 50 gr. unt / 50 gr. brînză / 250 gr. [...]*/ 100 gr. șuncă / = 600 gr." Pe verso-ul filei, socoteli gospodărești: „1/4 pîine — 1,50 / 1 kg. mălai — 3,50" ș.a.
[194–196] Anulate ulterior cu creion negru.
[197] Înlocuit: „Solomia".

D-tru Dadu
Șt. Ciuplina
⟨Delulescu⟩ [198]
Calomfirescu
⟨Petre Spulbereanu⟩ [199]
Topoloveanu

Const. Basta⟩ [200]

⟨I. Istoria⟩ [201] [f. 6] [202]

*

⟨[Sanda] * Gotcu⟩ [203]
Gabrea Ionel
Crăciun Bălan
Nicolae Lețu
⟨Moise Tripa⟩ [204]
⟨Const. Rotaru⟩ [205]
Miron Badea
Tănase Butrala
⟨Aurel Dolga⟩ [206]
⟨Alexe Danciu⟩ [207]
Anton Tomșa
Vasile Condoroiu
Filip Tîrnăveanu
⟨Stan⟩ [208] Țugulea
Stan Colac
⟨Mihai Ciufu⟩ [209]
⟨Belcineanu⟩ [210]
Dumitru Lucan
Chiru Lungu
C-tin Verulescu

⟨Nicolae Dandu⟩ [211]
Tatomirescu
Valimărescu
Pocitanu
Bădoiu
Isac A. Totolici
⟨Drugeanu⟩ [213]
⟨Cornoiu⟩ [213]
I. Babarada
Guguianu
Gh. Păcală
I. D. Sfranciog
Udrea
Ruică
Priboianu
Glogoveanu
Filodor
Zătreanu
Victor Cătana
Brebenaru

[198–199] Idem notele 194-196.
[200] Onomastică adăugată cu creion roșu.
[201] Notație cu cerneală.
[202] Însemnări cu creion negru pe o hîrtie vărgată. Ecouri în lumea personajelor din *Gorila* (Dolinescu, Utalea) și *Amîndoi* (Motroc, Solomia).
[203–207] Nume anulate.
[208] Șters și înlocuit: „Vasile".
[209] Anulat.
[210] Șters odată cu notele 206 și 209.
[211–213] Anulări.

Beligrădeanu Modigă
⟨Ion Lemnaru, Tudor Dungu, Șerban Aramă, Scarlat Odudie⟩ [214] [f. 7] [215]

*

Nicolae Apolzanu
Ionel Parota
Ana Bogățianu
Ana Hansa
Iacob Sendrea
Tudor Barac
Petru Stoia
Ioan [Parola] *
Ana, Iacob } Dane
Ioan Vasarab
Persida
Ioan Gozar
Corneliu Mandrea
Delia [f. 19] [216]

Arh. L.R., I ms. 3a

[B. PROIECT INTERMEDIAR] [217]

Gorila

Îndrăzneț, curajos, dar totdeauna prudent. Numai cînd i-e atacată femeia și copilul, pentru apărarea lor, renunță la prudență — și e învins.

Pantelimon Răcaru — Pan Răcaru

Unul se numește Tănase și iscălește A.

*

Răcaru moare împușcat de o doamnă a cărei scrisori a vrut să le publice ca să-i compromită soțul.

*

Culminează cu vizita pe care i-o face regele acasă — pe urmă vine uciderea.

*

Participarea lui Remus — îl cunună Răcaru. [f. 84]

Arh. L.R., I ms. 3a

[C. PROIECTE ȘI SCHIȚE] [218]

Mavrodi așa cum a fost.

Eroul îl admiră, devine prieten, îi cere sfaturi etc. Pe urmă se ceartă [monstruos] *. Se reîmpacă, dar eroul nu-l iartă pînă moare.

Corneliu — directorul teatrului.

Eroul scrie critică teatrală, se culcă cu actrițe etc.

Fiindcă injură urît pe toată lumea, autori, actori, directori — e temut și mare critic.

Clubul miliardarilor

Cunoștințe politice

Cite un om de încredere în fiece partid — are informații politice bune, care lansează ziarul.

La sfîrșit e prieten cu miniștrii pe care îi ia de braț, de mînecă, de nasture, de umeri etc.

*

Familia Grigoriu — mari tăbăcari etc. aventura... [f. 111] [219]

*

Eroul însurat cu [o] ardeleancă de la Alba Iulia (vezi Nae), n-o scoate nicăiri, e proastă și neelegantă. Are doi copii încîntători. Divorțează de ea și totuși păstrează legături, și plătește tot; ea e mascota lui.

Idealul lui e Mavrodi, care e subsecretar și șeful culturei.

Nu întinde mîna. În realitate de teamă să nu i-o refuze cineva; lumea crede că de mîndrie.

---

[214] Scris, pe verticală, în stînga filei.

[215] Însemnări, cu creion negru, pe hîrtie indistinct vărgată. Ecouri în lumea personajelor din documentarul și versiunile definitive ale romanelor *Răscoala* (Odudie), *Jar* (Nicolae Dandu, mai tîrziu Victor Dandu), *Gorila* (Rotaru, Belcineanu), *Amîndoi* (Dolga). Pe aceeași filă, diverse calcule.

[216] Filă dintr-un „notes", de mărime 1/4 dintr-o coală normală, nemaiîntîlnită în această mapă; însemnări cu creion negru.

[217] Între romanele *Mojarul iluziilor* (ulterior *Jar*) și *Gorila*. Scris cu cerneală pe o filă de caiet.

[218] Scrise pe hîrtie filigranată „Original Bank-post-paper".

[219] Texte cu creionul negru; excepție ultimul rînd (creion violet.)

De cînd a ajuns își caută origine ardelenească sau cel puțin macedoneană. Explică de unde vine „Popescu".

La nuntă, Alba Iulia, a fost un prieten ardelean, înrudit cumva cu mireasa. Nu l-a poftit niciodată. Își aduce aminte cum la nuntă mireasa era tocmai la menopauză și cum toată familia era îngrozită: ce va zice mirele! Eroul își amintește cu scîrbă.

*

Părinții lui — nu-i primește la dînsul.

*

Un ziarist nu trebuie să se anchilozeze în ideologii fixe: a fost socialist după război, apoi umanitarist și filosemit, apoi democrat și țărănist, adorația poporului și a mulțimii, apoi fascist, naționalist, hitlerist, monarhist, republican — ziaristul trebuie să adulmece opinia publică și să jure ca ea. Poate scrie orice, a doua zi nimeni nu mai ține minte. [f. 130] [220]

*

D-na Valjean, mică, frumoasă — se zice că Valjean o poartă în buzunar ca pe o bijuterie, el fiind înalt, voinic, blond, ochii albaștri. Patru fete și un băiat; acum a născut încă o fată. El 47 ani; ea 42. Fata mare măritată de curînd, bine.

El mare avocat, liberal; eroul îl face să plece din partid la averescani, să-l facă ministru. Nu-l face decît subsecretar, la sfîrșitul legislaturii (vezi Victor Milian). D-aici se întoarce la liberali; nu-l mai face ministru. Trece la alții. Aviator. — D-na Valjean, care ținea să fie ministreasă din cauza sergentului, e furioasă pe erou; e geniul rău al lui Valjean. În realitate, totuși îl iubește, cum îl iubesc toți în casă.

Tot trecînd din partid în partid, cînd nu mai are unde trece, *face el un partid.*

Valjean cum se ține să nu iasă afară, cînd are clienți, dar îl trece rău. Pe urmă tot eroul îl încurcă cu o actriță care-i face sînge rău d-nei Valjean

[220] Filă scrisă cu creionul. În dreptul aliniatelor 3 și 7, sublinieri cu creionul verde. Schița de portret a presupusului „Popescu" precum și relatarea referitoare la căsătoria sa cu o femeie în vîrstă amintesc evoluția gazetarului Stelian Popescu, după moartea fondatorului ziarului *Universul*, Luigi Cazzavillan. Pe verso-ul filei, în diagonală și etajat, un calcul de vîrstă: „23 — 907// 30 — 914 // 36 — 920 / 41 — 925".

(telefon etc.). În pragul divorțului etc. Valjean îl ajută să facă gazeta lui [f. 109] [221]

*

Valjean are un băiat de 25 ani care e țărănist, însurat cu [o] averescană. Fata se mărită cu [un] liberal.

Littmann, financiarul, prieten cu eroul.
Aușnit, industriaș, idem.
Aristide [Blank], bancher, idem.
Cezar Petrescu
Crainic, poet.

*

Legături familiare prin nevastă cu profesorul [de] *liceu ardelean așezat demult aici — cu un băiat gardist, altul comunist, fata mijlocie, el însuși burghez.* La urmă se rupe legătura, firește.

Titu Herdelea, însurat, ziarist la „Universul"; trece la ziarul eroului. [f. 112] [222]

*

Cartea întîi [223]

Student în drept. Băiat modest, blînd, blajin, silitor; ambiție ascunsă de-a răzbi, de-a domina. Sărac. N-are noroc. Încercări literare. Cunoștințe și prietenii cu literații. Merge la teatru. Idile teatrale.

Fiu de țărani săraci. Își ascunde originea. Părinții lui vin la București; îi primește în ascuns. Șade undeva pe la mahala. Chiria o plătește cu amar.

Idealul lui să fie scriitor, după ce-și va dobîndi o slujbă bună și va face o partidă bogată ca să aibă viața asigurată.

Mediocru ca studii. Are oarecare temperament în scris. La o ședință literară, la M[ihalache] D[ragomirescu], citește o nuvelă cu un erou care fură ca să ajungă mare — pastișă Rascolnicof *(sic!)*

În general nu e luat în seamă.

Războiul îl face să dispară din lumea literară. Concentrări în timpul neutralității. În război se poartă bine. Are vitejii și decorații. N-a apucat să-și ia licența. Ofițer de rezervă, se gîndește să se activeze.

[221] Filă scrisă cu creion negru, foarte mărunt, adesea nelizibil. În partea de jos a textului, scris cu cerneală: „La Cour Suprême". Și aici, realitatea își spune cuvîntul: avocatul Valjean, personaj autentic.

[222] Filă scrisă cu creion negru. Din nou, personajele reale se află alături de cele fictive.

[223] Schiță de portret, amintind mai multe arhetipuri literare, care, în cele din urmă, își vor pierde urmele în biografia lui Toma Pahonțu.

Cuprins de spiritul de revoltă, efectul revoluției roșii, devine răzvrătit. România mare trebuie să fie România nouă. E antiregalist și republican. La Iași, într-o cîrciumă, într-un cerc de prieteni, înjură pe rege. Un ardelean îl pălmuiește. Umblă să-l provoace la duel. Renunță.

Întoarcerea la București. Făcuse seminar teologic, intern la Nifon; a dat diferența ca să nu se facă popă. Are oroare de preoți și ortodoxie. Își ia licența repede și e numit magistrat la Pitești. Renunță după cîteva luni. Se înăbușă. Viața împrejur e prea frămîntată. La București secretar la Valjean. Devine averescan. Întruniri. Cînd apar țărăniștii se face țărănist. Nemulțumit că nu i se dă nimic, e gata să treacă la socialiști-comuniști [f. 113][224], dar represiunea [din] 13 decemvre îl oprește la timp. Se înscrie la liberali. Nici aici nu reușește destul de repede. Încearcă să facă el însuși partidul oamenilor cinstiți. Se îndrăgostește de o actriță mediocră. Sărăcia îl zdrobește. Revoltat și furios pe toată lumea. Trebuie să-și țipe indignarea, să răstoarne lumea nedreaptă în care el nu poate reuși să iasă din întunerec. Scrie articole fulminante pe care nu le poate plasa... Valjean scoate o gazetă; îl ia, dar gazeta moare repede și el n-a putut scrie decît lucruri anodine, nefiind lăsat.

Cum a văzut pe prințesă întiia oară, cum a dorit-o, cum s-a îndrăgostit, de ea și cum s-a socotit un vierme care niciodată nu va putea ajunge să se apropie măcar de ea.

Cartea întîi se sfîrșește cu o scenă între el și nevastă-sa: vorbesc despre prințesa căreia i-a fost prezentat și care nici nu l-a luat în seamă. E furios dar și amoriz[at]. Nevasta presimte o primejdie. El presimte că de-acuma toate o să-i intre în plin. Și chiar așa este. [f. 114] [225]

*

Domnia celui mai abject lichelism. Lingușirile cele mai infame crează oameni mari de azi pe mîine. Nu e un caracter nicăiri, cineva care să strige: nu! Regele merge la vînătoare și a împușcat cinci iepuri; e primit cu discursuri etc.

*

Cînd e vorba de lupte între bătrîni și tineri, totdeauna victoria revine tinerilor fiindcă viața merge înainte și niciodată înapoi, chiar cînd s-ar părea altfel. [f. 127] [226]

[224] Filă scrisă cu cerneală.

[225] Începutul filei scris cu cerneală; ultimele două alineate cu creionul. Notația „încearcă să facă el însuși partidul oamenilor cinstiți" se cere coroborată cu un alt documentar aflat în arhiva scriitorului. Acolo tonalitatea sarcastică este și mai evidentă. Vezi *Arh. L.R., II ms. 1*, f. 61, cu însemnări, datînd, majoritatea, din 1912—1916.

[226] Filă 1/8 dintr-o coală, scrisă cu cerneală.

*

⟨I. Apariția
II. Trecutul eroului
III. Ziarul
IV. Ascensiunea
V. Divorțul
VI. Iubirea
VII. Ruptura
VIII. Speranțe
IX. Revolverul. Șantajarea
X. Pomenirea. (Procesul etc.)
XI.
XII. Revolverul
XIII. ⟩ [227]

*

I. Introducerea — apariția doamnei
II. Trecutul eroului etc.
III. Ziarul — pentru Valjean; n-a fost făcut ministru
IV. Ascensiunea — un an, cade guvernul, vin liberalii
V. Divorțul — apropieri de d-na
VI. Iubirea
VII. Ruptura
VIII. Speranțe — amenințări ⟨Speranța⟩ [228]
IX. Revolverul
X. Pomenirea ⟨Aleluia ⟩ [229]

⟨Ziaristica se face cu obiectiv precis — te dai la om — nu la principii. Alege omul și lovește dîrz. Toți dușmanii și prietenii prietenilor dușmanilor lui te vor citi și aproba, și-ți vor aduce material (forța, ce are a face), pe cînd prietenii lui se vor intimida.

E ridicolă gazetăria de principii. Moartă. Viața merge înainte. Omul are importanță, nu principiul.⟩ [230] [f. 119]

[227] Plan de roman, nenominalizat inițial, programat în 13 capitole. La început au fost menționate, cu creion negru, doar cifrele romane plus titlurile capitolelor 2 *(Trecutul eroului)* și XII *(Revolverul)*. Ulterior completat, ca și restul însemnărilor de pe f. 119, cu creion violet.

[228–229] Adăugat cu creion negru.

[230] Opinia, aparținînd unui personaj din lumea gazetăriei de scandal, apare și în documentarul romanului *Jar* (vezi *supra*, p. 491-493) ca și în alte proiecte ale romanului politic, caricaturizînd figura lui Pamfil Șeicaru.

*

Capitolul I

1 Recepție la d-na Valjean în preajma unei crize latente de guvern. Se vorbește: cinematograf, democrație, bîrfeli, politică internă, partide, umanitarism, Franța — oh, comunismul!

Invitați: Un magistrat de la Casație cu d-na, președintele Trib[unalului] cu d-na, cîțiva magistrați tineri.

*

Negreșit — d-na — eroină.

d-na Donescu — cuscra viitoare.
d-na actuală cuscră
d-na Linteș
d-na ardeleancă

*

⟨D-na Procopiu, cînd vorbește despre curte, închide ochii.⟩ [231]

Eroul care are să comunice lucruri urgente maestrului. [232] Cunoștința cu d-na. Scenă dintre erou și Rotaru despre viitorul guvern; Rotaru refuză — vine d-na Rotaru care-l înduplecă să figureze pe ambele liste și să fie în ultimul moment cu cel ce va veni la putere.

*

În același timp cînd Rotaru are încurcătură cu actrița, fata lui măritată are o aventură cu un tip și e gata să divorțeze încurajată de maică-sa. [233]

*

Un concert sau o recepție la Palat — unde regele se întreține cu eroul îndelung. [234] [f. 116] [235]

*

O doamnă — în vîrstă — Maea-Radovici

[231] Adăugat, ulterior, pe diagonala filei.

[232] Din nou, fragmentul trimite la variante anterioare (dialogul Remus Oloman — maestru din documentarul romanului *Jar*).

[233] Scris cu creion violet.

[234] Scris cu creion verde.

[235] Însemnările de pe această filă, unele foarte vechi (începutul), altele, adăugate mai tîrziu, se referă la variante distincte ale aceluiași roman. Pe verso, calcule gospodărești, scrise cu creion negru („$50^1/_2$ bîrne de la Luna" etc.)

*

Ceva à la *Familia Rarincescu* — unde toți se iubesc și sînt solidari și reușesc în toate. ⟨Trei băieți — prof. univ. drept, conservator; medic, liberal; inginer, democrat. Două fete — profesoară română, soțul [agronom]*; profesoară istorie.⟩ [236]

Aușnit se botează și se însoară cu o ardeleancă tînără și frumoasă. (La recepția Rotaru, apariția ei face senzație.)

*

La recepție: [f. 108] [237]

*

Eroul

Vrea să ajungă cu orice preț — a fost magistrat, funcționar, avocat, ziarist, om de afaceri. Presa — cel mai bun mijloc de parvenire. ⟨*Presa — servitoarea publicului, nu moralizătoare, ceea ce nu înseamnă ca uneori să nu moralizeze — ca o servitoare obraznică.*⟩ [238]

Nevasta eroului nu iese niciodată cu el; e gospodină și bucătăreasă. El nu vrea s-o scoată. Cînd însă el declară că vrea să divorțeze, atuncea se duce la d-na Valjean. Scenă între ea și cei doi soți. Revolta d-nei Valjean și a fetelor.

*

⟨La început eroul se simte onorat cînd Rotaru îl tutuiește, iar el răspunde cuviincios.

La sfîrșit Eroul îl tutuiește pe Rotaru și acesta nu știe dacă trebuie să-l tutuiască, dar evită de a-i zice d-ta sau tu.⟩ [239]

*

⟨Eroul e un revoltat permanent — asta îi cîștigă simpatiile și admirațiile. Față de toate problemele ce se pun, el are o atitudine de revoltă, încît tot tineretul e cu el [...]. E contra oficialității în general. Un fel de anarhist sui-generis. Patria și țara sînt însă realități pentru el. Combate toate partidele și guvernele, dar susține anume persoane din toate.⟩ [240] [f. 132] [241]

[236] Text cu cerneală, situat în partea de jos a filei, legat de celelalte cuvinte cu o săgeată.

[237] Filă scrisă cu creion violet. Deasupra textului, un calcul: „450: 11 = 41". Ca și fila 116 (*supra*), conține însemnări înrudite cu documentarul romanului *Jar* (vezi personajul Rotaru).

[238] Subliniat cu creion verde.

[239] Adăugat cu creion violet.

[240] Text scris cu cerneală neagră.

[241] Calitatea scriiturii (cerneală, creioane diferite) îndreptățește să considerăm că, pe textul inițial, s-a revenit cu adaosuri.

*

⟨În capitolul final — altă recepție la d-na Rotaru, acum soția șefului de partid. Vin diverse d-ne, multe mici partide care vor să fuzioneze pentru putere. Se vorbește cu entuziasm despre Germania. Chestia eroului. Despre doamna asasină, achitată, care încă n-a ieșit în lume. Pentru unii eroină, pentru alții... Apare ea. — Se vorbește: radio, sport, dictatură, autoritate, disciplină, Garda de fier, naționalism, Germania, Italia, noua alianță, ura [împotriva] comunismului etc.⟩ [242]

*

O recepție mare la d-na Cantacuzino unde apare eroul singur ca să vază pe d-na, fără a-i putea vorbi. E în preajma despărțirii definitive, cînd o amenință cu destăinuirea.

*

⟨Adevăratul ziar nu susține o idee sau un om sau un eveniment decît pînă cînd reușește a se impune; din acel moment trebuie să treci mai departe, la alte idei și [alți] oameni, altfel plictisești pe cetitor — e ca și cu fericirea, cînd ai atins-o, nu mai e fericire. Dinamism! A nu te opri la nimic.⟩ [243] [f. 131] [244]

*

⟨Românul nu e credincios, nu, nu... E trist să spui, dar chiar teoreticienii ortodoxismului nu cred cu adevărat în Dumnezeu. Sînt farisei. Vă închipuiți pe Ignațiu Loyola necredincios. Și totuși Crainic nu crede, precum nu crede întreaga pleiadă de activiști ortodocși. Poporul însuși în loc de credință are superstiții; e un fel de păgînism blajin. Cei mai deștepți însă sînt imediat necredincioși; zeflemisesc religia. Din pricina preoților, care au fost inferiori? Dar parcă la catolici n-au fost la fel preoții și călugării?... Trebuie să fie ceva special...⟩ [245]

---

[242] Textul atestă și mai detaliat că într-o primă variantă, romanul își propune să satirizeze cameleonismul politicienilor români. Sarcasmul reiese și din modul în care este construit romanul; în Capitolul I, protipendada elogiază Franța; tot ea, în capitolul final, se manifestă germanofilă. Dezbaterile pe marginea evenimentelor internaționale reliefează tonalitatea pamfletară a scriitorului.

[243] Adăugat cu creion sepia.

[244] Filă scrisă, la început, cu creion negru. Adaosuri ulterioare cu creion sepia și verde.

[245] Anulat la o revedere a textului.

*

⟨— Capul plecat sabia nu-l taie — cel mai rușinos proverb care caracterizează o nație în tot trecutul ei. Pune alături de acesta pe „Tout est perdu sauf l'honneur". Viitorul acestui popor trebuie refăcut. Ne trebuie o educație eroică. Trebuiește uitat trecutul, șters cu forța din mintea oamenilor, smuls cu cleștele din suflete. Sîntem un ogor năpădit de buruieni care înăbușe orice plantă utilă. Trebuie plivit ogorul, smulsă toată buruiana. Ogorul va părea gol și sărac la început, dar pe urmă va da din plin rodul cel bun...

(La țară cînd un țăran șmecher rîde de lucrurile sfinte și vorbește prostii, micul erou îi cîrpește niște palme de-i sare căciula.)⟩ [246]

*

Românul adoră limbile străine. Aici franceza, în Ardeal germana și ungara, în Basarabia ruseasca, nobilii engleza. Li-e rușine să vorbească românește și se cred mai nobili și mai culți dacă vorbesc, chiar prost, o limbă străină. De ce?

(Legionarii fac adevărată goană după românii care vorbesc străin, ca și după cei ce nu salută drapelul.)

*

⟨regim totalitar — totalitatea tiraniei⟩ [247] [f. 121] [248]

*

Eroul [decorat] cu [ordinul] Mihai Viteazul devine legionar fanatic; într-o expediție un plutonier îl lovește; acesta îl împușcă. Arestat, achitat.

---

[246] Idem.

[247] Adăugat cu o altă cerneală neagră.

[248] Filă scrisă cu cerneală. Mai mult decît alte documente, notațiile de pe această filă, cu un pronunțat caracter antiortodoxist și antișovin, sînt rodul cunoscutei adversități intervenite între L.R. și ideologii revistei *Gândirea*. Tonalitatea ironică a ultimilor însemnări („Românul adoră limbile străine" etc.) privește realitatea socială a intelectualității românești interbelice și, în primul rînd, snobismul claselor avute. Însemnarea: „regim totalitar — totalitatea tiraniei", în imediata vecinătate a notațiilor despre mișcarea legionară, este, prin opoziție, un indiciu asupra vederilor politice ale lui Liviu Rebreanu, vederi „diametral opuse" — cum le va defini scriitorul însuși într-un alt document (vezi, *supra*, p. 576). Dealtminteri, pe verso-ul f. 121 se află un desen, caricaturizînd, pînă la obscenitate, discuția politică din capitolul I, *Întorsătura* (secvența 8), la care participă și conducătorii „fraților de cruce". În mijlocul unei mese dreptunghiulare, cu amplasamentul personajelor amintite, L. R. notează: „p [...]".

*

Un deputat, la cameră interpelînd, atrage atenția guvernului asupra dezordinilor provocate de legionari prin [masacruri] * de gorilă — brutalitate ridicată la rangul de lege. Ne întoarcem la epoca de piatră. Interpelatorul e urît ca o gorilă. De aici își atrage porecla de gorilă în presa legionară.

*

Partidul conservator — liberal
Partidul liberal — țărănesc
Partidul agrar — Goga
Partidul radical —
Partidul democrat — Averescu [f. 141] [249]

Arh. L.R., I ms. 3a

[D. ALTE DOCUMENTE] [250]

I. Întorsătura ⟶ Rotaru schimbă partidul
⟨II Trecutul⟩ [251] — la sfîrșit are ziar ⟶
III ⟨Presa⟩ [252] — lansarea ziarului ⟶
IV ⟨Treptele⟩ [253]
V ⟨Despărțirea⟩ [254]
VI ⟨Iubirea⟩ [255]
VII Prigoana [256]

Ziarul apare finanțat, fără să știe unul de altul, de Utalea (ca să nu scrie anume lucruri), de Rotaru (fiindcă nu l-a făcut ministru), de Belcineanu (fiindcă n-au venit ei la guvern). Împrumut de la Goldstein, girat de Utalea; ipotecată proprietatea soției prin Rotaru etc.

[249] Filă scrisă cu cerneală. Deși rîndurile sînt așternute în fugă, unele idei vor reveni cu vigoare în paginile romanului *Gorila*. Amintim una din replicele finale, condamnînd politica teroristă a mișcării legionare: „Politica poate să fie folositoare progresului omenirii, poate să servească înălțarea unui neam!... Dar cînd politica ajunge să argumenteze cu bîta și să convingă cu revolverul, atunci trebuie să-i sucești gîtul repede, altfel distruge țara!..." (ed. I, 1938, p. 618).

[250] Scrise pe hîrtie filigranată „Extra-Strong-Cartea românească".

[251] Șters și înlocuit: „Vălmășagul — Deputat — Gelozia Virginiei".

[252] Anulat și înlocuit: „Gazetă — tineri împrejur"; ulterior „Treptele".

[253] Șters și înlocuit: „Interval"; în dreptul ștersăturii, deasupra, o acoladă deschisă (creion negru) pentru următorul text: „trei guverne în trei ani".

[254] Șters și înlocuit: „Arhanghelii".

[255] Șters și înlocuit: „Despărțirea".

[256] Ulterior deschide o acoladă (creion negru) pentru următorul text: „În cameră: Gorila." și dedesubt: „articolul lui P[ahonțu]: Gorila".

VIII Gloanțele [257]
IX ⟨Ispășirea⟩ [258]
X Zorile
Subsecretar de stat permanent peste propagandă și presă. [f. 133] [259]

Noi am iertat și pe mort și pe omoritor!
Eh, băiete, cafeneaua îți sucește capul în timpul alegerii.

*

⟨Constantin Rotaru, 54 ani⟩ [260]

⟨La noi nu există arivism în sens occidental, oameni care să treacă dintr-o clasă în alta dorind din contra. Acolo clasele sînt fixe. La noi, nu. La noi arivismul e o virtute și trebuie să fie.⟩ [261]

Întorsătura

1.
2.
3.
4. Pahonțu cu tineretul
5. Pahonțu pe drum, trecut etc.→
6. Pahonțu la prof. Traian, întîlnirea cu Ion
7. A doua zi: Scena cu Rotaru
8. Citeva zile: Rotaru s-a decis

În fond ce s-o intereseze pe ea un Pahonțu oarecare? A, dacă ar fi cineva!

[257] Adăugat, cu creion negru: „Titu Herdelea îl insultă".

[258] Adăugat: „Osînda. Titu plînge cu hohot la proces."

[259] Filă scrisă pe o pagină abandonată din *Jar*, purtînd titlul: „Octomvre". Însemnări cu creioane de culori diferite. Pe verso, calcule gospodărești și două notații criptice:

„N Rmni: mr snt mlțm d nczr: mr: ș. mc.
dr nc. nl n. m: mr: c. pltc.

Vrgn: l cnsc dp snr ș zr. p jpns s: dschd
c s nl spr ștptr"

Adăugîndu-se vocalele îndepărtate, textele ar suna astfel:

„În România mare sînt mulțimi de necazuri mari și mici dar nici unul nu-i mai mare ca politica.

Virginia îl cunoscu după sonerie și zori pe jupînească să-i deschidă ca să nu-l sperie așteptarea".

[260–261] Notații ulterioare cu cerneală. A doua însemnare este replica unui personaj din roman. Va fi reluată, într-o formă amplă, pe verso-ul f. 124.

9. Pahonțu acasă vorbește cu nevasta
despre Florica

↓

Cap. II { ⟨a crezut că prin Rotaru va ajunge deputat. Nimic. Trebuie să facă gazeta, altfel se pierde.⟩[262] [f. 106][263]

*

Tipul care nu știe franțuzește dar întrebuințează mereu: „bref, enfin, n'est-ce pas?" etc.

Orice popor are nevoie să i se lase sînge din cînd în cînd, pentru ca să-și vie în fire și să se facă selecția necesară... Numai noi n-am avut nici o revoluție, de aceea sîntem cum sîntem.

— Dar războiul?

— Între război și revoluție e o mare deosebire. Războiul e o fatalitate și nu explică nimic, nici nu adaogă sufletește. Pe cînd o revoluție schimbă toată structura unui popor, firește o revoluție mare.

S-a făcut o revoluție în cartier, toate străzile sînt ocupate de automobile; e prezent tot serviciul circulației cu șef cu tot...

*

E curios cum copiii surîd cînd văd pe părinții lor amorezați. Pentru copii părinții sînt bătrîni iremediabili. Eu pe tata nu-l știu decît bătrîn chiar cînd era de 25 ani.

*

Inginerul Caliga, tînăr și sfios ca o fecioară, prieten cu Teofil.

Mircea Tolontan, cel mai muncitor și mai timid din[tre] secretarii lui Rotaru.

*

— Bine, Danciule, se poate să nu fi chemat popa cînd ți-am spus abia o...

— Nu mi-ați spus, maestre, păcatele mele. Se poate, dacă-mi spuneați să...

— Atuncea nu ți-am spus... Se poate. Du-te acum. [f. 115][264]

*

— Da!, admit! Politica să fie ideal de viață, dar politica să aibă un ideal! Pentru un ideal, chiar politic, poți să lupți, să suferi, să te sacrifici, să mori! Dar cînd nu e ideal? Tu — faci politică, zici tu, dar nu știi pentru ce lupți! Detești partidele și te înscrii într-un partid cu gîndul ca mîine să-l părăsești, să treci în altul care-ți oferă mai mari avantagii... Să nu ne ascundem! Asta e idealul procopselii cu orice preț! Dinu Păturică!

Asta trebuie s-o fi citit undeva că prea miroase a carte. [f. 135][265]

*

Părinții lui Pahonțu vin cînd aud că e deputat.

Virginia îi primește cu drag. El îi gonește blînd, dîndu-le 1000 lei. N-a fost niciodată acasă după război. Cînd va merge vrea să sară satul în sus. Au mai fost o singură dată ei...

Virginia le sărută mîna.

*

Noi avem legile cele mai liberale, pe care le copiem după alții și care știm dinainte că nu se vor aplica. Mai bine am avea legi severe care să se aplice. [f. 140][266]

Publicist

Lui Pahonțu i-e greață să fie numit publicist — asta înseamnă nimic, mai rău decît nimic — gazetar fără gazetă, șomer care se ocupă cu cerșitul și uneori cu șantajul mărunt.

*

E doctor în drept și licențiat în filosofie.

Am adunat diplome crezînd că cu ele vine pricopseala; nici măcar piața nu iese din toate doctoratele.

*

În vreme ce sus conducătorii politici se ocupă numai de partizani, numără voturi și aranjează mici afaceri și căpătuieli, oamenii noi se gîndesc că speră la ziua de mîine și lucrează pe subt pămînt pentru mîntuirea neamului.

*

Livia — seamănă leit cu *Izvorul* lui Ingres. [f. 128][267]

*

Pahonțu vrea să conducă țara. Nu știe ce va face, cum va conduce...

[262] Transferînd pct. 9 la Cap. II, schițează cuprinsul.

[263] Pe verso: „Capitol I" și calcule asupra productivității scrisului (vezi p. 630-631). Pe aceeași filă, două calcule cu creion roșu.

[264] Filă scrisă cu cerneală; ultimele trei replici scrise cu creionul negru și apoi anulate cu cerneală. Pe verso: „Capitolul întîi / *Întorsătura* / 1", (cerneală).

[265] Scrisă cu cerneală. Replica este pregătită de însemnări pe aceeași temă (vezi f. 136): „Politicianismul spurcă pe orice pune mîna" / „Politica românească pe care o văd cu ochii mei și o simt pe pielea mea" / „Preocupările ideale nu se pot găsi la ăștia crescuți în rele" etc.

[266] Filă îngustă, ceva mai mică decît 1/2 dintr-o coală normală. Scrisă cu cerneală. Text anulat.

[267] Însemnări pe o bucățică de hîrtie, ceva mai mică decît 1/2 dintr-o coală normală.

Răspunde:

— Napoleon, cînd a primit comanda în Italia, știa cum va conduce Franța și ce va face? Numai fanaticii sectari vin cu sisteme făcute gata în care vor să bage lumea: [...] * de azi ca și Robespierre odinioară. Un șef adevărat se adaptează vieții!

*

Democrația n-a reușit nicăiri afară de Anglia. Nici U.S.A., nici Franța n-au democrație adevărată... Cu atît mai puțin la noi unde așa-zisa democrație a fost...

*

— Intelectualul e trădător prin definiție — n-o spun eu.
Pentru că trădează e ucis.

*

Au sîngerat în război românii cei buni, ca să ne rămîie cei răi să ne guverneze pe urmă. [f. 126] [268]

Cînd Titu Herdelea cu alți bătrîni spune: am văzut răscoalele, care fac cît un mic război și era chiar mai grav pentru unii riscînd să desființeze simburele de independență națiunii române, am văzut expediția din Bulgaria, am făcut războiul, am făcut campania din Ungaria — ca rezultat România asta mare, frumoasă. Și totuși vouă vi se pare că noi sîntem nimic, o generație mediocră? Noi am făcut tot, voi nimic și totuși sînteți superiori?

— Împrejurările și norocul favorizează uneori generațiile mediocre... Nu e atît de greu să cîștigi un război, cît să exploatezi victoria... Voi ați cîștigat, cum ați cîștigat, războiul — dar ați distrus sufletește neamul, încît România e amenințată cu pieirea mai mult decît înainte. Voi ați terfelit unirea, făcînd din idealul de veacuri o realitate hidoasă. România adevărată nu e numai pămîntul, ci e sufletul! Ei bine noi vom curăța ruinele și vom crea România sufletului [f. 129] [269].

Cîte milioane și milioane de oameni și-au vărsat sîngele ca să întreție o țară? Patria e o imensă baie de sînge în care ne scăldăm cu toții. Pămîntul e literalmente îngrășat cu sîngele românilor, de aceea pămîntul fiecărei țări ia o înfățișare specifică, după sîngele ce l-a hrănit. Sîngele se infiltrează în glie și alcătuiește un mortar anume. Pămîntul îngrășat cu sîngele părinților dobîndește arome anume. Sufletele plutesc peste el etc. [f. nenumerotată] [270]

[268] Idem; însemnări cu cerneală.

[269] Schiță de dialog confruntînd punctele de vedere ale unor personaje de roman. Ambele replici sînt caracteristice intenției mărturisite de autor: satirizarea „naționalismului cu pumnii bătuți în piept și falsa democrație". (Însemnările sînt pe 1/2 dintr-o coală și scrise cu cerneală.)

Arh. L.R., I ms. 3a

[E. INDICE DE NUME] [271]

I

D-na Emilia Cornoiu, 50 ani, tînără, blondă-platină, ochi căprui, [...] * durdulie, vulgară, p. 12.

Constantin Rotaru, avocat, înalt, voinic, nins, ochi albaștri, [p.] 12.

Generalul Al. Cornoiu [p.] 17 — îndesat, păr-mustăți tunse perie, marțial, decorații.

Alexe Danciu, secretar, negricios, rotofei, arivist, [p.] 13.

Mircea Tolontan, [p.] 13, secretar Rot[aru]; modestie feciorelnică, feminin, roșește; harnic, deștept, carte.

eorgel Guguianu [p.] 13, judecător de instrucție.

Victor [illegible] [p.] 13, consilier Casație, uscat și delicat, grav, figură blajină.

D-na Eva Rotaru [p.] 16, micuță, plăpîndă, marchiză, 7 copii; fetișcană, obraji rotunzi, părul fire albe.

Corina [p.] 16 bucle cenușii, ochii verzi.

Teofil Drugeanu [p.] 19, partid național, drăguț, simpatic, muncitor, 30 ani, [p.] 21; vioi, zvelt, ochi negri pătimași.

Părintele Nae [p.] 22-33, bătrînel, fonf, gîfîie.

D-na Aglaia Grigorescu [p.] 22 — jandarm, 50 ani, fardată; păr vopsit roșu, plină [de] bijuterii, înțepată.

Iancu Grigorescu [p.] 22 mai scund, slăbuț, adus de spinare, îmbătrînit, 50 ani.

Florentina [p.] 23 — fiica lor.

Radu [p.] 23 — băiatul [lui] Rotaru — înalt, blond. [f. 78] [272]

[270] Hîrtie prelungă. Notații cu cerneală. (Pe aceeași filă următoarele calcule: „ 908 „ 47
47 14
955" și 33".)

[271] Extrase de L.R. pe parcursul colilor tipărite din *Gorila*, însoțite de scurte caracterizări pînă la p. 138. Hîrtie filigranată „Original Bank-post-paper", scrisă cu creion chimic.

[272] Pe verso, însemnări cu caracter gospodăresc, adrese ș. a.: „Ter-

II

Octavian Utalea [p.] 24 — antisemit, bogat, bine făcut, ochi culoare oțel, obraji palizi, păr rar castaniu cu fire albe, gura cărnoasă, dinții mari albi, bărbie colțuroasă, frunte înaltă 3 cute oriz[ontale], 3 verticale, foarte curat, elegant, mîini mici, degete albe subțiri.

D-na Utalea, Clarisa Babila [p.] 24 — tînără, frumoasă.

Bancherul Leopold Goldstein

Anton Drugeanu [p.] 27 — fost primar, figură blondă, rotundă, inofensiv, 6 copii, bonom, vorbăreț.

Gafina [p.] 27 — fata mică [a lui] Drugeanu.

Angelica [p.] 27 — fata [a] II [—a lui] Rotaru.

D-na Paulina Drugeanu [p.] 28, trecută, uscată, mîndră.

Toma ⟨Popescu-⟩[273] *Pahonțu* [p.] 29 — țanțoș, înălțuț, sacou sur închis, fața negricioasă, sprîncene stufoase, îmbinate, ochi scînteietori, păr negru lins pe spate, frunte largă, frămîntat; glas aspru, hîrîit ca de împrumutat. Secretar onorific [p.] 31-33 ani.

Iuliana Teleman [p.] 34 — fîșii păr alb în frizură.

Mihail Belcineanu [p.] 34 — vanitos, 45 ani, prof. univ. drept, [de] 2 ori fost ministru; pare mai tînăr, păr negru, mustața retezată englezește, privire fixă iscoditoare, ochelari rame groase; aroganță calculată și afabilitate în lume.

Cristiana Tomșa [p.] 35 — 25 ani; rezervată; ochi verzi, ficși, distanți, privirea farmecă și depărtează. [f. 77][274]

III

Spulbereanu [p.] 39 scund, îndesat, figură rotundă, zîmbitoare, medic, lucrează cu tatăl său.

Caliga [p.] 39 — curtezanul Gafinei, inginer Mica, țanțoș, mustață fină.

---

pentină Capăl lac / Terpentină 250 gr / Capăl lac 250 gr. / egală măsură dat cu pensula pe dosul icoanei pînă ajunge la suprafață, apoi șters fața icoanei cu terpentină / D-lui Director al Institutului de Puericultură — / 9 1/2 / „4.77.46" / Leagănul — „5.46.65" / Maria Alecu Dumitrescu / D-na Dacu — „4.35.78" / Caragea / Pătrunjel / D-na Dumitrescu — „5.46.65" / Dr. Coman T. / D-na Caragea — „3.25.27" / Calea Victoriei 129 / D-na Otetelișanu — 2.44.21" / Foc Rimniceanu / înapoi pe Jianu, aviator, Capșa / prima stradă la stînga / D-ra Mora — 15 — str. Dr. Paul / prima stradă aviator Demetriad etc".

[273] Adăugat, deasupra, cu o linie indicatoare.

[274] Notații cu creion chimic. Pe verso, o cerere către Directorul Institutului de Puericultură, prin care cere azil pentru copilul Florin Radu Naghi, al unei femei de serviciu.

Ștefan Paulescu [p.] 53 — vag prieten de universitate de la Focșani.

Iacob Stoica [p.] 54 — notar pensionar Alba Iulia.

Virginia [p.] 54 — blondă, pură, figură [de] madonă, ochi azur serafici.

Ovidiu[275] [p.] 55 — fratele ei.

Elena [p.] 55 — sora Virginiei, mai mare.

Prof. Strungaru [p.] 55 — de la Aiud, soțul Elenei.

Virginiu — băiatul [lui] Pahonțu.

Ioana — fetița, cu 2 ani mai mică.

Titu Herdelea [p.] 128

D-na Niculina Herdelea [p.] 129 — bănuitoare și arțăgoasă, bărbie cu două rînduri.

Zachi [p.] 132

Traian Cumpănașu [p.] 129 — Str. Clopotari, din satul Cloșca.

Vasile — inspiră încredere; student litere.

Cintia — deșteaptă, vioaie, drăguță, aer melancolic și seriozitate, inspiră încredere.

Ion A. Ionescu [p.] 65 — student, mijlociu, lat în umeri, impresie de luptător, fața colțuroasă, frămîntat, energie sălbatecă; dîrz. Ochi mici, foarte lucioși; cînd rîde figura i se înfrumusețează. [f. 76][276]

IV

Deputat democrat [p.] 82 — învățător gras, gros, negricios, costum național, parfumat, specialist în cooperație.

Chelner belaliu [p.] 83 — la restaurant mic.

Șeful partidului radical [p.] 83 — înalt, melon, bărbuță, cafenie ochi osteniți.

Ștefan Motroc [p.] 95 — prieten cu Titu, fost ministru muncă, secretar general.

Barbu Dolinescu [p.] 118 — pare mai bătrîn ca Toma, fire albe în păr, mîndrie, simpatie. Fața uscată, mată, trăsături fine; ochii vii negri; buze subțiri arată cruzime. Cicatrice pe obrazul drept.

Studenți
- *Moise Tripa*, student [anul] III Politehnică, înalt, blond, sfios, trăsături energice.
- *Culai Iuga* — seriozitate aproape întunecată, obraji de fecioară, 20 ani.
- *Gavrilă Coconețu*, negricios, păros, neglijent, firav ca revoluționarii ruși.
- Ionescu A. Ion
- Cumpănașu Vasile

Nina Georgescu

Tatiana Popescu

Senatorul Macoveiu [f. 75][277]

---

[275] Adăugat după prenume: „Stoica".

[276–277] Texte cu creion chimic.

[F. MERSUL SCRISULUI][278]

Luni, 11 mai 1936 de la 23 pînă la 2 — aranjament de material, nume etc., pregătiri.
Marți, 12 mai 1936 de la 1 pînă la 2 — idem.
Miercuri 13 mai 1936 de la 24½ pînă la 1¾ — cartea întîi, schița. [f. 79]

*

Vineri, 11 decemvre 1936 de la 21½ pînă la 3... n-am scris dar a fost folositor.
Sîmbătă, 12 decemvre 1936 de la 23 pînă la 3... un rînd și prost, dar note.
Duminecă, 13 decemvre 1936 de la 21 pînă la 3... ½ pag. proastă și note.
Luni, 14 decemvre 1936 de la 21 pînă la 4 — nimic.
Marți, 15 decemvre 1936 de la 21 pînă la 1½ ... foarte bune note.
Miercuri, 30 decemvre 1936 de la 20 pînă la 3½ — o pagină proastă.
Joi, 31 decemvre 1936 de la 24 pînă la 3¾ — ½ pagină. [f. 80]

*

Luni, 1 martie 1937 de la 22 pînă la 1¾ — orientare și atmosferă.
Marți, 9 martie 1937 de la 22 pînă la 1 — 3 p. și 5 r., bine.
Sîmbătă, 13 martie 1937 de la 20½ pînă la 4¾ — 9 p. și 5 r., binișor.
Duminecă, 14 martie 1937 de la 19 pînă la 23 — 10 p. și 5 r., prost.
Luni, 15 martie 1937 de la 9½ pînă la 13½ — 10 p. și 15 r., infernal, fără atenție, distrat.
Marți, 16 martie 1937 de la 9½ pînă la 12 — 11 p. și 11 r., prost, bine, pe-afară.
Joi, 18 martie 1937 de la 1 pînă la 3½ noaptea — 12 p. și 9 r., infect, leneș.

---

[278] Însemnări atestînd trei etape distincte în proiectarea și scrierea *Gorilei*. Cu excepția primelor datări (f. 79) scrise pe hîrtie mată, restul notațiilor sînt așternute pe hîrtie filigranată: „Extra Strong-Cartea românească" (f. 80-82, 106 v.), Original Bank-post-paper (f. 118) și Original Bristol-paper (f. 83). Însemnări cu cerneală (excepție f. 106 v. pe care o plasăm la urmă: socoteli privind „productivitatea" scrisului.) În locul ghilimelelor și liniilor convenționale folosite de L.R. pentru nerepetarea unor cifre sau vocabule („1936", „1937", „de la", „pînă la" a fost întregit textul ca atare.

Vineri, 19 martie 1937 de la 24 pînă la 1¾ — 13 p. și 10 r.
Sîmbătă, 20 martie 1937 de la 23½ pînă la 1½ — 15 p. și 8 r.
Joi, 25 martie 1937 de la 24 pînă la 1½ — 15 p. și 15 r.
Vineri, 26 martie 1937 de la 24½ pînă la 2 — 16 p. și 3 r.
Sîmbătă, 10 aprilie 1937 de la 24 pînă la 1½ — 17 p. și 11 r.
Duminecă, 11 aprilie 1937 de la 24 pînă la 24½ — 18 p. și 3 r.
Marți, 20 aprilie 1937 de la 23½ pînă la 4¾ — 19 p. și 2 r. bine și organizare.
Miercuri, 21 aprilie 1937 de la 21½ pînă la 4¼ — 24 p. și 3 r.
Joi, 22 aprilie 1937 de la 22½ pînă la 4½ — 27 p. și 14 r.
Vineri, 23 aprilie 1937 de la 22 pînă la 3¾ — 32 p. și 4 r., mîine dim. plec la Buc[urești].
Sîmbătă, 24 aprilie 1937 de la 22 pînă la 23 — 33 p. și 15 r.
Luni, 26 aprilie 1937 de la 23½ pînă la 1½ — 34 p. și 10 r.
Marți, 27 aprilie 1937 de la 22 pînă la 4 — 36 p. și 2.
Miercuri, 28 aprilie 1937 de la 22½ pînă la 3½ — 37 p. și 7 r.
Joi, 29 aprilie 1937 de la 23½ pînă la 24 — 37 p. și 16 r., de mîine vacanța Paștelui.
Miercuri, 5 mai 1937 de la 22½ pînă la 23¾ — nimic, obosit.
Joi, 6 mai 1937 de la 10¼ pînă la 12¼ și de la 24½ pînă la 2¼ — 38 p. și 2 r., foarte rău și prost nici o inspirație.
Vineri, 7 mai 1937 de la 24¼ pînă la 2¼ — 41 p. și 8 r., bine!
Duminecă,9 mai 1937 de la 21½ pînă 3½ — 42 p. și 11 r. [f. 81]
Luni, 10 mai 1937 de la ora 23 pînă la 3½ — 44 p. 15 r.
Marți, 11 mai 1937 de la ora 21 pînă la 4 — 45 p. și 19 r., prost; am pierdut vremea la astronomie și +.
Miercuri, 12 mai 1937 de la ora 24 pînă la 3¼ — 49 p. și 5 r.
Joi, 13 mai 1937 de la ora 22½ pînă la 23½ — 50 p. și 13 r. mîine plec Buc[urești].
Joi, 3 iunie 1937 de la ora 23½ pînă la 3¼ — 52 p., fine.
Vineri, 4 iunie 1937 de la ora 24 pînă la 4¼ — 56 p. și 16 r.
Luni, 7 iunie 1937 de la ora 22½ pînă la 1 — 57 p. și 8 r., obosit, m-am culcat.
Marți, 8 iunie 1937 de la ora 11½ pînă la 12½ și de la 15½ pînă la 19 — 59 p. și 8 r.
Duminecă, 13 iunie 1937 de la ora 24¾ pînă la 4 — 61 p. și 7 r.
Luni, 14 iunie 1937 de la ora 24¾ pînă la 3¾ — 62 p. și 18 r.
Luni, 21 iunie 1937 de la ora 23½ pînă la 4½ — 65 p. și 2 r.
Marți, 22 iunie 1937 de la ora 24½ pînă la 5¼ — 65 p., fine cap. I. Organizare.

Miercuri, 23 iunie 1937 de la ora 23½ pînă la 4¾ — 68 p. și 5 r.
Sîmbătă, 26 iunie 1937 de la ora 1¼ noapte spre D. pînă la 5¼ — 69 p. și 4 r.
Duminecă, 27 iunie 1937 de la ora 2¼ pînă la 4¼ — 69 p. și 9 r.
Marți, 29 iunie 1937 de la ora 2¼ pînă la 3½ — meditații noi.
Miercuri, 30 iunie 1937 de la ora 24¼ pînă la 4 — pregătiri ptr. transcriere.

Joi, 1 iulie 1937 de la ora 23½ pînă la 5 — puhoiul; 1 —.
Vineri, 2 iulie 1937 de la ora 24 pînă la 3 — nimic.
Sîmbătă, 3 iulie 1937 de la ora 24½ pînă la 4¼ — nimic.
Duminecă, 4 iulie 1937 de la ora 24 pînă la 4½ — pregătire. [f. 81 v.]
Luni, 5 iulie 1937 de la ora ⟨22 pînă la 5¼⟩[279] — prima pagină.
Marți, 6 iulie 1937 de la ora 24½ pînă la 5 — slab; pierdere de timp; organizare.

Miercuri, 7 iulie 1937 de la ora 24½ pînă la 5 — prost; distrat
Joi, 8 iulie 1937 de la 22½ pînă la 24 — nimic; mîine plec Buc[urești].

Duminecă, 11 iulie 1937 de la ora 24 pînă la 5 — rezumat în jurnal. [f. 118]

*

Bascov, 18 iulie 1937 începutul transcrierii.
Miercuri, 11 august 1937 de la ora 22 pînă la ora 6 dim. — 32 p. 17 r.

Joi, 12 august 1937 de la ora 22 pînă la ora 5½ — 35 p. și 5 r.
Vineri, 13 august 1937 de la ora 22 pînă la 1 — nimic și de la ora 1 pînă la 6 — 36 p. și 10 r.
Luni, 16 august 1937 de la ora 21 pînă la 4¼ — 36 p. și 24 r., prost, apăsat; schimbarea [de] vreme, ploaie.

Marți, 17 august 1937 de la ora 21½ pînă la 5¾ — 40 p. și 2 r.
Miercuri, 18 august 1937 de la ora 21½ pînă la 6 — 42 p. și 14 r., răcit.
Joi, 19 august 1937 de la ora 22 pînă la 6 — 47 p. și 4 r.
Vineri, 20 august 1937 de la ora 21½ pînă la 5½ — 49 p., fine.
Sîmbătă, 21 august 1937 de la ora 21½ pînă la 5¾ = 51 p. și 3 r., greu început.
Duminecă, 22 august 1937 de la ora 23¾ pînă la 5½ — 54 p. și 3 r.

[279] Completat deasupra cu cerneală: (de la 22—2½ lecturi jurnal) + pînă la 4 idem."

Luni, 23 august 1937 de la ora 23 pînă la 5¾ — 55 p. și 6 r., slab; ploaia, abia la 3 început.
Marți, 24 august 1937 de la ora 22½ pînă la 6 — 58 p. și 2 r.
Miercuri, 25 august 1937 de la ora 22½ pînă la 6 — 61 p. și 3 r
Joi, 26 august 1937 de la ora 20½ pînă la 6 — 65 p. și 2 r.
Vineri, 27 august 1937 de la ora 21½ pînă la 6 — 69 p. și 9 r.
Sîmbătă, 28 august 1937 de la ora 20 pînă la 5 — 73 p. și 19 r., inspirat.
Duminecă, 29 august 1937 de la ora 21 pînă la 6 — 76 p. și 2 r., greoi, fără spor.
Luni, 30 august 1937 de la ora 22½ pînă la 5¾ — 76 p. și 9 r.; 24 h. liliacul. [Rezultat] infernal; apăsarea vremii.
Marți, 31 august 1937 de la ora 21½ pînă la 6 — 79 p. și 8 r. greoi, fără inspirație.
Miercuri, 1 septembre 1937 de la ora 20 pînă la 6¼ — 84 p. și 14 r., bine, spornic.

Joi, 2 septembre 1937 de la ora 21¾ pînă la 6¼ — 88 p. și 5 r.
Vineri, 3 septembre 1937 de la ora 21½ pînă la 6 — 92 p. și 16 r.
Sîmbătă, 4 septembre 1937 de la ora 21½ pînă la 5¾ — 97 p. și 4 r.
Duminecă, 5 septembre 1937 de la ora 22¼ pînă la 6¼ — 100 p. și 5 r., pînă la 2 nimic; 6 h. vărsat cafeaua.

Luni, 6 septembre 1937 de la ora 23½ pînă la 6 — 103 p. și 9 r.
Vineri, 10 septembre 1937 de la ora 23¾ pînă la 5½ — 104 p. și 1 r., prost, somn, lipsă inspirație.

Sîmbătă, 11 septembre 1937 de la ora 22 pînă la 4½ — 105 p. și 7 r., nici un elan, infect. [f. 82][280]
Duminecă, 12 septembre 1937[281] de la ora 2 pînă la 6¼ — 106 p. și 23 r., mai inspirat totuși.
Luni, 13 septembre 1937 de la ora 23½ pînă la 6¼ — 109 p. și 12 r.

Marți, 14 septembre 1937 de la ora 22 pînă la 6¼ — 112 p. și 7 r.
Miercuri, 15 septembre 1937 de la ora 21¾ pînă la 6½ — 116 p. și 22 r.

[280] Pe aceeași filă, în dreptul paginilor, se consemnează, cu creionul roșu, nr. de file realizate în respectivele zile (perioada 12 aug.-2 sept.).
[281] În dreptul datării: „Masa cu Tițești etc." (familia dr. Tițescu din Pitești, *n.n.*).

Joi, 16 septembre 1937 de la ora 21 pînă la 5¾ — 121 p. și 9 r., bine.

Vineri, 17 septembre 1937 de la ora 22½ pînă la 5½ — 123 p. și 15 r., slăbuț.

V[ale Mare, sîmbătă, 18 septembre 1937 de la ora 23¾ pînă la 5¾ — 126 p. și 17 r.

Duminecă, 19 septembre 1937 de la ora 21½ pînă la 6 — 128 p. și 10 r.

Luni, 20 septembre 1937 de la ora 23 pînă la 5¾ — 129 p. și 23 r., prost și tîrziu.

Marți, 21 septembre 1937 de la ora 23¼ pînă la 6 — 132 p. și 6 r., slab și tîrziu.

Miercuri, 22 septembre 1937 de la ora 21¾ pînă la 6 — 137 p. și 6 r., bravo!

Joi, 23 septembre 1937 de la ora 22½ pînă la 5½ — 140 p. și 7 r., temperatură.

Vineri, 24 septembre 1937 de la ora 1½ pînă la 6 — 141 p. și 18 r., infec.; lecturi și tîmpenii.

Sîmbătă, 25 septembre 1937 de la ora 22¼ pînă la 6 — 143 p. și 4 r., efectiv abia de la 1 și prost.

Duminecă 26 septembre 1937 de la ora 24¾ pînă la 6 — 143 p. și 6 r., foarte prost; refăcut.

Luni, 27 septembre 1937 de la ora 21¾ pînă la 5¼ — 146 p. și 7 r., binișor; scriu Puia.

Marți, 28 septembre 1937 de la ora 22¼ pînă la 6 — 148 p. și 12 r., slab; abia la 4 început efectiv.

Miercuri, 29 septembre 1937 de la ora 5 pînă la 6 — 149 p. și 8 r. trad. Concertul.

Joi, 30 septembre 1937 de la ora 5 pînă la 5¾ — 150 p. și 6 r., trad. Concertul.

Vineri, 1 octombre 1937 de la ora 1¾ pînă la 5¾ — 151 p. și 1 r., fost Buc[urești].

Sîmbătă, 2 octombre 1937 de la ora 1 pînă la 6 — 151 p. și 11 r., infernal!

Duminecă, 3 octombre 1937 de la ora 22 pînă la 6¼ — 153 p. și 12 r.

Luni, 4 octombre 1937 de la ora 23 pînă la 6 — 156 p. și 14 r.

Marți, 5 octombre 1937 de la ora 24 pînă la 6 — 158 p. și 3 r., Neguleștii.

Miercuri, 6 octombre 1937 de la ora 1¾ pînă la 6 — 160 p. și 7 r., id.

Joi, 7 octombre 1937 de la ora 24½ pînă la 6 — 161 p. și 7 r., prost, Neg[uleștii].

Vineri, 8 octombre 1937 de la ora 23¼ pînă la 6¼ — 163 p. și 10 r.

Sîmbătă, 9 octombre 1937 de la ora 23½ pînă la 6 — 167 p. și 3 r.

Duminecă, 10 octombre 1937 de la ora 23¼ pînă la 1 — nimic; plec Buc[urești] mîine.

Miercuri, 13 octombre 1937 de la ora 22 pînă la 6 — 168 p. și 9 r., slab [f. 82 v.]

Joi, 14 octombre 1937 de la ora 24½ pînă la 6 — 169 p. și 10 r., infect!

Vineri, 15 octombre 1937 de la ora 24½ pînă la 6 — 169 p. și 21 r. reluat întrg capitolul.

Sîmbătă, 16 octombre 1937 de la ora 24 pînă la 6 — 170 p. și 7 r., prost mereu, lecturi.

Duminecă, 17 octombre 1937 de la ora 1¾ pînă la 5¾ — 171 p. și 3 r., f. slab!

Luni, 18 octombre 1937 de la ora 24½ pînă la 6 — 171 p. și 9 r., fost Buc[urești]; preocupat de vie.

Marți, 19 octombre 1937 de la ora 23 pînă la 6¼ — 174 p. și 6 r.

Miercuri, 20 octombre 1937 de la ora 24 pînă la 6¼ — 176 p. și 13 r.

Joi, 21 octombre 1937 de la ora 22½ pînă la 6¼ — 177 p. și 23 r., slab! neatent!

Vineri, 22 octombre 1937 de la ora 1½ pînă la 6¼ — 179 p. și 10 r., prost! lene!

Sîmbătă, 23 octombre 1937 de la ora 22¼ pînă la 6¼ — 180 p. și 8 r.

Duminecă, 24 octombre 1937 de la ora 22½ pînă la 6¼ — 181 p. și 6 r., griji!

Luni, 25 octombre 1937 de la ora 21¼ pînă la 6¼ — 184 p. și 6 r.

Marți, 26 octombre 1937 de la ora 1 pînă la 6^{20} — 185 p. și 3 r., prost, leneș, lecturi!

Miercuri, 27 octombre 1937 de la ora 22½ pînă la 6¼ — 186 p. și 27 r.

Joi, 28 octombre 1937 de la ora 22 pînă la 6 — 188 p. și 3 r., prost!

Vineri, 29 octombre 1937 de la ora 24 pînă la 6^{10} — 188 p. și 7 r., infecție de lene!

Sîmbătă, 30 octombre 1937 de la ora 22½ pînă la 6 — nimic; gînduri de plecare.

Duminecă, 31 octombre 1937 de la ora 23 pînă la 24 — nimic; mîine plec la Buc[urești].

Luni, noiembre 1937 de la ora 3 pînă la 3¼ — premieră *Pădurea.*

Marți, 2 noiembre 1937 de la ora 23 pînă la $5\frac{3}{4}$ — pînă la $4\frac{1}{4}$ lecturi.

Miercuri 3 noiembre 1937 de la ora 23 pînă la 6 — reluat p. 188.

Joi, 4 noiembre 1937 de la ora 24 pînă la 5 — nimic.

Vineri, 5 noiembre 1937 de la ora 23 pînă la 24 — nimic; mîine plec [la] țară.

Sîmbătă, 6 noiembre 1937 de la ora 22 pînă la 1 — la țară; nimic.

Duminecă, 7 noiembre 1937 de la ora 2 pînă la 5 — nimic.

Luni, 8 noiembre 1937 de la ora 24 pînă la 3 — 38° Sorbii.

Marți, 9 noiembre 1937 de la ora 24 pînă la 3 — 37,8° Viorica Negulescu. [f. 83]

Miercuri, 17 noiembre 1937 de la ora 24 pînă la — nimic.

Luni, 6 decembre 1937 de la ora 22 pînă la 3 — început.

Miercuri, 8 decembre 1937 de la ora $23\frac{1}{2}$ pînă la ⟨2 — 188 p. și 11 r.⟩ [282]

V[alea] Mare, joi 30 decembre 1937 de la ora $22\frac{1}{2}$ pînă la 7 — 188 p. și 16 r.

Vineri, 31 decembre 1937 de la ora 24 pînă la $6\frac{1}{4}$ — 189 p. și 4 r. Uf! am scăpat de pag. blestemată.

Sîmbătă, 1 ianuarie 1938 de la ora $19\frac{1}{2}$ pînă la $6\frac{1}{2}$ — 190 p. și 2 r., cu intermitențe.

Duminecă, 2 ianuarie 1938 de la ora 19 pînă la 6 — nimic; boală.

Vineri, 7 ianuarie 1938 de la ora $22\frac{1}{2}$ pînă la 7 — nimic; reluat.

Sîmbătă, 8 ianuarie 1938 de la ora 21 pînă la 6 — mai bine.

Duminecă, 9 ianuarie 1938 de la ora 23 pînă la 6 — 189 p. și 25 r. bine, reluat.

Luni, 10 ianuarie 1938 de la ora 19 pînă la $24\frac{1}{2}$ — corecturi. [f. 83 v.]

*

1.	8 ore	—	14 r.				
2.	$3\frac{1}{2}$	2 p.	8 r.	I	15	$24\frac{1}{2}$	= 1,6
1.	6	$1\frac{1}{2}$		II	12	31	= 2,6
2.	$5\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$		III	6	17	= 2,8
3.	4	1 ...	4	IV	4	4	= 1
4.	4	2	6^{9}	V	13	56	= 4,3
5.	$2\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	6^{24}	VI	5	35	= 7
6.	7	1	7^{20}		51		= 3,66

[282] Scris cu creion negru.

7.	6	2	9^{10}	
8.	7	$1\frac{1}{2}$	11^{2}	18 — 3 : 5 = 3,66
9.	6	$\frac{1}{2}$	11^{17}	3 · 3
10.	6		13^{12}	30
11.	5		15^{3}	24 : 15 = 1,6
12.	$6\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	17^{17}	90
13.	9	$2\frac{1}{2}$	20	
14.	$6\frac{1}{2}$	3	23^{7}	
51.	$4\frac{1}{2}$	1	24^{12}	

31 : 12 = 2,6

175 70

81

94

33 zile = 81 pag.

18 zile = 94 pag.

17 : 6 = 2,8

50

56 : 13 = 4,3

= 40 [f. 106 v.] [283]

[283] Scrisă cu creion negru pe verso-ul unei file dintr-un proiect de plan (vezi p. 618).

ADDENDA

Scrise înaintea și după publicarea *Răscoalei*, fragmentele pe care le publicăm în *Addenda*, parte integrantă a aceluiași ciclu romanesc, au fost abandonate de Liviu Rebreanu în 1932 *(Mojarul iluziilor)* și 1937 *(Întorsătura* și, parțial, *Vălmășagul)*, fiind reluate, cu modificări, în *Jar* (1934) și *Gorila* (1938). Ele se află laB.A.R., în *Arh. L.R., I ms. 4a (Mojarul iluziilor;* scris pe file albe — ½ din coală, cu cerneală) și *ibid., I ms. 3a (Întorsătura — Vălmășagul* scrise, pe hîrtie filigranată„ Cartea românească" cu cerneală). Considerate pierdute, ele au fost interpretate în mod felurit de diverși memorialiști. (Notelede subsol întregesc, în numeroase cazuri, caiete de creație ale ambelor romane.) Se publică pentru prima dată, facilitîndu-se astfel o cercetare istoriografică obiectivă. Transcrierea textelor a efectuată de Nicolae Coban, căruia îi aduc, și pecea astă cale, mulțumirile mele.

N. G.

MOJARUL ILUZIILOR[1]

I ms. 4a

Capitolul întii

1

Bunica ținindu-și nepoțelul de mînă, de-abia se strecoară prin furnicarul de oameni ce se îmbulzea pe Calea Griviței în amurgul duminecii de sfîrșit de octomvre. Începea să se întunece. Se lăsa o răcoare aspră prevestitoare de iarnă timpurie. Automobilele și tramvaiele cu ochi de lumini iscoditoare, violente, vijîiau, se întreceau încoace și încolo, cu iuțeli vertiginoase, cu sirenele, clacsoanele, trompetele și clopotele în plină funcțiune, într-un vacarm sălbatec pe care-l sporeau cîntecele răgușite și stridente ale difuzoarelor de radio din numeroase magazine precum și glasurile mulțimei ce se îmbulzea fără țintă pe ambele trotoare.

— Aide, Gigel, fii cuminte și nu mă mai necăji! zise bunica plîngător întorcîndu-se după nepotul care se proptise într-o vitrină cu biciclete și piese de schimb pentru automobile și radio. Destul m-ai ținut la cinematograf ca să vezi filmul de două ori, încît am și întîrziat... Ai să vezi acuma ce-o să ne facă măicuță-ta!

— Parcă mie mi-e frică de măicuța, ca ție — zise nepotul disprețuitor, cu ochii la un radiator cu rama strălucitoare.

— Apoi ție nu ți-e frică de nimeni că ești nepriceput... Dar știi bine că diseară avem sindrofie și trebuie să dăm cu toții o mînă de ajutor, nu să ne înfundăm prin cinematografe pînă să ne gonească ușierii... Ești doar mărișor și...

— Ce-mi[2] pasă mie de sindrofie? mormăi Gigi cu un fel de greață superioară.

[1] În stînga și în chenar: „Miercuri, 2. XII. 1931".
[2] Deasupra, în stînga: „Duminecă, 6. XII".

Totuși imputările bunicei, fiindcă fuseseră plîngărețe, îi potoliră zburdălnicia încît se lipi de ea parcă vrînd să compenseze printr-un exces de cumințenie supărarea ce i-a [f. 1] pricinuit-o pînă acum.

Dealtfel nepotul era un băiat foarte de treabă, doar rău crescut din pricina excesului de amor cu care a fost crescut de toată familia. Avea doisprezece ani și tocmai în toamna aceasta intrase la Liceul Lazăr în clasa întîi, ca bursier al Statului, ceea ce s-a obținut numai cu mare greutate, prin legăturile tatălui său, bătrîn funcționar, fiindcă copilul, deși foarte deștept, poate chiar prea precoce, învățase în casă cursul primar atît de prost, încît, cu toate că certificatul îi era plin de zece și numai zece, grație alergăturilor bătrînului, la examenul de admitere în liceu a ieșit cît se poate de mediocru; de aceea au trebuit toate sforțările posibile ca să nu fie respins băiețelul ca să piarză și bursa pe care cu atîta anevoie o obținuse, căci bătrînul avusese ambiția să-i cîștige negreșit bursă, cum îi cîștigase și celui mai mare dintre copii, lui Jenică, acuma licențiat și funcționar de mult la Interne. Măcar atîta să ne dea statul, după ce ne plătește ca vai de lume și mereu ne freacă și ne amenință ba cu suprimări, ba cu reduceri de salariu: bursă pentru copiii noștri, să iasă și ei oameni în lume, să cîștige o leafă de la stat... Gigi însuși n-avea ambiții de toceală, ci mai curînd de sport și de meserii. Atîta de mult îi place să umble cu mașini, să dreagă să demonteze, că astă-vară, pe cînd se vorbea în casă mereu despre copil, din pricina bursei, bunica și-a dat cu părerea, în urma unei consfătuiri tainice cu Gigi, că de ce n-ar lăsa copilul să facă mai bine școala de meserii, că i-ar fi mai drag decît să buchisească toată vremea ș-apoi în vremurile astea noi parcă tot mai sigur de viață e un meseriaș decît un biurocrat, că omului totdeauna are să-i trebuiască o haină sau o unealtă sau o gheată sau o mașină, și omul care știe meserie nu moare niciodată de foame, orice s-ar întîmpla și doar cu atîția bolșevici și cu revoluții și războaie nu mai știe omul ce aduce ziua de mîine... Și prințul Mihai învață meserie. Așa ar fi vrut să vorbească bătrîna, dar n-a apucat decît să deschidă gura că au și [f. 2] sărit toți cu vorba asupra ei, gata-gata s-o sfîșie: se vede c-a intrat în mintea copiilor de vorbește asemenea bazaconii... Dar ce, familia Ionescu a ajuns în așa hal ca să-și dea odraslele la cizmărie? Dar cîți copii avem, Doamne iartă-mă? Jenică, slava Domnului, e cu pîinea în mînă, liniștit, bine văzut, cu carte. Liliana de asemenea e o domnișoară s-o duci și la Palat, că a făcut patru clase de liceu la Carmen Sylva și a învățat bine, și vorbește drăguț franțuzește, și cîntă la pian, și scrie la mașină, că a făcut mai pe urmă școala de secretare, ce mai vorbă, se poate mărita cu cine i-o plăcea, mai ales că casa ei are să-i rămîie, că băieții doar nu s-or lăcomi la sora lor... Dar așa rușine! Să se gîndească ea, cogeamite femeie bătrînă și în toată firea, să bage pe bietul Gigel la meserie... Maică-sa

începu să plîngă de jale. Se făcu scandal mare de bătrîna nici nu mai știa cum să-l ostoiască.

Totuși Gigi numai cu bunică-sa se înțelegea cu adevărat. Cu ea putea sta de vorbă fără nici o grijă și fără reticențe, fiindcă ea îl asculta și-l lua în serios și se sfătuia cu el ca cu un om mare ceea ce pe băiat îl măgulea extrem. Uneori era și obraznic cu ea, dar pe urmă lui singur îi părea rău și, fără a-și cere iertare formal — avea oroare de asta fiindcă părinții toată vremea îl puneau să-și ceară iertare — făcea toate sforțările s-o împace și nici nu se lăsa pînă n-o vedea iar veselă.

Așa și acuma, pe trotoarul înțesat de lume, apropiindu-se de Gara de Nord, cu intenția să treacă mai drept în strada Viting, unde stăteau.

Bunica nu rezista mult, oricît ar fi de supărată. Era bună la suflet cu toată lumea și blajină și lăsătoare. Era bunică din partea mamei lui Gigi, încît se numea Popescu, după bărbatul său care s-a prăpădit în vremea războiului, în refugiu. N-ar fi avut nici o trebuință să plece din București, fiind om de șasezeci și trei de ani. Dar fusese tare fricos și îi intrase în cap că are să fie ucis [f. 3] de nemți în Piața Palatului, fiindcă el i-a înjurat în gura mare, înainte de-a intra noi în război, și chiar s-a certat pe chestia asta cu un bulgar care i se pusese împotrivă. A plecat la Iași și pe-acolo s-a prăpădit, luînd cu el tot ce bani a putut strînge și lăsîndu-și muierea să păzească casa, fiindcă și Ionescu a trebuit să plece cu toată familia. Bărbatul fusese negustor, dar de cîțiva ani se lăsase și trăia din ce agonisise. Frusina însăși era tot fată de negustor, de pe la Caracal, ajunsese numai prin cununie la București. Cu zestrea ei a pornit bărbatu-său negustoria și a clădit și casa din Viting. Ce-i drept omul n-a risipit, ci a fost harnic și a gospodărit bine și a înmulțit averea. Dacă nu venea războiul, ar fi rămas cu stare frumoasă. Chiar așa casa din Viting, cu loc mare să mai poți clădi trei rînduri de case înseam[nă] o avere bună și în vremea de azi cînd nimic nu mai are valoare statornică.

Avea acuma șaptezeci și doi de ani. Slăbise în ultima vreme și parcă scăzuse. Se ținea însă bine, nu bolea și muncea prin casă alături de fiică-sa și de servitoare, dînd mînă de ajutor la toate. Figura ei era albă, pielea uscată, dar fără crețuri mari și adînci care urîțesc, ci fine ca o rețea de paianjen, ca un voal care-i ședea bine. Ochii negri aveau o privire blîndă și caldă, iar nasul drept, fin, era proporționat ca într-un cap de studiu clasic... Cutele mărunte din jurul ochilor și la colțurile gurii păreau urmele unui zîmbet plin de bunătate și căldură. Și acuma, cînd zîmbea, parcă se însenina tot în jurul ei. Dealtfel se spunea (chiar d-na Gotcu nu dezmințea, deși ea e împotriva tuturor celor de-o vîrstă cu ea) c-a fost o frumusețe de femeie și mai cu seamă atît de fermecătoare prin bunătatea ei că o diviniza toată mahalaua, și în același timp atît de cinstită că nici-

odată nu s-a auzit o vorbă pe socoteala ei, deși într-o vreme, cu patruzeci de ani în urmă, au ținut și cîrciumă, un fel de local unde veneau boieri și [f. 4] lume subțire la vin bun și grătar fără pereche.

— Tot mai ești supărată, matînă? se gudura Gigi agățîndu-se de brațul ei.

— Mi-a trecut, măicuțule, de cînd umbli ca oamenii și nu mă superi... că din partea mea nu m-aș grăbi, că n-am la ce, dar sindrofia.

— Tare mi-e greață mie de sindrofiile astea tîmpite — observă nepotul foarte serios. Dealtfel și matale... las că știu eu, că te plictisești și casti și curînd-curînd cobori după mine să pui capul jos...

— Apoi eu sînt bătrînă, Gigel, și nu mai pot sta nopțile în capul oaselor ș-apoi nici nu prea am eu rost printre mosafirii voștri, că dacă nici nu joc cărți, nici altfel...

— Dar știi de ce mi-e mai greață mie, matînă?... Fiindcă toți spun numai prostii și minciuni și se prefac că sînt gentili și galanți... Și în fond toată asta e numai ca să agațe pe cineva pentru Liliana...

— Trebuie[3] să scoți fata în lume cînd îi vine vremea măritișului — observă bunica. Altfel cum s-ar urni fetele? Și mai ales drăguța de Liliana, așa de modestă și de sfioasă?... O, Doamne, de m-ar ține Dumnezeu în viață s-o văd pe ea așezată la casa ei... Atîta mai cer de la Dumnezeu...

Liliana era iubirea bunicii. Dealtfel se zicea în casă că seamănă cu bunica pe cînd era de seama ei. Gigi iubea și el pe Liliana mai mult decît pe toți ceilalți ai casei, dar o și disprețuia, întîi pentru că era fată și el avea un dispreț pentru tot sexul femenin, și pe urmă pentru că o socotea prea pisică blîndă, prea fără personalitate, prea nu cunoștea nici un sport.

— Eu să fiu fată mai bine nu m-aș mărita niciodată decît să umblu cu sindrofii a prinde bărbații cu arcanul — zise copilul cu mîndrie.

În piața Gării de Nord orologiul arăta ora șase. Bunica fu cuprinsă de adevărată spaimă și grăbi pasul murmurînd: [f. 5]

— Acuma să vezi iar gură și scandal...

Gigi nu mai zise nimic, cuprins și el de teamă. Trecură prin piață, se strecorară printre tramvaiele și mașinile din dosul gării, de la peronul de ieșire — tocmai sosise un tren — și grăbiră pe strada Viting. Casa lor era pe stînga. În apropiere Gigi, cu o idee salvatoare, zise:

— N-ai grije, matînă... Intrăm prin dos și coborîm în odaia matale fără să ne vază cineva...

2

Casa avea subsol și parter, cu două ferestre spre stradă și o fîșie de curte, îngustă de vreo trei metri și asfaltată, închisă cu o poartă împletită de

[3] Deasupra, în stînga: „Luni, 7. XII".

grilaj și o portiță la fel. Era arătoasă pe dinafară, bine întreținută, vopsită destul de curînd galben-cenușiu, o culoare despre care Ionescu observase că rezistă mai bine la soare și la ger. Ferestrele destul de mari, cu ornamente geometrice de gips și cu cîte două capete de leu, tot de gips, subt fiecare ciubuc. La subsol ferestrele erau numai pe jumătate de înalte și numai la douăzeci de centimetri deasupra trotoarului cu marginea de jos, încît trecătorii ar fi văzut în camerele de jos dacă geamurile interioare n-ar fi fost de sticlă lăptoasă care permitea luminii să se filtreze înlăuntru fără să îngăduie privirilor curioase să observe ce se petrece în dosul geamului. Cînd era foarte curat și gol, se deschideau geamurile interioare, lăsîndu-se închise cele dinafară, ca să vază vecinii cît e de frumos și s-o laude pe d-na Ionescu că e o gospodină ca și mă-sa.

În cele două odăi din subsol dinspre stradă, una, cea despre curte și cu o fereastră și într-acolo și spre stradă, era odaia de locuit și sufrageria de toate zilele, iar cealaltă de-alături era camera bunicii. Odaia de locuit, cu o masă mare rotundă la mijloc și mai multe scaune ieftine, roșii împrejur, era în realitate încăperea unde stătea mai mult familia. Aici mîncau, afară de cazul cînd aveau mosafiri străini și aici ședeau și plănuiau toată ziua. Ionescu se odihnea [f. 6][4] cîte un ceas după-amiazi pe divanul din colț care fusese patul lui Jenică, înainte de-a se încurca cu d-na Elena Rădulescu, și era și azi cînd dormea acasă. D-nei Ionescu îi venea mai la îndemînă aici din toate punctele de vedere fiindcă alături era și bucătăria, mare, largă, încît avea loc și patul servitoarei Tinca... Cum deschidea ușa, dădea în gangul larg cît antreul de deasupra lui, în dreapta avea bucătăria cu ușa veșnic închisă ca să nu impută casa, în față era ușa pivniței care ținea cît dormitorul de deasupra. Dincolo de ușa pivniței era scara care ducea sus, largă, comodă, cu o platformă de odihnă la cotitură; iar în fața scării și deci în același zid cu al sufrageriei era ușa camerei bunicii care dealtfel mai comunica și cu sufrageria. În peretele platformei de odihnă de la scară era ușa de serviciu sau ușa din dos, pe unde umblau de fapt cu toții în mod obișnuit, căci intrarea principală, prin marchiza de sticlă albastră din curte, n-o întrebuințau decît cînd venea vreun strein sau cînd aveau sindrofie ca astăzi.

Petrecînd mai toată viața în odaia de jos, familia făcea o economie considerabilă la lumină și încălzit și se cruța mobila bună din camerele de la parter, trei plus antreul și marchiza. Firește se întrebuințau și cele de sus, dar numai atîta cît era nevoie. Deasupra camerei de locuit se afla în parter chiar salonul, cu o mobilă aurită, cu pianină, cu un gramafon

[4] Pe verso-ul, f. 6, o notație ulterioară (datată 11 febr. 1934) și alte calcule fără legătură cu textul. (Vezi *supra*, p. 461.)

frumos. Ar fi vrut să ducă tot acolo și aparatul de radio, dar ar fi fost păcat pentru cît de puțin stăteau acolo. Apoi de radio se ocupa mai ales Gigi și de aceea se instalase în odaia de locuit. Totuși cu vreo lună în urmă, un prieten al lui Jenică, inginer specializat în radiofonie, avînd și o prăvălie de aparate și piese, a făcut o combinație încît să poată muta aparatul după plăcere și sus, în salon. Așa că la sindrofia de azi va fi și radio, numai să nu le facă pocinogul cu vreo pană. Deasupra camerei bunicii, în care dormea și studia și Gigi, se afla sufrageria cea bună, de [f. 7] stejar, pentru douăsprezece persoane, masa lungă, scaune de piele cu speteze înalte, două bufete moderne, joase, și chiar trei tablouri în culori, cu fructe, flori și pești, cumpărate de la Alcalay, pînze originale, destul de ieften, mai ieften ca reproducerile în tricromie.

Dealtfel parterul era împărțit ca și subsolul. Dincolo de antreul ce se găsea deasupra gangului, în fața salonului, era dormitorul bătrînilor cu patul dublu de nuc, vechi, solid, cu dulapurile pentru rufe și lavaboul mare, în dosul ușii, ca să nu se vadă numaidecît din antreu, fiindcă odaie de baie n-aveau. Patul era cu capul spre peretele de la scară și cu picioarele spre fereastra ce dădea în curte. Din nenorocire calcanul casei vecine — o casă mare, instituție publică — ridicat pe locul lor, vîndut în preajma războiului, împiedeca acum soarele să bată dimineața în geam, ca odinioară... Antreul avea în fund, despărțit cu un perete fals, o cameră de debara, iar în capătul cellalt marchiza care ieșea ca o platformă pînă în mijlocul curții, împiedecind astfel ca vreun vehicol să poată pătrunde pînă în fund, afară de roabele cu lemne cumpărate cu kilogramul. Marchiza, de la înălțimea ferestrelor, era învelită cu sticlă groasă albastră pînă la streașină. Spre stradă avea o ușă de sticlă — intrarea de zile mari, cu patru trepte...

Casa era veche de vreo cincizeci de ani, clădită din zestrea bunicii. Fusese plănuită fără subsol, numai trei camere (cele două din față și una pe locul unde azi se află scara spre subsol) în formă de L. De-abia mai tîrziu, cînd au început să prospere și mai ales cînd unica fată, Didina, a început să crească, s-a gîndit bătrînul c-ar fi bine să o lărgească încît să poată la nevoie să adăpostească și un ginere. Fiindcă lucrase casa foarte solid, cu temelii de trei metri în adîncime, pămîntul era foarte nisipos și avea nevoie de săpătură pînă să dea de un strat solid, a socotit că-i mai economicos [f. 8] să-i facă un subsol, că pereții îi avea gata și să mai adaoge o cameră plus antreul, ca să aibă tot ce trebuiește. A lucrat fără arhitect și l-a costat mai mult decît dacă făcea un alt rînd de case, că loc avea atunci destul. Dar de vreme ce începuse, a trebuit să meargă pînă la capăt. Pe urmă a mai schimbat o dată, de-a făcut scara de comunicație, fiindcă întîi în subsol se intra numai pe-afară, pe lîngă marchiză, pe o scară întunecoasă pe unde, deși acoperită, cînd ploua tare, se umplea de apă jos.

Cît [5] a trăit bătrînul Popescu, om de treabă dar încăpățînat și autoritar, el a întrebuințat dormitorul împreună cu Frusina, iar Ionescu cu Didina dormeau jos, unde doarme acuma bunica cu nepotul. Așa a mers pînă la război, cînd au plecat cu toții la Iași, lăsînd pe Frusina singură. Atunci a trebuit să primească în cvartir un ofițer neamț, prin protecție, căci altfel poate că n-ar fi putut salva toată casa, de n-a lipsit nici un cui, cînd s-au întors din pribegire — care s-au întors, ba a mai și îmbunătățit cu ajutorul ofițerului, căci atunci a asfaltat curtea aproape pe gratis. De-atunci însă Frusina s-a obișnuit a dormi în subsol, în odaia ce i-a rămas pînă azi. A lăsat sus pe neamț, în tot parterul și ea a trăit jos, liniștită, numai [cu] o fetiță care să facă curățenie și să-i ajute la gătit, nu mare lucru, fiindcă ea se mulțumea cu prea puțin.

Acuma sus dorm sotii Ionescu, părinții, iar Liliana în salon, pe divanul delicat, așezat în colțul dinspre fereastra străzii. Ea, ușoară și delicată, nu strică divanul; de patru ani doarme pe el și nici nu se cunoaște, nu s-a strîmbat măcar un arc. Rufele și plapoma și perna sînt peste zi în patul mare din dormitor. Cît fusese mai mititel Gigi de a dormit cu părinții, Liliana avusese o canapea la picioarele patului, pe care dormea. De cum s-a făcut de școală Gigi și a fost mutat la bunica, s-a dus și [f. 9] [6] canapeaua jos și s-a făcut schimbarea și cu Liliana.

Deși nu era cochetă, Liliana se gătea și se aranja totdeauna în dormitor, la oglinda cea mare din colț, unde avea toate cele trebuincioase, mai ales că maică-sa, gospodină severă și ocupată, acuma nu se mai ținea de găteli și-și făcea bruma de toaletă de obicei la bunica, printre picături și alergături.

Ginerele bunicii era acru și ursuz, nu cum fusese răposatul Popescu. În cei cincisprezece ani cît a stat împreună cu socrul său, Alexandru Ionescu și-a însușit numai apucăturile de tiranie și izbucniri, fără să ia nimica din jovialitatea lui. Dealtfel pe Alexandru l-a ales însuși răposatul. Dintre mai mulți pretendenti. Didina fusese singură la părinți (au mai avut trei copii, dar s-au prăpădit înainte de a ajunge vîrsta de un an), frumoasă picătură și cu zestre bună; dacă n-ar fi fost decît casa, care fatal îi rămînea, si încă însemna o bucățică bună chiar pe vremea aceea. Adevărat că era numai fată de negustor, fără carte (tocmai bine silabisea „Universul" lui Cazzavillan cu crimele și întîmplările din Capitală și știrile din lumea întreagă), fără frantuzească și fără fasoane. Adevărat că Ionescu era funcționar la Finanțe și atunci, dar mititel de tot și fără multă școală. L-a

[5] În stînga: „Marți, 8. XII".

[6] Pe verso: „1931 — 21 = 1910" și „31 — 28 = 1903". Apoi: „Liliana 6 ani. Mircea 13 ani".

ales totuși Popescu pe el fiindcă i s-a părut mai chibzuit, mai așezat și fără pretenții exagerate, ca alți funcționărași care cereau pe șleau să le numere atîția bani drept zestre imediată. Ionescu n-a făcut chestie de bani. Iubea adevărat pe Didina și, timid, mai mult ofta. Era pe-atunci simpatic la înfățișare și sfios, de Popescu îl găsea chiar prea moale și-i era teamă să nu ajungă prea subt papuc. Faptul că-și mărita odrasla cu un funcționar i se părea lui, dar și altora din breasla lui, ca o ridicare pe scara socială. Funcționarul, [f. 10][7] omul care în fiecare lună primește sigur de la stat o leafă, fie că plouă, fie că trăznește, care muncește ușor și se ridică în grad dacă e deștept și în leafă, care are atîtea avantagii în toate, era socotit idealul oricărui român care învață carte.

Mai[8] mult s-a schimbat însă Ionescu în ultimii ani de cînd se simte mereu amenințat ba cu suprimarea din slujbă, ba cu pensionarea înainte de vreme. Avea acuma 56 de ani din care 33 ani de serviciu la stat. Firește carte nu prea știa și școală sau diplome nu prea avea. El spunea cînd n-avea încotro că are patru clase de liceu, dar nu preciza niciodată de la ce liceu și în dosarul lui personal de la Ministerul de Finanțe n-avea depus nici un certificat de școală, ci doar declarația lui că certificatele de studii i s-au irosit în timpul războiului. Cînd a început el slujba, nu se căutau funcționarii după clasele învățate, ci după înfățișarea lor și după propteaua cu care veneau. Pe el l-a băgat un deputat de pe vremea aceea, Dumnezeu să-l odihnească în pace, și fiindcă avea scrisul frumos și a fost supus, ascultător și harnic, a fost păstrat pînă s-a învechit, cînd apoi nu l-au mai scos pentru că era vechi și avea drepturi cîștigate. Serviabil și umilit cu toți superiorii i s-a făcut reputația de funcționar vrednic pe care toți îl susțineau și care era un stîlp al breslei. N-a ajuns decît pînă la șef de serviciu cu gradul de subdirector. În sinea lui se credea capabil să fie și director general, atita experiență își zicea că are în toate. Dar în privința avansărilor n-a avut noroc; au trecut peste el toți, totdeauna. Ba altul avea mai multă carte, ba era rudă cu cineva, ba era protejat de un om mare, și el rămînea regulat de căruță. După război, cînd au năvălit cei cu licențe și cu bacalaureate și cîte alte diplome, el însuși s-a resemnat, spunînd că el n-are ambiții, că lasă pe tineri să se înfigă. Doar că a luat o clasă în plus, cu un spor de leafă care să-i îmbunătățească pensia. [f. 11] Pensia însă o dorea cît mai tîrziu, ca să fie cît mai mare și mai ales fiindcă se îngrozea la gîndul ce-ar mai face dacă n-ar merge la biurou, dacă ar trebui să stea toată ziua pe-acasă sau să bată străzile de pomană. Citeodată își

[7] Pe verso: „1931 — 1916 = 15; 18 = 33 + 1 = 34; 26 = 0". Toate calculele sînt dispuse etajat.

[8] Deasupra, în stînga: „Miercuri, 9. XII".

propunea să facă politică activă și violentă cînd va fi pensionar, să vorbească la întruniri sau chiar să ajungă senator și să-și impuie planurile lui de organizare a țării care firește însemna reorganizarea funcționărimii și întărirea statutului cu sporirea lefurilor. Gîndurile acestea însă nu le împărtășea decît cel mult cu nevastă-sa, care credea în superioritatea lui asupra tuturor; străinilor, dar nici chiar copiilor nu le vorbea, căci își dădea seama că sînt planuri năzdrăvane, deoarece el nu era în stare să lege nici trei fraze consecutive, iar în public n-ar fi fost capabil nici să deschidă gura.

Era foarte econom și casnic și nu-i plăcea nici acasă să-i vină mosafiri și nici el să meargă la alții. De cîțiva ani însă trebuia să aibă casa deschisă — cum zicea Didina care și ea auzise expresia de la alte funcționărese — din pricina copiilor, care erau mari, și mai ales a Lilianei pe care n-o puteau ține subt obroc și care trebuia măritată. Cel puțin o dată pe lună făceau o sindrofie mai mare, cu joc de cărți pentru bătrîni și dans pentru tineret, iar Liliana se întîlnea cu prietene mai în fiece săptămînă cînd firește dădea ceai sau măcar dulceață și bomboane sau prăjituri.

Sindrofia de azi însă era mai importantă pentru că poftiseră cîteva persoane mai simandicoase în afară de oaspeții obișnuiți. Așa era directorul general Constantin Alistar, fost coleg de biurou cu Ionescu, burlac și foarte distins, umblînd prin lumea cea mai bună. Ionescu l-a poftit după îndemnul Didinei, cică să ridice nivelul familiei. De asemenea subdirectorul Gavrilescu, superiorul lui Ionescu, cu ale cărei fete Liliana era în vizită și prietenie, dar fără a fi în vizită cu familia. Ionescu a avut el [f. 12] inițiativa, cu gîndul ca să-l cîștige mai mult pe Gavrilescu, să-l aibă protector sigur dacă se face vreo mișcare, cum se tot auzea.

O[9] sindrofie totdeauna e cu cheltuială destulă și emoție multă. Dar mai ales cea de azi! De o săptămînă se fac pregătiri de toate felurile. În fiece zi ore întregi întreaga familie ține conciliabule grave asupra tuturor amănuntelor ce se pot ivi în astfel de ocazie. A fost o problemă importantă fixarea listei invitaților, care deși a fost declarată definitivă cu o săptămînă în urmă, a suferit în fiece zi modificări și de-abia azi dimineață a primit punctul final prin poftirea fulgerătoare a lui Mișu Orenstein. Acesta nu era dintre obișnuiții sindrofiilor lor, dar Ionescu l-a poftit, după o matură chibzuire cu nevastă-sa, în urma vizitei lui de ieri la minister unde avea niște treburi și unde Ionescu i-a dat un mic concurs. Ionescu era funcționar corect, nu primea bacșișuri, dar Orenstein poate să se simtă și să se prezinte cu vreun mic cadou pentru Liliana. Îi ofereau o formă delicată de-a se achita cavalerește pentru niște servicii cavalerești. Nu mai puțin

[9] Deasupra, în stînga: „Vineri, 1.I.1932".

importantă a fost și chestia programului și a tratațiilor. Trebuia să aibă cîte ceva pentru toate categoriile de invitați, ca să nu se plictisească. Pentru cei bătrîni era jocul de cărți fără de care nu se poate o sindrofie prelungită, elegantă. Pentru tineri rămînea firește dansul și flirtul. Lista invitaților avusese grije să fie nu numai fete destule, dar mai ales dansatori, cavaleri... Pentru muzică era radio și gramafonul. În radio nu puteai însă avea încredere destulă. Postul românesc tocmai seara nu dă deloc muzică de dans (așa sîntem noi în toate înapoiați) ci tot conferințe și simfonii și opere, parcă ar vrea să transforme România într-o țară de învățați siniștri, iar recepția posturilor streine, unde s-ar găsi jazuri bune, e aproape imposibilă în București la aparatele cu priză, din pricina paraziților curentului. Discuri de dans aveau ei la [f. 13] gramafon, dar tot ar mai fi trebuit cîteva mai moderne, ultimele noutăți. Liliana a făcut ce-a făcut și a cumpărat trei, iar altele șase a împrumutat de la prietene. În privința tratațiilor s-a impus părerea Lilianei: nu mult, ci de calitate superioară. La urma urmelor oamenii vin mîncați și deci nu trebuiesc ghiftuiți, ci întreținuți delicat. Deci întîi dulcețuri și bomboane, apoi torturi și sandvișuri cu vin și în sfîrșit cafele... Fiindcă era prea multă lume și n-aveau tacîmuri suficiente, au împrumutat cele de trebuință, ca și plantele pentru decorația marchizei...

Totuși, oricîte pregătiri s-ar fi făcut, emoția sporea cu cît se apropia ceasul sindrofiei. Nu e destul să aduni oameni în casă, ci trebuie să faci totul ca să petreacă bine, să plece mulțumiți, să te vorbească de bine și astfel să ai un profit moral pe urma sindrofiei. Iar în cazul special al familiei Ionescu sindrofiile trebuiau să pună în valoare pe Liliana mai cu seamă. O fată de douăzeci de ani trebuie să fie arătată lumii și mai ales celor amatori de căsătorie. Ținută subt obroc nici o fată nu-și poate lua zborul. Iar Liliana, sfioasă și modestă cum e, cu atît mai puțin. Baremi d-na Ionescu e spăimîntată că va rămîne fata nemăritată, atît de mult că a vîrît în capul tuturor din casă aceeași spaimă. Ea, care s-a măritat la 18 ani, își închipuie că orice fată care trece de 18 ani e candidată să rămîie fecioară eternă.

Grija deci pentru sindrofie rămîne ca și serviciul să fie la înălțimea celorlalte pregătiri. Din nenorocire pentru serviciu e numai Tinca și Tinca e destul de toantă. Liliana cu binele, d-na Ionescu cu răul au dăscălit-o mereu, dar n-au nici o siguranță că n-are să le facă vreun pocinog. S-au hotărît ca Liliana să facă onorurile, Tinca rămînînd doar să poarte [f. 14] tava și să strîngă apoi lucrurile. Așa cel puțin are mai puțin prilej să strice ceva...

Acuma era însă alt balamuc: se făcuse șase și bunica nu mai venea încă de la cinematograf cu Gigi.

Pînă [10] pe la cinci d-na Ionescu cu Liliana au robotit cu curățenia să fie ca aurul, să lingi mac pretutindeni pe sus. Materialul pentru cele de-ale gurii era de asemenea pregătit; ca să fie toate mai proaspete, hotăriseră să înceapă lucrul după ce vor isprăvi cu dereticatul. Domnul Ionescu s-a odihnit în subsol vreo două ore după-amiazi, pe urmă s-a mai uitat prin curte, a ieșit puțin în stradă dar s-a întors repede în casă, fiindcă era cam umed și răcoare și-i era frică să nu răcească, fiindcă răcea îndată și făcea guturai care-l chinuia cîte trei, patru zile deși trăgea țuică pe nas pînă se îmbăta de-a binelea.

Se așeză la masă. Avea chef de vorbă. Masa era plină. D-na Ionescu cu Liliana începuseră să facă sandvișurile, în timp ce Tinca horobăia prin bucătărie. Ionescu era lacom și ciugulea cînd din șuncă, cînd din unt spre indignarea soției sale care era îngrijorată că n-o să se ajungă bucatele dac-or veni toți invitații. Luară atunci pe rînd pe toți invitații, cîntărindu-l pe fiecare din diferite puncte de vedere. Tocmai la urmă vorbiră despre Jenică cu d-na Rădulescu. Toți trei blamau deopotrivă pe Jenică pentru că s-a încurcat în așa hal cu o femeie care aproape i-ar putea fi mamă. D-na Ionescu nu se lăsă pînă ce nu scoase la iveală vechea ei imputare:

— Numai tu ești de vină, Alexandre, degeaba... Dacă ai fi fost tată, nu cîrpă, băiatul poate s-ar fi și însurat pînă azi c-o fată potrivită cu dînsul, că doar [f. 15] [11] i-ar fi vremea să se așeze, c-a împlinit 28 de ani... Dar tu moale ai fost și ai crezut că ești bun și uite cum își prăpădește băiatul tinerețea...

Imputarea aceasta îl indigna și chiar îl jicnea pe Ionescu. Ca totdeauna se înțepeni mai drept pe scaun și răspunse cu o demnitate care voia să-i ascundă supărarea:

— Tineretul de azi nu-i ca cel de pe vremea noastră, Didino... Nu uita! Că de n-ar fi el stricat din firea lui, s-ar fi simțit și n-ar fi făcut ce face... Că eu nu pot trata pe un om în toată firea ca pe un copil, orice ai trăncăni d-ta! Omul trebuie să priceapă de rușine și de vorbă înțeleaptă...

— Ba copilul trebuie învățat și îndreptat fie că-i mic, fie că-i mare! replică Didina. Tinerii pot să greșească, dar d-aia au părinți ca să-i oprească de la rele și să-i întoarcă pe calea cea bună...

— Nu te-am pomenit pe tine niciodată să vorbești ca o femeie bătrînă și cuminte! zise Ionescu. Pe de-o parte îmi reproșezi mie mereu că nu-l dojenesc pe Jean și că-l las cu femeia ceea, iar pe de altă parte d-ta

[10] Deasupra, în stînga: „Dum[inică], 17. I".
[11] Pe verso-ul filei, un desen geometric.

te pupi în bot cu d-na și Lenuțo-n sus și Lenuțo-n jos... de mi-e și scîrbă!... Apoi, madam, ori albă, ori neagră!

Didina, tocmai fiindcă era adevărat, se înfurie:

— Nu ți-e rușine măcar de fata asta care te aude și te judecă. Îmi ceri tu mie, biată femeie, să fac afronturi unei femei de treabă cu care ai lăsat pe fiu-tău să se încurce? Dar cine mi-a adus-o în casă? Tu! Că i-ai întîlnit împreună pe stradă și i-ai poftit aci... Ș-acuma ai vrea s-o dau eu afară pentru că tu nu ești în stare să-ți ții demnitatea de bărbat și cap de familie...

Discuția asupra acestui subiect era fără sfîrșit. Imputările și le făceau de aproape un an, de cînd Jean trăia cu d-na Rădulescu. În realitate toată familia simpatiza pe Lenuța, o găsea foarte amabilă, foarte săritoare, foarte [f. 16] la locul ei. La început s-au jenat cu ea la sindrofie, dar pe urmă, cînd lumea n-a zis nimica, ba a îmbrățișat-o, imputările ascundeau doar grija lor că legătura ține prea mult și împiedecă pe Jean să se însoare.

D-na [12] Rădulescu făcea acuma aproape parte din familie, dacă nu chiar ca o noră, cel puțin ca o prea bună prietenă. Venea des cu Jean pe-aici, se sfătuiau cu ea, în toate necazurile, Didina și Liliana se tutuiau cu ea, numai Ionescu se ținea mai rezervat, nu intenționat sau că ar fi avut ceva contra ei, ci pentru că așa era firea lui, să fie rece și tăcut de îndată ce era cineva străin de familie. Totuși acuma Didina găsi un suprem motiv de imputare, zicînd:

— Dacă copilul nostru nu poate fi între noi nici cînd avem în casă pregătiri ca azi, destulă rușine... Să vie aici ca simplu mosafir cu dumneaei... Să fie însurat cu o fată de seama lui, cum mi-ar mai da și mie o mînă de ajutor... Ba te-ai apucat de ai poftit acuma și pe chiriașul ei, cine-o mai fi și ăla!

Ionescu deveni sarcastic observînd:

— Ce să te miri de feciorul d-tale, dacă însăși mama ta tocmai în ajunul sindrofiei se găsește să meargă la cinematograf cînd e aici mai multă treabă...

Liliana însă nu se putu stăpîni să nu intervie în favoarea bunicii pe care o iubea mai mult decît pe părinți: [13]

— Ei lasă, tată drag, că ești nedrept cu sărmana matina... Că doar știi prea bine că nu se prăpădește ea după cinema și petreceri, că numai de dragul lui Gigel s-a dus și...

[12] Deasupra, în stînga: „Luni, 18. I".

[13] În spațiul dintre linii, socoteli cu creion negru: „40000 : 360 = 111,15", apoi: „111,15 + [...] * = 1665".

— Ba să mă ierți d-ta, domnișoară — zise Ionescu acru. Că și matina d-tale nu se codește a bate cinematografele, că-i place slava Domnului să umble pe cele trotoare parc-ar fi ajuns în mintea copiilor...

— Apoi că numai Gigi cu mama ne-ar mai lipsi aci să ne mai încurce, că tu nu ne încurci destul!... interveni Didina. Stai aci pe capul nostru și ne cicălești și ne ții în loc; mai bine ieși și tu nițel pe-afară că doar nu ești cloșcă... [f. 17]

— Da' ce, d-ta ai să-mi dictezi mie cînd să ies și unde să stau? se supără Ionescu. Didino, te întreci cu gluma, ia seama!

— Apoi dacă stai, nu ne bate capul că vezi bine cît avem de lucru...

Ionescu se sculase de pe scaun furios și umbla de ici-colo, mormăind. În tăcerea ce se făcu și care ținu cîteva minute, se auziră pași pe scara din dos și apoi în coridorul din subsol.

— Au [14] venit, au venit murmură Liliana cu un glas în care tremura o ușurare.

În odaia de-alături, prin ușa deschisă, se arătă întîi Gigi, cu chipiul de elev în cap, puțin stînjenit, zîmbind încurcat cu ochii spre Liliana, întrebători.

— Ce-i cu voi, Gigel, ce s-a întîmplat de stați pînă noaptea pe străzi cînd noi avem aici atîta treabă? întrebă d-na Ionescu cu dojană, fără să-și întrerupă lucrul la masă.

— Ce să fie mămică? se zbori îndată copilul, luînd astfel ofensiva spre a întîmpina dojenile prevăzute. Am fost la cinema și am stat pînă să vedem tot filmul. Și gata!

— Ba nu zău, mamă, că și d-ta te întreci cu firea reluă d-na Ionescu către maică-sa care apăruse de asemenea în sfera vizuală, sfioasă, parc-ar fi vrut să se ascundă.

— Apoi dumneaei ce-i pasă de nevoile casei că plutește deasupra! mormăi Ionescu.

Supărarea amîndurora se descărcă asupra bătrînei care însă, obișnuită, lăsă să treacă furtuna peste capul ei fără să zică nimica, ci dezbrăcîndu-se liniștit și așezîndu-și bine haina și pălăria și jerseul de lînă ce-l avusese pe subt haină și fularul. Numai Gigi, răsfățat, nu se putu răbda și răspunse obraznic de cîteva ori, fiind sigur de imunitate. Replicile lui dealtfel nici nu fură luate în seamă, amîndoi continuînd a copleși pe bătrînă cu toate imputările... În sfîrșit bunica își luă o broboadă pe umeri să nu răcească și trecu dincolo, la masă, unde lucra Didina cu Liliana și unde se așezase la locul său și Ionescu. Gigi, bosumflat, [f. 18] își făcu de lucru într-un colț pînă ce Liliana îi aduse un mic sandviș anume pentru

[14] Deasupra, în stînga: „Marți, 18. I".

el, să guste. Gigi se codi să primească în semn de protestare încît Liliana trebui să-l mîngîie și să-l pupe întîi ca să-l împace.

Dealtfel furtuna se și potolise. Ca să marcheze aceasta d-na Ionescu profită de gestul Lilianei ca să observe:

— Nu-i de mirare să vă fi cuprins și foamea de atîta cinematograf, bată-l pustia... La mamă și d-ta de gustă, să vezi cum au ieșit, că Alexandru a mai ciugulit pe ici pe colo...

— Ba mie nu mi-e foame și nici nu vreau să-mi stric pofta — zise bunica. Lasă mai bine să se ajungă diseară și să fie bel șug, că sindrofie cu sărăcie mai bine lipsă!

— Avem destul, matină, n-ai grije! zise Liliana, aducînd și pe Gigi la masă și așezîndu-l între ea și bunica.

Peste cîteva minute familia întreagă discuta cu foc șansele sindrofiei. Ionescu însuși se încălzi. Pentru el, mosafirul de căpetenie rămînea subdirectorul lui care taie și spînzură în direcție și chiar în minister. Numai Gavrilescu să petreacă bine și atunci nu-i pasă de lume. Se tot spune că nu se mai fac avansări, că nu-s parale, dar pentru cei cu sfinți se găsesc mereu. El nu umbla după d-astea, dar dacă Gavrilescu ar vrea, nu l-ar costa nimica să-i mai dea un grad. Nu pentru grad, că el nu se uită la d-astea, dar peste cîțiva ani îi vine și lui vremea să iasă la pensie și, după o viață întreagă de muncă cinstită, ar avea dreptul la o pensie mai bună... Pentru restul casei însă persoanele importante erau cele care puteau interesa pe Liliana. Aici lua parte vie și bunica deopotrivă cu Didina. Fură deci cîntăriți și subșeful, și ofițerul de administrație, și locotenentul aviator... Toți trei erau băieți buni. Ionescu ar fi fost partizanul subșefului pe care-l socotea om așezat, cu licență și deci cu șansă de-a ajunge chiar director dacă va avea noroc și puțin sprijin. Didina era pentru [f. 19] aviator, alături de care Liliana va fi cucoană, avînd totdeauna ordonanță și intrînd într-o lume mai subțire decît în care a trebuit să robotească. Bunica n-avea preferință decît pentru cel pe care-l va iubi Liliana și care o va face într-adevăr fericită. Liliana însăși de-abia după întrebări stăruitoare declara că ea se va mulțumi cu cel care i-e scris ei... Didina aici găsi nemerit să-i dea povața să fie mai întreprinzătoare, mai cochetă, mai vie, că fetele de azi sînt îndrăznețe și dacă ea se va lăsa, are să fie călcată în picioare de toate și va rămîne fată bătrînă, degeaba e frumoasă și cu zestre bunicică...

Pe cînd planurile și speranțele umpleau toată odaia cu niște ființe imateriale plutind în aerul încărcat cu miros de șuncă și de unt, alături în bucătărie începu un bocănit metalic, sacadat, aspru, ascuțit... Oamenii, cu simțurile în nourii proiectelor, nici nu băgară de seamă la început. Cuvintele trandafirii se ridicau peste masa în jurul căreia ședeau toți,

se înălțau spre becul electric unic, ascuns într-o carcasă de mătasă ieftenă răspîndind o lumină trandafirie în care toate luau o înfățișare eterică, în care toate gîndurile se concretizau în forme ademenitoare.

— Tare aș vrea să-ți facem o nuntă frumoasă de să se minuneze toată mahalaua! zise Didina cu o figură atît de surîzitoare că-și recăpătă toată frumusețea ei de odenioară. Să știu că cheltuim oricît, nu-mi pasă! Atîta ambiție am și eu!

— O Doamne, măcar de-ar da Dumnezeu să fie cît mai curînd! oftă bunica. Nu țiu la viață, că nu mai am de ce, dar grozav aș dori și mă rog mereu la Dumnezeu să mă ție numai să văd și eu pe Lilianța mea mireasă. Că mai frumoasă mireasă ca ea nici nu se poate să fie!

— Ei și dacă o vrea Cel de Sus să fiu și eu avansat pînă atunci, apoi într-adevăr că mă îmbăt! declară Ionescu solemn. Uite-așa! Nu m-am îmbătat de nu mai țiu minte, dar atunci am s-o fac lată. [f. 20] Liliana avu un zîmbet de fericire pe față. Era în picioare lîngă masă. Rămăsese cu ochii spre lumina de sus. Era frumoasă și vaporoasă ca o crăiasă din povești. O fericire mare parcă o ținea îmbrățișată și subt îmbrățișarea ei nevăzută sufletul îi palpita plin de speranțe.

În tăcerea ce urmă, bocăniturile de la bucătărie deveniră deodată stăruitoare și aspre ca niște chemări din altă lume. Se ascultară toți în răstimp ulniți, simțind cum se sfarmă repede ceva în sufletele lor, cum toate visările se împrăștie parc-ar fi suflat un vînt rece. Însăși lumina becului parcă deveni mai săracă, de un roșu spălăcit în locul culoarei roze frumoase

— Dar ce bocăne toanta aia acolo? zise brusc, cu vocea străină, Ionescu, adăogînd enervat și strigînd: Tinca!... Tinca!...

Bătăile continuară însă, în vreme ce Didina apăsă pe butonul piesei ce atîrna subt lampă și alături, printre bătăi, se auzi strident țîrîitul soneriei. Apoi îndată încetară bocăniturile și pe ușa dinspre coridor apăru Tinca, tînără, voinică, sănătoasă, roșie.

— Ce faci tu acolo atîta gălăgie? întrebă Didina.

— Apoi conița a spus să pisăm întîi zahărul... zise Tinca nedumerită.

— Ce să pisezi! strigă Ionescu enervat. Ești o toantă...

— Ba conașule, eu nu-s de vină, că mojarul...

— Mojarul, mojarul! o imită Ionescu mînios. Ce mojar tîmpito? Să nu te mai aud, ai înțeles?... Nici un mojar!... Nu vreau gălăgie și bocănituri, zevzeaco!... Aide, ieși afară!

— De, conașule, dacă mojarul...

Tinca ieși bombănind, lăsînd în urmă o dîră de răceală. Didina își veni în fire și observă:

— E toantă mare... Că eu i-am spus să înceapă să piseze zahărul și [f. 21] nucile pentru torturi cînd o fi ceasul șapte, dar ea toate le face anapoda...

Încercară să reia planurile, dar nu se mai potriveau la vorbe. În cele din urmă Didina trimise pe Ionescu sus, să se îmbrace pentru sindrofie, dar repede, ca apoi să meargă ea cu Liliana, că ele au mai mult cu găteala și mai ales Liliana care trebuie să fie ca o zînă... De alături, din bucătărie, bocăniturile veneau acum înăbușite dar parcă mai stranii ca niște avertismente. [f. 22]

Capitolul II [15]

1

Toate geamurile erau luminate, iar ușa marchizei deschisă larg. Așa hotărîse d-na Ionescu, să aerisească bine parterul un sfert de oră, chiar în ciuda frigului de-afară, ca nu cumva să rămîie vreun miros. Ionescu însuși, în sacoul lui negru, vechi, tocit dar rezervat pentru sărbători, se plimba prin antreu, înfruntînd aerul rece, însărcinat să închidă ușa cînd va fi trecut sfertul de ceas.

Bătuse nouă adineaori la pendula din salon, dar Ionescu știa că merge înainte nițel. Totuși deodată auzi pași oprindu-se în stradă la portița de grilaj. Se spăimîntă: au început să sosească? Și ei care credeau că pînă pe la nouă jumătate nu va veni nimeni!... Ușa dormitorului era închisă; înlăuntru Liliana, dealtfel gătită păpușă, se retrăsese adineaori să-și mai examineze pentru ultima oară farmecele și eventual să mai adaoge un puf de pudră sau o licărire de roșu.

Uluit, Ionescu începu să strige mînios:

— Aideți, unde sînteți?... Au început să vie mosafirii... Voi n-auziți?... Liliana ce faci?... Ieși de-acolo de-ți primește...

Peste cîteva clipe însă, în vreme ce Liliana năvălea speriată din dormitor, răsună afară glasul lui Jenică:

— Stai, frate, nu vă alarmați că sîntem noi!

D-na Elena Rădulescu urca sprintenă cele patru trepte ale marchizei unde ajunse tocmai cînd apăru acolo și Liliana.

— Să trăiești, păpușică frumoasă și neprețuită! ciripi d-na Rădulescu cu mare avînt sărutînd furtunos pe Liliana pe amîndoi obrajii cu grije însă să nu-și desfigureze buzele la a căror vopsire munciseră îndelung și nici să nu strice aranjamentul pictural de pe obrajii Lilianei sau să-i lase

[15] Deasupra, în stînga: „Joi, 21. I".

urme de roșu. Toate fericirile și împlinirea tuturor visurilor tale de fecioară! adăogă apoi luînd-o la un nou rînd de pupături în vreme ce Liliana murmura mulțumiri blînde. [f. 23]

Trecură îmbrățișate din marchiză în antreu, Liliana spunîndu-i să nu-și scoată încă mantoul, să nu răcească, fiindcă tocmai au lăsat puțin deschis să se primenească aerul. Din urmă însă Jenică îi strigă:

— Stai, Liliana, să cunoști pe mosafirul nostru, domnul Oloman!

Remus Oloman, miop, cu ochelarii pe nas, tînăr, spălăcit, curățel, se apropie foarte galant și sărută mîna albă întinsă spre el:

— Sînt fermecat, domnișoară!

D-na [16] Rădulescu se repezise la Ionescu să-l hiritisească cu aceeași efuziune, deși Ionescu parcă se posomorî de tot, cum făcea față de orice străin. Jenică interveni totuși, întrerupînd abundența verbală a Lenuței, ca să prezinte pe Oloman și tatălui său. Apoi amîndoi se retraseră în marchiză să-și lepede paltoanele. Oloman, auzind urările insistente ale gazdei sale și neștiind pentru ce sînt, se zăpăcise puțin. În timp ce se aranja cu Jenică în marchiză, întrebă și află că Liliana, fiindcă n-are nume în calendar, și-a luat obiceiul să-și serbeze onomastica cu ocazia primei sindrofii prelungite ce o dau toamna. Dar nu e o serbare propriu-zisă și mosafirii nici nu sînt preveniți ca să nu se crează c-ar avea obligația să vie cu flori sau cadouri. E ceva familiar și d-na Rădulescu face felicitările dintr-un exces de zel cum i-e obiceiul în toate... Tînărul Oloman totuși protestă că el, chiriașul d-nei Rădulescu, ar fi putut fi pus în curent, mai ales că vine pentru întîia oară în casa aceasta cinstită, să fi putut aduce și el măcar o floare drept omagiu unei domnișoare atît de încîntătoare. Protestarea și complimentul le rosti mai tare încît să-l audă și Liliana care se apropiase iarăși de ei. Fata îi și zise cu o amabilitate puțin teatrală:

— Intenția d-voastră amabilă prețuiește mai mult decît un coș de flori!

Era și un prilej de-a lua contact cu singurul mosafir pe care îl întîlnea întîia oară, mai ales că Jean trecu la tatăl său și ei rămaseseră singuri aici, putînd vorbi în tihnă pînă ce va veni d-na Ionescu și bunica cu Gigel deocamdată, în [f. 24] așteptarea invitaților.

Convorbirea se ținu în politețe convențională, mai ales din partea Lilianei. Prima ei impresie despre tînărul acesta nu era favorabilă. Ochii lui miopi parcă se ascundeau în dosul ochelarilor și pîndeau veșnic gata de atac, cu luciri onctuoase întretăiate de scăpărări aspre tăioase, ca ghearele pisicii care răzbat uneori instinctiv din catifeaua moale a lăbuței. Oloman își freca mîinile vorbind mieros, cu un surîs cenușiu în colțurile gurii care-i

[16] Deasupra, în stînga: „Vineri, 22. I".

subțiau și mai mult buzele. Părul castaniu foarte moale, tuns aproape milităreşte îi stătea lins pe cap, deşi neîngrijit, ca o perucă ieftină. Figura de un oval aproximativ se ascuțea spre bărbie, iar pielea obrajilor, galbenă prea, aproape cenușie, părea unsuroasă. Avea pe față o expresie în care îndrăzneala se întîlnea ciudat cu sfiala, o expresie de tinerețe care rezistă [...] *.

„Mi l-am închipuit altfel după spusele Lenuței" — se gîndea Liliana pe cînd vorbea cu el despre niște nimicuri străine. „Nu prea e simpatic... Ori poate mă înșel eu?..."

Remus Oloman însuși se simțea cam stînjenit în fața Lilianei. Privirile lui o examinau neîncetat cu o curiozitate alergătoare de la părul blond natural, cu bucle naturale care se răzvrăteau de pe-acuma în ciuda sforțărilor ce le făcuse Liliana cu fierul, pînă la picioarele delicate strînse în pantofi albi de mătase. Glasul ei era blînd, cald, dulce, cu o ușoară tremurare de emoție și o rezonanță secundară falsă în care se trăda o nesinceritate involuntară. În rochița albă, cu brațele goale, cu un decoltaj cam îndrăzneț care pe ea o jena (era comandat de d-na Ionescu) și care-i scotea în evidență sînii mici rotunzi, umerii calzi și spatele marmorat, în figura fardată inutil și care parcă nu-i ședea bine cum nu șade bine artificiul nici unei frumuseți, Liliana i se părea o frumusețe mărginită mai ales din pricina conversației ei silite, a străduinței ei de-a spune ceva cu orice preț, ca să nu o creadă proastă și incultă.

„E frumușică, dar ce-ar fi să trebuiască să stai de vorbă cu ea singură [f. 25] o seară întreagă, numai de vorbă!" își zise Remus dînd fără să vrea o umbră maliționsă zîmbetului cu care asculta.

D-na Elena Rădulescu se sărută de mai multe ori cu d-na Ionescu care venise din subsol tocmai cînd intraseră ei, lăsînd puțin în urmă pe mamă-sa și pe Gigi, căci bătrîna urca mai greu scările deși nu erau multe și nici grele. Erau în mijlocul antreului toți trei, dominați de verbul d-nei Rădulescu, încît Jenică nici nu avea răgaz să dea bună seara maică-si. Cînd intră Frusina cu Gigi, Lenuța începu un alt rînd de pupături și apoi, mai potolindu-se și aruncînd o privire spre cei doi tineri care vorbeau în marchiză, găsi momentul potrivit să prezinte mai de aproape și din nou pe Remus, lăudindu-l că e un băiat foarte de treabă, cuminte, așezat, de două luni de cînd îl are chiriaș plătește corect chiria și e ziarist. Ei i-a dat prin gînd să-l aducă la sindrofie, fiindcă nu se poate ști unde e norocul Lilianei.

— Ziariștii ăștia sînt oameni cu mare, maare viitor — apăsă d-na Rădulescu aproape în șoaptă totuși ca să ajungă vorbele la Oloman. Ați auzit despre Pantelimon Răcaru, care-i acuma deputat și are jurnalul lui, *Fulgerul*... Uite, tot așa era... A fost coleg de liceu militar cu bărbatul-meu fie iertat și nu i-a plăcut armata și s-a făcut ziarist. Acuma cine-i ca

dînsul, că învîrtește toată țara pe degete, mai abitir ca regele... Uite-așa e și ăsta... Mîine-poimîine îl vezi deputat ori cine știe ce... Că învățat și citit [cum] nu se mai poate, toată ziua e cu nasul în cărți și scrie și citește...

Ionescu, cu mustața gălbejită de tutun, cu figura necăjită, dar cu o mîndrie de șef pe care mai mult acasă o manifesta în unele ocazii, asculta gînditor parc-ar fi meditat asupra unui referat complicat. D-na Ionescu însă șopti cu entuziasm și cu teamă:

— Of, dragă, dragă, greu se mai mărită azi o fată cumsecade dacă [f. 26] [17] n-are milioane la spate, că bărbații de azi nu mai caută fete bune ci sacul cu bani și...

D-na Rădulescu protestă că nu toți bărbații sînt pofticioși numai de zestre, că sînt băieți buni care știu să aprecieze o fată bună și frumoasă. Foarte cunoscătoare în cancanuri, cită îndată cazul unei fete simple și încă nu tocmai cinstită pe care a luat-o acum cîteva luni un bancher și tînăr și putred de bogat.

— Numai norocul să-i fie bun, Didino maică! sfîrși ea aproape patetic.

În acea clipă Liliana se apropie cu Remus să-l prezinte mamei și bunicăi. D-na Rădulescu îi zise îndată cu aer triumfător:

— Ce ți-am spus, domnu Remus? Ai pomenit d-ta o floare mai minunată ca Liliana noastră?

— Coniță dragă, n-ai exagerat deloc... Poate chiar dimpotrivă! făcu Oloman — galant.

D-na [18] Rădulescu aruncă o privire circulară grăbită. D-na Ionescu și bunica aveau un zîmbet de mulțumire, iar Liliana, ca și cînd nici n-ar fi auzit, se uită mai curioasă la Remus. Ochii ei calzi aveau o mirare și o nedumerire. Mosafirul acesta ciudat nu-i era simpatic și totuși o interesa și mai ales îi tulbura parcă ceva în suflet. Nu-și dădea însă seama și atitudinea ei părea astfel o admirație pe care Oloman o observase și o gusta. Ionescu părea și el mulțumit și tocmai de aceea întrebă, silindu-se să îmbrace pe față un surîs politicos care-i stătea ca o haină de căpătat:

— La ce jurnal scrii mata, dacă nu te superi? C-am înțeles că ești jurnalist?

— Deocamdată la toate! declară Remus cu un glas patetic și ridicînd puțin capul spre a face mai mult efect. Pe curînd însă sper să mă stabilesc numai la *Dimineața*.

— Ei da, bun jurnal, n-am ce zice — aprobă Ionescu mai din suflet. Și noi [f. 27] îl citim în fiecare zi, regulat, ca evanghelia. Ba uneori, cînd se întîmplă să întîrzie jurnalistul care ni-l lasă în toate diminețile, eu nici

[17] Pe verso, două desene în creion: acoperiș de casă și un portal.
[18] Deasupra, în stînga: „Duminecă, 24. I".

nu mai pot răbda pînă după-amiazi, că îl cumpăr și la biurou de-l citesc printre picături...

Bunica avea rezervat, la toate sindrofiile casei, un fotoliu de onoare în salon în colțul dintre fereastra dinspre stradă și ușa sufrageriei, ca să n-o tragă. Își luă locul de pe-acuma, însoțită de celelalte femei, lăsînd pe Ionescu cu Remus să discute asupra necesității ziarelor. Jenică cu Gigi aduseseră din subsol aparatul de radio și acuma încercau zădarnic să recepționeze ceva; aparatul amuțise și ei căutau pricina.

D-na Rădulescu, între femei, reluă mai cu elan apologia chiriașului său, încălzindu-se cu cît vedea că e mai ascultată. Era femeie de vreo patruzeci și cinci de ani, potrivită de statură dar arătînd mai măruntă din pricina corpolenței pe care zădarnic încerca s-o ascundă sau s-o corijeze cu ajutorul diferitelor centuri, ghene și bandaje. Era bine conservată și ar fi părut mai tînără dacă nu și-ar fi vopsit prea blond părul ca să-și acopere firele albe ce se iveau stăruitor și dacă n-ar fi făcut exces cu cremele, pudrele și vopselile pentru pictura figurii. Era vioaie, totdeauna veselă, iubind glumele și mai ales anecdotele picante pe [care] le savura cînd le auzea și le povestea la rîndul ei cu haz. Aici însă, în casa Ioneștilor, păstrînd veselia și exuberanța ei obișnuită, se ferea să spuie glume porcoase. Ținea să fie bine văzută în familia lui Jean pe care îl iubea cu pasiunea deosebită și aproape disperată a femeiei de peste patruzeci de ani care presimte ultima iubire. În afară de cochetăria-i firească își dădea toate silințele să pară mai tînără numai ca să se apropie de vîrsta lui Jean. Era între ei o deosebire de șaptesprezece ani. Pe el îl îmbătrînea cu cîțiva ani, iar cu vîrsta ei nu se lăuda și numai cînd era neapărată, de nevoie, întrebuința eufemisme: „O biată femeie cînd se apropie de patruzeci de ani"... Deși acuma era primită în casă fără răceală, ba chiar cu familiaritate ce nu se arată decît prietenilor celor mai buni, ea își dădea seama că în fond legătura ei cu Jean, pentru familia aceasta, e socotită numai ca o aventură trecătoare, înainte de inevitabila căsătorie cu o [f. 28] fată potrivită și poate căutată, dacă nu chiar găsită. Aceasta era durerea ei cea mare. Despărțirea de Jean ar însemna pentru ea mai mult decît moartea. Nici nu voia să se gîndească la posibilitatea aceasta, deși în adîncul sufletului ei spaima aceasta se zgribulea dîndu-i uneori fiori de groază. Numai în vis, de cîteva ori, a privit în față eventualitatea: o scenă de despărțire care o făcea să sufere atît de mult că se trezea în sudori reci și cu ochii scăldați în lăcrimi... Toate străduințele ei nu urmăreau decît să păstreze pe Jean. Ar fi vrut să se căsătorească cu el, ca să fie mai sigură. El însuși, în unele momente pasionate, i-a declarat că e singura femeie pe care o iubește și

care trebuie să-i fie tovarășa vieții. N-a pronunțat niciodată cuvîntul „căsătorie", dar ea simțea că, la urma urmelor, el ar marșa. Familia lui însă niciodată. Firește, în prezența ei s-a evitat totdeauna să se vorbească despre viitorul lui Jean, dar ea a înțeles că nici nu s-ar putea pune chestia aceasta fără să se producă îndată o ruptură gravă. Dealtfel o dată bunica, femeie bătrînă și simplă, într-o convorbire cu ea însăși, uitînd poate că vorbește cu ea, a spus că și Jenică ar trebui să se însoare, să-și găsească o fată bună, să intre în rîndul oamenilor... Instinctul ei de femeie îi spunea însă că deocamdată tot ce poate dobîndi este să rămînă pe poziție, să amîie, să se apropie cît mai mult, să intre în inima lor. De aceea își zicea că trebuie să se facă utilă, să le facă servicii și mici și mari ca să cîștige încredere desăvîrșită. De cînd a simțit grija soților Ionescu în privința măritișului Lilianei, a înțeles că prin aceasta ar putea să devie salvatoarea lor și astfel la rîndul ei să poată pretinde fericirea ei ca ceva firesc. Dacă ar ajunge să mărite ea pe Liliana, să-i găsească un bărbat bun, o adevărată partidă, ar cîștiga dintr-o dată inimile tuturor pentru totdeauna. Noul ei chiriaș i se părea într-adevăr un tînăr de viitor. Un ziarist, în vremea de azi, e mai bună partidă decît un funcționar oarecare. Apoi Remus e și băiat drăguț, politicos, bine crescut, controlat de ea însăși că n-are vicii: n-a venit niciodată beat acasă și nici cu dame... Poate omul [f. 29] să aibă pe-afară flirturi sau mici aventuri, dar i-a respectat casa, cum s-a legat cînd a închiriat. E om de cuvînt... S-a sfătuit și cu Jenică, care era de aceeași părere. De aceea l-a adus acum. O încercare. Dacă nu reușește, va mai căuta.

— E, ce zici, îngerașule, de băiatul meu? întrebă deodată d-na Rădulescu, după ce îl lăudase într-un potop de cuvinte. Și încă nici nu v-am spus cît e de delicat și de blînd, parc-ar fi o fată mare... O dată nu l-am pomenit să înjure sau să rostească vorbe grele, ceea ce se întîmplă, de, mai ales la bărbați și într-o mînie sau la supărare... Firește, trebuie să-l cunoști mai bine ca să-l prețuiești mai mult. Băiatul e tînăr și vine întîia oară în casă, se mai sfiește, de, om ești, dar îl vedeți cum e de așezat, cum discută, cum e cuviincios. Dacă și nenea Alecu s-a întins la vorbă cu dînsul, apoi e mare minune...

Surîse cu înțeles și cu un aer triumfător. Celelalte trei avură același gînd deodată: de ce o fi zis Lenuța nenea Alecu, cînd nimeni nu-i zicea așa, nici acasă, nici în lume, căci înfățișarea însăși a lui Ionescu excludea diminutivul răsfățului; cel mult nenea Alexandru îi ziceau unii... D-na Rădulescu însă zîmbea și uitîndu-se galeș la Liliana parcă aștepta un răspuns. În clipa aceea însă se auzi ușa marchizei. În sfîrșit venea cineva D-na Ionescu zise aproape speriată:

— Aide, Liliana, du-te să primești mosafirii!...

2

Locotenentul Tănăsescu se întîlnise chiar în poartă cu Iancu Petrescu și așa au intrat împreună, dealtfel cunoscîndu-se de la alte sindrofii.

— Mi se pare că sîntem cei dintîi — șopti locotenentul cînd intrară în marchiză, plictisit puțin fiindcă, socotindu-se mai monden ca mosafirii obișnuiți aici, nu-i plăcea să sosească printre cei dintîi, ci să-și facă un fel de intrare triumfală.

— Atît mai bine — murmură celălalt. [f. 30]

Locotenentul [19] își mormăi nemulțumirea pînă-și lepădă mantaua și baioneta. Era din administrație, cam plăpînd, cam puțintel de statură încît purta tocuri înalte duble. Avea o frizură foarte îngrijită, cu cărare în dreapta, părul lins fir cu fir, și mustața spilcuită, eroică, neagră. Pielea obrajilor, brună, părea lipită pe oase și tăbăcită. Era cochet și cam încrezut mai ales pentru că, în afară de trei jurnale, citea și romane și se ducea la Teatrul Național regulat o dată pe săptămînă, încît cunoștea toate piesele care se jucau. Pentru celelalte teatre avea puțin dispreț, socotindu-le prea ușoare, iar la revistă se ducea numai ca să-i treacă vremea, dar fără să scape vreuna și cunoscînd pe dinafară toate cupletele lui Tănase. Iubirea lui pentru cele teatrale nu era în legătură cu vreo simpatie prin personalul femenin al culiselor; era băiat sărac și foarte cumpănit, încît leafa îi comanda calitatea amorurilor. Scria însă piese de teatru cu o pasiune prodigioasă. Avea gata vreo cinci, toate istorice și în multe acte și tablouri. Îl știau toți colegii și cunoscuții că face piese și-l stimau, socotindu-l plin de cultură. El însuși se mîndrea și doar era amărît că nu izbutise să-și vază reprezentată nici o operă. Avea totuși încredere în talentul său și deseori spunea cu modestie că în literatură trebuie răbdare pînă să te impui și cita pe Ursache, tot ofițer de administrație, care a scris o piesă admirabilă. Și încă Ursache n-a făcut nici una istorică!... Mai avea însă Mitrofan Tănăsescu un dar prețios pentru cariera lui mondenă: știa să citească în palmă și ghicea totdeauna o mulțime de lucruri, mai ales cucoanelor, încît avea mari succese.

Iancu [20] Petrescu era subșef de biurou și lucra cu Ionescu la minister. De vreo treizeci de ani, avea o înfățișare posomorîtă și necăjită. Ca expresie semăna întrucîtva cu Ionescu în mai tînăr. Veșnic înfricoșat de ziua de mîine, etalîndu-și mereu grijile și necazurile, plîngîndu-se neîncetat împotriva tuturor, începînd cu oamenii și sfîrșind cu soarta, răspîndind în jurul său o depresiune încît îndepărta pe oameni în loc să stîrnească compătimirea pe care o rîvnea și care-i era necesară ca o merinde. Altfel era vînjos, părea bine hrănit și foarte grijuliu de sănătate, negricios, cu sprîncene

[19] Deasupra, în stînga: „Luni, 25. I".
[20] Deasupra, în stînga: „Miercuri, 27. I".

groase, cu mustața românească și niște [f. 31] ochi aspri care totuși cereau milă... Se simțea ofensat că e numai subșef, la vîrsta de treizeci de ani, deși licențiat. Nu spunea însă că era numai de patru ani funcționar, că licența și-a luat-o la Iași, cu toate că era bucureștean, fiindcă aici căzuse de cîteva ori și nu se mai simțea îndreptățit să spere s-o mai ia, că apoi trei ani a încercat să facă avocatură pe cont propriu, înscris în barou convins de calitățile lui juridice și crezîndu-se superior tuturor și că numai cînd a fost amenințat să moară de foame a intrat, ca un suprem refugiu, la minister, fericit că a găsit un locșor de impiegat. A devenit însă funcționar de meserie foarte repede, temperamentul său potrivindu-se perfect cu atmosfera de biurou, cu pseudo-activitatea impusă de biurocrație.

Ionescu însuși primi pe cei doi invitați cu o efuziune neașteptată din partea lui și care se datora simpatiei lui pentru Iancu Petrescu, dealtfel reciprocă. Pînă să vie Liliana, prezentă și pe Oloman. Iancu Petrescu fu fericit cînd isprăvi de dat bună seara celorlalți și apoi rămase cu Ionescu mai la o parte. Vorbiră despre de-ale slujbei lor, firește, văitîndu-se de greutatea ei și compătimindu-se reciproc.

— Trebuie să te însori, Petrescule, ascultă-mă pe mine! zise șeful cu un ton plin de milă care-i făcea bine și lui, și interlocutorului său. Tu nu ești ca alții... Ai nevoie de un cuib, de o îngrijire, în fine...

Petrescu dădea din cap grav și îngîndurat. Îl preocupa și pe el gîndul însurătoarei în care vedea un mijloc de îndreptare a situației lui. Dar nu se putea hotărî. Socotea că trebuie să găsească o fată cu bani, frumoasă și cu protecție. Se credea și cuceritor, numai să vrea el, și cu o situație socială care să-i permită a aspira la o partidă bună. El simțea de vreun an, de cînd venea, destul de rar dealtfel, prin casa Ioneștilor, că Liliana i-ar fi dată cu bucurie. Cu toată simpatia însă ce o avea pentru șeful său, Liliana nu i se părea o partidă îndeajuns de demnă de el. Fata era frumușică, nici vorbă, și, dacă ar fi îmbrăcat-o mai bine, ar fi putut face o soție drăguță, dar Ionescu nu-i putea da nici vreo [f. 32] zestre deosebită și nici ca familie nu era ce visa el; fără să mai pună la socoteală că Ionescu n-avea fason să-l protejeze pe el, cînd el însuși ar fi avut nevoie de o protecție... Se făcea deci că nu pricepe aluziile și apropourile și răspundea ca și cînd [21] Ionescu nici n-ar fi avut față și ar fi vorbit despre altcineva:

— Desigur... Viața de holtei ajunge să te omoare... Mai ales cînd ești funcționar serios și cinstit și muncitor, ca mine, care nu cunosc decît biuroul și casa... Dar în vremea de azi trebuie să iai bine seama, cînd fetele sînt atît de pretențioase și atît de stricate...

[21] Pe cîmpul filei, în stînga: „Joi, 28. I".

— Fete bune se găsesc totdeauna — murmură Ionescu. Numai trebuie să fie descoperite și alese dintre cele multe stricate...

Ionescu întoarse capul fără să vrea după Liliana care însă era cu locotenentul și cu Oloman în mijlocul salonului, cu palma întinsă. Îi auzi glasul:

— Spune-mi acuma repede cu cine am să mă mărit, înainte de-a veni mosafirii, ca să nu-mi fie rușine dacă-mi spui ceva rău!

— Duduiță dragă, d-tale nu-ți pot spune nimic rău fiindcă d-ta ești ca un crin pe care numai soarele l-a sărutat! zise locotenentul mai tare, ca să fie auzit de ceilalți și admirat.

— Se vede că ești poet! ciripi Liliana. Nu poți spune o vorbă fără un compliment care să te mîngîie... Dar asta nu mă mulțumește! Vreau să-mi spui numaidecît viitorul... Tot! Tot!

Remus Oloman, lîngă ei, avea un zîmbet inexpresiv, protocolar, incolor. Locotenentul de administrație i se părea ridicol cu emfaza lui mondenă, iar Liliana proastă. Îi privea însă cu interesul cu care privești un experiment de laborator. Tănăsescu luase mîna stîngă a Lilianei, o ridicase puțin și examina palma plecat cu ochii asupra ei, atent și mîndru. Și după cîteva clipe zise mai încet, aproape ca un oftat: [f. 33]

— Ai o mînă superbă, duduie, cu niște linii foarte interesante... care ar merita să fie studiate de un chiromant mai priceput ca mine...

— O, o, iar un compliment.

— Deloc! apăsă locotenentul. În orice caz aș putea paria că nu vei fi prea fericită în iubire sau că cel puțin vei avea de suferit din pricina ei... [f. 34] [22]

[22] Pe verso, desen în creion albastru: un „secretaire" și o clădire în stil gotic (nefinisate).

ÎNTORSĂTURA

Capitolul I

Întorsătura

1

— Adevărat, maestre? Spune!... Cade guvernul?

Întrebarea d-nei Cornoiu, înfășurată într-un surîs cochet, săltă un răstimp ca un fluture zglobiu printre domnii care alcătuiau un grup în salonașul [f. 123] [23]

Capitolul I
Întorsătura

1

Logodna se celebra în cea mai strictă intimitate familială. Era [f. 124] [24]

Capitolul I
Întorsătura

1

Logodna se celebra în cea mai strictă intimitate familială. Era o formalitate pe care nimeni n-o dorise, nici chiar logodnicii înșiși. Peste două-

[23] Fragment abandonat. În continuarea textului, însemnări de creație (creion negru și verde), ca de pildă: „Sintem într-o criză de creștere, ca toți adolescenții" / „Aventura Valjean cu Puia" / „Spovedania eroului la Valjean" / „În politică cel mai mare defect este să ai talent și caracter. Rotaru vechi candidat la Justiție" / „Eroul recunoaște că se schimbă radical ca și viața în mers, fiindcă e spirit dinamic. Numai boul e consecvent. Acum zece ani era fanatic — umanitarist, după război. Azi e pentru regim autoritar național" etc.

[24] Text, scris cu cerneală, abandonat. Pe verso, însemnări de creație.

trei luni avea să se facă nunta cu tot fastul cuvenit și cu toate cheltuielile mari necesare.

Părinții dealtfel nu prea erau entuziasmați de legătura proiectată. Nici Rotărenii din partea logodnicei, nici Drugeștii din partea băiatului.

Constantin Rotaru, fără să mărturisească nici chiar soției sale, își zicea că n-are noroc cu copiii cum a avut în toate în viață. Băiatul cel mai mare, Radu, s-a însurat anul trecut după capul lui și împotriva sfaturilor părintești, cu o fată foarte bogată și unică odraslă, dar cu doi ani mai mare ca el care abia împlinise douăzeci și cinci de ani, numit de curînd, și cu cîte stăruințe, în magistratură și rămas în Capitală. Acuma fata cea mai mare, Eva, făcea aproape la fel, luînd pe Teofil Drugescu, licențiat abia de vreo doi ani și inscris în barou, dar fără nici o situație specială. Pe cînd Radu cel puțin iubea pe Lucia și a luat-o din dragoste, trecînd peste orice, Eva recunoștea că ține la Teofil, dar fără să se prăpădească cu firea. Ba deunăzi, încercînd s-o descoase părinteste (se mîndrea că el e prietenul copiilor săi), Eva i-a răspuns cu o ironie răsfățată:

— Azi tinerii nu se mai iubesc, tuțule, cum vă iubeați voi pe vremuri de ați rămas amorezați pînă azi... Noi sîntem mai expeditivi și mai liberali. Mi-e simpatic Teofil și-l iau fără să fiu în stare a-i jura credință eternă. Important e că ne unim din sentiment, nu din calcul! Și asta e ceva, fiindcă alții fac invers, cei mai mulți.

Dealtfel copiii nu se sfiau în general a ironiza iubirea părinților care li se părea [f. 85] [25] cam comică. În special d-na Rotaru, cu gelozia ei eternă, îi amuza. [f. 86]

Capitolul I
Întorsătura

1

Logodna se celebra în cea mai strictă intimitate familială. În afară de rudele directe mai asistau doar cîteva persoane atît de apropiate că puteau fi considerate din familie. Victor Florescu, consilier la Casație, a fost nașul băiatului lui Rotaru, acum un an; că lîngă el s-a strecorat și Guguianu, judecătorul de instrucție, adevărat, dar era un vag nepot al consilierului și a venit nepoftit. Alexe Danciu și Mircea Tolontan erau dintre secretarii lui Rotaru, tineri, spălătei și mondeni, meniți să ție de urît la nevoie doamnelor sau să facă curte fetelor. Generalul Cornoiu a venit adus de nevastă-sa Emilia care era prietenă cu d-na Rotaru și care s-a invitat de la obraz cu toate că i-a spus că nu se invită nimeni; a protestat însă atît de energic: „să lipsesc eu la logodna Angelichii, aproape fata mea tot atîta ca și a voastră, ar fi ceva monstruos..." Logodnicul și-a adus numai doi prieteni, pe inginerul Caliga și pe medicul Spulbereanu, și de dragul lor, dar și pentru a avea eventual dansatori și curtezani. Mai străini erau soții Utalea, sosiți abia de cîteva zile dintr-o călătorie de nuntă de cinci luni, și care el era prieten și de afaceri cu Rotaru, iar ea prietenă cu logodnica, fata lui Rotaru. Căsătoria soților Utalea a fost senzația cea mare a sfîrșitului de sezon trecut, încît venirea lor era un punct de curiozitate a logodnei. În sfîrșit, firește, nașii...

Totuși lumea părea multă parc-ar fi fost adevărată nuntă, fiindcă era mare familia, atît familia Rotaru din partea logodnicei cît și familia Drugeanu, a băiatului.

Constantin Rotaru era o personalitate bine cunoscută în București, în primul rînd ca mare avocat, cu clientela poate cea mai serioasă, printre cei cîțiva într-adevăr ilustrații ai baroului român, apoi și ca om politic, deputat cvasi-permanent și candidat de ministru. Era om bogat și de-acasă — prin Argeș avea proprietăți frumoase, [f. 87] [26] livezi de pruni și pădure, și prin soția sa care, ploieșteancă, avea niște terenuri petrolifere. Dar fără avere, avea venitul său de avocat, considerabil. Dacă n-ar fi cheltuit cu politica, și-ar fi putut tripla averea demult, cu toate că avea familie grea, șapte copii... Casa Rotaru, în Parcul Filipescu, e bine cunoscută cu forma ei de vilă dublă și cu grădina frumoasă ce o înconjoară.

Dintre copii, băiatul cel mare, Radu, s-a însurat abia anul trecut luînd, după capul său și chiar împotriva sfaturilor părintești, o fată foarte bine, bogată putredă și unică odraslă, care însă era cu doi ani mai mare ca dînsul care abia împlinise 25 ani, fiind numit de curînd în magistratură. Jean Grigorescu, tatăl Luciei, era un bogătaș originar din Prahova, avînd întinse terenuri petrolifere din care parte nici nu erau exploatate.

Acum venea fata cea mare Angelica la rînd. Rotaru nici de data asta nu s-a bucurat de alegerea făcută. Băiatul, Teofil, era fiul cel mai mic a lui Anton Drugescu, fost primar al Capitalei, puțin avocat și mai mult om politic, mare elector bucureștean, arhicunoscut de tot poporul. Rotaru ar fi vrut să mărite fata cu un băiat care să poată sta pe picioarele sale și să poată ține o femeie. În orice caz ar fi dorit un bărbat mai așezat, fiindcă Angelica era prea copilăroasă. Băiatul foarte drăguț, simpatic, inteligent, dar puțin cam iluzionist. Abia și-a luat licența și, în loc să profeseze, a izbutit să intre secretar la Mihai Tomșa, fostul ministru de interne,

[25] Pe verso, o scădere: „175 — 19 // = 156" (creion albastru).

[26] Pe verso, un desen executat cu cerneală.

făcînd destulă plictiseală tatălui său prin acest gest. Drugeanu are însă și el șase copii, adevărat că toți mari și așezați care pe unde, încît azi n-a venit decît un băiat, Matei, însurat și el de vreo cinci ani cu Veronica, și fata cea mai mică, Gafina, prietenă dealtfel cu Angelica.

Familia fusese adunată la dejun aici ca să se cunoască cei ce încă nu se cunoșteau, adică Grigoreștii cu Drugeștii. Nu s-au bucurat excesiv de cunoștință nici unii. În special d-na Drugescu, femeie trecută, uscată și demnă, care se socotea boieroaică mare, făcută mezalianță chiar cu Drugescu, tatăl copiilor ei, dar fusese săracă — [f. 88] se simțea umilită că trebuie să se înrudească, fie și prin alianță, cu niște oameni atît de simpli ca Grigoreștii, al căror singur merit este că au avere mare. Asemenea supărări din nenorocire a mai avut de cîte ori s-a căsătorit vreun copil de-al ei, găsind la fiecare că ginerele sau nora nu sînt de neam demn de ea, încît unul din băieți i-a spus:

— Dacă ar fi după d-ta, mamă, ar trebui să ne căsătorim în familie, frați cu surori ca să rămînem în neamul demn de d-ta și încă tot ar fi o mezalianță fiindcă a fost și tata la mijloc...

Acum însă, la dejun, parcă ar fi înghițit un par, abia a scos cîteva vorbe și s-a uitat la Grigoreștii parcă nici nu i-ar fi văzut, parcă ar fi fost transparenți.

Firește, Grigoreștii au observat și s-au ofensat la rîndul lor. Îndată ce s-a terminat masa, d-na Grigorescu s-a retras într-un colț și l-a bodogănit pe soțul ei că se lăsa călcat în picioare de cine știe cine, în loc să facă un gest și să plece imediat, luîndu-și și copiii, ca să înțeleagă ciocoaica că are de-a face cu oameni nu cîrpe.

Rotaru a încercat mereu să șteargă asperitățile, întrecîndu-se în glume și spirite și anecdote, fără să reușească a risipi atmosfera glacială în familie. A fost și un noroc cînd au început să vină streinii, pe la cinci. În special d-na Cornoiu, cu bonomia ei cam zgomotoasă, a înviorat spiritele, afară firește de d-na Drugeanu care mai mult s-a mohorît, mai ales cînd generăleasa a făcut un spirit care i s-a părut că e aluzie la gravitatea ei...

Totuși, încetul cu încetul, lumea s-a grupat după afinități și atmosfera s-a mai ușurat, iar peste vreo oră a devenit foarte agreabilă. Însăși d-na Drugeanu și-a găsit o bună tovarășă în d-na Rotaru care nu era sînge albastru, dar, prin soțul ei, făcea parte din „aristrocrația creierului" pe care și ea o admitea [f. 89] mai ales cînd se înfățișa sub forma unui mare avocat cu mari venituri și mari relații în lumea cea bună.

Rotaru însuși cu cîțiva domni făcuse cerc, într-un colț al salonului, în jurul d-nei Cornoiu care se instalase într-un fotoliu și trona, blondă și

încîntată că se află singură între atîția bărbați. Succesul i-ar fi părut și mai complect dacă măcar vreunul i-ar fi făcut puțină curte, oricît de puțină [f. 107] [27]

Capitolul I
Întorsătura

1

Într-un colț al salonului d-na Cornoiu trona blondă și încîntată că se află singură între atîția bărbați. Succesul i-ar fi părut mai desăvîrșit dacă, măcar vreunul, i-ar fi făcut curte. Se vorbea însă politică și surîsurile ei cochete nu izbuteau să schimbe subiectul. Femeile, susținea dînsa, numai cînd sînt bătrîne și urite pot să se ocupe de politică. Deocamdată ea se mîndrea a fi cea mai tînără și mai nostimă generăleasă din România. Gurele rele chiar colportau unele aventuri care pe ea o măguleau, mai ales că generalul nu știa și nu vedea nimic. Cît timp domnii din jurul ei aranjau situația din Europa, d-na Cornoiu s-a mulțumit să exclame de cîteva ori cu pasiune „ah, Franța " și de alte cîteva ori cu ură convențională „oh, Germania !", după moda de apreciere a timpului. Cînd s-a trecut la politica internă, s-a simțit mai acasă la ea. Avea ambiția să-și vază soțul ministru de război. De aceea întreținea relații cu diferiți oameni politici, se ducea regulat la ceaiuri și recepții și nu neglija să arunce vorba că Alecu al ei ar fi cel mai bun ministru de război, că e cinstit și priceput și erou cu Mihai Viteazul și chiar conduce în minister de cîțiva ani cea mai grea direcție... A intervenit acum cu întrebarea stereotipă: cade guvernul? Se adresase gazdei, dar a răspuns avocatul Verulescu, bătrîn, gălăgios:

— Pretutindeni, în vremurile astea, guvernele mai mult cad decît stau... Al nostru însă, adică al d-voastră — adăogă ironic către Constantin Rotaru — s-a născut grav bolnav așa că eu mă mir, cum se miră țara întreagă, că n-a murit demult...

— A, nu, nu! protestă drăgălaș d-na Cornoiu. D-ta ești opozant și vorbești cu patimă. Domnul Rotaru, amfitrionul nostru, e în secretele zeilor și... [f. 1] [28]

[27] Pe aceeași filă, însemnări de creație, cu cerneală și creioane colorate, din care citîm: „Pe « aristrocrații creierului » îi admite și admiră toată lumea cînd au ajuns să aibă avere sau cînd sunt morți și participă numai prostimea la cele lumești." // „Deși logodna fixată la 5, logodnicul invită pe nași la 6, iar ei vin la șapte și se face la opt fără popă" // „Poezia iubirii a dispărut la generația actuală. Ea începe unde sfîrșește amorul. În amor preliminariile sînt plăcute și poetice. Actul nu mai e poezie, ci proză. Odinioară nici prin aluzii nu se spunea ceea ce acuma se face de la prima vedere. « Spune-mi unde, cînd și cît? », vorba cîntecului — asta e poezia iubirii actuale." etc.

[28] Numerotație de L.R.

— Mă calomniezi, scumpă coniță! se scutură galeș Rotaru. Sînt un simplu deputat, ca și amicul Verulescu, plus ponosul de-a fi mameluc. De data asta însă trebuie să apăr guvernul cu toată convingerea și să urez opoziției cît mai multă răbdare fiindcă, după toate prevederile întîi vom împlini patru ani și pe urmă vom aviza!...

Constantin Rotaru avea un glas mlădios și insinuant ca un actor de mare rasă. Întovărășite de surîsul lui puțin ironic, de privirile-i galeșe, dulci, subliniate cu anume înțelesuri și despărțite sau legate de pauze savante, cuvintele cele mai banale deveneau noi și interesante în gura lui și erau ascultate irezistibil de toată lumea, cu atît mai mult acuma. Vorbind își mîngîia în răstimpuri sfîrcurile unei mustăți imaginare cu arătătorul mîinii stîngi, gest care-i ședea bine și dădea un aer strengărese omului de cinzeci de ani ce era dînsul.

Mare avocat într-adevăr, ilustrație a baroului pe care l-a și prezidat un răstimp, era într-adevăr dintre cele cîteva mari figuri ale barei care întrunesc talentul superior cu știința adîncă și cu darul înnăscut de orator. A cunoscut succese răsunătoare în procese excepționale și avea o clientelă care-i asigura venituri considerabile. Pleda numai procese grele ajutat de o armată întreagă de secretari. Era bogat de-acasă. Avea pro, prietăți frumoase în Muscel la care s-a adăogat zestrea soției sale, mai importantă. Totuși avea destule greutăți fiindcă mare parte din veniturile biuroului de avocat le înghițea politica. A fost deputat de multe ori și avea o situație morală deosebită în partid. Toată lumea îl socotea cel mai serios candidat pentru portofoliul justiției și totuși nu i s-a oferit niciodată nimic. Anume manifestări de gîndire independentă, anume gesturi împotriva disciplinei de partid, anume veleități de mîndrie personală, au făcut să fie sistematic trecut cu vederea la împărțirea demnităților. În realitate se pare că nici el nu dădea politicii întreg sufletul său. O făcea ca un sport și mai ales pentru că orice român cu oarecare situație în societate trebuie să facă și politică. Mai mult îl încurca, îi răpea timp și bani și-l obliga chiar să-și neglijeze procese. [f. 2] [29]

Totuși era mereu ministeriabil și toată lumea era sigură că va fi ministru la justiție. De aceea mulți îl cultivau de pe-acuma. În grupul d-nei Cornoiu era consilierul de la Casație, Victor Florescu, prieten din copilărie cu Rotaru, dar erau și vreo trei magistrați mai mici care-și bazau cariera pe ministeriatul lui. George Guguianu, judecător de instrucție vechi, vag nepot al lui Florescu, rîvnea de ani de zile să treacă președinte de secție în București, avea anii cu vîrf și îndesat, avea reputație strălucită și totuși au trecut toți peste el.

[29] Idem.

— Admirabil! strigă Alexe Danciu, rîzînd foarte tare aplaudînd. Era unul dintre secretarii lui Rotaru, arivist disperat, care-și lingușea șeful atît de prostește încît era supărător. De cîte ori vorbea Rotaru, el se așeza în fața lui, asculta cu gura căscată și aștepta mereu momentul cînd să rîdă și să admire.

— Surdină, Danciule, că ne compromitem! murmură Rotaru cu degetul pe buze.

— Nu, zău, maestre, sînteți extraordinar! stărui tînărul avocat.

Consilierul de la Casație izbuti să potolească pe Verulescu care voia să-și ia în serios opoziția și să demonstreze incapacitatea guvernului.

— Trebuie să recunoaștem — adăogă Florescu că totuși trăim într-o epocă de crize continui. Eu n-am făcut politică și nu voi face, dar asta e o constatare.

Constantin Rotaru aștepta pînă mai făcură și ceilalți cîte-o observație, apoi reveni mai insinuant, plimbîndu-și privirea peste toți, dar oprindu-se mai mult și galeș asupra d-nei Cornoiu care se simțea fermecată de atenție:

— Criză?... Da, cîte doriți. Criza dealtfel a ajuns o stare normală nu numai pentru guvernul nostru, dar în general și în lumea întreagă. Îmi face impresia că războiul a atins însuși nervii morali ai omenirii încît numai timpul mai îndelungat poate să aducă o vindecare. Ne lipsește echilibrul, nu cel vechi care nu se mai poate întoarce, dar unul nou, orice echilibru care să ne dea impresia de stabilitate. Dealtfel după toate marile zguduiri ale omenirii au urmat epoci de taifun [f. 3] [30] moral. Amintiți-vă ce-a fost după revoluția franceză și după Napoleon... Firește, azi situația e mai gravă fiindcă pe cît civilizația se întinde, cu atît orice zguduire are repercusiuni mai adînci în lume. Cine știe dacă însăși civilizația nu e și ea un fel de criză? Un astronom spunea că viața organică e rîia pămîntului. Poate că din pricina acestei boale, bătrîna noastră planetă se află într-o criză de creștere. Sau poate că însuși soarele, împreună cu întreaga-i familie de planete, sateliți, comete și alte neamuri planetare, au nimerit într-o regiune cosmică încărcată de primejdii... Așa că ne putem consola. Dar și altfel n-am inventat noi crizele și nemulțumirile. Omului niciodată nu i-a plăcut prezentul, deși a abuzat de el suficient. I s-a părut mai frumos, mai liniștit, mai normal trecutul cu spoiala de poezie a depărtării în timp ca și în spațiu. Bietul om nu-și dă seama că prin asta își arată preferința pentru lucrurile moarte, dacă cumva asta n-o fi însemnînd pregătire inconștientă pentru liniștea cea mare, pentru imobilitatea eternă... În toate epocile, chiar cele mai calme, oamenii au crezut că trăiesc în criză și nu trec prin crize, că lumea s-a stricat, că moravurile s-au relaxat, că se apro-

[30] Idem.

pie sfîrșitul lumii. Nici nu se poate altfel. Viața însăși fiind mișcare și zbucium, o criză a materiei moarte, dacă între materie și moarte pot exista raporturi... De fapt materia e presupunerea existenții a ceva, existența e mișcare; numai nemișcarea e moarte...

Rotaru se ambalase ca totdeauna cînd vorbea. Își asculta ondularea glasului și se plăcea. Își aranja mustața închipuită tot mai des... Apoi deodată se întrerupse aproape speriat, simțindu-se luat de braț de-o mînă delicată. După o pauză numai de cîteva secunde și fără să se uite, înțelese că trebuie să fie d-na Rotaru și, cu alt glas, mai dulce și totuși puțin ironic:

— Tu erai, iubito?... Bine că m-ai oprit că o luasem razna de tot... De la căderea guvernului pe care o dorește se pare d-na Cornoiu mai insistent decît Verulescu, ajunsesem la problema hamletiană...

Îi sărută mîna galant ca un curtezan. Pe cît era el de înalt, voinic, pe atît [f. 4][31] era ea de delicată, plăpîndă, micșoară ca o marchiză din romane. Numai aparent însă, căci în realitate era sănătoasă și perfect constituită, mai zdravănă decît dînsul, fără să fi fost cîndva bolnavă. A născut nouă copii, din care șapte trăiesc, cel mai mic abia de trei ani, cel mai mare însurat de un an... Și totuși are o înfățișare de fetiță cu o figură rotundă, fără o cută, nevopsită și roză în obraz, naturală, cu un surîs care-i luminează fața într-o voioșie molipsitoare și care nu o părăsește niciodată, fiindcă însăși tăietura gurii este creată pentru surîs, avînd drept suport niște dinți strălucitori. Ochii negri cu luciri moi au o lene drăgălașă cînd te privesc. Cu toate că părul e pudrat cu fire albe pare atît de tînără că parc-ar fi sora fiicei sale Eva, logodită de curînd. Între mamă și fată, care dealtfel îi seamănă perfect afară de ochii verzi și părul cenușiu, mulți preferă pe mamă spre indignarea ei dealtminteri care, cu un fel de cochetărie de femeie frumoasă, se laudă că e bătrînă și soacră și cît p-aci bunică... Galanteria soțului ei o măgulește. Îl iubește atît de mult că-i admiră pînă și greșelile. Toată familia îi zice „iubita" în loc de mamă.

— Atunci tocmai bine am venit să te iau! zise d-na Rotaru. Am nevoie de tine, Ticule! E atîta lume încît...

— Vai, iubito, într-adevăr, ai o serată superbă! strigă d-na Cornoiu cu entuziasm. Eu, știi, sînt umblăreață și nu lipsesc de la nici un ceai în București, dar pot să-ți spun că nicăiri n-am petrecut ca la tine!

— Cînd ești înconjurată de atîția cavaleri, cred și eu că petreci! zîmbi amfitrioana cu drăgălășie nevinovată.

— Da, n-am ce zice, toți sînt drăguți — și amabili și simpatici... Vorba ceea, cîți cu nădragi toți îmi sînt dragi!

[31] Idem.

— Atunci vi-l iau pe Ticu — zise d-na Rotaru pornind cu soțul ei. Se mai opri însă o clipă să adaoge maliții os, arătînd pe generalul Cornoiu care tocmai se apropia: În schimb îți las, Milico, pe domnul gheneral.

— Bine că vine, altfel ce mă făceam, eu o biată femeie slabă, între atîția [f. 5][32] cuceritori! făcu d-na Cornoiu.

— Cum, cum? strigă generalul care nu auzise decît cuvîntul din urmă și se socotea încîntat. S-au isprăvit cuceririle mele femenine, acuma cel mult vreo cetate să mai cuceresc...

— Vai de cetatea aia! rise d-na Cornoiu, stîrnind rîsul tuturor.

Generalul Alexandru Cornoiu avea înfățișarea unui bătrîn greoi, cu părul alb, cu mustățile albe, altfel cu obrajii roșii fără zbîrcituri.

— Pleci pentru că m-am apropiat eu? zise către d-na Rotaru care voia să se depărteze. Și eu care tocmai venisem să-ți spun că ești cea mai tînără și mai frumoasă soacră din România!

— Vezi, vezi, generale, nu te înfierbînta, că mai sînt și eu pe-aici! zîmbi Rotaru.

— Nu uita că sînt a doua oară soacră, deci veterană! răspunse și amfitrioana.

— Parcă nu te-am dansat la nunta dintîi? Dealtfel eu sînt vechi dansator, am dansat și la nunta d-tale!

— Mulțumesc! Acuma pot pleca liniștită! zise d-na Rotaru îndepărtîndu-se și lăsînd în urmă-i voie bună.

După cîțiva pași însă d-na Rotaru continuă cu imputare către soțul ei:

— Trebuie să mă ajuți și tu, Ticule, că singură nu răzbesc cu atîta lume... Uța a dat bir cu fugiții la tineret, dincolo, așa că...

— Cu plăcere, iubito — murmură Rotaru împăciuitor. Bine c-ai venit că nu mai știam cum să scap...

Se găsiră față-n față cu d-na și domnul Iancu Grigorescu, cuscrii lor și soacra lui Radu.

— Ei, nene Iancule, sper că ești ca acasă! îi zise Rotaru voios.

— Mai bine! glumi Grigorescu uitîndu-se cu teamă la soția sa care se încruntase.

— Uite așa e dînsul! se tîngui îndată d-na Grigorescu. Nu scapă ocazia să-mi facă complimente și bucurii.

— A glumit, dragă! zise d-na Rotaru. [f. 6][33]

— Îi cunosc eu glumele, slava Domnului!

Aglăița Grigorescu era femeie zdravănă, jandarm, grăsună, cu părul vopsit șaten închis, fardată și pudrată și plină de bijuterii parcă era o vitrină de giuvaergiu prost. Grigorescu a luat-o din dragoste fără cămașă

[32-33] Idem.

pe ea. El era mijlociu și cam slăbănog, îmbătrînit înainte de vreme deși erau cam de aceeași vîrstă. Uscat, cu chelie respectabilă în ceafă, avea ceva speriat în figură. Ca să nu crează femeia că-i face vreo imputare c-a luat-o săracă, apoi pentru că o iubea mult, nu i-a ieșit niciodată din vorbă și a ajuns să fie complect terorizat de nevastă, iar mai tîrziu și de fată.

Gluma bărbatului stîrni un diluviu de plîngeri pe care nu izbutiră să le stăpînească nici cuscrii, căci scuzele umile ale soțului nici nu erau luate în seamă — așa face totdeauna, parcă cu scuzele s-ar șterge bădăraniile permanente; dacă ar fi întîia oară, dar de treizeci de ani așa face mereu, n-a fost în stare să-l schimbe... Soții Rotaru se simțeau destul de jenați deși prin surîsuri căutau să acopere față de invitați scena familială. Spre a salva situația apărură atunci, ținîndu-se de braț, ca și bătrînii, Radu cu Mimi.

— Ce-i, Răduțule? îl întrebă d-na Rotaru bucuroasă.

— Nimic special, doar că tineretul se interesează dacă într-adevăr o să vie și Utalea cu nevastă-sa — zise tînărul zîmbind și adăogă: Trebuie să știți că senzația și cei mai interesanți oaspeți ei sînt, fiindcă e întîia oară cînd ies în lume împreună; de patru luni, de cînd sînt căsătoriți au fost în voiaj de nuntă la Miami, în Norvegia și în Algeria...

Parcă i-ar fi luat cu mîna supărarea, d-na Grigorescu întrebă deodată:

— Adevărat, chiar și eu voiam să vă întreb dacă nu mă supăra dumnealui cu prostiile obișnuite... Ce-i cu Utalea? Adevărat că s-a însurat cu o ovreică?

— Ei, Doamne, Mimi — se supără Angelica — parc-ai fi din lună! De aproape un an urlă Capitala și tu acuma te mai întrebi.

— Lasă, frate, că știu eu ce vorbesc... Una sînt vorbele și cancanurile și alta e realitatea. Dacă s-ar lua oamenii după toate minciunile care se colportează... Ș-adică să fi luat o ovreică? Cogeamite ardeleanul! Cu averea lui! Că zice că-i om de sute de milioane... Putea să ia pe cine poftea inima-i. Și tocmai o ovreică! [f. 7][34]

— N-ai grijă că nici ea nu e tocmai săracă... Are și ea vreo zece milioane zestre... și dealtfel nu mai e ovreică... S-a botezat — zise Radu. E prietenă veche cu Uța, așa că...

În aceeași clipă Uța sosea alergînd din salonul cel mic, urmată de logodnicul ei care se cam rușina să alerge strengărește.

— Iubito! Lumea reclamă pe Utalea!...

Rotaru protestă serios:

— Nu, vă rog, exagerați!... Utalea mi-e prieten și nu pot permite să fie socotit ca un număr de circ... Să lăsăm cancanurile...

[34] Idem.

— Ticule, vai, nu-ți șade bine deloc cînd ești grav! sări Uța, luîndul de gît răsfățată și izbutind să-l întoarcă numaidecît.

— Bine, copii, ați plecat toți și vă adunați aici... Cine rămîne cu invitații?

Uța, în același moment, se repezi spre intrare unde apărură soții Utalea.

2

— Babila scumpă, ce bine-mi pare! strigă Uța îmbrățișînd furtunos pe d-na Utalea. [f. 8][35]

Capitolul I

Întorsătura

1

Într-un grup de bărbați trona, blondă și fericită, d-na Emilia Cornoiu. Mai fericită ar fi fost dacă măcar vreunul i-ar fi făcut și puțină curte. Dar se vorbea politică și astfel domnii nici nu observau zîmbetele ispititoare ce se plimbau de la unul la altul încercînd să schimbe subiectul conversației.

D-na Cornoiu avea oroare de politică zicînd că numai femeile bătrîne sau urîte se ocupă de așa ceva. Ea se mîndrea că e cea mai tînără și mai nostimă generăleasă din România. Ambiția de-a vedea pe soțul ei ministru de război o făcea să frecventeze totuși toate casele politice și să nu lipsească de la ceaiuri și mese și recepții unde se adunau foști, actuali sau viitori conducători politici, găsind totdeauna și pretutindeni prilejul să arunce vorba că Alecu al ei ar fi cel mai strașnic ministru de război...

Azi baremi a venit aproape forțînd ușile la logodna d-rei Eva Rotaru cu băiatul fostului primar Drugeanu. A prins de veste întîmplător, fiindcă logodna se serba într-o intimitate strict familială. Ea a aflat că nici lui Rotaru și nici lui Drugeanu nu le făceau prea mare bucurie o logodnă fără sens, de vreme ce peste două-trei luni se va face nunta cu obișnuitul alai. Nu țînu nici chiar fata, care era o fire foarte liberală și pe cît de puțin romanțioasă pe atît de mult lucidă. Totuși logodna se făcea pentru că o cerea băiatul cu insistență. Fiind secretarul lui ⟨Mihai Tomșa⟩[36], profesorul universitar și avocatul, fost ministru, voia să-l cunune patronul. Cum guvernul actual era pe ducă și avea să fie urmat de unul liberal în care ⟨Tomșa⟩[37] avea să fie ministru de interne, băiatul nu voia să pară

[35] Filă rătăcită la B.A.R. în mapa *I ms. 3a*, numerotată 90.

[36] Șters și înlocuit: „Tudor Belcineanu".

[37] Idem: „Belcineanu".

atunci că a luat pe ⟨Tomșa⟩ [38] să-l [f. 1] [39] cunune fiindcă era ministru. Îl iubea cu adevărat și era idealul său de viață.

Din clipa cînd a auzit acestea, d-na Cornoiu n-a mai avut stare. Cum să lipsească ea de la asemenea logodnă? ⟨Tomșa⟩ [40] are cuvînt greu la liberali și dacă ar avea norocul să-l convingă, poate să iasă Alecu ministru... în cele din urmă a luat la telefon pe d-na Rotaru cu care era prietenă și a întrebat-o direct: cum crede ea că de la logodna Uței s-ar putea să lipsească Milica? La urma urmelor ea are drepturi ca și o mamă, fiindcă pe Uța o iubește ca o mamă, a purtat-o în brațe și azi sînt prietene sincere... D-na Rotaru a încercat să se scuze că s-au înțeles să nu invite nici un străin... D-na Cornoiu s-a revoltat: eu, străină?

Și într-adevăr că nu erau decît membri ai celor două familii, ce-i drept cam mulți fiindcă amîndouă familiile sînt foarte numeroase. Numai logodnicul și-a adus doi prieteni ca eventual să fie dansatori, precum și Rotaru a comandat pe doi din secretarii săi să fie prezenți în același scop.

Logodna fusese anunțată pentru ora cinci. Acuma era șase și încă nu se simțea nimic. Se făcea în casele Rotaru din Parcul Filipescu. Două saloane erau pline de lume... D-na Cornoiu, ascultînd și zîmbind mereu domnilor care o înconjurau și care se zbuciumau punînd la cale soarta Europei, se gîndea ce mai așteaptă de nu începe logodna? Doar nașii și preotul... Ea avea în fond mai multă emoție decît înșiși logodnicii care erau calmi și nepăsători parcă ar fi fost vorba de logodna altora.

Nemaiputînd suporta atîta politică externă, d-na Cornoiu întrerupse deodată drăgălaș, adresîndu-se amfitrionului:

— Maestre dragă, spune-mi adevărat, mă interesează enorm, știi, din pricina lui Alecu, pleacă guvernul sau nu pleacă? D-ta trebuie să știi că doar ești în secretele zeilor...

⟨Constantin Rotaru era o figură impozantă. Înalt, voinic, cu părul foarte nins și cu fața tinerească, trandafirie, cu niște ochi albaștri visători, inspira simpatie [f. 2] de la prima vedere.

— Mă calomniezi, scumpă coniță! se scutură dînsul galeș. Sînt un simplu deputat și încă mameluc, așa că n-am nici o trecere... În orice caz pot să te asigur că eu voi fi cel din urmă care voi afla plecarea guvernului, din ziare, și cum citesc ziarele tîrziu, că n-am timp, îți închipui...

Avea un glas cald, mlădios și insinuant ca un actor de mare rasă. Întovărășite de surîsul său puțin ironic, de privirile-i moi, dulci, lenețe, despă-

[38] Șters și înlocuit ulterior: „Belcineanu".

[39] Pe verso, în creion negru: „200 găini ouătoare. 200 × 100 = 20 000. Apoi hrana pe zi 10 lei = 200 lei. 100 × 25 = 25000".

[40] Idem n. 36—38.

țite sau legate de pauze savante care subliniau anume înțelesuri sau le multiplicau, cuvintele cele mai banale deveneau noi și interesante în gura lui și erau ascultate irezistibil de toată lumea, cu atît mai mult acum cînd era gazdă. Vorbind își mîngîia în răstimpuri sfîrcurile unei mustăți imaginare cu arătătorul mîinii stîngi, gest care-i ședea bine și dădea un aer strengăresc omului trecut de cincizeci de ani ce era dînsul.

Mare avocat într-adevăr era dintre puținele figuri reprezentative ale baroului care întrunesc talentul oratoric cu știința veridică și cu darul înnăscut.⟩ [41] A cunoscut succese răsunătoare cu procese senzaționale. Avea o clientelă care-i asigura venituri considerabile. Dealtminteri nu mai pleda decît procese importante și gras plătite, secondat de o armată întreagă de secretari. Era însă bogat și de-acasă. Avea proprietăți frumoase în Muscel care-i produceau suficient. La acestea s-a adăogat zestrea soției sale, fată de petrolist din Dîmbovița, față de care el era aproape cerșetor. Totuși se lupta veșnic cu greutăți financiare, fiindcă cea mai mare parte din venituri i le înghițea politica. A fost deputat de mai multe ori și se bucura în partid, dealtfel ca și în lume, de un prestigiu deosebit. Lumea îl considera cel mai serios candidat pentru Ministerul Justiției. Nu i s-a oferit însă niciodată nimic. Anume manifestări de gîndire independentă, anume gesturi împotriva disciplinei de partid, anume veleități de mîndrie personală au făcut să fie trecut cu vederea sistematic, dacă nu ostentativ, la împărțirea demnităților. În realitate se părea că nici el nu dădea politicii [f. 3] [42] tot sufletul său. O făcea ca un sport și mai ales fiindcă orice român cu anume situație în societate trebuie să facă și politică. Pe el mai curînd îl încurca, îi răpea timp și-l obliga de multe ori să-și neglijeze procesele. Poate tocmai de aceea avea clientelă politică mai mare. Mulți îl cultivau de pe-acum pentru cînd va fi ministru. În grupul d-nei Cornoiu pe lîngă consilierul de la Curtea de Casație Victor Florescu, prieten din copilărie cu Rotaru și nașul băiatului său cel mare, s-a strecorat și un vag nepot de-al lui, George Guguianu, vechi judecător de instrucție care rîvnea să treacă președinte de secție dar să rămîie în București. Era singurul venit nepoftit la logodna de azi, care însă a fost primit ca un vechi frecventator al casei.

— Admirabil! strigă Alexe Danciu, rîzînd foarte zgomotos și aplaudînd. Era unul din numeroșii secretari ai lui Rotaru, arivist feroce care-și lingușea patronul atît de ostentativ că indispunea pe toată lumea. Ori de cîte ori vorbea Rotaru, el se planta în fața lui, ca să fie văzut, asculta cu gura căscată și aștepta momentul cînd să rîdă sau să admire.

[41] Anulat cu creion negru.

[42] Pe verso, în creion negru: „Momentul de tăcere care marchează totdeauna poticnirea după o gafă."

— Surdină, Danciule, că ne compromitem! murmură Rotaru jenat, cu degetul pe buze.

— Ei na, zău, maestre, nu mă pot stăpîni! Sînteți formidabil! stărui tînărul avocat.

Magistratul, înalt, uscat, purtînd gravitatea profesională ca o mască pe figura altfel blajină, trecu cu o privire dispreţuitoare peste secretarul gălăgios şi rosti categoric:

— Trebuie să recunoaştem însă, dragă Costică, indiferent de situaţia guvernului, că trăim într-o epocă de criză permanentă!

Înfăţişarea şi tonul consilierului dădură o înfăţişare gravă atmosferei care pînă atunci fusese uşoară, superficială. Rotaru aşteptă cîteva clipe vreo eventuală observaţie, apoi răspunse mai insinuant, zîmbitor, plimbîndu-şi privirea peste toţi, dar oprindu-se mai stăruitor şi galeş asupra d-nei Cornoiu care se simţea fermecată de atenţie:

— Criză?... Ei da, criza a devenit o stare normală nu numai pentru guvernul român, dar pentru întreaga viaţă din lumea întreagă... Eu am impresia că războiul mondial a atins şi a rănit iremediabil întreg sistemul nervos al omenirii. Va trebui să treacă mult timp pînă să se vindece sănătatea morală a lumii. S-a pierdut echilibrul cel vechi, care [f. 4] nu se mai poate întoarce, iar unul nou care să ne dea impresia stabilităţii nu s-a găsit. După toate marile zguduiri au urmat epoci de taifun moral, în proporţia zguduirilor. Azi situaţia e mai grea fiindcă pe cît civilizaţia se întinde, pe atît orice zguduire are repercusiune mai adîncă şi mai rapidă în lume. Cine ştie dacă însăşi civilizaţia nu e o criză? Un astronom spunea că viaţa organică, despre care noi credem că-i scopul şi mîndria naturii, n-ar fi decît efectul unei boli epidemice a pămîntului. Poate că din pricina aceasta bătrîna planetă se află într-o criză de creştere. Dacă cumva însuşi soarele, împreună cu întreaga-i familie de planete, sateliţi, comete, meteori şi alte rude solare, n-or fi nimerit într-o regiune cosmică încărcată de primejdii în cursa lui vertiginoasă... Adevărul însă e că n-am inventat noi nici măcar criza permanentă de care vorbeai tu, dragă Victore. Omului niciodată nu i-a plăcut prezentul, deşi a abuzat de el suficient. I s-a părut totdeauna mai frumos trecutul, mai liniştit, mai normal, cu spoiala lui de poezie a depărtării în timp şi spaţiu. Bietul om nu-şi dă seama că prin preferinţa asta pentru lucrurile moarte, pentru trecut, se pregăteşte inconştient pentru liniştea cea mare, pentru imobilitatea eternă... În toate vremurile, chiar cele mai calme, oamenii au avut impresia că trăiesc în criză, şi nu trec prin crize, că lumea s-a stricat, că moravurile s-au relaxat, că se apropie sfîrşitul lumii. Nici nu se poate altfel. Viaţa însăşi e mişcare şi zbucium, o criză a materiei moarte, dacă între materie şi moarte

pot exista raporturi. De fapt materia înseamnă existenţa a ceva, iar existenţa e mişcare; numai nemişcarea e moartea...

Rotaru, ca totdeauna cînd vorbea, se înflăcărase. Îşi asculta cadenţele vocii şi se plăcea. Îşi aranja tot mai des mustaţa închipuită... Apoi brusc se întrerupse aproape speriat, simţindu-se apucat de braţ de o mînă delicată. După o frîntură de secundă şi fără a întoarce capul simţi că este nevastă-sa şi, cu alt glas, mai dulce şi totuşi puţin ironic, reluă:

— Tu erai, iubito?... Bine că m-ai oprit la timp... o luasem razna. De la căderea guvernului pe care d-na Cornoiu pare că o doreşte cu foc, ajunsesem la probleme hamletiene...

Îi sărută mîna galant ca un curtezan. Pe cît era de voinic şi înalt, pe atît [f. 5] era d-na Rotaru de delicată, plăpîndă şi micuţă ca o marchiză de demult. Pe cît de mică, pe atît de sănătoasă şi energică era în realitate, mai zdravănă decît însuşi voinicul ei soţ. N-a fost bolnavă niciodată şi a născut nouă copii dintre care şapte trăiau, cel mai mic abia de trei ani, iar cel mai mare însurat de un an... Şi-a păstrat pînă la vîrsta de aproape cinzeci de ani înfăţişarea de fetişcană cu figura rotundă, fără o zbîrcitură, nevopsită şi roză naturală în obraji, cu un surîs care-i lumina faţa într-o voioşie molipsitoare şi care nu o părăseşte niciodată fiindcă însăşi tăietura gurii este anume pentru voioşie cu şiragul de dinţi strălucitori. Ochii negri cu luciri calde au o lene drăgălaşă cînd te privesc de parcă te mîngăie. Cu toate că părul i-e pudrat cu fire albe, pare atît de tînără că parc-ar fi soră cu fiică-sa Eva care îşi serbează logodna. Între mamă şi fată, care i seamănă perfect afară de ochii verzi şi părul cenuşiu, mulţi preferă pe mamă, dealtfel spre indignarea ei care, cu un fel de cochetărie de femeie frumoasă, se mîndreşte că e bătrînă, soacră şi poate în curînd bunică...

— Atunci te şi iau, am nevoie de tine! zise d-na Rotaru măgulită de galanteria soţului ei.

— Păcat că ni-l iai, iubito! interveni d-na Cornoiu melancolic. Era aşa de interesant...

— Cînd eşti înconjurată de atîţia cavaleri, cum să nu fie interesant! zîmbi amfitrioana drăgălaş.

— A, sigur, ce să spun, toţi sînt amabili şi simpatici, dar domnul Rotaru...

— Îţi las în schimb pe domnul general, aşa că... — zise d-na Rotaru puţin maliţios arătînd pe generalul Cornoiu care tocmai se apropiase marţial.

— Bine că vine — oftă ironic d-na Cornoiu — altfel ce mă făceam eu, o biată femeie, între atîţia cuceritori!

— Cum, cum? strigă generalul care nu auzise decît ultimul cuvînt şi, crezînd că-l priveşte, se socotea încîntat. A, pleci pentru că m-am apropiat

eu? adăogă către d-na Rotaru care voia să se depărteze. Și eu care venisem tocmai să-ți spun că ești cea mai tînără și mai frumoasă soacră din Romînia!

— Astîmpără-te, generale, că sînt și eu pe-aici! făcu grav Rotaru în glumă.

— Sînt a doua oară soacră, deci veterană! răspunse Eva. [f. 6]

〈— Parcă nu te-am dansat la nunta lui Mircea? se umflă generalul. Dealtfel eu sînt vechi dansator. Am dansat și la nunta d-tale!

— Mulțumesc! Acuma plec liniștită! rîse d-na Rotaru îndepărtîndu-se la brațul soțului ei, lăsînd în urmă-i veselie generală pe socoteala generalului.〉 [43]

După ce se depărtară cîțiva pași d-na Rotaru explica bărbatului cît e de îngrijorată că nu mai sosesc nașii. Logodna a fost anunțată pentru ora cinci; s-a făcut șase și jumătate, invitații toți au sosit, numai nașii și preotul nu. Rotaru încercă s-o liniștească: oamenii se simt bine, atmosfera e veselă, n-are importanță timpul; dealtfel românul e obișnuit să întîrzie el însuși, așa că întîrzierea altuia o primește cu resemnare. Zărind pe logodnic, d-na Rotaru îl chemă și-l întrebă ce-i cu nașii. Teofil Drugeanu, un tînăr vioi, elegant, cu niște ochi negri pătimași, cu o figură inteligentă și simpatică, spuse că el a anunțat pe 〈Tomșa〉 [44] că logodna va fi la ora șase, ca să fie sigur că lumea va fi adunată pînă atunci.

— Perfect! zise Rotaru. Înseamnă că vor sosi la șapte! Cît despre preot, n-ai nici o grije, iubito! Mă ocup eu imediat.

În vreme ce 〈Angelica〉 [45] explica și lui Teofil cît e de îngrijorată, Rotaru făcu un semn lui Danciu care se retrăsese din grupul d-nei Cornoiu și se ținea după patronul său, mai la distanță dar cu ochii mereu la dînsul.

— Bine, Danciule băiete — îi spuse în șoaptă Rotaru, luîndu-l mai deoparte se poate să-mi faci una ca asta? Nu ți-am spus eu să chemi pe popa 〈Grigore〉 [46] de la biserica noastră pentru logodna de la ora cinci?

— Nu mi-ați spus, maestre, păcatele mele se holbă desperat Danciu. Se poate, maestre, dacă mi-ați fi spus să nu...

— Atunci să știi că am uitat să-ți spun — recunoscu patronul blajin. Se poate... Ei, în orice caz aleargă acuma și din pămînt să mi-l aduci la logodnă, ai înțeles? Dacă cumva al nostru ar lipsi, aduci altul, indiferent dar fără popă să nu vii! Aide, mînă, Danciule, că e primejdie! [f. 7] [47]

[43] Anulat cu creion negru.
[44] Șters și înlocuit: „Belcineanu" (cerneală neagră).
[45] Șters și înlocuit: „Eva" (cerneală).
[46] Subliniat cu cerneală.
[47] Pe verso: „I — 40 / II — 40 / III — 35 / IV—VIII — 150 / IX — 35 / X — 30 / = 330" (calculația volumului cărții); creion albastru.

Danciu, fericit că i-e dat să se distingă, dispăru. Rotaru, cînd reveni la soția sa, o găsi cu Iancu Grigorescu, toată familia, adică coana Aglaia, Florentina și Mircea.

Aglăița Grigorescu era un jandarm de femeie de cincizeci de ani, pudrată, fardată ca o mască și cu părul vopsit șaten-roșcat, plină de bijuterii ca o vitrină de prost gust. Grigorescu a luat-o din mare dragoste și săracă lipită pămîntului. El era mijlociu ca statură și cam slăbuț, puțin adus de spate, îmbătrînit înainte de vreme deși avea aceeași vîrstă cu nevastă-sa. Uscat la față și cu o chelie respectabilă în ceafă, părea mereu speriat. Ca să nu crează Aglaia că-i face vreo aluzie sau imputare c-a luat-o amărîtă el cu o mare avere în terenuri petrolifere ce-i produceau, cum zice Aglaia, cîte zece lei pe minut, apoi și pentru că o iubea foarte mult, nu i-a ieșit niciodată din vorbă și a ajuns să fie complect terorizat de nevastă, iar mai tîrziu și de fată, unica lor odraslă, măritată cu băiatul cel mai mare al lui Rotaru.

— Ei, nene Iancule, sper că ești ca acasă? zise Rotaru jovial.

— Mai bine! glumi Grigorescu trăgînd însă cu coada ochiului la nevastă-sa care-l ținea de braț cum făcea totdeauna în lume ca să se vază cît se iubesc.

D-na Grigorescu se încruntă, lăsă brațul soțului și oftă tînguitor ca o martiră:

— Uite așa e dumnealui! Nu scapă ocazia să-mi facă complimente în lume și să se plîngă, parcă acasă ar trăi ca în lanțuri... Și doar femeie ca mine... De treizeci de ani îmi face așa, n-am fost în stare să-l schimb, să...

Diluviul de tînguire nu era chip să-l potolească nici scuzele umile ale bărbatului, nici intervenția împăciuitoare a lui Rotaru. Numai cînd 〈Mimi〉 [48] o pofti să sfîrșească, Aglăița se liniști; fiindcă precum ea teroriza pe soțul ei, așa o teroriza pe ea fata. Mircea, ca să șteargă complect urmele supărării, întrebă pe tatăl său dacă e adevărat că vine și Utalea cu nevastă-sa la logodnă, că Uța așa spunea adineaori. Cînd auzi despre Utalea, se învioră de tot și Aglaia de nu mai contenea cu întrebările parcă acuma ar fi aflat întîia oară despre cazul care cîteva luni a preocupat toată Capitala: căsătoria marelui industriaș ardelean cu o tînără ovreică din București; încît iar trebui să intervină 〈Mimi〉 [49] să-i potolească ardoarea curiozității. [f. 8]

— Trebuie să vie — zise Rotaru jovial. Cu toate că abia de cîteva zile s-au întors din călătoria de nuntă care a ținut trei luni și încă n-au luat

[48–49] Șters și înlocuit cu creion (48) și cu cerneală (49): „Florentina"

contact cu lumea. Dar Utalea mi-e prieten vechi și bun, precum nevasta lui e tot atît de veche și bună prietenă cu fetele mele, cu Uța mai ales!

În clipa cînd Rotaru vorbea, soții Utalea apăreau în ușă.

2

Se făcu o mică rumoare de senzație. Era o surpriză pentru toți. Numele Utalea flutură cîteva momente pe toate buzele reluat ca un val de la om la om. Cazul Utalea a fost senzația sfîrșitului de sezon trecut. Într-o bună zi a început să circule zvonul că Octavian Utalea, mare industriaș ardelean și unul din cei mai bogați oameni din țară, cunoscut antisemit, om de peste cincizeci de ani se însoară cu d-șoara Clarisa Goldstein, fata foarte frumoasă a bancherului Goldstein, care abia dacă avea douăzeci de ani și o zestre de vreo zece milioane. Lumea se întreba cum de un ardelean n-a găsit în tot vechiul regat decît o ovreică, cînd orice româncă ar fi fost bucuroasă să-l ia? Se povesteau felurite fantasmagorii. Între altele că Utalea, care nu e de fapt mulieratic și a rămas holtei fiindcă l-au preocupat prea mult afacerile și n-a mai avut timp să se ție de însurătoare. ar fi cunoscut pe d-ra Goldstein la un bal și a căzut îndată trăznit, dar nu de amor adevărat ci de dorința de-a o avea, că s-a adresat direct bancherului propunîndu-i o sumă mare, cîteva milioane, pentru o singură noapte. Ovreii, șmecheri, au observat ambalajul antisemitului, și au rezistat pînă cînd a cerut-o de nevastă, punîndu-i însă condiția să se boteze, ceea ce fata a primit ușor, mai ales că Utalea, unit, ca să-i ușureze situația, a trecut și el la catolicism. Ca să evite curiozitatea mulțimii au făcut cununia și toate formele premergătoare în streinătate și pe urmă o călătorie de nuntă, începută în Grecia, continuată în Italia și Spania și sfîrșită la Florida, cu o durată de peste trei luni. Cadourile de nuntă a lui Utalea ar fi fost într-adevăr regale, încît frumoasa sa [f. 9] soție este cea mai elegantă femeie din România.

D-na Cornoiu fusese una din cele mai pasionate răspînditoare a știrilor despre cazul Utalea. Acuma, văzîndu-i intrînd, a avut o tresărire aproape de spaimă, uitînd și de cavalerii din jurul ei. În sfîrșit, iată norocul să-i vază în carne și oase!

Utalea era un bărbat plăcut, bine făcut, cu o privire pătrunzătoare din niște ochi de culoarea oțelului care însă avea licăriri mîngăietoare catifelate. Obrajii puțin palizi aveau o frăgezime aproape tinerească în contrast cu părul castaniu foarte amestecat cu fire albe și mai ales foarte rar. O gură cărnoasă cu o dantură puternică, dinții lați, lungi, albi lucitori, sprijinită pe o bărbie lată, colțuroasă. Fruntea înaltă, lată, albă era crestată de trei brazde puternice orizontale și la rădăcina nasului între ochi alte

trei scurte, verticale... Îmbrăcat simplu dar foarte îngrijit făcea impresie de mare curățenie trupească. Cu înfățișarea-i bărbătească, energică, vioaie și hotărîtă contrastau aproape straniu mîinile-i mici, albe, fine, cu niște degete lungi, subțiri, delicate, mîini aproape feminine. Se deosebea, chiar prin simpla apariție, de mulțimea mare anonimă. Văzîndu-l, oricine se întreba: cine-o fi? Averea mare dobîndită într-un timp relativ scurt și numai prin propria-i inteligență și energie, îi dădea siguranță și încredere încît niciodată nu șovăia. Întocmai ca o fată frumoasă și drăgălașă care, știind că-i șade bine orice face, se răsfață, e îndrăzneață, nepăsătoare — tot astfel Utalea între oameni era sigur că tot ce face el e bine cum nu se poate mai bine, încît chiar greșelile lui de ținută sau de vorbă trebuie să fie socotite, nu ca greșeli, ci ca o anume originalitate care-l caracterizează.

În vreme ce tînăra și frumoasa-i soție, puțin jenată, bănuind că se află în ținta tuturor privirilor, ca un om ce trece de la întunerec la lumină, înainta surîzîtoare spre d-na Rotaru, care se apropia s-o întîmpine, sărutînd-o și copleșind-o cu mici întrebări de rigoare, Utalea rămase cîteva clipe pe loc examinînd lumea cu o privire circulară spre a vedea dacă sînt cunoscuți, apoi merse foarte liniștit la Rotaru cu mîna întinsă:

— Numai de trei zile sîntem în București, nici nu ne-am instalat, dar n-am [f. 10] fi lipsit pentru nimica-n lume de la logodna asta. Și chiar dacă eu aș fi încercat, nu admitea nevastă-mea să nu fie prezentă cînd se logodește Uța... Asta e pricina că ți-am telefonat ieri, cînd am aflat, și ne-am invitat noi înșine... În orice caz, într-un ceas bun și cu noroc!

— În orice caz îți mulțumesc — zise Rotaru scuturîndu-i amîndouă mîinile. Dar mai mult văd că trebuie să-i mulțumesc doamnei! Degeaba, noua generație și în prietenie e mai tare ca noi!... Ia stai puțin, să te văd! adăogă către d-na Utalea în timp ce Utalea prezenta felicitări d-nei Rotaru. Te-ai făcut mai frumoasă! Căsătoria îți prieste!

— Și călătoria, domnule Rotaru! zîmbi tînăra fără a avea timp să continue căci, din celălalt salon, sosea vîrtej Uța.

— Vai, ce bine-mi pare, Babila scumpă! strigă Uța într-o îmbrățișare furtunoasă urmată de obișnuita avalanșă de mici banale întrebări și răspunsuri.

Eva Rotaru fusese colegă de școală cu Clarisa Babila Goldstein și au devenit bune prietene, nedespărțite. Babila avea puține prietene. Spunea că nu-i plac prietenele, care nu fac decît să o invidieze; preferă prieteniile băieților. Cu Eva erau prietene ca băieții. După terminarea liceului s-au înscris împreună la Universitate, firește la Litere, numai ca să aibă pretext de-a ieși mai mult, ceea ce nu le-a împiedecat să dea examene și să ia licență și nici să-și trăiască viața mondenă obișnuită... În casă la Rotaru

a cunoscut și cu totul întîmplător pe Utalea și cu Uța s-a sfătuit îndelung despre căsătorie mai pe urmă...

— Nici nu-ți închipui cîte am să-ți povestesc — spuse Eva mai încet. Dar astea pe urmă, altă dată... Acuma trebuie să-mi povestești tu...

În vreme ce ele se agitau, Utalea găsi un moment să șoptească lui Rotaru, cu o mică imputare:

— Credeam că e logodnă în familie. Altfel oricît mi-ar fi de drag, nu veneam. Am impresia că sîntem puțin subiect de curiozitate și tocmai asta vreau să evit.

— Dar te asigur că sîntem în familie — zîmbi Rotaru. Din întîmplare însă familia e cam mare... Uite, o să-i cunoști și ai să vezi! Afară de cîteva persoane... [f. 11]

Astfel Utalea ajunse să cunoască pe tînărul logodnic Teofil Drugeanu, pe al cărui tată, fost primar al Capitalei, îl cunoștea de cîțiva ani, de cînd fusese în serviciu. Obișnuit să facă impresie asupra noilor cunoștințe, Utalea rămase puțin uimit văzînd că Teofil nu face nici un caz. Mai mult se bucură bătrînul Drugescu, o figură blondă, rotundă, rasă, cu ochii mici negri și chiar d-na Drugescu, o femeie trecută, uscată și demnă care se socotea mare boieroaică încît zicea c-a făcut o mezalianță luînd pe tatăl copiilor ei, dar a făcut-o numai fiindcă sărăcise. Azi d-na Drugeanu se simțea complect umilită că trebuie să se înrudească, fie și numai prin alianță, cu niște oameni ca Grigoreștii, părinții fetei cu care era însurat băiatul cel mare al lui Rotaru. Dintr-o prudență, care s-a dovedit oportună, Rotaru a poftit la dejun toate rudele ca să aibă prilejul să se cunoască cei ce nu se cunoșteau. El însuși avea șapte copii, dar numai Mircea însurat, așa din partea lor n-aveau decît pe socrii lui, pe Grigoreștii. Drugeanu avea numai șase, dar toți mari și însurați, afară de fata cea mai mică Gafina, prietenă cu ⟨Eva⟩ [50]. Așa că trebuia să poftească pe toți, cu familiile lor. În afară de fată, n-a venit însă decît Matei, om de 33 ani cu nevastă-sa Veronica... În timpul dejunului d-na Drugeanu parcă ar fi înghițit un par, abia a scos cîteva vorbe și s-a uitat la Grigoreștii parcă ar fi fost de sticlă, transparenți. Evident, Grigoreștii au observat și s-au ofensat, cu toate că Drugeanu însuși era foarte drăguț. Îndată după masă d-na Grigorescu s-a retras într-un colț și l-a bodogănit pe soțul ei că se lasă călcat în picioare în loc să facă un gest și să plece imediat, ca să înțeleagă, ciocoaica asta că are de-a face cu oameni nu cîrpe... Atmosfera s-a mai încălzit cînd au început să sosească străinii. În special d-na Cornoiu, cu jovialitatea ei cam zgomotoasă, a înviorat spiritele, afară de d-na Drugeanu care mai rău s-a mohorît mai ales că generăleasa a făcut o glumă

[50] Șters și înlocuit cu cerneală: „Angelica, a doua fată a lui Rotaru".

care i s-a părut o aluzie la înțeparea ei. Numai cu d-na Rotaru se învoia puțin, pentru că avea mulți copii și era foarte prevenitoare, apoi și pentru că o admitea deși nu era de sînge albastru dar socotind-o [f. 12] că prin soțul ei făcea parte din aristocrația creierului pe care și ea o admitea mai ales cînd se înfățișa subt forma unui mare avocat cu venituri colosale și mari relații în lume, ba chiar candidat de ministru.

Cînd Rotaru i-a prezentat pe Utalea, d-na Drugeanu a răspuns cu un „îmi pare bine" atît de acru parcă s-ar fi îmbolnăvit subit. În schimb d-na Cornoiu, cuceritoare, a declarat că a mai cunoscut pe Utalea la o legație oarecare, obligîndu-l și pe el să mintă că-și aduce aminte, drept care i-a făcut niște complimente obsecvioase despre frumusețea și drăgălășia d-nei Utalea. Generalul n-a mai așteptat să fie prezentat. Dealtfel Utalea însuși l-a recunoscut, dar nu-i știa numele, că i-a făcut un mic serviciu la Ministerul de Război acum cîțiva ani, pe cînd era deputat.

3

Pe cînd cu sosirea soților Utalea, toată lumea era oarecum ocupată, își făcu intrarea ⟨Ionescu-Spahiu⟩ [51], ca totdeauna, repezindu-se parc-ar fi fost gonit din urmă și înaintînd cîțiva pași energici pînă aproape de mijlocul odăii. Așa intra el de obicei pretutindeni, chiar în cafenele sau restaurante, încît făcea impresia unei îndrăzneli deosebite. În realitate intrarea aceasta era tocmai o siluire a timidității sale înnăscute. De aceea ținea capul plecat, ochii în pămînt, ca și cînd ar fi vrut să-și croiască drum fără a vedea obstacolele. Abia cînd se opri ridică ochii și se uită împrejur. D-na Rotaru, care pîndea mereu intrarea de teamă să nu vie nașii înainte de-a sosi preotul, întîmpină pe noul venit cu o simpatie familiară:

— Îmi face plăcere c-ai venit, dar și mai mult mă bucuram dacă aduceai și pe d-na ⟨Spahiu⟩ [52] ...

— Dacă veneam pentru logodnă, firește c-o aduceam, dacă ar fi vrut și ea să vie! zise noul oaspe cu un glas șovăitor și uitîndu-se pe furiș împrejur. Oricît aș părea însă de mojic trebuie să vă spun că n-am venit pentru logodnă. Vreau să găsesc dacă voi putea cîteva minute să comunic ceva foarte important maestrului! [f. 13] [53]

[51] Șters cu creion negru și înlocuit: „Toma Pahonțu".

[52] Șters cu cerneală și înlocuit: „Pahonțu".

[53] Pe verso, cu cerneală: „În timp grupurile se reformau după afinități și convorbirile [dibuiau] * să se înfiripeze pe teme noi, dădu buzna în salon, parcă l-ar fi împins cineva din spate, cu pași mari, cu o ținută îndrăzneață, cu capul sus, uitîndu-se în toate părțile, un domn înăltuț, îmbrăcat într-un sacou sur închis foarte corect, cu fața negricioasă, cu

— Sper că de bine?

— În politică nu există bine și rău, există numai util și inutil, important sau neînsemnat!

— Dacă e politică, mai bine lasă pe mîine, domnule ⟨Ionescu⟩ [54]!

— Evident că am să las dacă nu se poate altfel! Deși d-voastră aveți să fiți alături de mine cînd veți afla despre ce e vorba!

— Nu mă mai face curioasă că am azi destule griji pe cap! Du-te mai bine la Costică, dar lasă-l să fie liniștit astă-seară!

— Cine e domnul cela înalt cu care vorbește?

— Utalea... Ce, nu-l cunoști?

— Personal, nu... Uf, nu pot să sufăr oameni d-ăștia cu atîția bani!

D-na Rotaru zîmbi. ⟨Spahiu⟩ [55] era cunoscut în casa lor ca un original, revoltat, nemulțumit. Era un fel de vag secretar al lui Rotaru, mai mult cu numele și cu pretext ca să vie pe la dînsul. N-a pledat însă niciodată deși era înscris în barou. Era un fel de secretar politic... Rotaru îl zări și parcă se însenină. Se vedea că ține mult la dînsul. ⟨Spahiu⟩ [56] se apropie simplu. Strîngîndu-i mîna, amfitrionul zise:

— Bine, frate, spuseși că nu vii? Totuși e frumos că te-ai răzgîndit. Domnule Utalea, dă-mi voie să-ți prezint pe acest veșnic revoltat plin de talent și fără noroc! ⟨Spahiu! Ionescu-Spahiu!⟩ [57] Un mare gazetar fără gazetă!

Utalea cultiva presa. Zise serios:

— Numele mi-e cunoscut, în orice caz, fiindcă am citit ceva interesant semnat ⟨Spahiu⟩ [58]... N-aș putea preciza nici unde, nici cînd, și nici măcar ce, dar numele mi-a rămas, mai ales că e un nume ciudat...

⟨Spahiu⟩ [59] se simți măgulit și numaidecît se învioră, văzînd în Utalea alt om.

---

sprîncene largi stufoase care se îmbinau deasupra unor ochi scînteietori, părul negru pieptănat lins pe spate. Se opri aproape în mijlocul salonului, parcă de abia acum și-ar fi dat seama, ca un om care intră din întunerec la lumină și începe să deosebească. Rămase o clipă puțin uluit, [potolindu-și] * brusc îndrăzneala și neștiind încotro să se adreseze. Din fericire d-na Rotaru — care acum era îngrijorată din pricina preotului care nu sosea și pîndea înadins intrarea —, care stătuse cu d-na Drugeanu, ieși în întîmpinare zicîndu-i foarte amical:

— Bine-ai venit, domnule Pahonțu... De ce n-ai adus și pe d-na? Să știi că pînă la urmă am să mă supăr că niciodată nu vii cu ea!..."

[54–55, 58–59] Șters cu cerneală și înlocuit: „Pahonțu".

[56] Idem, cu creion negru.

[57] Șters cu cerneală și înlocuit: „Pahonțu! Popescu-Pahonțu!"

— Vă mulțumesc... Sînteți dintre cei puțini, aș adăuga și distinși, care știu să judece citind... Din nenorocire pentru mine sînt obligat să mă perpelesc și să mă prăpădesc așa, fiindcă nu găsesc loc în presa română. Sînt un om care aș vrea să [f. 14] [60] spun ceva, să judec cu capul meu și n-am unde... În presă se caută slugi, nu oameni!

Utalea zîmbi puțin ironic:

— Totdeauna așa se întîmplă... Mîine cînd vei avea și d-ta ziar, vei căuta tot slugi care să scrie, fiindcă de gîndit și judecat îți vei rezerva dreptul pentru d-ta.

— Acest mîine nu va veni niciodată — zise ⟨Spahiu⟩ [61] amar. Un ziar e o afacere cu mari riscuri și oamenii cu bani nu-și riscă averea... Iar cînd ar fi să riște cineva, nu va veni la mine, ci va merge la unul din presă.

— Ăsta e visul lui, durerea — reluă Rotaru. [62]

Alexe Danciu îl întrerupse însă șoptindu-i că a venit preotul. Era mîndru ca un războinic victorios. Rotaru se scuză, mulțumi lui Danciu și strînse mîna preotului bătrîn, suflînd greu fiindcă a alergat într-un suflet zorit mereu de tînărul și zelosul secretar. După ce îi atrase atenția să fie scurt ca să nu plictisească lumea, îl duse la d-na Rotaru care îi ceru să facă o slujbă frumoasă. [63]

---

[60] Pe verso, în creion roșu, planul casei lui Rotaru:

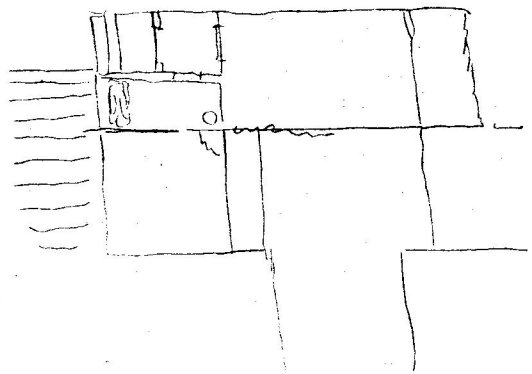

[61] Idem n. 54.

[62] Adăugat deasupra, ulterior: „Visurile sînt frumoase cît sînt vise, ca și visul România mare".

[63] Intercalat cu creion negru între rînduri: „4".

Înainte de-a avea timp să discute în amănunt toate cele necesare, se anunță sosirea nașilor, care veneau însoțiți de d-na Iuliana Teleman, doamnă de onoare și prietenă absolut nedespărțită a d-nei Belcineanu.

Se făcu o clipă de tăcere curioasă involuntară care plăcu lui Belcineanu, socotind-o ca un semn de respect. Avea o mîndrie exagerată și o mare încredere în sine. Era profesor universitar la drept, făcea politică de mult, o politică liberală, radicală, care l-a pus curînd în valoare, încît la 45 ani era fruntaș al partidului său, fost ministru al industriei. Avea mulți dușmani și suferise campanii de presă violente, fiindcă nu știa cum să se poarte cu presa, avînd ieșiri prostești pe care trebuia să le plătească scump. Părea rece și disprețuitor, deși era în realitate simpatic și generos. Purta mustață englezească. Avea niște ochi negri, vii, severi care se îndulceau numai cînd era foarte mișcat. Glasul lui era însă tot ce avea mai plăcut, un glas cald, sonor, cuceritor. Era un orator apreciat mai ales din pricina glasului, fiindcă altfel n-avea darul vorbirii adevărat. Era descendent al unui mic funcționar [f. 15] de la căile ferate, origine modestă, umilă. Totuși s-a însurat tîrziu, cînd era om ajuns, cu o fată dintr-o familie mare și cu mare avere și frumoasă, Florica Tomșa. Era o diferență de vreo 15 ani între ei.

Poate emoția tuturor sau poate întîrzierea și enervarea ori poate numai întîmplarea făcu ca prezentările să se facă cu o ceremoniozitate care mai tîrziu păru tuturor puțin comică. În mijlocul salonului, unde noii veniți fuseră întîmpinați de gazde, se adună încetul cu încetul toată lumea și, pe măsură ce oamenii se apropiau, Rotaru le pronunța numele ca un nomenclator. În vreme ce Belcineanu surîdea și strîngea mîinile tuturor, d-na Belcineanu și d-na Teleman păreau mai rezervate și numai cînd vreunul din cei prezentați era un nume se înviorau puțin. Fiindcă cu d-na Drugeanu a dat mîna și a stat de vorbă, iar cu familia Grigorescu și nici măcar cu tinerii a dat doar din cap, d-na Grigorescu s-a ofensat și a cerut în taină soțului ei să plece imediat acasă, declarînd că nu e dispusă să suporte mojiciile tuturor. D-na Cornoiu, pe care erau s-o trateze la fel, s-a repezit la d-na Belcineanu și a îmbrățișat-o furtunos zicîndu-i pe nume și amintindu-i cum s-au cunoscut la Iași în timpul războiului și pe urmă în diverse case. Belcineanu cunoștea și pe general și pe d-na Cornoiu și căuta prin afabilitatea sa, să repare răceala soției. Soții Utalea făcură impresie și asupra nașilor. Dealtfel pe el Belcineanu îl cunoștea foarte bine. Dintre toți Belcineanu era gata să rămînă de vorbă cu Utalea pentru toată seara, cînd Rotaru, aproape printre cei din urmă, îi rosti numele lui ⟨Spahiu⟩[64] însoțindu-l cu o explicație care voia să-l compenseze că l-a lăsat la urmă.

[64] Șters cu cerneală și înlocuit: „Pahonțu".

— El e presa, fiindcă în casa unui om condamnat să facă politică presa nu poate lipsi nici chiar la ocazii sau evenimente familiare...

Belcineanu vru să fie foarte amabil, deși nu-și amintea de el, zicîndu-i:

— După înfățișare și nume am impresia că-l cunosc... Trebuie să-l fi întîlnit pe la Cameră... Dacă n-o fi și el printre cei mulți care m-au atacat... [f. 16][65]

— Eu v-am criticat cu ocazia legii minelor, negreșit! zise ⟨Spahiu⟩[66] cu oarecare mîndrie și cu ciudă ascunsă că Belcineanu, căruia i-a mai fost prezentat la Cameră, nu-l ține minte.

— Dragă Florico — făcu Belcineanu întorcîndu-se la nevastă-sa care nu mai putea să scape de d-na Cornoiu — să-l cunoști și tu pe domnul...

— ⟨Spahiu!⟩[67] complectă el cu mîndrie simțind din ezitare că nu i-a reținut numele.

— Da... M-a criticat la legea minelor, dar o să ne împăcăm la legea administrativă cînd vom reveni la guvern, dacă voi veni la Interne...

D-na Belcineanu întoarse spre ⟨Spahiu⟩[68] fața. Ochii ei verzi, stranii îl măsurară o secundă. Dădu din cap aproape imperceptibil. ⟨Spahiu⟩[69] se înclină ceremonios. Aștepta să-i întindă mîna. Ridicînd capul întîlni privirea doamnei în care descoperi o umbră ușoară de dispreț înecat într-o indiferență [...] *. Scena a durat cîteva secunde, iar întîlnirea privirilor o frîntură de clipă. D-na Belcineanu a întors imediat capul spre d-na Teleman care-i vorbise ceva.

⟨Spahiu⟩[70] rămase cu ochii la d-na Belcineanu, fascinat de revoltă și de rușine. Glasul lui Belcineanu, dulceag și moale, îi răsună în ureche în continuare, ca și cînd nici nu s-ar fi întrerupt:

— Nevasta mea n-are obișnuința presei, mai ales de cînd a trebuit să suport atîtea campanii foarte pătimașe și nedrepte. Eu însă sînt oțelit. Pentru mine important este nu ce spune presa, care totdeauna e interesată, ci ce-mi spune propria mea conștiință. Numai cînd conștiința îmi va fi vinovată, părerea lumii are să mă îngrijoreze...

D-na Rotaru acuma făcea pregătirile ceremoniei, lăsînd pe oaspeți în seama soțului ei. În centrul interesului ajunseră tinerii logodnici. Belcineanu lăudă mult pe Teofil, numindu-l copilul său, pe cînd d-na Belcineanu găsea pe ⟨Eva⟩[71] prea drăgălașă. ⟨Spahiu⟩[72] se dăduse puțin mai la o parte, uitîndu-se mai ales la d-na Belcineanu pe care în gînd o făcea ciocoaică ridicată. [f. 17][73]

[65] Pe verso, cu litere desenate în creion: „Fanny L. Rebreanu".

[66–70, 72] Idem n. 64 și 66.

[71] Șters și înlocuit cu creion negru: „Coca".

[73] Pe verso, cu creion negru, date autobiografice (1885—1909). Le reproducem la sfîrșitul volumului (p. 734).

În sfîrșit preotul își începu slujba în mijlocul indiferenței generale. Toată lumea vorbea, rîdea. Singur logodnicul părea pătruns de importanța actului, mai ales a slujbei religioase. Era credincios. Singurul din familie și din toată lumea aceasta.

4

Pahonțu stătea pe spini. Fusese cuprins brusc de dorința irezistibilă de plecare. Se simțea rău aici, jicnit, umilit, coborît. Parcă însuși Rotaru nu-i dădea atenția obișnuită. Își dădea seama că asta e o închipuire și totuși îl durea. El n-a venit aici pentru logodnă; il scîrbeau serbările mondene, viața de salon, falsă, convențională, ipocrită, unde nimeni nu spunea ce crede și nu crede ce spun alții. A venit pentru Rotaru cu o informație atît de importantă că-și închipuia că Rotaru va renunța și [la] logodna fetei numai ca să-l asculte. Aici și-a dat seama că ar fi imposibil să scoată pe Rotaru dintre oaspeți și mai ales că nu ar putea să discute ceea ce vrea dînsul între două uși, la repezeală. E vorba de viață și moarte, de întreg viitorul... Atunci pentru ce să mai stea? Să fie jicnit din nou de vreo mare doamnă ca d-na Belcineanu?

În timpul logodnei a observat-o insistent, cu o privire disprețuitoare, ca și cînd ar fi vrut să vază toată lumea că o socotește un simplu obiect de disecție. De vreo cîteva ori ochii ei i-au întîlnit privirea dar fără să se oprească o secundă, în ciuda stăruinței lui de a-i arăta disprețul. Parcă pentru ea el nici n-ar fi existat... Asta îl indigna și-l revolta mai rău. S-a bucurat cînd s-a isprăvit slujba și cînd au început obișnuitele felicitări. Firește el nu s-a apropiat să-i prezinte felicitări ca toată lumea. A spus cîteva cuvinte lui Belcineanu, așa însă încît să audă și ea care era alături, asaltată de d-na Cornoiu care ținea cu orice chip să se apropie de d-na Belcineanu și, prin ea, și de d-na Teleman, ca să aibă și o doamnă de onoare în favoarea soțului ei. Atîtea doamne de onoare sînt omnipotente; dacă d-na Teleman ar vrea să puie o vorbă la Palat... [f. 18][74] D-na Belcineanu nici n-a întors capul spre Pahonțu, deși el a vorbit și despre ea ca să fie delicat față de soțul ei.

〈În jurul logodnicilor era îmbulzeală de felicitări. Pahonțu se retrase să aștepte să se potolească puțin, să-și facă datoria și apoi s-o șteargă. Profita de ocazie să se întreție cu cei cîțiva tineri care se aflau de față, dealtfel Alexe Danciu și Mircea Tolontan, secretarii lui Rotaru, aduși ca să fie dansatori la o nevoie, precum și doi buni prieteni ai logodnicului, inginerul

[74] Pe verso: „1930 — începutul" / „1918 — sfîrșitul războiului", rețete, calcule etc.

Caliga și medicul Spulbereanu. În afară de Danciu, care se învîrtea mereu pe lîngă Rotaru, ceilalți stăteau mai deoparte, puțin străini și puțin luați în seamă. Mircea Tolontan era de o modestie feciorelnică, și chiar ca înfățișare avea ceva feminin, delicat. Frumușel, roșea pînă-n vîrful urechilor la cea mai mică emoție, și emoții îi dădea cel mai mic lucru. Tatăl său căzuse în război și a fost crescut de maică-sa într-o adorație fără seamăn ca o fetiță. Inteligent, sîrguitor, știa carte mai multă decît toți secretarii lui Rotaru. Pahonțu i-a spus o dată în fața lui Rotaru: „Măi, dacă ai avea tu numai un sfert din îndrăzneala lui Danciu, ai cuceri România!" El însuși avea un cult pentru Pahonțu pe care-l credea foarte talentat și fără noroc... Caliga și Spulbereanu se aflau întîia oară în casa lui Rotaru, dar erau obișnuiți în familia Drugeanu, iar Caliga chiar făcea puțină curte d-rei Gafina cu un fel de aprobare mută tacită a d-nei Drugeanu care îl admitea socotindu-l dintr-un neam distins și băiat eminent care la vîrsta de 30 ani e inginer cu o situație strălucită la o mare societate. Era plin de sine, avînd o ținută foarte mîndră, împreună cu o mustață fină, lăsată înadins ca să fie original în epoca aceasta cînd toată lumea își rade mustățile. Spulbereanu, îndesat, grăsun, cu o figură rotundă și zîmbitoare, a fost coleg de clasă cu Teofil în liceu și au rămas frați mai tîrziu, făcîndu-se legături și între familiile lor, tatăl său fiind tot medic și de culoare politică asemeni lui Drugeanu, încît au mers și în luptele politice alături bătrînii ca și copiii la școală.

— Măi băieți, în sfîrșit să respir aici între voi! zise Pahonțu.〉[75] [f. 19]

〈— Bine c-ai mai venit și între noi! zise Mircea roșind. Îi cunoști pe băieți?

— Pe Spulbereanu de mult...

— Eu sînt Caliga se prezentă dînsul. Admiratorul d-tale.

— Vrei să spui că m-ai citit?

— Nu vreau! Te-am citit!

— Atît mai rău! murmură Pahonțu. Cred că sînt mai bun decît însă am putut scrie pînă azi...〉[76]

Teofil cu logodnica, profitînd de distribuția tradițională șampanii, veniră să ciocnească cu băieții.

— Eu n-am să vă felicit — făcu Pahonțu. Nici măcar n-am să vă urez căsnicie eternă. Asta e treaba voastră. Dar pe tine, Teofile, trebuie să te îmbrățișez. Tu ești un bărbat în toate, chiar și în logodna asta pripită. Ai o demnitate și o rectitudine care onorează generația noastră!

Pe urmă, către Cocuța care ciocnea cu băieții, adăogă grav:

[75–76] Anulat cu creion negru.

— Iar ție îți sărut mîna și te felicit că ți-ai ales cel mai bun băiat!

— Precum și el a nimerit cea mai bună fată! surise Uța.

— Ei, asta-i altă poveste! Asta trebuie s-o știe el mai bine!

Atunci veni între ei și Rotaru, jovial:

— Unde sînteți, copii, să vă îmbrățișez și eu, parcă așa se cuvine!

Pe urmă îmbrățișîndu-i se înduioșă și murmură către Teofil:

— Tu ești bărbat... Tu să fii mai cuminte și să ai grijă de ea...

Uța interveni atunci ironic:

— Nu știți unde bate cu sfaturile astea... În mine! El nu se poate consola că s-a făcut prea repede afacerea asta, că nu ne iubim suficient...

— De ce mai spui acuma prostii, Uțule?

— Ba nu de ce să mă jenez de băieți! Lui Teo i-am spus de mult. Numai tu nu vrei să înțelegi că tinerii de azi nu se mai iubesc, tuțule scump, cum vă [f. 20] iubeați voi pe vremuri de ați rămas amorezați pînă acuma, ba 'mica e și azi geloasă pe tine foc...

— Și crezi tu că n-are de ce să fie? încercă Rotaru să glumească.

— E așa de comică 'mica în gelozia ei eternă! Noi sîntem mai lucizi și mai expeditivi. Mi-e simpatic Teofil și-l iau, fără să fiu capabilă a-i jura credință eternă. Și nici el mie. Important e că ne unim din sentiment, nu din calcul! Și asta e ceva, fiindcă alții fac invers, cei mai mulți...

— În orice caz aveți un cinism în tot ce faceți... Voi ați ucis și poezia iubirii! Voi începeți amorul unde sfîrșește și nu vreți să știți că, în realitate, amorul înseamnă preliminariile și poezia. Restul e proză și animalism. Odinioară nici în pat nu se spunea ceea ce acuma se face de la prima vedere. „Spune-mi unde, cînd și cît!" — asta e poezia iubirii actuale...

Rotaru se ambalase puțin. Îl ofensase cinismul fiicei sale în fața unor streini. Totuși vorbise cu surîsul pe buze, cu ton glumeț, deși ceea ce spunea era convingerea lui adîncă și o mai spusese și cu alte ocazii. Tinerii surîdeau puțin jenați de convorbirea dintre fată și tată, pînă ce Pahonțu interveni:

— Poate că ai dreptate, iubite maestre, cel puțin pînă la un punct... Noi sîntem mai grăbiți în toate și mai sinceri. Chiar brutal de sinceri. Fiindcă și timpul care ne-a crescut a fost brutal.[77] Avem mai presus de toate, oroare de minciună care umblă să îmbrobodească realitatea. Așa zisa poezie a amorului a fost un fel de minciună, mai rău — o pruderie care răpea farmecul relațiilor dintre doi tineri. Poate că amorul e preliminariile actului, dar preliminariile de ce să fie mincinoase?... Noi nu excludem preliminariile, dar le reducem. Vrem esență, nu zeamă lungă!...

— Mi se pare mie că tu le bagi gărgăunii în cap! zîmbi Rotaru. Mă miram de unde ideile astea la Uța...

— Uiți că sunt licențiată, tuțule? [f. 21]

— În orice caz răspund eu de Uța! zise Teofil zîmbind. De iubirea ei și mai ales de iubirea mea! În căsătorie sînt doi, dar fericirea depinde de unul, de cel care iubește și înțelege![78]

Uța zîmbea enigmatic parcă înadins ar fi provocat controversa aceasta. Pahonțu găsi momentul potrivit să-și ia rămas bun. Ceru lui Rotaru pentru a doua zi să-i fixeze două ore absolut libere ca să-i poată spune ceea ce ar fi vrut să-i spuie acuma și nu se poate. Rotaru după oarecare glume și după ce se sili să-l oprească, să cunoască mai bine pe Utalea de care poate să aibă nevoie, îi spuse să vină mîine la nouă dimineața. Își strînseră mîinile, apoi Pahonțu, fără să mai dea mîna, zise celorlalți:

— Ei, dragii mei, la revedere... Englezește...

În vreme ce Rotaru se ducea spre Belcineanu, care vorbea cu Utalea și Cornoiu, Pahonțu se îndrepta spre ușă. Se opri un moment, zicîndu-și că ar fi trebuit să-și ia rămas bun de la d-na Rotaru și să-i spună o vorbă de felicitare. O văzu împreună cu d-na Belcineanu și tresări, vrînd să plece înainte. În acel moment Uța alergă după dînsul:

— Pleci și mie nu-mi spui o vorbă?

Pahonțu o privi mirat:

— Nu te-am felicitat?

— Spune ești gelos? întrebă deodată logodnica.

— Cum?

— Îți pare rău că mă mărit?

Pahonțu se ului de tot, oricît se credea dînsul de tare. Nu pricepea nimic:

— Cum adică? Ce vrei să zici? Îți bați joc de mine, Uța, ce D-zeu?

— Ce, adică n-ai simțit că te iubesc? Că eram amorezată de d-ta? [f. 22]

O privi lung. Părea foarte serioasă și hotărîtă. Deodată îi spuse:

— Ei, aide, destul! Să nu-ți bați joc de mine că pe urmă mă supăr... La revedere!

— Bine... Îmi pare rău că...

— Ascultă, Uța dragă — reluă Pahonțu încheind astfel: spune, te rog, d-nei Rotaru, c-o rog să mă ierte că plec așa, dar...

---

[77] Intercalat, cu cerneală, pe marginea textului: „Adolescența noastră, cea mai frumoasă epocă a omului, nouă ne-a dăruit experiența războiului."

[78] Adăugat cu creionul între alineate: „Tinerii cu logodni[cii] pleacă să felicite."

— Bine, bine...

Pahonțu ieși urmat de privirea stranie a logodnicei.

Aproape în același moment, Belcineanu întrebă pe Rotaru despre Pahonțu și aflînd că a plecat, spunea:

— Regret că n-am mai stat de vorbă... Dacă mi-a criticat legea minelor înseamnă că...

— Domnule Belcineanu, să știi, că e un om de mare talent... Îmi pare rău că n-am posibilitatea să-i deschid drumul... Băiat de caracter, leal, credincios, cinstit, franc, sincer... E de la țară, prima generație. Ce rezervoriu imens avem noi la țară... Ce vor fi urmașii lui Pahonțu, după două-trei generații de intelectualizare! Românul cînd e mai bine e ca Pahonțu!

— A, cred că exagerați, domnule Rotaru — zise Utalea aproape invidios. Dacă ar fi cum spui d-ta, la 35 ani avea o situație sau cel puțin ar fi făcut ceva să-și dovedească puterile... Mai curînd mi se pare a fi un boem vorbăreț, îndrăzneț și incapabil de-a trece de la vorbă la faptă!

— Pentru un om de talent e nevoie de cîmp de activitate... Dacă Napoleon s-ar fi născut cu 20 ani mai curînd sau mai tîrziu, ar fi rămas tot un fel de boem cum spui d-ta... Un conducător de oameni nu-și poate arăta talentul decît conducînd!

— Un conducător! rosti Utalea. Un conducător se impune el, nu așteaptă [f. 23] să-l impună alții!

— El sau împrejurările — zise Belcineanu.

— Sau destinul! făcu Rotaru.

5

⟨Ion⟩ [79] Popescu-Pahonțu se întreba de ce a mai venit la Rotaru cînd știa că are logodnă și că prin urmare nu va putea vorbi cu dînsul cum ar trebui. Își dădea seama abia acuma că a fost un idiot, dar se scuza că și-a pierdut capul în clipa cînd a aflat vestea într-adevăr senzațională de care poate că depinde întreg viitorul lui și al lui Rotaru și al altora mulți. A venit aci în neștire de frică să nu facă vreo indiscreție sperînd că aici are să se liniștească...

Afară era vreme urîtă de toamnă tîrzie. Sfîrșit de noiembre. Țîrîia o ploaie foarte fină, aproape ca o negură, încît stropii nu se vedeau și nici nu se auzeau, ci numai se simțeau din umezeala ce te cuprindea, încît obrajii parcă-ți erau muiați în sudori reci. Bătea un vînt aspru, cu intermitențe stranii parcă s-ar fi jucat cineva pe aleile pustii ale Parcului Filipescu. Becurile electrice se legănau în văzduh din distanță în distanță parc-ar fi plutit bălăbănind conul de lumină galbenă și făcînd de parcă toată lumea se clătina... Pahonțu, îngîndurat, pornise pe jos, strîngîndu-și pardesiul și ridicînd gulerul. La încrucișări de străzi vîntul îl izbea în față ca un obstacol brusc, iar pe-alocuri cîte-un vîrtej de frig îl ținea pe loc în mijlocul unei răsuciri de frunze uscate adunate, purtate pe sus și învîrtite ca un mic taifun, ca și cînd ar fi vrut să-l ridice și pe el în aer, să-l ducă departe, spre ținte necunoscute și dorite.

Cu toate că se îmbondorea în pardesiu, Pahonțu nu simțea frigul, nici vîntul. În sufletul lui se zbuciuma o lume întreagă. Și nu reușea măcar să-și alinieze gîndurile care toate se amestecau într-un vîrtej asemeni vîntului de toamnă. În loc să se liniștească, la Rotaru mai rău s-a tulburat... Acuma, pe cînd ajungea în [f. 24] Șoseaua Jianu, își zise de ce a plecat așa deodată? În definitiv n-are nici o treabă precisă. Nici măcar nevastă-sa nu e acasă. N-are unde să meargă, dacă nu s-ar duce la vreun local să întîlnească prieteni, să se piardă în vorbe multe și goale. Mai înțelept ar fi fost să fi stat pe loc. Dacă nu altceva, cel puțin putea lega o cunoștință mai bună cu Utalea și chiar cu Belcineanu, care putea să-i folosească cîndva.

Pe cînd voia să regrete c-a plecat, își dădea seama perfect că i-ar fi fost imposibil să mai rămîie fără să se simtă complect lipsit de demnitate. Disprețul ce i l-a arătat d-na Belcineanu a fost cea mai cumplită palmă pentru mîndria lui. Asta arăta că pentru ciocoaica asta el este inexistent, socotit ca un servitor. Nici măcar mîna nu i-a întins-o. Gestul doamnei, brutal și necivilizat, a fost totuși poate necesar să-l trezească din vis.

— În definitiv are perfectă dreptate! își zise deodată. Sînt un nimic umflat și încrezut! La 35 ani n-am măcar o meserie ca orice om. Dacă m-ar întreba cineva ce sînt, nici n-aș avea ce spune!... Sînt avocat așa, în teorie! Precum sînt și publicist sau ziarist... În sfîrșit un zero!

Traversînd piața și intrînd pe Calea Victoriei îi apăru deodată toată deșertăciunea vieții lui atît de clar ca niciodată. Se simțea mic și ridicol și neînsemnat ca un vierme. El, care visa și avea ambiția să cucerească **o lume!**

Nu-și mai dădea seama pe unde merge. Pășea în neștire parcă ar fi dus o povară. De zece ani cel puțin de cîte ori n-a umblat el așa pe străzile Capitalei, singur, absent, frămîntînd în creieri planuri de viitor sau drămuind un examen de conștiință. Mereu își propunea să treacă de la gînd la faptă și mereu rămînea cu planurile în vînt.

În realitate singur nu-și dădea seama ce vrea, cu precizie. Simțea în sine energii mari creatoare, organizatoare, dar nu izbutise să se hotărască a merge pe un drum spre o anume țintă. Voia dintr-o dată să cuprindă tot fiindcă se simțea mai capabil ca toți cei din jurul său. Și fiindcă nu putea

[79] Șters cu creion negru și înlocuit: „Toma".

tot, se pierdea in visuri, el care își socotea drept titlu de glorie că n-a fost niciodată romantic ci totdeauna realist! [f. 25]

Era singur în lupta vieții. Singur a luptat de a ieșit deasupra. Dacă n-ar fi avut energia și vitalitatea lui ar fi azi la coarnele plugului, în satul Uda din Argeș și încă la plugul altora căci tatăl său abia avea cîteva prăjini de pămînt unde aveau casa. Părinții trăiau amîndoi acolo, la țară, în aceeași sărăcie sporită doar de faptul că bătrînul, în timpul războiului și-a pierdut piciorul drept de la genunche și nu mai poate munci pe la alții, așa că trăiește din pensia de invalid. Bărbat voinic, îndrăzneț, puternic și energic, ar fi putut reuși în viață și totuși n-a avut noroc, oricît a încercat de toate. Fiindcă n-a avut pămînt s-a simțit oropsit și munca i s-a irosit în zadar. Cîțiva ani a fost chiar la oraș, la Pitești, sacagiu. Cu o gloabă amărîtă și un butoi de împrumut a cărat apă pe la boieri pînă ce într-o zi i-a pierit calul și a trebuit să renunțe fiindcă n-a putut strînge bani să-și ia altul. Din ce avea i-a dat băiatului, singurul, ⟨Ionică⟩ [80], pe care-l adusese la liceu din îndemnul preotului... Ion își aducea aminte cu duioșie dar și cu rușine de anii aceia. A stat cu tatăl său, la un creștin milostiv, pe strada Craiovei, într-o închipuire de bordei unde iarna se adăpostea și calul. Cîțiva colegi ștrengari l-au batjocorit că tatăl său era sacagiu, pe cînd alții mergeau cu dînsul să se joace cu sacaua. Din clasa a patra a rămas singur de tot căci bătrînul a trebuit să se întoarcă la Uda fără cal, unde maică-sa rămînea singură să trăiască din ce-o putea. A răzbit și n-a ținut cont cît a răbdat de foame. Colegii lui au început să-l prețuiască. Unii spuneau că e un geniu, alții că e un erou. Toți îl iubeau. Profesorii mai puțin, fiindcă era îndrăzneț și răspundea...

Cum a cucerit Piteștii, va cuceri și Bucureștii — cu lozinca asta a debarcat în Capitală cu o sută de lei în buzunar și fără nici o perspectivă decît cei douăzeci de ani ai lui plini de toate curajele. A izbutit să se înscrie la Drept, dar și la Litere. A găsit două lecții, una cu dejunul. Era cititor pasionat. Scria din liceu versuri. Acum a început cu proza — mici eseuri literare pe care le trimetea la diferite reviste sau mai des le lăsa chiar el. După primul articol critic, apărut într-o revistă efemeră, s-a simțit mai sigur de sine. Atunci și-a zis că va fi urmașul lui Maiorescu. La Terasa Oteteleșanu [f. 26] s-a prezentat într-o seară directorului revistei, aproape la fel de tînăr dar cu ifose de celebritate. Și în cîteva luni a cunoscut scriitori, ziariști, actori, pictori... A devenit interesant fiindcă scria critică...

În vara aceea ar fi rămas în București, dar n-avea cu ce să se ție. În ultimul moment, profesorul de estetică de la Universitate pe care-l frec-

[80] Înlocuit cu creionul negru: „Toma".

venta i-a dat o recomandație la o gazetă obscură de partid și a fost acceptat cu 80 lei pe lună și cu obligația de-a scrie zilnic o pagină, fie direct, fie prin foarfece. Era fericit...

Apoi a izbucnit războiul și a tras o dungă de sînge peste planurile lui literare. A ieșit din război locotenent, rănit de trei ori, decorat de cinci ori numai pentru fapte pe front și cavaler [al ordinului] Mihai Viteazul. Profitînd de împrejurări, după pacea separată cu nemții, a rămas mobilizat ca să aibă din ce trăi, dar și-a dat și examenele la Drept, încît campania din Ungaria a făcut-o ca licențiat.

În clipa cînd a trebuit să dezbrace haina militară era posesorul unei lefi pe o lună, a unei licențe și a unei ambiții nemăsurate. Trebuia să-și aleagă o carieră și pînă în clipa asta niciodată nu s-a gîndit serios ce să facă, de cînd a intrat în război. Înainte de război era altă lume. Pentru lumea aceea se pregătise și știa că încet-încet va pătrunde și va ajunge. Dar lumea aceea era la pămînt. România mică, familiară, liniștită, cuminte — care n-a supărat niciodată Europa — acum era o țară mare, cu un neam care de o mie de ani se căuta și în sfîrșit se aduna după o cumplită jertfă de sînge și tragedii care au atins fiece familie, răscolind sufletul națiunei și rănindu-l pînă în cele mai grele adîncimi. După aproape patru ani de viață de aventură, cum este viața de război în realitate, fiecare revenea acasă cu simțămîntul de martir dacă nu erou, al unui sacrificiu făcut pentru țara care trebuie să răsplătească suferințele îndurate. Scara organizației sociale, cu treptele cuminți de ridicare, era sfărămată. Erarhia valorilor răsturnată. Îndrăzneala ținea seama deseori de merite. Cei ce știau să dea din coate mai zdravăn, pătrundeau mai ușor. S-ar fi părut că în primul rînd cei ce au sîngerat mai mult. Eroii adevărați însă erau modești, iar cei modești erau călcați în picioare de ceilalți. Eroii deveneau și recompense ca [f. 27] [81] eroi primeau cei ce strigau mai tare, care se băteau cu pumnii în piept lăudîndu-și sacrificiile.

Pahonțu, ca fiu de țăran, avea o mîndrie și o demnitate care nu-i permiteau să speculeze datoria împlinită. El fusese într-adevăr erou, dar nu vorbea niciodată de faptele sale de război, mai ales în public, dealtfel aproape ca toți adevărații eroi. Pe urmă simțea că meritele războinice deocamdată nu erau cotate. Lumea se săturase de război. Voia pace, liniște, ordine. Asupra omenirii, după marele război, se abătuse marele val de umanitarism mesianic. După atîta măcel, oamenii simțeau nevoia unei înfrățiri universale. Să fie pedepsiți provocatorii războiului, dar încolo toți să ne îmbrățișăm. Pahonțu însuși era cuprins pînă în rărunchi

[81] Adăugat, în josul filei, cu creion roșu: „La împărțirea onorurilor se îmbulzeau cei ce s-au ascuns în timpul luptelor".

de acest sentimentalism umanitar, încît uneori aproape îi era rușine de faptele sale din război, de decorațiile și citațiile sale. A avut la Iași chiar un incident cu un ardelean care exalta naționalismul. Pahonțu a ris compătimitor: „A trecut vremea regilor și a șovinismelor! Vrem dreptate pentru toți!" Ardeleanul s-a indignat și s-a revoltat și era gata să tragă cu revolverul în „trădătorul" care vorbește împotriva regelui tuturor românilor.

Organizatorii, reformatorii și novatorii, profeții apăreau la fiece colț de stradă. Trebuia ceva nou. România mare trebuia să fie și nouă, mai bine așezată, mai dreaptă cu toți.

Germenele unei revoluții rodea în toate sufletele, o revoluție care să întroneze dreptatea mai ales pentru cei mulți. Nu e suficient să se împartă latifundiile și să se dea votul universal. Trebuie dreptate universală... Era vremea tulbure cînd începuseră să se vază pe străzile Bucureștilor steaguri roșii, cînd lucrătorii făceau greve de cîte trei ori pe zi pentru orice motive, cînd intelectualii deveneau socialiști cu gîndul să ajungă comuniști, cînd pînă și gardi[enii] Capitalei ajunseseră să se sindicalizeze...

Partidele vechi și vechii conducători politici, chiar cei care făcuseră România mare (mai ales aceștia) nu mai aveau nici un credit în opinia publică. Lumea voia ceva nou. La vremuri noi, oameni noi. Fiindcă românul nu e revoluționar din fire (noi n-am avut nici o revoluție singeroasă în tot cursul istoriei noastre [ci] revoluții de palat, boierești), nu se urmărea o revoluție adevărată, ci o revoluție pașnică, asemenea revoluției [f. 28] cu împărțirea pămîntului la țărani și votul universal. Din febra aceasta revoluționară sui generis a izvorît strigătul: „Să vie ardelenii!" Trebuiau salvatori, mîntuitori. Ardelenii, cei care au pătimit atîta, vor aduce mîntuirea care avea să însemneze mai multă cinste și dreptate. Setea de dreptate era imensă. S-au constituit partide noi care, în loc de program, veneau cu o singură lozincă: Vrem cinste!

Pahonțu era pătruns deplin și el de beția umanitarismului. Într-însul fierbea inconștient setea milenară de dreptate și mai bine a țăranului rob totdeauna. Dar în același timp, ca proaspăt orășan ce era, avea spaima de viață, de necunoscutul zilei de mîine. El se simțea străin și singur între zidurile Capitalei. Prieteniile nu-ți dau de mîncare decît cel mult cînd ai tu însuți. De aceea, după ce a lepădat uniforma militară, cu banii ce i-au rămas a trăit vreo lună în București în frămîntarea generală, în fierberea ce stăpînea, în tulburarea unei noi așezări. Constata zilnic că banii se împuținează și vedea apropiindu-se cu groază ziua cînd va fi cu punga goală și fără o perspectivă. Atunci nu i-ar fi rămas decît să plece acasă, cogeamite licențiatul și croul... Într-o zi s-a întîlnit cu Florea Dolinescu, prieten din liceu și coleg de licență. Dolinescu, cam în situația lui, spuse că vrea

să intre în magistratură. Pahonțu se gîndea și el, dar nu se putuse decide. Îi surîdea rolul de împărțitor al dreptății în epoca aceasta de sete de dreptate. S-au prezentat împreună la ministru și au fost primiți de secretarul general, magistrat de carieră. Au simțit îndată că erau binevenîți. Secretarul general le-a ținut un mic logos în stilul eroico-sentimental al vremii, amestecînd de mai multe ori cuvîntul „apostol" și „apostolat". Pahonțu își îngădui să întrerupă umil că el ar dori să rămîie în Capitală sau prin împrejurime fiindcă continuă studiile de Drept pentru doctorat și în plus este scriitor și ar vrea să rămînă în contact cu viața culturală a Bucureștilor. Li s-au cerut adresele și într-adevăr peste vreo săptămînă au fost numiți judecători-ajutor — Pahonțu la Alba Iulia, iar Dolinescu la Orhei în Basarabia... În primul moment s-a înfuriat și era gata să nu primească. Nu voia să se depărteze de Capitală, să rămîie un exilat, un neisprăvit. N-avea de gînd să moară magistrat. Era un „pis-aller" cum a spus un francez prieten... Dar apoi [f. 29][82] și-a zis că asta poate să fie un semn al destinului. Dacă România îi oferă lui drept primă numire Alba Iulia, capitala sufletească a țării unite, înseamnă că la fel va cuceri mai tîrziu țara întreagă.

A sosit în Ardeal în epoca de entuziasm național, cînd toți cei ce veneau din vechiul regat erau considerați niște ființe supranaturale și erau primiți ca niște salvatori și cavaleri ai luminii. În Ardeal stăpînea o frămîntare și mai vie ca în țară. Acolo se împlinea în sfîrșit luarea în stăpînire de către un popor oropsit de veacuri întregi a pămîntului său propriu stăpînit de alții. Acolo se așteptau toate miracolele de la unirea în sfîrșit venită. Fiece român se credea bun pentru orice slujbă de conducere a noii țări, cu condiția ca slujba să fie cît mai importantă. Aparatul de stat, amenințat să stopeze brusc și să provoace grave dezordini, din cauza vechilor stăpînitori care astfel căutau să împiedice totuși realizarea dreptății, avea nevoie de oameni și oameni; români [cu carte] erau puțini. Atunci a început exodul de la țară spre orașe a tuturor cărturarilor români. Nimeni nu mai voia să rămîie la țară, în funcția umilă de-acolo. Învățătorii, preoții, notarii, toți năvăleau la oraș în speranța că vor sări cîteva trepte pe scara socială. A fost, cîțiva ani, epoca de aur pentru români. Învățătorul devenea peste noapte profesor, preotul idem, notarul pretor sau judecător, avocatul prefect sau deputat, medicul de plasă șef de spital. Și, ceea ce e mai miraculos, este că cea mai mare parte dintre aceștia au fost în stare să facă față noii situații, firește cu zdruncinările fatale, încît aparatul de stat n-a suferit nici o oprire. Peste cîțiva ani era aceasta s-a sfîrșit.

---

[82] Pe verso, subliniat de trei ori cu cerneală, titlul cap. I din *Jar* și anume: „Octombre."

Odată cu intensificarea procesului de unire, s-a căutat să se puie în locul slujbașilor improvizați și nepregătiți oameni calificați de unde se găseau, și mai mulți se găseau în țară. Apariția acestora în slujbe pe care le vînau localnicii, care-și închipuiau că epoca tulbure nu se va sfîrși, a provocat curînd reacțiuni, mai ales că mulți dintre cei ce veneau nici nu erau oameni de bună calitate și nici nu știau să se poarte, să menajeze sensibilitatea ardelenească și mai ales psihoza în care se trăia, anume că faptul de-a fi român ardelean îți dădea o situație [f. 30][83] privilegiată. [...]

Pahonțu a știut de la început să aibă atitudinea potrivită împrejurărilor încît s-a aclimatizat repede de tot. Șeful său era un judecător ungur, dintre puținii care au făcut jurămîntul de fidelitate la timp, om bătrîn, necăjit, cu vreo șase copii, dintre care doi mari, refugiați la Budapesta. Nu prea știa românească decît în vorbire, se înțelegea perfect cu țăranii dimprejur, clienții judecătoriei. Pentru scripte avea un grefier proaspăt, român, fost pădurar într-o comună vecină, care scria cum putea. Judecătorul a fost bucuros de venirea unui regățean care cu siguranță îi va face ordine în scripte...

Românii se înmulțiseră în Alba Iulia și Pahonțu s-a împrietenit repede cu toți. În casa lui Ignat Stoica, notar pensionar, s-a oprit mai mult de dragul d-rei Virginia care avea 18 ani. După primul an de magistratură a vrut să plece înapoi la București. Nu mai putea, simțea că se înăbușe. Din pricina Virginiei a mai stat un an, a cerut-o de nevastă. Stoica s-a codit. Îi plăcea Pahonțu, dar nu se împăca să-i plece fata la București, cu toate că mai avea pe Elena, de 22 ani și un băiat, pe Ovidiu de 26 ani, avocat și candidat de deputat. Și mai ales n-ar fi vrut să mărite pe cea mai mică înaintea celei mari. Elena avea de trei ani pe profesorul Strungaru de la Aiud care-i făcea curte și o dorea de soție. Dar ardeleanul cugeta și nu se putea decide. După al doilea an Pahonțu plecă. Înainte însă făcu logodna oficială, cu invitați. Căsătoria o vor face împreună cu Elena, fiindcă în sfîrșit Strungaru o ceruse direct, urmînd să o mai ceară și la bătrînul Stoica... Peste vreo trei luni s-a făcut și nunta, în miez de iarnă, după Crăciun. Pahonțu s-a dus însoțit numai de Titu Herdelea, prieten din război, mai mare ca dînsul, ardelean și el. N-a spus nimănui că se însoară, nici măcar părinților. Prietenii au aflat de la Herdelea, pe urmă. Virginia era o fată foarte frumoasă, blondă pură și blîndă ca un înger. A fost pentru Pahonțu femeia [f. 31] ideală. Fără pretenții, fără capricii ascultătoare și o mamă delicioasă. Nu ieșea nicăiri. Foarte rar la teatru sau la cinematograf, dar nu cu bărbatul său ci cu familia Cumpănașu pe care o cunoscuse prin Titu Herdelea, singura familie cu care se găsea în vizită.

[83] Pe verso, cu cerneală, caligrafic: „Capitolul I".

Căsătoria a fost pentru Toma Pahonțu o stabilizare care l-a asigurat material, dar l-a lîncezit în lupta vieții. Bătrînul Stoica avea o mare slăbiciune pentru Virginia și, pentru că s-a făcut bucureșteană, a căutat s-o pună la adăpost de grijile vieții, mai ales că avea o avere destul de frumoasă. După doi ani, cînd Virginia era însărcinată cu băiatul și cînd chiriile au ajuns la prețuri astronomice, a cumpărat pe seama tinerilor o casă în strada Pietății, frumoasă și la un preț convenabil, fiind vorba de o ieșire din diviziune. Aceasta era peste o sumă lunară ce o trimitea fetei — să nu aibă ea nevoie de nimic de la bărbat, ca să nu-i fie povară ci o bucurie, așa i-a fost lui de cînd a deschis ochii pînă azi. Pe urmă a venit un copil, băiatul Virgil Toma, și după doi ani fata, Păuna Virginia. ⟨Iacob⟩[84] Stoica nu fusese niciodată la București și n-a venit nici chiar la fata sa iubită. De cînd au apărut însă nepoții, aproape în fiece lună găsește pretexte de a se repezi în Capitală, iar vara copiii sînt la Alba Iulia.

⟨Toma trăia într-o așteptare perpetuă. Avea sentimentul că într-o zi are să răzbească și izbînda va fi fulgerătoare. Mereu nu știa cum să facă pentru a grăbi momentul și n-avea nici o idee cum va ajunge conducător.⟩[85] Deocamdată s-a înscris în barou, hotărît să profeseze avocatura. Bara era un mijloc strălucit de punere în valoare a talentelor. Cunoștea pe Rotaru dinainte de război, de cînd era student. I-a cerut acum să-i fie călăuză în cariera ce o începea, după ce părăsise magistratura. Rotaru avea vreo șapte secretari între care cîțiva harnici, muncitori, avocați de mîna întîi. Nu prea avea ce face cu Pahonțu și nici măcar nu-l cunoștea bine ca avocat. Fiindcă fusese magistrat, l-a acceptat să lucreze în cancelaria lui. Primul mic proces ce i s-a încredințat l-a enervat și l-a plictisit. Și-a dat seama îndată că nu va fi mare avocat, căci nu avea destulă oratorie. S-a bîlbîit, s-a încurcat, s-a fistîcit. În jurul său zîmbeau avocații mărunți, nuli, care nu știau nimic, dar le turuia gura. A cîștigat [f. 32] totuși procesul, dar a dobîndit o scîrbă de avocatură. Rotaru l-a îndrăgit curînd pentru că-l prețuia ca om, îl credea mare talent, în orice caz o inteligență superioară. Știa că are, prin nevastă, mijloace de trai, totuși îi dădea posibilitatea să cîștige spre a nu-i știrbi demnitatea... Pahonțu a început să scrie. Făcea articole lungi, violente, reformatoare și cutreiera cu ele redacțiile să le publice, ceea ce nu prea reușea. Astfel însă încetîncet a cunoscut lumea ziaristică. A îndrăgit-o și s-a pătruns de convingerea că numai printr-o gazetă va izbuti să se pună în valoare. A încercat

[84] Șters cu creionul și înlocuit: „Ignat".
[85] Subliniat cu creionul tot pasajul.

între timp firește politica. S-a înscris încă în noul partid radical, o aripă stîngă a bătrînului partid național. A fost bine primit. A început să activeze, deși îi era greu fără adevărat dar oratoric. Credea că s-a stabilizat, că prin politică va obține valorificarea. Apoi brusc a venit decepția cu ocazia unor alegeri municipale unde nu i s-a pus candidatura subt motiv că sînt elemente mai vechi și mai populare înaintea lui. A mai încercat la țărăniști. Nici acolo n-a avut stare. Pe atunci tineretul încă nu se impusese în partide. El avea de-a face cu șefi de suburbie, în loc să fie admis să se [înțeleagă] *cu fruntașii partidului...

Era plin de încredere în destinul său și nu se sfia s-o declame cu oarecare violențe verbale, ori de cîte ori i se ivea ocazia. Prin aceasta, fără nici un calcul anume, făcea o propagandă pentru sineși sugestionînd pe multă lume și în orice caz impresionînd pe ascultători și făcîndu-și reputația de omul viitorului, inteligent, îndrăzneț, curajos... Și, pentru că totdeauna vorbea despre tinerețea-i triumfătoare, despre virtuțile tinereții care se manifestă printr-însul, tineretul se recunoștea într-însul, un anume tineret cel puțin.

Și totuși uneori, mai ales după vreo decepție specială, avea momente nu numai de îndoială, dar de deznădejde. Își zicea că în fond pînă azi, deși e om în toată firea, n-a făcut nimic, nici măcar n-a încercat serios. Se vedea un palavragiu care trebuie să pară ridicol. Dacă n-ar fi „fost magistrat", nimeni nu l-ar lua în serios. Reformatori din gură ca dînsul sînt legiuni după război.

Ca azi însă parcă niciodată n-a fost mai abătut. După primele momente de [f. 33] revoltă, acuma, mergînd în neștire pe străzile Capitalei, în frigul pătrunzător, printre oameni grăbiți, își vedea toată viața o zădărnicie. Avea impresia atît de penibilă că e un ratat iremediabil, încît îi venea să plîngă. Dacă pînă la 35 ani n-a realizat decît vorbe goale, ce mai poate aștepta de la viață. Ca și ratații și boemii care se mîngăie mereu că are să le vie vremea, fără a face totuși nimic pentru a-și deschide calea, simțea și el că în fond e incapabil de fapte, numai de vorbe, cu cît mai goale atît mai sonore de care cel dintîi se îmbăta el.

În zădar s-a indignat că d-na Belcineanu l-a disprețuit. Nu l-a disprețuit, ci l-a ignorat ca pe un om lipsit de orice interes. Ciocoaica nu l-a jignit, ci el însuși s-a jignit fiindcă pînă la o vîrstă respectabilă n-a fost capabil să-și creeze nu un nume, dar nici măcar un rost în viață. O lene ciudată de-a persista în ceva și o teamă de necunoscut îi opreau orice pornire. Orice carieră ar fi urmat, pînă azi ar fi putut să ajungă undeva; ar fi șef de biurou sau director într-un minister sau în vreo instituție, dacă ar fi rîvnit o leafă sigură și fixă; ar fi avocat pe cont propriu, cu cancelaria lui, cu clientela lui mare-mică; ar fi om cu anume stagiu și drepturi dacă

ar fi militat într-un partid politic, gazetar măcar cu vechime dacă s-ar fi ținut de ziaristică. În sfîrșit ar fi cineva măcar în cercul mic al lumii lui. El a vrut să devie cineva în fața lumii întregi și a rămas nimic. Colegii lui de școală sînt toți oameni așezați și respectați în societate; unul e mare avocat la Caracal, altul președinte de tribunal la Cîmpulung, altul directorul Băncii Naționale la Pitești, cîțiva sînt deputați, unul chiar subsecretar de stat — și toți i-au fost inferiori lui și ca intelect, și ca cunoștințe și ca luptători în viață. El a dat dovezi că poate reuși, cînd vrea — din simplu băiat de țăran fără nici un sprijin a făcut studii strălucite, menținîndu-se singur prin meritele și puterile lui; a fost în război un ofițer model, omul datoriei, al jertfei și al entuziasmului, disprețuind viața și dăruindu-se în întregime pentru un ideal general, dezinteresat...

De multe ori își zicea că numai căsătoria l-a moleșit, fiindcă i-a procurat siguranța vieții materiale. Dacă n-ar fi avut nimic, ar fi trebuit să ia o slujbă, [f. 34] să muncească efectiv, nu să trăiască în visuri și planuri și speranțe deșarte... Dar imediat se rușina chiar de gîndurile acestea. Femeia lui era idealul soției: amantă și nevastă, dîndu-i toată libertatea și necerîndu-i nimic, ca să nu o simtă, să nu fie povară, să nu-l împiedece în ascensiunea în care credea și ea poate mai mult decît dînsul.

Cu cît treceau anii cu atît spaima aceasta de ratare a vieții devenea mai mare în sufletul său. În măsura în care în afară, față de lume, chiar față de nevastă și prieteni își trîmbița mai violent siguranța în izbîndă, luptele cu sine însuși deveneau mai aspre și mai dese, încrederea de schimb[are] într-o grijă permanentă. Un cuvînt, un gest, un nimic îi atingea inima și o făceau să tresară dureros... Parcă din ce în ce mai mult se desfăceau doi oameni într-însul: fanfaronul în afară și grijuliul înlăuntru. De multe ori avea gîndul să-și pună capăt zilelor, fără să sufle o vorbă, fără să lase o explicație. Ar fi totuși un gest care să atragă atenția măcar postum. Se oprea însă spunîndu-și că ar fi o lașitate și o sfidare a soartei. Dacă Napoleon s-ar fi sinucis cînd nu era nimic și pierduse chiar șansele de-a deveni?

Se pomeni în fața Cercului militar. Era aproape opt. Coti pe bulevard și luă tramvaiul spre casă. Îmbulzeală mare ca duminecile. Din greșeală coborî în Piața Romană. Nu-i păru rău. Mulțimea din tramvai îl enerva. Porni mai departe pe jos, pe Bulevardul Colței. Același vînt îl împingea din spate, uneori ca două mîini. Aceleași gînduri îl urmăreau triste, apăsătoare, încît nu vedea nimic, nu auzea nimic. Mergea ca un animal, dus de instinct, acasă unde va găsi liniștea sau cel puțin o uitare momentană.

Casa din strada Pietății era însă întunecată. Intră puțin mirat, fără să se dezbrace totuși. Sună din vestibul. Jupîneasa apăru în fugă, recunoscîndu-l după sunare. Îi spuse fără să aștepte întrebare, că d-na a fost

poftită la domnul profesor Cumpănașu și-l roagă să meargă și dinsul, oricînd ar veni acasă...

— Bine! mormăi Pahonțu încruntat în primul moment, adăogind apoi senin: atunci mă duc și eu... [f. 35]

6

Traian Cumpănașu avea o casă bătrînească pe strada Clopotari, cu o curte mare și o grădiniță frumoasă în care, în fund, făcea și legume. A cumpărat-o după război, cînd a fost mutat la București. O ocazie rară, lîngă bulevard, pe o stradă centrală, aproape jumătate pogon de pămînt cu o casă care are nevoie de reparații radicale s-o dobîndești pe-o sumă modestă de tot, plătibilă cu mari înlesniri. A găsit-o întîmplător, printr-un prieten. A venit în Capitală cu toate economiile ce le-avea de cînd s-a însurat, pe care le-a salvat nevastă-sa chiar în vremea războiului, la Roman, unde a avut catedră de latină.

Era ardelean, venit în țară dinainte de război. Născut în satul lui Crișan sau Cloșca din părinți țărani, a făcut liceul la Blaj și apoi universitatea la Budapesta cu o bursă a Mitropoliei ca să vie pe urmă la același liceu ca profesor. A făcut studii strălucite, a luat un doctorat deosebit, pe urmă i s-a părut că la Blaj nu a fost primit cu destulă simpatie, s-a supărat și a trecut în țară... Venise cu speranțe mari, să fie în București sau măcar la Iași, să pătrundă la Universitate... A fost numit la Roman. S-a dus pentru că nu se mai putea întoarce la Blaj și a devenit un conștiincios profesor. Peste cîțiva ani s-a însurat cu fata unui coleg mai bătrîn, fără zestre, firește. A trăit ca un bun burghez, cu orizonturi mici, ca un învins al vieții, spăimîntat de toate necunoscutele, îngrijorat de toate nevoile. O singură decepție i-a retezat toate elanurile pentru toată viața. A fost un cetățean bun, cuminte, corect, împlinindu-și toate datoriile. Își iubea nevasta luată din dragoste și se lăsa complect condus de ea. Amîndoi au fost cumpătați și se admirau reciproc și se lăudau între ei și în lume. Din leafa lui de dascăl o parte se punea lunar la economii, [grijă] cu care era însărcinată femeia. Au avut patru copii, la intervale destul de mari. Cei dintîi doi au murit mici, aproape înainte de a-i îndrăgi încît nici nu aveau posibilitatea să-i jelească prea mult. Băiatul avea acuma douăzeci de ani și era [f. 36] student în anul al doilea la Drept și se numea Vasile, după numele tatălui lui Cumpănașu. Fata împlinea șaisprezece ani și era drăgălașă și urma la Liceul Regina Maria; vioaie și totuși cu o seriozitate aproape precoce, Ina era iubita clasei și a școalei.

D-na Pahonțu a făcut cunoștință cu familia Cumpănașu prin Titu Herdelea îndată ce s-a măritat și s-au legat cu o prietenie adîncă. Cu

trei ani în urmă a murit subit d-na Cumpănașu. A fost o durere crîncenă pentru bătrînul profesor. Pe patul morții d-na Cumpănașu a lăsat pe Ina în grija d-nei Pahonțu. Se iubeau dealtfel ca două surori. D-na Pahonțu a devenit și mai legată de casa Cumpănașu. Timpul liber îl petrecea acolo și, cu concursul ei, Ina a devenit o gospodină strașnică fără să-și neglijeze școala. Deseori mîncau împreună cu toții cînd la Cumpănașu, cînd la Pahonțu, fără forme, fără invitații speciale.

— Am niște scrumbii de Dunărea delicioase! Veniți și voi! telefona d-na Pahonțu într-o zi.

— Ginia scumpă, veniți să gustați din opera mea cea mai nouă! spunea altă dată Ina.

Pahonțu fu întîmpinat chiar în vestibul de către Ina, care, cu o mutră gravă, îi explica de ce a luat ea cu forța pe Virginia împreună cu copiii și mai ales de ce i-a lăsat vorbă să vie și el aci. Pahonțu, lepădîndu-și pardesiul, mormăia ceva, iar după ce îl așeză în cuier, se uită lung la Ina, încă cu o curiozitate puțin ofuscată, pe urmă cu o înseninare care-i alungă toate gîndurile și-l readuse la realitatea adevărată.

— Trebuie să fie ceva foarte curios, dacă tu însuți te-ai repezit să mă iai cu explicațiile de la ușă! zise Pahonțu ironic.

— Eu m-am grăbit numai ca să nu cumva să faci vreo mutră Virginiei, că te știu cît ești de ursuz cîteodată! răspunse prompt fata. [f. 37]

În realitate Ina a adus întreaga familie Pahonțu ca să nu fie ea singură la întîia masă pe care o admisese tatăl ei să o ofere Vasile cîtorva prieteni de-ai lui de la Universitate.

Profesorul Cumpănașu a avut ambiția să-și crească copiii după metodele științifice, să-i formeze, să-i îndrumeze, să le fie un călăuzitor în fiece clipă și să împiedece prin persuasiune anticipată căderile în ispită de orice fel. Oricît își închipuia dînsul că cei doi copii erau rezultatul educației lui, ei au crescut în deplină libertate protejați de mama lor. Fiindcă Cumpănașu era un om blajin fără margini acasă, copiii erau mai atașați de dînsul și-l iubeau atîta că niciodată n-ar fi făcut ceva să-l supere. Vasile era student în anul al doilea la Litere. Pentru a respecta dorința tatălui — deși acesta nu-i impusese — s-a hotărît să se facă profesor; nu însă de latină, ci de română. Atîta s-a abătut de la ceea ce ar fi dorit bătrînul în inima sa, fără totuși a o fi exprimat vreodată direct, ci numai subt forme axiomatice: neamurile mari, cele care au stăpînit lumea prin geniul lor, au cultivat tradiția familiară! Trecerile dintr-o breaslă în alta, dintr-o clasă într-alta, le-au făcut cu extremă prudență. Acolo găsim familii multe, cele mai multe, care din generație în generație urmează aceeași meserie. Numai așa se întregește familia și neamul. La noi numai țăranii și preoții au avut acest cult pînă acum în urmă. Doar în Ardeal trecerile de la țăran-

la domni s-au făcut cu păstrarea legăturilor intime încît să nu se înstrăineze unii de alții... Vasile și-a călcat pe inimă. El rîvnea să se facă avocat. Acolo simțea chemarea. Vorbea frumos. Avea darul oratoriei. Din liceu, la toate ocaziile, ținea discursuri care impresionau și pe colegi și pe profesori. Era conducător. Cuvîntul lui era ascultat de camarazi ca un ordin. La Universitate baremi s-a impus din primele luni. De aceea, cu consimțămîntul bătrînului, s-a înscris și la Drept, urmînd cursurile și dînd examenele cu aceeași asiduitate. — Nici ca student însă nu și-a luat libertăți care să mîhnească pe tatăl său. Nu lipsea de acasă niciodată fără să anunțe bătrînul căruia îi spunea tot ce face, încît profesorul se mîndrea că el este cel mai intim prieten al fiului său... Avea puțini prieteni. Prefera să aibă cîțiva dar adevărați. Mai mult se ducea el pe la alții decît primea acasă, dintr-o delicateță față [f. 38] de ai săi. Nu știa dacă tatăl său i-ar agrea și nu voia să-i impuie. Numai cînd va avea prieteni încercați [va] vrea să-i prezinte, să fie oarecum membri ai familiei.

Așa a poftit pentru astă-seară la masă trei prieteni.

— Îmi sînt frați, nu prieteni, tată! a spus profesorului cu trei zile mai înainte.

Și despre fiecare a spus, pe fiecare i-a prezentat anticipat. Ionescu A. Ion era în anul al treilea la Medicină; băiat foarte sărac din Muscel; părinții, țărani, mai au cinci copii; el [e] cel mai mare. A învățat carte singur. A fugit de-acasă, la Cîmpulung, a făcut liceul ajutat de creștini. A obținut prin concurs bursă pentru Universitate și urmează cursurile ca un sfînt. E cunoscut ca unul dintre cei mai străluciți studenți... Moise Tripa e în anul al patrulea la Politehnică. E grănicer de la Năsăud, unde a făcut liceul. Fiu de învățător, unic la părinți. Tatăl său mort de doi ani. Mama trăiește. A fost trimis la Politehnică de județ. El nu-și simte chemare. Muncește mult dar cam fără rezultat... Gavrilă Cociorva a picat numai în acest an la București. Fecior de popă de lîngă Orhei, l-a trimis episcopia la Facultatea de Teologie din Capitală pentru că a fost premiant la bacalaureat și vor să-l aibă ca o mîndrie a județului. E intern la un cămin studențesc, dealtfel ca și ceilalți doi.

— Prietenii tăi sînt și ai mei, mai încape vorba? răspunse Cumpănașu foarte încîntat. Casa mea e a voastră! Așa că dispune și ne vom bucura cu toții!

Ina s-a bucurat mai mult. Era sigură că băieții o să-i facă curte și are să se poată lăuda la prietenele ei cu cavalerii ei studenți. Dar imediat a început îngrijorarea, fiindcă veneau și la masă, iar ea se credea obligată să-i primească princiar. S-a consultat cu Virginia o după-amiază întreagă, apoi cu tatăl ei și cu Vasile în privința menuului. Dar cu cîteva ore înaintea mesei, stînd de vorbă cu tatăl ei — Vasile lipsea parcă nici n-ar fi

fost vorba de prietenii lui — au descoperit că nu face să fie ea singură, o fetiță, între atîția băieți singuri o seară întreagă, cum promitea Vasile că au să stea și să discute și să petreacă. Și atunci a făcut apel la Virginia să vie și ei la masă, dar negreșit, chiar dacă se supără [f. 39] Pahonțu. Virginia a judecat la fel și a alergat cu riscul de-a indispune pe bărbatul ei care, nici chiar la Cumpănașu nu voia să vie la masă tamnesam, dar încă așa...

— Dacă viața ar fi numai veselie, te-ai plictisi ca și mine! mormăi Pahonțu iarăși indispus.

— În orice caz te rog foarte mult să fii drăguț cu lumea! făcu Ina autoritar. Am să-ți explic eu mai tîrziu toate. Acuma nu e posibil!... Ei, poftim, că tocmai ne așezam la masă! Era să nu te mai așteptăm că știu cum faci acasă...

— Uite-uite cum mă ia fata asta! zîmbi Pahonțu înviorat de tot. Parc-ai fi o soacră... Nu ca a mea, care-i bună, dar ca a ta care va veni și va fi rea!

Intrară în sufrageria luminoasă și caldă care deodată făcu să-i dispară mohoreala, mai ales cînd văzu și pe tinerii care-l întîmpinară cu niște priviri pline de afecțiune.

— Ți-am rezervat locul cel mai bun — urmă Ina — adică lîngă mine... Dacă nu vrei însă, nu mă supăr!

— Cu condiția ca să stai între doi băieți! strigă vesel Pahonțu. Te cred!

După o clipă de înviorare generală, Cumpănașu îi strînse mîna jovial:

— E tare soacra d-tale!... Foarte tare!

Era gluma lui adusă de-acasă, din Ardeal, și pe care o spunea de cîte ori se potrivea, încît i-o cunoștea toată lumea. Baremi lui Pahonțu i-o spusese de zeci de ori. Nu făcu nimeni nici un haz, profesorul singur surise o clipă mulțumit, apoi făcu prezentările celor trei tineri.

— Dar cum ai tunat și ai fulgerat de i-ai adunat așa din toate facultățile și din toate provinciile! strigă către Vasile după ce strînse bărbătește mîinile celor trei. În orice caz par băieți simpatici! continuă dînsul fără să aștepte vreun răspuns.

Masa fu voioasă, dominată de Pahonțu și de Ina care îi ținea piept tocmai [f. 40][86] spre a-și ascunde emoția ce-o stăpînea. Dealtfel Pahonțu înainte de-a-și da seama de rostul tinerilor, se amuza tachinînd pe Ina ca astfel să-i poată examina. Spre sfîrșit, întrebă deodată în mijlocul veseliei generale:

---

[86] Pe verso, desenul reprodus de noi la p. 702: o masă rotundă, cu următoarea amplasare a personajelor: Cumpănașu, Ionescu, Cintia, Toma, Vasile, Virginia.

— Ascultă, veveriță urîtă, care dintre băieți îți place mai mult?... Dar repede, repede, fără tocmeală!

Ina avu o clipă de ezitare din pricina sîngelui care îi năvăli în obraz de rușine. Se reculese imediat și răspunse:

— Toți trei!... Iacă!

— Asta înseamnă nici unul! replică Toma. Dacă ei primesc...?

Conversația așa avea ceva silit, artificial. Tinerii nu păreau totuși jenați, ci numai preocupați ca și cînd gîndurile lor ar fi urmărit altceva. Aveau niște surîsuri, începuturi de surîsuri stranii și în ochi o lumină atît de fierbinte ca îndrăgostiții. Nu-i interesau tachinările lui Pahonțu cu Ina, deși ici-colo aruncau cîte o vorbă dintr-o politețe vădit prefăcută. Cumpănașu însuși observă reținerea oaspeților, dar nu încercă s-o explice. Generația nouă i se părea atît de despărțită, ca și cînd ar fi fost străini. „Între noi și voi e o prăpastie pe care n-o pot explica, ci numai o constat. Parcă s-ar fi sărit nu una ci mai multe generații. Lipsește continuitatea. Fiecare generație revizuiește valorile precedente, dar a voastră nu ține seama de nimic, vrea să clădească tot de la început, parcă înainte n-ar fi fost absolut nimic. De aceea atîtea lucruri barbare în ce faceți fără a profita de experiențele vechi sau măcar de rezultatele cîștigate."

— Dar à propos, doamna spunea c-ai fost la logodnă, la Rotaru? zise deodată Cumpănașu dornic să schimbe discuția prea searbădă. Ce mai e cu politica?

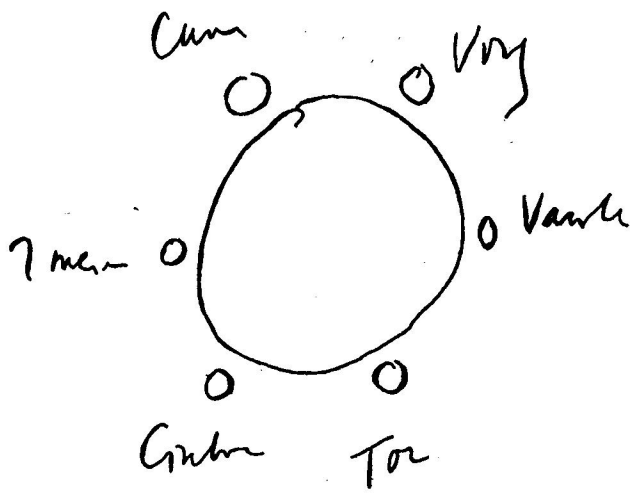

Toma Pahonțu fu bucuros și el că în sfîrșit poate schimba vorba:

— Eu nu mă dusei pentru logodnă... Nu-mi plac spectacolele astea, cu toate că mi-e drag Rotaru și ai lui, iar băiatul lui Drugeanu e într-adevăr un om... Am avut naivitatea să cred că voi putea vorbi cu Rotaru ceva important și, firește, n-am putut așa că am plecat cum am intrat... [f. 41]

De-aci se încinse apoi obișnuita discuție politică stîrnită de o observație a lui Cumpănașu asupra lui Rotaru cum că n-ar fi serios în politică. Pahonțu protestă mai ales cînd profesorul adăogă că, de-ar fi serios, ar fi fost de mult ministru și poate ar fi făcut ceva pentru țară.

— Apoi tocmai de aceea n-au vrut să-l facă fiindcă e corect și independent! strigă Pahonțu. Politicenii care conduc țara asta nenorocită nu vor oameni întregi ci slugi![87] [...]

7

Constantin Rotaru uitase de întîlnirea ce o dăduse aseară lui Pahonțu. Îl iubea, firește, dar nu lua prea în serios rodomontadele lui diverse. Era în general foarte matinal. Numai dimineața putea să-și primească clienții, să discute cu ei pe îndelete, să însărcineze pe secretari cu studierea în amănunt a unor chestii de detaliu, să pregătească procesele pentru după-amiazi. De la ora zece în sus nu-l mai găseai acasă pînă noaptea. Rareori mînca acasă, aproape totdeauna pe unde apuca.

Ca totdeauna Pahonțu sosi tîrziu, pe la nouă jumătate, cînd Rotaru se pregătea [f. 45] să plece cu un client care venise să-l ia și-l aștepta de la opt.

Într-un hol, amenajat anume, așteptau vreo douăzeci de oameni, parte clienți, parte secretari care încercau să decongestioneze pe maestru. Pahonțu trecu printre ei ca un bolid. În cancelaria vastă Rotaru dădea dispoziție lui Tolontan și Danciu, iar pe o canapea ședea un domn gras cu multe inele în degete.

[87] Replica deschide confruntarea ideilor politice la care participă, în afară de Pahonțu, bătrînul profesor Traian Cumpănașu (cu vederi democratice) și studentul Ion Ionescu (antisemit fanatic). Compararea textelor (manuscris-ediție) relievează o singură variantă importantă în afara celor stilistice: replica finală care închide în carte episodul 8 („Vremea compromisurilor și cîrpelilor s-a încheiat! Gînduri și fapte noi trebuie să regenereze țara batjocorită de toți tîlharii!", p. 73) — scrisă în același spirit („Trebuie să cucerim cu forța dreptul... de a oferi țării energia și puterea ei!" etc.), aparține, în manuscris, lui Toma Pahonțu. Pe verso-ul filelor 42, 43, 45, desene în creion.

— Bine, dragă, a fost vorba să vii cel mai tîrziu la nouă și acum e aproape zece! îl întîmpină Rotaru, privind peste ochelari, aducîndu-și îndată aminte că i-a dat o întîlnire. Acuma s-a terminat, nu mai pot, uite domnul mă așteaptă, trebuie să ies!

— Nu, nu, maestre, imposibil! strigă Pahonțu desperat. Domnul are să mai aștepte niței, că nu se prăbușesc Bucureștii... Dacă am fost eu capabil să încerc chiar în timpul logodnei să te deranjez, îți închipui că e ceva de o gravitate și urgență excepțională.

Rotaru mai încercă să reziste. În cele din urmă trebui să cedeze și s-a retras cu Pahonțu într-un salonaș, alături, rugînd pe client și pe secretari să aibă puțină răbdare.

— Ei, scurt și fără literatură că mă așteaptă jupînul! zise dînsul.

— Lasă-l s-aștepte! Cînd e vorba de viitorul d-tale, ce importanță mai are un jupîn oarecare?!

— A, dacă e viitorul meu în joc, firește, surîse ironic Rotaru. Iacă, mă așez, să vezi cît sînt de îngrijorat.

— Îmi pare foarte rău că mă primești așa — făcu Pahonțu ofuscat. Nu e vreme nici de ironii, nici de...

Se întrerupse ca și cînd ar fi vrut să arate că totuși nu acordă nici o importanță zeflemelei și neîncrederii. Și începu cu considerații atît de generale și de îndepărtate, că Rotaru, mereu nerăbdător, dar nevrînd să-l supere, îl opri zîmbind:

— Onorabile, dacă nu te superi, să trecem la plebiscit...

Pahonțu continua ca și cînd nu l-ar fi auzit. Tocmai într-un tîrziu ajunse la constatarea că Rotaru, cu tot prestigiul lui personal, cu tot talentul și activitatea ce o [f. 46] dăruiește partidului, cu toate cheltuielile ce le face și sacrificiile de tot felul, în fond nu se bucură de considerația ce ar merita-o în partid. Realitatea este că, după atîta amar de ani de muncă, un om ca Rotaru n-a fost chemat să conducă măcar un departament în țara asta unde analfabeții au neobrăzarea să se erijeze în mari conducători. Rotaru se apără puțin, slab. Era și el convins că așa este; nevasta lui i-o reamintea dealtfel destul de des. Pahonțu se inversună, criticînd partidul și mai ales pe oamenii care s-au cocoțat la conducere.

— Dacă ei, incapabilii și incorecții, se pot lipsi de serviciile d-tale și te pot milui cu un scaun de deputat ca pe un oarecare, țara dorește să te vază la lucru! strigă Pahonțu.

— Eu sînt sceptic în privința dorințelor țării! murmură Rotaru. Țara de fapt nu dorește decît s-o lăsăm în pace să trăiască! Cel mai mare bine pentru ea ar fi să ne vază pe toți la rebut... Dar presupunînd că ar fi așa, ce vrei tu să fac, băiete? Să renunț la politică poate?

— De ce să renunți?... Cum să renunți?

— Atunci? Să trec în alt partid? Acuma? La 50 ani? făcu avocatul cu o undă de întristare. N-ar fi ridicol?... S-a terminat! Trebuie să fiu consecvent!

— Numai boul e consecvent, maestre! Nu, nu! D-ta n-ai voie să te anchilozezi acolo unde vor să te înăbușe prietenii d-tale politici! Evident nici nu te-aș vedea pornind în aventuri politice. Gloria d-tale te obligă să fii rezervat. Dar... Dar cînd se află ocazia unei separații răsunătoare?!

— Ocazii d-astea am auzit eu multe!

Pahonțu schimbă deodată glasul și ceru avocatului cuvîntul de onoare că va păstra în taină tot ce-i va spune acuma. Rotaru glumi, dar la urmă făgădui. Atunci Pahonțu continuă puțin conspirativ:

— Știi, desigur, că guvernul d-voastră e pe ducă... Cum știe toată lumea. Cunoști, [f. 47] desigur și pe succesorii prezumtivi. Ai văzut aseară pe ⟨Tomșa⟩[88] cît era de anturat și el cîtă siguranță are. Dealtfel ce să merg la ⟨Tomșa⟩[89]; viitorul d-tale ginere de ce a ținut să se logodească din vreme? Ca să nu apară peste două luni că a luat naș pe un ministru...

— Bine, bine, dar unde vrei s-ajungi?

— Ei bine, pot să-ți spun cu absolută siguranță că nu va veni la guvern partidul d-lui ⟨Tomșa⟩[90] ci o formație liberală!

Rotaru zîmbi iar ironic:

— Am înțeles. Și pe informațiile tale ziaristice vrei să-mi pun eu în joc situația politică? Nu găsești că mă consideri prea naiv?

Pahonțu se sculă în picioare și cu o gravitate aspră vorbi:

— Maestre, te rog din suflet să nu mă ironizezi! Ceea ce-ți spun nu este într-adevăr extraordinar, dar e purul adevăr! Am informația dintr-un izvor atît de sigur încît eu pun capul meu în joc! Iată, declar în fața d-tale că, în cazul cînd nu se va adeveri știrea mea, eu mă voi sinucide! Nu pot preciza data, dar, dacă după actualul guvern, nu va fi chemat un guvern liberal, eu a doua zi nu voi mai fi printre cei vii, indiferent dacă d-ta crezi sau nu crezi! Am jurat să nu trădez izvorul. Dealtfel, în acest moment, hotărîrea aceasta n-o cunosc decît cinci oameni, afară de noi doi. Și pînă în ultimul moment nu vor cunoaște-o mai mulți!

Rotaru rămînea mereu necrezător în sufletul său. Ca să puie capăt situației se sculă și zise:

— Dragă Toma, îți mulțumesc! Mi-ai dat încă o dovadă că mă iubești. Dar... nu te supăra, cred tot ce spui tu, dar rămîn pe loc... Nu-mi trebuie nici o situație politică... nimic! Sînt un om care muncesc... Mă așteaptă alături clientul. Mai vorbim mîine despre asta!

[88–90] Înlocuit cu creionul negru: „Belcineanu".

— Eu ți-am cerut două ore, maestre, făcu Pahonțu jicnit. E o chestie atit [f. 48] de gravă încît nu mă poți concedia după zece minute de conversație...

Puțin enervat Rotaru întrebă:

— În definitiv ce vrei tu de la mine? Să-mi părăsesc partidul? De ce? Ca să profit de informația ta? N-ar fi pentru mine asta înjositor?... Ce-ar zice lumea?

— Te-ar aproba toată lumea, iubite maestre! Și nu mai spun ce lovitură politică ar fi!... A trece la sfîrșit de guvernare într-un partid care, în opinia publică, n-are șansă să vie la putere, nu înseamnă decît o demonstrație de nemulțumire. Asta e atît de justificat, România întreagă te-ar aclama! Iată! Că pe urmă partidul vine totuși la putere, asta e surpriza și recompensa binemeritată. Asta însă n-o știe nimeni. Asta va fi lovitura, surpriza cea mare!

Avocatului i se păreau atît de neserioase toate acestea încît nu știa dacă să se supere sau să rîdă. În cele din urmă, ca să pună capăt convorbirii, zise:

— Uite, dragă Pahonțule, ce zic eu... Azi am prea multe treburi serioase, grave. Nu sînt dispus, n-am timp să fac cu tine dialecticianism politic. Nu am motive de prea strălucite satisfacții în politică, dar nici n-o fac decît ca un sport, s-o recunoaștem. În orice caz am oroare de aviatorii politici care au apărut la noi și care fac niște navete atît de nerușinate de la partid la partid în vînătoarea unui portofoliu sau a unei mai bune situații. Nu vreau să ajung printre aceștia. Dacă voi pleca din partid, voi face-o în ajunul venirii la putere, nu la sfîrșitul guvernării. Așa cred că e moral și corect și cinstit. Nu zic că nu primesc sfaturi, mai ales de la oamenii care am credința că-mi sînt prieteni adevărați. Sfaturi am primit de la tine și deseori le-am urmat, cînd am crezut că sînt bune. Dar sfaturi, adică propuneri care să-mi scază demnitatea chiar în politică, nu pot admite. Nu sînt destul de tînăr pentru asta și nici destul de cinic...

Pahonțu asculta anevoie, vrînd mereu să-l întrerupă ca și cînd i-ar fi fost teamă că, lăsîndu-l să vorbească, să gîndească, va pierde iremediabil partida. Neizbutind să-l oprească, sfîrși prin a-l privi cu niște ochi mari desperați... În clipa cînd Rotaru se [f. 49] înverșuna mai tare apăru d-na Rotaru în salonaș, îmbrăcată gata să iasă. Dacă soțului nu-i face trebuință mașina, ar vrea s-o ia dînsa, are niște curse. Rotaru îi cedă bucuros, mai ales că clientul cu care avea să plece era cu mașina proprie. Văzînd însă pe Pahonțu așa de pleoștit, d-na Rotaru întrebă mirată:

— Dar ce s-a întîmplat?... Ce-ai pățit de ești așa de...

— Nimic. Niște chestii politice, vorba ceea — zise Rotaru zîmbind. Ei, haidem să plecăm, că m-ai ținut destul!

— Bine, atunci nu mai insist — făcu Pahonțu abătut. La revedere! În orice caz te rog să consideri ca și cînd n-aș fi zis nimic și să uiți tot. Orice indiscreție ar fi...

— În privința asta fii liniștit. Sînt mormînt! — zise avocatul, adăogînd îndată, parcă de teamă să nu reînceapă insistențele: mă duc... La revedere, iubito! Ia mașina și fă ce vrei cu ea... La revedere, corupătorule! sfîrși zîmbind către Pahonțu, dîndu-i mîna și ieșind.

D-na Rotaru era intrigată de cele văzute și auzite. Își zicea că trebuie să fie ceva serios și grav la mijloc dacă Pahonțu e așa de întunecat. Îi ceru adevărul. Pahonțu refuză. Era așa de zguduit de rezultatul întrevederii în care-și pusese toate speranțele și pe care întrevedere și-o închipuise cu totul altfel, încît era hotărît să renunțe. A așteptat atîția ani, va mai aștepta. Sau poate informația ce o avea se putea întrebuința altfel. Mai este timp. Cu condiția să nu se facă indiscreții. D-na Rotaru însă stăruia. Mai ales refuzul lui o încredința că trebuie să fie ceva grav. Îi aminti că ieri i-a promis s-o amestece și pe ea. Dacă e vorba despre Costică, e datoria lui să nu-i ascundă nimic. Ea știe să tacă, precum el știe cît iubește ea pe Costică și ce sacrificii ar fi în stare a face pentru el.

Pahonțu ar fi inițiat bucuros pe d-na Rotaru în toată combinația lui, dar îi era frică să nu fie indiscretă și să dea în vileag secretul cu noul guvern ceea ce ar putea periclita însăși înfăptuirea. El își dădea seama că realizarea viitorului guvern în formația pregătită depinde absolut de secretul ei. Dacă va începe să facă destăinuiri, să se [f. 50] discute prin ziare, să pornească anume campania și proteste și întruniri, tot aranjamentul poate fi imediat părăsit mai ales că e secret și lesne poate fi chiar dezmințit... Știa că prin d-na Rotaru ar reuși să convingă poate pe Rotaru să-l asculte și primul său plan era să lucreze prin d-na Rotaru. De spaima indiscreției s-a oprit în ultimul moment. Insistența d-nei Rotaru însă îl tulbura și-l ispitea. Poate că destinul lui se hotărăște în clipa aceasta, poate că destinul îl încearcă și dacă va scăpa ocazia nu se va mai întoarce.

În cele din urmă d-na Rotaru se ofensă de lipsa lui de încredere — și, supărată, se pregătea să plece. Era firește o manevră ca să-l înduplece.

— Doamna Eva de ce mă chinuiești? strigă în sfîrșit Pahonțu furios. Nu e suficient că m-a amărît adineaori soțul d-tale? Numai asta merită oare prietenia mea pentru dv., sau dacă e prea mult, devotamentul meu de cîine? Te implor prin urmare să...

— Eu nu înțeleg ca bărbatul meu să aibă secrete față de mine nici măcar politice... D-ta crezi că-l iubești mai mult ca mine?

— Aici nu e vorba de iubire ci de discreție!... Cum să-ți spun eu d-tale o taină a cărei trădare poate să mă coste tot viitorul?

Firește, asta întărită mai rău pe d-na Rotaru. Pahonțu îi spusese doar atîta că viitorul guvern va fi o surpriză și că Rotaru ar putea fi ministru. D-na Rotaru izbucni brusc în lăcrimi. De cînd visa ea să aibă sergent la poartă, nu dintr-un egoism feminin ca d-na Cornoiu, ci ca o satisfacție pentru Costică al ei pe care îl vedea cel mai mare om din România și căruia i se cuvine nu un minister, ci Președinția Consiliului. Se simțea mereu jicnită din pricina înlăturării sistematice a lui Rotaru la guvern. Cînd Pahonțu, începînd a-i spune mai multe, stăruia asupra nedreptății și necuviinții ce-i face partidul pe care-l servește de 25 ani nu numai [cu] talentul dar chiar cu bani, căruia i-a creat organizația Capitalei, d-na Rotaru nu se putu stăpîni și o podidiră lăcrimile. Asta încurajă definitiv pe Pahonțu care în sfîrșit mărturisi tot după ce o puse să jure pe ce are mai scump, adică pe [f. 51] viitorul lui Costică, că va fi discretă. D-na Rotaru se îmbujoră, întrerupea mereu, se pasiona. Planul i se părea într-adevăr extraordinar, dar vrea să afle de la cine știe el surpriza. Pahonțu însă refuză categoric; nici lui Rotaru nu i-a spus, nimănui; să nu-i ceară. El însă răspunde cu capul. Dar dacă nu se realizează planul? În politică nu se pot lua hotărîri fixe cu luni înainte. Poate interveni vreun caz. Pahonțu răspunde cu capul, din nou.

— Dar dacă nu-l face ministru pe Costică? răbufni ea în fine.

— Asta nu mai depinde de mine, ci de maestrul! zise Pahonțu. Și dacă i-e frică, n-are decît să puie condiție categorică, pe față, chiar în clipa cînd va intra în partid... În definitiv e un personagiu care-și poate permite să puie orice condiții rezonabile.

— Adevărat — surîse Eva, convinsă și totuși ezitînd. Și adică ce ar trebuie să facă Costică în fond?

— Să-și dea demisia din partid! zise Pahonțu categoric. Restul vine de la sine...

— Da... da... da... murmură Eva pe gînduri, puțin melancolică. Poate că începe o viață nouă pentru Costică! L-ar remonta sufletește... nu-ți închipui cît sufere el din pricina purtării șefului, deși nu arată, ba ia în glumă toată politica... Totuși un om de valoarea lui să fie așa de desconsiderat de ai lui — e îngrozitor!

Pahonțu profită să remarce că, la urma urmelor, dacă nu i s-ar face condițiile ce le cere, mai bine să renunțe de tot la politică. Mîine-poimîine va fi rugat să revie. D-na Rotaru se angaja în sfîrșit să vorbească și ea cu Costică. Pahonțu știa ce înseamnă asta. Rotaru nu putea rezista Evei.

Ieșiră împreună ca doi complici. Eva îi oferise să-l scoată cu mașina și să-l lase unde vrea. Coborî pe Calea Victoriei... [f. 52]

8

Constantin Rotaru se gîndise de multe ori să renunțe la politică și să scape de o serie nesfîrșită de plictiseli inutile. Își zicea că în realitate n-a avut nici o bucurie adevărată pe urma politicei și nici vreo satisfacție de orgoliu. A fost deputat de cîte ori a fost partidul la putere și o dată în opoziție — dar astea le-a dobîndit el, prin cheltuială de energie și de bani. A sperat un răstimp să i se facă portofoliu, mai mult la început, îndată după război și mai puțin pe urmă. Azi nici asta nu l-ar mai bucura cu adevărat. La 50 ani să fii ministru cînd alții mult inferiori au fost de cinci ori pînă la vîrsta asta, nu e ademenitor. Ar fi cel mult o satisfacție tardivă. Și totuși șeful, prietenul lui, nu i-a făcut nici o propunere niciodată. Adevărat că nici el nu i-a pomenit niciodată și nici nu s-a arătat vreodată nemulțumit. A vrut să fie văzut dezinteresat, cum era chiar. Își zicea că el, spre deosebire de alții, trebuie să dea ceva țării prin politica ce-o face nu să-i ia... Să plece din partid nu s-a gîndit însă niciodată complect. Uneori, cînd se simțea mai mîhnit, îi fulgera prin minte un crîmpei de închipuire că ar trebui să se răzbune. Dar cînd ar fi ajuns la despărțirea de partid, refula gîndul cu indignare părîndu-i-se că asemenea faptă ar fi înjositoare pentru un om de caracter. Dealtfel, de cînd s-au înmulțit partidele politice, o serie de oameni, unii foarte talentați, și-au făcut o meserie din peregrinarea dintr-un partid într-altul, potrivindu-se în general așa lucrurile încît să ajungă totdeauna la timp la putere. Îi era rușine chiar numai să se gîndească c-ar putea ajunge și el așa. Mai curînd se gîndea să pornească o mișcare de înnoire în cadrul partidului, să impuie conducerii superioare o schimbare de sistem în valorificarea oamenilor. În mai multe rînduri au venit la dînsul diverși paraponisiți ba bătrîni, ba tineri, cerîndu-i să se pună în fruntea mișcării de regenerare. Rotaru avea prea dezvoltat simțul ridicolului și nu putea [f. 53] porni o mișcare ce i se părea din capul locului interesată.

De cîțiva ani renunțase la orice veleitate politică. Era prea tîrziu. Era șeful sectorului în Capitală și primar de sector și voia să rămîie așa. Numai d-na Rotaru îl cicălea cîteodată cu sergentul la poartă și-l învinuia că n-are nici o ambiție de i-a luat toată lumea înainte.

Convorbirea cu Pahonțu, deși a întrerupt-o brusc, i-a răscolit deodată toate rănile care nu voiau de fapt să se cicatrizeze. Parcă de-abia acuma își dădea seama cît a fost de ofensat timp de douăzeci de ani, el, om cu situație și cu nume celebru. A fost nesimțitor de n-a reacționat niciodată. Nu mai era vorba de ambiții și de mîndrii rănite, ci de insulte directe pe care altul, cu un temperament mai viu, le-ar fi sancționat pe loc. De cînd s-a ales în opoziție și n-a fost făcut ministru la guvernarea următoare,

trebuia să puie piciorul în prag. De acum zece ani. El a făcut muncă de salahor în partid; a organizat un sector al Capitalei care înaintea lui era inexistent pentru partid.

Parcă nimeni nu i-a deschis ochii ca Pahonțu. Alții erau interesați, el nu. El e doar revoltat că un om de talent adevărat trebuie să vegeteze...

Toată ziua l-a urmărit propunerea lui Pahonțu, oricît căuta s-o înlăture. Devenise o obsesie care parc-ar fi existat undeva ascunsă în sufletul lui și a fost doar descătușată de cuvintele lui sincere și necruțătoare.

„Băiatul îmi vrea binele și eu aproape l-am ofensat" — se gîndi după-amiazi la tribunal așteptîndu-și rîndul să pledeze într-un proces.

Avocatul advers vorbea cu patos, președintele moțăia, iar împrejur lumea se plictisea, fiindcă era un proces fără lucruri senzaționale. Alături de el, Mircea Tolontan lua note; avea să răspundă el însuși, Rotaru rămînînd să încheie dezbaterile. Dar prin minte îi alerga mereu gîndul că, dacă ar fi energic, acuma ar fi de trei ori fost ministru și președintele ar avea emoții văzîndu-l.

Deși ar fi trebuit să cineze cu niște deputați în oraș, ca să dezbată [f. 54] cine știe ce chestie interesantă pentru ei, Rotaru găsi un motiv să renunțe. Voia să ajungă acasă. Trebuia să vorbească cu cineva despre chestia asta și nu putea decît cu Eva. Sosi tocmai în timpul mesei și fu primit de familie cu o explozie de iubire mai ales că era așa de rar la cină. Fiind a doua zi după logodnă, venise la masă și Teofil cu care Coca se înțelesese să meargă astă-seară la cinematograf firește subt supravegherea Gafinei, precum hotărîse soacra. La masă Teofil, fiindcă l-a întrebat Rotaru, a început să vorbească despre Belcineanu, ce anume lucrează, cum se pregătește pentru guvernarea de mîine. Știa că vine la ⟨Lucrările Publice⟩ [91] și își fixase un plan de lucru, proiecte de legi. Teofil e secretarul. Împreună cu Belcineanu lucrează încă vreo cinci ingineri, avocați, profesori, specialiștii partidului, coordonînd diferitele puncte de vedere... Siguranța asta uimi pe Rotaru și-l enervă puțin. Parcă erau lovituri în mîndria lui. Iacă el, cu tot numele și prestigiul lui, niciodată n-a avut prilejul să lucreze efectiv pentru țară, să poată spune că lucrul cutare l-a făcut el. Certitudinea lui Belcineanu și a partidului lor îl făcea să ezite iar. Cînd un partid mare știa că vine la putere, nu e cam copilăros ca el, Rotaru, să creadă informațiile de cafenea ale lui Pahonțu și să se pregătească a face marea întorsătură în viața lui pe baza lor?

Eva însăși avea emoții. Își făcuse diferite planuri cum să atace pe Costică și să-l înduplece să nu se lase umilit. Se hotărîse să-i vorbească mîine dimineață, cerîndu-i explicații asupra convorbirii cu Pahonțu

[91] Înlocuit cu creionul negru: „Interne".

despre care acesta n-a vrut să-i spuie nimic. După cină însă Rotaru se retrase în biurou să lucreze puțin. Șovăia: să vorbească sau să nu vorbească? Încercă să lucreze, răsfoi un dosar, nu înțelegea nimic. Se pomeni deodată cu Eva:

— Toată lumea s-a culcat... Tu mai ai nevoie de ceva?

Se minună cînd Costică îi povesti singur ce-a fost cu Pahonțu. Se sfătuiră [f. 55] pînă tîrziu după miezul nopții. Și hotărîră deocamdată să aibă Rotaru o întrevedere cu șeful partidului și al guvernului, să discute pe față, clar, fără amabilități. Eventual să-i pună în vedere că își va lua libertatea de acțiune — eufemism care acoperă toate posibilitățile.

— Numai să fii energic și hotărît, dragă Costică — suspină Eva cu ochii umezi. Să nu te lași amețit cu vorbe și promisiuni.

— Adevărat este că pînă acuma nici măcar atîta nu mi s-a oferit! zîmbi Rotaru puțin umilit.

Peste cîteva zile Rotaru, care nu mai vorbise nimic cu Pahonțu despre chestie, îl pofti la o cafea seara:

— Să mai vorbim nițel... Despre ale noastre...

Pahonțu știa de la d-na Rotaru că lucrurile au luat o întorsătură bună. Acum își închipuia că trebuie să fie vreun rezultat. La cafea fu de față și Eva.

— N-am să mă ascund de nevastă-mea, dragă Toma — zise Rotaru cu obișnuitu-i surîs jovial care-l avea totdeauna cînd se jena. E în curent cu ce am vorbit noi deunăzi...

Fusese la șeful partidului, om cam de vîrsta lui, uscățiv, foarte inteligent și abil, prieten cu Rotaru. De la început l-a întîmpinat cu o plictiseală surîzitoare: „Ești nemulțumit, știu, Costică. Toți sînteți nemulțumiți, la sfîrșitul guvernării..." Pe Rotaru l-a indispus că l-a vîrît în grămada paraponisiților. „Cred că nu merit să fiu trecut între « toți », dragă șefule..." Asta i-a dat prilejul să-i spuie deschis, fără înconjur, fără diplomație tot ce avea pe suflet de ani de zile. Președintele a ascultat o jumătate de oră rechizitoriul fără să i se miște pe față o trăsătură. Calmul lui părea indiferență și întărîta pe Rotaru. „Înțeleg foarte bine supărarea ta și într-un fel o împărtășesc" — i-a zis șeful imperturbabil. „Statele tale de serviciu și talentul și prestigiul tău personal te îndreptățesc perfect să aștepți o întrebuințare mai activă din partea partidului în guvernarea țării. Adică, mai fără floricele, aveai dreptul legitim să fii ministru de mult. Recunosc [f. 56] să nu crezi că de puține ori m-am gîndit să fac apel la tine. Te-am lăsat totuși deoparte și pentru că mi-ești prieten, iar prietenii buni totdeauna îi poți nemulțumi fără prea mari riscuri, dar mai ales că pe tine te socotesc rezerva cea mare a noastră. Pentru guvernările obișnuite n-ai nevoie de genii excepționale, ci de oameni simpli, alergători și cu oarecare

experiență gospodărească și biurocratică. Ce ți-ar aduce ție asemenea însărcinare decît plictiseli și scăderi de venituri. Eu pe tine te rezerv pentru vreo ocazie specială cînd vom avea nevoie de un om deosebit. Nu promit nimic și, drept spun, aș [fi] dorit să n-am nevoie niciodată de tine." „Astea sînt sofisme și încă ieftine" — i-a spus Rotaru, zice el. (În realitate n-a replicat nimic atît de umilit se simțea auzindu-l, fiindcă i se părea că șeful îl crede prost.) Conversația a continuat așa, pe același ton talmudic, mai bine de o oră și s-ar fi sfîrșit fără nici un fel de rezultat dacă Rotaru nu ar fi spus puțin zîmbind, puțin ironic și dureros: „În orice caz acum, la sfîrșit de guvernare, vezi bine, nu la început, ca să nu crezi că-ți cer ceva, vreau să-mi văd lămurit situația în partid, și pentru viitor. Din cuvintele tale meșteșugite am înțeles suficient că sînt atît de excesiv de apreciat indispensabil pentru a spori grosul forțelor. Tu și cei care sînteți osteniți de răspunderile guvernării văd bine că-mi invidiați virginitatea și, pînă la un punct, mă admir și eu în ipostaza de erou anonim. Am impresia însă că restul omenirii nu e de acord cu noi. Nu face nimic. Asta îmi dă posibilitatea în orice clipă să fiu stăpîn pe acțiunile mele, să fiu liber..." Șeful avu un mic surîs ironic. „Dragă Costică, te-am înțeles din primul moment. Vrei să pleci și cauți justificări de la mine. Iacă, recunosc că ai motive suficiente. Și totuși, ca vechi prieten și viitor, fiindcă politica nu poate despărți pe doi oameni ca noi, cred că n-ar fi elegant din partea ta, asemenea gest și acuma. Ți-ai pierde pănașul. Noi, ceștialalți, am fost și sîntem oportuniști, alergăm după putere, fiindcă e singura noastră posibilitate de realizare. Tu ai glorie pe care nu ți-o poate spori un portofoliu ministerial. (Dar nici o poate scădea — întrerupe Rotaru.) Da. În definitiv miniștri și foști sînt cîteva sute în țară, pe cînd avocați mari ca tine poate doi-trei. Ce vrei tu să faci acuma [f. 57] poate că nu ți-ar atinge gloria, dar ar frînge linia ta de conduită generală în politică. Tu ești prototipul omului politic absolut dezinteresat care face politica ca o artă, fără a-i cere nimic și dîndu-i tot. În clipa cînd pentru un portofoliu problematic te-ai abate din calea ta dreaptă, ai scădea poate puțin în ochii celor care te admiră obiectiv. Nu-ți mai spun că ai da o lovitură partidului nostru, destul de lovit în asemenea momente... Nu-mi pot permite să-ți dau sfaturi, nici să te ofensez cu promisiuni ca să te reții. Pentru mine, ca prieten și ca șef de partid, ar fi dureros pe cît ar fi pentru tine de... în sfîrșit. Un om ca tine nu pleacă dintr-un partid decît în ajunul venirei sigure la putere, nu la sfîrșit de guvernare parcă ai umbla după situații grăbite." „Am douăzeci și cinci de ani în partidul vostru care mă pun la adăpost sigur c-aș fi un alergător după situații. Aș fi alergat cel puțin în cadrul partidului..." „Și ai fi obținut ce-ai fi dorit" — complectă șeful galant. „Tocmai" — zise Rotaru. Urmă o pauză puțin confuză, apoi amîndoi deodată ziseră: „Atunci..." zîmbiră, dîndu-și seama cît sînt de încurcați. „Atunci... la revedere, șefule" — murmură Rotaru. „La revedere, Costică, și... Da! Pe curînd!" Îi strînse mîna și-l conduse pînă afară, în odaia șefului de cabinet unde aștepta o grămadă de lume care toată se ridică și se îmbulzi spre premierul care, fără să vază pe nimeni, repetă cu ochii după Rotaru: „La revedere, Costică!" Apoi se retrase în cabinetul său, în vreme ce Rotaru strînse cîteva mîini și împărți cîteva zîmbete amicale ieșind.

— În fond nu ți-a spus nimic interesant — zise d-na Rotaru furioasă.

— Depinde ce e interesant — interveni Pahonțu. Mie tocmai mi se pare că lucrurile s-au clarificat definitiv. Domnul președinte e convins că maestrul se va mulțumi cu vorbe pînă la capăt...

— Exact — murmură Rotaru. Mai explicit nu putea fi. Înseamnă că n-am calități — pentru conducerea treburilor publice. Pentru că sînt destul de disciplinat sau devotat... [f. 58]

— Explicația asta ar fi trebuit s-o ai de-acum douăzeci de ani — zise Eva. Și dacă m-ai fi ascultat pe mine, n-ai fi azi în situația să primești asemenea insulte. Să nu ne ascundem după degete. Nici n-a avut măcar amabilitatea să se scuze pentru trecut sau să-ți promită ceva pentru viitor. Este în asta aproape și dispreț.

— Să nu exagerăm, dragă Eva — zise Rotaru slab. Vina e în primul rînd a mea, pentru că n-am luat în serios politica și n-am făcut-o cu pasiune... În definitiv omul nu poate avea mai multe pasiuni... În orice caz am mîndria de-a nu datora nimănui nimic. Partidul îmi rămîne debitor, și întreaga politică românească...

Prezența d-nei Rotaru făcea ca discuția să se învîrtească pe loc. Pentru ea indignarea cea mai mare era că șeful partidului n-a rugat pe Costică să rămînă și nu i-a promis nimic. În realitate ea era sigură că nici o demnitate nu se obține fără o stăruință fie directă, pentru cei mediocri, indirectă pentru cei meritoși. Dacă ar fi ascultat-o pe ea, Costică ar fi fost de cîteva ori ministru pînă azi. În fond nici ea n-avea nici o predilecție pentru trecerea în alt partid. Era necunoscutul și n-avea deloc temperament aventurier... În loc să chibzuiască viitorul, ea acuma se înverșuna în imputări retrospective care pentru Rotaru erau umilitoare, mai ales față de Pahonțu. Acesta, dealtfel își dădu seama de situație și, după vreo oră de ciorovăială conjugală, găsi un pretext să plece spunînd că va reveni altă dată să mai discute după ce Rotaru se va mai sfătui cu sine însuși ca să poată hotărî la rece...

Oricît ar fi dorit să grăbească lucrurile, Pahonțu se stăpîni și nu mai redeschise vorba. Înțelegea că Rotaru trebuia să-și termine mica-i luptă interioară a mîndriei rănite. Aștepta să-i vorbească el. Și peste două zile Rotaru luă pe Pahonțu la o plimbare cu mașina, la Șosea. Debarcară la un restaurant, într-o boxă separată ca să poată vorbi în tihnă.

— Dac-ai şti cît mă costă toată afacerea asta! zise Rotaru mîhnit. Nu, degeaba, eu nu sînt om politic. Are dreptate şeful. Sînt diletant sentimental.

— Înadins te-a lăsat să rămîi aşa şeful d-tale — replică Pahonţu. Asta e crima [f. 59] cea mare. Să laşi un mare talent să se irosească. Parcă ţara noastră ar fi aşa de bogată în personalităţi...

Totuşi Rotaru nu ştia sau nu îndrăznea să-i spuie nimic. Se sfia. Pahonţu ghicise din primul moment şi cînd veni ocazia spuse visător:

— Cred că ar fi bine să strecor eu prin ziarele independente o mică informaţie...

— A nu, nu, te rog — sări Rotaru. Încă nu! Să mai vedem, să mai ...

— Iubite maestre, de ce nu mă laşi pe mine să lucrez acuma? Adevărat, nu sînt gazetar cu leafă şi cu obligaţia de-a furniza zilnic anume minciuni născocite de tot sau ticluite dintr-o fărîmă de adevăr. Dar am simţul gazetăriei şi al felului cum trebuie regizată astfel de afacere... Fii sigur că te iubesc atîta încît să nu-ţi pricinuiesc nici o neplăcere, ci mai curînd o bucurie...

Firește, Rotaru, fără inițiativă și fără energie, îl lăsă, că doar tocmai asta dorise.

9

Pahonţu era acum într-o agitaţie febrilă. Toată ziua urcă scările diverselor ziare şi astfel într-o săptămînă Constantin Rotaru se găsi în toiul interesului public. În peste două decenii despre Rotaru nu s-a vorbit niciodată cît s-a vorbit acuma. A trebuit să dea cîteva interviuri, să explice o mulţime de lucruri, să justifice atîtea [întîmplări] * ... Un singur ziar, liberal clandestin, a aruncat în piaţă perfidia că Rotaru căuta să dobîndească la viitorul guvern ceea ce n-a putut obţine la cel actual. Asta a stîrnit o mică furtună. Eva era consternată ca şi Rotaru. A fost şi s-a întors spre binele său. Pahonţu l-a făcut să scrie un răspuns demn pe care ziarul l-a publicat adăogînd că n-a vrut să supere pe distinsul şef al baroului etc. Se făceau conjecturi: unde va merge Rotaru? Mici avansuri sentimentale cu punţi înflorite se întindeau din diverse părţi. O sugestie i-a venit chiar de la naţionali, indirectă, firește, prin Teofil care l-a felicitat c-a plecat [f. 60] din partidul zarafilor, anchilozat în rele şi a adăogat:

— Cel mai potrivit partid pentru d-ta ar fi partidul naţional unde talentele au posibilitatea să se valorifice, care e partid dinamic pînă la revoluţionarism...

Rotaru a surîs puţin ironic, fără măcar să ia în serios, glumind:

— Sper că nu-mi vorbeşti în numele lui ⟨Tomşa⟩ [92].

[92] Şters cu creionul negru şi înlocuit: „Belcineanu".

Pahonţu însă îşi continua agitaţia şi se simţea cel mai important om din România fiindcă era omul de legătură între mari politicieni. Toată ziua alerga. D-na Pahonţu numai seara îl mai vedea. Dealtfel ei încă nu-i spusese nimic cum în general nu-i spunea. O socotea lipsită de interes pentru orice lucru afară de copii şi de bărbatul ei. Şi pînă la un punct aşa era. Pentru Virginia el era un om superior care trebuia respectat, admirat şi lăsat în libertate. Iubirea ei mare avea ceva spiritual prin lipsa de gelozie. Avea încredere desăvîrşită în Toma şi niciodată nu i-a trecut prin gînd că ar putea fi înşelată. Era frumoasă şi avea încredere în farmecele ei. Pe de altă parte în chip fatalist îşi zicea că ea nu ar fi capabilă să-l ferească de eventualele ispite, iar gelozia ei n-ar face decît să-l întărîte... Politica era un teren neutru între ei. Pe ea n-o interesa deloc. Habar n-avea despre partide şi lupte. Nu ştia măcar cine se află la guvern. Pe cînd pentru Toma politica era totul. Totuşi Virginia, de dragul lui, cînd îi povestea cîte ceva asculta cu nişte ochi atît de înţelegători încît Toma se antrena şi o copleşea cu amănunte.

— În sfîrşit! Acuma cred că s-a făcut! strigă Toma într-o seară acasă, nemaiputîndu-şi reţine zbuciumarea.

Se simţea atît de fericit că trebuia să-şi descarce sufletul. Se credea aproape erou, atît de important i se părea ceea ce a făcut dînsul într-o săptămînă. Trebuia să-i vorbească Virginiei, ca şi cînd şi-ar fi rememorat sieşi. Rotaru nu va putea uita toată viaţa serviciul discret ce i l-a făcut. Din clipa cînd a hotărît să-şi valorifice talentul şi de cînd a avut prima convorbire cu şeful partidului, nu se mai putea lipsi de serviciile lui sau ale cuiva de încredere, inteligent, cu tact şi [f. 61] mai presus de toate discret. Rotaru nu e om să ceară înscrierea într-un partid, ci să fie poftit. Face politică de treizeci de ani şi totuşi n-are nici o experienţă în lucrurile astea. De aceea a trebuit să lucreze Pahonţu, cu toată fineţea şi tactul necesar. Printr-un prieten ziarist la oficiosul partidului a atras atenţia lui Motroc, fost ministru de industrie, asupra lui Rotaru. Motroc a pus să sondeze dacă Rotaru are simpatii pentru partidul lor, ceea ce s-a făcut prin Pahonţu care, împreună cu ziaristul a mers la Motroc să-i dea explicaţii. Atunci s-a pus la cale o întîlnire întîmplătoare într-un loc neutru, adică la Pahonţu acasă, seara, după cină, cînd n-a fost acasă nici Virginia, fiind la Cumpănaşu. Rotaru cu Motroc au vorbit îndelung, au discutat programe, condiţii, demnităţi şi forme. Motroc era acum şi secretarul general al partidului... Pe urmă s-a aranjat o întîlnire cu şeful partidului, tot discretă, în casa lui Motroc. Rotaru s-a dus însoţit de Pahonţu cu maşină de piaţă. A fost o conversaţie lungă, de aproape o oră, în patru ochi,

între Rotaru și noul șef. Pe urmă a început Rotaru conversațiile cu oamenii lui din sector să vază de cine va fi urmat. Sînt pe sfîrșite și astea. Aproape toate cadrele merg cu Rotaru. O lovitură mare. Mîine va fi un interviu făcut de Pahonțu despre motivele plecării din partid, iar îndată în altă zi altul despre trecerea în partidul nou...

În ziua aceea sosi acasă ca de obicei în ultimul timp pe la zece seara. Virginia culcase copiii și tocmai terminase tocmeala cu bucătăreasa în privința cheltuielilor de azi și a menuului de mîine.

— Bine că vii, Tomiță, să-mi mai spui și tu ce-ai vrea să mănînci mîine, că eu mi-am epuizat toată fantezia!

— Ce vrei tu să faci, porumbițo! răspunse Pahonțu cu drăgălășie. Dealtfel știi bine că eu nu țin la mîncare și mi-e indiferent ce-mi dai ... mai ales acuma în zilele astea atît de agitate! [f. 62]

Ca și cînd n-ar fi auzit ultimele cuvinte, Virginia reluă puțin îngrijorată:

— Vai, Tomiță, nici nu te-am întrebat dacă ai cinat?... E devreme, dar noi cu copilașii nu putem aștepta... Numaidecît te servim...

— Nu, nu, lasă — mormăi Pahonțu nemulțumit că femeia insistă cu mîncarea cînd el își joacă marea carte a vieții. Am mîncat. Nu doresc nimic.

Virginia expedie bucătăreasa cu recomandațiile obișnuite să nu cheltuiască și să facă mîncări bune, apoi mai aranjă cîte ceva prin casă, intră o clipă la copii.

— À propos de mîncare, porumbițo — reveni Toma care trecuse în biuroul său și răsfoia prin niște hîrtii. Știi că în curînd îți voi aduce la masă un prieten foarte bun, vechi camarad din război.

Era vorba de profesorul Dolinescu cu care se întîlnise abia deunăzi și întîmplător, deși se afla mutat la București de trei luni. Pahonțu s-a supărat că n-a venit să-l caute și i-a făcut imputări că nu e prieten adevărat. Dolinescu a găsit atîtea scuze că Pahonțu a sfîrșit prin a-l chema la masă pentru o zi ce urmează să o stabilească nevasta. Își rezervase aceasta din pricina agitației cu Rotaru; abia cînd va fi terminată într-un fel va putea fi cu adevărat liber.

— Tu ești stăpîn, iubitule! zise Virginia blînd învăluindu-l într-o privire caldă.

— Mai tîrziu, cînd voi scăpa de frămîntarea asta care simt că e o întorsătură în viața mea, cu toate că tu nu participi întru nimic la ea...

— Apoi dacă tu nu vrei să mă apropii și pe mine de zbuciumările tale, dragă Tomiță? Poate că n-ai încredere în inteligența mea sau în discreția mea sau pur și simplu...

— Dacă tu nu întrebi niciodată înseamnă că nu te interesează necazurile mele!

— Asta nu poți s-o afirmi cu sufletul cinstit cînd știi cît te iubesc. Dar că știu să mă și resemnez și în orice caz nu pot să mă vîr în sufletul nimănui, mai ales al tău. Adevărat că n-ar trebui să ai secrete față de mine, cum [f. 63] n-am nici eu, dar ce vrei să fac?

— Iartă-mă, porumbiță scumpă! zise cald Toma. Sînt vinovat. Dar mă știi cum sînt. Viața nu mă lasă să fiu cum aș vrea. Nu pot rămîne cum sînt. Mi-e rușine de mine, la 35 ani...

— O, n-am nici o clipă de îndoială că vei reuși și vei birui viața!

— Da, dar anii trec mereu, trec și eu...

Își îmbrățișă nevasta, îi simți trupul fierbinte. O sărută pe buze străbătut de un fior.

— Numai tu mi-ești dragă pe lumea asta și pentru tine trebuie să-mi dobîndesc locul în lume, locul meu!

— Pentru copiii noștri!

— Și ei, dar întîi pentru tine! Tu meriți mai mult decît tot restul lumii!

Îi povesti ce rol și-a luat în chestia Rotaru, cu amănunte destule și puțin curioase stăruind mai cu seamă asupra repercusiunii ce trebuie să aibă toate întîmplările acestea asupra viitorului său.

— Nu se mai poate să fiu toată viața un anonim oarecare de care să-și bată joc oricine, care să nu fie luat în seamă de alde ciocoaica...

Și se plînse de afrontul ce i-a făcut d-na Tomșa la logodna Cocăi odinioară. Atunci s-a supărat, dar n-a ținut supărarea, a uitat chiar întîmplarea, socotind că el nu poate fi ofensat de o gîscă ciocoiască. Iată, însă că azi a întîlnit-o pe stradă, a recunoscut-o, a vrut s-o salute și ea a întors capul făcîndu-se că nu-l vede.

— Fii sigură, porumbițo, că n-ar întoarce capul dacă aș avea gazeta mea sau dacă aș fi măcar un fleac de deputat... Asemenea ființă nu apreciază decît averea sau situația mondenă...

Își dădu bine seama că toată convorbirea a făcut-o ca să se poată plînge cuiva de mojicia acestei femei care-l umilea. Îi era rușine de nevasta lui, ființă [f. 64] care-l iubește adevărat... Schimbă glasul și mai vesel:

— O idioată... Și măcar frumoasă de-ar fi... Dar cu niște ochi de broască și cu gura aceea cărnoasă ca o rană însîngerată face impresia unei femei de stradă... Te miri ce-a putut găsi la ea Tomșa, afară de bani și tinerețe... În realitate nu e măcar boieroaică adevărată...

Virginia asculta privindu-l cu un surîs plăpînd, nehotărît. Niciodată nu s-a plîns Toma atît de insistent de o umilință suferită. O durea suferința lui, fiindcă îl știa atît de mîndru, atît de orgolios. Totuși stăruința lui

i se părea neobișnuită. El nu s-a plîns niciodată și acuma o femeie îl scoate din sărite. Îl întrerupse:

— Găsesc că-i dai prea multă importanță. La urma urmelor...

Pahonțu tresări ca și cînd ar fi fost surprins asupra unei fapte mîrșave. Se opri puțin zăpăcit, murmurîndu-i apoi:

— Ai dreptate... Totdeauna ai dreptate, porumbițo...

Făcu un pas spre ea s-o îmbrățișeze. Se opri. Simțea că i-a apărut pe obraji nesinceritatea. Îi era teamă că în ochi i s-a întipărit o taină... Schimbă vorba și glasul. Prezența Virginiei îl rușină. Pretextă că trebuie să lucreze, că de aceea a venit mai devreme acasă. Virginia îi spusese doar cîte ceva despre copii și pe urmă se duse să se culce, în vreme ce Toma îi zicea:

— Noapte bună! [f. 65]

Capitolul II
Vălmășagul

1

Cîteva zile toată presa politică s-a ocupat de schimbarea la față a lui Rotaru, afară firește de ziarele conservatoare care n-au publicat nici un cuvînt. Pahonțu, prin legăturile lui, a reușit să umfle evenimentul și să-i dea proporții grave pentru guvern. Se lăsa a se înțelege că plecarea lui Rotaru va atrage foarte curînd căderea guvernului, deși toată lumea știa că guvernul își face bagajele fiindcă a stat destul, trei ani. Rotaru avea însă nevoie de exagerări pentru a-și spori importanța și greutatea în noul partid —, cel puțin așa îl încredința Pahonțu. Dealtfel Pahonțu se străduia să dea trecerii lui Rotaru o culoare de fuziune, iar nu de înscriere în partidul democrat. Asta depindea însă de numărul partizanilor care aveau să urmeze pe Rotaru. Încă înainte de-a se ști unde va merge Rotaru în public, au început consfătuirile și pontajele.

— Dacă ai trece la liberali, despre care lumea e convinsă că vor veni după conservatori, sînt sigur că toate cadrele te-ar urma! zise Pahonțu. Politicianul român e ahtiat după putere. Fiind acum la sfîrșitul guvernării, toți șefii din sectorul d-tale ar fi bucuroși să reînceapă un nou ciclu guvernamental cu alt partid subt obladuirea d-tale. Dar pentru că nu le putem da nimic precis, trebuie să punem chestia de încredere personală: cine ți-e prieten adevărat să te urmeze...

O săptămînă de consfătuiri și pertractări au avut drept rezultat alcătuirea unei liste de vreo sută de „fruntași" care urmau pe Rotaru oriunde, firește cu o declarație patetică de devotament pentru omul integru care a fost jicnit prin nesocotința unor conducători fără scrupule. Lista cuprindea diverși avocați, negustori, proprietari și funcționari, dar nici unul din cei cinci parlamentari din sector, [f. 66] prieteni ai lui Rotaru, care ceruseră mai ample precizări și, neprimindu-le, au rămas neclintiți în jurul șefului conservator etc.

Recepția grupului Rotaru în partidul democrat s-a făcut cu o solemnitate regizată savant și spectacular de Pahonțu. Au fost discursuri și declarații de principii care au oferit material bogat de reflexii presei independente.

Pe urmă s-au liniștit lucrurile... O clipă de emoție a fost numai la Cameră cînd Rotaru s-a așezat întîia oară alături de cei patru reprezentanți democrați, mai ales însă cînd, după formalitățile obișnuite, a depus pe masa președintelui demisia lui din Parlament, anunțînd că a trecut în alt partid și ca atare nu poate păstra mandatul. Gestul a făcut o impresie bună și Camera i-a respins demisia unanim.

Ultima săptămînă înaintea vacanței de Crăciun s-a pornit brusc o ofensivă concentrică împotriva guvernului atît în parlament, cît și în presă. Interpelări vechi au fost cerute vehement să fie dezbătute pentru a dovedi definitiv incapacitatea și, în subsidiar, incorectitudinea guvernului. Participau toate partidele ca și cînd fiecare ar fi vrut să aibă un merit în doborîrea guvernului și deci drept la răsplată pentru formarea viitorului guvern. În fața acestei desfășurări de ostilitate, guvernul s-a îndîrjit și a răspuns cu contra-atacuri dezmormîntînd anume chestii dezagreabile din trecutul apropiat sau depărtat al fiecărui asaltator și amenințînd cu deschideri de dosare. Iar în ajunul vacanței, în fața majorității credincioase, șeful guvernului a schițat un bogat program de lucru pentru noul an, îndemnînd pe toți să aibă încredere și să muncească și asigurînd că guvernul trebuie să-și continue opera de jertfă pentru țară pînă la împlinirea mandatului ce i-a acordat poporul, mai ales că suveranul i-a dat dovezi de încredere, precum și poporul, națiunea numai în partidul nostru, în munca-i constructivă își pune mereu nădejdea... Declarațiile acestea au stîrnit o furtună care a umplut presa cu protestările tuturor.

În realitate toate acestea erau fum pentru ochii publicului, o formă specială a parlamentarismului român care maimuțărea parlamentarismul occidental. Toți oamenii politici principali știau din sursă sigură că viața guvernului se termină [f. 67] îndată după Anul nou, precum o știa mai bine și guvernul însuși. Gălăgia ce se făcea dorea doar să arate că voința poporului se manifestă...

Rotaru, influențat de Pahonțu, aproape credea că campania aceasta e provocată de plecarea lui din partid, plecare ce a dezlănțuit dușmăniile abia reținute cînd s-a văzut că partidul a slăbit.

Pahonțu însuși, cu cît se apropia căderea guvernului, cu atita era cuprins de un fel de emoție soră cu spaima. Îi apărea deseori întrebarea: dar dacă totuși, în ultimul moment, nu se va realiza speranța lui? Dacă va fi chemat altcineva să formeze guvernul și democrații vor rămînea pe din afară? Dacă informația lui se va dovedi a fi fost o dispoziție de moment care s-a modificat din cauza împrejurărilor? La urma urmelor în viață nimic nu e sigur, viitorul mai ales niciodată și în special în politică unde o clipă hotărăște soarta unui deceniu sau a unui secol chiar?... Își zicea că emoția e din pricina lui Rotaru pe care el, cu informația și insolența lui, l-a înduplecat să-și schimbe la bătrînețe rostul politic. Dar își dădea seama că în fond era îngrijorat numai din pricina sa însuși. Rotaru și-a terminat cariera. Pentru el cel mult o ambiție e la mijloc, poate nu atît a lui cît a nevestei. Pe cînd el și-a pus întreg destinul pe o cartă! El, dacă dă greș acuma, rămîne un ratat pentru toată viața, fiindcă democrații nu mai au șanse să fie chemați a guverna, iar el, care s-a afișat atît de mult, rămîne compromis pentru politică în veci... Se simțea nerecunoscător, ingrat față de Rotaru, dar imediat arunca în cumpănă viața lui care e mai presus de asemenea cuvinte. Acuma ar fi momentul să-și urnească din loc destinul. Rotaru i-a spus, absolut confidențial, că a stabilit cu șeful democraților că, în cazul că ar veni la putere, pe lista candidaților pentru Cameră, Pahonțu va fi pus imediat după Rotaru încît să fie asigurată alegerea în orice caz. S-a mai mărturisit însă Rotaru, puțin îngrijorat, că șeful nu i-a suflat nici o vorbă și n-a lăsat să se înțeleagă absolut prin nimic că ar fi vorba să vie la putere. Mai mult, a accentuat de cîteva ori că partidul lui nu e de mase ci de [f. 68] valori și că contribuția lui la progresul țării e opoziția constructivă. Evident, nu se aștepta să-i spuie secrete, dar...

Cu cît treceau zilele, cu atita nu-și găsea locul. Casa lui Rotaru era a doua lui casă. Avea un fel de silă să stea pe-acasă pe care nu și-o explica și n-avea timp s-o facă. Lua masa deseori la restaurante în tovărășia unor prieteni vechi sau noi cu care dezbătea aceleași mărunțișuri și cancanuri politice care altădată îl scîrbeau sau i se păreau de o banalitate revoltătoare. Așa se întîlni într-o zi în hol la Continental cu Dolinescu și dejunară împreună.

Dolinescu [f. 69]

*

[VARIANTE ULTERIOARE][93]

[F.] 5[94]

tunse ca peria, se apropia marțial. Auzise numai ultimul cuvînt și, convins că îl privește, era încîntat.

— A, nu cumva plecați pentru că am venit eu? strigă dînsul rîzînd. O fi gelos maestrul, dar eu tot am să-ți declar că ești cea mai drăgălașă soacră din România mare!

— Astîmpără-te, Alecule! făcu avocatul jovial. Nu uita că și eu am luptat pe front și încă la artilerie!

— Sînt veterană, generale! rîse d-na Rotaru. De două ori soacră!

— Parcă nu te-am dansat anul trecut la nunta băiatului? se umflă generalul. Sînt dansator vechi, domniță Eva! Am dansat și la nunta d-tale!

— Va să zică într-adevăr veterană! Nu-ți spuneam eu? Ei, mulțumesc, plec liniștită! adăogă ea îndepărtîndu-se cu Rotaru și lăsînd în urma lor o voioșie generală.

— Nostimă femeie! murmură Cornoiu visător, după o mică tăcere, urmărindu-i din ochi cîțiva pași.

— Adorabilă! aprobă soția lui, măsurîndu-l cu o mirare disprețuitoare și adăogînd îndată cu admirație: Dar și Rotaru, un bărbat și jumătate!

Pe toate fețele apăreau surîsuri discrete.

2

D-na Rotaru era agitată și puțin nervoasă. Logodna o sîcîia oricît voia să se stăpînească. Se făcea împotriva voinței ei și a lui Rotaru, chiar și a Drugenilor. Cu toții socoteau că, de vreme ce după Crăciun urmau să serbeze cununia cu tot fastul cuvenit, o logodnă oficială nu mai avea rost. Încăpățînarea tînărului Drugeanu, secondată și de Cocuța, s-a impus și bătrînii au trebuit să capituleze. Teofil, de cînd și-a luat licența, a lucrat în biuroul fostului ministru de industrie Belcineanu care i-a fost profesor la Universitate și pe care îl admira cu un entuziasm juvenil ca pe cel mai învățat economist politic român și un caracter de o rară probitate. De curînd Belcineanu i-a spus că, în primele zile după sărbători, vom avea un guvern nou în care probabil iar va avea și el răspunderea unui departament; și pentru că [f. 139]

[93] Numerele filelor care nu sînt încadrate în paranteze drepte aparțin lui L.R.

[94] Pe parcursul elaborării versiunii finale, textul avea să fie rescris, restilizat. Vezi, în acest sens, ed. I, cap. I, p. 17 și 18.

[F.] 7[95]

cu Belcineanu. Se întîlneau în Parlament, pe la Palatul de Justiție, prin lume, schimbau totdeauna cîteva vorbe amabile, uneori discutau chiar despre vreun lucru indiferent, fără a se apropia vreodată sufletește. Rotaru avea o repulsiune fizică față de oamenii impulsivi, colțuroși și violenți, ca Belcineanu, care umbla prin viață izbind mereu cu coatele în dreapta și stînga, dînd la o parte pe toți, călcînd în picioare pe cine pot, numai ca să-și facă ei un loc mai bun... De cîțiva ani apoi d-na Rotaru a reușit să transforme în antipatie indiferența soțului ei față de Belcineanu. D-na Rotaru, care visa necontenit pe Costică al ei ministru, s-a simțit personal jicnită cînd Belcineanu a devenit ministru, pe urmă cînd, la o serată, a făcut cunoștință cu d-na Belcineanu care n-a fost sau i s-a părut că nu este suficient de deferentă. Dealtfel d-na Rotaru suferea cumplit că soțul ei iubit, cel mai mare avocat al țării, după părerea ei, este atît de nedreptățit în politică și i-o iau toți înainte. La fiece schimbare de guvern se indigna și se revolta văzînd atîția oameni care nici n-ar trebui să treacă prin fața lui Costică și care totuși deveneau miniștri, pe cînd Costică, deși prieten cu șeful partidului [f. 125]

[F.] 39[96]

dincolo de ziduri:

— Trebuie să clădim o țară nouă vrednică de jertfele [f. 92]

[F.] 40[97]

— Îmi pare foarte rău că mă ironizezi, domnule Rotaru, fără să-mi cunoști măcar intențiile! făcu Pahonțu deodată grav și afectat.

[95] Fragment abandonat și rescris în procesul redactării ultimei versiuni. Modificări substanțiale (vezi ed. I, cap. I, p. 20). Pe aceeași filă, un text inedit, replică cinică a unui personaj literar (d-na Rotaru?), à propos de arivismul agresiv al lui Belcineanu: „Scriitori lăcrimoși, plîngăreți și impotenți au încercat să defaime pe ariviștii români, prezentîndu-i: odioși în toate felurile, fiindcă erau învingători. Învingătorul totdeauna are dreptate. Scopul vieții este victoria. Numai învingătorul are dreptul să trăiască. O fi o concepție barbară, dar e singură conformă cu realitatea. E realitatea însăși, după toate datele biologice... Umanitarismul lăcrimos ar umple lumea cu ființe slăbănoage, miloage, decrepite, ar transforma pămîntul într-un azil de sincopați..." Pe alocuri, textul de pe filă este subliniat cu creion violet.

[96] Fragment abandonat, reluat într-o nouă formă în cadrul versiunii definitive (vezi ed. I, cap. I, p. 73).

[97] Idem cu modificări stilistice în versiunea definitivă (vezi ed. I cap. I, p. 74—76).

— Intențiile tale totdeauna sînt frumoase — replică avocatul conciliant. Dar jupînul de-alături nu vrea să știe decît de interesele lui...

Pahonțu își dădea seama că momentul nu e fericit pentru ceea ce dorea dînsul. Atmosfera era de pripeală, de zeflemea și de biurou, cînd nu se pot discuta lucruri politice gingașe... Îi trecu prin minte să ia altă întîlnire pe deseară, să poată vorbi pe îndelete, nu subt presiunea clienților. Dar gura lui începuse să macine cu grandilocvență considerații generale asupra situației țării, a guvernului, a partidelor, asupra trecutului și asupra calităților politice excepționale ale poporului român care... Rotaru se silea să-l asculte cu atenție și părea incapabil. Avea în ochi o licărire de ironie pe care Pahonțu o vedea, o înțelegea și care îl făcea să-și învesmînteze expunerea în clișee mai banale. O pendulă veche bătu deodată zece, repede și cu sunet vesel. Pahonțu își zise că desigur avocatul numără bătăile, se gîndește la clientul de-afară și nu ascultă deloc ce vorbește el. Și într-adevăr, peste cîteva secunde, Rotaru, foarte surîzător, cu faimoasa replică din Caragiale, îl rugă să nu uite că timpul e bani, cîteodată cel puțin. Imperturbabil tînărul continua ca și cînd nu l-ar fi auzit, dar ajunsese curînd la situația lui Rotaru însuși în politica țării, în partidul său și în opinia publică, constatînd că pe cît țara și opinia publică îl respectă și-l așteaptă la cîrmă, pe atîta partidul său l-a neglijat și l-a nedreptățit, și strigînd drept încheiere provizorie:

— Dacă partidul d-tale crede că are dreptul să-ți prefere oameni mediocri și fără caracter, dorința țării este să te vază la lucru!

— În ce privește dorințele țării, știi, sînt cam sceptic — zise Rotaru mai serios. De obicei ne închipuim că țara dorește ce dorim noi, cînd în realitate ea cred că dorește s-o lăsăm în pace... Dar presupunînd că ar fi cum zici tu, atunci? Ce-ai vrea să fac?... Să caut alt partid care să mă aprecieze mai mult? Acuma? La cincizeci de ani?... Ar fi cel puțin imprudent, dacă nu și ridicol... Nu, băiete! Pentru mine s-a sfîrșit. Trebuie să rămîn consecvent! Pînă la capăt! Așa e jocul!

Devenise melancolic. Îi făcea plăcere cînd i se spunea că e un nedreptățit în politică, [f. 93]

8[98]

A doua zi Toma Pahonțu sosi tîrziu, cînd Rotaru tocmai se pregătea de plecare cu un client gras și cu multe inele în degete care-l aștepta să-l ia de pe la opt.

[98] În ed. I, acest început care deschide secvența 8 din cap. I este integrat, cu modificări, în secvența 9 (vezi cap. I, p. 73 și 74).

— Bine, dragă, ai spus că vii la nouă și acuma e zece! îl întîmpină avocatul privindu-l peste ochelari. Regret. Nu mai pot. Trebuie să ies cu dumnealui!

Pahonțu întirzia totdeauna dintr-o nepăsare boemă. Ori îl ținea cineva de vorbă, ori se încurca pe undeva — veșnic avea motive. Azi a vrut să fie exact și vechiul prieten Dolinescu, întîlnit întîmplător în Piața Victoriei, l-a ținut o oră întreagă să-i povestească pățaniile. Protestă exasperat:

— Nu, maestre dragă, imposibil să mai amîn!... Nu e vina mea de astă dată... Domnul are să mai aștepte niteluș... Nu-i așa, domnule?... Cînd e vorba de o urgență excepțională...

Clientul surîse puțin speriat. Rotaru se zbătu, dar trebui să cedeze. Într-un salonaș, alături de cancelaria vastă unde-și primea clienții, îi atrăsese atenția să fie scurt, ceea ce făcu pe Pahonțu să exclame patetic:

— Sper că viitorul d-tale, maestre, merită o atenție necronometrată!

— A, dacă e viitorul meu în joc, atunci, firește zise Rotaru ironic. Eram foarte neliniștit, dragă Toma! Dar acum m-am potolit, de vreme ce te ocupi tu! [f. 91]

[F.] 110[99]

⟨— Da, te pomenești! — zîmbi Rotaru mîngîindu-și mustățile imaginare. Ar fi mai amuzant decît așa, copilul nimănui!

Pahonțu observă că ministrul n-are chef de glumă. Merseră pînă la Otopeni, cu geamurile mașinii deschise, într-o alură domoală. Se desprimăvăra. Pe Șoseaua Kiseleff parcă primăvăra sosește mai curînd. Fusese o zi călduță, însorită. Aerul era parfumat cu miresmele nehotărîte, îmbătătoare care prevestesc reîntinerirea naturii. Răcoarea blîndă adia în automobil ca o mîngîiere care te face să uiți necazurile de toate zilele și să visezi o viață nouă.

În răstimpul de aproape un ceas cît ținu plimbarea abia schimbară cîteva vorbe despre lucruri străine, fără importanță. Pe de-o parte nu voia să audă și șoferul conversația, pe de alta atmosfera însăși nu se potrivea pentru alte discuții. Rotaru porunci apoi să oprească la restaurantul Chateaubriand, la Șosea. Era lume puțină în sală și liniște ca într-un club englezesc. O orchestră de jazz mai mult se odihnea decît cînta, rezervîndu-se pentru mai tîrziu cînd clienții, bine dispuși, după masă, unii pentru a-și promova digestia, alții pentru a-și expune sentimentele, vor dori și vor începe să danseze.⟩[100]

[99] Deasupra textului, în stînga, următoarea indicație: pentru tipărirea fragmentului în revistă: „Decembrie / c. 10 drept / o col[oană]"; sub alineatul 3 însemnarea: „d-aci".

[100] Anulat cu creion albastru și cu cerneală verde.

Se așezară într-o boxă retrasă și Rotaru, gurmand, alcătui un meniu fin și ușor, cu concursul chelnerului principal și apoi al patronului însuși, sosit să salute respectuos și să servească pe domnul ministru. Totuși convorbirea se închegă anevoie ca și cînd o sfială ar fi împiedecat pe Rotaru să abordeze îndată ceea ce îl interesa.

În realitate Constantin Rotaru era adînc nemulțumit de situația ce-o avea. De multe ori zicea că a făcut o mare prostie cînd a părăsit partidul în care și-a început viața politică, chiar dacă n-ar fi devenit niciodată ministru. Pe atunci toată lumea îl stima, prieteni și adversari deopotrivă, ca pe un om de caracter, unul dintre puținii care se păstrează integri din toate punctele de vedere. A fost fruntaș într-un partid mare și a devenit un fel de codaș într-un grupuleț de paraponisiți. Și-a zdrobit o linie dreaptă de conduită ca să ajungă ministru fără portofoliu într-un guvern de improvizație și încă să-i fie disputată chiar situația aceasta de oameni pe care odinioară îi considera nimicuri umflate. În suflet îl rodea tristețea că s-a coborît și el pînă a fi un politician ca cei mulți care încurcă și primejduiesc viața poporului român... Înapoi însă nu mai putea da. Se vedea condamnat să se zbuciume și el ca ceilalți să se menție sau să-și dobîndească baremi un loc mai adecvat meritelor lui personale. Mai-nainte s-ar fi putut retrage din politică și ar fi rămas cu atît mai respectat cu cît lumea îl considera mai nedreptățit. Acuma [f. 70]

[F. 111][101]

o retragere ar fi mai rea ca o capitulare rușinoasă. Acuma nu mai avea nici prieteni politici, căci și în partidul radical era privit, în fond, ca un transfug oportunist. Era silit să lupte, altfel își dădea seama c-ar fi înlăturat repede și definitiv. De cîte ori nu regreta liniștea dinainte și mai ales libertatea lui de a nu lupta, mîndria de a nu cere nimic nici măcar printr-o aluzie!

Șeful guvernului i-a promis în timpul crizei că, după alegeri, îi va oferi portofoliul ce i se cuvine. Săptămînile trec repede, încep a trece și lunile iar el rămîne sinecurist într-un guvern care se clatină necontenit. Să-i reamintească doctorului condițiile ce i le-a oferit cînd au discutat trecerea la radicali ar fi ridicol. Să-i ceară să-și respecte cuvîntul dat, ar însemna să obție o nouă promisiune goală. Să-și impună dorința n-are nici o putere. Numai din afară ar putea veni vreo presiune cu șanse de-a fi luată în seamă...

— Excelență! zise Pahonțu într-un tîrziu văzînd că ministrul îi ascunde ceva. Am impresia de cîtva timp că mă ocolești sau, în cazul cel mai bun, mă uiți...

[101] Cifra anulată și înlocuită cu: „2"; vezi n. 99.

— Fugi, băiete, nu umbla cu fleacuri — protestă Rotaru puțin amărît. Parcă nu știi nimic, nu vezi nimic...

— Apoi tocmai — se repezi Toma. Aflu de la oameni străini, de la dușmani, că guvernul stă pe ghimpi, că avem toate șansele să ne întoarcem curînd la vetrele noastre, și alte asemenea bucurii. Iar d-ta prietenul meu, ca să nu mai zic ocrotitorul, fiind în guvern și cunoscînd adevărul...

— Adevărat este că, de, cum să-ți spun, carul scîrțiie! îl întrerupse Rotaru. Dealtfel a cam scîrțiit de la început. Experiența n-a fost fericită. Nu merge la noi colaborarea nici în opoziție, necum la guvern unde sînt posibilități de a satisface poftele partizane. De-abia merge carul cu un guvern omogen, unitar, disciplinat, bazat pe o majoritate solidă, francă, fără fricțiuni și pe care șeful partidului o strunește cu relativă ușurință fiindcă e creată de dînsul. Democrația integrală e o utopie și aiurea, darmite la noi unde religia abuzului, moștenire de la tiraniile trecutului, e singura care are trecere adevărată. Democrația trebuie temperată și dirijată după climatul fiecărei țări ca și libertatea. Fiindcă democrația, ca și temelia ei, libertatea, presupune cetățeni care întîi știu să-și împlinească perfect datoriile către colectivitate și numai pe urmă își exercită drepturile. [f. 71]

[F.] 112 [102]

Legea trebuie să fie lege și pentru cel ce o face și pentru cel ce o sufere. Noi avem legile cele mai liberale și mai umanitare din lume, copiate firește de la alții. Le-am adoptat lesne, fiindcă știm că tot nu le aplicăm. Mai bine am avea legi puține și mai puțin moderne care să se aplice sever de sus în jos și să facă adevărată educație cetățenească. Asta ar fi prima treaptă a democrației adevărate...

— Dar există vreo primejdie, cum se zvonește? întrebă Pahonțu ca să-i oprească digresiunea.

— Deocamdată există eternele 'fricțiuni care-s mai grave decît alte primejdii — răspunse Rotaru. Primejdiile amenință din afară și se pot evita prin măsuri la timp. Fricțiunile n-au leac... Pentru că ele rod dinlăuntru ca niște carii...

— Atunci? se miră Pahonțu. Stăm cu mîinile în sîn și așteptăm moartea?... Maestre dragă, nu se poate!

— Adevărul este că eu n-am nici o armă de luptă — zise ministrul cu o resemnare poate calculată înadins ca să-și ațițe interlocutorul. Am făcut gestul, trebuie să trag toate consecințele pînă la ispășire.

[102] Cifră anulată și înlocuită cu: „3"; vezi n. 99.

— Bine, bine, d-tale în orice caz îți dă mîna — se indignă Toma. La urma urmelor ești ministru. O încheiere de carieră politică destul de onorabilă... Dar eu?

— Și tu ești deputat — făcu Rotaru ironic. Un început de carieră politică destul de onorabil, ca să te parafrazez pe tine.

— Un început care înseamnă și sfîrșit dacă mă anchilozez într-un partid de manevră cum este fracțiunea radicală! reluă Pahonțu mai calm.

— Să ne înțelegem: nu e vorba de nimic imediat, de vreo plecare intempestivă, cel puțin pentru moment! precizează Rotaru. Și dacă vreau să mă sfătuiesc cu tine, care ai meritul inițiativei situației de azi, în ce ne privește, apoi este tocmai ca să prevenim ce se poate preveni...

Îi povesti, subt pecetea discreției desăvîrșite, cîteva scene din ședințele Consiliului de Miniștri cu certurile, uneori violente, între reprezentanții celor trei partide colaboratoare, de cîte ori e vorba de vreo acțiune guvernamentală sau legislativă mai serioasă; și mai ales îi spuse cuvintele regelui, într-o audiență de-acum vreo trei săptămîni, care exprimau o nemulțumire categorică, deși indirectă, față de ezitările și nehotărîrile ministerului. Își strecoră în cuvinte învăluite și decepția lui de-a fi un figurant anodin într-o echipă secundară. Se plînse apoi, iarăși voalat, că nu e susținut de nimeni, că nici măcar în presă n-are o atmosferă mai bună ca ceilalți; dimpotrivă, conspirația tăcerii l-a trecut de mult pe planul din urmă... [f. 72]

[F.] 113 [103]

— Maestre! exclamă Pahonțu patetic. A sosit momentul să-mi realizez idealul meu cel mare, dacă pot conta pe sprijinul d-tale cel puțin pentru început. [f. 137]

[103] Filă scrisă miercuri 15 septembrie 1937 (cf. *I ms. 3a*, f. 82 v., *supra*, p. 627). Text abandonat pe parcursul redactării versiunii definitive. Deasupra lui, diverse cifre cu creion negru. Pe verso, sumarul romanului în 10 capitole, față de cele 9 din versiunea tipărită. Deosebiri: Capitolul IX este intitulat „Ispășire", în loc de „Spovedanii"; în plus, un capitol „Zorile", inexistent în forma definitivă. Sumarul a fost scris tîrziu (1938), deoarece în dreptul fiecărui capitol se află numărul filei cu care începe. Deocamdată este singura „descriere" a manuscrisului: Cap. I — 49; Cap. II — 90; Cap. III — 125; Cap. IV — 150; Cap. V — 180; Cap. VI — 215; Cap. VII — 250; Cap. VIII — 285; Cap. IX — 325; Cap. X — fără număr [nescris]. În plus, însemnări de creație, replici ale diverselor personaje: „Teofil — politica, Virginia, Belcineanu, d-na Belcineanu" / „— Ceea ce faci e o crimă; nu ideea, ci metoda! Crimă în contra celor mulți umili din care te-ai ridicat pentru ca prin tine, în loc să li se facă dreptate, li se făuresc alte lanțuri pentru o robie și mai crîncenă... / — Eu sînt pe linia românească... / — Eu nu sînt?... Crezi că a fi pe linie românească

[F.] 113 [104]

Pahonțu bănuise de la început că Rotaru avea nevoie de dînsul, de cînd au coborît de la Președenție. Nu se putea dumeri [f. 134]

[F.] 113 [105]

Pahonțu bănuise că Rotaru are nevoie de dînsul de cînd au coborît scările Președenției. Acuma înțelegea tot, dar continua jocul său obișnuit de-a se lăsa rugat pentru a-și rezerva viitorul. Ținea îndărătnic ca nici față de Rotaru să n-aibă obligații clare, să nu-i poată imputa nimic, mai ales nerecunoștință. Cu atît mai mult că Rotaru, om bun, simpatic, generos, n-avea în politică un viitor pe care să se poată sprijini, ci mai curînd să fie sprijinit. Activismul politic nu se poate începe la cincizeci de ani cînd pasiunile creatoare sînt în pragul agoniei. Asemenea activism e bun numai pentru pensionarii bătrîni care printr-însul dobîndesc iluzia unei noi tinereți și pentru care idealul este să țină discursuri revoluționare.

— Eu mă mir însă de tine — spuse în sfîrșit ministrul cu o prudență iscoditoare. Te-am crezut mai dinamic, mai întreprinzător! De ani de zile te plîngi că nu te poți realiza, că n-ai unde să te manifești, iar acuma te mulțumești să sporești rîndurile mamelucilor, ca și cînd ți-ai fi atins idealul vieții... Nu mai rămîne decît să te apuci de afaceri ca și colegii tăi împotriva cărora tunai și fulgerai odinioară!

— De ce mă năpăstuiești, excelență? se prefăcu Pahonțu.

— Pentru că ești om de talent și e păcat să te pierzi în cloaca asta politicianistă care a înghițit atîtea talente, le-a corupt și le-a nimicit!

înseamnă negreșit a lupta pentru tirania cîtorva asupra celor mulți? Și nici măcar acei cîțiva nu sînt cei aleși. / Crezi că numai avînd [în] posesie tirania ești român? / — Apologia violenței n-am făcut-o dar voi face-o, cred în ea. Violența e selecția electivă, principiul vieții de progres, spre deosebire de..." / „Politica și iubirea — cele două vehicole".

[104] Fragment abandonat pe parcursul redactării versiunii definitive. Subt text, o listă de scriitori (nume trecute, cu creionul, pe verticală): „Rebr[eanu], Sad[oveanu], Ionel [Teodoreanu], Cezar [Petrescu], Camil [Petrescu], Pillat [Ion], Perp[essicius], Arghezi, Lovin[escu], Mircea El[iade]". Pe verso, însemnări de creație, cu cerneală și cu creion. Între alte notații: „*Interval* / Discuții în jurul ziarului: bani nemțești, comuniști, ovrei, guvernul, industriași. S-a aflat de împrumutul cu ipotecă prin Goldstein — paravan; guvernul i-a dat prin Rotaru care i-e prieten." / „Pahonțu are moralitatea exterioară, îi lipsește cea interioară și de aceea trebuie să cadă." / „Vizita la ziare " / „Titu Herdelea — deputat" ș.a.

[105] Cifră anulată și înlocuită cu: „4", în împrejurarea semnalată la n. 99. Acest fragment face parte din cap. III „Treptele", secvența 3 (vezi ed. I, p. 199—207).

zise Rotaru puțin patetic. Eu sînt convins că tu meriți o soartă mai bună. De aceea te-am îmbrățișat și...

— Slugă nu pot să fiu la nimeni, maestre! întrerupse deputatul cu mîndrie. Prefer să stau acasă să mănînc mămăligă cu ceapă...

— Cine ți-a cerut așa ceva, băiete? se miră Rotaru.

— Nimeni! Și totuși, dacă aș scoate gazeta pe care inima mea o poftește, ar trebui să intru în solda cine știe cui, fiindcă n-am bani! declară Toma grav. Iar asta n-o vreau în ruptul capului!... Iacă, d-ta însuți îmi faci imputări și cu toate astea niciodată nu mi-ai oferit sprijinul... Iartă-mă că ți-o spun, dar fiindcă am ajuns la recriminări...

— Dar nici tu nu mi l-ai cerut, Tomiță! zise cu un zîmbet Rotaru. Nu poți să oferi dealtfel ce n-ai. Eu nu mă pricep în ziaristică, iar bani nu am atîția cît se pare că poate înghiți un jurnal.

— Sprijin nu înseamnă numaidecît bani! Cînd vrei să pornești la un drum greu, și [f. 73]

[F.] 114 [106]

merindea sufletească are importanță, poate mai mare ca cealaltă...

— Nu te-am îndemnat niciodată să pornești tocmai pentru că nu-ți puteam oferi nici o merinde! zîmbi Rotaru iar. Azi se schimbă lucrurile. Azi poți să te îndemni singur la drum, fiindcă vei găsi pe drum merindea!... Ai relații și poți să-ți faci cîte vrei și apoi prezinți garanții mai serioase ca reprezentant al națiunii...

— Nu, excelență! stărui Pahonțu. Fără figuri literare. Îmi promiți concursul d-tale moral, întreg?

— Uite! făcu ministrul întinzîndu-i mîna peste masă. „Ein Mann, ein Wort!" vorba neamțului. Și să fim bine înțeleși: fără nici o obligație!

— Prietenia nu e obligație, domnule ministru! zise Pahonțu larg, strîngînd puternic mîna lui Rotaru.

Chiar atunci orchestra începu un dans frenetic, răspîndind fluide mișcătoare în toate picioarele. Pe platoul rezervat apăru o pereche și porni într-o vijelie de răsuciri. Pahonțu, care simțise atacul muzicii ca un sigiliu fierbinte pe un contract, se uită spre orchestră și avu o tresărire. I se păruse că dansatoarea este d-na Belcineanu.

„Sînt complect idiot!" își zise cu un rînjet de satisfacție.

---

[106] Cifră anulată și înlocuită cu: „5" (vezi n. 99).

4 [107]

Zile de-a rîndul Toma Pahonțu se adînci în socoteli și planuri, studia devize tipografice, făcea liste redacționale, organiza administrația... De prin sertare scoase la iveală proiecte vechi, muncite în atîtea nopți, să le compare cu cele de azi. Jongla cu tiraje astronomice, cu cheltuieli și încasări de zeci de mii de lei pînă ce cifrele îl spăimîntau. Umbla din tipografie în tipografie să-și controleze prețurile, discuta îndelung la Letea cu un director amabil despre tainele fabricației de hîrtie, tatona pe patronul unei agenții de publicitate și făcea vizite la cîteva agenții telegrafice. Și zilnic se întîlnea cu Rotaru iarăși, îi spunea ce a făcut, îi arăta diferite calcule și prevederi, îi declama fragmente din articolul-program pe care-l lucra în cap, îl modifica mereu și-l complecta, îi vorbea despre redactori și colaborări... Dar în fiecare seară, cînd recapitula pregătirile, îl cuprindea aceeași teamă; atunci își dădea seama de răspunderea ce și-o asuma și [f. 74]

[F.] 163 [108]

în ele!

— Bine, Toma, mă revolți! strigă Drugeanu oprindu-se iar. Adică linia românească e numai linia tiraniei și a robiei? E posibil?... Adică e românesc să lupți pentru a întrona tirania cîtorva asupra celor mulți? Și cei cîțiva măcar de-ar fi cei aleși! Dar românismul e numai o nouă platformă de parvenire pentru cei ce n-au reușit cu mijloacele cele vechi? Dacă Dinu Păturică se bate în piept cu românismul ca să-și umple mai repede și mai sigur buzunarele sau sacii? Și nu e oare mai criminal arivistul care abuzează de sentimentele cele mai nobile ale neamului?

— Nu ai frecventat mult talmudul, dragul meu! replică Toma glumind. Adică tu preferi răul experimentat față de un rău ipotetic? [f. 138]

---

[107] Cifra și întregul pasaj care-i urmează au fost anulate cu creion albastru, apoi cu altul de culoare roșie. În tipografie cu creion chimic s-a stipulat: „pînă aici" (vezi n. 99).

[108] Fragment abandonat și reluat în versiunea definitivă a romanului (vezi ed. I, cap. IV, p. 290). Pe verso-ul filei, un proiect sumar pentru continuarea romanului (5 capitole dintre care primele 4 titluri vor figura în versiunea definitivă, ultimul, *Zorile*, fiind înlocuit cu *Spovedanii*) „*Frații* — Belcineanu face curte d-nei Utalea; Pactul Pahonțu-Belcineanu / *Despărțire* — Pahonțu se desparte de Virginia; Teofil de Coca; Rotaru de actriță; Utalea — de Babila. / *Prigoana* — Altercația Pahonțu-Doluinescu; campania contra fraților. / *Gloanțele* — D-na Belcineanu dă divorț, care merge repede la proces e divorțată. / *Zorile* — Belcineanu se va însura cu Babila." (Capitol abandonat în versiunea definitivă.)

[F.] 169 [109]

un moment la masa lui, să-l felicite cu glas tare pentru demascarea fraudatorilor politici și să adaoge la despărțire:

— Am să-ți spun niște lucruri deosebit de interesante, cînd ne-om întîlni... Poate mai tîrziu, cînd m-oi instala definitiv în București, nu?

— Tocmai asta voiam să spun și eu — zise Pahonțu. Să ieșim întîi din sezonul mort...

Parcă și Belcineanu îi era mai simpatic. Cînd îi vorbise, dealtfel ca și toată seara, îi trecea mereu prin cap că nu prea trăiește bine cu nevastă-sa, ceea ce i-l făcea și mai interesant. [f. 117]

Capitolul VII [110]

Prigoana [f. 94]

[F.] 339—340 [111]

Înainte de-a veni însă Teofil, avu surpriza unui telefon din partea d-nei Belcineanu care voia să-i ceară o consultație foarte urgentă. O pofti numai decît și Cristiana sosi parc-ar fi fost gata de drum și cu pălăria pe cap cînd telefonă.

---

[109] Fragment abandonat și reluat în versiunea definitivă a romanului (vezi ed. I, cap. V, p. 303). Pe aceeași filă, replica unui personaj, scrisă cu creionul: „Precum unii anti-intelectuali de azi declară că e preferabil să cugeți cu mîinile, la fel cu cîțiva ani în urmă hiperintelectualii ajungeau să vază în piciorul unei dansatoare toată filosofia lui Kant". În rest, calcule, grafii fără legătură cu textul.

[110] Început de capitol, abandonat pentru clarificarea intențiilor; pe verso, planuri ale capitolelor următoare:

„*Prigoana:*
1. Dolinescu-Teofil
2. Surprinderea la d-na Teleman
3. Cristiana la Pahonțu — Articolul
4. Scandal Pahonțu-Dolinescu
5. Alegerea de la Făgăraș cu prigonirea

Gloanțele:
1. Ionescu legămîntul pedepsirii trădătorului
2. Cristiana merge la Pahonțu cu vestea cea bună
3. Ieșirea Cristiana. Dialog cu Ionescu. Gloanțele
4. Moartea [lui] Pahonțu. Reacțiunea Titu. La Cameră. Ionescu s-a predat.
5. Instrucția

***Spovedania*".**

[Eroul] „aduce moravuri de gorilă în politica rom[âneasc]ă etc.

[111] Numerotație L.R. File abandonate și reluate în versiunea definitivă (vezi ed. I, cap. IX, p. 593—596).

Palidă, trasă la față, cu ochii arși, totuși frămîntată în toată înfățișarea, Cristiana spuse îndată cu un glas puțin rebegit:

— Domnule Rotaru, am venit la d-ta întîi să mă spovedesc și pe urmă să...

Rotaru o primise cu galanteria-i obișnuită, zîmbitor și spiritual. Declarația ei dramatică îl deconcertă atît de mult că răspunse aproape speriat:

— Vai, doamnă, mă onorați și mă măgulițI cu atîta încredere ...

— De trei zile mă chinuiesc, domnule Rotaru! reluă Cristiana. Mă zbucium singură și-mi strivesc zadarnic sufletul... Din pricina mea a fost ucis Pahonțu!

— Doamnă, doamnă, liniștiți-vă! bîlbăi Rotaru încurcat.

Doamna Belcineanu nu-și mai putu stăpîni lacrimile. După cîteva minute însă, ușurată, începu să povestească grăbit, sacadat, cu multe digresiuni și reveniri, despre căsnicia ei cu Belcineanu, despre relațiile cu Pahonțu, despre convenția de divorț și tărăgănările lui Belcineanu cu scrisoarea liberatoare, despre întîlnirea în casa Teleman, cum a încercat Belcineanu să oblige prin mijlocirea ei pe Pahonțu să abandoneze pe Dolinescu, prima ei vizită desperată la Pahonțu, apoi cum în sfîrșit, obținînd scrisoare de consimțire, a introdus cererea de divorț și cum seara s-a dus a doua oară la Pahonțu cu vestea cea bună...

— Numai acuma îmi dau seama cît am fost de imprudentă — urmă Cristiana frîngîndu-și mîinile. Ar fi trebuit să-mi închipuiesc că oamenii lui Dolinescu vor căuta să se răzbune pe Pahonțu. Auzisem și eu, ca toată lumea, cum îl acuzau că i-a trădat și că a fost cumpărat de Belcineanu. Locuința lui Pahonțu era probabil supravegheată... Și tocmai atunci, în momentele cele mai critice, eu m-am dus să-i dau de știre că în curînd voi fi liberă, că am pornit divorțul, să-i arat scriscarea din pricina căreia am suferit amîndoi... A fost o nebunie, domnule Rotaru, recunosc, dar atunci nu m-am gîndit decît la bucuria noastră... N-am stat nici o jumătate de oră. A trecut cineva pe sub ferestre și pașii mi-au răscolit parcă niște presimțiri rele. Cînd am ieșit, pe trotoar, mergînd spre stația de automobile, m-am [f. 95] încrucișat cu un domn care pășea foarte calm, ca un om care se plimbă fără țintă sau care stă la pîndă. Pașii lui răsunau întocmai ca pașii pe care-i auzisem în casa lui Pahonțu. Am întors capul și am observat că mă urmărea din ochi. Atunci mi-a fulgerat prin minte că poate să fi pus Belcineanu să mă urmărească, dar nu-mi mai păsa de vreme ce aveam scrisoarea... Și dealtfel nici nu mă simțeam vinovată întru nimic. Sentimentele noastre au fost nu numai pure, dar aproape serafice. O iubire mai imaculată și mai profundă nu există, cred, nici în cărți. A fost o adevărată taină din care nu putea izvorî decît o fericire curată. Ultima oară, în seara aceea, am făurit planuri de viitor și mai ales am făcut nou legămînt să nu ne înfățișăm lumii cu dragostea noastră decît atunci cînd amîndoi vom avea libertatea să nu ne mai ascundem... Îți închipui, domnule Rotaru, prăbușirea mea a doua zi! Și zilele astea nesfîrșite, de zbuciumare și de comprimare! Nici singura mea prietenă bună n-a știut că am fost de două ori la Pahonțu, nimeni! N-aveam dreptul nici să plîng decît pe furiș pe ruinele visului de fericire!... Nu mai pot tăcea, domnule Rotaru! Omului care m-a iubit și care a murit pentru că m-a iubit îi datorez măcar o mărturisire... Ucigașul se apără și terfelește onoarea victimei. În ziare se spune în toate felurile că Pahonțu a fost ucis pentru că a trădat pe Dolinescu, fiindcă așa declară asasinul și lumea va crede pentru că Pahonțu, din pricina mea, ca să mă salveze pe mine, și-a părăsit prietenul și s-a lepădat de el și l-a lovit... Ce să fac, domnule Rotaru? Nu ajunge sacrificiul vieții? Și în mormînt trebuie să fie chinuit pentru că m-a iubit pe mine? [f. 96]

*

Notă: În continuarea versiunii abandonate, Liviu Rebreanu întocmește proiectul romanului — apropiat de structura definitivă a cărții. Acesta se află la B.A.R. *Arh. L. R., I ms. 3a* (f. 122, 98-105). Cu excepția capitolului final, marea majoritate a titlurilor sînt cunoscute din romanul *Gorila:*

Cap. II — *Vălmășagul*
Cap. III — *Gazeta*
Cap. IV — *Treptele*
Cap. V — *Despărțirea*
Cap. VI — *Iubirea*
Cap. VII — *Prigoana*
Cap. VIII — *Gloanțele*
Cap. IX — *Osînda*
Cap X — *Zorile*

Ce trebuia să cuprindă acest ultim capitol, *Zorile*, rămîne încă o enigmă.

[DATE AUTOBIOGRAFICE][112]

[1] 910 febr. cerut [extrădarea din] Bucureşti			
[1] 909 oct. [în capitala] Român[iei]			
[1] 908 ian. demisie [din armată, apoi la] Prislop			
[1] 907			
[1] 906			ofiţer [la] Gyula
[1] 905	[anul]	III	Budapesta
[190] 4	„	II	[la Academia militară
[190] 3	„	I	„Ludoviceum"]
[190] 2	„	III	Şopron
[190] 1	„	II	[la Şcoala superioară
[19] 00	„	I	de honvezi]
IX [18] 99	[clasa]	5	Bistriţa
IX [18] 98	„	4	[la Şcoala superioară de
IX [18] 97	„	3	băieţi]
IX [18] 96	„	2	Năsăud
IX [18] 95	„	1	[La Gimnaziul grăniceresc]
IX [18] 94	„	4	
IX [18] 93	„	3	primara [la] Maieru
IX [18] 92	„	2	
IX [18] 91	„	1	
[27] XI [18] 85			[data naşterii]

[112] Se află în aceeaşi arhivă *(I ms 3a)* f. 17 v. (creion negru).

CUPRINSUL

JAR

Octombre 7
Novembre 33
Decembre 75
Ianuarie 102
Februarie 125
Martie 141
Aprilie 161
Mai 170
Iunie 179
Iulie 189
August 197
Septembre 214
Octombre 222

AMÎNDOI

I. Ciufu 245
II. Stăpîna cu servitoarea 254
III. Cinci minute 260
IV. Casa crimelor 268
V. Moştenitorii indignaţi 277
VI. Bănuielile Aretiei 283
VII. Solomia vrea să plece 291
VIII. Judecătorul şi poliţaiul 299
IX. Informatorul ofensat 307
X. „Cînd ai minţit?" 316
XI. Două biete femei 324
XII. Toiagul bătrîneţelor 336

VE... 1987

XIII. Cortegiul funerar 345
XIV. O celebritate pitești eană 353
XV. Lixandru 367
XVI. Alibi 375
XVII. Inelul cu briliant 386
XVIII. Testamentul 400
XIX. Părerile lui Spiru 410
XX. Întoarcerea judecătorului 418
XXI. Un ac de păr 435

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. Geneza romanului *Jar* 447
II. Referințe critice *(Jar)* 462
III. Variante *(Jar)* 471
IV. Geneza romanului *Amîndoi* 527
V. Referințe critice *(Amîndoi)* 535
VI. Variante *(Amîndoi)* 546
VII. Confluențe (Alte proiecte și documente) 573

ADDENDA

Mojarul iluziilor 635
Întorsătura 659
[Date biografice] 734

Lector: AURELIA RUSU
Tehnoredactor: ION GHICA

Bun de tipar 21 III 1978. Tiraj 8430 ex. legate ¹/₁.
Coli ed. 38,18. Coli tipar 46.

Tiparul executat sub comanda nr. 1/1506 la
Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România